

11950

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
ANABİLİM DALI

KEMAL TAHİR'İN TARİHİ
ROMANLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

V. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

NILAY IŞIKSALAN

Ankara, 1990

DOKTORA TEZİ

Tez Yöneticisi : Prof. Dr. OLCAY ÖNERTOY

"Gerçeklere karşı saygı duymak... Ama dış yüzdeki ham gerçeğin ilk görünüşündeki parıltılı fakat yalınkat etkilerine kendini kaptırmadan... Önyargılardan mümkün merteye kurtulmak... Her insanı, her düşünceyi, her olayı ne kadar iyi bilirse bilsin ilk defa görüyormuş gibi incelemekten üşenmemek".

Kemal Tahir

İ Ç İ N D E K İ L E R

1. Ö N S Ö Z	1
2. B İ Y O G R A F İ	4
3. G İ R İ Ş	12
4. KEMAL TAHİR'İN ROMAN VE TARİHSEL KONULU ROMAN ANLAYIŞI	23 -
5. TARİHSEL KONULU ROMANLAR DİZİSİ	
I. D E V L E T A N A	43 -
A. XII. Y.Y. Anadolu'sunun Genel Durumu ve Ertuğrul Bey'in Bitinya Ucunda Sağladığı Düzen	44 -
B. Batı Feodalizmi	46 - 1
C. Düşman Pusularına Karşı Türklerin Davranışları ...	51 - 59
D. Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu	60 - 64
E. Beylik Çekişmeleri	64 - 66
F. Gelişmişlik Düzeyi	66 - 79
G. Devletin İşleyiş Biçimi	79 - 82
H. Ahilik	82 - 85
II. E S İ R Ş E H R İ N İ N S A N L A R I	86 -120
A. 1920 İstanbul'unun Genel Durumu	88 - 89
B. Yabancı Gözüyle Türkler	89 - 91
C. İstanbul Sosyetesinin Yaşantısı	91 - 98
D. Gerçek Yurtseverler	98 -104
E. Anadolu Kurtuluş Savaşı'nın Amacı	104 -106
F. Sahte Kahramanlar	106 -108
G. Savaşın Yıkıntıları	108 -110
H. Osmanlı Aydınlarının Halka Yaklaşımı	110 -117
I. Bâbîâli	117 -120

III. E S İ R Ş E H R İ N M A H P U S U	121 - 138
A. Mahpusluk	122 - 123
B. Siyasî Mahkûmlar	123 - 125
C. Bulanık Dönem	125 - 128
D. İstibdat ve Hürriyet	128 - 131
E. İttihatçuların Yanılgıları	131 - 133
F. Padişah Propagandası	133 - 134
G. Basın	134 - 136
H. İstanbul'da Yaşam	136 - 138
IV. Y O R G U N S A V A Ş Ç I	139 - 20
A. İttihat ve Terakki Derneği	140 - 1
B. Tarihsel Yanılgılar	153 - 160
C. İttihatçuların Yeniden Toparlanması	160 - 164
D. Osmanlı Toprak Sistemi ve Toplum Yapısı	164 - 169
E. Anadolu'ya Geçiş	169 - 184
F. Başbozuk Çeteler	184 - 195
G. Mustafa Kemal ve Kuva-yı Milliye Paşaları	195 - 201
H. İstanbul'dan Gönderilen Ferman Bildiri ve Fetva	201 - 203
V. K U R T K A N U N U	204 - 238
A. Gazi'ye Suikast Girişimi	205 - 207
B. Suikast Girişiminin Nedenleri	207 - 209
C. Suikastin Ortaya Çıkarılışı	209 - 213
D. Suikast ve İttihatçılar	213 - 219
E. Kabadayı Tipi ve İttihatçılar	219 - 224
F. Mustafa Kemal ve İttihat Terakki	224 - 227
G. İttihatçı Politikasında Dış Güçler	227 - 233

H. Gazi'nin Cumhuriyet Halk Partisini	
Kurma Nedenleri	233 - 236
I. Tarihsel Tezler	236 - 238
VI. Y O L A Y R I M I	239 - 276
A. Serbest Parti'nin Kuruluşu	241 - 242
B. Serbest Partiye Karşı Olanlar	242 - 251
C. Serbest Parti'nin Yankıları	252 - 253
D. Serbest Parti - Cumhuriyet Halk Partisi Çekişmesi	253 - 256
E. Serbest Parti'nin Tutunma Nedenleri	256 - 258
F. 1930 Yılı Siyaset Göstergesi	258 - 260
G. 1930 Belediye Seçimleri	260 - 262
H. Kuva-yı Milliyeciler	262 - 263
I. 1930 CHP Yönetimi	263 - 268
İ. Serbest Parti'nin Kapatılması	268 - 272
J. Tarihsel Tezler	272 - 276
VII. H Ü R Ş E H R İ N İ N S A N L A R I	278 - 291
A. Politik Tezler	278 - 285
B. Milliyetçilik	286 - 291
VIII. B İ R M Ü L K İ Y E T K A L E S İ	291 - 327
A. Abdülhamit II Yönetimi	292 - 296
B. II. Meşrutiyet Dönemi	296 - 297
C. İttihatçı Bozgunları	298 - 302
D. Anadolu Kurtuluş Savaşı	302 - 318
E. Hilâfet ve Saltanat	318 - 325
F. Tarihsel Tezler	325 - 327
6. TARİHSEL KONULU ROMANLAR ÜZERİNE GÖRÜŞLER	328 - 398
7. B İ T İ R İ R K E N	399 - 404
8. B A Ş V U R U K A Y N A K L A R I	405 - 415

Ö N S Ö Z

"Kemal Tahir'in Tarihî Romanları Üzerine Bir İnceleme" adını taşıyan çalışmamın bitmesine bir yandan sevinirken, bir yandan da Kemal Tahir gibi çok yönlü, hakkında tek yanlı yorumlarla aşırı yargılara varılan yazarı bilimsel kuşku ve objektiflik içinde değerlendirebilme zorluğunun tedirginliğini duydum.

Ne yazık ki düşünce ve edebiyat dünyamızda romancılığından çok, fikir spekülasyonlarına âlet edilen, siyasal kökenli kimi yazın ve basın çevrelerince güdüm altına alınıp sahip çıkılmaya çalışılan veya karşı tepkilere sürekli hedef olan yazarın gerçek ve yansız değerlendirmesini yapmak elbette güç bir iştir. Benimsediği yaşam felsefesi ve dünya görüşü gereği -uzak ve yakın tarihsel dönemlerin özelliklerini, sosyo-ekonomik yapılarını incelemesi- gündeme getirdiği "hesaplaşmalı-tartışmalı" içerik ve tezlerin doğruluk ve savunabilirlik derecelerini, güdümlü, önyargılı, tek yanlı görüş ve eleştirilere bağımlı olmadan, onların dışında kalıp ilgili bilim dallarındaki temel kaynakları araştırarak, konunun ehli uzman kişilerle yaptığım görüşmeler doğrultusunda incelemeye çalıştım. Bu arada, kılı kırk yaran titizlikteki araştırmaları ve tükenmez sabrıyla düşünce ve roman dünyamıza katkılarda bulunan yazarın özgün görüşlerini yorumlarken zedelememeye özen gösterdim.

Kemal Tahir'in "belgesel roman" da denilen tarihî romanları, gerçekte, ülke sorunlarını geçmişten günümüze taşımaktadır. Bu nedenle, farklı dönemlerdeki olayları ele alan romanla-

rı işlerken tarihsel sıralamayı gözettim. Böylece, eserlerin kronolojik düzenini izlemek suretiyle, yazarın kişilik ve düşünce evrimini ortaya çıkarmayı uygun buldum.

Tezin planını oluştururken, önce Kemal Tahir'in romanlarına konu ettiği temaların sınırını çizip sonra yazarın tarihsel olaylara duyduğu ilginin nedenini ve bunları işlerken kullandığı yöntem hakkında kısaca bilgi vermeyi uygun buldum. "Türk Edebiyatında Tarihsel Romanın Geçmişi" başlıklı bölümde "tarihî roman"a örnek vermiş değerli yazarlarımız ve eserleri hakkında kısa bir özet vermeyi amaçladım. "Kemal Tahir'in Roman ve Tarihsel Konulu Roman Anlayışı" bölümünde ise, yazarın genel olarak romandan ne anladığını, tarihe neden yönelme ihtiyacı duyduğunu, "tarihî roman" ile "tarihsel konulu roman" arasındaki farkı nasıl belirlediğini kendi düşünceleriyle açıklamayı planladım. "Tarihsel Konulu Romanlar Dizisi"nde yazarın romanlarında işlediği tarihsel tezleri ve olayları, temel sorunlara yaklaşım biçimini, ele alış tarzını ve vardığı yargıları sunmaya çalıştım. "Tarihsel Konulu Romanlar Üzerine Görüşler" adını taşıyan bölümde de yazarın romanlarında savunduğu tezlerle ilgili eleştirilere yer vermeyi düşündüm. Ünlü tarih, sosyolog ve edebiyat otoritelerinin görüşlerini açıkladığım bu bölümde, ayrıca eserlerin roman açısından taşıdığı değeri -roman tekniği, işleniş biçimi, tipler ve karakterleri ile dil ve anlatım özelliği- belirtmeye çalıştım.

1975 yılında Kemal Tahir Vakfının kurulmasıyla gündeme gelen Tarih Notları adlı yirmi cilt olarak düşünülen dizinin henüz iki cildi basılmış durumdadır. İlk iki cildindeki batı-

lillaşma sorunu, Osmanlıyı yeniden anlamak, kültür meselesi, köy enstitüleri, siyasî parti liderleri ve icraatlarını eleştiri gibi konular ve tezler, tarafımdan romanlarında incelenmiştir. Öteki ciltler ve içerdiği görüşler henüz basılmadığı için çalışma dışı tutulmuştur.

4,5 yıl süren uzun ve yoğun araştırmamın tarih, ekonomi ve sosyoloji alanına giren geniş boyut ve derinlikteki konuları içermesinden dolayı Fakültemizin, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden başka, Tarih ve Sosyoloji Bölümü öğretim üyelerinden yakın ilgi ve destek gördüm.

Ayrıca alanlarında ciddi ve değerli kaynaklar oluşturan, sağlam belgeler ortaya koyan bilim adamı, yazar ve eleştircilerden büyük ölçüde yararlandım. Onların bilim dünyasına çok zengin katkıları ve hizmetleri olmasaydı, pek çok gerçeği en güzel ve sağlıklı biçimde saptamasaydılar, ben de bu incelememi oluşturamazdım.

Nilay IŞIKSALAN

KEMAL TAHİR DEMİR

30 Kasım 1910'da İstanbul'da dünyaya geldi. Babası, Şebinkarahisar'lı Tahir Bey, Meşrutiyet'ten önce ordumuzda sayısal bağımdan çokça bulunan alaydan yetişme deniz yüzbaşısıdır. Tahir Bey, aynı zamanda Abdülhamit II'nin hünkâr yaverlerinden olup Sultan'ın Yıldız Sarayı'ndaki özel marangozhanesinde, diğer iki subay arkadaşı ile birlikte marangozluk eder. Annesi Nuriye Hanım, Adapazarı'lı Abaza bir ailenin kızı olup küçük yaşta saraya girmiş ve Sultan Hâmit'in kızı Naile Sultan'ın hizmetinde çalışmıştır. Tahir Bey'le evlenip saraydan ayrılan Nuriye Hanım, Kemal Tahir'in de doğduğu Vezneciler'deki konağa gelin gider. Çiftin dört erkek çocukları olur. En büyükleri Kemal Tahir, ondan üç yaş küçük deniz assubayı kardeşi Nuri Tahir, Nuri Tahir'den sonra, çok kısa süre yaşayan Ahmet Tahir ve en küçükleri çeşitli dergi ve gazetelerde tarihsel roman çizen Ratip Tahir'dir.

1908'de II. Meşrutiyet'in ilânıyla, Abdülhamit II'nin tahttan indirilmesi üzerine, Tahir Bey de emekli edilir. Daha sonra, Meşrutiyetçiler, yüzbaşı rütbesini üsteğmenliğe indirerek Tahir Bey'i 1912'de patlak veren Balkan Savaşı'nda askere alırlar. Birinci Dünya Savaşı'nda yeniden cepheye çağrılan Tahir Bey, Çanakkale'de döğüşürken yaralanarak geri hizmete çekilir. Anadolu'nun çeşitli illerinde -Nazilli, Aydın ve Burdur'da- gezginci hastanelerde inzibat subaylığı yapar. Bu arada Yunanlılar İzmir'e çıkmışlar, Batı Anadolu'dan giderek içerilere doğru yayılmaktadırlar. Kemal Tahir ile kardeşi Nuri Tahir, annesiyle birlikte babasının görev yaptığı yerleri dolaşırlar. Savaşın bitiminde, İstanbul'a dönen Tahir Bey, kendi isteğiyle emekli olur. Kasımpaşa'da oturan eski haddehane müdürü, kardeşi Süleyman Bey'in evine yerleşir. Mütarekeden sonra elindeki zembil takımıyla serbest marangozluk yapan Tahir Bey, yıllarda çalışır. 1957 yılına kadar, Beyazıt'da Zeynep Hanım Konağının karşısındaki köşede, eski ahşap konaklarında yaşar.

İlkokulu babasının yanında dolaşarak kesintili tamamlayan Kemal Tahir, İstanbul'a yerleşince, Cezayirli Hasan Paşa Ortaokulunu bitirir. Çocukların öğrenimleri ve eğitimleriyle Süleyman

amcaları ilgilenir. Kemal Tahir, o yıllarda okul kitaplarının dışında çocuk kitapları özellikle Amerikan dedektif dizisi Nat Pinkertonları elinden hiç düşürmez. Okumaya çok düşkündür. Annesinin, Adapazarı'ndaki köyünden getirip küçük yaşta saraya aldırıldığı, ailenin yakın dostu Jale Hanım, Kemal Tahir'in çocukluğu ve okuma zevkini şöyle anlatır: "Çocukluğundan beri başı kitaptan kalkmazdı. Ne zaman görsek, bir kenara çekilmiş elinde bir kitap, durmadan okurdu. Eline avucuna geçeni kitaba verirdi. Sesli okuması çok çekiciydi. Kendisinden, hep bize kitap okumasını isterdik".¹

Cezayirli Hasan Paşa Okulunu bitirdiği yıl Vezneciler'deki konaklarına taşınırlar. Kemal Tahir de Galatasaray Lisesine yazılır. Bu sırada eğitim sorumluluklarını üstlenen çok sevdikleri amcaları Süleyman Bey'in ölümü, çocuklar üzerinde derin etki yapar. Ardından, en küçük kardeşleri Ratip Tahir'i dünyaya getirdikten sonra vereme yakalanan Nuriye Hanım'ın tüm ihtimama rağmen kurtarılamaması Kemal Tahir'i, dünyasını karartacak kadar sarsar. Çok sevdiği annesinin ölüm haberini alınca, 10. sınıfa geldiği Galatasaray Lisesini de, baba ocağını da terkeder. -Kemal Tahir, biyografisinin bu bölümünü işlediği Hür Şehrin İnsanları adlı romanında annesinin ölümüyle ruhen çöktüğünü, toparlanabilmek için zorlu sınavlardan geçtiğini, baba evini terkettikten sonra bir süre kara yoksullukla nasıl mücadele ettiğini, sonunda sağduyusunu ve tüm yazma gücünü kullanarak kendisini, ölümün soğukluğu ve acısından kurtarıp normal yaşamına döndüğünü anlatır. Yakın arkadaşı Ertuğrul Şevket'in annesinin cenazesine gitmek zorunda kalınca, içinden kendi annesinin cenazesine neden gidemediğini, çok sevdiği varlığın toprak altında yatmasını görmeğe dayanamadığını, annesinin mezarını bile bilmediğini düşünür.

Nuri Tahir'i bir arkadaşının yardımıyla Deniz Assubay Okuluna yazdıran Tahir Bey ise, çok küçük yaşta öksüz kalan oğlu Ratip Tahir'i büyütebilmek için ikinci kez, gene Şebinkarahisar'lı Binnaz Hanımla evlenir. Annesinin ölümüyle hayata küsen Kemal Tahir'e acılı günlerinde, Hür Şehrin İnsanları ve Yol Ayrımı romanlarında sö-

¹ Hulûsi Dosdoğru, Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir, Tel Yayınları, İst. 1974, s: 424

zünü ettiği şair ve boksör arkadaşı Ertuğrul Şevket yardımcı olur. Okuldan ayrıldıktan sonra bir süre avukat kâtipliği yapan Kemal Tahir, daha sonra, iki yıl Zonguldak Kömür İşletmelerinde Fransızların yönettiği şirkette ambar memurluğu yapar.

Edebî Kişiliğinin Oluşumu ve Gelişimi: Zonguldak'taki Kömür şirketindeki görevinden ayrılan Kemal Tahir, İstanbul'a gelerek Bâbiâli'ye kapılanır. Önce Vakit ve Haber gazetelerinde, ardından Son-posta'da musahhahlik, röportaj yazarlığı ve çeviricilik yapar. 1930-1933 yılları arası, gazeteciliğin en alt basamaklarından başlayarak yükselme yolunu tutar. 1932-1937 yılları arası, geceli gündüzlü uğraştığı bu işlerde yoğrulduktan sonra Yedigün ve Karikatür dergilerinde sekreterlik yapar. Karagöz gazetesinin başyazarlığını, Tan gazetesinin yazı işleri müdürlüğünü üstlenir. Bu arada, Fatma İrfan adlı bir edebiyat öğretmeniyle hayatını birleştirir. Tutukluluğundan ötürü 13 yıl kadar basın işlerinden ve İstanbul'dan ayrı kalır, ancak 1950 Temmuzunda dönebilir. Bir süre, İzmir Ticaret Gazetesinin İstanbul mümessilliğini yapar, iktisadî konularda telif ve çeviri yazılar yazar. 1957-1958 yıllarında Aziz Nesin'le birlikte kurdukları Düşün Yayınevini yönetir. Son yıllarını da serbest yazar olarak evinde yeni eserlerini hazırlayarak geçirir. Geçirdiği bir kalp krizi sonucu, 21 Nisan 1973'de hayata gözlerini yumar.

Hikâyecilerimizin çoğunda olduğu gibi, yazıya "şiir"le başlar. İlk şiir denemelerini Abdullah Cevdet'in çıkardığı "İçtihat" dergisinde yayımlar. (1932). 1935'de Varlık dergisinde, o yılların zevk ve ruhuna uygun biçimde, Baudelaire, Rimbaud, Verlaine, Verhaaren'in etkisinde hece ölçüsüyle şiirler yazar. Daha sonra, "Cemalettin Mahir", "İsmail Kemalettin" takma adlarıyla serbest ölçülü ve toplumsal içerikli şiirler kaleme alır ki, 1938-1939 yıllarında Ses dergisinde bu tarzda on şiiri yayımlanır. Benerci adlı bir şairden etkilenecek bu sözcüğü soyadı olarak benimser. Mahpus yıllarında bu soyadını kullanır. Hapisten çıkınca, asıl aile adları olan Demircioğulları'ndan Demir soyadını alarak son dönem inceleme ve edebiyat tarihlerine bu soyadıyla geçer. Baha Dürder'in derlediği "Şairler, Edipler, Muharrirler" adlı kitabında ise, "Kemal Tahir Tipi" diye anılır. "Tipi" sözcüğünü de bir şiirinden seçmiştir.

Bir amatör sanatçı olarak yazı ve edebiyat dünyasına girişi arkadaşları Yakup Sabri, Ertuğrul Şevket, İsmail Safa, Arif Nihat Asya ile birlikte, 1932 yılında çıkardıkları Geçit adlı sanat dergisiyle gerçekleşir. Hikâyeciliğe 1935-1937 yılları arası, Yedi Gün dergisinde Cemalettin Mahir takma adı altında telif, çeviri, adapte roman ve hikâyelerle başlar. Gene, o yıllarda, "Namık Kemal için Diyorlar ki" adlı anket kitabı yayımlar.

1938 yılında, Kardeşi Nuri Tahir, Şair Nazım Hikmet, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'yla birlikte donanmayı ayaklanmaya kıskırtmaktan sanık olarak tutuklanır. Donanma Komutanlığı Askerî Mahkemesince 15 yıl ağır hapse mahkûm edilir. Anadolu'nun çeşitli hapisanelerinde yatar, vaktini mahpusun dar ve soğuk koğuş ve hücrelerinde roman malzemesi toplamakla geçirir. Yazar, mahpusluğuyla ilgili olarak yıllar sonra, İsmet Bozdağ'la yaptığı söyleşisinde şu açıklamalarda bulunuyor: "Benim suçum, kardeşim Nuri Tahir'e ve bir arkadaşına, her yerde satılan kitapları okumak için vermemden ibaretti. Bahriyedeydiler ve hafta başı izinli çıktıkları zaman bana geliyorlar, benim kitaplığımdan seçtikleri kitapları gemide okumak için alıp gidiyorlar, ertesi hafta kitapları yenileriyle değiştiriyorlardı. Çoğu zaman, hangi kitapları aldıklarını bile bilmezdim. Ben okur-yazarlığa sıvanmış bir delikanlı olduğum için, kitaplığımda Adsız'ın kitapları da vardı, Nazım Hikmet ve Sabahattin Ali'nin kitapları da.

Derken bir gün tutuklandım. Benimle beraber kardeşim Nuri Tahir ve onun iki arkadaşı da tutuklandılar. Kardeşim, Yavuz Zırhlısında assuþaydı. Beni de Nazım'la Yavuz'a götürüp kapadılar. Küçük bir hücrede yaşıyor, sorguya götürülüp getiriliyorduk. O zaman suçumun kitap vermek olduğunu öğrendim! Kitap vermek suç olunca, gerisi sorulamaz. Kaderime katlanmak zorundaydım!.."²

Mahpusane yaşamının izlerini ünlü bir yazarken bile taşıyan Kemal Tahir, parmağındaki kalın şövalye yüzüğü, kehribar tesbihi, konuşma tarzı ve Pardesüsünü mahpusane gocuğu gibi omuzuna atışı, mahpusanede alıştığı davranış biçimleriyle pek çok aydını şaşırtır.

² Kemal Tahir'in Söyleşileri, Milliyet, 2.7.1980

Kendisini, hapiste "kıstırılmış bir insan" gibi hisseden yazar, bu duygusunu yıllardan sonra, aynı söyleşide İsmet Bozdoğ'a şöyle ifade ediyor: "Ben, Bayar'ın başvekilliği sırasında, ispatlanabilir hiçbir suçum olmadığı halde 16 yıla mahkûm oldum. 13 yıl yattıktan sonra yine onun cumhurbaşkanlığı sırasında çıkarılan bir af kanunu ile özgürlüğe kavuştum. Yine onun cumhurbaşkanlığı sırasında ve kendi düzenlerine sahip çıkamadıkları için bir devlet suçu haline dönüşen 6/7 Eylül olayları sırasında taksiratım olmadan aylarca Seli-miye Kışlası'nda mahpus yattım. Eğer, Bayar'ın Çankaya'dan alınışı bir gün gecikse ve hükümet darbesi başarıya uğramasaydı, ertesi gün yeniden hapse girecektim ve kimbilir kaç ay ya da yıl damlarda çürüyecektim. Ama görüyorsun ki, ben bunların etkisi altında düşünmüyorum. Bir insanın canından bezdirilmesini, suçların en büyüğü sayıyorum. Benim dünyaya ve insana bakışım bu!"³

Bugünkü sanatçı ve edebiyatçı kişiliğini yaratan ilk hikâyeleri (1939-1940 yıllarında yazdığı) 1941'de Tan gazetesinde tefrika edilen Göl İnsanları'dır. O yıllarda Sadri Ertem ve çevresindeki gençlerle Sabahattin Ali'den başkasının eğilmediği toplum konularını ele alan bu unutulmuş hikâyeleri, ancak hapisten çıkınca kitap halinde bastırabilir. 1945 yılında hapiste iken, Sedat Simavi'nin gönderdiği bir mektupla, "Bedri Eser" takma adıyla Hürriyet gazetesinde serüven romanları yayımlanır. Ses dergisinde şiirleri basılır. Böylece, Kemal Tahir, mahpusta da kalemiyle geçinmek zorunda kalan yazarların başını çeker. Sabahattin Ali, Yakup Kadri, Halide Edip hikâyeye başladığı yıllarda en çok etkisinde kaldığı yazarlar olmakla birlikte, daha çok yabancı yazarların -Balzac, Dostoyevski, Tolstoy, Gorky ve Zola'nın- tüm eserlerini okuyarak onların romancı kişilikleri ve dünya görüşlerinden esinlenmiştir. 1955'te bastırılan ilk ve tek hikâyeye kitabı olan Göl İnsanları'ndan sonra hikâyeye alanına bir daha dönmez. Birer küçük roman niteliğini gösteren hikayelerin içeriğinden yararlanarak romana yönelir ve birer ikişer yıl aralıklarla köy romanlarını vermeye koyulur. Gene aynı yıllarda, geniş ölçüde basılıp yayılan Mayk Hammer adlı detektif dizisini Türkçeye çevirir. Gazete ve dergilerde değişik takma adlarla tefrika ettiği serüven romanlarının bir kısmı

³ Kemal Tahir'in Söyleşileri, Milliyet, 3.7.1980

kitap düzeninde çıkmıştır: Halk Plajı, Fransızcadan çevirdiği, Kastil Büyücüsü, Ölüm Yolcuları, Claud Farer'den Soygun Geceleri, Vicky Baum'dan Büyük Otel gibi.

Aşağı yukarı bütün gazete ve dergilerin yazar, çizer, başyazar ve sekreterleriyle dost olan Kemal Tahir, Geçit'teki yazı kadrosundan başka, şair Yusuf Ziya, Ahmet Muhip, Necip Fazıl ile tanışır. Sedat Simavi, 'Amca Bey' tipinin yaratıcısı Cemal Nadir, gençlik arkadaşları Naci Sadullah, Nizamettin Nazif, Sadri Ertem, Suat Derviş, Hakkı Tarık Us, Âsım Us, Zekeriya ve Sabiha Sertel çevresinde yer alan sürekli dostlarıdır. Yazarın hapis yıllarından sonra evlendiği ikinci eşi Semiha Hanım da onun başlıca desteği, dayanağı ve huzur arkadaşısıdır. Yazarın özellikle son günlerinde, "Sen olmasaydın ben yaşayamazdım" dediği Semiha Hanım, özverili, insancıl yüreğiyle "Kemal Tahir fırtınası"na sonuna kadar, yüksünmeden seve seve katlanır. Yazarın ölmeden önce yazdığı romanların daktilo işlerini üstlendiği gibi, ölümünden sonra da hapiste tuttuğu sarı defterlerden roman kopyalarını bastırarak roman dünyasına yazarın yeni yapıtlarını kazandırır.

Kemal Tahir'in Bâbıâli'de geçen başdöndürücü gençlik yılları ile mahpustan sonraki olgunluk yılları birbirini tamamlayan, edebî kişiliğini belirleyen bir zincirin halkaları gibidir. Mahpustan beden ve ruh sağlığı tükenmiş ama kişiliği ve düşünceleri güçlenmiş bir fikir adamı olarak çıkan yazar, peşpeşe toplumsal, ekonomik, kültürel alanlarda tartışılacak, konulu eserler verir. Devlet Ana ile Türk Dil Kurumu Roman ödülünü (1968), Yorgun Savaşçı ile Cumhuriyet Gazetesi Yunus Nadi ödülünü (1968) kazanır. Son yıllarında, Yıldırım Beyazıt'ın Moğol imparatoru Timur kuvvetleri karşısındaki yenilgisini, savaştan sonra 11-12 yıl süren Fetret Dönemini, Osmanlı İmparatorluğu'nun ikinci kuruluş ve batıya yönelik dönemini kapsayan, Devlet Ananın halkası niteliğinde "Topal Kasırga" adlı bir romanla Osmanlılığın çöküş dönemini konu edinen "Yıldız Alacası" ya da "Batı Çıkmazı" adlı romanlarını hazırladığından sözederse de her iki romanı da henüz basılmamıştır.

Mücadeleli ve çileli bir yaşam süren Kemal Tahir akciğer kanserine yakalanıp ameliyat edilmeden önce, Sovyet Yazarları Bir-

liği'nin çağrısıyla Rusya'ya gider. Kafkas Azerbaycanı'nı, Türkistan'ı, Tacikistan'ı dolaşıp dönüŖte Polonya ve Çekoslovakya'ya uğrar. Onların uygarlıklarını, kültürlerini, dillerini araştırır. Buhara, Semerkant, Taşkent gibi çok eski kültür merkezlerindeki eski kitapları okuyup değerlendirir. Bu tür kültür alış-verişinin yararlı olacağı kanısındadır. Her gittiği ülkede, türkologlar, edebiyatçılar, sosyolog, siyasi gözlemci ve yazarlarla yakından diyalog kurup onları Türk tarihi ve kültürünü yorumlamada uyarır. Geçmişimize daha geniş perspektiften bakmalarını önerir. Dönüşünde, "Bizim onlardan öğrenecek pek bir şeyimiz yok. Onların bizden öğrenecekleri daha çok şey var" yargısına varır. Yurt içinde de, romanlarına konu ettiği bölgeleri gezip incelemiş, o bölgenin insanları, yerli halkla konuşmalar yapmış, eski kitap ve kaynakları araştırarak anlatılanların doğruluk derecesini saptamıştır.

Halkın mutluluğunu gördüğü "toplumsal düşünce"ye kutsal bir dava gibi sarılıp asla ödün vermeyen, inançlı, yürekli bir aydın olan Kemal Tahir, bu uğurda, 28 yaşında genç bir yazarken girdiği muhpus-tan 40 yaşında olgun bir insan olarak çıkar. Ömrünü Türk kültür ve tarihini yoğuran gerçekleri araştırarak, Anadolu Türk tipinin yüceliğini, bilgeliğini, çelebiliğini arayarak, Batı'dan farklı yapı ve kültürümüzü ortaya koyarak, kültür ile sömürgecilik arasındaki ilişkileri ve işlev farkını ısrarla belirterek, Türk düşünce hayatına zengin katkılarda bulunarak geçirir. Bir dost evinde, ölümünden dört-beş saat önce verilen yemekte, gençlere vasiyet niteliğinde, yaşam felsefesinin özünü ve çalışma yöntemini şöyle özetliyor: "Size şunu belirtmek istiyorum. Hayatım boyunca bir sistem dahilinde düşünmeye çalıştım. Sistemden ayrılmadım. Yazdıklarım bir rastlantının sonucunda değil, sistemli düşüncenin sonucunda bulunmuştur. Bundan ötürü doğrultumda yanlış düşmedim; olaylar söylediklerimi doğrulardı. El yordamıyla değil, bir sistem içinde düşünmelidir insan.

... insanlar yanlış yapabilir, ama çok çekmiş insanlar tehlikelidir bir bakıma. Yanlış yapmaları daha zordur. Benim geçtiğim yollarda kendini tüketen ve benim çektiğim acılardan geçen insanlar doğrulara daha kolay erişebilir. Yazdıklarımı bir gün tarih yargılarsa, bu ilişkiyi mutlaka görecektir. Romanlarımın doğruluğunu ortaya çıkaracaktır.

Ben romanlarımda dünü yazdım. Ama romancı dünü yazarken kendi gününü yansıtır bir bakıma. Hatta, gelecek için yazar."⁴

⁴ Hulûsi Dosdoğru, Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir, Tel Yayınları, İst. 1974, s: 417-418.

G İ R İ Ő

İki yüz yılı aşkın bir süreden beri Batı çıkmazında bocala-
yan toplumumuzun gittikçe yozlaştırılan benliğini yeniden kazana-
bilmesi, geçmişteki güçlü ve etkin kişiliğine kavuşabilmesi için
yoğun çaba sarfeden Kemal Tahir, sezgi ve düşünceyle bulduğu doğ-
ruları ve gerçekleri sistematik biçimde derlemiş, bilimle temel-
lendirmeye çalışmıştır.

Özellikle, 1960-1961 yıllarından sonra, insancıl kültürü,
yüksek sorumluluk bilinci ve yürekli bir aydın inancıyla, Doğu top-
lumlarını, en başta Osmanlı İmparatorluğunu ve Anadolu Türk toplu-
munun özgün yanlarını, araştırmak üzere öz kaynaklarımıza yönelir.
Bu çözümü güç, karmaşık ve derin meselelere gençliğinden beri be-
nimsediği diyalektik dünya görüşüyle eğilir. O zamana kadar Osmanlı
İmparatorluğu ile Türkiye gerçekleri konusunda klasik öğretinin bi-
linen yaygın ve kalıp açıklamalarıyla tatmin olamayıp ondan farklı
bir yöntem kullanır. Bu yöntem sayesinde, o güne değin hiç eleşti-
rilmeden geçerliliği ve doğruluğu önceden kabul edilen kalıp bilgi
ve açıklamalar hakkında tüm yerli ve yabancı kaynakları bir bir el-
den geçirir. Batı toplumlarının alt ve üst yapısını tanır, kendi
toplum yapımızla karşılaştırır ve birbirleriyle bağdaşmayan, asla
bağdaşamayacak olan temel ayrımlarını saptar. Toplumumuzun klasik
batı toplumlarının geçtiği kölelik -feodalite- kapitalist evreler-
den geçmediği için burjuva karakteri taşımadığı, bu nedenle bizde-
ki toplumsal tabakaların batıdakiler gibi incelenmesinin yanlış
olacağı düşüncesini öne sürer. Toplumumuzun, batı toplumlarından
kuruluş ve gelişme bakımından temel ayrımlıklar oluşturduğu, farklı
yapı gösterdiği iddiasında bulunur, bu suretle, batılı formül ve
reçetelerin yerli kalıplara uymayacağı gerçeğini gündeme getirir.
Bu temel ayrım üzerinde ısrarla duran Kemal Tahir, çıkar yolu ancak
kendi yapımızı inceleyerek bulabileceğimiz sonucuna varır. Türk
toplumu ile batı toplumları arasındaki yapısal ayrımı gördükten
sonra, Asya Tipi Üretim Tarzı'nı incelemeye koyulur. Bu sistemin
Osmanlı toplum yapısına uygulandığı varsayımından yola çıkarak ko-
nunun ilgili bilim dallarındaki öğretim üyeleri ve araştırmacıları
tarafından incelenmesi gereğini ortaya koyar, bir de Asya Tipi Üre-
tim Tarzı'nın Osmanlı toplum yapısına uygulandığı tezini destekleyen

ya da karşı çıkanların görüşlerini bir bütün olarak yansıtan bilimsel bir dergi çıkarılmasını önerir. Asya Tipi Üretim Tarzı çalışmalarlarıyla birlikte, Sultan Galiyef'in* öyküsünü işlemeye koyulur. Asya Tipi Üretim Tarzı ile Galiyef'in görüşleri arasında bir benzerlik kurulup kurulamayacağını araştırır, ancak bu alanda pek ilgi çekmez.

Tarihimizi incelerken, toplumsal değişim süreçlerini işlerken hep yaşadığı günün sorunlarını gözönüne alan yazar, çelişkilerin çözüm yollarını bulmayı hedef alır. Uzak ya da yakın tarihimizi, gündelik olayları doğru kavrayıp doğru yorumlamak, genç kuşaklara doğru aktarabilmek için bilhassa kullanmayı yeğler, başka bir deyişle bunu, zorunlu görür. Gündelik sorunların sıcağı sıcağına işlenip yorumlanmasının çoğu kez, sanatçıyı yanıltacağı görüşünde olan yazar, geçmişle güncellik arasındaki ayrımı şöyle belirler: "Hiç şüphesiz, sadece ve sadece güne açık olmak zorundayız. Hiçbir gerçek sanatçı gününü yazmamazlık edemez. Buradaki fark, günün meselelerine doğru olarak yaşayabilme farkıdır".⁵

Osmanlı toplumunun anatomisini incelerken -yanlış belletilen basma kalıp bilgilerin tersine- toprak düzenini, kerîm devlet anlayışını, yabancı topluluk ve etnik gruplara gösterdiği sınırsız hoşgörüsünü, Osmanlıya özgü arı ve soylu nitelikler üzerinde önemle durur. İmparatorluğun yıkılışına, âdeta kendi hasletlerinden bir parça kopan, içleri burulanların psikolojisiyle yaklaşır, yıkılışın haklı nedenlerini tek tek araştırır. Ardından, ıslahat, reform, evrim, devrim gibi çeşitli adlar altında, gerçekte tabana yansımayan batılı girişimlerin yüzeyde kaldığına, buna tepki gösteren yüksek bürokrat ve aydın-yazar tabakasının halkı gericilikle suçladığına, bu çatışma sonunda ileri-geri, eski-yeni gibi dipsiz ve anlamsız kavram kargaşalıklarının doğal olarak çıktığına dikkatleri çeker.

Anadolu insanını "devlet kurucusu, savunucusu ve yaşatıcısı" sıfatlarıyla tanımlayan Kemal Tahir, bu özelliklerin başka uluslarda kolay kolay bulunamayacağını belirtir. Anadolu insanının bu geleneksel özelliği için, "Millî deha gibi bir şey. Refah devletini

* A.T.Ü.T ile Marksizm uygulamaları arasında yeni bir dengenin kurulması gereğini savunan, Lenin'in arkadaşı teorisyen.

⁵ Hulûsi Dosdoğru, Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir, Tel Yayınları, İst. 1974, s: 415.

yaratmakta bu dehâdan bol bol yararlanabileceğimizi politikacı gibi sanatçı da bilmek zorundadır" ⁶ derken, çareyi "ulusal kaynağımız" olan Anadolu insan tipinde bulur. Batılılaşma hareketinin istendiği ölçüde yaygınlaşmamasının, bugün hâlâ beklenen olumlu sonucu vermemesinin nedenini de, bizim yapımızın, toplumumuzdaki temel koşulların 'batı' insanı yetiştirmemesine bağlar.

Batı'nın hep "teknik ilerilik" diye tanımlandığından yakınan yazar, batının her zaman, her yerde sömürü fırsatını kolladığı gerçeğini vurgularken bir anlamda, Mehmet Âkif'in, "Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar" dizesindeki öze içten katılır ve ünlü şairi destekler. Gene batılının dünya kamuoyuna yaydığı ve savunuculuğunu yaptığı "hümanizma" kavramını ise, "dünyanın en namussuz sömürüsü olan burjuva sömürüsünü örtbas etmek için ileri sürülmüş bir duman perdesidir" ⁷ şeklinde yorular.

Türk toplumunun karakteristik özelliklerini ve tarihsel gelişim çizgisini derinlemesine araştıran Kemal Tahir, edindiği sağlam ve güvenilir bilgi ve belgelerin ışığında, toplumumuzun devlet kurup yönetme, yaratılışındaki iyi ve güzel nitelikleri koruma yeteneğiyle güçlü potansiyele sahip bulunduğu inancındadır. Bu yüksek ve soylu nitelikleriyle kendini kaptırdığı kısır batı düngüsünden kurtarıp güçlü ve sürekli bir politik dengeye kavuşacağı umudundadır. "Yeter ki toplumumuz gerçeklerimizi doğru olarak tarihî perspektif içinde değerlendirebilsin ve 'etliye sütlüye karışmama' yafatası altında sömürücü devletlerin dümen suyunda, batılılaşma afyonunu çekmekten, at gübresinde arpa toplayarak geçinmekten vazgeçsin. Yeter ki millet kendi kişiliğini yeniden kazansın" ⁸ düşüncesindedir. Aksi halde, batı kopyacılığıyla, batıdan alınan hazır fikir kalıplarıyla kendi zorluklarımızın üstesinden gelemeyeceğimiz, dünyaya bu açıdan bakmakla sürekli yanılacağımız bilinen bir gerçektir. Kendi gerçeklerini bilmeyen, sürekli ilerlemedikleri için onlardaki değişmeleri gözden kaçıran toplumlar zaten bocalamaya mahkûmdurlar.

⁶ A. g. e, s: 417.

⁷ Selim İleri, Yeni Dergi, Haziran 1973, s: 105.

⁸ Hulûsi Dosdoğru, Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir, Tel Yayınları, İst. 1974, s: 421.

Batı kökenli bir edebiyat türü olan roman, gerçekte belirli süreçler içindeki toplumsal oluşumları yansıttığı için "toplumsallık" formunu özünde taşır. Batı toplumlarının gelişme ve olgunluk evrelerinde ise, romanın bu genel karakteri, kapitalist toplumlara özgü "aşırı bireyselliğe" dönüşüp "bireycilik" çerçevesi içinde değerlendirilir. Oysa, tarihinin her döneminde, "çoğulculuk" düzeninden kaynaklanmış ve böyle bir düzen tarafından belirlenmiş insan potansiyeline sahip bulunan toplumlarda roman, bireyin dramı, destanı ya da mitosudur. Ulusal kaynaklardan beslenen, toplumsal evrimin getirdiği olaylar ve formlar çerçevesinde insanı kavrayıp değerlendirir. İnsanın temel ve özgün niteliklerini, dramını toplumla bütünleştirerek onu topluma mal ederek soyutlayabilir. Savunduğu tezi ön plana çıkarır, işler. İşte Kemal Tahir'in romanları, yukarıda sözü edilen tarihsel gelişim ve insan birikimi açısından güçlü ve zengin kaynağa sahip olan Türk toplumunun -kimi çevrelerde "yerli roman" diye tanımlanır- bu özelliğini yansıtır.

Edebiyatımızda yakın ve uzak tarihimize ilişkin tezleri ve yorumları, roman ve romancıya yüklediği değişik anlayıştaki görevlerle geniş yankılar uyandıran Kemal Tahir, bu yönüyle, oluşturduğu her yapıtından sonra, yeni bir tartışma ortamı açmıştır. Uğraştığı alanın çok yönlü olması ve çok derin konuları içermesinden olsa gerek yazar, bir romancıdan çok, bir düşünür, bir tarihçi, bir toplumbilimci olarak yargılanmış, roman dünyası ve romancılığının yeterince eleştirisi yapılmamıştır. Halbuki, romancılığı önemseyen, onu ayrı bir sanat dalı olarak işleyen yazar, roman ve romancının sorunlarını iyi bilir. Ayrı bir uğraş alanı haline getirdiği romanla özel olarak ilgilenir. Romancının nasıl olması gerektiği hususunda önerilerde bulunacak kadar bilgi sahibi, ayrıntıya inecek kadar kuvvetli ve geniş kültüre sahiptir. Dünya romancılığını da yakından izleyen Kemal Tahir, "dünyada pek çok roman yazılmasına karşın, gerçek anlamda pek az romancının bulunduğu" kanısındadır. Gerçek ve büyük romanın yaratıcısı saydığı Cervantes, Daniel Defoe, I'Abbe Prévost, Laclos, Stendhal, Balzac, Gogol, Dostoyevski, Flaubert, Tolstoy, onun favori romancılarıdır. Türk Edebiyatından Halit Ziya, Hüseyin Rahmi, Halide Edip, Yakup Kadri, Reşat Nuri, Peyami Safa, Mahmut Yesari, Memduh Şevket, Yaşar Kemal ve Orhan Kemal'den beğenip seçtiği romanlar vardır.

Batının üstünlüğü karşısında Türkiye'nin geri kalmışlık sorunlarına çare arayan Kemal Tahir, kendi dönemine kadar ortaya çıkarılan sosyolojik, tarihsel, antropolojik bulgularla yetinmemiş, kimi zaman ilgili bilim dallarının araştırma ve uzmanlık alanlarına giren konuları inceleme gereğini duymuştur. Bu görev, yazarı bir yandan özellikle yandaşlarının gayretkeşliğiyle "teorisyen" konumuna getirirken, öte yandan da karşıt çevrelerin "Tahirizm ekolu kurucusu", "Tahirist görüş" diye alaycı ve küçümseyici sıfatlar takılmasına neden olmuştur. Kimileri Kemal Tahir'i döneminin ün yapmış roman ve hikâyecileriyle karşılaştırıp üstün tutarlarken, onun âdeta "aşılmaz bir dağ" olduğunu savunmuşlar, kimileri de sadece "Kara Davut tefrikacısı" saymışlar, özellikle Devlet Ana'nın gündeme getirdiği 'tartışmalı öz'le yazarı yanlış saplantılara kapılmış, tarihsel gerçekleri alabora etmiş, "okunmaz" bulmuşlardır. Övgüdeki ölçüsüz coşkunculuk, yergideki aşırı iğneleme ve karalama, bize, edebiyat dünyasında sağlıklı, dengeli inceleme ve eleştiri anlayışının tam anlamıyla yerleşmediğini gösterir. Öyle ki yazarın hakkında geniş kapsamlı, objektif, tutarlı araştırmanın sayısı bir elin parmaklarını doldurmaz. Eleştiriler en çok Osmanlı tarihinin nasıl anlaşılması gerektiği, Asya Tipi Üretim Tarzının Türk toplum yapısına uygulanışı, Batılılaşma hareketinin yeniden gözden geçirilmesi odağında toplanır. Bu konularla ilgili eleştiriler Kemal Tahir'le başlamadığı gibi onunla sonuna erecek de değildir. Can alıcı "toplumsal sorun" olarak araştırılması, yorumlanması, tartışılması sürecektir. 1989 Nisanında çıkmaya başlayan Tarih Notları dizisinin de geniş yankılar uyandıracığı kesindir. Ne ki önemli olan, yazarın bu düşünce ekseninde Türk romanına getirdikleridir.

Ölümünden önce olduğu gibi, ölümünden sonra da Kemal Tahir'i bir romancı olarak değil de bir düşünür olarak tanıttım sürmüş, romancılık yönü hep ihmal edilmiştir. Yazar da sağlığında böyle değerlendirilişinden yakınmış, sık sık bir romancı olduğunu, işlevini bir romancı gibi yapmaya çalıştığını vurgulamış, "... ben bütün düşüncelerimi romanlarım için geliştirmeye çabalıyorum. Devamlı buna çalışıyorum. Bu nedenle, romana, asıl romana değinmeden, olumlu ya da

olumsuz yönde beni eleştirmek, hemen hemen imkânsızdır"⁹ açıklamasıyla eleştiricilere yanıt vermiştir. Yazarın Türk romanına getirdiklerini önyargılardan ve abartmalardan uzak, bilimin akılcılığında incelemek hem yazarın, hem de Türk edebiyatının en büyük arzusu ve beklentisidir.

Türk Edebiyatında Tarihî Romanın Geçmişi

Türk Edebiyatında tarihî romanın ilk örneği Tanzimat döneminde Namık Kemal tarafından verilen Cezmi'dir. (1881). Konusunu XVI.y.y. Türk-İran savaşlarından alan eser, toplumsal içeriği bakımından "İslâm Birliği" ideolojisini telkin eder. Aynı telkini, gene aynı dönemde, Mizancı Murat'ın Turfanda mı yoksa Turfa mı (1890) adlı eserinde bulabiliriz.

II. Meşrutiyet'in ilânı (1908) ile başlayan milliyetçilik hareketi, edebiyatta "Türkçülük" adını alarak Servet-i Fünûn döneminde fikir, ruh ve kültürel ağırlığıyla Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun Gönül Hanım adlı romanına konu olur. (1920). 1917'de, Kafkasya Cephesinde Ruslara esir düşerek Türkistan'daki esir kampına gönderilen bir Türk subayı ile Gönül adlı Tatar kızının aşklarını süsleyen roman, gerçekte "Pantürkizm" idealini işler.

Millî Edebiyat dönemini kültürel ve siyasî bir cereyan olarak kuşatan Türkçülük hareketi, Halide Edip'e Yeni Turan romanını yazdırır (1912). Anadolu Türk'ünün bağımsızlık mücadelesi ise, yazarın Ateşten Gömlek (1922) ve Vurun Kahpeye (1926) adlı eserlerine yansır. -Bu dönemde Mehmet Rauf, Halâs adlı romanıyla Millî Mücadele'ye bağlılığı, basit bir aşk öyküsüyle birlikte verir. (1929).- Aynı kuşağın yazarları olan Yakup Kadri, bu mücadeleye Yaban (1932); Refik Halit, Çete (1939); Aka Gündüz, Dikmen Yıldızı'yla (1928) katılır. -Refik Halit'in tarihî roman olarak yazdığı 2000 yılın Sevgilisi (1934) ise Roma ve Selçuk dönemlerini kapsar-.

Böylece, "Kurtuluş Savaşı Romanları" denilen, Millî Mücadeleyi kimi doğrudan, kimi dolaylı olarak ele alan romanların edebiyatımızda yer aldığını ve Cumhuriyet dönemi boyunca da tarihsel coşku ve heyecanla devam ettiğini görüyoruz. Yalnız, gene bu dönem-

⁹ Selim İleri, Kemal Tahir'le Konuşma, Yeni Dergi, Haziran 1973, s: 105.

de, tarihin çeşitli dönemlerinin toplumsal tahlilinin yapıldığını, tarihsel olaylar üzerinde düşünme, yorumlama, eleştiride bulunma tarzının başladığını belirtmeliyiz. Yakup Kadri'nin başlattığı bu tarzı, daha sonraki dönemlerde Samim Kocagöz, Kemal Tahir, Tarık Buğra, Atillâ İlhan, Erol Toy, Hasan İzzettin Dinamo sürdürür. Abdülhamit II, Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı, İstanbul'un işgâl yılları, Cumhuriyet Türkiye'si ve İnkılâplar dönemini bizzat yaşayan Yakup Kadri, Hüküm Gecesi (1927), Sodom ve Gomore (1928), Yaban (1932), Ankara (1934), Bir sürgün (1938), Panorama I (1953), Panorama II (1954) adlı eserleriyle tarihi yorumlayan romancıların başında gelmektedir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Osmanlı Devleti'nin çöküş sebepleri, I. Dünya Savaşı, Sultan Hâmit dönemi, Osmanlı-Rus Savaşları, Balkan bozgunu, İstanbul'un işgâli, Millî Mücadele zaferi Türk yazarlarının ilgi alanına girer.

Esat Mahmut Karakurt, Vahşi Bir Kız Sevdim adlı romanında Makedonya'daki Türklerle Bulgar komitacılarının savaşlarını anlatır. Son Gece ise, I. Dünya Savaşı'nda Türklerin Tuna boylarında Fransız ve Ruslarla yaptığı kahramanca döğüşü ele alır. İstanbul'un işgâl yıllarının Millî Mücadele'ye kadar uzanan dönemi de Allahaismarladık adlı eserinde işlenir.

I. Dünya Savaşı'nı yaşayan yazarlardan Ercüment Ekrem, Kan ve İman adlı romanında Osmanlı Devleti'nin savaş yıllarındaki panoramasını çizerek Türk milletinin kahramanlığını över.

Halide Nusret Zorlutuna Türklerin bağımsızlık savaşını Aşk ve Zafer'de, Müfide Ferit ise Affedilmeyen Günah'ta canlandırır. Müfide Ferit'in Aydemir ve Pervaneler adlı romanları ise Halide Edip'ten sonra "Pantürkizm" idealini konu edinen iki eseridir.

1930-1940 kuşağı arasında yer alan Mithat Cemal Kuntay, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sebeplerini üç ayrı dönemde -Abdülhamit II yönetimi, II. Meşrutiyet ve İttihat Terakki ile Mütareke yıllarını- ahlâk bunalımıyla birlikte Üç İstanbul adlı romanında sergiler. Reşat Enis Aygen'in Despot, Nahit Sırrı Örik'in Sultan Hâmit Düşerken adlı eserleri de aynı amaca yönelik, tarihsel konulu romanlardır.

1940-1950 kuşağına mensup yazarlardan Kemal Bilbaşar, Kölelik Dönemeci'yle Osmanlı-Rus savaşını, Kaynarca antlaşmalarını, azınlıkların özgürlük ve milliyetçilik düşünceleriyle imparatorluğu parçalama çalışmalarını incelediği, mekân olarak Türkiye sınırlarını aşan roman örneğini vermiştir. Bedoş ise, II. Meşrutiyet'le başlayıp Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasıyla biten bir başka tarihsel konulu romanıdır. Ahmet Hamdi Tanpınar da işgâl altındaki İstanbul ve Millî Mücadele yıllarını Sahnenin Dışındakiler adlı romanında yansıtır.

Bu dönemde Halikarnas Balıkcısı Uluç Ali ve Turgut Reis adlı iki tarihî roman yazar. XVI. y.y Osmanlı Devleti'nin en parlak dönemlerinde Akdeniz'i bir Türk gölü haline getiren ünlü denizcilerin savaşlarını ve yaşam öykülerini anlatır.

Faik Baysal ise Drina'da Son Gün adlı eseriyle konusu Türkiye dışında geçen romana örnek verir. II. Dünya Savaşı yıllarında, Yugoslav Türk'ü olan Selmonoviç'lerle Türkleri öldürmeyi planlayan Çetnikler arasındaki savaşta dile getirir.

Kurtuluş Savaşı 1950 kuşağından sonra da düşman saldırıları, Kuva-yı Milliye ruhu ile onlara destek olan fedakâr insanları, padişah yanlısı bilgisiz, çıkarıcı, gerici güçlerin Millî Mücadele'yi engelleme çabaları, yurtsever aydınların olağanüstü kahramanlıkları, düzenli ordu ve çete savaşları, cephe ve cephe gerisi çalışmalarlarıyla Türk yazarlarının merak ve araştırma konusu olma özelliğini taşıdığını söylemeliyiz.

Bu yolda Samim Kocagöz, Kalpaklılar ve Doludizgin; -Samim Kocagöz ayrıca, İzmir'in İçinde adlı romanında da 27 Mayıs'a geliş sebeplerini, Tartışma adlı eserinde de 12 Mart'ı yaratan koşulları toplumun değişik çevrelerinden seçtiği kişilerle anlatır-Talip Apaydın, Toz Duman İçinde ve Vatan Dediler; Kemal Tahir, Esir Şehrin İnsanları, Esir Şehrin Mahpusu, Yorgun Savaşçı; -Kemal Tahir de Devlet Ana'da Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu, Yol Ayrımı'nda Serbest Parti olayını, Kurt Kanunu'nda Atatürk'e yapılan suikasti yorumlar- İlhan Tarus, Var Olmak, Hükümet Meydanı ve Vatan Tutkusu; Tarık Buğra, Küçük Ağa, Küçük Ağa Ankara'da ve Sakarya Kana Bulanırken -yazar, ayrıca Osmancık'ta Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu,

Yağmur Beklerken'de Serbest Parti olayını tahlilci bir yaklaşımla ele alır- Atilla İlhan, Kurtlar Sofrası, Sırtlan Payı, Der Saadette Sabah Ezanları adlı romanlarını yazarlar. -Atilla İlhan, Yaraya Tuz Basmak adlı eserinde 1950 Kore Savaşı'nı yorumlar.

Kurtuluş Savaşı teması 1960 kuşağının da ilgisini çeker. Hasan İzzettin Dinamo, Kurtuluş Zaferi Mucizesini yaratan meçhul askerlerle, onların ayakta kalabilen dev komutanlarını Kutsal İsyan'da anlatır. Bu roman dizisini Kutsal Barış, Ateş Yılları, Türk Kelebeği, Savaş ve Açlar tamamlar.

Erol Toy, Kurtuluş Savaşı'nın Batı Anadolu'daki mücadelesini Toprak Acıkınca'da, Timur-Yıldırım Savaşından sonra Osmanlı beyliğinin içine düştüğü bunalımı (fetret devri), taht kavgalarını, Şeyh Bedrettin'in yaşam felsefesini Azap Toprakları'nda işler. Kuzgunlar ve Leşler'de beylikler dönemini, Türkmenlerin yaşayışlarını, sarayla olan ilişkilerini, imparatorluğu genişletme çabalarını ele alır. Zor Oyunu ise Atatürk'ün ölümünden 1977 seçimlerine kadar süren dönemin tahlilidir.

Zebercet Coşkun Kurtuluş Savaşı'nı Haçin'de; Fikret Arıt, Küçük Fedailer ve Hep Bu topraklar İçin'de; İlhan Selçuk, Yüzbaşı Selâhattin'in Romanı'nda değişik boyutlarıyla incelerler.

Cengiz Dağcı ile Emine Işınsu yurt dışındaki Türklerin yaşayışlarını, çektikleri sıkıntıları, özlem ve beklentilerini gündeme getirirler.

II. Dünya Savaşı'nı yaşayan, bir Kırım Türk'ü olan Cengiz Dağcı, Türklerin Rusların baskısı altındaki ezilişlerini, özgürlük beklentilerini Korkunç Yıllar ve Yurdunu Kaybeden Adam'da canlandırır.

Emine Işınsu, Batı Trakya Türklerinin zorlu yaşamlarını Azap Toprakları'nda; Deliorman Rodop Türklerinin bağımsızlık savaşlarını Çiçekler Büyür'de; Kerkük Türklerinin mücadelelerini de Tutsak'ta dile getirir.

27 Mayıs ile 12 Mart olayları da kimi yazarlarımız tarafından romanlarımıza aktarılır.

27 Mayıs, Sevgi Soysal'ın Yenişehir'de Bir Öğle Vakti; Vedat Türkali'nin Bir Gün Tek Başına adlı romanlarında toplumun çeşitli kesimlerince yorumlanır.

12 Mart olaylarını tüm toplumsal çalkantısıyla veren yazarlar ve eserleri şunlardır: Sevgi Soysal (Şafak); Erdal Öz (Yaralı-sın); Emine Işınsoy (Canbaz); Çetin Altan (Büyük Gözaltı ve Bir Avuç Gökyüzü); Fıruzan (47'liler); Adalet Ağaoğlu (Bir Düğün Gece-si); Oktay Rıfat (Bir Kadının Penceresinden).

12 Eylül öncesi dönem ise Erhan Bener'in Böcek, Ahmet Altan'ın Dört Mevsim Sonbahar adlı romanlarında bir yönüyle işlenir.

Tarihî olayları doğrudan ya da dolaylı işleyen, çeşitli tarihî dönemlerin düşünce açısından geniş perspektifle yorumunu yapan yazarların yanısıra, tarihin, daha çok Orta Asya ve Osmanlı tarihinin parlak zaferlerle dolu dönemlerini, destanlaşmış kahramanlarını anlatan yazarlarımızı da şöyle sıralayabiliriz: Feridun Fazıl Tülbentçi, Turhan Tan, Abdullah Ziya Kozanoğlu, Nizamettin Nazif, Nihal Adsız, Mustafa Necati Sepetçioğlu.

"Bir toplumu tarihsiz bırakmak onu modern silâhlarla silâhlıyor görünerek kesinlikle silâhsiz bırakmak demektir. Tarihten yararlanmak toplumların var olma şartlarından biridir. Tarih bir toplum için aleyhe işliyor görünüyorsa, tarihten yararlanmak dış düşman ajanlarının eline geçmiş, tersine çevrilmiş demektir. Tarihi tekerrürden ibaret saymak yobazlıktır".

Kemal Tahir

KEMAL TAHİR'İN ROMAN VE TARİHSEL KONULU
ROMAN ANLAYIŞI

Bilinç ve Düşün Kaynağı:

Yakın tarihimizde Tanzimat Fermanı'nın ilânıyla (1839) başlayan Batılılaşma hareketi, Türk toplumunun yapısına ve gerçeklerine uymayan ekonomik, toplumsal, kültürel ve hukuksal bir karakter gösterir. Fermandan bir yıl önce, 1838'de Osmanlı İmparatorluğunun İngiltere'yle imzalamak zorunda kaldığı Ticaret Antlaşmasıyla batı kapitalizmi, imparatorlukta tek yanlı bir değerler sistemi, resmî bir ideoloji yaratır. Sanayi ürünlerini dünya piyasalarına, bu arada Osmanlı pazarlarına açma telâşında olan batı sermayesinin, temel işlevi anlaşma hükümleri gereğince, bir yandan çıkarlarını kollamak, öte yandan Osmanlı ekonomisini denetim altında tutmaktır. Sanayileşmeyi engelleyen, mevcut imalat sanayii de ortadan kaldırmayı amaçlayan, ilericilik, Garplılık, Medenîlik adına imzalanan bu belge, Osmanlı ekonomisinin aldığı ağır bir darbedir. -Kanunî döneminde Fransızlarla imzalanan ve ancak yüzyıllar sonra Lozan Antlaşmasıyla kaldırılabilen Kapitülâsyonlar ile Cumhuriyet döneminde Ortak Pazar, Konsorsiyumlar gibi biçimsel değişme gösteren kimi antlaşmaların da içerik yönünden 1838 Antlaşmasının bir benzeri ya da bir başka görünümde uzantısı olduğunu sanırım anımsatmaya gerek yok- Kapitalist sermaye birikimi, batıda tipik burjuva kesimini yarattığı halde, bizde tam bir tefeci-soyguncu niteliğe dönüşür. Batılılaşma adı altında Osmanlı ekonomisine yapılan yapay ve sahte dış müdahaleler, altyapı çarpıklığını oluştururken üstyapı kurumlarında da -düşünce ve kültürel alanda- birtakım değişimleri zorunlu kılar. Batı karşısındaki yenilgiyi gene batıya karşı ilgi duymakla anlayan Osmanlı aydınları arasında gerçek sömürüyü perdeleyecek boyutta, tutku kerâtesine varan bir batı hayranlığı başlar. Batıyı, soyut ilericilik anlamda bilinçsizce savunan genç kuşağın görüş açısı dar ve tek bir alana indirgenir. Aşırı taklit ve toplum değerlerine yabancılaştırma yoluyla, yapılan her işin mantığı batılı ölçü ve kalıplara vurulur. Dönemin fikir ve edebiyat ürünlerinde bunu en somut biçimde ayrıntılarıyla görürüz. Böylece Türk toplumu, benliğinden yavaş yavaş koparılıp,

ekonomik yapısında zorla oluşturulan çarpıklıklarla tarihsel ve sosyolojik gelişimine aykırı yabancı ideolojiyi taşımaya mecbur bırakılır. Bu ideolojinin yarattığı birtakım "izm"lerin Türk düşüncesine girmesi de fazla gecikmez. Bunların başında, burjuva ideolojisinin en etkin silâhı olan "Hümanizma" gelir. Hümanizma, Kemal Tahir'e göre batının sömürü taktiğidir.

İşte, Türk toplumunun düşünce ve kültürel alanında son iki yüz yıldır sürdürülen kargaşayı apaçık gören ve buna karşı amansızca direnen yazarların başlıcası Kemal Tahir olmuş, roman formu içinde sunduğu görüşlerini, sanatçı yönünü de belirleyecek bir ustalıklarla dile getirmiş, tüm aydın ve bilim otoritelerinin ilgi ve araştırmalarını bu alana çekmiştir. Koşullanmışlığı ve yabancılaşmayı aşmış bir yazar olarak, geçmişte yaşanan, günümüzde kimi zaman yer yer saptırılan, geleceği de belirleyen sağlam "tarihsel gerçeği" yakalamış, onu yabancı ideolojilerden arındırarak bilimsel temeline oturtmuştur. Gerçeğe yaklaşımı kimi çevrelerce iddia edildiği gibi dogmatik değil, tersine diyalektiktir. Zira, yazara göre, "Gerçek, kendini zor teslim eder, çünkü canlıdır, değişkendir. Canlı ve değişken olduğu için de bir kere teslim alınınca sürgit elimizde kalmaz. Bu savaşın zaferi ancak sürekliliğindedir".¹⁰ Diyalektik yöntemi; genel yapısı, evrensel özellikleriyle değil de her ülkenin sosyo-ekonomik koşulları ve tarihsel geleneklerinin özgünlüğünde, bir bilim olarak kavrayan Kemal Tahir, bu yöntemin de gereği olan, bilinen "kuşku"suyla aklını kurcalayan memleket sorunlarını bütünleştirerek zorlu bir hesaplaşmanın yolunu açar. Emperyalizmin uzantısı tekelci kapitalizmle Türk toplumu arasındaki temel çelişkiyi vurgulayan resmî ideolojiyi kökünden sarmaya başlar. Ve bu resmî ideolojiyi "batılılaştırma" sıfatıyla taşıyan aydın kesime, toplumunun tarihsel evrimi ve insanının cevherinden güç alan kültürel ve düşünce yönü geniş bir perspektifle karşı çıkar. Türkiye'nin gerçekleri dışında belletilen ya da empoze edilen bir dünyada yaşamaya özendirilen fakat kendi tarihsel ve toplumsal gelişimine ters düşen Türk aydınınının karşısına -bilinen tarih öğretilerinden ayrılarak- ülkenin sosyo-ekonomik gerçeklerini çıkarır. Yazar, Cumhuriyet döneminde resmîleşen batılılaştırma ideolojisinin bi-

¹⁰ Kemal Tahir, Meseleler, Türkiye Defteri, Nisan 1975, s: 18.

çımlendirdiği Türk aydınından onurlu geçmişini yeniden bilimsel kuşkuyla incelemesini, batıya hiç benzemeyen yapısal farklılıkları saptamasını, vardığı ekonomik-kültürel sentezle, batıyla asla ödün vermez, kararlı bir mücadeleye girişilmesini ister, onu Türkiye gerçeklerinden kaynaklanan toplumsal bir alana yönlendirir. Kemal Tahir'in Türk toplumunun tarihinde, sosyo-ekonomik yapısında ve kültür evreninde belirlemek istediği "gerçek", romanlarının da iç dinamizmini oluşturan şu düşünsel kaynağa dayanır: Batılılaşma olgusu: Batılılaşma yaftası altında ülkeye giren, devleti, hükümeti, resmî ve özel kuruluşları dolaylı ya da açıktan yöneten, etkileyen, denetleyen dış güçler ile onların yerli örgüt ve ajanları; Osmanlılık Olgusu: Osmanlı toplumunun batıyla ilgisi olmayan yapısal ve yönetsel özgünlüğü, feodal bir yapıya sahip olmadığı gerçeği, Anadolu insan tipi, imparatorluğun çöküş evresi, İttihat Terakki ve Abdülhamit II yönetimi, Meşrutiyet'in ilânı, Seferberlik felâketi; Kurtuluş Savaşı Yılları: Ulusçuluk anlayışı, ulusal bilinç; Cumhuriyet dönemi eleştirisi: CHP yönetiminin ekonomik politikasını yerme, devrimleri eleştirme, batılılaşma olgusuyla tabu haline getirilen iç ve dış kandırmalar, yeni değer kılığına sokulmak istenen eski değerler üzerinde yapılan spekülasyonlar; Türk aydınınının niteliği ve sorumluluğu; halkımızın ince zevkini yansıtan geleneksel sanat eserlerimize sahip çıkıp onlardan yararlanma bilinci.

Yukarda sözü edilen sorunları saptayıp çözüm yolları gösteren Kemal Tahir, verdiği kültür mücadelesinin önce teori, sonra aksiyon haline getirilmesinde Türk aydınına ciddi görevler yükler. Türkiye'yi aydınlık bir hedefe götürecek aydın kadronun her şeyden önce dogmatik kalıp ve ideolojik saplantılardan kurtulmasını, yeni bir bilinç birikimiyle ülke çıkmazlarını kendi toplumsal gerçekçiliği doğrultusunda kavrayıp halkı yönlendirmesini bekler.

"Batı, ailesiyle benzemez bize, kurumlarıyla benzemez, devleti ile benzemez, sınıfları, sınıflararası kavgasıyla benzemez bize... Hiç mi hiç, bize bu kadar benzemeyen Batı'dan her şeyi nasıl alabiliriz, nasıl almaya kalkarız!.. Aldığımız zaman bu sosyal kurum ya da sosyal ürün, nasıl bizde yaşayacak, kök salacak, yerli-

leşecek! Bunu umma saflığı da -her hal- bizim okumuşlara has işlerden olmalı!

Batı'nın toplum yapısı -üç aşağı, beş yukarı- bu!.. Bizim toplum yapımıza gelince, bunu uzun boylu anlatmaya gerek yok... Biz ters çevirdikleri zaman Batı, Batıyı ters çevirdikleri zaman biz çıkarız... İnsan'ı, toplum kalıbına yerleştiren ahlâk değil mi? Batı'nın ahlâkı egoist, Doğu'nun ahlâkı altürist (egoist karşıtı-insancıl) Batı'da mülkiyet fikrinin iki bin yıllık tarihi var, Doğu'da, Batı anlamında mülkiyet fikrinin tarihi yüz elli yıllık!.. Batı'daki insan, sınıfının içinde savunur, Doğu'daki insan ailesinin içinde savunur. Batı devlet düzeni, sınıfların dengeli yaşamasını sağlamak için kurulmuştur, Doğu'da devlet, ailelerin gelişmesini sürdürmek için ayaktadır. Hangi açıdan bakarsanız bakın, bu iki toplum benzemez birbirine..." diyen Kemal Tahir'in "batıdan hiç mi bir şey almayacağız?" ya da "batının düzeni karşısında biz ne yapmalıyız?" sorularına yanıtı şöyledir:

"Yasalarımızı Batı'dan aktarmayacağız, bir... Tatalım ceza Kanununu Batı'dan alsak, belki ceza geleneklerimize ters düşürür biz ama, medeni kanunu Batı'dan aldık mı, bizi varımıza yoğunluğumuza bilgimize, kültürümüze ters düşürür, sonunda kusat toplum bu kanunu... Halka dayalı yönetim biçimini benimseyeceğiz ama, Batının sınıflararası denge sağlamak için geliştirilmiş demokratik yapısını aldık mı, sindiremeyiz bunu içimize, yıllar yılı akıntıya kürek çekmiş oluruz. Bir aşağılık duygusu basar bizi boşu boşuna... Demokrasiiyi öğrenemedik demeye kalkarız. Yönetim, toplum ve insan yapısına göre olmayacak mı?.. İnsan ve toplum yapısı başka olunca, yönetimin de başka olmasından öte çıkar yol düşünebilir misiniz?..

Peki, Batı'dan hiç mi bir şey almayacağız? Kim böyle bir şey önerdi?.. Elbette alacağız. Ama aldığımız şeyin, Batı toplumunun hangi koşullarından ortaya çıktığını bildiğimizden başka, kendi toplumumuzun sosyo-ekonomik ve sosyo-psişik yapılarına aldığımız şeyin ne kadar aksayacağını da bileceğiz, onu revizyondan geçireceğiz, kendi toplum yaşamımıza göre âdeta restore edeceğiz... Bunu yaptığımız zaman, bugün, kültür emperyalizmi biçiminde görünen bilgi alışverişi, kültür değişimi, etkilenişim biçimine girer, bugün maymun

taklidi gibi görünen bazı devrimlerimiz, bünyenin gelişimini belirlemeye başlar".¹¹

Batılılaşmayı dünyayı sömürme olayıyla eşdeğer tutan yazar, "Batı uygarlığına yetişme" hatta "Batı uygarlığını geçme" idealinin batılıdan daha kıyıcı, daha sömürücü olma anlamına geldiğini ileri sürer. Ona göre batı uygarlığı, bilimsel ve teknik gelişmeler maskesi altındaki gerçek "soygun"dur ya da "uygarlığı soygunda kullanmak" demektir. Geri kalmış ya da az gelişmiş ülkeleri, "uygarlık" büyüyle kendine çeken batı, onları yerleştirdiği gizli ya da açık örgütleri ve ajanları aracılığıyla maddi ve manevi tüm varlığıyla sömürmekte, ulusal kültür ve eski değerlerinden kopararak kendi benliğine ve ulusuna yabancı kılmaktadır.

Kemal Tahir'in batı sömürüsüne ilişkin görüşlerine hak vermekle birlikte, uygarlığı, tümüyle sömürü kavramıyla, tek yanlı değerlendirmesine, Atatürk'ün çağdaşlık ölçütü olarak hedef gösterdiği "Muasır medeniyetler seviyesinin üstüne çıkma" ilkesi açısından katılmak pek olası değildir. Ulusal ve kültürel değerlerimizi titizlikle koruyarak uzay çağı yaşayan günümüz dünyasında yerimizi almamızın zamanı gecikmiştir bile. Batının en ileri düzeydeki bilim ve tekniğini rehber edip en kısa sürede savsaklamadan gerçekleştirme- nin kaçınılmaz hale geldiği, herkesçe bilinen basit bir gerçektir. Ancak, burada üzerinde durulması gereken nokta -batı uygarlığını soygun diye tanımlayan yazarın tersine- sözü edilen anlamdaki batı uygarlığı (bilim ve teknikteki çağdaş gelişmeler) ile sömürü kavramlarını birbirine karıştırmamak gerekir. Başka bir deyişle, batı uygarlığı adı altında ülkeye giren, ulusun ekonomik ve kültürel varlığına yönelik sömürüyü apaçık görebilme bilincidir. Bu nedenle, ülke gerçeklerinden yola çıkarak ileri bir toplum düzenine açılım yapabilecek iktidarların her şeyden önce dış güçlerin sömürüsüne prim vermeyecek iç ve dış politika izlemeleri şarttır. Batılılaşmanın üst-yapı kurumlarında -özellikle eğitim düzeyi düşük ya da geri kalmışlığın verdiği aşağılık duygusuyla aydını Avrupa'yı hayranlıkla taklit eden ülkelerde- yaratabileceği koşullanmaya, yerel ve özgün değerlere yabancılaşmaya, aldatmalara karşı ağır sorumluluklar üstlenen Türk

¹¹ İsmet Bozdağ, Kemal Tahir'in Söyleşileri, Milliyet, 1.7.1980.

aydınının halkı bu yolda eğiterek ulusal birlik ve bütünlüğü perçinlemesi gerekmektedir.

Tarihe Yönelme Nedeni:

Batıcı-Kemalist fikrin karşısına doğucu-Osmanlı değerlerin savunucusu olarak çıkan Kemal Tahir'in romanlarında, üzerinde ağırlıklı durduğu önemli bir konu da Osmanlılık'tır. 1960-61'lere değin "bu ülkenin başına ne belâ geldi ise Osmanlılık'tan gelmiştir" diyen yazarın düşüncelerinde bu tarihten sonra köklü bir değişme başlar. Batı çıkmazında debelenen ülkenin geri kalma nedenlerini araştırmak amacıyla tarihe yönelir. Üzerinde sistematik düşündüğü Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyo-ekonomik yapısı ve devlet düzenini yorulmaz bir çabayla incelemeye koyulur. Vaktiyle dünya imparatorluğu haline gelen ve altı yüz yıl ayakta kalan koskoca bir devleti kurup yaşatma dehasına sahip olan Anadolu insan kaynağının arı niteliklerini saptar, ondan aldığı güçlü bir destekle batının üstünlüğü karşısında eziklik duyan aydın kesime moral verir. Onu bilinçsizce kullandığı batılı ölçü ve kalıplardan uzaklaştırıp kendi gerçeğine yöneltir, aşağılık duygusundan ve yanılgıya düşmekten kurtarmaya çalışır. Kemal Tahir, Köyün Kamburu'na konu ettiği "âyân" sorusunu irdelerken karşısına ilk kez çıkan Osmanlılık kavramı üzerine eğilme gereğini şöyle açıklıyor: "... yaptığım araştırma sırasında gördüm ki, Osmanlı, bize belletilen Osmanlı değil. Kendisine özgü bir yapısı var! Tarihin en uzun ömürlü imparatorluğu kurulmuşsa, Batı gibi amansız bir gücün karşısında 300 yıl santim santim gerileyerek direnilmişse, bunun önemli temelleri olmalı... Âyân sorunu, beni Osmanlı sorununa böyle getirdi. Bugün inanıyorum ki, Osmanlı'yı gereği gibi anlamadan, gerçeğine inmeden, hiç bir memleket sorunumuza yanaşamayız. Yanaşmaya kalktık mı yanılacağız. Alfabenin harflerini bize yanlış belletseler, bundan doğru dürüst anlaşılır bir yazı çıkar mı? Onun gibi bir şey!.." ¹² Bilimsel temellere dayandırmaya özen gösterdiği araştırmalarını aile biyografisi ve saltanat ile hilâfet makamına duyduğu özel sempati ve bağlılıkla birleştiren yazarda -Bir Mülkiyet Kalesi'nde aile oluşumunu dönemin çalkantılı olaylarıyla içiçe,

¹² İsmet Bozdağ, Düşünen Adam, Türkiye Defteri, Ocak 1974, s: 2.

safha safha işlediği üzere, babası Tahir Efendi'nin Abdülhamit II'nin başyaveri olduğu, annesi Nuriye Hanım'ın da saraydan yetiştiği bilinmektedir- Osmanlılık tam bir hayranlığa dönüşür.

"Bir toplumun yolu geleceğinde değil, tarihinde kesilir" görüşünde olan Kemal Tahir, tarihten yararlanmayı toplumların var olma koşullarından biri sayar. Yazara göre tarihimizle ilintimizi kesmemiz, toplumumuzu tarihsiz, bir anlamda silâhsız-savunmasız bırakmamız sadece dış düşmanların işine yarayacaktır. Tarih, bir toplumun aleyhine işliyorsa, ondan yararlanmak dış düşmanların -ajanların eline geçmişse tersine çevrilmiş demektir. "Tarih tekerrürden ibarettir" görüşünü yobazlık olarak yorumlayan yazar, mantık dışı bulduğu bu ve buna benzer sloganlarla gençliğin sürekli tarihten uzaklaştırıldığından yakınır. Osmanlı değerler sisteminin bütünüyle reddedilmesine karşı çıkan yazar, Cumhuriyet dönemindeki devrim furyasıyla tarihimizden koptuğumuzun ve ona tekrar dönmeyi önleme yollarına başvurulmasının sakıncalı olduğu kanısındadır. Bu yanılığa dikkatimizi çeken Kemal Tahir, genç kuşakların âdeta tabu haline getirilen iç ve dış kandırmalardan uzak, bilinen yargıların dışında, gündelik meseleleri bilimsel verilere dayanarak, aralarında neden-sonuç ilişkilerini kurarak araştırmalarını, sağlam ve doğru bir tarih sentezine varacak biçimde yetiştirilmelerini önerir. Osmanlı Devletinin toplumsal gelişme evresini incelerken üzerinde durduğu şu üç büyük yanılığın düzeltilme gereğini zorunlu görür: a) Osmanlı yönetiminin vurguncu-talancı bir sisteme dayandığı b) Kölelik esasını gösterdiği c) Despot oluşu. Osmanlı'nın çevresine çekilen oldukça kalın unutturma duvarını her fırsatta yıkmak isteyen Kemal Tahir, vaktiyle dünya çapında verilen fikir ve edebiyat eserlerini, bilimsel ve teknik gelişmeleri, batının ise Türklerin araştırma yöntem ve tekniğini öğrenebilmek amacıyla ajanlar soktuğu gerçeğini anımsatarak Osmanlı İmparatorluğunun, batının bilim ve fikir hayatındaki yerinin saptanması gerektiğini vurgular. Yakın geçmişimizde üzerinde hiç düşünülmeden insafsızca reddedilen kimi yazılı değerlerden -tekrar incelenerek- yararlanılması görüşünü savunur. Yazara göre bir başka önemli konu da dünya üzerinde yaklaşık dört milyon kilometrekarelik toprağa yayılan Osmanlı İmparatorluğunun uluslararası antlaşmalarda reddedilmesine yapılan tasfiyesinin

yeniden gözden geçirilmesidir. Ulusal hak ve çıkarlarımızı diplomatik yollarla da savunamadığımızdan yakınan yazar, batıyla tasfiye konusunda da hesaplaşılmasından yanadır. Esasen, imparatorluğun çöküşünü de batının yüzlerce yıldan beri izlediği sömürü amacına yönelik baskı ve zulüm politikasına bağlar: "Batılı dediğimiz kravatlı yamyam, insan eti yemekten başını aldığı bir sıra, her nasılsa, nasıl Hristiyan kilisesinin nas'larını dışardan bakanlara göre öpüp başına koyarak, işin iç yüzünü görenlere göre, tekme vurup kafa kaldırmış ve onun yerine "akıl" bayrağını göndere çekmiştir. Burjuva marifeti olan bu iş, kısa bir zamanda batıya bir üstünlük sağladı. Hristiyanlığa dayalı altürist ahlâk yerine, aklın piçi olan egoist ahlâk geldi, oturdu. Osmanlı devlet adamları bu olup biteni görüyorlardı. İflâs etmek üzere olan namuslu mahalle bakkalına, "İflâstan kurtulmak istiyorsan kerhane aç" der gibiydi batı, Osmanlının karşısında. Onurlu Osmanlı, insan eti yiyen yamyam olmayı onuruna yediremediği için, benimseyemedi egoist ahlâk düzenini. Bu amansız açmazda başına gelenin sebebini düşündükçe, Tanrı'ya karşı bir kusuru olduğu inancına vardı.

Biliyorsunuz, okuyanlarınız görmüştür, Kur'an'ın birçok yerinde, bazı toplumların Tanrı buyruklarına karşı geldikleri için cezalandırıldıkları yazılıdır. Osmanlı için batılıya benzemek, cezanın en büyüğü idi! Kendisine zina önerilen namuslu bir kadının kendini kaldırıp uçurumdan aşağı atması gibi, Osmanlı da kendisini tesbihe, ibadete verdi ve Tanrı'nın günahlarını bağışlayıp canını batılı rezilinden kurtarmasını beyhude bekledi. Yani, bizim anlayacağımız, bir kristalle bir taş çarpışmış, taş kristali kırmış. Taş mı değerli, kristal mi diyorum size...".¹³

İmparatorluğun Yıkılış Nedenleri:

Yazarın, batının özellikle XVI. y.y. dan beri orta-doğu ülkelerine uyguladığı baskı ve zulüm politikasına ilişkin sözlerinde gerçek payı varsa da XIX. y.y. da çöküşü kesinkes kabul edilen Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını hazırlayan pek çok iç ve dış etken olduğunu söyleyebiliriz. Ord. Prof. Yusuf Akçura, "Osmanlı İmpara-

¹³ İsmet Bozdağ, Kemal Tahir'in Söyleşileri, Milliyet Gazetesi, 22.6.1980

torluğunun Dağılma Devri" adlı kitabında bu etkenlerin en önemlilerini yirmi iki maddede toplamaktadır. Bunları kısaca şöyle özetleyebiliriz: Osmanlı İmparatorluğunun, batıda XIX.y.y. sanayi devriminin altyapısını hazırlayan müspet bilimlerin uyanışı demek olan Reform ve Rönesans hareketlerine katılamayışı; Batının geniş deniz seferleri ve ticaret yolları keşfederek uyguladığı sömürge politikasına kayıtsız kalışı; Batının bu yolla sağladığı maddî ve teknik üstünlük karşısında ayakta durabilecek vasıtalarından yoksun oluşu; farklı din ve mezheplere bağlı, çeşitli dillerde konuşan azınlıkları birleştirme ve yönetme zorluğu; Geniş bir sahaya yayılan Osmanlı İmparatorluğunda merkezî otoritenin tüm eyaletlerde kesin kontrol yapamaması, haberleşme ve ulaşım zorlukları çekmesi; İmparatorluğun azamet ve ihtişamını korumak için yapılan savaş ve istilâların devletin malî gücünü zayıflatması; Ordunun hazır vaziyette beklemesi için devletin askerî ve iktisadî kaynaklarını daraltması, bu suretle özellikle ahallisinin çoğunun hıristiyan olduğu eyaletlerde nüfuz, şeref ve güç kaybına uğraması; Osmanlı dış politikasında yabancılardan söz sahibi oluşu; Kapitülâsyonların Osmanlı ticaretine zarar vermesi; Yabancılardan Osmanlı ülkesindeki hıristiyanları himaye etmeleri ve her fırsatta onların adına imtiyaz istemeleri; Azınlıkların hükümet yönetiminde sürekli zorluklar çıkarmaları, dış siyaset ve malî işlerde önemli mevkiiler tutmaları; İmparatorlukta dinsel unsurların (Rum Patrikhanesi) imtiyazlarını sürekli genişletme çabaları; Osmanlı ülkesinde, merkez ve eyaletlerde görülen keyfî yönetim; Yönetici zaafı ve aczi; müslüman okulların medenileşememesi; Büyük sanayi devrimini gerçekleştiremeyişi.

Belirtilen nedenlerden ötürü, giderek küçülen ve zayıflayan Osmanlı Devleti, bir buçuk yıl daha direnirse de XIX. Y.Y'daki iç ve dış kaynaklı etkenlerle tam anlamıyla çöker. Bu etkenleri şöyle özetleyebiliriz: Kırım'ın imparatorlukta ayrılması üzerine Osmanlıların Karadeniz'deki egemenliklerinin sına ermesi. Türk ve müslüman olmayan kavimlerin -Buğdan, Eflâk, Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve Ermeniler- bağımsızlık savaşı vererek imparatorlukta ayrılmaları sonucu tüm Balkanların elden çıkması. Türk olmayan müslüman kavimlerin -Arabistan kavimleri, Mısır eyaleti ve Garp Ücakları, Suriye kavimleri, Kürt aşiretleri ve Arnavut kabileleri, v.b- imparatorlukta ayrılmaya yönelik eylemleri. Bazı valilerin merkezi ta-

nımayarak başına buyruk hareketlere kalkışmaları ve bu hareketlerin gayr-ı müslim kavimler tarafından desteklenmesi -Bağdat Kölemenleri, Vidin'de Pazvantoglu Osman Ağa'nın, Mısır'da Mehmet Ali Ağa'nın keyfî ve sorumsuz hareketleri gibi. Osmanlı İmparatorluğundaki anarşi ve terör; ülkenin her tarafında eşkiya çetelerinin türemesi: Rumeli ve Anadolu'da eşraf ve âyan denilen zengin ve güçlü bey ve ağaların merkezî devletin emirlerine kulak asmayarak kendi çıkarları doğrultusunda davranmaları, devleti âdeta feodal bir saltanat haline getirmeleri- Rumeli'de Serezli İsmail Bey, Tersenikoğlu; Anadolu'da Kara Osmanoğulları, Çapanoğulları, Cebbaroğulları gibi. İmparatorluğun yıkılışını hazırlayan Avrupa siyasetindeki değişmelerden de söz etmemiz gerekir. Bunların başlıcaları şunlardır: Fransızların Mısır'a taaruzları üzerine Osmanlı Devletinin Fransa ile yaptığı Mısır ve Suriye Savaşı, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı, Osmanlı-Rus harbi, İngiliz donanmasının İstanbul'a ani girişi üzerine yapılan seferberlik hazırlıkları. Osmanlı Devletindeki esaslı ilk askeri ıslahat teşebbüsü olan Nizam-ı Cedid'in, gericilik olayları ve eşkiya ayaklanmaları, Padişah Selim III'ün tahttan indirilmesi gibi nedenlerden ötürü başarısızlığa uğraması.

İslâm-Doğu uygarlığının son kalıntısı olan Osmanlı Devleti, XVIII. y.y'a değin Hristiyan-Batılı uygarlığına üstün olmakla birlikte, bu çağdan sonra hızla gelişen Batı uygarlığına ayak uyduramaz. Avrupa içlerine kadar kazandığı toprakların hemen tümünü elden çıkarır. Bunun sonucu olarak XVII. y.y. başlarında iktisaden çöker, ziraat, sanayii ve ticaret sahalarında geriler. Bu gerileyiş, zaten cehalet ve taassup içinde bulunan halkın toplumsal gelişimini engeller. Ekonomi, askerî ve eğitim alanlarında yenilgi ve başarısızlıkların birbirini kovaladığı Osmanlı Devleti, Batı'nın XIX. y.y. da gerçekleştirdiği sanayii devrimi karşısında yıkılışını mutlak surette hazırlayan bir çöküntü içine girer.*

* Kemal Tahir, Batı Çıkmazı adlı romanıyla Osmanlı İmparatorluğunun hangi iç ve dış şartlar altında yıkıntıya doğru sürüklendiğini incelediğini belirtir. İmparatorluğun çöküşünü kaçınılmaz hale getiren Batılılaşma dramının (1830-1890) döneminin kanlı olaylarını kapsayan Yıldız Alacası adıyla da geçen romanının hazırlık çalışmasından sözettiği, 1970'de yayımlamayı planladığı halde henüz basılmamıştır. (Dost Dergisi Soruşturması, 1967-1968).

Tarih-Roman İlişkisi:

Hakkında yeterince aydınlık bilgilere sahip olmadığımız yakın tarihimizdeki kimi olayların siyasi açılardan ele alınışı, karşıtlık diyebileceğimiz ikili yorumlara yol açar. Anı niteliğini taşıyan belgeler ile dönemi gereği tarihsel coşku ve heyecanla yazılan eserler objektif olmaktan uzaktır. Özellikle, kişiliği her yana çekilerek siyasi taktik ve atılımlara âlet edilmek istenen Atatürk hakkında nesnel bir yaklaşımla biyografi yazma güçlüğü bilinen bir gerçektir. Alışılmışı, bilineni, belleneni aşmak, yeni değer yargılarına varmak oldukça zor bir iştir. Son yıllarda peşpeşe yazılan Atatürk ve Milli Mücadele, İttihat Terakki, 31 Mart, Jöntürklere ilişkin kitaplar tek yanlı incelemelere karşı tarihteki boşlukları giderme, eksiklikleri ve gizli kalan gerçekleri aydınlatma gereksiniminin birer göstergeleridir.

İşte, yukarıda sözü edilen ortam ve zihniyetten ötürü, Kemal Tahir, Atatürk dönemini eleştirel bir gözle inceleme gibi oldukça cüret isteyen konuyu işleyerek, olayların yaldızını kalemiyle kazıyıp altındaki gerçeği görme ve gösterme merakını yansıttığı eserleri yüzünden büyük sansasyon yaratmıştır.

Edebiyatımızda yakın ve uzak tarihimize ilişkin ilginç tezleri, özgün yorumları ve değişik yargılarıyla geniş yankılar uyandıran Kemal Tahir'in roman ve romancılığının Türk romanı açısından yerini tam olarak belirleyecek nitelikte sağlıklı eleştiri ne yazık ki yapılamamıştır. Yazar da yukarıda anılan özelliklerinden ötürü, bir romancı olarak değil de, bir tarihçi, bir toplumbilimci, bir düşünür sıfatıyla yargılanmış, romancı dünyasına pek eğilinmemiştir. Oysa, roman ve romancının sorunlarını iyi bilen, köklü kültürüyle dünya romancılığını yakından izleyip değerlendiren Kemal Tahir, romana ilişkin makalelerinde sağlam açıklamalar yapar, uyarıcı önerilerde bulunur. Geniş boyutta yorumladığı ve kapsayıcı bir kavram olarak nitelediği romanı, ciddi bir sanat kolu olarak önemseyen yazar, ona oldukça ağır görevler yükler. Ülke gerçeklerinden kaynaklanan bir roman anlayışına sahip olan Kemal Tahir'e göre roman, "çok derinlere giden, bilim, felsefe ve tekniğe dayalı; dünyadaki bütün meseleleri içine alabilen ve kullanabilen çok geniş bir edebiyat türüdür". "Gündelik olayları değil, gündelik olayların nereden çık-

tığını, nasıl geliştiğini ve nereye gittiğini göstermeye çalışır". 'Çok derinlere giden' tanımıyla, tarihi, 'dünyadaki bütün meseleleri' demekle toplumbilimi, felsefeyi, psikolojiyi kasteder. Bilim ve teknikle temellendirmeye çalıştığı bu alanları evrensel akış doğrultusunda, ulusal oluşumlar sürecinde işler. "Roman, bilme-yene kolay nesnedir. Buna karşılık kötü, bomboş roman yazmak bile güçtür" tezini savunan Kemal Tahir, Mustafa Baydar'la yaptığı söyleşide, romancının toplumsal işlevi hakkında şu saptamalarda bulunur:

"Romancı olarak yaşamak, romancı olarak düşünmek, romancı olarak bakmak... Yalnız roman yazmak... Daha iyi, çok daha iyi romanlar yazmak... İnsan dramına mümkün mertebe daha çok yanaşmaya çalışmak... Milletindeki insanlık özelliklerini, dünya insanlığının değerlerine katarak, insanlığı zenginleştirmeğe uğraşmak... Romancılıkta bir yön var ki, istense de çalışmakla elde edilemez. Bu yön, aslında kişinin romancı oluşudur. Ama romancılıkta aslında romancı olmak da elvermez. Romancı, romancılığını, insan dramına yaklaşılabildiğinden daha çok yaklaştırmak için çalışacaktır. Bunu başarmak için yapılacaklardan bazılarını gelişigüzel sayayım: a) Gerçeklere karşı saygı duymak... Ama, dış yüzdeki ham gerçeğin, ilk görünüşündeki parıltılı fakat yalınkat etkilerine kendini kaptırmadan... b) Hoşgörülüğü -toleransı- hem şuuruna, hem duygularına iyice sindirip en çetin sıralarda, soluk alır gibi kolaylıkla kullanabilmek... c) Önyargılardan mümkün mertebe kurtulmak... Her insanı, her düşüncüyü, her olayı, ne kadar iyi bilirse bilsin, ilk defa görüyormuş gibi incelemekten üşenmemek... d) Gücünün çok üstünde çetin bir işe atıldığını unutmamak... İşi her zaman büyük tutmak... Büyük işte yenilmeyi göze almak... Yani kolayca kaçarak kendini aldatmamak."¹⁴

Romanın Sorunları:

Türk romanının ana sorunlarını inceleyen Kemal Tahir, bu konuda üç temel sorun saptar: a) Başlangıcından beri Türk Romanında olumsuz etkileri görülen batı kopyacılığı -Yazar, II. Dünya Savaşıyla çöken batı uygarlığının batılı romanın özünü çürüttüğü, bu nedenle Türk romanının batıdan alacak hiç bir materyali kalmadığı,

¹⁴ Mustafa Baydar, Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar, İstanbul, 1966, s: 184-185.

hem esasında almasını gerektirecek hiç bir eksikliği olmadığı görüşündedir. 28 Kasım 1971 tarihli Milliyet'te Ali Gevgili'nin yönettiği açık oturumda bu konuda şunları söylüyor: "Batı, İkinci Dünya Savaşı dediğimiz kıyametle bütün iç özelliklerini, güçlerini ve önemini kaybetmiş, tökezlenmiş bir medeniyet manzarası göstermektedir. Bu, geçmişte gördüğümüz büyük medeniyetlerin çöküşü haline benziyor. Bu açıdan batı romanı 1945'den bu yana hiç bir sağlam öz getirememek durumundadır. Sanıyorum son büyük temsilcisini Faulkner'le beraber kaybetti. Böylece özü çürümüş batı romanı karşısında çok sağlam olan Türk romanı son derece ilginç bir değerdedir ve dünya romanına da çok güçlü katkılarda bulunabilecek durumdadır; elverir ki, Türk romanını temsil eden sanatçılar kendilerini batı kopyacılığından çabucak kurtarsınlar ve bir taraftan tarihimizin derinliklerine gidip, öte yandan günümüzün olaylarının nedenlerine akıl erdirerek bizi de kurtaracak ve dünyaya ışık tutacak insanî ve sosyal meseleleri hemen işlemeye başlasınlar".

Türk romanının Halit Ziya'ya gelinceye değin çıracılık dönemi geçirdiğini kaydeden Kemal Tahir, romanda asıl sorunu "yerli öz" ü koyamama olarak belirler. Bunu, yazarların aradaki yapısal farklılıkları ve "dram" olabilecek nitelikteki olayların değişkenliğini hesaba katmaksızın Türk romanını, tek ve ideal örnek gördükleri batı romanı gibi düşünüp yazma, ona benzetme yanılığına bağlar. Görüşlerini şöyle açıklar: "Türk romanı yüz yıl içinde çıracılık ve kalfalık dönemleri geçirmiştir. Bunlar tekniği öğrenmekle geçen dönemlerdir ve tekniği öğrenmek nisbeten kolaydır. En Basit, geri kalmış dediğimiz toplumlar bile tekniği beş on yılda hemen öğrenirler.

Çıracılık ve kalfalık dönemi derken Halit Ziya Uşaklıgil'e kadar olan dönemin yazarlarını kastediyorum. Bu yazarlar büyük gayretler sarfederek roman tekniğini, romanın batıyla olan ilintisini ve batıdaki romanın ne olduğunu araştırmışlardır. Romanda, çektiğimiz asıl sorun romana yerli özümüzü koyarken karşılaştığımız acemiliktir. Öz bakımından Türk romanına dönüş, bütün çabalamalara ve romanlardaki isimlerin Türk isimleri olmasına rağmen, sanıyorum,

1945'ten sonraki dönemde yavaş yavaş meydana gelmeye başladı. Bu dönem çok daha zor olduğu, çok daha büyük yetenek ve çalışma istediği için daha ağır yürüdü. Bizden öncekiler şartlar uygun olmadığından, büyük altüstlükler içinde bulduklarından başka birşey yapamazlardı. Örnek aldıkları romanın asıl çekişmesi kişisel dram üstüne kurulmuştu, halbuki bizim memleketimizdeki kişisel dram ile sosyal dram çok karışık, çok içiçe cereyan ediyordu. Meseleyi batıya benzetmek için kendi gerçeklerimizden fedâkarlık etmek gerekiyordu. Ülkenin geçirdiği büyük altüstlükler de roman üzerinde sakin çalışmaya uygun ortamı meydana getiremiyordu. Bu sebeple biz ancak yeni yeni daha sakin, daha geniş çalışma imkânı veren ortamı elde edebildik. Biz, bizden öncekilerin çektiği sıkıntıların kolaylıklarını da kullandık ve kullanıyoruz".

Batılılaşma olayıyla Türk aydınının kapıldığı aşağılık duygusu ve hayranlık yüzünden toplumun içten bölünmesinden, kuşakların birbirini anlayamaz hale gelmesinden yakınan yazar, batının kesinkes yıkılışının aydın ve yazarlarımızca da idrak edilmesi beklentisi içindedir. Bu bilince varıldığı zaman Türk romanının özüne yönelip geniş ufuklara açılarak gelişebileceği inancındadır. "Türk Romanı ve Toplum Gerçekleri" konulu açık oturumun konuya ilişkin bölümünde yazarın görüşlerini alıntılayalım:

"Türk aydınlarının batılılaşma karşısında genellikle duydukları hayranlık ve bazılarındaki aşağılık duygusu bizi bugün çok iyi kullanmamız mümkün olan bir dönemde fenersiz yakalanışa benziyor. Aydınlarımızda ve özellikle edebiyatımızda görülen son bunalımlar, dikkat edilirse, batıdan, "ileri" gibi görünen tuhafliklerin gelmez olmasından beri gittikçe yoğunlaştı, gittikçe birbirimizi anlamaz duruma geliyoruz; çünkü batıdan artık uyarıcı sandığımız hiç bir işaret, yol gösterici bir ses gelmez oldu. Geçirdiği büyük sarsıntıdan sonra batı ya büyük bir atlama beklediği yahut da bütün tarihte gördüğümüz medeniyetler gibi tamamen göçüp gideceği ve kendi medeniyet ödevini başka toplumlara bırakacağı manzarasını gösteriyor. Bizim aydınlarımız batılılaşma dolayısıyla batıya çok bağlı oldukları için bu durumun bunaltısını batıdakilerden biraz de fazla hissediyorlar. Üstelik, hiç suçları olmadığı halde... Batıdaki

görüntü ve bunalım, batının İkinci Dünya Savaşı'nda insanlığa işlediği son derece korkunç suçun olağan sonucudur. Çocuk etlerinden, yağlarından sabun yaptılar; insan derisinden abajur yaptılar. Bunlar harp kanunlarına dahil değildi. Bunlar, batıda bir insan grubunun kudurganlığını ve kıyamete yuvarlandığını gösteriyordu. Bunun suçluluğu altında batı bunalmaktadır ve batı edebiyatının söyleyecek sözü kalmamıştır. Biz, hiç suçlu olmadığımız halde, yalnız kültürlerine bağlı olduğumuz için sıkıntı çekmekteyiz. Bunun idrakine varırsak, Türk edebiyatı özellikle Türk romanı çok daha geniş alanlara ve ufuklara, çok daha hızlı ve faydalı bir biçimde girebilir. O zaman romanımız bütün dünya romanına büyük katkıda bulunur bir şekilde gelişecektir".

b) Batıcı görüş ve aşılardan resmîleştirildiği ideoloji doğrultusunda tasvirî gerçekçiliğe yönelmek: Cumhuriyet dönemi romanları, yazara göre, -Osmanlılığı gerçekçi bir gözle de anlatsa geçmişe duyulan özlemi dile getiren Abdülhak Şinasi ve onun çizgisinde olanların dışında- ya Anadoluçuluk ve halkçılık eğilimlerini yansıtmasına rağmen batı uygarlığını yüceltip yabancılaşma ve kozmopolitliği konu edinir (Yakup Kadri ve Halide Edip'in romanlarında olduğu gibi). Ya da alanlarında başarılı olduğu halde, içinde yaşadıkları toplum gerçeklerini algılayıp kavrama yoluna gitmeyen -tarihsel derinliklere inmedikleri için- sanatçıların dünya ve ülke sorunlarını salt mekanik biçimde gözlem, tasvir ve izlenim üçgeninde işler. (Reşat Nuri, Memduh Şevket ve Sait Faik'in eserleri gibi).

c) Genellikle sezgi ve gözleme dayanan romancının yeterlilik açısından gereksinilen düzeyde olması, bilgi eksikliği: "Kültürsüz roman yazılamayacağı" tezini savunan yazar, her satırı tarihin süzgecinden geçen titiz araştırmacılığı sayesinde düşünce-eylem uyumunun en başarılı örneklerini sunar. Gözlem ya da röportaj romanlarına karşıdır. Her araştırmasının sonunda gündelik sorunlara ışık tutacak tarihsel senteze varmak ister. Ama, amacı "tarihsel roman" yazmak değildir. Sadece, tarihsel oluşumun zorunlu kıldığı, geçmişten günümüze bağlanan ve yarını hazırlayan fakat zaman zaman özünden kaybettirilerek saptırılan gerçekleri inceleyip sağlam yargılara ulaşma çabasıdır.

Belgesel Roman:

Romancılığımıza belgeselliğin ilk örneklerini getirdiği iddiasına gelince, bu saptamaya, önce yazar karşı çıkar. Belgeden önce "sistematik düşünme" koşulunu getirir, 'belgesel roman' kavramının batıdan giren bir aldatmaca olduğunu savunur: "Batıdan gelen birtakım aldatmacalar arasında 'belgesel roman' ya da romancının belgelerle ilintisi meselesi de karşımıza çıkıyor. Aslında belgeler aldatıcı ve sonu olmayan gerçeklerdir. Milyonlarca belge araştırırsınız, bir tanesini görmemiş olursunuz; o belge sizin kurduğunuz bütün bir düzeni yerle bir edebilir. Demek ki, belgeden önce sistematik düşünmek, o sisteme göre belgeleri ayırmak ve değerlendirmek gerekiyor. Bu durum tarihte olduğu gibi, romanda da aynıdır. Gerçek bir romancının ödevi belgeleri ve bütün bilimsel eserleri geleceğe ve yaşama imkânlarına doğru aşmaktır. Genç romancılar kendilerini buna hazırlamalıdır".¹⁵

Araştırma konularında sık sık geçen "tarihsel ve ekonomik koşullar" sözüyle çalışmalarının belgesel romana yaklaştığı kanısına ilişkin Selim İleri'nin sorusuna Kemal Tahir'in yanıtı şöyledir: "-Bence belgesel çalışmalar ne kadar çok, ne kadar sağlam olurlarsa olsunlar kendi başlarına romana yetmezler. Salt belgelerle yetinmek üniversite araştırmalarına uygundur. Romancı, kendine göre dünya görüşü olan adamdır. Yani bu dünya görüşünü tanıttayan, tutarlı, sistem sahibi olmak zorunda romancı. Belgeler gibi, o belgeleri oluşturan tarihsel koşulları da tarihsel kişileri de kendi tanıttayıcı, tutarlı sistemi içinde yeniden değerlendirmek zorunluğundadır. Bunu yapamayan adam, zaten orta halli bir romancı bile olamaz. Belgeler, romancının romancılık gücüyle anlam kazanırlar".¹⁶

Romanı, toplumun karışık meselelerini aydınlatan, hatta edebiyatın öteki kollarının da -tarih sosyoloji, felsefenin- ödevini yüklenen bir etki aracı olarak gören ve toplum hayatını etkileyebilecek insanları sarsarak uyarıcı nitelik taşıdığını belirten ro-

¹⁵ Türk Romanı ve Toplum Gerçekleri, Milliyet, 28.11.1971.

¹⁶ Kemal Tahir'le Konuşma, Yeni Dergi, Haziran 1973, s: 105.

mancı, bu anlayışıyla çelişen 'belgesel roman' türünün bizdeki kavrama yanlışlığına dikkatimizi çeker. Bu türün Türk edebiyatında yeni olduğu iddiasında bulunan edebiyat tarihçilerinin yargısına kesinlikle karşı çıkan Kemal Tahir, tersine, roman tarihimizin belgelerle tıkabasa dolu olduğunu öne sürer. Bunların da genellikle anı niteliği taşıyan ve temel gerçekleri gözardı etme amacına yönelik olduğunu özellikle vurgular. Tanzimat döneminde Mithat Paşa'nın; Küçük Sait Paşa'nın, Kâmil Paşa'nın, Şeyhülislâm Celâdettin Efendi'nin, Niyazi Bey'in yazdıkları anıları, "Büyük tarihi gerçekleri, söz birliği etmişler gibi, saklamak için yazılmış, birer sefil belgesel roman" olarak yorumlayan yazar, "Bu belâ, hürriyet düzeni arayan Cumhuriyet devrinde de sirayet etmektedir" der. Hatta 27 Mayıs döneminin de bu talihsizlikten kendisini kurtaramadığını ekler. Karşıt anlamlar verdiği "gerçekçi roman" ile "belgesel roman" arasındaki içerik farkını saptayan yazar, Selma Tükel'le yaptığı söyleşide bu konuda şunları söyler:

"Aslında, bizim edebiyat tarihçilerimiz bizde roman türünün yeni olduğu iddiasındadırlar. Bir çok yargılarından olduğu gibi burada da yanlışlardır. Dediğim gibi, bilhassa yakın tarihimiz ağzına kadar belgesel romanlarla doludur. Abdülhamit'in baskısı altında, bizde belgesel roman furyası gittikçe hızlanarak günümüze kadar gelmiştir.

Bu Cumhuriyet kurucularının, muhaliflerinin sırayla yazdıkları hatıralarda, bu belgesel roman düşünüşünden kurtulmuş değillerdir. Sözgelisi, Kâzım Karabekir'in, Rauf Bey'in hâtıraları, Rıza Nur'un, Falih Rifkî'nin, Celâl Bayar'ın, İsmet Paşa'nın hatıraları gerçekleri bilerek veya bilmeyerek örtbas etmek için yazılmış birer kötü belgesel roman niteliğini aşamaz.

Cumhuriyet tarihinde görülen bu bahtsızlıktan 27 Mayıs dönemi de yakasını kurtaramamıştır. Bu devre de hatıra tekniği ile yazılmış belgesel romanlarla doludur. Hepsi de, gerçekleri anlatmak için değil, Türk halkının gözünden asıl temel gerçekleri -hangi maksatla olduğu bilinmez bir gayretle saklamak için yazılmıştır. Gerçekte bu belgesel romanlar yeni bir aydınlık değil, yeni bir karanlık getirmektedir. Bütün bu korkusuz sahtecilerin yanı sıra,

bazı romancı arkadaşlar çok daha masum alanlarda belgesel roman yazmağa çabalamaktadırlar. Kendilerine ağabey sıfatı ile tavsiye ederim: Bugünkü belgesel roman alanında kendilerinin perende atacak yeri yoktur. Boşuna çabalamasınlar. Bizim sanatçılarımızın, her yeni akımı denemek için vakti olmamak gerekir.

Bazı edebiyat eleştiricileri bazı yerlerde, benim bazı romanlarım için "belgesel roman" sözünü kullandılar. Aslında gerçek roman, hiç bir belgeye ve belgeler kalabalığına sığacak ufaklıkta değildir. Gerçek roman: Gerçek anlamda gerçek roman, yalandan ustalıkla kurtulmuş; yalan heykellerinin ensesine vurarak yüzü-koyun yere kapatmaktır. Böyle söyleyenler, gerçek romanın büyük gücü hakkında hiç bir fikri olmayanlardır".¹⁷

Böylece, sınıf çatışması ve kişisel dram esasından kaynaklanan batı romanından oldukça farklı bir yapı çizen Kemal Tahir, sınıfsal çatışmaların olmadığı, toplum dramının esas alındığı ve yer yer kişisel dramlarla içiçe geçen bir karakter gösteren Türk romanının ana çizgilerini belirlemiş olur.

Gazetecilikten, uzun hikâyeden, serüvenci küçük romandan iddialı, tezli "nehir roman" türüne geçen ünlü romancı, ayağı yere sağlam basan bir aydın bilinciyle, aklına takılan birtakım ülke sorunlarını araştırmaya başlar. "Gerçekçi toplum ancak kendi gerçekle-
rimize dayanarak günümüzün ve geleceğin zorluklarını kendi gayretle-
rimizle yenilebileceğinin umududur. Şimdiye kadar tuttuğumuz yanlış batılılaşma yolu neçeniyle kendi zorluklarımızın hakından gelme çarelerini, kabasaba batı formüllerinde arıyorduk" diyen yazar, her biri tartışma konusu olan eserlerinde, egemen olduğu gerçeği ayrını-
tılarıyla işler. Türk ulusunun Osmanlı'dan başlayıp günümüze ulaşan tarihsel ve ekonomik oluşumunun yorumunu sunar. Gelişen dünya roman-
cılığı karşısında, romanlarının en belirgin özelliği, yerli ve doğu-
ya özgü bir içeriğe dayanması, düşünsel yönü ağır basması, Anadolu Türk toplumu ve insanını geleneksel soylu ve öz nitelikleriyle tanıtmadır. Uzun bir tarihsel sürecin kalıplaştığı ideolojik belirle-
melere karşı çok yönlü, atak ve yürekli çıkışlar yaparak kökü tarihin ve toplumun gerçeklerine dayanan bir hesaplaşma getirir. İçeriği belirleyen "öz", Kemal Tahir'in romanlarının dinamiğini oluşturu-

¹⁷ Belgesel Roman, Yeditepe Dergisi, Nisan 1971, s: 180.

rur. Türkiye gerçekliğinden kaynaklanarak insanı tarihsel evrimi ve toplumsal dönemeçleriyle kuşatır.

Kemal Tahir'in romanlarında görülen bir başkalık da topluma ve bireye bakış açısıdır. Birey, yazarın çizdiği dünyada onunla birlikte yaşar, onun gören gözü, işiten kulağı, düşünen beyni ve konuşan ağızıdır. Özgün nitelikler taşısa da toplumun bir parçasıdır, kişisel dramı bile toplumsal dramla örülmüştür. Tümöyle bireysel yapı üzerine kurulan romanlarında bile, kişi, çevresinde dönen olayların ve kalabalığın ortasında silikleşir, toplum gerçeğinin belirlediği eylemin ağırlığını ilk anda duyar. Romanın temel dinamiğini oluşturan ana ve yardımcı olaylarla bütünleşen bireyi, eyleminden soyutlayarak tek başına irdelemek pek olası değildir. Varlığını üstlendiği olayda duyuran birey, bu yönüyle anlam kazanıp okuyucuyu etkiler, görevini yaptıktan sonra geriye çekilir. Yazar, insanını aydınlatmaya çalışırken onu tarihiyle birlikte ele alıp çözümler. Tarihsel platforma oturttuğu kişilerine döneminin sosyo-ekonomik tahlilini yaptırır. Karakter yaratırken psikolojik derinlik verme kaygısı taşımaz; bu nedenle karakterleri, yazarın sözcülüğünü üstlenen, geniş boyutta işlenmemiş, idealize ya da abartılmış tipler gibi değerlendirilir. Bağımsız olmayan, yazarın güdümünde eyleme giren kahramanlar bu yüzden kimi eleştiriciler tarafından karton maskelere benzetilir. Geniş roman kültürüyle kişi yaratmada usta olan Kemal Tahir -özellikle Osmanlı efendisi ve Cumhuriyet aydını gazeteci tipi gibi- kahramanların kimilerini muhayyilesinde canlandırırken kimilerini de konuyla bağlantılı olarak tarihte yaşamış gerçek tiplerden seçmiştir. Ancak, tarihten seçtiği kişilerin bir bölümünü de kendisinden kattığı birtakım özelliklerle işlemiş. Bu suretle, kimi zaman gerçeklerle çelişmiş, kimi zaman da gerçeğin dışına çıkmıştır. Tarihsel olayları insana dayandırarak onun açısından yorumlamayan, bireyler arasındaki ilişkiler üzerinde yeterince durmayan yazarın amacı başkadır. İnsanı üç boyutuyla işlemek, derin ruhsal çözümler yapmak çabasında değildir. Romancılık anlayışı gereği, kişileri, savunduğu tarihsel tezleri iletmek, düşüncelerini açıklamak, ele aldığı dönemlerin eleştirisini yapmak- Osmanlılık, Batılılaşma, Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyet, Gelenekler ve

Çağdaşlaşma, v.b- için bir aracı, bir sözcü, bir sunucu olarak kullanılır. Bu yönü, yazarı klasik batı romancılığından ayırarak ona özgünlük kazandırır.

Toplum ve insan gerçeğini tarihsel ve toplumsal özellikleriyle kavrayıp yansıtan Kemal Tahir'in eserlerinin belirleyici temel ögesi başarılı biçimde kullandığı dildir. Yazara göre, toplumun tarihsel, ekonomik ve sosyal gelişmesinin, geleneklerinin insan anlayışının belirlediği "gerçekliğin" sanat alanında dil açısından yeniden kurulması anlamını taşır. Dil konusuna ciddiyetle eğilen romancı, Türkçeyi tüm kıvraklığı, akıcılığı ve engin söyleyiş gücüyle kullanan yazar bir anlatım ustasıdır. Türkçeyi oluşum halinde gören yazar, onun arzu edilen düzeyde gelişebilmesi için -ister eski dile bağlı olunsun, ister yalınlaşmadan yana olunsun- mutlaka her romancının hatta okuyucunun önünde bir "dil kaygısı" bulunması gerektiğini savunur. Ali Gevgili'nin düzenlediği açık oturumda görüşlerini şöyle sunar: "... Sadeleştirmekten ya da eski dili kullanmaktan yana da olsa Türk romancısının önünden hiç ayırmadığı bir dil kaygısı olmalıdır. Türk romancısı, dilimizin oluş halinde olduğunu aklından hiç çıkarmamalıdır. Hem sevinerek, hem de üzülerek söylenmesi gerekir ki, Türk romancısının işini hem kolaylaştırıyor, hem de zorlaştırıyor. Eser yazmayı azaltıyor fakat buna karşılık romancının çalışmasını daha olumlu kılıyor. Burada da "ileri", "geri" genellemesini kullanmamak, dilin başka dillerden büsbütün kopuk, kendi başına bir argo haline gelemeyeceğini akıldan çıkarmamak; bizi geçmişimizle ilgili tutacak eski dille bağımızı büsbütün koparmamak meselesini yeni romancılar dikkatle gözönünde bulundurmalıdırlar".¹⁸

¹⁸ Türk Romanı ve Toplum Gerçekleri, Milliyet, 28.11.1971.

TARİHSEL KONULU ROMANLAR
DİZİSİ



D E V L E T A N A

"Be biz Osmanlılarız, bizde çok adam bulunur".

Nazım Paşa

D E V L E T A N A

A. XIII. Y.Y. ANADOLU'SUNUN GENEL DURUMU VE ERTUĞRUL BEY'İN
BİTİNYA UCU'NDA SAĞLADIĞI DÜZEN

XIII. y.y., Anadolu'da tarihin en karışık olaylarının sahnelendiği dönemdir. Yeni bir çağı açabilmek için eylem sancıları çekilmekte, yeni bir arayış, yeni bir doğuş özlemi duyulmaktadır. Bir yandan Haçlı Frenkler derebeylik özentisiyle Bizans İmparatorluğunu temellerinden sarsmış, öte yandan yürekleri titreten Moğol saldırıları Anadolu Selçuklu Devletini iyiden iyiye çökertmiştir. Ayrıca, beylikler arasında Konya tahtı için henüz su yüzüne çıkmaya başlayan kavgalar görülmektedir.

Selçuklu ülkesinde tıpkı bir kasırga gibi esen Moğol, Türkleri ağır vergilere bağladığı gibi her yıl da kendisine pahalı armağanlar göndermeye zorlar. Çorak olan Anadolu toprağı ise kıtlık, kuraklık, su taşkını v.b. doğal yıkımlar nedeniyle düzenli ürün veremez. Malını mülkünü Moğol yağmasında yitiren halkından vergi-haraç alamayan devlet, tam bir ekonomik ve malî iflâsın içine girer. Geçim zoruyla bunalan sipahinin bir bölümü kapısız levande karışıp eşkiya olur. Bir bölümü de "bir lokma, bir hırka" için derviş-abdala soyunarak tekke ve zaviyelere sığınır. Halkın geri kalanı ise, şeyh-kadı gibi nüfuzlu tefecilerin elinde inlemekte, kendi toprağında onlar adına boğaz tokluğuna çalışmaktadır. Yol ve mal güvenliği bulamayan kervanın geçememesi yüzünden de ticaret yolları silinmiştir.

İşte, vaktiyle Konya Sultanına subaşılık eden Ertuğrul Bey, böyle bir zor dönemde Bitinya ucunun yönetimini üstlenir. Beyliği, her biri gözü kara bir yiğit olan savaşçıları -ki bunlara Alp erenler, Rum âhileri, Rum gazileri, Rum abdalları denir- ile yönetir. Ülke genelindeki bozuk olan işlere, sınır boylarındaki yabancı kıskırtmalarına rağmen uzun yıllar çevre tekfurlarıyla dost geçinerek barışı korur. Moğol'a her yıl vergisini ve armağanlarını zamanında gönderir. "Yok" demeyi, bey onuruna yediremez.

Uçlarda, yıllarca barışı hiç bozmadan sürdürmek kolay değildir. Bu başarı, silâh gölgesinden çok, Ertuğrul Bey'in zorlu yasalarıyla, sağlam töreleriyle elde edilir. Düzen dışı hiçbir iş tutulamaz. Ör:

Germiyan toprağından gelen, savaşçı dervişlerin ve abdalların kullandıkları afyon uca giremez. Çapul akınları da yasaklanmıştır. Onun için, bu çalışma bezgini, hazır yiyici takımını beslemek, yoksulu, esiri, kimsesizi doyurmaktan beyliğin gelir iyice azalmıştır.

Konya Selçuklu Devletini yıkan, halkı hasır üstünde aç, yoksul bırakan Moğol'un bile ucun kurulu düzenini bozmaya gözü kesmez. Ünlü soyguncu Çudaroğlu, Moğol valisi ve Germiyanoğlu arkaladığı halde Türkler'e bulaşmaktan çekinir.

Talan olsa bile töresiyledir. Kararında yapılır. Uç savaşçısı kendi köylüsünden ufak bir şey çarparsa, onu bekçilik hakkına sayar. Çapul ancak, bir doyum kavurma kadardır. Ölçüyü aşmak, büsbütün azıtmak belâ getirir. Düzeni bözmeden, salt çapulla geçinmek pek olası değildir. Bunun sonunda, gün görmez sazlıkta, sıtmalî bataklıkta iz sürmek vardır ki bu daha zordur. Bir de müşteri, pazar bulamayıp malî değerine satamamak sözkonusudur.

Çapul yapanlar tımar reayasından olmayıp çalışma düşmanındırlar. Küçük yaşta aileden kopmuş olan bu tembel yaratıklar, şurada burada eğleşip talan peşinde koşarlar. Afyonlu şarapla kendilerinden geçtikleri için ekip biçme, demir dövme, deri tepme onlara çok zor gelir. Kılıcın uçunda olan canlarıyla oynamak daha kolaydır.

Uçlarda barışa aldanmak doğru değildir. Düzen apansız bozulabilir. Bu yüzden ucun savaşçısı tek gözüyle uyur. Bıçağı palası yastığının altında, ok-yay torbası başucundadır. Yanılıp da önlemler gevşetilirse ya tatlı candan olunur ya da esir pazarına gitme tehlikesi belirir.

İşte Türkmen hem kendini, hem de yaşadığı bölgedeki halkın can, mal ve namusunu korumak için yiğit olmak, hep tetik durmak zorundadır. İçinde buldukları olumsuzluklar, ağır yaşam koşulları onları bu yolla itmiştir. Yaşantıları at sırtında yalınkılıç çekerek sürer. Kadınları bile döğüşkendir. Rum bacılarının beyi olan Devlet Ana, arkasındaki yiğit kadınlar bölüğüne "Haydin!.." dedi mi artık Ertuğrul Bey takımını hiçbir engel durduramaz. Hepsisi, gözünü budaktan esirgemeyen bileği güçlü kadınlardır. Dinlerine çok bağlı olup aynı zamanda müslümanlığı yaymağa çalışırlar. Bu nedenle, Bacıbey, oğlu Demircan'ın Rum kızı almasına izin vermez. Kâfir diye belledikleri Hristiyanları imana

getirmek için at sırtından hiç inmezler, kılıçlarını kınlarına koymazlar.

Uçlarda kan da yerde kalmaz. Herkes kanlısını izler. Kovalıya kovalıya birgün, bir yerde kıstırır, öcünü alır. Bunu bilen Hıristiyan halk, Türkmen'e bulaşmaktan sakınır. Sonunun, ölümle noktalanacağını bildiği için dikkatli davranır.

B. BATI FEODALİZMİ

Türkler, çağını aşan, ileri insancıl düzeni sağlayabilmek için en amansız koşulları zorlarken, batıda insanlar feodalizmin zindan karanlığında yaşam savaşı vermektedirler. Bilindiği gibi Ortaçağ Avrupasına egemen olan devlet anlayışı derebeylik esası üzerine kurulur. Tanrı'nın soylu yarattığı kabul edilen senyör, toprakla birlikte üzerinde çalıştırdığı köleye de sahiptir. Onlar hakkında dilediğini yapma özgürlüğü vardır. Batıda, 10 yaşına gelen köylünün boynuna, sahibinin arması kazılı demir tasma geçirilir. Çocuk, artık ömrünün sonuna kadar canıyla, emeğiyle kısacası tüm varlığıyla senyöründür. Toprak ve köle, Tanrı'nın ona bağışladığı iki büyük nimettir. Gölünde, ormanında, deresinde, arazisinde izinsiz avlanana, işinde sıkı çalışmayana, angaryasından kaçana, üründe soylu payına hile katana asar, acır da bağışlarsa ölene kadar demire vurdurur. Kimse kanını aramaz. Çünkü, kölenin canı soylunundur. Soylu, işlediğinde serbesttir. Dahası, genç kızlar da ona aittir. Evleneceği gece, dilerse kızı, dilerse kızlık pahasını alır.

İnsan onurunu, hiçe sayan, bu yüz kızartıcı derebeylik zagonu soylularca Tanrı emri olarak bilinir. Onun için davranışlarından sorumlu değildirler. Nitekim, Frenk düzenine imrenip de pazar başını arttırmaya kalkan Karacahisar tekfunun kardeşi Filatyos, pazarı Ertuğrul Bey'e kaptırır. Ama, soylu olduğu için yaptığı hatalı da olsa Allah'tan bilinir, asla suçlu görülemez. Yanlış bir tavır takınsa, keyfine kimse karışamaz. Ona karşı çıkan, batı dünyasında dinsiz, kâfir, Allah'ın emrine saygısızlıkla damgalanır.

İşte, Anadolu'daki saf Bizans köylüsü "Olmaz böyle rezillik" diye batı taklidi yozlaşmış feodal düzene başkaldırır. Pop Markos'un ardına düşerek Ertuğrul Bey'in sınırında Dönmezköy'ü kurar. Böylece,

Inegöl tekfuru sarhoş Aya Nikola'nın Frenk benzeri, zulme dayanam yönetiminden kurtulur, gerçek insanlığı Türkler'den öğrenir.

a. Anadolu'daki Feodal Tasarılar:

Batı Roma'dan kalma feodal Avrupa toplumu, Küçük Asya'daki Roma hukuku anlayışı ile doğu toplum özelliklerini birleştiren Türk ve Bizans'a özgü düzeni yıkmaya çabalar. Bunun için Anadolu'da Sen Jan şövalyeleri ile keşişler, bazı tekfuruların yardımıyla harekete geçerler. Amaçları, Haçlı Savaşlarından beri, güçlü merkezî devleti parçalamak, yerine toprak köleliğini getirmektir. Önce, Gladys-Üniküs dükalığını, ardından Bitinya prensliğini planlayan şövalye Notüs Gladys'ün başlıca hedefi Bizans İmparatorluğu'dur. Tekfuruları da vassallığa razı edeceğine inanmıştır. Ama, Rum köylüsü, hancı Mavro, konuk olarak ağırladığı şövalyeye, özlemine çektiği çürümüş Frenk düzeninin Anadolu'da yürümeyeceğini söyler:

"- Sökmez bizim buralarda böyle işler Şövalyem, hiç sökmez. Serhoş tekfur Nikolas boşuna zorlatmakta... Gelemez üstesinden... İmparatorumuzun sınırlarında Koman'lardan, Peçenek'lerden, Bulgar'lardan, Gagavuz'lardan, Türkopollar vardır, bunlar hiç yatmaz bu işe... Benim bildiğim bizim Rum'umuz da yatmaz. Müslüman kâfirleri geçtim, putperest Moğol'larda bile görülmemiştir, böyle rezillik! Sizin oralara bizim aklımız ermez. Buralara geldi mi, şarap şaşırtmış besbelli Nikolas tekfuru... Bizim buralarda, aklını yitiren, tatlı canını uzunboylu gezdirmez gövdesinin içinde, Şövalyem, bu bir... İkincisi, çok bunaldı mı bizim köylümüz, bakmışsın, "Allahtan başka Allah yoktur. Muhammet onun elçisidir" deyip Müslümanlığa geçivermiş...".¹⁹

Batı Anadolu'nun bereketli topraklarında yerleşen Bizans köylüsü, kayzerlerinin refah devrini görmüştür. Roma hukukunun kendilerine tanıdığı insanca yaşama hakkının bilincindedir. Ezilmeyi asla kabul etmediği için baronluk düzenine yanaşmaz. Doğu Roma halkının benimsediği dünya görüşünü ve devletin işleyişini iyi bilen Keşiş

Benito'nun bu konuda şövalyeye anlattıklarını, Moğol derviş Kamagan, aynen Osman Bey'e aktarır:

"... Buranın köylüsü, baron maron, soylu moylu tanımaz sözüne çok şaştı Şövalye! "Dilediğini işler, bu namussuz Bizans köylüsü, tekfurundan davacı olur, haklı bile çıkar" sözüne hiç inanmadı! Kara Keşiş: "Kilisenin bile toprağı yoktur, say ki Ortodoks Kilisesi İmparatorun aylıklı memurudur" demesiyle herifin aklı sıçradı, "Olmaz öyle şey! Müslüman kâfiri midir bu Ortodokslar!" dedi. "Müslüman kâfirinden kat be kat dinsiz imansızdır" dedi. Benito Keşiş! "Daha köütüsü, bu Bizans'ta, ticaret, zanaat, madenler, limanlar, tersaneler devletın tekelindedir." dedi. "Dahası: İmparator parasız kalırsa, zenginlerin malını çeker alır, 'olmaz' diyenin tatlı canı da üste gider" dedi. "Bereket versin, bu sıralar güçten düşmüştür, buralarda, hükmü yürümektedir. Bundan yararlanıp tekfurlardan kimilerinin aklını, bizdeki baronluk düzenine yatırdık epeyce." dedi. "Başta İnegöl tekfurı Aya Nikolas, ardında, Karacahisar tekfurunun kardeşi Filatyos bu işe sıvandılar sayılır" dedi. "Ah işimizi şu Ertuğrul Türkmen bozmasa! dedi. Kaçak köylüleri Ertuğrul Bey'in geri vermediğinden yandı, yakıldı. Dönmezköy işini anlattı...".²⁰

b. Batı Feodalizminin Özü: Kölelik

Feodalizmin ne denli kokuşmuş bir düzen olduğunu, senyöre esaret gibi yüz karası bir bağla bağlanıldığını Aydınlı savaşçı Kurt Ali Bey simgeler. Ölmeyi beceremeyip tutsak olma gibi ağır ve utanç verici bir bedeli ödemeye zorlanan gerçek yiğitlerin dramını sergiler.

Menteşe Beyliği gemisinde levent yüzbaşısı olan Ali Bey, bir deniz savaşında Rodoslu'ya esir düşer. Frenk baronlarından birine satılır. Üçbin filoriye kurtulmalık keserler. Ayrıca, bir ipek halı, bir savaş atı, hanımı için iki top ipekli kumaş getirmesi istenir. Kefil kağıdı Mentese Beyliğine yollanır. İstekler, süresinde gelmezse karşılık olarak tutulan kefillerin kulakları, burunları, parmakları kesilecek, gözleri oyulacaktır. Onun için kurtulmalığı bir an önce toplamak gerekmektedir. Eline, bey tarafından, dilediği yere rahatça girip çıkabilmesi, baş, ayakbastı parası alınmaması için esir olduğunu gösteren dilenme kağıdı verilir.

²⁰ Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, C: I s: 195-196.

Ayağından omzuna uzanan zincirle gezen Ali Bey, her gittiği yerde, alçaltıcı yalvarışlarla onurundan biraz daha vererek dilenir. Aradıklarını bulabilmesi çok zordur. Çünkü ülke oldukça yoksullaşmıştır. İklim koşulları sürekli gezmesini engeller. Yollar fazla yağış yüzünden bataktır. Hayvanlar azalmıştır. Ama esir gene de aç, hasta, yorgun dolaşmak zorundadır. Ayrıca, yollarda soymaya kalkan, sürünmemesi için öldürmek isteyen, "yiğitlikte esirlik olur mu" diyen horlayanlarla karşı karşıyadır. Buna rağmen at dışında öteki malları sağlamıştır. At çok kıttır. Fazladan, Moğol, altın para ve atın sınır dışına çıkmasını yasaklamıştır. Böylesine amansız geçitte bunalan Ali Bey, kefillerini düşünerek senyöre, onlara kıymaması için yalvarır.

Kurtulmalığın hazırladığı sezilirse, kesişilen fiat kat kat arttırılır. Esir, hiçbir zaman çıkartılan miktara yetişemez. Onun yazgısı, tutsaklık kısıkağı içinde debelenmektir.

Dilenmeye çıkan esir mutlaka Ertuğrul Bey'in ucuna uğrar. Yoksul babası olarak bilinen bu Türkmen Bey'i, "esire acır" ünüyle de tanınmıştır. Beylik sürüsü sayıca azalmışken esirlere at verdirir, kendi hazinesi boşken onlara altın buldurur.

Çeşme başında su dolduran Söğüt'ün kadınları -Bacıbey, Aslı Kız, taze gelinler- esirin yüreklere dokunan halini görünce, "Azımıza çoğa tut!.. Kusura bakma kardeş!.." diyerek son meteliklerini ona harcarlar. Kendisini tanımayan esire, daha çok verememenin acısını aynı sözlerle yineleyen Osman Bey, esir Ali'nin yüreğini ferahlatır. Onun ısrarlarına rağmen adını söylemez. Çünkü ad verecek bağış yapmamıştır.

Sonuçta, Türkler, batının ayaklar altına aldığı insan onurunu kurtarırlar, tertemiz alınlara çaldığı karayı silerler.

Doğu-batı karşılaştırmasıyla romana giren yazar, Osmanlı toplum yapısının feodal olmadığı görüşünü savunur. Çünkü bizim insanımız batının yaşadığı kölelik, derebeylik, burjuva ve büyük sermaye kapitalizminden geçmemiştir. Temeldeki ekonomik politikası ile üretim tarzlarının belirlediği insanî ilişkileri ve manevî etkinlikleri batıdakinden çok ayrı bir karakter gösterir. "... Türkiye batıdakilere hiç benzemeyen bir topluluktur. Anadolu insanı Batılıların geçirdiği tarihsel aşamalara uğramamıştır. Bu sebeple, dünya görüşleri, olaylar karşısındaki davranışları batılılara benzemeyen insanlarımızın da gerek biçim, gerek öz bakımından değişik olmak zorunda

rihinde büyük devletler kurmuş, bunları çağların yaygın toplumsal şartlarını zorlayan bütün yetenekleriyle yaşatmış Türk insanı en ileri batı toplumlarının kişileri kadar derin, geniş, zengin iç dünyalara sahiptir."²¹ sözlerinde, bunu anlatmaya çalışır.

Böyle bir doğu-batı çatışmasında, tarihin zorlayıcı etkisiyle kurulan Osmanlı Devleti'nin ekonomik yapısını Asya Tipi Üretim Tarzına yakın bulur. Bu yapının biçimlendirdiği insanımızla batı insanının belirleyici ayrımına dikkatleri çeker:

"Batı kölelik, derebeylik ve burjuva sistemlerini yaşamıştır. Sistemin kanunlarını biliyoruz. Batının insanı bugün hâlâ tarihsel kalıntı olarak kendi geçmişinden gelen bu korkunç devrelerin izlerini taşır ve buna, kölelik, derebeylik sistemleri kadar korkunç olan burjuva devresinin baskısı eklenir. İnsanlar hür göründükleri halde daha da köle olmuşlardır. Batıda, bu sürekli köleliğin korkusunu hâlâ içlerinde taşımaktadırlar. Batılı insan hür gibi görünüyor bize, ferdiyeti çok ilerlemiş görünüyor. Bence, bu iki görüntü sahte görüntüdür. Batı insanı halen de iki türlü köledir. Bu tarihsel geleneğinin sürdürülmesi dolayısıyla kendisi de buna razı oluyor. Çünkü bunun başka türüsünü tasavvur edemiyorum. Bence, batıdaki sınıf gerçeği, insanı istesin istemesin, ferdiyetinden vazgeçirmek ve hürriyetlerinden vazgeçmek sonucuna götürüyor. Bunu bazan şuuraltıyla, sezgileriyle, atayık yatkınlıklarıyla yapıyor. Batıda kişisel hürriyete geçmeye fazla önem verilmesi, bu sınıf köleliğinin ve ekonomik köleliğin olağan sonucudur, reaksiyonudur. Aslında gerçekten hür olan insanlar, gerçekten ferdiyeti gelişmiş olan insanlar, ne hürriyetin üzerinde, ne de ferdiyetin üzerinde bu kadar durmazlar. Buna karşılık, Doğulu insanın genel görünüşünde sürü davranışı vardır. Kösemenin arkasından hep beraber gider gibidir. Fakat, bu sürüden biri olmak eğiliminde Batılı'nın idrak edemeyeceği kadar bağımsızlık (hürlük) de vardır. Yani, hem sürüden biridirler, hem de sürünün tamamen dışında kendi hayatlarını yaşayan özgün kişilerdir... Köle gibi Batılılara karşı boyun eğiyor görünen, fakat aslında Batılı insanın kendi kendini bağladığı bütün bağların dışında, Batılı'nın idrak edemeyeceği kadar hür insanlar topluluğudur bence, Doğu toplumları. Bu hürriyetin devam edebilmesi için bir-

²¹ Mehmet Seyda, Türk Romanı, Tekin Yayınevi, İst. 1969.

çok da müdafaa vasıtaları koymuştur. Devletin, servetlerin belli ellerde birikmesini önlemesi, devlet sisteminin devlet güçlerinin belli kümelerin ellerine geçip, onların imtiyazı haline gelmesini, onlara mahsus kapalı bir düzen olmasını önlemesi; bu kişi özgürlüğü güveninin başında gelir. İkincisi kapalı köy düzeninin hür köylülüğü savunmasıdır. Bu iki durum, zaten, Batı toplumlarıyla Doğu toplumları arasında ferdin hürriyet anlayışını belirler...".²²

C. DÜŞMAN PUSULARINA KARŞI TÜRKLERİN DAVRANIŞLARI

Yazar, doğu ve batı toplumlarının karakteristik özelliklerini, batılıların Türkler'e hazırladıkları tuzakları roman boyunca en çarpıcı biçimde vermiştir. İki ayrı sistemin insan ilişkilerini, olaylar karşısındaki tutum ve davranışlarını ayrıntılarıyla incelemiş, Türk ün mayasında bulunan arı nitelikleri vurgulayarak onun üstünlüğünü kanıtlamıştır.

Batılı kıyıcı şövalye Notüs Gladyüs, özlediği Frenk zagonunu gerçekleştirmek için Anadolu'ya gelir. Yanında Sen Janların aylıklı askeri Türkopol savaşçısı Uranha da vardır. Keşiş Benito'nun kılavuzluğunda, planladıkları kanlı eylemlerine girişirler. Bizans İmparatorluğu güçten düştüğü için Frenk benzeri düzene akli yatan tekfurlarla işbirliği halindedirler. Yüzyıllarca dost sıcaklığında, kardeş gibi yaşayan Türk ve Hıristiyan tebaa şövalyeye göre, "Alıklar ülkesi" dediği Anadolu'da aptallık yarışındaydılar. Bitinya ucu, Rumların beceriksizliğinden Ertuğrul Bey'in eline geçmiştir. Şimdi yatalak olan doksan yaşındaki bu koca Türkmeni ortadan kaldırmak gerekmektedir. Onun için, yapılması gereken iş, tekfurlarla Türkmen'i birbirine düşürmektir. "Adam kısmı düşmanın aracılığıyla pusuya düşürülmez, dostuyla çekilir" parolası benimsenir. Bu düşünceden yola çıkılarak sınır boylarını karıştırmak, onları kolayca hedeflerine ulaştıracaktır.

★ İnegöl tekfuru Aya Nikola, Anadolu'ya yeni ayak basan şövalyeye Bitinya ucunu çok verimli gördüğünü anlatır. Kesmekle bitmez ormanların, atların sökemediği otlakların, yemyeşil bağların, bahçelerin

²² Mehmet Seyda, Türk Romanı, Tekin Yayınevi, İst. 1969.

bulunduğu, denk denk ipek yapıldığı, buğday-arpa bolluğu içinde olduğunu söyler. Amacı, Türklerin zenginliğini ballandıra ballandıra anlatarak onlara karşı savaşa sürüklemektir. Oysa, durum bunun tam aksidir. Ertuğrul ucunda geçim zordur. Ülkenin içinde bulunduğu ağır koşullardan payını almış, giderek yoksullaşmıştır. Yılda üç kez yatak değiştiren Sakarya'nın dizginlenmeyen azgın suyu bataklık, gölcükler oluşturmuş, ekili alanlar, kervan yolları silinmiştir. Kırak toprak, çoğu kez tohumu geri vermediği için bir avuç buğday altın değerine gider. Sürüler, bu yüzden azalmıştır. Yapağı bulunmayınca kilim, halı, heybe, yastıklar dokunamaz. Bakımsızlıktan dutlara vurgun gelmiş, böcekler kozaya dönüşememiştir.

Söğüt halkı çoktandır yemek sözcüğünü ekmekle değiştirmiş, eti Kurban Bayramında yer hale gelmiştir. Karacahisar pazarı Söğütlülerin eline geçmişse de mal kıtlığı yüzünden alışveriş pek yoktur. Buna rağmen köylünün pazara getirdiği az miktarda yağ, yoğurda, peynire özenmesinler diye anneler çocuklarını eve kapatırlar. Halk, yoksullukların bunaltısıyla kıvranmakta, hırsızlıklar, soygunlar gitgide artmaktadır. Sürülerden, her gün birer koyun, keçi, sığır eksilmektedir. Uzayıp giden barışın yol açtığı yokluktan yakınan derviş-abdal takımı akın, çapul isteğini sıklaştırmaktadır.

* Kurdukları kanlı tuzakı uygulama alanına koyan şövalye Notüs Gladyüs ile Türkopol Uranha, Kara Keşiş Benito'nun rehberliğinde Dönmezköy'e gelirler. Ertuğrul Bey'in besili savaş atlarını kaçıırırlar, at bakıcısı yiğit Demircan'ı Karacahisar okuyla vurarak Türkler'le Hristiyanların aralarını açarlar. Şövalye, orada bulunan, daha önce yırtıcı bir iştahla göz koyduğu, Demircan'ın sevdiği, güzel hancı Liya Kız'ın ırzına geçer. Onu cinsel arzularının en kıyıcısıyla boğarak öldürür. Türkmen kilimine sararak cesedi Karacahisar toprağına atar. Niyeti, Rum kızının, Türk sevgilisi tarafından ırzına geçilerek öldürüldüğü süsünü vermek, Karacahisar tekfuru Aksantos ile öteden beri dost olan Osman Bey'i bozuştur- maktır.

Fakat, Osman Bey bu oyunlara gelmez. Aynı zamanda fırsatı ganimet bilen, amcası Dünder Alp takımının, kanlıların ardını kovalamak bahanesiyle akına çapula yumulmalarını önler. Dağ gibi

oğul yitiren Bacıbey'in acısına saygılı olmakla birlikte onun savaş isteğine karşı çıkar. Çünkü, gün, savaş günü değildir. Öyle kan kokan, puslu bir havada düşman oyunlarına koşulmak Ertuğrul ucunu hesapsızca ateşe sürmek demektir. Öç, mutlaka alınacaktır. Türkmen'in kılıç keskinliği, yürek korkmazlığı, düşmanına yılgınlık verdiği gösterilecektir. Ama, sırası vardır. Dört bir yanı tekfunlarla çevrili, törelerle yönetilen ucda akılsız işler zarar getirir. Bu nedenle, önce, beyliğin savaş atlarını sürüp götürerek, dünya değerindeki yiğitlerini oklayanın kimliği bilinmeli, ne istediği anlaşılmalıdır. İşin aslını öğrenebilmek için, Osman Bey, Karacahisar'a, Germiyan'a, İnegöl'e güvenilir adam gönderir.

Bu arada gelen Karacahisar tekfurunun kardeşi Filatyos'u, "- Dostumuz Filatyos: Toprağımıza hoş geldin! Buyrun inin... Dinlenin" yollu, içtenlik dolu sözlerle karşılar. Filatyos ise asılsız söylentilerle kızıştirılarak gelmiştir, ırzına geçilerek öldürülen reayası Liya'nın kanını sorar. Osman Bey, Demircan üzerinde yoğunlaştırılan ırza geçme ve öldürme kuşklarını asla kabul etmez. Bacıbey de, "- Haşa! Yapmaz benim Demircan'ım... Haşa! Bilir komşular!" haykırışıyla tepkisini gösterir. Çünkü, Türklerde ırza geçme çok büyük suçtur. Lekesini kan bile temizleyemez.

Filatyos'u ikna eden Osman Bey de onlardan davacıdır. Demircan'ın vurulduğu Karacahisar toprağına girdiğini anlatır. Ayrıca, bataкта Türkler adına iz süren Pop Markos'u yaralayan ok da gene Karacahisar'ındır. Katiller tekfur toprağındadır. Buna rağmen, olayın iyice aydınlanmasını bekleyen Osman Bey, Filatyos'u, Türk'e özgü konukseverlikle sofraya davet eder ve şöyle der:

"- Anlaşıyor dostum Filatyos, bizi, birbirimize düşürmek isteyen var. Gelmeyelim düşman oyununa. Ağabeyin soylu Aksantos'a selâm ederim. Biz, kanlığımızın izindeyiz. Bulacağız. Öcümüzü alacağız. Siz de elbet bırakmazsınız bu işin ardını... Yoruldum ama geldiğin iyi oldu. Mesele aydınlandı biraz... İn de hayvanlar rahatlasın... Şarabımızdan iç, serinle! Ekmek yiyelim!".²³

²³ Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, C:I, s: 240.

Derebeylik düzeninde insan ilişkileri soyluluğa ve özel mülkiyete dayanır. Bu ölçünün dışında kalanların hiçbir şekilde insanlık değerleri, hakları yoktur. Onlar sadece, senyörün malıdırlar. Oysa, aynı dönemde Türklerin insanlık anlayışları bambaşkadır. Dil, din, mezhep, ırk, soy ayrımı yapmaksızın insana, kişiliğine, işlediğine önem verirler. Kişiyi değerlendirmede kullandıkları ölçüler, batıdakinden çok farklıdır. Cengiz töresindeki gibi soyluluk esası da güdülmez.

Batılı sistemde, insan ilişkilerinin nasıl çürüdüğünü romandaki Filatyos-Mavro ikilisinde görebiliriz. Âdeta efendi-köle temeline oturmuştur. Soylu Filatyos, kendisine yalancı tanıklık etmeyen, Demircan'ın, ablası Liya'nın katili olamayacağını söyleyen hancı Mavro'yu sabaha kadar kırbaçlatır. Ama, çocuk gene de Osman Bey takımının huzurunda, Demircan'ın kardeşi Kerim Çelebi'ye dönerek:

"- Zorladılar bunlar beni Çelebi Kardeş! "Yapmaz böyle namussuzluğu Demircan eniştem!.." dediysen de... -Gözlerinden yaşlar akmaya başlamıştı- :Liya'yı severdi Demircan eniştem... Baçının teline dokunulsa canını verirdi. Yiğitti Demircan eniştem..."²⁴

Herkesin gözü önünde, Filatyos'un kırbacı sırtında şakladığı halde:

"- Yapmaz Demircan eniştem... "Yapmaz" dedim... Yapmaz abla... Kimseye yapmaz!" demeye devam eder.

Yaralı vücuduyla inleyen, bitkin, umutsuz çocuğa kırbacı bir daha kaldıran Filatyos'u, Bacıbey kılıcıyla durdurur. Mavro'yu daha fazla dövdürmez, dönüşte de onlara vermek istemez:

"- Oğlumun yerine oğul buldum! Vermem! -Birden kabadaylığı umutsuzluğa döndü. Yalvarır gibi ekledi-: Kendi "Giderim derse, o başka..."

İnsancıl davranışları Türkler'de gören, sürekli işkence çeken çocuk, ilk kez kendisini koruyan, sıcak bir ana kucığı bulmuştur.

"- Gitmem, hayır! öldürürler bunlar beni... Kırbaçladılar sabaha kadar. Verme beni, Devlet Ana!.." ²⁵ yalvarışlarıyla Bacıbey'e sımsıkı sarılır.

²⁴ Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yay., Ank. 1978, C: I, s: 237.

²⁵ Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yay., Ank. 1978, C: I, s: 240-241

Kendi insanının ne denli yozlaşmış, çıkarıcı ve kıyıcı olduğunu bilen Mavro, kurtuluşu Türkler'e sığınmakta bulur. Onların yaşayışındaki adaleti, sevecenliği görünce dinini değiştirir, müslüman olur. Abdullah oğlu Yavru adını alır.

Mavro'nun Türk olup müslümanlığı kabul etmesi Filatyos'la birlikte öteki tekfurları çok kızdırır. Hem Mavro'yu hem de Karacahisar toprağından Türkmenlere geçen iki Rum ailesini geri isterler. Sözde, Türklere sığınan Mavro, Liya Kız'ın katilidir. Katili arkalamak da kanun değildir. Eskişehir Sancakbeyi Alışar ise çok sevdiği Balkız'ı alamaması yüzünden Osman Bey'e düşman olmuştur. Çünkü, kızın gönlü Osman Bey'dedir. Kendisini istemesi için haber yollamıştır. Görünüşte, nedenleri bunlar olan, kökleri ise Osman Bey'i öldürmeye dayanan bu eylem için yerli-yabancı düşman işbirliği yaparlar. Filatyos ile Alışar aralarına Kâhya Pervâne, barbar şövalye Notüs Gladys'ü, Yüzbaşı Uranha'yı ve soyguncu Moğol Çudard'ı alarak, Osman'a baskın düzenlerler. Sorunu resmiyete dökmek için Konya Sultanı'ndan ölüm fermanı getirdiklerini, Mavro'nun hemen kendilerine teslim edilmesi gerektiğini söylerler. Yapılan savaşta Alışar, kendi oyunu yüzünden ölür. Mavro da ablasının katili şövalyeyi tek gözünden oklar. Zoru gören düşman kaçmaya yeltenir.

Türklerde müslüman olanı geri vermek töreye aykırıdır. Zorbalığı, kıyıcılığı şiar edinen batılilar ise -gerçek dışı olarak- Mavro'nun zor altında din değiştirdiği iddiasını ortaya atarlar. O zaman Mavro, savaş meydanında başında Türkmen börtüyle Osman Bey'in huzurunda diz çöker.

"- Liya ablamı öldürenlerin dininde olmaksansa senin dininde olmak doğru... Rabbimiz İsa tanık ki hilesi yok bunun... Gönlümle girdim dinine, zorla değil!.." ²⁶ diyerek, onun elini öper. Ardından, islâmlığı kabul ettiğini kelime-yi şehadet getirerek herkese duyurur.

"- Ben... Kara Vasil'in oğlu... Mavro... -Sesi tepelerde yankılanıyordu- Size derim ki... kendi isteğimle müslüman oldum... Tanrıdan başka Tanrı yoktur... Muhammet, Tanrı'nın elçisidir.

²⁶ Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, C: II, s: 461.

²⁷ Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, C: II, s: 462.

★ İnönü Meydanında, Osman Bey'in savaşçılığından korkup kaçan Filatyos, bu kez, Domaniç Yaylasına çıkmakta olan Türkmen'e bataкта pusu kurar. Her zamanki gibi yanına kanlı ve soyguncu çeteyi alır. Şövalye, Türkopol yüzbaşısı Uranha, Çudaroğlu ve Pervane Subaşı gibi. Batağın Ermeni Dervendi denilen en dar, en kayalık yerinde kurulan pusuyu öğrenen Esir Ali, hemen Osman Bey'e haber verir. Söğüt'ün Gazi ve Bacılar bölüğünden oluşan yayla göçünün verdiği baskın, düşmanı kaçırtır.

★ Osman Bey'in Bitinya ucu için tehlike arzeden, binbir entrika kaynağı olan Karacahisar'ı gündüz gözüyle tereyağından kıl çeker gibi, alması, Filatyos'u öldürmesi, düzen bilmez, yasa tanımaz Germiyan'lıyı yola sokması, Konya'dan kendisine Eskişehir Sancakbeyliği beratının verilmesi çevre tekfurlarını ürkütür. Yoksul halkı arkalayan, kötüye aman vermeyen Kara Osman'ın giderek güçlenmesinden endişe duyarlar. Pervane Subaşı'nın, "Bu Türkmen, burada beylik kursa gerek, hisarlarımızı bir bir başımıza yıksa gerek" kışkırtması, onları Osman Bey'i ortadan kaldırmak için harekete geçirir. Şövalye, Türkmen'in yayılmasını önleyemeyen kendi adamlarına öfkeli bir nutuk çeker:

"Yazıklar olsun size... Bu Türk'ün atını, itini, avradını bu toprağa hiç uğratmamak gerekti. Kitabımızda yeri vardır. Müslüman kâfirler, bir Hristiyan toprağına yerleşti mi, söküp çıkarması kıyamete kalır. Çünkü avrada binip ürür, ata binip yiğitlenir, itinin sürdüğü ize basarak yürür. Benim gördüğüm Türk'ü bire kadar kırmadıkça, İsa ümmetine dünyada barınmak geçmiştir. Yol yakınken, büsbütün güçlenmeden, elbirliğiyle, imansız Türkmen'in hesabını görmeliyiz!"²⁸

Şövalyeyi bir kurtarıcı gibi gören Kara Keşiş de onu doğrular. Umut bağıladığı işkenceci Frenkin görüşlerini aynen paylaşır:

"... Akıllı olsanız bu vahşi Türkmenleri uğratmazdınız toprağıınıza... Güç yetiremediniz, geldiler diyelim, bu kadar zaman yaşatmazdınız. "Çürüdü Bizans" derler bizim ülkemizde... Katolik-Ortodoksluk çekişmesinden değil!.. Gerçek budur çünkü... Çürümüşsünüz tuzsuz kalıp... Tuz, yani akıl, bir de yürek!.. Size kalsa çok yaşardı bura-

²⁸ Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, C: II, s: 654.

larda Türkmen, yerleşirdi sökülmemesine... Şövalyeye dua edin! Şövalye Notüs Gladyüs'e... Tam zamanında yetişti! "Yarın Allah kimseyi Osman'ın yerine koymasın". Yanlış! Şövalyenin eline düşecek Osman'ın yerine koymasın!... Bir gözünü kaybetti İnönü'nde Osman takımıyla vuruşurken... O gün bugündür yemin ettiği Osman'ı diri tutmağa... O gün bu gündür işi gücü yeni işkenceler tasarlamak... Yeni işkence araçları yaptırmak! Hayır, insan değil gözünü yitirdikten bu yana, soylu dostum Gladyüs! Bildiğin kudurmuş canavar..."²⁹

* Batı, doğulu barbar diye nitelendirdiği Türkler'i küçümsemeyi âdet edinmiştir. Onu, kafasına tulga yerine keçe giyen, sırtına çelik zırh yerine kösele geçiren, balyoz gibi ağır kılıç yerine eğri büğrü, tüy gibi hafif demir parçası taşıyan acayip yaratık olarak görür. Hem de çok korkar. Bilir ki Türkler yamandır, bitirici düzeni, koparıcı pençesi vardır. Kolayca oklanır av değildir. Ondan korktukça tuzığa düşürüp, ona bu yoldan baş eğdirmek ister. Taktığı de "düşmanı, dost ayağıyla pusuya çekmek"tir. Osman Bey'i, baba dostu Bilecik tekfuru Senyör Romanos'un düğününe davet ederler. Herkesin gözü önünde, eşi Balhatun'u, tıpkı Liya Kız gibi hayvansal arzularını doyurarak öldürmeyi planlarlar.

Osman Bey ise kardeş saydığı Romanos tekfura, bey onuruna yakışır hediyeler hazırlamaktadır. Beyliğin hazinesi boşken özenerek seçtiği pahası ağır silâhlarla, elli körpe koç gönderir. Yabancılarla ilişkisini bozmamak için, senyörün evleneceği Yarhisar tekfurunun kızı Lotüs'ü çok seven ve kaçırmak isteyen oğlu Orhan Bey'i dizginler. Oysa, kızın gönlü de yakışıklı ve yiğit bulduğu bu Türkmen gencindedir. Mal-mülk için, babası yaşındaki senyörle evlenmeye zorlanmıştır.

Osman Bey'e göre, bu düğünün yorumu bambaşkadır. Eğer, Bilecik ve Yarhisar tekfurları bu sayede hısım olurlarsa aralarındaki bağlar güçleşir. Böylece Türkler, ne yapacağı bilinmez düşmanların çevrelediği uçbeyliğinde güvenli yaşayabilecek, zor günlerinde pusulara düşmemek, düşman oyunlarına gelmemek için kendilerine yardımcı dostlar edinmiş olacaktır.

²⁹ Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, C: II, s: 681.

Görüldüğü gibi, kurgusu, doğu-batı karşıtlığı üzerine kurulan romanda, adım adım Frenklerin Türklere hazırladıkları tuzaklara, haince tezgâhladıkları oyunlara rastlıyoruz. Batılı hainler yetmiyor-muş gibi bir de kişisel çıkar ve kaprisler uğruna kargaşa çıkaran, sırasında yabancılarla ortaklığa giren yerli düşmanlar vardır. Osman Bey'in öz amcası Dünder Alp ile Eskişehir Sancakbeyi Alişar gibi. Osman Bey ise, her seferinde, şaşılın iyimserliği, derviş sabrı, mantıklı kararlarıyla bu ihanetlerin üstesinden gelir. Yerli-yabancı tüm dostlarına sonuna kadar güvenir. Onlara Türk'ün cevherinde bulunan soylu davranış örneklerini sunar. Kalleşlik edenlere de hakettikleri cezayı verir. Bu, Ertuğrul Gazi'den kalan ve öylece süregelen devlet yönetme kuralıdır. Uçlarda Türk varlığını korumak, yaşatmak için başka türlü davranmaya olanak yoktur.

Bu son pusuyu da yırtıp çıkan Osman Bey'in savaşçı bölüğü, kötülüklerin izi olarak bilinen Keşiş'in mağarasını basar. Kara Kılavuz Benito ile Dünder Alp'in akıldânesi Daskalos Derviş'i öldürür. Bey divanındaki gizli konuşmalarla birlikte, yeğenin pusuyu haber aldığını düşmana ileten Dünder Alp de casusluğunun karşılığını canıyla öder. Ardından, yayla göçüyle düğüne diye gidilen Bilecik, İnegöl, Yarhisar, Atranos hisarları zaptedilir. Oynaşhisar yıkılığın-dan batağı sökerek İssızhan'a gelen Şövalye ile Uranha, burada Kerim, Mavro ve Kel Derviş'in vuruşlarıyla Kanlı Boğaz'a yuvarlanırlar. Per-vane Subaşı da Karacahisar hapisanesine kapatılır.

Böylece, Türklere, kılıç şıkırtılarıyla batıya doğru açtıkları fetih yolu görünmüştür.

Türklerin insancıl tutumları, âdil davranışları başkalarının haklarına son derece saygılı oluşları onların sınırlarını aşarak genişlemelerini kolaylaştırmıştır. Özellikle batılıların zulmünden bunanan Hristiyan halk, Türklere 'kurtarıcı' gözüyle bakmış, onların Hz. Ömer adaletine sığınmışlardır. Dev bir çınara benzeyen Osmanlı İmparatorluğu'nun çekirdek halindeki kök salış yıllarında bunu görebiliriz.

Kötü derebeyi Aya Nikola'nın baskısından yılan Bizans köylüsü Ertuğrul Gazi'nin toprağına geçer. Orada, papazları Pop Markos'un

öncülüğünde Dönmezköy'ü kurarlar. Orhan Bey, papaza, birkaç direk çatıp çan asmalarına izin verir, onları din ve inanışlarında serbest bırakır. Yaşlı din adamına da "Markos Baba" diye hitap eder.

Dedesi Ertuğrul Bey ise, gâvur diye sataşıp olay çıkarmak isteyen, kızlara sarkıntılık eden cavlağa meydan dayacağı attırır. O da, Bilecik Tekfuru Romanos'u "Kardeşim" diye benimsemiştir.

Müslüman olduğu halde, dil alışkanlığıyla, hâlâ "Aman göklerdeki Rab-İsa efendimiz esirgesin", "Meryem Ana'mızın arkalaması" gibi dinsel sözler söyleyen Mavro'ya, Söğüt'ün imamı:

"- İkisi de hak peygamberidir, hiç fark etmez, yüreğini temiz tutmaya bak"³⁰ diyecek kadar engin hoşgörü sahibidir.

İşin şaşılacak yanı, katil şövalye Notüs Gladys bile kendine özgü kıyıcılık güdüsüyle Türklerin ne denli insancıl olduklarını anlatır. Kendisine, akşam karanlığında, kaygan bataкта korkunç solumalarla kılavuzluk eden Pervane Subaşı'nın ardından:

"... Basıp gitmemekle dostluk gösteriyor, yardım ediyordu aklı sıra... "Neden peki? Babamın oğlu mu? -Dişlerini göstererek sırttı-: Babamın oğlu olsa, keyif için öldürür beni... Mirastan bir pay eksilsin, diye... Klavuz mu tuttum parasıyla... Kızımı, bacımı vermeyi mi vadettim? Ortak mıyız? Neden karşılıksız dostluk gösterir bu Türkmenler yabancılara... Din düşmanlarına... Neden bedava hizmet etmek için köpekleşirler peki, ben niçin bu dostluğa karşı düşmanlık duymaktayım? Herifler 'Hizmet edeceğiz' diye çırpınırken, niçin kusma geliyor içimden?.." ³¹ Sözleriyle Türklerin insanlığını, kendisinin de, insanlıktan ne kadar çıkmış olduğunu kanıtlar. Onun, salt, kudurganlık kertesine varan kan dökme ve bundan sınırsız zevk alma tutkusu vardır. Dünyası hep kan, kıyım, kırım ve soygundur.

Türkler için tehlikeli olan çevre hisarları teker teker alan Osman Bey'e yurdunu seve seve verir Hristiyan köylüsü. Topraklarını, bu yiğit Türkmen Bey'in ele geçirmesinden çok hoşnuturlar.

³⁰ Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, C: II, s: 506

³¹ Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, C: II, s: 727.

D. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN KURULUŞU

Yazar, doğu-batı çelişkisini işlediği Devlet Ana'da, bu çelişkinin ve öteki tarihsel olayların -Moğol yağması, Konya tahtı, Bizans'daki düzen değişikliği, v.b.- zorlayıcı ve hızlandırıcı etkisiyle oluşan Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş nedenlerini inceler. Onun, küçük bir ucbeyliğinden koskoca bir imparatorluk haline gelişinin raslantılar sonucu olmadığı tezini savunur.

Daha önce sözü edildiği gibi, XIII. Y.Y'da Anadolu'yu kasıp kavuran, Selçuklu Devleti'ni yıkan Moğol saldırıları ancak ağır bir vergi karşılığı ve Ertuğrul Bey'in izlediği barışçı politikayla durdurulur.

Boş kalan Konya tahtı ise beylikler arasında kavgalara neden olmaktadır. Sonunda, Karamanoğlu Mehmet Bey'in desteğiyle, "Selçuklu şehzadesi" diye tanıtılan Cimri tahta oturur. Karamanoğlu da vezir olur. Bunu duyan ve Konya sultanı naibinin isteğiyle yetişen Moğol, Mehmet Bey'i kardeşlerini, amcalarını öldürür, Germiyanlı'ya sığınan, ne idüğü belirsiz, düzme Sultan Cimri'yi diri diri yakar.

Gerçekte, Selçuklu sultanlığının can çekişmesi doğrudan, ülke yönetiminin kilit noktalarına getirilen yeteneksiz kadrolarla ilgilidir. Sultan divanı bozulunca başıboşluk alt tabakaya iner. Devletin gideri, gelirini aşar, onun altından kaynaklanan rüşvet, soygun ve töresizliğin her çeşidi çorap söküşü gibi gider. Toprağın ıkta düzeni bozulduğu, köylü, geçimuğruna eşkiyalığa başladığı için, vergi, haraç alamayan devlet güçten düşer. Yöneticilik görevini yapamaz hale gelir. Buna, Anadolu'nun kanını içip derisini yüzen Moğol akınlarını da eklersek, olağan çöküş sonucunu kolayca çıkarabiliriz.

Öte yandan, Batılıların Anadolu'daki Tasarıları ve Düşman Pusuları başlığında ayrıntılarıyla incelendiği üzere, Frenklerin, Bizans imparatorundan ayrılarak Anadolu'nun bereketli topraklarını sömürme amacına yönelik, yeni baronluk düzeni getirme çabaları vardır. Bu amaçla, tarikat şövalyeleri, keşişler ile bu düzeni onaylayan tekfurların ortak eyleme girişmeleri Türkleri çabuk davranmaya iter.

Ayrıca, Tebriz'de oturan Argun İlhan'ın, Bizans imparatorunun kızkardeşiyle evlenebilmek için karşılığında islâm ülkesini ona bağışlama tehlikesi Osman Bey'i uzun uzun düşündürür.

İşte, böylesine karmaşık, geleceği bilinmez bir dönemde, Osman Bey, oldukça ağır koşulların kendisine yüklediği tarihsel görevi yapmaya, karar verir. Konuya bu açıdan baktığımızda, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunu bir politik zorunluluk olarak yorumlayabiliriz.

Osman Bey, babasının vasiyetlerinden olan Konya'yı ele geçirme işine kulak asmaz. Ülke olaylarını nedenleri ve sonuçlarıyla kafasında iyice ölçüp biçer, artık Selçuk başkentinden bir hayır gelmeyeceğinden emindir. "Cehennem ateşinde kızdırılmış demir parçası" diye tanımladığı Konya tahtını, gönüllüsüne armağan edecektir. Osman Bey'in asıl amacı, kuracağı güçlü devlet sayesinde batıya yönelmektir.

Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşuyla ilgili olarak Şeyh Edebali'yle yaptığı görüşmede, onun,

"- Nedir amacın? Konya olmayınca, tasarlayıp bozulmasından korktuğun iş, nedir?" sorusunu şöyle yanıtlar:

"- Anadolu'yu bırakacağım şimdilik... Benim gördüğüm, tez vakitte gidicidir Moğol... Çünkü Moğol'un düzeniyle de uyuşmaz bizim Anadolu toprağı... Eski Yunan'ın düzeniyle de uyuşmamıştır çünkü... -Rahatça gülümsedi- Bizim gazi beylikler çabalasın bakalım, Konya'yı ele geçirmek için... Boğuşsunlar birbirleriyle, güçten düşsünler kendilerini boş yere... İşimi kolaylaştırırsınlar! Verimli topraklara sahip olana yarar Anadolu... Tükenmez insan kaynağıdır, insanın zenaati da görüldüğü gibi, köylülük değildir, devlet kuruluşudur".³²

Yazar, romandaki düşüncelerini hemen hemen aynı cümlelerle Kitaplar Arasında Dergisi, s: 1'de yineler: "Osmanlı devletinin rastlantıların meydana getirdiği bir kuruluş olmadığını, devlet kurma ve bunu yaşatma DEHA'sına sahip bir topluluk karşısında bu-

³² Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, C: I, s: 226.

lunduğumuzu ve zenaatleri devlet kuruculuğu olduğu için, Osmanlıların buldukları coğrafya parçasındaki toplumların isteklerine günümüz tarihçilerini bile şaşırtacak bir ustalıkla karşılık verebildiklerini ispatlıyor. Bence Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşundaki ana unsur, Osmanlı toplumunu meydana getiren insanlardaki illeri devlet kuruculuğu, yatkınlığı-Dehasıdır".

"- Konya olmayınca, devlet nerede kurulacak?" diye soran Şeyh Edebâli'ye, Osman Bey Anadolu tablosunu şöyle çizer:

"- Koca Tanrıya şükür, bizim Bitinya ucumuzun açıktır önü... İstanbul-Tebriz yolu üstündeyiz! Tüccarımız İstanbul'a bağlıdır. Paralılarımız İstanbul'da işletir paralarını... İstanbul deniz yoludur ki ardımızın karayolu kesildiğine göre, umut oradadır. Moğollar Konya Selçuk Sultanlığını nasıl yıktıysa, haçlı Frenkler de, Bizans İmparatorluğunu öyle yıktı. Marmara kıyıları verimli topraklardır. İmparator güçsüz düştüğünden sahipsizdir. Biz fırsat kollayacaksak, üstünde yaşayanları beklemek zorunda kalacağımız verimsiz toprakları gözetlemeyeceğiz, sahipleriyle beraber bizi de besleyecek topraklara yöneleceğiz!"

Şeyhin,

"- Daha mı kolay barınır, Konya'da barınamayan Müslüman, kâfirlerin içinde?" kuşkusunu,

"- Barınır, çünkü suyun akarındayız burada!"³³ sözüyle dağıtır.

Suyun akarını göremeyen, gündoğusunu bırakıp günbatısına yönelmekle neler elde edileceğini kestiremez, Şeyh Edebâli. Osman Bey, batıdan gelen karanlık ruhlu Frenk'in, bereketli Anadolu topraklarında sömürü düzenini tutturamadığını, kölelikten kaçan Bizans köylüsünün ister istemez, hoşgörülü, ırz, can ve mal güvenliği sağlayan, âdil Türk yönetimini yeğleyeceğini belirterek, "suyun akarı" nı açıklar:

"... İstanbul'un Bizans'ı, Frenk'in karanlık dünyasından kopup geldi. Ama, oranın kölelik düzenini burada tutturamadı. Tutturamayınca da "Toprak Allah'ın, İmparator kâhya, köylü kiracı" demek

³³ Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978 C: I, s: 226-22'

zorunda kaldı. İmparatorun hür köylüleri, Lâtin İstanbul'u basıp alınca Frenk düzeninin nasıl bir belâ olduğunu görüp anlamıştır. Bu düzen köylüyü köle etmeğe dayanır. Kim ister köle olmayı? Demek zorlayacaksın aralıksız! Zorlarken zorlarken n'olur adam? İnsanlıktan çıkar! İşte bu sebepten Frenk adamı, say ki, kuduz canavardır. Kahpedir, kıyıcıdır, Allah'ı maldır, dini imânı soymaktır. İrzı, namusu, utanması, acıması, sözü, yemini hiç yoktur. Bunalırsa insan eti yer, Bizans köylüsü kabul etmez bu rezilliği... Uclara yerleştirilmiş Hristiyan Türklerse hiç yanaşmazlar köleliğe... "Suyun akarı" dediğim, işte budur. Bu yöneliş çok adam istemez! Kalabalıktan biriktirip köylünün başına musallat etmek zorunda değilsin. Bu zamana kadar hiç görmediği, bilmediği bir düzeni götürüp Bizans köylüsünü şaşkırtıp ürkütmek de yok! Köleliğe karşı, Frenk soygununa, zulmuna, ırz düşmanlığına karşı biz hoşgörü, dayanışma, can, ırz, mal güvenliği sağlayacağız. Alinteriyle çalışanlar bizden yana olacak ister istemez... Bizim, suyumuzun akarı budur, Şeyhim, şimdilik güneybatıyadır. Frenk düzeninin gerçek sınırına dayanıncaya kadar, günbatı bizimdir. -Biran soluklandı, gözleri umutla, güvenle parlıyordu-: Eğer, bu yolu tutmazsak, fırsatı kaçıırırsak, Bitinya Ucu da, her yerdeki yüzlerce uclardan biri gibi, iz bırakmadan batar gider!"³⁴

Genişleme planını çizen Osman Bey, güdecekleri siyasetin temelini saptar. Hoşgörü, dayanışma, güvenlik gibi insanlık ilkeleri esasına oturtulan bu sistem, Türk'ün öz ruhunu, doğal yaşayış biçimini ve dünya görüşünü yansıtır.

"... Batıya yöneleceğiz! Talan etmeyeceğiz! Din yaymaya çabalamayacağız, Tersine herkesin inancına saygı göstereceğiz! İnsanlar arasında din, soy, varlık bakımından hiçbir üstünlük tanımayacağız..."³⁵

³⁴ Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, C: I, s: 228-229

³⁵ Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, C: I, s: 229

E. BEYLİK ÇEKİŞMELERİ

Bitinya Ucbeyliğinin Bizans, Moğol gibi çetin sorunlarının yanısıra, yönetimle ilgili iç sorunları da vardır. Bunlardan biri Ertuğrul Bey'in kardeşi Dünder Alp ile akıldânesi Daskalos Derviş'in çıkarmak istediği karışıklıklardır. Oysa, Ertuğrul Bey, yıllardır komşu tekfurularla dost geçinerek barışı korumuştur. Baskın, hırsızlık ve çapulu yasaklamıştır. Cavlak kısmının töreye aykırı davranışlarını en ağır şekilde cezalandırarak önlemeye çalışmıştır. Bu nedenle, Dünder Alp ağabeyine önceden gizlice, sonra açıkça düşmanlık besler. Barışı kötüler, akın-çapul yasağı yüzünden halkın dayanılmaz yoksulluklara düştüğünü, beyliğin hazinesinin boş kaldığını ileri sürer. Ona göre, devlet yönetiminin esası talandır, baskındır, haraçtır. Bu yolu tuttuğu için Ankara'dan İznik'e kadar uzanan bir mal-mülk bolluğu sağlamıştır. İçinde bulunulan ağır koşulları görebilme ve değerlendirebilme yeteneğinden yoksundur. Kendisini arkalayan çalışma bezgini, afyon tutkunu cavlakların sayısını çapul vadiyle genişletir. Asıl amacı da, hastalığı giderek ağırlaşan Ertuğrul Bey'in yerine geçip, uc beyi olmaktır. Beyliğin zorlu savaş atlarının kaçırılması, bakıcı Demircan'ın oklanması ona yeni bir fırsat verir. Akıldânesi Daskalos Derviş'in ağzından, katilin kimliği bilinmeden Karacahisar'a akın davullarının çalınmasını duyurur. Derviş abdal takımını tekfurularla savaşa sürüklemek için kışkırtır. Ertuğrul ve Osman Beyler'in görevi ise, halkı bu kışkırtmalardan uzak tutmak, akılsız işler yapmamak, kurulan pusulara düşmemek, tersine temkinli davranmaktır.

Ertuğrul Bey'in ölümü üzerine, oğulları Gündüz Alp ile Savcı Gazi, gönüllü olarak, kardeşleri Kara Osman'ı bey tanıdıklarını açıklarlar. Zaten, babası hastayken, beyliği altı yıl Osman Bey yönetmiş, bu konuda oldukça deneyim kazanmıştır. Buna rağmen, beylikte gözü olan körpe cariye ve altın para düşkünü Dünder Alp, Söğüt âhi nakibi Hasan Efendi'yle bey tartışması yapar. Söktüremeyince, bu kez de, Cengiz-Selçuk töresince mülkün kardeşlere üleştirilmesini önerir. Fakat, Türkmenlerde Cengiz yasası yürümez. Soyluluk yoktur. Gazi birliği oluşturulur. Bey seçilecek kişinin değerine

bakılır. Üstelik, Bitinya Ucbeyliği Ertuğrul Bey'e babadan kalan miras değildir. Gazi kılıcıyla da alınmamıştır. Hizmete karşılık olarak, Konya Sultanı tarafından verilmiştir.

Beyliği ele geçiremeyen Dünder Alp, iyice hırslanır. Osman Beyin devlet düzenini sağlamak için yaptığı her olumlu işi karalar. Hakkın olan sipahilere tımarlarını geri vermesi, reayanın faizli borç senetlerini yırtması, adalara kaçak mal çıkartmayı yasaklaması, yabancılardan malına el koyan Germiyanlı soyguncuları ibret için meydanda dövdürmesi, pazarı başa bağlaması, tüm ucda ırz, can, mal ve yol güvenliğini sağlaması, kötü yöneticileri görevden alması, tefeciye, soyguncuya hak ettiği cezayı vermesi, hazinenin gelir kaynaklarını artırması, esiri, yoksulu, kimsesizi koruması, v.b. Kı-sacası, halkın ne zamandır özlemine çektiği huzurlu yaşama kavuş-ması Dünder Alp'i enikonu telaşlandırır. Amca-yeğen, kanlı-bıçaklı olma kertesine gelirler.

Osman Bey'in kurduğu hakça düzenle giderek güçlenmesi çevre tekfurlarını olduğu gibi, Dünder Alp'i de korkutur. Hepsi birlikte bu dürüst Türkmən Bey'ini ortadan kaldırma kararı alırlar. Dünder Alp düşman adına casusluk yapar. Osman Bey'in, Bilecek Tekfuru Romanos'un düğün olarak kurduğu pusuyu haber aldığını Daskalos Derviş'le iletir. Ayrıca, bey divanhanesindeki halvet konuşmalarını -Osman Bey ile Akçakoca'nın- hınç alırcasına yabancılara aktarır. Sonunda, bu alçaklığının cezasını canıyla öder.

Romanda gördüğümüz ikinci bey çekişmesi, Eskişehir Sancakbeyi Alişar'la Osman Bey arasındadır. Bu çekişme, alışlageldiği gibi beylikle ilgili değil, tamamen kız yüzündendir. Üç yıldan beri Şeyh Edebâli'nin kızını seven Kara Osman Bey, onunla evlenmek için Alişar Bey'i dünür yollar. Ertuğrul Bey'den habersiz olan bu istemeyi Şeyh uygun görmez. 14 yaşında, tam evlenme çağındaki kızını yaşı küçük gerekçe-siyle vermez. Osman Bey'in uca bey seçilmesi ve genişlemesi düşünüşü görmesi üzerine düşüncelerini değiştirir. Balkız'ın "gelsin beni istesin" haberini alan Osman Bey, ikinci kez Alişar'ı dünür gönderir. Bu kez Şeyh'in 'olur'una güvenmektedir. Dillere destan güzellikteki Balkız'ı görür görmez vurulan Alişar, kızı kendine ister. Şeyh tarafından hiç sevilmeyen kadın ve afyon düşkünü Eskişehir Sancakbeyi'ne red ce-

vabı verilir. Çeşitli tılsımlar, büyüler, yakınlık muskaları yazılırsa da sonuç vermez. Onuru kırılan Alişar, kızın gönlünün Kara Osman Bey'de olduğunu duyunca, öfkelenir. Osman Bey'e düşman olur. Akıl hocası Kadı Hophop'un kışkırtmasıyla Balkız'ı kaçırmaya kalkar. -Bu iş için âhilerin tanımadığı Frenkleri, Şövalye Notüs Glad-yüs ve Türkopol Uranha'yla beş yüz altına kesişir- Fakat başaramaz. Şeyhin kızını alamadığı için dizginlenmeyen deliye dönen Alişar, Osman Bey'i öldürmek için davet edildiği İnönü Voyvodası Nurettin Bey'in konağını basmaya yeltenir. Alişar'ı savaş meydanına, er gibi döğüşmeye çağıran Osman Bey, onu bir kılıç vuruşuyla öldürür.

F. GELİŞMİŞLİK DÜZEYİ

a) Bilim ve Teknikte Doğu ile Batı:

XIII. y.y. Türk toplumu, çağının en ileri, en uygar, en üstün bilim anlayışına sahiptir. O dönemde tarihin önemli bir konumunda yer alan Türkler, hem buldukları yaşam düzeyini aşmak, hem de içine düştükleri çıkmazlardan kurtulabilmek -özellikle kıyıci batı dünyasına karşı korunmak- için güçlü olmak gereğine inanmışlar, bilim ve teknikte gelişmeye hız vermişlerdir.

İşte, Eskişehir ve Söğüt'ün ünlü silâh ustası Kaplan Çavuş bunlardan biridir. Silâhın her çeşidini yapan, yiğit delikanlılara bu konuda eğitim yaptıran Kaplan Çavuş'un tek amacı, barbarlığı zevk haline getiren batıya karşı ezilmemektir. Delikli demir ile ateş tozunu bu inançla yapmaya koyulur. Bir gün dükkânına uğrayan Moğol Binbaşısından Çin'de donanma maytaplarının yapıldığı ateş tozunu öğrenir. Uzun süredir Rum ateşiyle ilgili deneyler yapmakta olan Kaplan Çavuş, ateş tozunun yanışını izler, onu önceden tasarladığı delikli demir yapımında kullanmak üzere torbasıyla alır. Gece gündüz planladığı savaş aracını yapmaya koyulur. Bütün sorun, borunun yapıldığı madde ve ağız ölçüsüdür. Pirinçten dökülen boru yumuşak olup kurşun fındığı düşürmektedir. Tunçtan döküldüğünde ağzı patlayarak yarılmaktadır. Denemeler uğruna yüzünün yanmasına, köse kalışına aldırmayan Kaplan Çavuş, ateş tozunun tükenişine üzülür. İyileşince, bilim uğruna donanma maytabının vatani olan Çin'e bile

gitmeye razıdır. Sonunda, uc sınırında bir mağarada eğleşen Moğol derviş Kamağan'ın ateş tozu yaptığı aklına gelir. Kükürt, küherçile ve daha başka bir iki nesneden oluşan ateş tozunun sırrını çok dretirse de öğrenemez.

Bu araştırmaları izleyen kimi meraklılar, ünlü silâh ustasının ne yaptığını öğrenmeye çalışırlar. Kulaklarını kapıya dayayıp içeriyi dinlerler, pencerelerden görmeğe çabalarlar, dama çıkıp ateş tozunun kokusunu almaya uğraşırlar. Hiçbir şey sezinleyemeyenler kızı Aslı'nın ağzını ararlar.

Bir yandan da Ahi yoldaşları, günah saydıkları bu deneylere "şeytan işi" derler. Yol yakinken vazgeçmesini, aksi halde iki dünyayı birden yitireceğini söylerler.

Çevresinde, ne yaptığını anlamayan kimileri de Kaplan Çavuş'un simyacılıkla uğraştığını sanarlar. Oysa, Kaplan Çavuş kurşundan altın umacak kadar boş, hayalî işlerle uğraşmaz. Yılmadan, büyük bir sabırla somut ve gerçek bir sonuç verecek silâhı icad etmeye çalışır. Yobaz düşüncelere karşı çıkar, "altın bulacak" diye kendisine gülüp, alay edenlere karşı hep bilimin akılcı, aydınlık yolunu tutar.

Eskişehir Sancakbeyi'nin kâhyası olan Pervane Subaşı'nın ortaya attığı gibi, yoksulluğun can bezdirici etkisinden simyacılıkla kurtulup dünyayı altınlara boğacak da değildir. Onun asıl amacı, vahşi Frenklere karşı islâm âlemini korumaktır. Eğer, batılılar delikli demir yapmayı başarırlarsa müslümanları kuş gibi avlarlar. Yoksa, Kaplan Çavuş, dünyanın lânetleyeceği bir namert olmak için uğraşmaz. Ün kazanma gibi bir tasası da yoktur.

Aynı yıllarda, Frenk'in karanlık demir çarşılarına sahip olan Venedikli tüccarlar, çeşitli oyunlarla müslümanlardan delikli demir yapımını öğrenmeye çalışırlar. Önemli bir ticaret menkezi olan Akkâ'da bu silâhın icat sırrına erebilmek için müslüman ustaların ağızlarını ararlar. Gizlice, casus gönderirler. Doğunun yapacağı silâhı gene doğululara doğrultacaklardır. Niyetlerinin anlaşılması üzerine, Venedikli tüccarlar, taptıkları altınları çuvallarla verme aldatmasıyla mucidi kendi karanlık ülkelerine götürecekler, işin gizlisini belleyince batılılara özgü tuzakla, "sihirbaz" diye kilisede yaktı-

racaklardır. Çünkü, o çağda, batı bilim ve teknikte son derece geridir. Yapılan her yenilik sihirbazlık diye yorumlanır. Yapan da diri diri yakılır. Ortaçağın zindan karanlığı ruhlarına çöken papaz takımına asla karşı gelinmez. Onlara göre, kitaplarında yazılı olmayanı işlemek en büyük günahdır, cezası ise ölümdür. Bu vahşeti Suriye'deki batılı tüccarlardan öğrenen Yunus Emre, duyduklarını olduğu gibi Kaplan Çavuş'a iletir:

"... Şimdilerde Frenk'in içi karışıkmiş ki ne kadar... İlle "Sihirbaz" karalaması çok kötüyümüş arkadaş... Nerdense sihirbaz korkusu düşmüş bunların yüreğine... Herkes birbirinin bedava sihirbaz casusu kesilmiş... Biri "Filan kesin sihirbazlığından şüpheliyim" dedi mi, krallar oğullarını kurtaramazlarmış diri diri yakılmaktan... Papazlar tepesine çöküp, bağlayıp sürüyüp meydanlarda yakıvermekteymiş. "Her bir meydanda, adam yakacak odun yığınları hazır beklemekte" dedi senin çıfıt...".³⁶

Delikli demirle sihirbazlık arasında ilinti kuramama gibi yüksek bilince ermiş olan Kaplan Çavuş, batılının sapıtığına inanır. Yunus Emre de onu doğrular:

"- Evet, bildiğin domuz papaz kudurganlığı... Ama, salt papazlar değil, say ki, Karanlık Dünyanın tüm Frenk keferesi kudurmuş... Kitaplarında yazılı olmayanı işleyen "sihirbaz" diye yakılmakta ya... Yazılı olanı işleyen de yakılmaktaymış... Buna da "Kitabımızın yazdıklarını sihirbazlıkta kullandı" demekteymiş papazlar... Kurtuluş yokmuş".³⁷

O yıllarda, Türk ustaları ise, içlerinde araştırma yapma, yaratma aşkı ile türkü çağırarak iş görürler. Kendilerini önleyen karalayan, korkutan hiç bir engel yoktur. Türk çarşısı düzenli, âdil çalışmaktadır. Sultanın fermanlı memuru sayılan çarşı esnafı büyük bir dayanışma içindedir. Dükkânında kendi kesesine değil, sultan hazinesine çalışır. Çarşı, kadı narhına bağlıdır. Esnaf,

³⁶ Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, C: I, s: 292-293.

³⁷ Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, C: I, s: 293.

dilediğini, dilediği pahaya satamaz, alamaz. Mal biriktirme yoktur. Usta boğaz tokluğuna çalışır. Sultanın eli daraldı mı dükkândaki maldan başka birikmiş paraya da el koyar. Direnin canı gider. Aynı dönemde, batıda, köylünün olduğu gibi, esnafın da emeğini sömüren büyük tüccarlar, zenginler türemiştir. Sıkı çalışmayan demirciyi rahatlıkla kazığa vurdukları gibi ekmeğin gramajını eksiltten fırıncıyı da asabilirler. Devlet, gücünü bu feodal beylere dayamıştır.

Bu gerçeği vurgulayan Venedikli tüccarbaşı, Akkâ'daki ORTAK adlı ticaret kumpanyasını işleten, delikli demir sırrını açıklamayan Çıfıt Hekim'e:

"... Sizde böyle kudurganlıklar olmaz, o yüzden ustalarınız türkü çağırarak çalışır. Gel saklama! Bu işe yumulmuş adamınız ne kadar? Aslında benim onlara iyiliğim dokunsa gerek...", der.³⁸

"Niyetim, senede bağlayıp şu kadar bin altun sayarak ustayı alıp gitmek... Söyleyen olsa, ülkenizin ustalarına iyiliktir ki ne kadar".³⁹ vaadiyle müslümanları kandırmaya uğraşır.

b) Silâhşörlükte Doğu ile Batı:

Batının, kafasına tolga giyen, sırtına çelik zırh geçiren, balyoz gibi ağır kılıçları kullanan savaşçıları gerçekte çok yüreksizdirler. "Çok kıyıcı olan, çok koşkak olur" sözünü doğrularlar. Türklerle yaptıkları savaşlarda sürekli arkadan vurmaya yeğlerler. Er meydanlarında teke tek döğüşmeyi göze alamazlar. İslâmlığını haykırırken, kendi adamından ok yiyen Mavro, Orhan Bey'e, "Bir yerde Frenk savaşçısı varsa, kalleşliği aklından hiç çıkarmayacaksın, kardaş" uyarısında bulunur.

İnönü Savaşı'nda, düşmanın karşısına tek başına çıkmak isteyen Osman Bey'i kardeşi Gündüz Alp,

³⁸ Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, C: I, s: 293.

³⁹ Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, C: I, s: 294.

"- Olmaz Kara Osman, bırakmam bir başına... K.... bunlar... Yumurlur üstüne hepsi... Ya da seni oka tuttururlar Çudar'ın okçu milletine... İmdat geldi, boşuna attırmam seni ateşe..." sözleriyle durdurmak ister.

Düşmanın meydana çıkıp bilek gücünü ölçme yürekliliği göstermeyeceğini bilen Osman Bey, hasmının ödlekliliğinden yararlanmayı, onu, kendi silâhıyla tepelemeyi daha uygun bulur:

"- Dur, telâşlanma! Teke tek vuruşmayı göze alamayacak bu herif... Aldı mı, vardır bir domuzlukları... Domuzluk düşünen dalgın olur. Dalgınlığa düşürmeyince, ardlarını alıp tepeleyemeyiz bunları...".⁴⁰

Yabancılarla ortak çıkarlar için birlik olan Alishar'ı savaş meydanına davet eder. "Gelmem" demeyi onuruna yediremeyen ve kendisine sürekli hakaret eden sancakbeyini bir kılıç vuruşuyla öldürür. Tam bu sırada, Senyör Filatyos, kargıyı Osman Bey'e fırlatır ki, yeğeni Bayhoca'nın haykırışıyla irkilen bey, kendini yana atar. Soyulu Filatyos, yüz yüze gelip savaşmaktan korktuğu bu zorlu Türkmen Bey'ini alçakça öldürmek için fırsat kollamaktadır.

Karacahisar savaşında da, Filatyos, Gündüz Bey'in yaman saldırıları karşısında, teslim olacağını söyler. Kılıcının mindirir. Fakat, hain düşmanın her an hilesini bekleyen Gündüz Alp, Osman Bey'in "Bre kardaş diri dur" gürlemesiyle yanlayıp kafasını kurtarır, ama sol omuzundan ağır yara alır. Frenk'e göre, Türkmen'i yenebilmek ancak hain saldırılarla olasıdır.

Düşman alçakça vuruşlarla, kurduğu tuzaklarla tutturamayınca çareyi kaçmakta bulur. "Zora çatinca kaçmak da erliktir", "Kaçan kurtulur" "Kaçanın anası ağlamaz" sözleri sanki onlar için söylenmiştir. Oysa, Türkmen'de canları pahasına da olsa kaçmak yoktur. Kaçan, namert sayılır.

Temeli hain pusulara, gösterişli giysilere, ağır silâhlara dayanan batının silâhşörlüğü, gerçekte Türk yiğitliğinden çok farklıdır. Yazar, onların kahramanlık ruhunu en yalın, en gerçekçi biçimde aşağıdaki paragrafta vermiştir:

⁴⁰ Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, C: II, s: 466.

"... Yanısıra kılıç sürüyen nice kancık-rezil takımı var ki, korktuğu yiğidi ardından vurur, dahası uykuda vurur, bunu bile göze alamaz da, kılıcının ucuna zehir çalıp öyle vurur. Buna karşı ace-miyi bulunca kaplan kesilir, keyif için öldüdür".⁴¹ cümlelerinde portresi çizilen şövalye Notüs Gladyüs çala-kılıç savaşa girme cesaretini gösteremediği için, yiğit Demircan'ı arkadan oklar. İçle-rinde biriken öldürme hırsını gidermeye çalışan batılılar, Türkler gibi savaş meydanlarında erlik göstermiş, saç-sakal ağartmış, mert döğüşler vermiş kimseler değildir. Ayrıca, Türkler kendilerine dokunulmadıkça sataşan, saldıran, zevk için cana kıyan barbar ruhlu insanlar değildir. Kendilerini korumak, savunmak, varlıklarını sürdürmek için zorunlu olarak savaş açarlar. Osman Bey, Bitinya ucunun arkasında Türkmen için büyük tehlike arzeden, binbir entrika kay-nağı Karacahisar'ı bu amaçla zapteder. Aynı zamanda yerli Bizans hal-kına da barış, adalet, huzur götürür. Yaşam koşullarının bunaltıcı ağırlığına ve tehlikelerine koşut olarak çok iyi silâh eğitimi ya-parlar. Onun için Türk yiğidi denildi mi akla oldukça yaman savaş-çılar gelir. Nitekim, Türkmen'in bütün özelliklerini kişiliğinde toplayan "Osman Bey" adı tüm yabancıların yüreklerine korku salmış-tır. "Korkuludur Kara Osman Bey", "Türkmenlerse yandık" sözleri, aralarında, Türkleri hem yüceltiçi hem de yenilmez güç anlamların-da kullanılır.

c) Düşüncede Doğu ile Batı:

Türklerin, XIII. y.y'da çağlarının en ileri, en örnek toplu-munu oluşturmalarının nedeni, düşünce alanında öteki toplumları aşan bu yüksekliğe ulaşmalarıdır. Bilim ve teknikte gelişme bilincine eriş-meleri gene aynı nedenden kaynaklanmaktadır. Batı ise insanlık yönün-den olduğu gibi, insanlığı geliştiren düşünce yönünden de çok geridir. Ortaçağ Avrupa'sına egemen olan karanlık ve dogmatik unsurların biçim-lendirdiği insan da koyu bir bağnazlık içindedir. Romanda bu bağnazlık, şövalye Notüs Gladyüs'ün kişiliğinde verilmiştir. Olaylara hep dar bir görüşle, hristiyan-müslüman açmazından bakar. Türkler yerine, "müslü-man-kâfirleri" deyimini kullanır. Babası Kara Vasil'in hristiyan-müs-lüman ayrımı yapmadığını söyleyen Mavro'ya, şövalye,

⁴¹ Devlet Ana, 6. Baskı Yayınevi, Ankara, 1978, C:I, s: 296.

"- Höst!.. Dinsizliktir bu... Bana dedin, başkasına deme..."⁴²
gtnde bulunur.

Rum kızı Liya'nın, mert delikanlı Demircan'la evlenmesi ř-
valyeyi çok yadırgatır. Mavro'ya;

"- Nasıl veriyorsun ablanı müslüman kfirine?" diye sorar.
Rum çocuğu ise;

"- İyidir Demircan eniştem... Buraların nl silhşrdr
fazladan..."⁴³ yollu, Türk eniştesinin savaşılığıyla bbrlene-
rek karşılık verir.

Hrıstıyan-müslüman evliliğini kendi dar görüşlerine sığdı-
ramayan şövalye, bu kez konuyu Türklerin açısından düşünür.

"- İster mi bakalım, yakın adamının, bir hrıstıyan karıyla
evlenmesini, Ertuğrul" sorusuna,

Mavro:

"- Karışmaz Ertuğrul Bey kimsenin dinine, imanına... Savaşçı
derviş mi bu, gazi savaşçısı mı?"⁴⁴ biçiminde yanıtlar. Gelenekle-
rine ve dinlerine çok bağlı olan Türkmen beylerinin yabancılarda ev-
liliği anlayışlı karşılamaları ilgi çekicidir. Bu hoşgörü, o zamanın
yabancı toplumlarında kolay kolay rastlanmayacak üstün bir nitelik-
tir.

Bacıbey'in büyük oğlu Demircan, annesinin izin vermediği Rum
kızı Liya ile evlenebilmek için hoşgörüsüne güvendiği Ertuğrul Bey'in
iyileşmesini bekler.

Ertuğrul Bey'in torunu Orhan Bey de Yarhisar tekfurunun kızı
Lts'le hiçbir yasağı, din engelini tanımadan evlenir. Bu evlilik,
Üst yönetimdeki kişilerin sınırsız hoşgörü ve aydın görüşlerinin so-
nucudur.

⁴² Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, C: I,
s: 20.

⁴³ Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, C: I, s:
25.

⁴⁴ Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, C: I,
s: 25.

Türklerde ırk, dil, din, soy ayrımı gözetilmeksizin tüm insanları kucaklayan, onları aynı sevgi potasında kaynaştıran bir güç vardır. Ermeni Toros'la yiğit Demircan, Rum Mavro ile Molla Kerim hep insancıl ve sevecen bağlarla eşdeğer tutulurlar.

Şövalye, toprağı da, soyluyu da, soylunun yaptığı her çeşit işi Tanrı'nın emri kabul eder. Derebeyinin çarşıya istediğı gibi egemen olmasına karşın, ahilerin düzenli bir sahipliğı vardır. Yönetimde büyük ağırlıkları olan ahiler keyfî hiç bir harekete izin vermezler. Şövalye ise bunu,

"- Bunlar hep kâfirliktir. Allahın emrine karşı gelmektir. Boşuna mı, Müslüman ayağı altında kalmanız..."⁴⁵ tarzında akılla, mantıkla bağdaşmayacak yorumla karşılar.

Pop Markos'un başkanlığındaki Bizans köylüsünün Türkmen'e sığınmasını "dinsizlik" olarak niteler. Dönmezköy'ü kuranları öldürmeyen kendi adamlarını, "Yazıklar olsun sizlere" diye suçlar.

d) Doğu ve Batı'da Kadın:

Düşünce geriliğinin doğal sonucu olarak batıda kadın küçümse-
nir. Aristokrat sınıfa da mensup olsa gene ikinci planda kalır. Köylü sınıfının zaten hiçbir değeri yoktur. Batıda, kadın salt, erkeğın cinsel arzularını doyuran bir dişilik simgesidir. Toplumsal yaşamdaki yerini henüz alamamıştır. Günün olaylarından soyutlanan, zevk ve sefa aracı sayılan bir kişiliğı vardır.

Kendisine önerilen şövalye adaylığını ablasının kabul etmeyeceğini bilen Mavro, Şövalye Gladyüs'e,

"- Hiç olmaz! Ablam razı gelmedikçe hepsi boş..." der. Şövalye ise:

"- Alık herif. Karı kısmı ne karışır mış böyle işe?.." ⁴⁶ şeklinde kadını aşağılar.

Issızhan'a gelen Keşiş Benito'yu,

"- Buyrun şanlı efendim, yoksul ocağıımıza uğur getirdiniz" diye saygıyla karşılayan Liya'yı, keşiş:

⁴⁵ Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, C: I, s: 37.

⁴⁶ Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, C: I, s: 24.

"- Bırak gevezeliği kadın! Issızhan mıdır bura? Soylular soy-
lusu, şövalye Notüs Gladys Issızhan'ı şereflendirmekte midir?⁴⁷
sözleriyle azarlar.

Bilecik Hisarı'nın kapı çavuşu Kostî'nin beslemesi olan Po-
polina -aslında Panayot adlı savaşçı adayı ile sözlü olmasına rağ-
men- herkesinkenarda köşede sıkıştırdığı, yüzünü makasladığı bir
ortalık malıdır.

Türkmen'de ise, Söğüt'ün savaşçı kadınlarına başkan olan Ba-
cibey, kendilerine kurulan pusuları yıkmakta, düşmandan kale almak-
tadır. Genç yaşından beri savaşlara gire çıka kadınlığını bile unut-
muş, tam bir silâhşör olmuştur. Bilecik Hisarı'nın kapı sorumlusu
Kostî Çavuş, zevk ve eğlence düşkünü kapatması Popolina'ya, "- Bak
bakalım! Türkmen hanımları kılıçsız kamasız dolaşmazlar. İlle de Ba-
cibey bölüğü!.." ⁴⁸ gerçeğiyle Türk kadınının başta gelen özelli-
ğini tanıtır. Bacıbey bölüğünde Silâh ustası Kaplan Çavuş'un kızı
Aslı, Dündar Alp'in deli-dolu, savaşçı kızı Cinli Nefise, Orhan
Bey'i seven Şirin kız, gibi romanda geçen bildik tipler vardır. Ni-
tekim, Şirin kız, Bilecik savaşında şehit olur.

İki oğlunu babasız, akıl ve bilek gücüyle büyüten Bacıbey,
savaşçılığıyla onların yüreklerine korku salmış, güçlü bir Türkmen
anasıdır. Din konusunda asla ödün vermez. "İmana gel ya kâfir!...
Bitiyorsun" sözüyle kılıcını Hristiyan kâfirlerin sırtından hiç in-
dirmez. Aslan gibi yiğit olan oğulları, annelerinin sözünden çıka-
mazlar, ona danışmadan iş göremezler. "- İlle müslüman gelin isterim!..
diye tutturan Bacıbey'in inadı yüzünden Demircan sevdiği Rum kızıyla
evlenemez.

Yabancıları kâfir diye beller. Bilecik tekfuruna "Kardeşim"
diyen Osman Bey'e çıkışır. Dönmezköy'ün papazına, "Markos Baba" di-
yen Orhan Bey'i azarlar.

Savaşçılıkta gönlü olmayan molla Kerim'i, ağası Demircan'ın
kalleşçe oklanmasından sonra, zorla savaşçı yapar. Kitaplarını ve
sazını keyiflene keyiflene ateşte yakar. Kerim'i mollalıktan ayı-
rıp ağasının kanını aramakla görevlendirir:

⁴⁷ Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, C: I, s: 74.

⁴⁸ Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, C: I, s: 706.

"- Bırakacaksın mollalığı bu geceden tezi yok! -Çenesiyle sedire koyduğu savaşı giyimlerini gösterdi-: Şunları giyeceksin! Ağanın kılıcını takacaksın omzuna... Babanın kanını İnegöllülerden aramaya vakit bulamadı ağan...! Gidip arayacaksın! Demircan'ın kahpe kanlısını da bulup tepeleyeceksin! Pelvan Rüstem'in ocağını molla kısmı yakamaz. Ağan ölmeseydi, taş basardım yüreğime... Başka oğlum yok benim." derdim. Mollalık geçti. Kerim Çelebi değil bundan böyle senin adın, Kerimcan'sın bundan böyle... Hadi yavrum! Hadi Kerimcan, çıkar şu pisleri üstünden!"⁴⁹

Mollalıktan vazgeçmeyeceğini söyleyen Kerim'i kırbaçla adamakıllı döver. Üzerindeki cüppeyi kastederek:

"- Soyun Kerimcan! Ya silâhlanacaksın er gibi... Ya da burdan ölü çıkacak! Soyun! Soyun dedim!" kükremesiyle düşündüğünü, dediğini yaptırır.

Annesine karşı gelemeyen çocuk, çaresiz, savaş giysilerini giyer, silâhlarını kuşanır. Ağasının kanını aramaya koyulur.

İnatçılığıyla her dilediğini yaptıran, tüm ucda olduğu gibi çevre tekfurluklarda da ün yapan, cesur, sert bir Türkmen kadınıdır. Yalnız, Ertuğrul Bey'i dinler.

Oğlu Demircan'ı öldürenlerin şeriat yasalarına göre sancakbeyi tarafından cezalandırılacağını anlatan Orhan Bey'e de Şeyh Edebâli'ye de karşı çıkar. Ne pahasına olursa olsun, öcünü kendi elleriyle alacağına yeminlidir. Kerim ile Mavro'yu "kanlımız ve oklanmış avımız" dediği katil kör Frenk ile Uzun Türköpol'un peşine takar.

e) Doğu ve Batı'da Din Adamları:

Yazar, batılı din adamlarının bile ne denli yozlaşmış olduğunu, kötülük simgesi Keşiş Benito'nun kişiliğinde vermiştir. Fukara, Allah adamı bilinen Ceneviz'li keşiş, afyon alıp satmaktan, hristiyan halkın temiz inançlarını sömürmekten, akla gelmeyecek bütün kanlı oyunlara girmeye kadar her türlü kötü işi rahatça, tadını çıkara çıkara yapar. İtalya'dan, sınır tanımayan iğrençliğinin her çeşidini

⁴⁹ Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, C: I, s: 162-163.

dilediğince sergilemek için gelmiştir. İyiliklerden, güzelliklerden arınmış ruhunun en yalın haliyle kıyıcılığa susuz kaldığını şöyle dile getirir:

"Kim kime olmalı, gücü yeten yetene... Köylü denilen rezilleri katmalı çoluğuyla çocuğuyla hayvan sürülerine... Çalakılıç... Ağlamalılar, yalvarmalılar! Düşeni ezmeli, çiğnetmeli atlara... Karıyı kocasından, çocuğu anasından ayırıp satmalı ucuz pahalı... Vurmuşsun, yakıp yıkmışsın, ezip bitirmişsin, yanına kâr kalmalı... Dümdüz olmalı dünya! Halkasına yapışıp çekip yaklaştırmalı, kıyamet günü".⁵⁰

Batı Anadolu'ya baronluk düzeni getirmek isteyenlerle işbirliği yapar. Ertuğrul Bey'in savaş atlarını kaçırmakla düşmanla arasını açmağa yönelik eylemlerin perde arkası yöneticisidir. Şövalye Gladys ile Türkopol'u bataкта iz sürerek Dönmezköy'e götürür. Batağın kuytularını, pusularını, geçit yerlerini çok iyi bilen keşiş, Kara Kılavuz diye kimliği merak edilen kişidir. İstanbul-Tebriz kervanını soyan eşkiya, Bizans imparatorundan Moğol ilhanına gönderilen çok pahalı armağanları, değerli kitapları alır. Sürülen izler, keşişin kılavuzluk ettiği batağa girer. Daha sonra, kervanın yükü keşişin İnönü'ndeki mağarasında bulunur.

Bilecik tekfurunun düğününü Osman Bey'e pusu olarak hazırlayan çetenin elebaşısıdır. Türklerin genişlemelerini ancak onları yoketme yoluyla önleyebileceklerine inanır. Bu düşünceyle bir dizi saldırı planı hazırlar. Türkmen'in zorlu yiğit olduğunu bildiği için ona gizli oyunlar tezgâhlar.

Soyguncu ve kıyıcılığının yanında, ahlâk yönünden tam bir sapıklık içindedir. Dünder Alp'in küçük hizmetlisi adalı Rum Balaban'la eşcinsel yaşam sürer. Bu yaşamın Acemler'de, Türkistan'da, Tebriz'de olduğunu iddia eder. Selçuklularda ise resmen Mevlevî tekkesi olduğunu ileri sürerek kendini savunur.

Fakat, Ertuğrul Bey'in topraklarında, böyle sapık ilişkiler asla yoktur. Bey, bunlara kesinlikle izin vermez, kovalaya kovalaya sınırdan atar. Osman Bey ise hiç yaşatmaz.

⁵⁰ Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, C: I, s: 92

Aynı dönemde, Anadolu'nun bağından çıkan derviş ozan Yunus Emre ise, batı zulmünden korunmak için delikli demir yapmağa uğraşan Kaplan Çavuş'a çıkarılır. Bütün insanlığı boğaz boğaza, kardeş kavgasına sürükleyebilir endişesindedir. Kaplan Çavuş'a:

"- Kurcaladığın rezillik insana yarar iş değil, imansız Kaplan! Bulaştığın belâyı başa çıkarırsan neler olur bakalım?".

"- Dünyanın düzeni bozulur ki, çivisi çıkar garçadak... Âdemoğlunun barınası hiç kalmaz"⁵¹ sözlerinde olduğu gibi enikonu kızar.

Yiğitliği zağlı kılıç ve demir temrenli okla anlar. Derviş ozana göre, mertlik kılıç oyunu ve pazu gücüyle gösterilir. Eğer, delikli demir icat edilirse mert komaz. Ademoğlunu birbirine düşürür. Çıkarana lânet edilir. Böylesine insancıl, tüm dünya insanlarını sevecen yüreğiyle bağına basan felsefi görüş, o kanlı dönemde oldukça takdire şayan bir örnektir.

"Bize didar gerek dünya gerekmez

Bize mana gerek dava gerekmez

dizeleriyle gezen Yunus Emre, dünyaya boşvermiştir. Yaşadığı çağın olaylarına dışardan bakmaktadır. Halbuki insanlık ateş ve kanla oynamaktadır. Türkler düşürüldükleri dar boğazdan çıkmaya çalışmaktadırlar. Bunlardan haberi olan Yunus Emre, gene de tüm insanları, harcı sevgiyle yoğrulan ateşsiz, kansız, gözyaşsız, yepyeni bir dünya oluşturmaya çağırır.

f) Eğitim ve Kültürde Doğu ile Batı:

O dönemin, "islâmî ilimler" temeline dayanan bilim alanını ahi şeyhi Edebâli temsil eder.

Bilecik'in alınışından sonra, İtburnu'ndaki tekkesini âhi nakibi Hasan Efendi'ye bırakır. Devlet yönetiminde Osman Bey'in yanbaşında yer alan Şeyh Edebâli, Türkmen'in yüzünü batıya çevirdiği, jeopolitik önemi olan Bilecik'e yerleşir. Burada, tekkeden başka konuk evi, imaret ve medrese yaptırmayı tasarlar. Horasan'dan, Mısır'dan, Rum'dan, Bağdat'dan müderrisler getirmeyi düşünür. Çünkü, ülkeyi çekip çevireceklerin yeterince iyi yetişmeleri gerekmektedir.

⁵¹ Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, C: I, s: 278.

Bacıbey'in oğlu Kerim de, o dönemin, kendini mollalığa adayan öğrencisidir. Şeyh Edebâli'nin öğrencisi olabilmek gibi büyük bir devlete konmak için gece gündüz Yahşi İmam'la çalışır. Güreş, bilek, at ve atış yarışları gibi pazu gücü isteyen işlerde kazandığı ödüllerle ve tarla gibi yorucu çalışmalardan biriktirdikleriyle kitap alır. Amacını şöyle açıklar: "Mısır'a, Bağdat'a, Buhara'ya gitmeli, medreselerde okuyup bilginlikte ün salmalı!.. Kitaplar yazıp dünyaya parmak ısırtmalı!..". Hoca haklarını pek değerlendiremeyen Bacıbey, oğlunun medreseyi seçmesini hiç istemez. Ona göre, erkek ancak yiğitliğiyle ölçülür. Savaşamayacak kadar yüreksiz, sakat kalmış, işe yaramayan insanlar hocaya gider.

Kerim okumasını Ertuğrul Bey'e borçludur. Onun aydın görüşü ve hoşgörüsü sayesinde çalışır çabalar. Ertuğrul Bey, direnen Bacıbey'i, "İşi uzattın Bacıbey ve de tadını kaçırdın. Bize okumuş da lâzım. On yiğide bedel Demircan oğlun yetmez mi, senin Bacıbeyliğine ve de rahmetli Rüstem Pelvan yoldaşımın ocağını yakmaya..."⁵² sözleriyle yatıştırır. Annesinden mollalık için izin alan ucbeyi, çocuğa dünyayı bağışlar. Onu, sultan çocuklarının bile kolay kolay gidemediği Şeyh Edebâli'ye göndereceğini açıklar.

Ağası Demircan'ın oklanması ve Ertuğrul Bey'in ölümü, Kerim'in mollalığını engeller. Çocuk, Şeyh Edebâli gibi ünü dünyayı tutmuş bir bilginden okuma fırsatı yitirdiğine yanar. Koşullar onu hiç değilse, bir süre savaşçı olmaya zorlar. Kerim kılıca güç yetiremeyeceğini, silâhşörlükte yapamayacağını söylemesine rağmen kırbaç zoruyla savaşçı olur.

Osman Bey'in Karacahisar, Bilecik, İnegöl, Atranos, Oynaşhisar, Harmankaya, Yarhisar'ı alıp İznik ve Bursa'ya yönelmesi en çok Kerim'i sevindirir. Tekrar mollalığa dönüş olanağı çıkmıştır. Ağasının katillerini -Şövalye, Türkopol Uranha, Pervane Suşabı'yı- Kanlı Boğaz denilen bataкта izleyip öcünü almıştır. Karşılığında, Osman Bey tarafından önerilen Yarhisar subaşılığını kabul etmez. Gene, beyin armağanları olan soylu savaş atı ile yüz altın değerindeki kılıcı da almaz. Akıllı fikri, daha doğrusu gönlü mollalıkta olan Kerim,

⁵² Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, C: I, s: 121.

yalnız, hırsız keşişin mağarasında bulduğu doğuya özgü çok değerli bilgelik kitaplarını alır. Kelile ve Dimne, Kabusnâme, Feleknâme gibi. Bilecik'teki Şeyh Edebâli'nin medresesine molla girer. Ne, "İstemem evimde molla avadanlığı", kitapları görünce, "At şu pisleri ocağa!.." diyen annesini dinler, ne de, "Beli kılıçlı olmaya varmam", "Kılıç taşımayan bana erlik edemez" diyen yavuklusu Aslı'ya kulak asar. Onları peşinden sürükler. Artık koşullar ne olursa olsun, kendi bildiği yolda yürüyecektir.

Kerim'in yiğitlik anlayışı bambaşkadır. Yanı sıra kılıç sürüyen her erkek yiğit değildir. Ona göre, gönlünü temizleyen, nefsinin arıtın, yüce ruhlu, olgun kişi yiğittir. Örnek olarak Şeyh Edebâli ile Dünder Alp'i verir. Şeyh, ömrü boyunca kılıca el sürmemiş, onu ancak uzaktan seyretmiştir. Fakat arkasında, ruh eğitiminden geçmiş disiplinli bir ahi örgütüyle, devlet yönetiminde büyük rol oynayacak kadar etkindir. Değme yiğitlere taş çıkaracak güçtedir. Dünder Alp ile Alishar Bey, çok küçük yaşlardan beri kılıç taşıdıkları halde, sinsin vuruşları kollayan, mert döğüşlere giremeyecek kadar korkak kişilerdir.

Aynı yüzyılda batıda eğitim ve eğitim kurumlarından bahsetmek, kilise tarafından cezayı gerektiren bir davranıştır.

G. DEVLETİN İŞLEYİŞ BİÇİMİ

Selçuk Ucbeyliğinin yerleşim bölgesi olan Söğüt, aynı zamanda yönetim merkezidir. Beyliğin tüm iç ve dış sorunları Söğüt'ün küslük meydanında görüşülür. Toplanma davulunun sesini alan yönetimin başındaki sorumlular, danışmanlar, beyin yakınları ve silâh arkadaşları, Kayı oymakları -Bayat, Bayındır, Salur, Karakeçili, Turgut Alp, Salkut Alp, Aykut Alp, Samsa Çavuş, Abdurrahman Gazi, v.b-, Söğüt'ün ahi ilerigelenleri, imam-hoca takımı, beyin çevresinde kenetlenen savaş yoldaşları biraraya gelirler. Gündemin önemli konuları Akçakoca gibi, ahi nakibi Hasan Efendi gibi hizmetleri ve saygınlıklarıyla toplumda yer etmiş kişiler tarafından sunulur. Aralarında konuşarak, tartışarak sonuca varırlar ve aldıkları kararları özel bir ulakla Şeyh Edebâli'ye iletirler.

Savaş, yangın, sel, düşman baskını, göç davulları ayrı ayrı vurulur. Örneğin, baskın davulu, üç vuruşun ardından gelen iki vu-

ruşla belli olur. Sesi duyan savaşçılar silâhlarını alıp atlısı atla, yayası yaya olarak barındıkları köylerden, eyleştikleri der- viş mağaraları ve zaviyelerden gelirler.

Töre gereği, din adamları, hoca ya da şeyhler akının, sava- şın "fatiha"sını çekerek hazırlıklara başlarlar. Tüm savaşçılar "gülbank" sesleriyle, göğüslerindeki kuvvetli imanla yola koyulur- lar. Büyük bir moral ile savaşırlar. Ölüm şerbetini peşinen içtik- leri için ve ömürleri akınlarda, baskınlarda geçtiğinden ötürü zer- re kadar korku belirtisi göstermezler. "Yektir Allah" gümbürtüsüyle savaş meydanına girip, "Kâfire ölüm" narasıyla çala-kılıç döğüşürler.

Baştaki yönetici öldüğü zaman, ölümü yerli ve yabancı düş- mana duyurulmadan, yerine hemen yararlı olabilecek kişi seçilir. Ülkenin başsız kalmaması, düşmanın çıkabilecek kargaşadan yararlan- maması için çabuk davranılır. Seçim, Söğüt'ün Köslük meydanındaki toplantıda herkesin huzurunda yapılır. Ertuğrul Bey'in ölümünden sonra, onun vekil bıraktığı ve altı yıldır ülkeyi yöneten Kara Os- man, herkesin isteği ile beyliğin başına geçer. En yaşlı yönetici güngörmüş savaşçı, Ertuğrul Bey'in kardeşten öte arkadaşı Akçakoca, yoluyla seçim yaptırır. Tek aday olan Osman Bey'i usulen meydanda- kilere tanıtır. Onüç yaşından beri savaşlarda yiğitliğini gösteren bey, o günün kıtlığında çıplağı giydirmiş, aç doyummuş, kimsesize, zulüm görene sahip çıkmıştır. Halkın canını kendi canı, ırzını kendi ırzı bilmiş, gece uyumadan onları beklemiştir. Beyliğini yollu gören halk, -cariye ve altın düşkünü amca Dünder Alp takımı hariç- çok sev- dikleri Kara Osman'ı bey seçerler. Beyliği kutlanarak, "fatiha"sı çekilir. Konya Sultanlığına yazısı yazılır.

Haberleşme Sistemi:

Türklerin, devletin aldığı kararları uygulama alanına koyma amacıyla ilgili makamlara, gerekli yerlere ulaştırmak için geliş- tirdikleri mükemmel bir ulak sistemi vardır. "Pire izi süren, kara taşta yürür, kara karıncayı kara gecede görür" Kedigöz gibi. Söğüt' ün at koşturan Kedigöz'ü, Ertuğrul Bey'in ölümünü, yerine Osman Bey' in seçilişini ahi töresi gereğince Şeyh Edebâli'ye duyurur. Bey'in kendisiyle görüşmeye geleceğini haber verir.

Çok ivedi ve gizli olan haberleri Kedigöz'le birlikte güvenilir ahi yoldaşı Kaplan Çavuş iletir. Osman Bey ile Şeyh Edebâli'nin Karacahisar'a savaş ve Eskişehir Sancakbeyliğine yarar yönetici atanmasını içeren mektuplarını Konya Sultanlığına verirler.

Ulaklar arasında Bacıbey'in oğlu Kerim de vardır. Osman Bey'in özel işi için İnönü'ne gider. Beyin, Balkız için şeyhe dünür salacağı Eskişehir Sancakbeyi Alişar'la İnönü'nde buluşacağı haberini Voyvoda Nurettin Bey'e getirir.

Ayrıca, Türklerin, karşılığı çok fazla ödenmek koşuluyla tuttukları casusları vardır. Onlar sayesinde günün olaylarını nedenlerine inerek öğrenirler ve devlet politikasını ona göre belirlerler. Tebriz ilhanlarının habercisi olarak İnönü mağaralarından birinde barınan Moğol derviş Kamagan, Türkmen'e başından beri yakınlık duyar. Ertuğrul Bey'in öldüğü gece, Osman Bey'le başsağlığı diler, beyliğin savaş atlarını kaçıranlarla Demircan'ı vuranların kimliklerini açıklar. Batakta çok iyi iz süren, çabuk ve doğru haberler alan Kamagan'ı Osman Bey, eli daralmışken, bir kese altınla ödüllendirir.

Savunduğu tasavvuf felsefesi nedeniyle yurdun dört bir yöresini gezen Yunus Emre, dolaylı olarak iletişim görevini yapar. Bulduğu yerlerde gördüğü, duyduğu, tanık olduğu önemli olayları ilgili makamlara ve kişilere aktarır. Örneğin: Arkadaşı Kaplan Çavuş'a, Ortadoğuda batılı tüccarların delikli demir için casusluk yaptıklarını anlatması, gene, ona, Şeyh Edebâli'nin, kızı Balhatun'u Osman Bey'e vermeye razı olduğunu duyurması gibi.

Türkler, gelenekleri üzere her yıl yaylaya çıkarlar. 1290 yılında da göç hazırlığı başlarken, Kanlı Boğaz'da pusu kurulur. Osman Bey, pusuyu haber veren esir yüzbaşı Ali Bey'e, arayıp da bulamadığı soylu savaş atını armağan eder.

Yarhisar tekfurunun kızı Lotüs'ü çok seven Orhan Bey, kızın zorla Bilecik tekfuruyla evleneceğini söyleyen Yanaki'ye elindeki iki altınından birini verir. Daha sonra, Lotüs'ü gelip kaçıracığını duyurması için kızın hizmetlisi Yanaki'ye, üzerinde para kalmadığından yüz altınlık kılıcını hediye eder.

Harmankaya tekfurı Köse Mihal'in hizmetlisi, Orhan Bey'e çağrılı oldukları Senyör Romanos'un düğününün pusu olduğunu açıklar. Türk dostu tekfurun gönderdiği casusu, Orhan Bey, parayla sevindirir.

H. AHİLİK

XIII. y.y'dan başlayıp XIV. XV. XVI. y.y. etkinliğini artıran esnaf, zanaatkâr ve işçileri kapsayan adına lonca denilen meslekî korporasyonlar vardır. Ahilik diye de tanımlanan bu güçlü örgüt, yalnız büyük merkezlerde değil köy ve kasabalarda da etkinliğini gösterir. Meslekî ahlâki yükseltme amacına yönelik olup temelini saygı, sevgi ve sıkı disiplinden alır. Çarşı ve pazara egemen olan dürüst ve çalışkan esnaf örgütü, hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Çıraklıktan ustalığa kadar her kademeyi kapsar. Ahi çavuşları, ahi yoldaşları, ahi babası, ahi nakibi, ahi şeyhi gibi.

Toplumda büyük saygınlıkları olan bu meslek zümresi aynı zamanda gazileri de içine alır. Ahi yiğitleri sabahtan akşama kadar çarşıda zanaatlarıyla uğraştıklarından savaşçılıkta gaziler kadar usta degillerdir. Ama aralarında okuma-yazma bilen, ülkeye ün salanları çoktur. Ahilik yolunda eğitilmişlerdir. Her yerde örgütleri vardır. Şeyhleri aralarında sürekli haberleşirler. Tekke ve dergahlarında gezgin ozanları barındırdıkları için olup bitenleri herkesten önce duyarlar. Eskişehir'in ünlü demir ustası Kaplan Çavuş ahi yiğitlerindedir. Bilecik hisarının alınışında dövüşür. Oynaşhisar yıkığında, Moğol Çudar çetesini basarak onları Kozpınar'a getirir.

Devlet yönetiminde de büyük ağırlıkları vardır. Ülke ile ilgili son kararlar ünlü ahi şeyhlerine danışılarak verilir. Herhangi bir çıkmaza girildiğinde onların yolgöstericiliğinden yararlanılır.

Ertuğrul Bey, atlarının çalınması ve bakıcısının vurulmasıyla ilgili olarak, oğlu Osman Bey'i Şeyh Edebâli'ye gönderir.

"... Bu gece Oğuz'u iyi tut! Yarın erkenden bin. İtburnu'na Şeyh Edebâli hazretlerine yetiş!"

Kızıyla evlenemediği için şeyhle karşılaşmak istemeyen oğluna, deneyimli yönetici:

"... Olmaz!.. Derin geçitteyiz! Mutlak kendin görüreceksin, dediğini işleyeceksin!.."53 tarzında direnir.

Bitinya ucunun arkasında yer alan Karacahisar, Türkmen için tehlike arzeder. Şeyh Edebâli, bu hisarınzaptı gereğine inanır. Konya ahi şeyhine mektup yazarak ondan savaş için izin ister.

Ahilerin, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunda büyük rolleri olduğu bilinmektedir. Osman Bey, babasının vasiyetlerini iletmek için Şeyh Edebâli'ye gider, imparatorluğun kuruluş tasarılarını ona açar. Ülkenin içinde bulunduğu çetin sorunları -Moğolların Anadolu'daki tahribatlarını, Moğol İlhanı Argun'dan sonra Tebriz'de de taht kavgalarının başlayacağını, güçten düşen Bizans İmparatorluğu yerine Frenk'lerin baronluk düzeni getirmek istediklerini, sahipsiz kalan Konya tahtı için beylikler kavgası olacağını- özetler. Uğruna çekilen şeyhler, tekkeler diyarı Konya'dan artık hayır gelmeyeceği inancında olan Osman Bey, ülkenin yüzünü doğudan batıya çevirmesi gerektiğini savunur. Suyun akarını batıda görür. Bu nedenle geçecekleri derin geçitte, Şeyh Edebâli'ye: "... Ahilerin bizi arkalasin! "Gerekirse para veririz" dedin! Sağol! Gelir isterim, aldığımı öderim! Yüreğimizdekini söyledik! Doğruda bizi arkala! Yanılırsak yakamıza yapış!..."54 diyerek ondan destek bekler.

Ahiler, Osman Bey-Dündar Alp çekişmesinde hep haklı olan Osman Bey'i tutarlar. Dündar Alp, beyliğin savaş atlarının çalınması ve Demircan'ın ölümü üzerine ganimet için savaş ister. Söğüt'ün dokumacılar kâhyası Hasan Nakip, yabancıların bile Türkmen'in adaleatine sığındığı bir dönemde, Dündar Alp'e akılsız iş yapmamasını öğütler. Barışı sürdürmeğe kararlı oldukları için onun akın ve çapul isteğini reddeder.

İnönü'nün saf dokumacılar kâhyası Yaver Usta ile bakırcılar kâhyası Karabet Usta, çok sevdikleri Voyvodaları Nurettin Bey'i öteki ahilerle birlikte düşman baskınına karşı korurlar.

Osman Bey'in Eskişehir Sancakbeyliğini alması salt, ahilerin arkalamasındandır. Osman Bey'den yana olan tüm ahi yiğitleri beyleri uğruna ölmekten çekinmezler.

53 Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, C: I, s: 152.

54 Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, C: I, s: 229.

Ahilerden çok sakınan yırtıcı Moğol, ünlü ahi şeyhi Edebâli'nin kızını kaçırmayı göze alamaz. Çünkü, bilir ki, ahilerin sayıları kum kadar çok, etki alanı deniz kadar geniştir. Onlara bulaşıp, ulu yerin kızını sürümeye gözü kara olanlar bile yanaşmaz. Yanaşıldığı zaman, başlarına gökten belâ inmişçesine yanacaklarını bilirler. Kıyıcı ve talancı Moğol Çudar'ı, Şeyh Edebâli'yle bozuşturmak için kışkırtan Pervane Subaşı'ya, Çudaroğlu:

"- Ahileri ne yapalım? Tüm ahiler sırtımıza binince, toprağı nerde bulacaksın da, mezarını kazıp içine gireceksin..."⁵⁵ sözleriyle bu etkin esnaf örgütünden ne denli korktuğunu belirtir.

Moğol Genel Valisi de, Anadolu'daki soyguncu takımına, "Bizi ahilerle çatıştırmayacaksınız" diye yasak koyar ve eşkiyayı kılıçtan atlatır. "Ahiler korkuludur, bulaşan iflâh olmaz!"; "Ahilere dokunan, toza gübüre karışır. Yiter gider ki izi belirsiz..." sözleri dilden dile dolaşmaktadır.

Tebriz'den İstanbul'a kadar sözü geçen, dediğini yaptıran ahilerin en büyük şeyhi Edebâli'nin kızını kaçırmayı yabanın Frenk'leri bile göze alamaz. Fazladan, korktukları Osman Bey'in de bu konu ile ilgili olduklarını duyunca, kesistikleri fiyatı üçyüz altından beşyüz altına çıkarırlar.

Hophop Kadı'nın Alişar'ı kızıştırarak Bala Hatun'u kaçırmaya zorlamasının bir başka nedeni daha vardır. Alişar, eğer, şeyhe damat olarak Eskişehir çarşısı ve ahiler kendilerine destek olacaktır. Madrabaz Kadı:

"- Beyimiz Edebâli'ye damat olmalı ki Eskişehir'in rezil çarşısından ve söz anlamaz ahi takımından bizim kuşumuz kalmamalı ve de beyliğin idaresi bir kılıcın ucunda dönmeye başlayıp işlerimiz kuşkusuz yürümel!"⁵⁶ cümlesinde gerçek niyetini ortaya koyar.

⁵⁵ Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yay, Ank. 1978, C: I, s: 310.

⁵⁶ Devlet Ana, 6. Baskı, Bilgi Yay, Ank. 1978, C: I, s: 317

Romanda ayrıca, kâh ilâhileriyle, kâh etkili deyişleriyle insanlığı sevgi ve barışa çağıran gezgin halk ozanı Yunus Emre'yi; devlet yönetiminde ağırlıkları olan ahileri ve ahiliğe giriş törelerini; Türklerin savaş şölenlerini ve sarık paha takma âdetlerini (müslüman olan yabancı ve cesur yiğitlere düzenlenen ödüllü törenler); Domaniç yaylasına çıkış geleneklerini ve yayla yaşantılarını; evlilik kurumlarını (başlık ve drahoma usulleri; gizli buluşmalar, kuma getirme, v.b); çocuk yetiştirme prensipleri; fal, adak, düş yorma gibi inanışlarını; ağıt yakma alışkanlıklarını; pusu ve dev kötülükleriyle âdeta bir savaş alanı olan bataklık temasını görmekteyiz.



E S İ R Ş E H R İ N İ N S A N L A R I

"Teslim olmak başka şey, döğüşmek başka;
Seni sevmek başka şey hürriyet, uğrunda döğüşmek başka"

Kemal Tahir

ESİR ŐEHİRİN İNSANLARI

XVI. y.y'da bulunan yeni deniz yolları ve keşfedilen ülkeler batıya sömürge kapılarını ardına kadar açar. Avrupa devletleri gözlerini geniş bir ticaret şebekesine sahip olan doğuya çevirirler. Fransa, Osmanlı İmparatorluğundan Kapitülasyon hakkını alarak ekonomi ve ticareti elinde tutar. Fransız devriminden sonra Avrupa'da giderek yaygınlaşan milliyetçilik bilinci Osmanlı İmparatorluğunu da içine alır. Yunanistan, Çarlık Rusya'sının desteğiyle 1830'da egemenliğine kavuşur. 1860'dan beri bağımsız bir devlet kurma politikasını güden Ermeniler, bu amaçla doğuda iç buhranlar yaratırlar. Bulgarlar da yaptıkları çete ve komite savaşlarıyla imparatorluktan ayrılıp özgürlüklerini elde ederler. Bir yandan sömürge yarışı yapılırken, öte yandan ulusların bağımsızlık savaşları, imparatorluğu dışta yavaş yavaş yıkmaya başlar. Bazı yurtsever aydınların kurtuluş çaresi olarak ilân ettikleri Tanzimat (1839) halka dayanmadığı için başarılı olamaz. Daha sonra 1865'de Yeni Osmanlılar Cemiyeti kurulur. 1876'da ilân edilen I. Meşrutiyet'in, Abdülhamî II'nin ağır baskısıyla gölgelenmesi sonucu, 1889'da İttihat Terakki kurulur. II. Meşrutiyet (1903), 31 Mart gibi başkaldırıcı olaylar ülkeyi içte dalgalandırırken, 1912'de Balkan ve Trablusgarp Savaşları ile dışta çöküntüler başlar.

Akdeniz'de İngilizlerden kaçarak Çanakkale'ye sığınan iki Alman zırhlısı Goben ve Breslav, Yavuz ve Midilli adıyla Osmanlı sancağını takarak Karadeniz'deki Rus limanlarını topa tutar. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu, Almanya'nın yanında I. Dünya Savaşı'na girer.

Sarıkamış'da doksan bin kişilik ordusunu kaybeden Osmanlı İmparatorluğu, Suriye'de Kutul-Ammare'de İngilizleri bozup generallerini esir alır. Tih çölünü aşip Süveys kanalına sarılır. Çanakkale Boğazı'nda yedi düvelin en korkunç silâhlarına karşı, aslanlar gibi düğüşür ama ne çare ki, durum, ittifak devletleri Almanya-Avusturya, Osmanlı-Bulgar- aleyhine döner.

1917'de Rusya'da aniden patlayan devrim, Çarlığı yıkarken, dünya sahnesinde Birleşik Amerika'yı çıkarır.

1918 Mondros Mütarekesinden ağır yenilgilerle çıkar Osmanlı İmparatorluğu.

1919'da Yunanlıların İzmir'e asker çıkarması ile Anadolu'da yer yer çarpışmalar başlar.

A. 1920 İSTANBUL'UNUN GENEL DURUMU

İstanbul, 1920'ye düvel-i muazzamadan aldığı ağır yaralarla girer. Düşman işgali altında inleyen kentin görünümü tahammül sınırını aşacak kadar yürekler acıdır. On yıldan beri birbirini izleyen yangınlar halkın barınak ve geçim yerlerini ortadan kaldırır. Ahlâk artık utanmazlık derecesine düşmüştür. Genç kızlar ekmeğe uğruna körpe vücutlarını parayla satmak zorunda kalırlar. Kimi sağlık elemanları deri ve cinsel hastalıklara karşı ilâç spekülâsyonu yaparlar. Gazeteler savaş ve cephelerden dönmeyen askerlerin kayıp ilânlarıyla doludur. Onların ölü, diri ya da esir olduklarına ilişkin hiçbir haber alamayan yakınları, çaresiz, acılarını içlerine gömerler. Kendi onurunu ve vatandaşının canını korumaya çalışan Türk polislerini vuran sarhoş Rum palikaryalarını İngilizler arkalarlar. Giderek ucuzlayan Türk kanı sokaklarda seller gibi akmaktadır. Yönetimsel bozukluğun doğal sonucu olarak tersane işçileri greve giderler. İngilizlerin elinde kukla olan İstanbul hükümeti ise vatani kurtarmak için başını koyan ittihatçı kodamanlarını bunları ödüllendirir. Sosyete tabakası eğlencesine devam eder. Tepebaşı ve Şehzadebaşı tiyatrolarında yerli ve yabancı oyunlar, Beyoğlu'ndaki gazinolarda zengin fasıllar ile sinemalar onlar için faaliyettedirler.

Genç kız ve kadınlara sataşan yabancı askerlerin yanısıra, Türkler de vardır. Bir Türk hanımına hakaret eden vatmanı kınayan bir üstegmen, onu uyarır. Vatman ise subaylığın modasının geçtiğini belirtir. Artık kimseye söz geçirilemez. Memlekette can, mal, namus, ırz güvenliğinden eser kalmamıştır.

Vatan için Çanakkale'de, Kafkasya'da, Filistin'de kahramanca döğüşen subaylar, milletin sürüklendiği felâkete daha fazla dayanamazlar. Vatan yolunda ölme şerefine erişemediklerine üzürlürler. Sonu gelmez bu kanlı boğuşma ve ahlâk bunalımında şerefsizce yaşamazlar, tek kurtuluş çaresi olarak ölümü görürler.

Romanda, bu olaylar, üsteğmen Mehmet Ali'den, Albay Şevket Bey'e mektup biçiminde işlenmiş ve üsteğmenin intihar gerekçesi olarak gösterilmiştir. Bu kanlı boğuşmaları ve ardından gelen zincirleme olayları "bağışlanmaz suç" olarak niteleyen Mehmet Ali, Tanrı'nın Türkleri yapayalnız bıraktığına, düşmandan yana olduğuna inanır. Türk ulusu sanki lânetlenmiştir.

B. YABANCI GÖZÜYLE TÜRKLER

Uzun yıllar Yakındoğu'da savaştan, soylu İngiliz subayı Sir Henry Dickson, Kutul Ammare'de Türkler'e esir düşer. Afyon ve Kastamonu esir kamplarında kalıp Anadolu halkını öğrenmeye çalışır. Mütareke'den sonra, İstanbul'a gelir, Müttefik Orduları Başkomutanlığı Haberalma şefi olarak görev yapar. Anadolu'da gördükleri, Türk ulusu hakkında edindiği izlenim oldukça ilgi çekicidir. Her şeyden önce, batının, yenilen Türk ulusunu Hintlilerle, Afrikalılarla eşit tuttuğu yanlışlığına değinir. Halbuki, Türkler yüzyıl öncesine değin, dünyanın en büyük imparatorluklarına kurmuşlar, teknikte epeyce ileri gitmişlerdir. Ama, sonradan, batının makina-buhar çağına ayak uyduramadıkları için geri kalmışlardır. Buharı makinaya uygulayacak sanayii kesimi henüz doğmamıştır. Ayrıca, çürümüş Bizans, Türk'ün dinamik ruhunu bozar, uyuşturur. Yanlış batılılaşıma çıkmazına girer. Türkler, kendilerini gerçekten tanımayan fikirlerini bilmeyen bir dünyaya karşı el ele, gönül gönüle verip direnirler. Uzun yıllar, Anadolu insanıyla birlikte yaşayan Sir, Türklerin gizli kalmış cevherini yakalar. Ona göre Türkler, güzel bir yönleri olan dayanışma gelenekleri sayesinde zümreler arasında keskin olmayan uçurumları ergeç kapatacaklardır. Usta diplomat Sir Henry, Türklerin tarih sahnesinden beri sık sık, kolayca yer değiştirdiklerine işaret eder, yeni yerlerine rahatça yerleşip orayı savunduklarını anımsatır. Örnek olarak Rumeli göçmenlerini verir. Türklerin bir başka özelliği de en karanlık dönemlerde başlarına geçen kişinin, komutanın kimliğine bakmamaları, onu hiç yadırgamamalarıdır. Eskisinin yerine koydukları yeni komutanın emirlerini hiç duraklamadan uygulamalarıdır. Emrin kimden geldiğine değil de, ne dediğine bakmaktan gelen bu olgunluk, aslında çok önemli bir ulusal niteliktir, toplumları en ölü sanıldıkları sırada ayağa kaldıran, ona direnme kudreti veren büyük bir güçtür.

Sir Henry Dickson, I. Dünya Savaşı'nda yenilenin Türk ulusu değil, Osmanlı Devleti olduğu gerçeğini vurgular. Türk ruhunu tanımlayan, onun cevherini ölçemeyen batı, dış görünüşüyle Türklerin bir daha doğrulamıyacak şekilde yenildikleri hatasına düşmüştür. Oysa, en kısa sürede, Anadolu'dan gelecek en sert tepkiler Loyd George'u olduğu gibi Amerika'nın Wilson'unu, Fransa'nın Cleamanso'sunu, İtalya'nın Orlando'sunu danışmanlarıyla birlikte hüsrana uğratacaktır. Onlarınsavaştan sonra kurduklarını sandıkları şaşmaz düzeni altüst edecektir.

Anadolu'yu dolaşarak insan cevherini iyi saptayan Sir Dickson, batılının gözündeki Anadolu tablosunu en gerçekçi biçimde çizer, onun aldandığı yönleri belirtir:

"..... Anadolu'yu dolaşan bir yabancı neyle karşılaşır? Hasta, bakımsız, güçten büsbütün düşmüş, bütün umutlarını yitirmiş bir halk yığını... Görünürde, yani üretimde erkekten çok kadın var. Çocuklar, yani gelecek kuşaklar, sıtmadan karınları şişmiş, derileri incelik yeşile dönmüş titreyen zavallılar... Bu günden yarına çıkacakları şüpheli. Üretim araçları, ilk tarım çağlarındaki kadar ilkel... Toprak da üstünde yaşayanlar kadar güçsüz... Demek, Anadolu, maddesiyle, insanıyla, ruhuyla hiç bir dayanağı olmayan yarı ölümler ülkesi... "Burada, kimseden en ilkel, en doğal yaşama tepkisi beklenemez. Bunlar ölüme karşı bütün canlılarda görülen en küçük savunu kımlıtsını gösteremezler, maddî manevî her baskıyı, her yeni durumu dirençsiz kabullenirler." dersiniz yanılırsınız! Türk'ü küçümsemek aptallıktır. Dediğim gibi... Hepimizi şaşırtan İstanbul... Daha doğrusu Bizans... İstanbul kımlıtsız... Ruhsuz... Subayları katmıyorum bu ruhsuzluğa... Onların sakatları bile kabullenmiyorlar bu yenilgiyi... Çünkü suçlu sayıyorlar kendilerini bu işte... Savaş sakatı olmak bile utançlarını silip alamıyor üstlerinden... Amerikalılar bu ruh halini sezebileydiler, Anadolu'ya yardım ederlerdi. Biz, bir türlü dert anlatamıyoruz liberallerimize... Daha doğrusu sivillerimize... Türklerin bahtsızlığı, bence böyle çetin bir dönemde, Margentav gibi bir Türk düşmanı Amerikan elçisinin karşılıklarına çıkmasıdır. -Biraz düşündü, purosunu çekti:- Bir bakıma iyi de oldu bu rastlantı... Direnmenin şanı- şerefi size kalacak..." 57

57 Esir Şehrin İnsanları, 2. Baskı, Sander Yayınları, İst. 1969, s: 47-48.

C. İSTANBUL SOSYETESİNİN YAŞANTISI

Vatanın dört bir yanı düşman çizmesi altında inlerken öte yandan Nişantaşı'ndaki sosyete yaşantısı olanca canlılığı ve hızlılığıyla sürer. Sırtlarını Abdülhamit II'nin saltanatına dayayan, Edirne'den ötesini bilmediği halde Avrupa'nın önemli şirketlerine ortak olan, onların yurtiçi temsilciliğini yapan, anlaşmazlıkları, açmazları parti kodamanlarıyla çözen göbekleri erken şişmiş iş adamları ile bütün derdi gösteriş olan, insanları üstlerindeki mücevherlerle değerlendiren, yapmacık tavırlı hanımların, nazlı kızların mütarekeden şikâyetleri yoktur. Serçe parmağında tek taşlı pırlanta yüzük taşıyan, altın kösteğinin ucunda platinden mason nişanı takan müteahhit İbrahim Bey ile eşi Hala Hanım, Kızı Sabriye, o dönem toplumunun sosyete tabakasını temsil ederler. Kendi görkemli konakları değeri biçilmez antik eşya ile doludur. Gösteriş, konukların gözlerini kamaştırır. Davetler, gece kulüplerindeki eğlenceler birbirini izler. Genellikle politikacı, hariciyecisi, yabancı subay ve elçilik yüksek memurlarından oluşan bu seçkin kalabalığın sohbetleri Avrupa'da -Roma, Paris, Berlin, Viyana v.b.- ilişkin, kasıtlılı, yerli yersiz övgülerdir. Paris'in en daracık sokağını bilmek ile içine gül yaprağı konulan kırmızı şarabı içmek kibar beyefendiler için başlıbaşına bir övünç kaynağıdır. Bu toplantılara, savaşların gelir kaynaklarını kuruttuğu için Avrupa'dan dönmek ve halasına sığınmak zorunda kalan Nermin Hanım ile eşi Kâmil Bey de ister istemez katılırlar. Her ikisi de paşa çocukları olup kökenleri gereği toplumun üst katında yer alan kültürlü, ölçülü insanlardır.

Yabancılarla İşbirliği: Sosyete çevresi kişisel çıkarlarına ve sürdürdükleri şaşalı yaşama zarar gelmemesi için İngiliz Dostları Derneğini kurar. Aralarına Sait Molla gibi büyük ad yapmış din adamını alarak eğitimsiz halk kesimi üzerinde etkili olmaya çalışırlar. Derneği güçlendirip geliştirmeye uğraşanlar arasında rahipler de vardır. Kendilerine, İngiltere'nin haritadaki yerini bulmaktan aciz, altmış bine yakın üye kaydediler. Üyelerine sağında Osmanlı sancağı, solunda İngiliz bayrağı olan, onaydan geçmiş kimlik kartı verirler. Böylece, işgâl polisinden kolaylık görecekle, Türk polisiyle çatışmaktan kur-

tulacaklardır. Her biri, birer Türk İngilizisi olan bu dalkavuk, onursuz yığın, İşgâl Kuvvetleri. Haberalma Şefi Sir Henry Dickson'un etrafında pervane olur. İngiliz subayı, sosyete ilerigelenlerinin peşpeşe verdikleri davetlerde, balolarda, kulüp eğlencelerinin hatırı sayılan, şerefine kadeh kaldırılan tek konuğudur. Ona hizmette, hürmette kusur gösterilmez, bir dediği iki edilmez. Dostluğu, daha açıkçası çıkarlarını garantilemek için çirpınanlar kendi yakınlarını bile ateşe atmaktan çekinmezler. Sir Henry'nin âdeta sadık birer kölesi olurlar, İngilizler hesabına iş görmeyi yarışma haline getirerek bundan büyük zevk alırlar.

Müteahhit İbrahim Bey, Sir Henry'e savaş yüzünden ekonomik ve malî durumu iyice sarsılan damadı Kâmil Bey'in hisse senetleri ile Musul'daki toprağından söz eder, petrol fıŝkıran bu önemli yerleri satın alması için açıkça kışkırtıcılık yapar.

Sir Dickson, Boğaziçi vapur kumpanyasını ele geçirmek isteyen Fransızlara karşı, Şirket-i Hayriyyenin hisse senetlerini değerinin çok üstünde almak ister. Tüzüğe göre, şirketin hisse senetlerinin Türklerden başkasına satılamayacağını anımsatan Kâmil Bey, Sir Henry'nin planını bozar. Sir'in gerçekte amacı ise, müteahhit eniŝteden duyduğu üzere, Kâmil Bey'in Musul'daki petrol yataklarına el koymaktır. Osmanlı hanedanı üyelerinin hisselerini çoktan sattığına değinen Sir Dickson, Abdülhamit II'nin kızlarından Őaziye Sultan'a küçük bir hisse karşılığında 10 bin İngiliz altını verdiğini belirtir. Önceleri Abdülhamit II'ye ait olan Musul ve çevresindeki petrol yataklarının, sonraları ittihatçuların eline geçtiğini anlatır. Sir Henry'e göre, Kâmil Bey'in Musul'daki hissesini elden çıkarmasının bir yararı da yarın öbürğün toprakların Osmanlı sınırının dışında kalma tehlikesidir. Çünkü, savaştan sonra çok değişecek dünyada yeni beliren koşullarda Türklerin yaşaması pek kolay olmayacaktır. İngilizize özgü politikayla mallara el koyma yolları araştıran Sir Henry, Kâmil Bey'e topraklarını Gülbenkyan adlı bir Ermeniye satarak Türkler adına Ermeni kıyım suçundan da manen temizlenmiş sayılacağını anlatır.

Enişte İbrahim Bey, Sir Henry Dickson'un ağzıyla konuşarak Kâmil Bey'e geleceği bilinmez, karmakarışık ortamda Musul'daki mallarını satmasını önerir. Çünkü, Anadolu'da baş kaldıran ittihatçı eşkiya vardır. Ülkenin gidiŝatı kötüdür. Bugün "Satmam" denilen mal, yarın yok pahasına gidebilir.

İnatçı damada söz geçiremeyen İbrahim Bey'in telâşsı, İngiliz dostluğunu yitirmekten çok, kendi işlerinin bozulmasından kaynaklanır. Toplumdaki yerini ve o güne kadar sağladığı zenginliğini koruyabilmek için yabancılara canla başla hizmet etmeyi sürdürür. Bu kez de yeğeni Nermin Hanım'a başvurarak ona rüşvet teklif eder. Eğer, kocasını, Musul'daki topraklarını satmaya razı ederse, beşbin lira değerinde yüzüğe sahip olacaktır.

Kuva-yı Milliye Düşmanlığı: Osmanlı İmparatorluğu'nun dört bir cepheden işgal edildiği, aydınların, yurtseverlerin, halka öncülük eden kişilerin mahpuslara tıkıldığı bir dönemde İstanbul'un sosyete çevresi hiç aldırılmaz bir tutum içine girer, eski debdebeli yaşantısını sürdürür. Vatanın kurtuluşu için çalışanları "baldırı çıplak eşkiya", mahpuslara girenleri de "serseri" olarak niteler. Ülkenin parçalanmışlığından haberleri yoktur. Yurdu saldırgan düşmana peşkeş çeken padişah ve halife olan kişiye sırf geleneksel ve bireysel çıkarları için bağlıdırlar. Çünkü, sürdürdükleri lüks hayat, ancak padişahın ayakta kalabilmesiyle mümkündür. Bu yüzden, sosyete, ittihatçılara düşmandır. Sanki, İstanbul'u İngilizler değil de Kuva-yı Milliyeciler işgal etmiş gibi onlara ateş püskürür. Bütün felâketlerin altında subayların, paşaların bulunduğu inanır. Zanaatleri döğüşmek olan bu insanlar son savaşların hepsinde yenilmişler, askerliği yüzlerine bulaştırmışlardır. Memleketi bu duruma düşüren ittihatçılar sonuca da katlanmak zorundaydılar, İngilizlerin yalvarmalarına, para bile teklif etmelerine rağmen, onları dinlemeyip 1914'de savaşa girdiler. Almanlarla birlikte olduğumuz halde yenildik. Şimdi ise, bir başına çoban sopasıyla yedi düvelin karşısına çıkmak düpedüz çılgınlıktır. Halkın, subay görünce, şeytan görmüş gibi kaçması, ondan nefretle söz etmesi bundandır. Hürriyet İtilâfçılarının görüşleri de aynı doğrultudadır.

Sosyete tabakasına mensup olan Nermin Hanım, ittihatçılar hesabına çalışan eşi Kâmil Bey'e çıkışır. "Kuva-yı Milliye nedir?" diye soracak kadar milli duygu ve bilinçten yoksundur. Hapisteki yurtsever arkadaşlarına olanca gücüyle yardım eden, Anadolu halkını uyanık kılmak amacıyla çıkarılan Karadayı gazetesine destek olan eşine enikonu kızar. Çünkü hapisane ziyareti yerine, yabancı üniformalı subayların salonlarında bulunmuş, halkçı gazete yerine, yabancı İngiliz kültürü veren Times'i okumuştur. "Şüpheli insan" dediği gerçek va-

tanseverlerle birlikte eyleme geçen Kâmil Bey'in, yüksek İngiliz subayları tarafından milliyetçi bilinmesinden korkar. Vatanın yüksek ve acil çıkarları için çalışan eşini evini, kendisini, kızını Ayşe'yi ihmal etmekle, ne olduğu belirsiz maceraya sürüklenmekle suçlar. Parasızlıktan, değişik ve pahalı giysiler alıp sosyete yarışına giremediğinden yakınıdır. Eşini millî mücadeleden vazgeçirtip tekrar sefahat hayatına döndürmek için uğraşır. İşadami eniştesinin yazıhanesinde İngilizce tercümanlık yapmasını ister. O zaman İngiliz dostları, Kâmil Bey'in Musul'daki mülkünü de geri verecektlerdir. İttihatçılara "köpek" diyerek kadar düşman olan halasının etkisinde kalan Nermin Hanım, hep onun ağzıyla konuşur, yorumlarını onun güdümüyle yapar. Son gelen haberlere göre İngilizlerin Afyon-Eskişehir hattından püskürtülmesiyle zafere kesinlikle inanan Kâmil Bey, sözü edilen tekliflere kulak asmaz. Yurdu, düşman işgâlinde kurtarmak için doğru bildiği kararlı yolundan şaşmaz. Halkın haklı davasına çalışırken yakalanır.

Tutuklanan eşini ziyaret eden Nermin Hanım, onun, Anadolu'daki son gelişmeler ile ilgili soruşunu "Hiç ilgilenmedim, Barış olacakmış... Londra'da konuşuluyormuş..." tarzında yanıtlar. Ülkede olup bitenlere karşı gözü kör, kulağı sağırdır. Eşine yalnız kendisi ve kızının kişisel sorunlarından, rahatsızlıklardan yakındığını söyler. Eniştesinin, Harbiye Nazırı Paşa'yla görüştüğünü, bir şeyler yapacaklarına iletir.

Kuva-yı Milliye'ye düşman olanlar arasında emekli subaylar da vardır. Emekli binbaşı Hasan Bey gibi. Yalnız, Peyam Sabah gazetesinde yazan Ali Kemâl'in görüşünü benimseyen Hasan Bey'e göre memleket, ittihatçıların şerrine uğramıştır. On yıl süren savaşlar, onları bir türlü kana doyuramamıştır. Şimdi, gene vatan üzerinde bir kanlı oyun oynamaktadırlar. Hem padişaha ve aynı zamanda halife olan kişiye bağlı değildirler. Onun hak ve yetkilerini hiçe sayıp kendileri hükümet kurmuşlar, padişah ordusunu yıldırma için silâhlı çeteleri, zeybekleri kullanmışlar, hünkârın buyruklarını tanımamışlardır. İngilizlerin de daha kime karşı, kimden yana olduğunu kestirememiştir. Çünkü, İngilizler hem padişaktan yana görünmüşler, hem de onun dayanağı olan meclisi kapatmışlar, Mustafa Kemal'le çatışan Ali Rıza Paşa kabinesini dağıtmışlardır.

Padişaha Bağlılık: Padişah ordusuna bağlı subaylar, koyu bir Mustafa Kemâl düşmanlığı içindedirler. Tutuklanan Kâmil Bey'in ifadesini alan sorgu yargıcı yüzbaşı, bir paşa oğlunun Anadolu'yu kurtarmak için kendini feda etmesini anlamsız bulur, kandırıldığına inanır. Soylu, aydın ve mert bir insanın arasına şaşıracağını kabul ederek eylemde bulunan öteki arkadaşlarının adlarını sorar. Özellikle elebaşı ve uygulayıcı olan Nedime Hanım'ın adını vermesini ister. Eğer, doğruyu söylerse kurtulacaktır. Paşa Hazretlerinden: "Kâmil Bey oğlunuza selâmlarımızı söyleyin. Gerçeği gizlemesin. Padişah Efendimizi de memnun ederler. Haklarında hayırlı olur." mesajını getirir. Doğruyu söylememekte direnirse, yabancı Harp Divanınca Şeytan Adası'na, en az yirmi yıl kürek cezasına gönderileceği tehdidinde bulunur. İşgal Kuvvetlerinin üzerinde çok durduğu bu siyasî davanın sorgulamasını da İngilizler yapmak istemişler, ancak babası Selim Paşa'nın yakın arkadaşı olan Harbiye Nazırı'nın ricası üzerine durdurulmuştur.

Memleketin işgâline çok ağladıklarını belirten yüzbaşı, artık döğüşme zamanının geçtiğine inanır. Anadolu'daki haydutlar yüzünden İngilizlerle bozuşulduğu düşüncesindedir. Mustafa Kemâl'in de hiçbir şey yapamayacağına emin olduğu için kurtuluşu Amerikan mandasında bulur. Padişah subayı olan yüzbaşı, görüşlerini aşağıda şöyle açıklar:

"- Biz de vatanımızı, milletimizi, dinimizi, padişahımızı seviyoruz! Vatanın bugünkü haline vallaha bizim de yüreğimiz kan ağlıyor. Benim ölmemle vatan kurtulacak olsa, kendimi denize atmazsam namerdim. Askerlik şerefim üzerine söylüyorum. Lâkin bugünkü gün boğuşmak divaneliktir. Üçbuçuk baldırı çıplak eşkiya, Almanya İmparatorluğu'nu, yenen devletlere karşı durabilir mi? Zaten Anadolu'daki haydutlar başkaldırmamış olsaydılar, hükümetimiz, İngiltere'yle anlaşıp işleri kolayca düzeltecekti. Amerika ne demiş? Geçen gün gazeteler yazdı: "İçinizi düzeltiniz. Sizi mandamın altına alayım!" demiş. Gâvurdan iyilik de işte bu kadar olur. Mustafa Kemâl dedikleri herifi siz tanıyor musunuz? -Sarhoşun biridir. Eğer elinden bir iş gelseydi, yarım milyonluk ordularımızı çöllerde esir vermezdi. Osmanlı ordusu bugüne kadar onun gibi yeteneksiz bir başka kumandan yetiştirmemiştir. Efendimizin veliahtlıkları sırasında

yaveriydi. Aptallığını görmüşler de, defedivermişler. Zaten başka delil de istemez. Bir avuç serseriyle dünyaya meydan okumasından belli... Çakırcalı eşkiyası bile ondan daha akıllıydı. Baksanıza, birbirlerini yemeye başladılar. Çerkes Etem Bey'in isyanı nedir?"⁵⁸

Padişah ordusuna bağlı kurmay binbaşı Burhanettin Bey'in görüşleri de aynıdır. Birkaç külhanbeyinin sustalı çakıllarıyla teknik imkânlarla donanmış Avrupa'nın muzaffer ordularına çıkmasını delilik olarak yorumlar. İşgâl ordusuna karşı düzenlenen suikatleri halkın basitliğine bağlar. Anadolu'daki başkaldırma eylemiyle, İstanbul'da, bir İngiliz subayını karanlıkta arkadan vurmaya eşdeğer tutar. Kuva-yı Milliyecilerin memleketi yıllardır kanlı serüvenlere attığını belirtir. Mustafa Kemâl'i "korkunç bir psikopat, hislerinin esiri bir sarhoş" olarak bellemiştir. Padişah, Harbiye Nazırlığını vermiş olsaydı, Mustafa Kemâl'in de ayaklanan eşkiyayı yakalayıp Harp Divanında yargılayacağını iddia eder. Anadolu'nun asker kaçakları ve eşkiyalarla dolup taşıdığını, halkın döğüşecek gücünün kalmadığını öne sürer. İnönü Zaferini, ataları Viyana kapılarına kadar uzanmış bir ulusun efradı olarak acıklı bulur; çünkü, bin kişilik bir çetenin çarpışmasına savaş denemez. Yunan keşif kolunu kaçtırmak, zafer değildir. Harbi teorik olarak bilen, Paris büyükelçiliğinde operet subayı olan Burhanettin Bey'e göre, Ankara bile Çerkes Ethem çetesince savunulur. Aksi takdirde, Çapanoğlu kuvvetlerinin bu küçük kasabayı toptan kılıçtan geçirmesi içten bile değildir. Ancak, Mustafa Kemâl'in çıkmaz yola girdiğini anlayan Çerkes Ethem'in ondan ayrıldığı, isyan ettiği görüşündedir. Olayları, tek yanlı, saptırarak yorumlar. Kuva-yı Milliyecilerin, padişahı, hilâfeti, Peygamberin kutsal emanetlerini, kısacası tüm ölümsüz değerleri reddettiklerine değinir, onları bolşeviklikle suçlar. Ülkeyi karıştırıp ilk fırsatta özledikleri düzeni yerleştirecekleri düşüncesini yaymaya çalışır.

Batı kültürü almış, Avrupa'nın büyük merkezlerinde uzun yıllar bulunmuş sivil ve asker bürokratların bu yoksul ve sefil halka kendilerini adamasını "gereksiz özveri" diye yorumlar. Eğer suçlu diye bilinen ve yakalanmak istenen Nedime Hanım'a tanıklık ederse serbest bırakılacak, gelecekte Osmanlı hariciyesinin yetiştirdiği ender elçilerden olacaktır. Kâmil Bey, millî kahraman gibi görünen,

⁵⁸ Esir Şehrin İnsanları, 2. Baskı, Sander Yay, İst. 1969, s: 290.

gerçekte vatan haini olan Niyazi Efendi'nin adını verirse de kabul etmezler. İlle, kadın suçlu aradıklarını yinelerler. Ulusal savunma güçleri kırılmaya çalışılan, yabancı düşmanlardan çok, yerli düşmanlarla savaşmaya zorlanan vatanseverler maddî ve manevî işkence tehdidiyle korkutulurlar.

Padişaha çıkarı uğruna bağlanan işadamlarından biri de Mermin Hanım'ın eniştesi İbrahim Bey'dir. Anadolu için çarpışanlara, özellikle Mustafa Kemâl'e her yerde, her fırsatta düşmanlığını açıkça belirtmekten çekinmez, öteden beri sevmediği, Kuva-yı Milliye gibi bulanık işlere giriştiği için daha çok nefret ettiği Kâmil Bey'in direnme gücünü nasıl kırmaya çalıştığını aşağıdaki sözlerden anlıyoruz:

"..... Anadolu'dan işittiğiniz yalan yanlış haberler sizi aldatıyor. Mustafa Kemâl denilen eşkiya reisinin idamına karar verildi. Bu karar bütün vilâyetlere bildirildi. Anadolu taraf taraf isyan halindedir. Padişahımız efendimize, milletin bağlılık telgraf-ları yağıyor. Bir millet uzun zaman kandırılmaz. İşte size daha açığını söyleyeyim: Yakında Yunan taarruzu, bütün bu dedikodulara son verecek. Anadolu kazanamaz ya, kazansa bile, siz bundan ne kâr edersiniz?"⁵⁹

Her atılımda kâr arayan bir ticaret zihniyetine sahip olan İbrahim Bey, nerdeyse Yunanlıların saldırılarını alkışlayacak, onların zafer kazanmasını sevinçle karşılayacaktır. Ülkenin parçalandığı, milletin bile kaderine ağladığı bu felâketli dönemde, İşgâl Kuvvetleri temsilcileri ve elçilik ilerigelenleriyle can-cığer dosttur. Vatanın yabancılara satılmasında elinden gelen yardımı esirgemez. Millî duygulardan yoksun, çıkarıcı ve gerçekte vatan haini, aşağılık bir insandır.

Padişaha körü körüne bağlananlar arasında bilinçsiz halk vardır. Romanda, hapisane berberi, bu kesimi temsil eder. Vatanın düşmanlarca işgal edildiğini, İstanbul hükümetinin onlara yardımcı olduğunu bilemeyecek kadar cahildir. Tanrı'nın, giderek azan insanlığını terbiye etmek için ittihatçıların elinde bıraktığına inanır. Düzelmeyen kullarını daha sonra seferberliğin açılığıyla cezalandırdığına

⁵⁹ Esir Şehrin İnsanları, 2. Baskı, Sander Yayınları, İstanbul, 1969, s: 374.

hükmeder. Gene, yola gelmediği için bu kez "gâvur ayağı" altına koymuştur. Gidişatın çok kötü olduğunu, Tanrı'nın bir türlü akıllanmayan insanoğlunu ırz ve namusla terbiye etmesinden korkar. İstanbul halkı da, bu korkudan, Padişahın dua gücü ve mezarlıktaki koca kavukluların yüzü suyu hürmetine kurtulmuştur. Anadolu'yu basan Bolşevikler ise orada namuslu kadın bırakmamışlardır. Yobaz hocalardan dinlediği vaazlere göre yorum yapan hapisane berberi, kullandığı İngiliz usturasını överek onların fende geliştiklerine özenir.

Öte yandan asker gardiyan İbrahim ise, süresi dolduğu halde tezkere alamadığından yakınıdır. Hiç savaşa girmediği halde "muharebe" sözünden bıkmıştır. Ne olacaksa biran önce olmasından yanadır. Yunan saldırılarını Tanrı'nın yazısı olarak yorumlar. Hangi tarafın kazanacağını bilmeden savaşa gitmeyi akılsızlık olarak kabul eder. Ömrünü Avrupa'da geçiren masa subayı kurmay binbaşı Burhanettin Bey'in bile savaşın sonunu beklediğini, ilerde kazanan tarafa geçeceğini anlatır. Nitekim, köylerde, bir gürültü olsa ağa kısmının önce hizmetkârlarını yolladığını görmüştür. Anadolu'nun yetiştirdiği bu saf delikanlı, olayları ters yönde geliştirdiğinden yurt ve ulus sevgisinden payını alamamıştır.

D. GERÇEK YURTSEVERLER

Kâmil Bey, Abdülhamit II'nin en sevilen vezirlerinden olan Selim Paşa'nın tek çocuğudur. Babadan kalma servetin hesabını bilmeyecek kadar zengindir. Ama buna rağmen her zaman gerçek amatör sporcu ölçüleriyle yaşamış, ömrünün büyük kısmını Avrupa'nın belli başlı sanat ve kültür merkezlerinde geçirmiştir. Galatasaray Sultanîsi'nden sonra, Oxford'u bitirmiş, İtalya'da yıllarca resme çalışmış, Don Kişot'un ülkesinde İspanyolcayı ana dili gibi öğrenmiştir. Uzakdoğu'ya kadar gitmiş olan Kâmil Bey, ancak 1920'de İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır.

1914'de I. Dünya Savaşı patladığı sırada, Saint Tropez'de, bir İspanyol prensi ahbabının yatındadır. Sonbaharı da onun Kordova'daki şatosunda geçirirken Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmediğini işitir. Madrid elçiliğine başvurur, kutsal vatan savunmasını ve bu uğurda seve seve can verme görevini elçilikte parasız ter-

cümanlık yaparak öder. Doğurmak üzere olan eşi Nermin Hanım'la sa-
vaşan ülkelerden geçip yurduna dönemez. Büyük devletlerin giriştik-
leri bu kıyasıya döğüşün sonucunu beklemek zorunda kalır. Osmanlı
İmparatorluğu'nun yenilgisini belgeleyen Mondoros mütarekesinden
sonra maddî durumu büsbütün bozulur. Kâmil Bey'e gelir getiren tüm
kaynaklar kurumuştur. 1919'da Yunanlıların İzmir'e asker çıkarmasıy-
la başlayan Anadolu çarpışmalarıyla ortalığın düzelmeyeceğini anlar.
Parasızlıktan Madrid'de barınmasının olanaksızlığını görür, varını
yoğunu satarak İstanbul'a gelir. Anneannesinin Bağlarbaşı'ndaki yı-
kık köşkünü onararak oraya yerleşir. Vaktini bahçede çiçek ve hay-
van yetiştirmekle, günlük alışveriş yapmakla, dünyaca tanınmış kla-
sikleri karıştırmakla geçirir. 16 Mart 1920 günü İstanbul'un ikinci
kez İngilizler tarafından işgâl edildiğini duyar. Anadolu'dan gelen
bozgun ve isyan haberleriyle iyice kuşkuya ve umutsuzluğa kapılır.
İlk kez yenilmiş bir memlekette bulunan Kâmil Bey, başkent İstanbul
halkının yılğınlığını görünce Anadolu'dan direnme gelemeyeceğine
inanır. Esasen, Anadolu hakkında da hiçbir fikri yoktur. Yazar, ken-
di memleketine ne denli yabancı olan aydını, Kâmil Bey'in kişiliğın-
de olanca yalınlığıyla vermiştir. Aşağıdaki cümleler bu acı gerçe-
ği yansıtır:

"Kâmil Bey, ömründe, Yakacık'dan öteye geçmemiş bir İstanbul
çocuğuydu. Anadolu hakkında zaten hiç bir fikri yoktu. İstanbul'a
gezgin satıcı, apartman kapıcısı, hamal, besleme sağlayan, sınırla-
rı belirsiz bu memleket, elbet, içinde yaşayanlardan başka türlü
olamazdı. Öyleyse, kendi kendisine davranıp kalkınmasını, isyan ede-
rek silâha sarılmasını ummak boşunaydı. İstanbul-İmparatorluğun ba-
ş-kubbelerden kamburlarını çıkararak böyle sinmişken Anadolu, na-
pabilir ki? Hele Antalya-Konya bölgeleri İtalyanların, Antep, Maraş,
Adana Fransızların, Samsun tarafları İngilizlerin, Zonguldak Fran-
sızların işgâli altında olursa... (Anadolu) neresi? Yunanla döğüşen-
ler kimler? Ankara ile Mustafa Kemâl mi?"⁶⁰

Kâmil Bey, babasından miras kalan hanların, dükkânların, ev-
lerin, vakıfların biriken kiralarını, haczedilmiş eşyanın parasını
almak üzere Adliye'ye gider. Dönüşte, Galatasaray'dan sınıf arkada-
şı olan İhsan'ın siyasi suçtan hapiste olduğunu öğrenir. Ahmet'le

⁶⁰ Esir Şehrin İnsanları, 2. Baskı, Sander Yayınları,
İstanbul, 1969, s: 92.

birlikte tutuklu arkadaşını ziyaret eder. Kâmil Bey, İhsan'ın gazete çıkaran eşine yardım etme ricasını sevinçle karşılar.

Yedeksubay olarak harbe giren İhsan, beş kez yaralanır. Büyük kahramanlıklar gösterir. Esirlikten kurtulunca küçük bir sermaye ile dergi çıkarır. Amacı, son ölüm-kalım savaşı olan Anadolu'nun kurtuluşuna tüm halkı çağırmaktır. Bu savaşın 93 Harbi'ne, Balkan bozgununa, Seferberlik'e benzemediğini, kadını, erkeği, çoluğu çocuğuyla yapılması ve mutlaka kazanılması gerektiği inancındadır. Türk ulusu ya yok olacak, ya da yeniden doğacaktır. Kuva-yı Milliye'nin ateşli savunucusu olduğu için mimlenen İhsan Bey, işgâlden sonra Aydos cephaneliği baskınına katıldığından Harp Divanınca on yıl kürek cezasına çarptırılır. Çıkarılan Karadayı dergisinin imtiyazı da eşi Nedime Hanım'a devredilmiştir. Bu sayede Anadolu'ya yapılan yayın sürer.

Nedime Hanım, dergiyi tek başına sürdüren, o dönemin çalışan yürekli hanımlarındandır. Hamileliğin verdiği sıkıntılara aldırma-yarak, iki canıyla ulusal mücadeleye katılır. Dergi sorumluluğunun yanısıra, Anadolu'yla ilgili gizli çalışmalar yapar. Ayrıca, Anadolu'daki yoksul çocuklar için bağış kampanyası açma, memleketin acıklı görünümünü müsamere şeklinde halka duyurma işlerini yüklenmiştir. Çevresinde ona yardımcı olan yiğit arkadaşlar varsa da her çeşit işin planlayıcısı, yöneticisi odur. Onun için sivrilmiş, tanınmıştır. Arkasına bir sürü hafiye, sivil polis takılmıştır.

Nedime Hanım'ın çıkardığı dergide görev alan Kâmil Bey, yavaş yavaş hayata girmeye başlar. İhsan ile Ahmet'in ölümden dönme-yecek kadar inançlı olan toplumsal uğraşları onu çok etkiler. Özellikle, bin erkeğe bedel olan Nedime Hanım'ın yiğitliğine imrenir. Hiç düşünmeden kendisine verilen her işi yapar. Böylece, hem anlamsız sürüp giden hayatının kahredici yalnızlığından kurtulur, hem de ulusal felâketi göğüsleyebilmek için şereflice döğüşme kıvancını duyar. Artık ciddî bir dava adamıdır. Yıllardır başıboş gezen insanın benliğini saran işe yaramazlık duygusunu alt eder, kendisine güven duyulan, "sorumlu bir insan bilinci"yle memleket davasına dört elle sarılır.

Önce, Karadayı idarehanesinin ilkelliğini, sefaletini gören Kâmil Bey, burayı kendi zevkine göre pahalı eşyayla dayar, döşer.

Gazetecilik mesleğini-yazıdan bayilere kadar yazı çeşitleri, harfler, dizgi, düzeltme, bastırma, dağıtma v.b- kısa sürede öğrenir, basın çevresini en küçük işçisinden, en tanınmış şair ve yazarına kadar her kademedeki insanı, öyküleriyle tanır. Karadayı haftada iki sayı çıkan bir dergidir. Birinci sayfa günün politikasını kari-katürize eder. Altında, o haftanın iç ve dış olaylarını taşıyan yazı yer alır. Başyazıda, Karadayı, akli hiç bir şeye ermeyen ve sürekli soru soran arkadaşı Çoban Veli'yi aydınlatır. Ona memleket olayları hakkında bilgi verir. Küçük bir hikâye, dokunaklı birkaç fıkra, bir masal tefrikası, cinayet-soygun haberleriyle Anadolu'da olup bitenler açık bir dille sergilenir. Bu yüzden gazete idaresi, çeşitli kılıklarda gelen gizli örgüt üyelerinin, polis ajanlarının, hafiyelerin uğrak yeri olur. Ama, Ankara yanlısı yazılar yazan Karadayı dergisi, Anadolu'ya gizli bilgi ve belge gönderme gerekçesiyle gelen meçhul kişilere fırsat vermez. Nedime Hanım gibi Kâmil Bey de sürekli izlenir, evi göz hapsinde tutulur.

İnönü'nde üç gün üç gece döğüştüğü halde söktüremediğini anlayan Yunanlıların geri çekilmesi, askerî birliklerle savaşılan Çerkes Ethem'in püskürtülmesi zafere inancı kesinleştirir. Bu arada, Haliç'den İnebolu'ya bin tonluk cephane götürmek için La Fransez şirketinin Ararat vapuruyla anlaşılır. Şirketin sorumlu memuru Rozalti, İstanbul hükümeti ve İngilizlerin vapurdan kuşkulandıkları için anlaşılan onbin lira navlun ücretini elli bine çıkarır. Kâmil Bey, eniştesi İbrahim Bey'in davetlerinden tanıdığı Fransız direktörle görüşerek cephaneyi eski fiyatından İnebolu'ya göndertir. Bu suretle orada vatanperver görünen, madrabaz Türk ve Rum tiplerini tanır. Ararat vapuru meselesinde foyası çıkan, uzun süre izlenen Ahmet, tevkif edilip Bekirağa Bölüğü'ne hapsedilir. Aynı sırada, düşmanın Bursa-Uşak üzerinden saldırı planlarını ele geçiren Kuva-yı Milliyeciler, bunları hemen Ankara'ya yetiştirmek için uğraşırlar. Rozalti'nin kendisini baskına uğratmasından korkan Ahmet, planları daha önceden Nedime Hanım'a vermiştir. Hafiyelerin soluğunu ensesinde duyan Kâmil Bey, İstanbul hükümeti aleyhinde yazılar yazan, "siyasî suçlu İhsan'ın eşi" diye damgalanan Nedime Hanım'ı tehlikelerden uzakta tutar. Çünkü, bir orduya bedel bir insan gibi döğüşen, en yalgın anlarda en yiğit erkeklere moral ve ilham veren bu cesur kadını teslim etmek, vatani düşmana teslim etmek demektir. Onun paro-

lasıyla, dadısının Beşiktaş'taki evinden üzüm sandığı içindeki gizli bilgi ve belge dolu sandığı alır, ertesi gün Tophane rıhtımından kalkacak olan Gülcemal vapurunda kahveci Ramiz Efendi'ye verirken yakalanır. Tutuklanan Kâmil Bey, siyasî suçluların bulunduğu Bekir-ağa Bölüğüne konur. Harp Divanınca, devlet güvenliğine kasden suç işleme cezasıyla 7 yıla mahkûm edilir. Hapisanenin, pencereleri tavana yakın, daracık, pis rutubetli koğuşunda bir başına çilesini doldurur.

Anadolu'yu işgâl edenlerle döğüşünleri düşman sayan, onları bağışlanmaz suç işlemekle yargılayan bir zihniyet vardır yönetimde. İşgâl kuvvetleriyle ortaklaşa çalışan polis ve jandarma teşkilâtı, gözünü kırpmadan ölüme atılan bu gerçek yurtseverlerin peşine düşer. Memleketin içine düşürüldüğü felâketi halka duyurmak, ulusal şahlanışı kamçalamak amacıyla çok amansız koşullarda çıkarılan gazetele-ri denetler, gazete ve dergi idareleri sık sık hafiyelerin, polis ajanlarının uğrak yeri olur. Bâbîâli çevresinde çalışanlar, Kuva-yı Milliyeciler evlerine kadar izlenirler, damgalanmış insan olarak sokakta yürümeleri bile tehlikelidir, yüreklilik ister. Çünkü, her an bir karanlık elin sıkacağı hain kurşunlara hedef olma olasılığı vardır. Yerli ve yabancı olmak üzere iki çeşit düşmanla savaşmak zorundadırlar. Yakalandıkları zaman da ölmüş olduklarını bilirler.

Anadolu'ya gizli belge götüren Gülcemal vapurunda kahveci olarak tanınan öğretmen Ramiz Efendi, sorgu yargıcı yüzbaşıya açıklama yapmaz. Yediği sert yumruklar karşısında, "Tayyip ya seydi!" sözleriyle Karagöz gösterisi yaparak karşısındakini bunaltır. Çektiği acılara insan üstü bir sabır ve cesaretle katlanması yenilmezliğinden, mutlaka öc alma inancından kaynaklanır. Harp Divanı üyelerini, vapurla Anadolu'ya silah değil de, bir Rum çorbacının aracılığıyla ekmek parası uğruna esrar kaçakçılığı yaptığına inandırır. Taktik olarak, padişah yanlısı gibi görünüp Kuva-yı Milliye'yi kötüler. Geçmişinde hiçbir şüpheli hali görülmemiş, aksine övgü dolu bir yaşam sürmüştür. Bütün bunların sonucunda mahkeme, beraatine karar verir.

Vatan uğruna mahpuslarda çürüyen gerçek milliyetçilerden biri de binbaşı Suat Bey'dir. Anadolu'ya silâh kaçırma davasından padişah hükümetinde beş yıl ağır hapse mahkûm edilir. Cezası kesinle-

şen Suat Bey, kanuna göre babalık ve kocalık hakkını kaybeder. Siyasî mahkûm olarak beş yıla hüküm giymesıyla aile şerefini lekelediği görüşü iddia edilir. İki çocuk babası vatansever binbaşının direnmesine rağmen, eşinin ısrarıyla boşanma davası açılır. Davayı yürüten İngiliz Dostları Derneği üyesi avukat, yüksek ve zengin aileye mensup kibar hanımı ilk celsede boşatır. Siyasî davadan yargılanmayı bağışlanmaz suç olarak yorumlayan eşi, Suat Bey'den ayrılarak şerefini kurtardığına inanır.

Adsız Kahramanlar: Ülkeyi düşürüldüğü ihanet batağından çıkarmak için cephelerde korkusuzca döğüşen asker kahramanların yanısıra, Anadolu'yu kurtarmak için çalışan, sessiz sedasız ölen, adı sanı duyulmayan sivil kahramanlar da vardır.

İstanbul'un ikinci kez İngiliz'lerin işgâline uğramasını pa-dişahla danışıklı döğüş olarak yorumlayan dülger Cemil Usta, kahve-de halkı aydınlatan bir eğitimcidir. Türk ulusunun büsbütün yok edil-mek istendiği bu amansız dönemde yalınlığa kapılmaz, tek umudu, Ana-dolu'yla bütünleşen Mustafa Kemal'de görür.

Anadolu'ya geçenleri Merdiven köyüne kadar götürüp orada Ku-va-yı Milliye çetesine teslim eden manav Ali Ağa, artık bir İstan-bul esnafı değildir. Kaba görünüşünün altında ulusal direnişe katıl-ma övüncünü duyar ama bunu söyleme küçüklüğüne düşmeyecek kadar soy-lu bir kahramandır.

İşgâl kuvvetlerine var gücüyle yardım eder görünen bir Türk polisi, aynı gece Anadolu'ya kaçan kalabalık bir gruba yol gösterir.

Vatanın bağına saplanan ucu kirli hançeri çıkarmak, ulusu-muza yapılan en ağır hakaretlerden kurtulmak için gözü kapalı uçu-rama atlayan gerçek yurtseverler vardır. Ölüme gülerek giden lâz takacılar, mavnaya cephe yüklerken "ne var?" diye tekneye çıkan gümrük memuruyla birlikte boğulan hamal Kürt Musa, tutuklu arkadaş-larını kaçartmak için elini dişliye kaptıran tesviyeci Ahmet Usta, sınıfta kürsünün altında gizli belgeler saklayarak Şeytan Adasına gitme tehlikesine hiç aldırmayan genç öğretmenler, karınca ezemeye-cek kadar yufka yürekliyken karanlıkta yabancı subayları bıçaklamak-tan çekinmeyen esnaflar, işçiler, cephelere gidip döğüşemeyecek-le-rine ağlayanlar, Trablus'da, Balkan'da Seferberlik'de durup dinlen-

meden savaşan subaylar, gizli teşkilâta çalışan çocuklar, polis müdüriyetinde, karakollarda, zindanlarda işkence gören adı sanı bilinmeyen Kuva-yı Milliyeciler gibi.

E. ANADOLU KURTULUŞ SAVAŞI'NIN AMACI

Dünyadaki üçyüz elli milyon müslümanın dinsel birliği demek olan Panislâmizm ile yüz milyon idealistle Orta Asya stepleri üzerinde kurulan Turancılık idealleri, Balkan bozgunu ve onu izleyen yenilgilerle tümünden ortadan kalkar. Çöken imparatorluk, şerefli geçmişe sığınmayı da, hesapsız idealler peşinde koşmayı da alıp götürür. Vaktiyle Jön Türkler için bir sürgün yeri olan Anadolu, onların da başarısızlığına tanık olur. Bütün iş kendisine kalır. Esir İstanbul'un sinmişliğine, yılgınlığına, umutsuzluğuna karşı Anadolu, umutlu ve azimlidir. Mustafa Kemâl adı çevresinde tek bir ruh, tek bir vücut olmuştur. Onun için bir tek yol kalmıştı; o da döğüşmekti. Türk varlığı için son kez savaşmaktı. Bu nedenle, bu kanlı boğuşma, daha öncekilere, benzemeyecekti. Yaşlısı, genci, çoluğu çocuğu, askeri siviliyle, yani tüm ulusla yapılması ve mutlaka kazanılması gereken bir savaştı.

Anadolu'da yapılan mücadele, yalnız vatani işgâlden kurtarmak demek değildir. Bu çarpışmanın bir başka anlamı, bir başka amacı daha vardır ki o da "halkın savaşı" damgasını taşımasıdır. Zaferin asıl övünç payını memleketin gerçek sahiplerine yani halka maletmek gerekir. Aksi takdirde, yenmenin hiç bir değeri kalmaz ve beklenen sonuç alınmaz. Şehit düşenler de boşuboşuna kirli bir hizmetin adi bahşışı gibi yitip giderler. Aydınlar tarafından ilân edilen Tanzimat ile Meşrutiyet, ilerici hareketler olduğu halde tabana dayanmadığı için verimli olamadı. Getirilen özgürlük havasını da despot takımı soludu. Anayasanın yetkileri yalnız onlara yaradı. Aynı hataya gene düşülürse, Mustafa Kemâl halkıyla bütünleşmezse, devrimleri halka götüremezse sonuç, geçmişteki örneklerden farklı olmayacaktır.

Yazar, bu konudaki görüşlerini o dönemin aydın kadını Nedime Hanıl'la yeni yurtsever Kâmil Bey'in söyleşisi biçiminde verir:

"..... Anadolu, harbi kazanmaktan daha başka, daha büyük bir şeyler yapmak zorunda... Sözelimi Tanzimat'ın, Meşrutiyet inkılâbı, ileri bir hareket olduğu halde, neden memleketin bahtı-

nı değiştiremedi? Bir yerde okumuştum. Çünkü inkılâbın temsilcileri halkın sahici ihtiyaçlarını bilmiyorlardı. Hareketi halka doğru götüremediler. İhsan, bana muharebelerden bir büyük söz getirdi. Bu hediye yi yaşadıkça kalbimde taşıyacağım, çocuklarımla paylaşacağım, giderken onlara miras bırakacağım. İhsan bir gün bana: "Karıcığım, dedi, düşününe düşününe bak ne buldum. Meşrutiyet bu memlekete hürriyet getirmiş. Bu yüzde yüz... Hiç değilse ilk aylarda... Ama, bu hürriyeti getirip kime teslim etmiş bilir misin? Hürriyeti döğüşerek elinden aldığı despot takımına... İşte bu sebeple İstanbul'daki hürriyet bayramını düşündükçe artık ağlayasım geliyor". Ne kadar doğru değil mi?

- Çok doğru, evet! Despota hizmet edenler biraz sindiler, sonra yavaş yavaş canlanıp hürriyet kahramanlarını kucakladılar. O kadar sımsıkı kucakladılar ki, kahramanların soluğu kesildi. Gözlerini kan bürüdü. Göremez, duyamaz, anlayamaz oldular.

- Tamam... İnkılâp halktan uzakta yapıldı. Bir de baktık inkılâpçılar padişaha damat olmuşlar. Hangi padişah? Genel Merkezde, konyak tutkunu biçare bir bunağa... Enver Paşa'yı, Talât Paşa'yı, bu zavallı oturduğu tahta yaklaşıp, saçak öperken gözünüzün önüne getirin. "Hilâfet lâzım! Çünkü Müslümanlık ve Müslümanlar... Türklük lâzım... Çünkü Türkler İmparatorlukta biricik sağlam dayanak... Garplılık lâzım, çünkü çağın hakkından başka türlü gelinemez" denildi. Yarın Anadolu harbinden sonra Mustafa Kemâl'de, bunu yaparsa, hangi haklı sebeple yaparsa yapsın büyük bir cinayet işlemiş olur. Gene hiç bir şey değişmez. Bunu İhsan'la konuştuk. "Merak etme, dedi, bu sefer iş başka! Hürriyeti "Hareket Ordusu" getirmişti. Yani padişah ordusunun bir parçası... şimdi Anadolu'da ordu yok... Millet, yani başıbozuklar çarpışıyor. İlerde ordu kurulursa bu, padişah ordusunun bir parçası değil, milletin kendi ordusu olacak..."

- Bu önemli bir fark değil mi?

- İhsan, "Pek önemli bir fark" diyor. "Bu seferki harekete millet kendi damgasını ister istemez vuracak... Hem de öylesine kuvvetle vuracak ki, bu isteklere göz yummak kimsenin haddi olmayacak... Zaten ters bir gayret, işi ancak yavaşlatır, fakat ortadan kaldırmaz. Fransa'da Napolyon cumhuriyete karşı kahpelik etti de, Fransız inkılâbı ne kaybetti? Milletin tarihinde saniye hükmünde olmayan birkaç on sene... İşte hepsi bu kadar..."

- Evet...⁶¹

F. SAHTE KAHRAMANLAR

Çöküntü dönemlerinin insanlarını anlamak oldukça zordur. Kimileri vatan için ölümden ölüme koşarken, kimileri de sakin dönemlerdeki kişisel yenilgilerin acısını çıkarmaya çalışır, ellerine fırsat geçince karşı durulmaz bir istekle boğuşmaya girişir. Erdemlilikle alçaklığın el ele gezdiği esir kent İstanbul'da kimin dost, kimin düşman olduğu anlaşılabilir.

Bu bulanık dönemin bulanık ruhlu insanını daha iyi anlayabilmek için İzmir'li Niyazi Efendi'yi tanımak gerekir. Romanda işlenen tutum ve davranışları yukarıdaki iddiayı doğrulayacak niteliktedir.

Küçük yaşta Jön Türklüğe merak saran Niyazi Efendi, Meşrutiyet, Balkan Savaşı, Seferberlik, Kuva-yı Milliye gibi önemli tarihsel olaylarda büyük etkinlikler gösterir. İzmir'de Yunan'a ilk kurşunu atanlar arasındadır. Bu yüzden Rum çeteleri oğlunu öldürürler, kızının ırzına geçerler. Karısını da kaybeden Niyazi Efendi'nin düşmana karşı duyduğu kin katkakat artar, her türlü tehlikeli işe gözünü kırpmadan atılır. Cesaretiyle, ölümü arayışıyla örnek olan, umutsuzları yüreklendiren bir vatansever olup çıkar. İstanbul'un işgalinde bir basımevinde müretteplik eder görünür. Karakol teşkilâtıyla, M.M grubuyla ilişkisi vardır. Oradaki ahbabları sayesinde âdeta bir haberalma şefi kesilmiştir. Gizli işlerin gerektirdiğini yapabilmek için bazen haftalarca görünmez. Nedime Hanım'ın sorumluluğunda çıkan Karadayı gazetesine uğrayarak ülkede olup bitenleri haber verir. İnebolu'ya cephane gönderebilmek için La Fransez şirketinin Ararat vapuruyla onbirbin liraya anlaşır. Haliç rıhtımını dolduran kalabalığın giderek artması üzerine, peyder pey yüklenen silâhların dikkat çekebileceği düşüncesiyle vapur sık sık iskele değiştirir. Sivil polis ve hafiyelerin sezmesinden kuşkulanan vapurun Rum görevlisi, navlun ücretini elli bin liraya çıkarır. Niyazi Efendi, birlikte çalıştığı Ahmet'le her yana başvurduğu halde gerekli parayı bulamadığından yakınıdır. Bağlı olduğu Karakol Teşkilâtı ile Askerî Nigebân Cemiyetinin ilgisizliklerinden söz eder. Nedime Hanım'dan, Hilâliahmer'e ya da Kuva-yı Mil-

⁶¹ Esir Şehrin İnsanları, 2. Baskı, Sander Yayınları, İstanbul, 1969, s: 182-183.

liye düşmanı zenginlere giderek bağış toplamasını ister. Yiğitliğine imrendiği Nedime Hanım'ın duygularını sömürerek beş altı tabancalıyla vapuru Boğaz'dan geçirtip parayı bulacağını söyler.

Halbuki durum bunun tam aksidir. Anlatılan olayda bityeniği bulan Kâmil Bey, eniştesinin evinden tanıdığı vapur kumpanyasının Fransız armatöründen gerçeği öğrenir. Vapur, o günün en yüksek fiyatı olan on bin lira üzerinden kiralanmıştır. Şirketin en yetkisiz memuru Rozalti ise bin lirayı komisyon olarak bir Türkle bölüşmek için istemiştir. Daha sonra, silâh yüklü vapurun tehlikede olduğunu belirterek ücretini elli bine çıkarmasından genel direktörün haberi yoktur. Rozalti'nin amacı, alacağı elli bin lirayı Niyazi Efendi'yle paylaşmaktır. Kâmil Bey, Fransız direktörle yaptığı görüşmeden sonra, vapurun ilk anlaşılan fiyatla kalkmasını sağlar, Anadolu hakekâtından kâr uman sahte kahraman Niyazi Efendi'ye fırsat vermez.

İnönü zaferinden sonra bitkinleşen, silâh yüklü Ararat vapurunun İnebolu'ya doğru yola çıkarılmasına iyice sinirlenen Niyazi Efendi, gerçekte bir vatan hainidir. Ortada yutacak av kalmadığı için asıl karakteri belli olmuştur. Tıpkı, leş bulamayınca pençesini gösteren bir sırtlana benzemiştir. Vapur işini perde arkasından haince ve kurnazca yöneten kendisi olduğu halde yakalanıp tutuklanan, işkence gören Ahmet olur. Tuttukları yoldaki tehlikeleri sezemeyecek kadar saf olan Ahmet, onun gizli ve alçak emellerine âlet olur. Zaafını ve saflığını bir ihanet ve iğrençlik simgesi olarak öder. Niyazi ise çevirdiği vapur işinden beklediği avantayı alamamasını Nedime Hanım'a bağlar. Çünkü Ahmet'den duyduğuna göre, Fransız direktörle konuşup vapuru eski fiyatına yola çıkaran odur. Ahmet, bu zorluğun üstesinden gelme başarısını-Kâmil Bey'e ait olduğu halde yücelttiği Nedime Hanım'a maletmiştir. Bunun acısını çıkarmak için fırsat kollayan Niyazi Efendi, Nedime Hanım'a tuzak kurar. Düşmanın Bursa-Uşak gruplarının saldırı planlarının ele geçirildiğini belirtir, bunların hemen ertesi günü kalkacak olan Gülcemal vapuruyla Ankara'ya yetiştirilmesi gerektiğini ileri sürer. Ahmet, kendisinde bulunan gizli belgeleri güvenlik açısından Nedime Hanım'a vermiştir, daha sonra ondan gelip alacak, vapurda bekleyen kahveci kılığındaki yedeksubay öğretmen Ramiz Efendi'ye teslim edecektir. Ahmet'in bu arada tutuklanması üzerine faaliyete geçen Niyazi Efendi planlar

hazır Nedime Hanım'dayken onu suçüstü yakalatmaya uğraşır. Ancak, Kâmil Bey, ona engel olur. Tek başına yaşam savaşı veren bu fedakâr kadını tehlikeli işlere bulaştırmaz, Niyazi'ye, doğum sancısı çektiği gerekçesiyle adaya bir akrabasının yanına gittiğini söyler. Ardından, bu yalandan haberi olmayan Nedime Hanım'a uğrar. Onu üzmemek için Ahmet'in tutuklandığını saklar, bir cephaneye işi yüzünden İzmit'te olduğunu, Niyazi'yle haber yollayarak gizli belgelerin kendisine verilmesi direktifini gönderdiğini anlatır. Güvenilir ve sorumlu insan olma sevinciyle aldığı saldırı planlarını Gülcemal vapurunun kahvecisine teslim ederken yakayı ele verir.

Sonunda, Nedime Hanım, çok sevip saydığı, karısını çocuklarını, her şeyini vatan uğruna feda ettiğini sandığı, biricik kahraman Niyazi Efendi'nin ihanetine uğramaktan Kâmil Bey'in sayesinde kurtulur. Onun, o anda rastgele uydurduğu adaya gitme yalanı, korkunç bir gerçeği açığa çıkarır. Niyazi'nin ne denli âdi bir casus, padişah yanlısı şerefsiz bir insan olduğunu ortaya koyar. İşgâl makamlarının, Anadolu için çalışanları ihbar edenlere, yakalayanlara büyük ikramiyeler verdiğini duymuştur. Bu yüzden gerçek yurtseverler işkence altında can verirlerken o da dışarda kirli bir iştahla yemeğe hazırlandığı paraları alabilmek için alçakça oyunlar tezgâhlar.

G. SAVAŞIN YIKINTILARI

Türkler, batılıların köşeye sıkıştırmak amacıyla peşpeşe sıraladıkları ihanetlere düşmemek için yıllarca savaşmak zorunda kalmışlardır. Fakat, yenilmiş ulus olmamak için canını feda edenlerin yanında, gazi olmuş hainler de vardır.

Bir kolunu cepheye bırakan savaş sakatı, ceketinin boş kolunu cebine koyarak gezer, göğsünden savaş madalyaları sallanır. Görenin şükran duygularıyla önünde diz çökmek istediği gazinin, padişah kuvvetlerine bağlı bir hafiye olduğu ortaya çıkar. Anadolu için çarpışan Yahya Kaptan çetesini pusuya düşürüp öldürür. Döğüşmenin yüksek şerefini ayaklar altına alır. Yirmi lira ücretle kendisini, kardeşlerini, vatanını, vatanseverliğini satarak insanlığa da leke sürer. Oysa, herkesin hayranlığını kazancak bir zafer anıtı olarak kalabilirdi. Fakat, o, tercih ettiği hafiyelikle sahte kahraman zır-

hından bir anda sıyrılır. Adı, sadece "kolsuz herif"e çıkar. İnsanlıkla alçaklığın karşı karşıya geldiği bu felâketli dönemde, şarapnelin yıldırımadığı insanı sefalet yıldırır. Kendisini ruhen bitmiş sayan insanın yapamayacağı hiçbir kötü iş yoktur.

Yıllardır çeşitli cephelerde çok zor koşullar altında yapılan savaşlar bıkkınlık yaratır. Bitmez tükenmez çarpışmaların verdiği yılgınlık ve yorgunluk, yenilgilerin doğal sonucu olan bitkinlik ve karamsarlık, savaşçıları ruhen çökertir. Onları, vatan savunması ve yurt sevgisinde ilgisizliğe, adamsendeciliğe iter.

Romanda yılgın savaşçıları yedeksubay İsmail Temsil eder. Cephelerin kurşun işlemez, mitralyöz biçmez, gülle parçalamaz, açlığın ve susuzluğun etkilemediği zorlu askeri İsmail, "Anadolu'ya geçecek misin?" sorusunu "hayır" diye yanıtlar. "Doğrusunu ister misin, benim gözüm yıldız. Ben artık hiç bir işe yaramam" sözleriyle kendini haklı çıkarmaya çalışır. Ulusal direnişe katılmamayı, bezginlikten ileri gelen doğal bir hak olarak görür. Haftalarca düşman içinde kalan, tutsak olan, daha sonra ölüm haberi gelen İsmail'in annesine ölüm ayılığı da bağlanmıştır. Halk, savaşın yıkımlarına, sefalete, ölümlere öylesine alışmıştır ki artık, kendi oğlunu karşısında sapasağlam görmeyi yadırgar olmuştur. Bir akşam üzeri, elinde bir tarafı kırık kâseyle bakkala yoğurt almaya giden İsmail'in annesi, oğlunun "Anne!" sesine, herkese söylendiği gibi, "İsmail sen misin?" biçiminde karşılık verir. Mezardan dönen oğlunu kucaklarken, akli fikri eskicinin bile almadığı değersiz kâsededir. Ölüme gidenleri umursamaz olan halk, kendi geçim kaygısına düşmüştür.

Bir yolunu bulup döğüşmeye gitmeyenler aslında vicdan azabı çekmekle birlikte, yenilgilerin bütün suçunu sokakta gördükleri savaş sakatı subaylara yüklerler. Onlara, "Sanki neye yaradı?" anlamında biraz alaycı, biraz onur kırıcı bakışlarla bakarlar.

İnsanın gücünü deneyen yenilgilerin acı sonuçlarına dayanmayan kimi subaylar da kurtuluşu ölümden bulurlar. Özellikle esir kamplarında, "Kırmızı çizmeyi giymeli imiş-al atın üstüne binmeli imiş-döğüşü döğüşü ölmeli imiş" diyen İskilipli Sadık Çavuş'un insanüstü gayretle direnmesine rağmen sık sık intihar haberleri duyulur. Tutsaklığın onur alçaltıcılığına katlanamayan bir yedeksubay, İstanbul'daki eşinden mektup alamaması üzerine yaşamının gereksizliğine inanır ve kendini asar.

Ayrı düşünce ve inançta olan Arap binbaşı da tutsaklığın ağırlığını taşımayı gereksiz bulur. Ustura ile bileklerini keserek yaşamla olan bağını koparır.

Memleketin ard arda uğradığı felâketler bir kısım halkı tarikatlara sığınmaya yöneltir. Anadolu'dakiler gibi silâhlanıp düşmanla çarpışmak yerine dervişliğe soyunmayı yeğ tutarlar. Hele, bir de Mahir Paşa'nın oğlu Fuat Bey gibi aile yaşamında yıkıma uğrarsa, hanımı, kızıyla birlikte bir başka erkeğe kaçarsa o zaman dervişlik şart olur. Dünya ile arasında bir kara cüppe çeker.

H. OSMANLI AYDINININ HALKA YAKLAŞIMI

Savaş yılları Osmanlı toplumunda aydın-halk çelişkisi giderek keskinleşmeye başlar. Bu yüzden Osmanlı aydınınının gözünde halkın değeri oldukça aşağıdadır. Bir asker bürokrat olan kurmay binbaşı Burhanettin Bey, o yılların halkı küçümseyen aydın kesimine örnektir. Memleketin kendisine en çok ihtiyaç duyduğu dönemi yurt dışında geçirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu 1909-1913 yılları arasında iki ihtilâl ile Trablusgarp, Balkan, Seferberlik gibi üç bozgunla parçalanırken Burhanettin Bey, Avrupa'nın eğlence merkezi Paris'tedir. Türk elçiliğindeki davetlerde kibar hanım ve beylerle birlikte olmaktan, onlarla Fransızca konuşmaktan çok hoşnuttur. İstanbul'a döndüğü zaman da Paris'i özlediğini, Fransızlara hayranlık duyduğunu açıkça belirtmekten çekinmez. Subay olduğu halde savaşa tekniğini bilmeyen binbaşı, hiç tanımadığı halkın, tutuklu vatansever Kâmil Bey'e ayrımcı bir yorumla oldukça aşağılayıcı biçimde anlatır:

"..... Bizim gibi soyluları -bendeniz de paşaoğluyum- avam takımı, yani halk dedikleri ayak takımı, her zaman acıma duygularımızdan, iyi kalpliliğimizden tutuyor. Soylu bir adam, bir kere söz verdi mi...

Yani, biz onlara acırız da, onlar bize acımazlar. Bizde zümre ayrılıkları, sözgelimi, Fransa'daki, İngiltere'deki kadar açık olmamakla beraber, buna bir sınıf sezişi diyebiliriz. Öyleyse şuna dikkat etmek zorundayız: Bizim acıma duygumuza karşılık, onlar, farkında olarak, ya da olmayarak bize kin beslerler. Evet, birçoklarında bu kin şuurlu değildir. Şuurlu olmadığından karşımızda bir esir bağıllığı gösterirler. Fakat, yakın etkimizden kurtuldukları anda, düş-

manlıkları birkaç kat artar. Bilirsiniz, aşağılık duygusudur bu... Ben bunun birçok çeşitlerini orduda gördüm. Anlaştık mı buraya kadar?"⁶²

İnce tavırlı bir Osmanlı aydını olan Burhanettin Bey, halktan sözettiği zaman "ayak takımı", "basit", "cahil" sıfatını kullanır. Ülkenin batılı devletlerce işgâlini, bazı serüven meraklılarının düşürdüğü, "korkunç açmaz" olarak niteler. Ona göre, kısa gürüşlü halkın, düşmana karşı tepkisi "serserilikten" başka birşey değildir. Bu nedenle, memleketimize gerekli olan Avrupa'da yetişmiş çok değerli aydınların karmaşık bir ortamda mücadele etmesini yersiz bulur, değeri yüksek bir aydının, halkın çoğunu oluşturan köylü için, işçi için ölmesini kendisini boşuboşuna feda etmiş sayar. Bu sözleriyle, vatani için tutuklanan paşazade Kâmil Bey'in direnme gücünü kırmaya, onun onurunu okşayarak ulusal bilincini yoketmeye çabalar:

"..... Toplumdaki yüksek yeriniz dolayısıyla bugünkü karışıklıkta kendinizi feda etmeye sizin hakkınız yok. Nitekim, ben de kendimde böyle bir hak göremiyorum. Memleketimizde okumuş insanların yüzdesini bilirsiniz. Bir millete aydınları her zaman lâzım. Sizin ölmeniz, herhangi bir köylünün, bir amelenin ölmesine benzemez. Onlardan sürü sürü bulunur, sizin gibi bir aydın yetişmesi için yıllar, servetler ister. Sizi, o zavallı "Karadayı" gazetesine onun çevresindeki kadınla erkekli serserilerle beraber düşünmek bana, "parol donör" acı veriyor efendim. Biz böyle buhranlı zamanlarda olayların gelişmesini sabırla beklemeliyiz. Zaten soylu insanlarla basit insanlar arasındaki kuvvet farkı; birincilerin sabredebilmelerine karşılık, ötekilerin sonucu hesaplamadan kendilerini mahvetmelerindedir. Biz bu milletin idareci kadrosuyuz. Kendimizi dilediğimiz gibi harcamaya hakkımız yoktur. Sonra Allah saklasın, millet başsız kalır. Bütün bunlar..."⁶³

a) İhmal Edilen Anadolu: Yüzyıllardır ihmal edilen Anadolu, ancak Kurtuluş Savaşı sırasında aydınları tarafından farkedilir. Doğup

62 Esir Şehrin İnsanları, 2. Baskı, Sander Yayınları, İst. 1969, s: 346.

63 Esir Şehrin İnsanları, 2. Baskı, Sander Yayınları, İst. 1969, s: 351.

büyüdükleri yerlerden yıllardır uzakta, halkıyla hiçbir bağı olmayan asker ve sivil bürokratlar ömürlerini aileleriyle birlikte Avrupa'da geçirmişlerdir. Anadolu halkı savaşın yıpratıcı etkileriyle yaşamaya çalışırken, onlar Avrupa'da eğlenmekten başka birşey düşünmemişlerdir. Sosyetenin kibar hanımı Nermin, tutuklu eşini ziyaret ederken de son derece şıktır. Yazar, asla kabul edemediği bu karşıtlığı haklı bir öfkeyle Kâmil Bey'in ağzından ortaya çıkarır:

"Nermin kara çarşafı içinde bile bugün ne kadar şıktı. Zaten ona şimdiye kadar şık olmaktan başka bir şey mi öğretmişler? Avrupa'da iken karısının şapkaları, ropları, tuvaletleri, çantaları, eldivenleriyle nasıl ciddiyetle uğraştığı aklına gelince, yüzü kızardı. Balkan Harbi, Seferberlik sıralarında nelerle uğraşmış? Bu toprakla, bu toprağın üzerindeki insanlarla meğer hiçbir ilgisi yokmuş. Bunu, bu millet bir gün anlarsa, yüzüne nasıl bakacak?

Sıkıştın mı, (Hürriyet! Aziz Hürriyet!) dersin. (Hepimiz alçakız, hepimiz nankör) diyen bir başka mısra var. Onu hiç hatırlamazsın. Hiç bir memleket, aydınları tarafından bu kadar k..... terkedilmemiştir."⁶⁴

Vatan savunması bilincine esir kent İstanbul'da varan Kâmil Bey, milletçe uğranılan felâkette halkı yüzüstü bırakan aydınların büyük suçu olduğu gerçeğini vurgular. Türkler için son ölüm-kalım savaşının yapıldığı bir geçitte, Nermin Hanım, yabancı üniformaların doldurduğu kibar salonlarına şık girememekten yakınır. Ulusal duygu ve sorumluluktan yoksun bir paşa kızı olan Nermin Hanım, eşinin Anadolu'yu kurtuluş çabalarını da gülünç ve zavallı bulur. Kâmil Bey ise, ona, memleketiniçine düşürüldüğü ihanet batağını tüm yalınlığıyla açıklar:

"Bugün bu memlekette kibara yer yok, sevgilim, düşmanlara ırzlarını satanlar var. Biz de onların işine girecek değiliz. Sen olup bitenleri bilmiyorsun. Beni dinle ruhum, palavranın hiçbir çeşidinden hoşlanmadığımı bilirsin! Sözlerimi sakın yanlış anlama! Bir vatan kaybetmek üzereyiz. Bu felâkette öncelikle bizi gibi yaşayanların büyük suçluluğu var. Biz, bu toprakların nimetlerinden bol bol

⁶⁴ Esir Şehrin İnsanları, 2. Baskı, Sander Yayınları, İstanbul, 1969, s: 390.

yararlanmışız! Sonra bizi bolluk, zenginlik, sefihlik içinde yaşatanlara bu uğurda asırlardır perişanlık çekenlere karşı hiç bir zaman vazifemizi yapmamışız. Bir vatan kaybediyoruz karıcığım, bunun anlamını kavrayamadığına eminim. İnşallah kavramana da meydan kalmaz. Ben Hindistan'ı, Siyam'ı, Mısır'ı yanı sıra sömürgeleri hep dolaştım. Oralarda, yabancı üniformasıyla dolu salonları, sarayları gördüm. İngiltere'de tanıdığımız subaylardan hiçbirisi sömürgelerinde gördüklerine benzemiyordu, Londra'da insan olan bir binbaşı, Hindistan'da hayvan haline gelmişti. Bugün, İstanbul'da seni bunlardan birisiyle konuşurken görmeye bile katlanamam. Biz burada kalacağız, karıcığım, bu kırmızı yün kazağınızla siz burada oturacaksınız. Sonuna kadar boğuşulacak... Zafer kazanılacak... Kılığımızı, kıyafetimizi o zaman düşünürüz"⁶⁵

Dünyayı, Siyam'a varıncaya kadar gezip dolaşan aydın, kendi yurdunu tanımaz. Uğrunda döğüşülen Anadolu topraklarının hiç bir yanını bilmez. Ulusal direnişle bayraklaşan, tarihe adlarını altın harflerle yazdıran Ankara, Sivas, Erzurum, İzmir gibi büyük kentler, Osmanlı aydını için bilinmeyen ülkeler kadar yabancıdır.

Ancak, en karanlık, en umutsuz koşullarda kazanılan İnönü Savaşı, Anadolu'nun kurtuluşunun somut örneğidir. Ulusun haklı davasını yılmadan sonuna kadar yürütenlere zafer kapılarını açar. Orta Anadolu steplerinde, halkın tutsaklığa, köleliğe "hayır" diyen gür sesini yansıtır. Halkın büyük gücüne bu savaşla inanan aydın, geçmişindeki ilgisizliğin verdiği utançla memleketini, tanımaya karar verir. Özellikle, baskın, pusu ve isyan yeri olan Geyve Boğazı, Adapazarı, Yozgat'ı, ardından Yunanlılarla kahramanca döğüşülen Aydın, Nazilli, Ayvalık, Balıkesir, Torbalı, İzmir ile İnönü'yü görebilmeyi tıpkı, yıllardır özlemini çektiği sevgiliye kavuşma isteğiyle duyar.

b) Savaş Yıllarındaki Anadolu: Kurtuluş Savaşı, Anadolu'daki son Türk varlığını sürdürmeye yönelik bir bağımsızlık hareketidir. Hem teknik ve sayısal yönden çok güçlü olan dış düşmanla savaşma, hem de yer yer çakan iç isyanları bastırma gibi son derece ağır koşullarda yapılmıştır. Üstelik, kişisel çıkarları ve geleceği için işgâl kuvvetlerine koşulan eğitimsiz kesimin tutumu mevcut huzursuz orta-

⁶⁵ Esir Şehrin İnsanları, 2. Baskı, Sander Yayınları, İstanbul, 1969, s: 278-279.

mı daha da zorlaştırmıştır. Osmanlı politikasının değişik dönemlerde çeşitli gerekçelerle azınlıklara tanıdığı büyük hak ve yetkiler, İmparatorluğun Türk unsurunda ortak duygu ve bilincin oluşmasını engellemiştir. Bu yüzden, en gereksendiği evrede, gerçek kahramanların halkta ulusal şahlanışı uyandırmaları başlıca sorun olmuştur. Halkın bu ilgisizliğinde çoğu yenilgi ve bozgunlarla geçen ardı arkası kesilmeyen savaşların verdiği bezginliğin de büyük rolü olmuştur. Buna yöneticileri ve aydınları tarafından yüzyıllardır yüzüstü bırakılmasını da eklersek, sonucu doğal karşılamanız gerekir.

Geçmişten gelen tüm olumsuzluklara rağmen, sömürge olmamak için çırpınan Anadolu, savaş yıllarında oldukça perişandır. İnsan kaynağı büyük ölçüde yıpranmıştır. Döğüşe giren köylünün hali içler acısıdır. Üstü başı dökük, ayakları çıplaktır. Elllerinde av tüfekleri, çoğunda da balta, kazma vardır. Sağlam bir örgüt ve düzenli ulaşım olmadığı için, yaralılar ilâçsızlıktan, hekimsizlikten ölüme terk edilir. Köylerin çoğu erkeksizdir. İnsanlar "ekmek" diye ağlaşırlar. Yaşayabilmek için bir avuç arpasını bile saklamaya çalışan köylü, düşman saldırısından, ırzdan, namustan, hakarettten söz etmez. Canını ve manevî değerlerini yöreye egemen olan eşkiyaya teslim etmiştir. Onun adına ve gücüne sığınarak geceleri yüzüne bir örtü sarıp hırsızlığa çıkanları vardır. Ayrıca, Çerkes Ethem, Anzavur Paşa, Demirci Efe gibi başıbozuk kuvvetler, savaş bahanesiyle halk üzerindeki baskılarını giderek arttıırırlar. Soygunlarını rahatlıkla yaparlar. Ancak, kendi topraklarında özgür yaşayabilmek için halkını döğüşmeye inandıran Mustafa Kemâl'in, düzenli orduyu kurmasıyla etkinlikleri azalır, daha sonra büsbütün yok olur.

Cephelerde yıllarca döğüşen yedeksubay öğretmen Ramiz Efendi, özellikle Seferberlik'te iyi tanıdığı Anadolu'yu ve kahramanca savaşan halkını şöyle anlatır:

"Silâhlar eskiydi. Cephane her zaman kıttı. Menzil örgütü, ulaştırma sıfır, bazen at arabalarında, çoğu deve, eşek, kağrı kervanlarında götürülüp getirilen sandıklarda her şey noksandı, çürümüştü. Lâzım olan yere lâzım olduğu vakit yetişmiyordu. Yaralılar bakımsızlıktan, kangrenden ölüyorlar, ruh bakımından güçsüz olanlar, daha Türkçesi tabansızlar hemen kaçıyorlardı. Buna rağmen, vallaha, hiç birimiz yenmek için elimizden geleni esirgemedik. Kaçanlar bile,

tekrar kaçmak fırsatı buluncaya kadar arslanlar gibi döğüştüler. Nitekim, kaçamayacak kadar korkak olanlar, köye dönerken çekeceği sıkıntıyı göze alamayanlar da sıkıştıkları yerde, imkân var mı, yok mu bakmadan arslanlar gibi vuruşurdu. "Zafer, savunmaya muhtaç değildir" diye bir söz edilir. "Yenilgi de, tıpkı zafer gibi, savunmaya gelmez!" diyenlerden çok, özür ileri sürenleri üzer, şimdi burada, kaybedilmiş bir harbin savunmasını yapmıyorum. Gerçek odur ki, okulların yüksek sınıflarından, köy odalarından kalıplarına, kıyafetlerine bakarak çocuklar getirdiler. Bunlar, evet, sırasında, korkudan, altlarına işemişlerdir, ama içlerinde korkunç bir cesaretle ölümü alaya alanlar, onunla bir köpek yavrusu imiş gibi şakalaşanlar, çok vardır. Harp uzun sürdü. Bu memleketin eli silâh tutanlarından pek azı cepheyi görmemiştir. Yani, hepimiz "cephe" denilen kıyameti yakından tanıdık. Kan gövdeyi götürür mü? Gövdeyi değil, kasabaları temelinden söküp sürükledi. Biz, bıkip usanıncaya kadar kan, yara, kahramanlık, korkaklık gördük. Bunları o kadar kanıksadık ki, bu dünyada imreneceğimiz pek az kahramanlık, ayıplayacağımız pek az tabansızlık kalmıştır. Yalnız bir nesil değil, bu memleketin üç nesli bir çeşit filozof oldu. Bunun kârını da göreceğiz, zararını da...."⁶⁶

c) Savaş Yıllarında Kadınlarımız: Yenilmişliği Mondros Mütarekesiyle belgelenen ülkenin erkekleri cephelerden birer yorgun savaşçı olarak dönerler. Ağır kayıplarla sonuçlanan savaşların yükünü omuzlarında taşıyan subaylar yenilgi utancıyla sokaklarda bile gezmeye cüret edemezler. Ruh bitkinliğiyle her şeyin bittiğini sandıkları bu dönemde kadınlarımız harekete geçerler. Yüzyılların erkeklerle aralarına gerdiği kalın perdeleri yırtarak, buldukları demir kafesleri kırarak, çarşafı-peçeli, kurtuluş eylemine girişirler. Siyah bayraklarla katıldıkları Sultanahmet Mitingi'nde Türk ulusunun özgür ve bağımsız yaşama savaşını tüm dünyaya haykırarak döğüşe başlarlar. Tepeden tırnağa kahramanlık sembolü olan bu yüce kalabalık hem savaş bezgini erkekleri vatan için ölünceye kadar savaşa zorlar, hem de Türk kadınının pek açığa çıkmamış yönlerini, yaman korkusuzluğunu ve büyük gücünü kanıtlar.

Romanda, kesin zafer için hazırlık yapan kadınlarımızı örnek kişiliğiyle Fatma Hanım simgeler. Okuması yazması yoktur, karşılaş-

⁶⁶ Esir Şehrin İnsanları, 2. Baskı, Sander Yayınları, İstanbul, 1969, s: 428.

tığı sorunları ancak dinin rahatlatıcı gücüyle çözebilecek kapasitedir. Elindeki üç kuruşun hesabını yapamayan Kocamustafapaşa'lı Fatma Hanım, gözleri yaşartacak, göğüşleri kabartacak kadar vatanseverdir. İngiliz donanmasındaki zırhlı sayısını bilmediği, düşmanın iktisadî gücünden anlamadığı halde Anadolu'nun kurtuluşu için döğüşme zorunluluğuna inanır. Sultanahmet Meydanı'ndaki nutukla coşar. Orada, erkeklere "Eğer vatani kurtaramayacaksanız örtülerimizi siz örtünün!" diye bağırın kadınlar hep birlikte ağlarlar. Aralarında bulunan Fransız bahriyelisi bile, cesur Türk kadınlarının vatanseverliğinden çok duygulanır, gözyaşlarını tutamaz.

Kara bayrakları alıp sokağa çıkana kadar dilimizi anlamayan yabancı asker ağlayıncaya kadar susan kadınlarımız, Türk ulusunun kötü bahtını değıştirmek için daha fazla bekleyemez ve bir volkan halinde patlarlar. Nutuktan sonra muhtar Nuri Usta'ya giden Fatma Hanım, Anadolu'da döğüşüldüğünü, erkeklerin savaş için adlarını yazdığını öğrenir. Cepheden yorgun ve umutsuz dönen, vaktini kahvede tavla oynayarak geçiren kocası Ramiz Efendi'ye öfkeli bir üslûpla kadınların direnişini anlatır. Onun eski savaşçı ruhunu sarsar, "ölüme kadar çarpışma" bilincini yerleştirir. Nitekim, daha sonra Ramiz Efendi Anadolu'ya gizli belge götürürken yakalanır.

Vatan için tutuklanmayı bir şeref sayan Fatma Hanım, kocasını ziyarete gittiği gün, kazanılan İnönü Zaferini müjdeler. Anadolu'dan merakla haber bekleyen tüm siyasî mahkûmların yüreklerine su serper. Yıllardır yenilgi haberleri duymaya alışmış halkın bu özlenen zaferi Fatma Hanım'ı sevinçten uyutmaz. Ordumuzun karda kıyamette, tarihe geçecek övünçte savaş verdiğini, düşmanı Bursa'ya kadar kaçırttıklarını büyük bir heyecanla anlatır. Anadolu'yla bütünleşen Mustafa Kemal Paşa'ya inancı ve güveni sonsuzdur. Onun en kısa sürede İzmir'i almasını dört gözle beklemektedir. Tek başına ulusun özgürlük savaşında tüm kadınların ortak duygu, düşünce ve inançlarını yansıtır.

Nedime Hanım da imparatorluğun işgâl altındaki merkezinde Anadolu çalışmalarını yılmadan sürdüren yürekli kadınlarımızdandır. Başkent İstanbul'un en karanlık günlerinde son derece tehlikeli bir meslek olan gazetecilik yapar. Yerli ve yabancı düşmanların hafiyelerine, ajanlarına aldırmadan, parçalanmış ülkenin halkında ulusal bilinci oluşturma amacını güden Karadayı dergisini çıkarır. Hamile

olduğu halde en yorucu, en sinir bozucu anlarda bile katlanmasını bilir. Hem kendisinin hem de siyasi tutuklu kocasının geçimini üstlenir. Vatan sevgisi, bağımsız yaşama isteği onda önüne geçilmez bir tutku haline gelmiş, soluk aldığı hava kadar doğal olmuştur. Bu yüzden çevresindeki sahte ve gerçek düşmanların tuzağına düşmeden, korkusuzca işgal kuvvetlerinin saldırı planlarını Anadolu'ya gönderir.

Savaş yıllarındaki Anadolu kadını, tıpkı yavrusunu arayan bir ana kartal görünümündedir. Her türlü olumsuz koşulların yol açtığı yalnızlık duygusu ve yırtıcılık güdüsü içindedir. Seferberlik'in başından beri bozgun taşıyan trenleri izleyen Ahmet'in annesi, istasyonda rastladığı her üniformalıya oğlunu sorar. Fakat, kimse bu heybetli, hesap soran güçlü Anadolu kadınına, Ahmet'i, imparatorluğun ölüm-kalım hesabına oynanan kumarda kaybettiklerini söyleme cesaretini bulamaz.

I. BÂBİÂLİ

Koskoca Osmanlı İmparatorluğu'na yarım yüzyıl kültür merkeziği eden Bâbiâli, İstanbul'un işgâl günlerinde bile etkinliğini sürdürür. Gazete ve dergi idarehaneleri batıya göre sefalet denebilecek çıplaklık, eskilik ve pislik arzeden bir görünümündedir. Basım evleri ise ilkel denebilecek kadar teknik yetersizlikler ve olanaksızlıklar içindedir. Buna rağmen, kalabalık bir gazeteci, yazar, şair, ressam kadrosuyla ülkenin işgâlini ve çıkış yollarını kendilerine özgü habercilik anlayışıyla verirler. Kimi, Peyam Sabah'da yazan padişah yanlısı Ali Kemâl gibi itilâfçı doğrultuda yayın yapar, kimi de Karadayı gibi Anadolu'nun Kurtuluş Savaşına öncülük edip halkı ulusal döğüşe çağırır. Basının ikiye ayrıldığı bu önemli geçiş döneminde, Kuva-yı Milliye çizgisinde çıkan Anadolu ve Mustafa Kemâl yanlısı gazete ve dergiler, İngiliz Kuvvetleri ve İstanbul hükümeti ajanlarının, polislerinin uğrak yeri olur, gazete personeli sürekli izlenir, evleri göz hapsinde tutulur. Bu çok ağır ve tehlikeli koşullarda Anadolu'ya yayın yapmak, halkı bilinçlendirmek büyük cesaret isteyen bir iştir.

Buna karşın, imparatorluğun çalkantılı döneminde Bâbiâli'de yetişen gazeteci-yazar tipi oldukça ilginçtir. Bir kez, memleketi üstünkörü de olsa gezmemişlerdir. Bölgelerin yöresel özelliklerini bilmezler, halkı hiç tanımazlar. Yazılarında birçok yanlışlar ol-

duğu ve okuyucunun gözüne çarptığı halde eleştiriden kaçınırlar. Her şeyin iyisini, güzelini, doğrusunu verdikleri saplantısıyla basılı yazıya keramet kondurup "hikmetinden sual edilmez" görüşünü yayarlar. Sinire dokunacak kadar kibirli, insanı üzecek kadar kişiselliğe bağlanmış, güzel konuşan, zeki kimselerdir. Memleketi hatta tüm dünyayı düzeltecek çapta fikirler ileri sürmelerine karşın gerçekte, kravatlarını bile düzeltemezler. Tanıştıkları kişilere önce kendi değerlerini, sivrilen yönlerini göstermeye çalışırlar. Eserlerindeki çelişkiler, tutarsızlıkları göremeyecek kadar kendilerini beğenirler. Başkalarını eleştiride öyle kıyıcı bir tavır alırlar ki birbirlerinin yazarlık gücünü, sanatçı onurunu bir daha yüz yüze gelemeyecek şekilde kırarlar. Ardından, hangisi sarhoş olup irade ve dilini çözerse hemen ötekinin boynuna sarılarak af diler. Bir anda sevgiden nefrete, katılıktan acımaya dönen ruh dengesizliği ahbaplıklarını sınırlı tutar. Olaylar karşısındaki abartılı görüşleri, subjektif kanılarındaki direnme, gerçekleri görmelerini engeller. Aralarında, dünya klasiklerini yazarlarından daha mantıklı yorumlayan, tüm düşünce akımlarını kuramcılarının yaşamlarıyla ezberleyen, derin bilgi ve kültüre sahip olanları vardır. Ancak fikir karışıklığı ve bilgilerindeki systemsizlik, onları ukalâ yapmıştır. En büyük şairi kızdırmak için hiç de büyük olmayan bir başka şairi övmek, güçlü bir romancıyı çalışamaz hale getirmek için bücür sözcüğünü kullanmak sık sık başvurdukları kötü bir yazarlık oyunudur.

Sözü edilen özellikteki yazarlardan daha üstün olan Hüseyin Rahmi, Rıza Tevfik, Ahmet Rasim ise, yaşadıkları çöküntü döneminin yıldırıcı etkisiyle yenilgiyi Türk ulusu için değişmez bir kader olarak benimserler. Tanımadıkları Anadolu halkının özgürlüğü uğruna, sonuna kadar tepki göstereceğine pek güvenemezler, onun sağduyusunu ve doğru kararlarını tahlil edemezler. Bu yargı, ulusunu yüzyıllardır unutan, ihmal eden tüm aydınların yanlıgısından kaynaklanırsa gerektir. Halka duyulan bu güvensizlik, Ahmet Rasim'e "Galiba Abdülhamit devrini arayacağız" sözünü ettirir.

Nedime Hanım'ın düşman süngüsü altında yaşamaya çalışan esir başkent İstanbul'da gazetecilik yapması, Bâbiâli takımını önce yadır-gatır. Belli ya da gizli amaçlarla çıkıp sessizce kapanan yüzlerce dergi, gazete sahiplerinin tutuklanmaları, mesleklerini bırakmaya

zorlanmaları öteki yazar ve şairleri korkutur. Bu buhranlı günlerde çıkan Karadayı'nın ömürlü olamayacağını sanırlar, Nedime Hanım için de "Horoz gibi öten kadınların başları kesilir" tarzında, onur kırıcı şakalar yaparlar. Kısa bir süre sonra, Nedime Hanım'ın her türlü zorluğa göğüs gererek Bâbîâli'de tutunması, Kâmil Bey'in yardımcı sıfatıyla geldiği gazete idarehanesini "mabeyn salonu" gibi döşemesi, tüm kuşukları giderir. Karadayı'nın çevresinde gittikçe genişleyen bir şairler, yazarlar, ressamalar, besteciler halkası oluşur. Nedime Hanım'a da hayranlık kertesine varan saygı duyulur. İdarehane, eski-yeni şiir tartışmaları, gazeller, kasideler, anılar, hicivler, fıkralarla birdenbire renklenir, hareketlenir.

Bunlardan en harâretlisi Ahmet Haşim ile Yahya Kemal arasında geçen şiirle ilgili çekişmelerdir. Edebiyat otoritelerinin, parlaklık, tutarlık, ölçü ve dil bakımından Yahya Kemâl'in şiirlerini tutmasını Ahmet Haşim hazmedemez. "Mâh-ı Nev' adlı şiirinin ünlü şair tarafından eleştirilmesi, üstadı enikonu öfkelenendirir. "İşkembeli ilham ya da ilham işkembesi" olarak tanımladığı Yahya Kemâl'in, kendisinin "Göllerde bu dem bir kamış olsam" dizesine dayanarak onun için "Hani mübarek kamışa da benzer ya!" sözüne çok içerler. Ünlü şairin daha da ileri giderek "Ayol o (kamış) değil (kazık)" hakareti karşısında onun hayal ve sembollerden hiç anlamadığı kanısına varır. Mübarek ve kazık kelimeleriyle şaka yaparak kendince "Tarz-ı selefe tekaddüm" ile "Bir başka lisan tekellüm" edeceği yorumunu yapar.

Türk ulusu en muhtaç gününde şairleri tarafından acımasızca yüzüstü bırakılmıştır. Türk şairinden çok Osmanlı şairi sıfatını taşıyan, birbirleriyle sürekli çekişen üstadları, içinde yaşadıkları toplumla ayrı düşmüşlerdir. Yaşantımızı, insanımızı beğenmedikleri halde, onları istedikleri gibi değiştirmeye güçleri yetmez. Böyle bir mücadeleye girmeyi de göze alamazlar. Yenilgilerin üst üste gelmesi onları şanlı geçmişe, parlak sembollerin, imajların arkasına saklanmaya iter.

Hiçbir şairin o güne kadar halka işe yarar bir yol gösteremediğinden, aydınlık veremediğinden yakınan Nedime Hanım, toplumdan uzak sanat ve sanatçı hakkında şöyle der:

"Oysa, biz bugün şiire ne kadar muhtacız! Kavgacı şiire... Ben, "Sanat sanat için" yahut "Sanat güzellik için..." falan diyen-

lerin ne demek istediklerini şimdi anladım. "Sanat sanat için" demek, "Sanat kuvvetinin emrinde" demek... Bize sanatlarıyla yardım etmeyenler, son hesaplaşmada kime yardım etmiş oluyorlar? -Nedime Hanım yumruğunu sıktı:- Bir daha sefere, bunu, bu adamlarla açıktan açığa konuşacağım... İsterlerse bana gücensinler... Onlara demeli ki... "Asıl ödevinizi yapmıyorsunuz... Bundan kaçılıyorsunuz... Karışık, karanlık maskara lâfların arkasına sinmeniz bundan... Hem bu memleket ahali-sini en büyük tehlike karşısında yalnız bırakılıyorsunuz, hem de o ahali-nin sanatınız önünde secde etmesini istiyorsunuz." Onlara haksız ol-duklarını söylemeli, evet..."⁶⁷

Fakat çöken imparatorluk fildişi kulede yaşayan şairler ile köşk-konak yazarlarını beraberinde alıp götürür. Yerini, Kurtuluş Savaşı yıllarında halkı tanımaya başlayan ve memleket sorunlarını işleyecek, Anadolu'yu kalkındıracak gönüllü aydın tipine verir.

Siyasî ve adi mahkûmları, dam ağalığıyla mahpusaneler; ka-dınların çağdaş olma zorunluluğu; din sömürüsü ve tarikatlar ile mahalle kahveleri eserin ana kurgusuna bağlanan yan unsurlardır.

⁶⁷ Esir Şehrin İnsanları, 2. Baskı, Sander Yayınları, İstanbul, 1969, s: 232.

E S İ R Ş E H R İ N M A H P U S U

"Mahpusluk, insanoğlunun bulduğu dörtbaşı denk namussuzlukların en rezilidir".

Kemal Tahir

ESİR ŞEHRİN MAHPUSU

A. MAHPUSLUK

Harp Divanınca, "devletin güvenliğine karşı gelme" suçundan 7 yıla hüküm giyen Kâmil Bey, Sultanahmet'teki Yeni Tevkifhane'ye götürülür. Beyazıt Meydanından geçerken gördüğü Beyazıt Camii ona tarihsel bir olayı anımsatır. Afyon tutkunu padişah II. Beyazıt taht kavgası yüzünden kardeşi Cem Sultan'ı Papa'ya zehirletir. Kendisi de daha sonraki yıllarda oğlu Yavuz Selim tarafından zehirlenir.

Kâmil Bey elleri kelepçeli yeni konacağı cezaevine giderken yolda alışveriş yapan bir kalabalığa rastlar. Memleket düşman ayağı altındayken İstanbul halkı geleneksel bir koşullanmayla ertesi günü kutlayacağı Şeker Bayramına hazırlanmaktadır. Şartlı refleksin etkisiyle olsa gerek, Beyazıt meydanını dolduran rengarenk öteberilerin satıldığı işporta tezgâhlarından bayram gereksinimlerini almaktadır. Hiç kimse de "Anadolu'daki cephe ne oldu? Bizden kaç kişi öldü?" diye düşünmez. Oysa, gazeteler düşmanın tekrar saldıracağını yazmaktadır. İki yılda, onuru olan herkesi utandıracak kadar geniş toprak parçaları elimizden çıkmıştır. Batılı saldırganlar durmadan cephelere top, silâh, cephane yığarlar. Dahası zehirli gaz kullanma olasılığı belirmiştir. Ülkenin durumu bu kadar tehlikedeysen, bu insanlar oldukça kaygısızdır.

Halk üç aydır beklediği Ramazan Bayramı'na büyük bir coşkuyla hazırlanırken, İkinci İnönü Zaferini kutlamayı aklına bile getirmez. Yüzyılların verdiği alışkanlıkla dinsel bayramlara çok düşkündür, yurt ve milliyetçilik bilincinin oluşmadığı işgâl döneminde ulusal zafer ve kutlamalara karşı duyarsızlık derecesinde aldırıışsızdır.

Padişah çıkaracağı aflarla mahpusların kurtuluş umudu olarak görünür. Tahta oturma, kandil, Ramazan ve Kurban bayramı affı gibi mahkûmların iple çektikleri özel günler vardır. Yeter ki "Padişah babamıza uzun ömür vere koca Tanrı..." diyen arama gardiyanı yeni girenleri böyle avutur. Tek sığınacak kişi olarak gördükleri padi-

şaha sonuna kadar bağlı kalacaklarına antları vardır. Mahkûmları avutmanın bir başka amaçlı yolu da Anadolu savaşı ve Mustafa Kemâl işinin bitmesinden sonra Zat-ı Şahane'nin çıkaracağı aftır. Bu yüzden âdi suçtan, ağır cezadan yatanlar kurtuluşlarına engel olarak gördükleri Mustafa Kemâl'e iyice kin beslerler. Nerdeyse, öteki Kuva-yı Milliyecilerle birlikte onun şahsında bayraklaşan Anadolu'yu tümüyle ele geçirme amacına yönelik Yunan saldırılarını alkışlayacaklardır. Bu bilgisiz, kısa görüşlü, sabit fikirli yığın hep af beklentisi içinde günlerini padişaha dua, Mustafa Kemâl ile bütünleşen Kuva-yı Milliyecilere beddua ederek geçirir.

Ramazan Bayramı olması nedeniyle mahkûmları kutlamaya gelen hapisane müdürü, bayramı padişaha övgü vesilesi yapar. Anadolu'daki Kuva-yı Milliye eşkiyasının çok yakında tepeleneceğine, padişahın da ardından hemen af vereceğine yemin eder. Koşuğlarda bayramlaştığı mahkûmlara "Allah kurtarsın arkadaşlar! Dışarda, çoluğunuzla çocuğunuzla... Nice nice bayramlar.." tarzında hitap ederek iyi dileklerde bulunur ve "Padişahın ömür uzunluğuna dua edelim arkadaşlar!" sözüyle konuşmasını tamamlar. Mahkûmlar da hep bir ağızdan "Padişahım çok yaşşşşaaaa!" diye haykırırlar.

B. SİYASİ MAHKÜMLAR

Kâmil Bey, ağayı dövme olayından sonra geçtiği yeni bölümde ittihatçı tutukluları tanıma olanağını bulur. Bunlardan biri binbaşı Arif Bey'dir.

İkinci Gazze Savaşından sonra yaralı olarak İstanbul'a dönen Arif Bey, orduda yiğitliği ve dürüstlüğüyle tanınır. Bu özelliğinden dolayı Talât Paşa tarafından giderek bozulan askerin yiyecek işiyle görevlendirilir. Ordunun yiyecek satın alma kuruluşuyla, askerin ekmeğini, aşını çalanlarla açıkça savaşa girer. Çapulculuğun, hırsızlığın kökünü kazımak amacıyla her yola başvurursa da kötülerle başedemez. O sıralarda ateş boylarında, toplantılarda olan komutanlarıyla görüşemez, işin peşini bırakır. Evinde bulunduğu bir gün bir levazım üsteğmeninin getirdiği bulgur faturasını imzalamaz. Fakat ambara gittiğinde görür ki yeşil küften köpüren bulgurların yarısı boşalttırılmıştır. Kurul başkanı binbaşı yeni kaynatasının bozulmuş, atılacak hale gelen bulgurlarını askere yedirmeye çabalamaktadır. Durumun danişıklı döğüş olduğunu öğrenen Arif Bey "hırsızlar" hitabıyla girdi-

gi odada, askeri zehirletmeyeceğini haykırarak başkanı kırbaçlar. Olayı duyan Talât Paşa'nın takdir etmesine karşın, başkomutan Enver Paşa, orduda böyle işleri yakışsız bulduğundan öfkelenir. Harp Divanına verilen binbaşı Arif Bey, oradaki sorgulamadan sonra, Cemal Paşa'yla birlikte cephelere döner. Ancak, savaşların bitip paşaların çekilmesiyle ortada yapayalnız kalır. İktidar, öteki grubun eline geçer. Dövülen binbaşı, Arif Bey'i Ermeni kıyımından başlayıp çeşitli olaylara bulaştırmak için uğraşırsa da hiç bir kanıt bulamaz. Bu sefer, Harp Divanındaki belgeleri suç unsuru sayarak dürüst binbaşuya üç yıl ceza veririr.

Arif Bey'in, inatçılığından dolayı "katır" dediği emireri Sefer, binbaşıyla birlikte gittiği Gazze'de Mantartepe savaşında Anzaklara tutsak olur. Barış yapılıncı döndüğü İstanbul'da yangınların kül ettiği Arif Bey'in konağını bulamaz. Sığındığı Arap Nuri'nin kahvesinde iş ararken üstegmen Hüsnü Efendi'nin gösterdiği gazetede iş bulma ilânı üzerine Yeni Han'a koşar. Buradaki mülâkattan, yazıp çizmeden sonra, ayda 25 TL aylıkla gümrük kolculuğuna alındığı söylenir. Resim çektirme adı altında çeşitli meslek kollarına girmek için sıra bekleyen yüzlerce kişiden para toplanır. Gelenleri inandırmak amacıyla da hepsinin camsız, filmsiz makineyle resmi çekilir. İş Bulma Kurumu gibi çalışan örgütün asıl amacı özellikle cepheden dönen, savaş tekniğini bilen güçlü kuvvetli kişileri İttihat ve Terakki'ye kaydetmek ve derneğe malî destek sağlamaktır. Oysa, yıllar süren savaşlardan bıkan, yalnız ekmek peşinde koşan bu aç ve yorgun kalabalık, hiç kimşenin işe alınmadığını, toplanan paraların da geri verilmediğini anlayınca ayağa kalkar. Çıkan kavgada dolandırıcılarla ortak olan polis kolunu kıran Sefer, hapse atılır. Böylece, çöl savaşlarından beri aradığı komutanı Arif Bey'le tekrar mahpusta buluşur, kızdığı halde koğuştaki tüm ittihatçıların hizmetini görür.

İmparatorluğu çöküntüden kurtarma çaresi arayan idealist aydın Nuh Bey, Harp Okulunu bitireceği yıl, Tıbbiye'den arkadaşları Rıfat ve Safvet Beylerle birlikte harekete geçer. İttihat ve Terakki'den aldıkları direktifle halkın toplu bulunduğu cami, kahve, medrese, v.b. yerlere Ahmet Rıza'nın, Dr. Şakir Bey'in, Dr. Nâzım'ın kalemlerinden çıkma bildiriler dağıtırlar. Mahalle bekçileri, polis kılığına girmiş yedeksubaylar, kimi ittihatçı komiserler onlara et-

kinliklerinde yardım ederler. Bildirilerde vatan, millet, hürriyet, istibdat üzerine ateşli bir üslûpla yazılmış yaman yazılar yer alır. Ayrıca Sultan Hâmit'in aldığı milyonluk borçlar kuruluşuna kadar açıklanır. İttihatçı Nuh Bey, Ayasofya Camiinde toplanan cemaate molla kılığında Mahkeme-yi Kübra adlı kitapçığı dağıtırken yakalanır. İttihatçıların büyük bir coşkuyla kaleme aldıkları bu eser, Sultan Hâmit'in Yüce Peygamberimiz tarafından yargılanışını işler. Konusu şöyledir: Bir Cuma günü, Ayasofya insan deniziyle çalkalanırken Hz. Muhammet dört halifesiyle camiye gelir. Ertuğrul Gazi'den Sultan Mahmut'a kadar tüm Osmanoğulları da oradadır. Abdülhamit II'nin padişahlığını da halifelikliğini de hiçe sayan Allahın resulü, onun için Cumayı kıldırmaz, padişahı Yıldız'dan zaptiyelerle çağırır. Arkasında dalkavuk vezirleri, menfaatçi paşaları, insafsız cellâtları ile gelen kanlı Hâmit, yüce mahkeme demek olan Mahkeme-yi Kübra'da başyargıç Peygamber Efendimiz tarafından sorguya çekilir. Yavuz Selim, Kanunî Sultan Süleyman, Dördüncü Murat gibi tarihe şan vermiş yiğit padişahlar da tanıklık ederler, Peygamberin "ne ceza verelim?" sorusuna "ölüm" diye yanıtlarlar. Hâmit ve yanındakiler ise "bize acıyın" diye yalvarır. Fakat başyargıç Peygamber, kıyıca Abdülhamit'in kanıyla elini kirletmez; onun üzerinden halifelikliği ve padişahlığı aldığını, canını da bunca yıl inettiği milletin isterse alacağını, isterse bağışlayacağını duyurur.

Vatan haini, padişah düşmanı suçuyla damgalanan Nuh Bey, zincirlenip zindana atılır. Günlerce yiyecek, içecek verilmez, sürekli hakaret edilir, ölüm tehdidinde bulunulur. İbret almaları için insan kılığından çıkmış haliyle Harp Okulundaki arkadaşlarına gösterilir, onların da ulusal uyanışa karşı sinmeleri sağlanır. Nuh Bey, böylece aç-susuz, pislik içinde, tam bir sefalet simgesi olarak önce Samsun'da hücreye, daha sonra yürütülerek getirildiği Elâzığ hapisanesine kapatılır. Hürriyet'in ilânıyla döndüğü İstanbul'da evi, ocağı yanmış, ailesinin izi silinmiştir. Zorunlu olarak Sultan Selim medresesinin bir odasına yerleşir. Burada Jön Türk olarak tanıdığı İzmir'li Niya-zî'nin ittihatçılık adına düzenlediği gerçekte dolandırıcılığa dayanan alçak oyununa bilmeyerek katılır ve tekrar hapse girer.

C. BULANIK DÖNEM

Memleketi düşürüldüğü bataktan kurtarmaya çalışanların hepsi samimi inanç ve görüşte degillerdir. Nuh Bey gibi gerçek hürriyet

kahramanlarının yanında İzmir'li Niyazi Efendi gibi dolandırıcılar da vardır. Milletın sürüklendiği bu bahtsız boğuşmada sahici vatan-severler ile vatan hainleri elele gezmektedir.

Esir Şehrin İnsanları romanından tanıdığımız, Anadolu'ya cep-hane taşıyan vapuru dolandırmaya kalkan Niyazi Efendi burada da baş-rolü oynar. Yıllarca sürgünlerde dolaşan Nuh Bey'in Jön Türk olduğu- nu öğrenince, onu yerleştikleri bölgenin İttihat ve Terakki Ocağının başına geçirir. İstibdat bezgini, hürriyet tutkunu Nuh Bey'in maddi- yata değer vermemesi işine gelir. Tasarladığı dolandırıcılık planları- nı, vatanın kurtuluşu adı altında uygulatacağı idealist yurtseveri bulmuştur. Ona ocak başkanı sıfatıyla imzalattığı pullu, mühürlü ya- zılarla Askerî Müzedden padişah çadırı getirtir, dernek yararına peh- livan güreşleri, deve yarışları, horoz dövüşleri düzenler, daha da ileri giderek Şehzadebaşı'nda Vatan yahut Silistre'yi oynatır. Afiş- lere, gazete ilânlarına, çadıra Nuh Bey'in adını yazdırarak işin şanı-şerefiyle, resmî sorumluluğunu ona verir, paraları da kendi ce- bine atar. Nuh Bey ise uğrunda eşini, çocuklarını, gençliğini, haya- tını adadığı ittihatçılığa yararlı olma sevinciyle coşar. Büyük Efendi denilen Talât Paşa ile Küçük Efendi denilen Kara Kemal Bey'le dost olmanın kıvancını duyar.

Bu yoğun ve planlı çalışma 1918'e dek sürer. Mütarekeden son- ra bölünen ittihatçılar birbirlerinin can düşmanı olurlar. Bir kısmı da ortadan kaybolur. Niyazi Efendi de bunlar arasındadır. Fakat as- lında pusuya yatar, sindiği yerden çevreyi, olup bitenleri kollar, ortamı uygun bulunca gizlendiği yerden çıkar, aklındaki sinsi ve ben- cil planları uygulamaya koyulur. Gazetelerde görüp girmeye karar ver- diği bir şirket için gerekli yatırımı, "Milli İş Bulma Derneği" adıyla kurduğu göstermelik kurumla sağlamaya çalışır. Savaş sakatı, yok- sul, işsiz delikanlıları, gazileri işe alma vaadiyle kandırır, elde ettiği uydurma fotoğraf makinesiyle, onların resimlerini çekiyormuş süsüyle paralarını alır. Nuh Bey'i masa başına getirterek soyulacak- lara güven verir, onu da İttihat Terakki'ye çete yazma gibi kutsal bir görevle onurlandırdığına inandırır. Topladığı paralarla kaçan Niyazi Efendi, Karakol Cemiyeti ve Polis Müdüriyetiyle anlaşma ha- lindedir. İstanbul'un merkezinde güpegündüz binlerce insanı dolan- dırdığı halde, mahkemede "Kuva-yı İnzibatiye'ye gönüllü topladım,

İngiliz Dostları Derneğine üye yazdım" savunmasıyla kendini kurtarır. Niyazi Efendi'nin oyunlarından habersiz, dolandırıcılık masasına oturan Nuh Bey ise, Kuva-yı Milliye'ye çete yazdığını sanır. Paralarını isteyen yoksul insanları "İstibdat uşakları... İtilâfçı köpekler" sözüyle aşağılar. Çıkan olaydan kendisini o an handaki terzide bulunan polisler kurtarır. Dolandırılanlardan birisi olan Binbaşı Arif Bey'in emireri Sefer, bu hakaret karşısında giriştiği kavgada Nuh Bey'i tekmeler, kendisine engel olmak isteyen bir polisin kolunu kırar. Gerçekte, polis, yirmi iki yaşında, genç bir gazidir. Ateş boylarından gövdesine üç kurşun yarasıyla dönmüştür. İki yerinden kırılan kolunun sakatlığını doktordan gizler, bağlandığı dava uğruna, Rum Hrisantos'un hain kurşunlarını sırtında hissetmesine rağmen yirmi dört saat görev yapar. Halk, kötü talihine ek olarak bir de kimin dost, kimin düşman olduğunu bilmediği tuzaklarla dolu bulanık bir dönem yaşamaktadır. Yazar bu konuda, insanları yargılamada sağlıklı ölçülerin olmadığını binbaşı Arif Bey'in ağzından saptıyor:

"İnsanları yargılamak işini üstlerine alanlar ne ağır sorumluluk yükleniyorlar. Yarın Anadolu savaşı kazanılınca, suçluların cezaları neye göre kesilecek? En namuslucası, eldeki vesikalara göre... Peki ama, bu vesikalardan birinde Nuh Bey, Kuva-yı İnzibatiye'ye gönüllü toplayan bir dolandırıcılık derneğinin başında görülecek, benim Katır oğlum da İngiliz Dostları Derneği üyesi... Vesika bu! Mühürlü imzalı... Siz yargıç olsanız, binlerce kağıtla beraber bunları da önünüze getirselers... Anlıyor musunuz ne kadar zor! Ne kadar çapraşık... Ne kadar korkunç... Böyle karışık zamanların hesapları görülürken, çok dikkatli olmak lâzım... Gizli çalışmak namuslu vatanseverlerin işine yaradığı kadar, her çeşitten namussuzlukların da işine yarar. Bunu hiç aklından çıkarmamalı... Gizlilik, alçaklıkları, yalancılıkları, kahramanlıklardan daha kolay örtüyor. Gizli işlerde, olup bitenleri günü gününe izleyemeyeceğiniz için namussuzlar, namusluları kolayca lekeleyebiliyorlar. Bu yüzden kaybınız katmerli oluyor"⁶⁸

Niyazi'nin ittihatçılığına son derece güvenen Nuh Bey, onun nerede, ne yapacağı bilinmez planlarını öğrendikçe memleketin kurtuluşu sanısıyla sevinir. Çünkü, mutlaka yararlı bir işe koyulduğuna

⁶⁸ Esir Şehrin Mahpusu, 3. Baskı, Sander Yayınları, İstanbul, 1978, s: 246-247

inanır. Parayla ilgili ufak tefek şeyler sezinlese de üzerinde durmaz. Kendisi "koca kahraman" diye bellediği Niyazi Efendi'nin yüzünden Contürk damgasıyla hırpalanıp hapse girdiği halde onun dolandırıcılığını asla kabul etmez. Topladığı paralarla Anadolu'ya silâh-cep-hane kaçırdığına öylesine emindir ki aksini düşünemez bile. İzmir'li Niyazi iş için sırada bekleyenlerin imzalarını, "İngiliz Dostları Derneğine girdiler" diye tanesi 20 kuruştan Sait Molla'ya satarken, o halâ Kuva-yı Milliye'ye üye kaydettiğini sanmaktadır. Yakalandığı zaman gene de onun adını vermez; çünkü, Harp Okulu öğrencisiyken, Kur'an üzerine tabancayla ittihatçı yemini etmiştir. Bu kadar dürüst, vatan aşkıyla yanan kalpleri hiç bir tehlikeyi sezemeyecek kadar temiz, gözleri en büyük soygunları göremeyecek kadar bağımsızlık ışığıyla parlayan idealist insanların zaaflarından yararlanan sahte kahramanlar vardır.

D. İSTİBDAT VE HÜRRIYET

Abdülhamit II döneminin koyu baskı yönetiminin çilesini çeken aydın-yurtsever kesim, romanda Nuh Bey'in kişiliğinde işlenmiştir. Henüz 19-20 yaşlarında inançlı ve kararlı bir Harp Okulu öğrencisiyken vatani kurtarmak için İttihat Terakki Ocağı'nda yemin eder. Aynı idealde olan Askeri Tıbbiye'den arkadaşlarıyla ortak eylemlere girişir. Halkı bilinçlendirmek amacıyla yazılan, istibdatın koyu karanlığı ile özgürlüğün mutluluğunu işleyen bildirileri dağıtır. Padişahın kanlı yönetiminden ötürü islâm büyüklerince yargılanmasını konu edinen bir eseri camide dağıtırken yakalanır. Tıpkı bir vatan haini gibi zincir takılıp zindanlarda ruhen ve bedenen çürümeye terk edilir. Her götürüldüğü yerde çektiği maddî ve manevî işkencelere dayanamaz hale gelir. Ölümünü isteyen dilekçeyi verirken Samsun mutasarrıfı bile gözyaşlarını tutamaz, onu gözhapsinde tutulma koşuluyla Elâzığ'a gönderir. Fakat, burada da rahat değildir. Aylık ya da gündelik hiç bir iş bulamaz, başka yerde bulsa bile oraya gitme özgürlüğü yoktur. Bilmediği bir kentte alnında Contürk lekesiyle dolaşır. Bir sürgün olarak aç, sefil, parasız, hanların kahvesinde, peykelerin üstünde yatıp kalkar. Köylülerin çoğu Zazaca konuştuğundan dillerini anlamaz. Yöre halkı, kılığını ve tavrını yadırgadığı için, görünce başını çevirir. Handakilerin akşam olunca erkenden uyumaları onu kızdırır, konuşma özlemi

duyar. Nuh Bey sıkıntısını gece, yorganın altında gözyaşlarıyla gidermeye çalışır, başına gelen kötü kadere lânet eder. Hükümetten gelen emir gereği, birtakım haksız gerekçelerle sürekli tartaklanır. Hiç suçu yokken, bir başka ildeki sürgünlerin açlıktan vali konağını basmaları üzerine ağır hakaretlerle dövülerek hapse atılır. İstibdatın nasıl bir kara belâ olduğunu, önce zindanlardaki işkenceyle, daha sonra sürgünlerdeki sefaletle, en acı noktasına kadar yaşayarak anlamıştır.

İstibdat tüm mücadelecî aydınların olduğu gibi Nuh Bey'in de mutlu aile yuvasını yıkar.

Kendisini evlâtlık edinen Yozgat mutasarrıfı Şaban Bey'in büyük kızıyla evlenen Nuh Bey'in biri kız, biri erkek iki çocuğu olur. Bir yandan da Harp Okulu yıllarında başladığı siyasetle uğraşısını sürdürür. Paris'te Jön Türklerin bastırıldığı Meşveret gazetesini, Namık Kemal ile Ziya Paşa'nın özgürlük, yönetim bozukluğu ve düzenin çöküşüyle ilgili şiirlerini okur. Gece yarılarında kadar halkın toplu bulunduğu yerlere bildiriler atar. Bir gece, lamba ışığında ağlayarak okuduğu Mahkeme-yi Kübra'yı roman sanan hanımı, eşinin bir başka hanımı gizlice sevdiğinden kuşkulandır. Ardından Nuh Bey, zindana girince, babası, ondan kızının "boş kağıdını" ister. Olayın değişik yorumlandığını anlayan Nuh Bey hemen, okuduğu eseri arkadaşına yazdırır, işin iç yüzünü anlatan bir mektupla eve yollar. Fakat, eşinin babası her şeyin bittiği düşüncesiyle zarfı açmadan mektubu sobada yakar. Uzun sürgün yıllarından sonra, Meşrutiyet'in ilânıyla İstanbul'a dönen Nuh Bey'in ailesi parçalanmıştır. Eşi, geçim sıkıntısı yüzünden cimri ve aksi bir imamla evlenmiş, oğlu ölmüş, kızı da bir Arap'la evlenip Bağdat'a yerleşmiştir.

24 Temmuz 1908'de ilân edilen II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük havasını ciğerlerin en uç noktasına değin her zaman, rahatlıkla çekebilmek için aydınlara, gerçek yurtseverlere büyük görevler düşmektedir. Her şeyden önce, uğrunda pek çok şehit vermek gibi ağır bedellerle kazanılan özgürlüğün değerini halka iyi benimsetmek gerekir. Eğer, kaynağını halktan alan özgürlük, bir yönetim biçimi olarak bu vatanda kökleştirilip yaygınlaştırılmazsa, ulusun insanca yaşaması için başlıca koşul olduğu anlatılamazsa o zaman kazanılan zaferin bir anlamı olmayacak, hürriyet şehitleri sadece döktükleri kanla kalacak-

lardır. Bu mantıktan yola çıkan Nuh Bey, boş seçim sandıklarıyla halkın karşısına çıkar, kırsal yöreye egemen olan ağa ve şeyhlerle açık hava toplantıları düzenler. Verdiği ateşli söylevlerde, dünün haksızlık ve zulümlerle dolu yönetimini, istibdatın her çeşit kötülüğünü görmüş insan olarak şöyle haykırır:

"..... İstibdatı anlatıyorum. Dinleyenler ağlaşıyor. Ben de onlarla birlikte ağlıyorum. "Bugünün kıymetini bilelim" diye bağıriyorum, "Halimiz neydi ey millet? Ah ettikçe göklere ciğer yanıklığımızdan cehennem alevleri sandığımız günler neydi? Alnımıza kara yazıyla yazılmış günleri unutmayalım. Yılda bir kat çamaşırıla bizi bitlere yem eden günleri unutmayalım. İstibdat demek eşitsizlik demektir. Alçak İstibdat!.. İstibdat yalnız birkaç kişinin değil, bütün milletin geleceğini söndürür. İstibdat Allahın bir mutlu bağışı olan dillere kilit vurur. İstibdat alçaklara, yiğitleri ezdirir. Dedelerin kanlarıyla sulanmış bunca ülkelerimizin elden çıkması istibdatın yüzünden... Evet... Her kötülüğün kaynağı istibdat değil midir? Aklımız her şeye ererken bizi fenlerde bilgilerde geri bırakan istibdat değil midir? Alçakların göğüslerini nişanlarla donatan istibdat değil midir? Mahkemelerde parasızları haklıyken haksız düşüren istibdat değil midir? Öşür onda bir iken, mültezimlere dörtte bir aldırın istibdat değil midir? Bütün Osmanlıların kardeş gibi geçinmelerini önleyen istibdat değil midir? Millet hazinelerini şuna buna yediren istibdat değil midir? Memurlukları rüşvetle alıp satan istibdat değil midir? Köylerde köylünün ekinini zaptiyelerin, tahsildarların, hayvanlarına yedirmeleri hep istibdat yüzünden değil miydi?"⁶⁹

Hürriyeti, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin getirdiğini vurgulayan Nuh Bey, onun yaşamasının halkın özümsemesine bağlı olduğunu savunur. Bu nedenle, önce kafaları ve ruhları istibdat zihniyetiyle koşullanan insanlara hürriyetin tanımını yapar, ulusun yaşamındaki etkin işlevini aşağıda açıklar:

"İşte Cemiyetimizin gücüyle din kardeşlerim, Reaya kardeşlerimiz!.. İşte hürriyete kavuştuk. Oyları veriniz! Oyları Cemiyetimize

⁶⁹ Esir Şehrin Mahpusu, 3. Baskı, Sander Yayınları, İstanbul, 1978, s: 280-281.

veriniz. Milletvekillerimiz seçilsin! Milletin işini görmeye toplansın!.. Çok yaşa ey Hürriyet!.. Hürriyeti Allah bize cennet yemişi olarak göndermiştir. Ne mutlu bize ki, şekerden tatlı, anberden güçlü Hürriyete kavuştuk! Kavuşmasaydık, ey millet, benim gibi zindan bülbülleri vatan kardeşlerimize karşı böyle şakıyabilirler miydi? Gözünüzü, kulağınızı gönlünüzü açın! Bundan böyle din, dil, cins ayrıntısı gözetmeyeceğiz! Selânik'ten ordular neden dağlara çıktı? Hürriyet için çıktı. Bundan böyle hazinelerimiz paralarla dolacak... Neden dolacak? Çünkü Hürriyetin bir elinde kılıç, bir elinde adalet terazisi vardır. Müjdeler olsun kardeşler! Bundan böyle işleriniz dairelerde hemencecik görülmürecektir! Aman ey vatandaşlarım! Meşrutiyet hürriyetinin değerini bilelim! Bilmezsek, vallah billah, imansızlar, geri gelirler haaa..."⁷⁰

E. İTTİHATÇILARIN YANILGILARI

Meşrutiyet'in ilânıyla iktidara gelen ittihatçıların bazı yanlış uygulamaları vardır. Özgürlüğün verdiği coşkuyla işe başlarlar. Oysa, devlet yönetiminde gerekli olan bilgi, deneyim ve güçlü kadrodan yoksundurlar. Tabanca zoruyla hükümet etmeyi yeterli sanarlar. Boş yere pek çok insan öldürerek bir bakıma kendi acı sonlarını hazırlamışlardır. Özellikle aydınları, gerçek yurtseverleri yutan korkunç canavar "İstibdat"ın, gerici ayaklanması 31 Mart'ın ruhlarında yarattığı büyük korkunun izlerini taşırlar. Bu bunalımla harekete geçen ittihatçılar, kendilerinden ölen Mahmut Şevket Paşa'ya karşılık Atıf Bey'e, Şemsi Paşa'yı vurdururlar. Uğrunda pek çok can vererek kazandıkları özgürlüğü, hazırladıkları anayasayı götürüp sarayın emrine verirler.

İttihatçılar kendi aralarında da tutarlı değillerdir. "Büyük Efendi"leri Talât Paşa'ya sahip çıkamamışlar, onu, Almanya'da Tayleryan'ın kurşunlarına hedef olmaktan koruyamamışlardır. Nitekim, Alman yargıçları, kısa sürede Tayleryan'ı serbest bırakırlar. Bu, ittihatçıları kızdırmakla birlikte "adam vurma" gibi güttükleri yanlış politikada onları uyandıran acı bir örnek olmuştur.

İttihatçıların bir başka yanılığası da seçimlerle ilgilidir. Ateşli özgürlük söylevleri verdikleri halkın karşısına külhanbeyi

⁷⁰ Esir Şehrin Mahpusu, 3. Baskı, Sander Yayınları, İstanbul, 1978, s: 281-282.

takımıyla çıkmaları, boş seçim sandıkları ile mahalleleri onlara teslim etmeleridir.

Yazar, bu bölümde ülkenin bazı işlerinin başarılması için "pis avadanlıkları" kullanma gereğine değiniyor. Ona göre memleket yararına yapılacak işlerde korkulacak husus, "namussuzları kullanmak değil, namussuzluğa alışmak, namussuzluğun içine yerleşip rahatlamak"tır. Farkında olmadan sorumluluktan kaçmak, ödlek olmak, yalgın davranmak tipik bir Osmanlı atasözünü akla getirmektedir: O da "köprüyü geçinceye kadar ayıya dayı de" dir. Politika denilen çirkef ise köprülerle doludur. Namuslu insanın, rastladığı her köprüde mücadele vermesi gerekir. Eğer, hepsi sahte bir körlükle, yani ayıya dayı deyip geçilirse o zaman çevremiz ayılarla kuşatılacak artık, onlara paralanmaktan başka çare kalmayacaktır. Nitekim, Osmanlılar tarihleri boyunca, iki karışlık köprüleri bile "ayıya dayı" demeden geçemedikleri için yem olmayı baştan kabul etmişlerdir. Dahası, İstanbul hükümeti, Ankara'yı bu yüzden-ayılara dayı demediği için- yadırgamaktadır.

Balkanlar'da tek kurşun atmadan yenilen, cephelerden bozgunlarla dönen, iktidar sürmeyi beceremeyen ittihatçılar gene de büyük beklentiler içindedirler. Mustafa Kemâl'den Anadolu'yu kurtardıktan sonra batıda eski Osmanlı sınırına kadar genişlemesini isterler. Elimizden çıkan Girit'in, Selânik'in tekrar alınarak Tuna'ya dek uzanmamızı düşlerler. Ancak, ardarda gelen savaşlar ve çöküntülerle uzak bir ideal olduğu anlaşılan Turancılık'tan sonra Tuna'ya gitme hayalleri de yıkılır. Daha gerçekçi ve mantıklı bir sınır politikası çizilir.

Kurtuluşa İnanma: 1921 Ramazanında düşmanın bayram telâş ve coşkusundan yararlanarak baskına geçeceği haberi duyulur. Atina'dan gelen telgraflarda, Yunan kralının İzmir'e varır varmaz saldırısının başlayacağı yazılıdır. Ankara hükümeti ise uzun süredir baskın planları tasarlayan düşmana bu fırsatı vermeme kararı ve hazırlığı içindedir, halka da bu fikir aşılacaktır. Mehmet Âkif'in damadı Ömer Rıza, halkımızda din ve ulusçuluk bilincinin uyandığını, düşmanı vatandan atmak için bu iki temel dayanağın sağlandığını belirtir, Anadolu'nun iki önemli kapısında -Afyonkarahisar ile Eskişehir'de- çıplak süngüsüyle nöbet bekleyen Mehmetçiği yüreklendirir.

Mustafa Kemâl'e duyulan güven ise kesindir. Askeri, onu Balkanlar'da, Yemen'de iyi tanımış, Çanakkale'deki olağanüstü zaferini görmüştür. Ordular bozan Gazi Paşa'nın, bir "Üçüncü İnönü" savaşına gerek kalmadan Yunan'ı büsbütün bitirme niyeti taşıdığını bilir.

F. PADİŞAH PROPAGANDASI

Anadolu'dan özlenilen kurtuluş haberleri iple çekilirken, Mustafa Kemâl'in insanüstü gücüne inanç sonsuzken bu arada zihinleri bulandıran, kuşku ve korku veren asılsız söylentiler çıkar. Damat Ferit Paşa'nın başharemağasının hapisanedeki hükümlülere özellikle ilettiği aldatıcı haberler şöyledir: Padişahın sadrazamını tekrar eski görevine çağırıldığı onun da uygun vakit beklediği, Mustafa Kemâl'in arkadaşlarının vurup başını Zat-ı Şahane'ye yolladıkları, Kuva-yı Milliye'nin Balkanlar'daki gibi tek kurşun atamadan dağıldığı, İngiliz Anzak tümenlerinin Türk kuvvetlerini yendiği, Afyonkarahisar'ı aldığımız halde yalanlandığı, düşmanın Ankara'yı ateşler içinde bırakarak geçtiği, Yunan'ın Çerkes Ethem'in öncülüğüyle Kuva-yı Milliye'yi alt ettiği ile ilgilidir. Tümöyle saraya yakın çevrelerden kaynaklanan bu saptırıcı, sinir bozucu, maksatlı sözlerin amacı, ittihatçıların direnişini ve umutlarını kırmak, padişahın hâlâ güçlü olduğuna inandırmaktır. Fakat, kendilerini vatana adanmış, her toprak karışının ele geçirilmesiyle sevinç gözyaşları döken gerçek milliyetçiler bu kasıtlı uydurulmuş haberlere kulak asmazlar bile.

Saraydan aktarma, Mustafa Kemal ve Kuva-yı Milliye aleyhtarı propagandalarla çalkalanan hapisanede âdi suçlular isyan çıkartıp öteden beri diş biledikleri ittihatçılara saldırı planları hazırlarlar. Ankara'nın düştüğünü sanan, Yunan kuvvetlerinin Çorlu'dan İstanbul'a yürüyeceğini duyan çapulcu takımı başkent halkının ayaklanmasıyla hapisanelerin boşalacağını, kendilerinin de kurtulacaklarını umarlar. Bu yüzden düşman baskınlarını umutla beklerler, onları durdurmaya, vatandan kovmaya çalışan Milli Kuvvetlere de ateş püskürürler.

Bunlardan Kariye Camiinin çinilerini satan Mehmet Hoca, "Kuva-yı Milliyeci takımının öldürülmesine Şeyhülislâm fetvası var" diyerek kişisel öcünü dini âlet eder. Kâmil Bey'den unutulmayacak bir dayak yiyen Faytoncu Osman, onlara, "Ulan İttihatçı itleri... Ulan padişah düşmanları... Ben bu Allahsızların derilerini yüzmez miyim?"

sözleriyle kinini kuşar. Saraya yakınlığıyla tanınan Anzavur'un adamı Şah İsmail ise, "Her gün bir ittihatçı öldürmezsam dinimden, imanından kuşulanırım" diyecek kadar gözü dönmüştür.

İsyan çıkartmak için koğuşlarda gizli planlar yapan kısım ağaları-Türk'ü, Ermenisi, Yahudisi - birleşip ortak stratejiyi sap-tarlar. Dışardan saati saatine aldıkları haberlere göre, Kuva-yı Milliye'nin artık işinin bittiğine kesin gözüyle bakarlar. Hapisane müdürü ile öteki görevliler koğuşlardaki kıpırdanışları, fısıltılı toplantıları uzaktan aldırılmaz bir tutumla izlerler. Aslında, onlar da ittihatçıların baş düşmanıdırlar. Örneğin, soyguncularla ortak olan müdür, kendisini ve zavallı insanları paralanmamak için tabancayla koruyan binbaşı Arif Bey hakkında "Domuz ittihatçı... Şunu da Boğazlıyan kaymakamı gibi asıvermediler de, halt ettiler" cümlesini kullanır. Fakat, yukardan gelen yazılar üzerine ittihatçılara son derece saygılı davranır, emirlerini anında yerine getirir, hatta onlardanmış gibi görünerek karşıt grubu karalar. Çoğu, nabza göre şerbet veren, her dönemde güçlü olanın yanında yer alan iki yüzlü insanlardır.

Hapisane yönetiminin tuzak ve yanıltıcı oyunlarla dolu tutu-munu bilen ittihatçılar, ayaklanma hazırlıklarını duyunca önlem alır-lar. Dışardan getirttikleri tabanca ve bıçaklarla kendilerini koru-maya çalışırlar. Eğer, Anadolu'yu kurtarma işi uzarsa, cezaevi de aniden karışırsa, o zaman ziyaretlerine gelen eski komitacı Şükrü Bey'in verdiği söz üzerine, örgüt onları kaçıracaktır.

G. BASIN

O dönemin ülke genelindeki ağır siyasî havası basını iki kar-sıt noktada kutuplaştırır. Padişah güdümünde çıkan Peyam Sabah ile Alemdar'ın olaylara bakışı ve yorumu ile ittihatçı doğrultuda yayın yapan Tasvir ile İkdam'ınki birbirinden oldukça farklıdır.

Kuva-yı Milliye düşmanlığını körükleyen Alemdar, Anadolu ba-ğimsizlik savaşının resmi karar yeri olan Ankara hükümetinin tutu-munu padişah zihniyetiyle şöyle eleştirir:

"Aslında tanınmayan ve hiç bir zaman da tanınmayacak olan uydurma Ankara hükümeti yüzünden bugüne kadar canca, malca zarar gören, çoluk çocukları acılar içinde kalan ezilmiş suçsuz Anadolu

halkı doğrudan doğruya o gaddar heriflerin boğazlarına sarılacaktır. Elde, avuçta ne kalmıştır ki bugün bütün dünyaya meydan okumak istiyorlar. İngilizlerin kıymetli dostluk tekliflerini geri itmekle, babadan kalan mirası kötülükte yiyen hayırsız, serseri evlâtlara benzeyen Türkler her ne yaparlarsa yapsınlar, bütün yaptıklarına ve arzu ve isteklerine kendi güçleriyle kavuşamayacaklardan büyük devletlerin bu husustaki razılıklarını elde etmek zorundadırlar. Şimdiden sonra kuru gürültüyü keselim. -Kuru gürültü dediği koskoca İnönü zaferleri- Keselim, yüreğimizi düzeltelim, Avrupalılara yolun yanlışlığını anladığımızı gösterelim. Mütarekeyi bizim kârımıza yaptıran İngiliz devleti, mütarekeden sonra herkes bize ateş püskürürken Hindistan'ın iyiliğimizi istemesine dayanarak, Türkiye'ye yaşama hakkı tanıdığını dünyaya ilân etmiştir. Bizim için yapılacak bir-cik iş, şımarıklıklara, deliliklere son vermektir. Siyasette, uzak görüşlü olmak zamanıdır. Aklımızı başımıza devşirelim, vuruşmaktan vazgeçelim."⁷¹

Gazete, ittihatçıların Kızıl Sultan diye adlandırdığı Sultan Hâmit ile rejimini övmeyi de üzerine düşen bir borç bilir. Onun yalnız söki değil, aynı zamanda dâhi olduğunu, memlekette de dâhice bir rejim sürdürdüğünü, Hürriyet'in ilânıyla çıkan karışıklıkların, çalkantıların bunu gösterdiğini, 24 Temmuz'da Osmanlı Devletinin resmen delirdiğini, henüz bir yönetim biçimine kavuşmadığını yazar.

Aylardır sözünü ettiği düşman saldırılarının Yunan Kralı'nın İzmir'e gelmesiyle başlayacağını yazan Alemdar, yarattığı sansasyonla aralıksız Kuva-yı Milliye'cilerin gücünü kırmaya çalışır. Ramazan Bayramı nedeniyle, Yunanlıların, Türkleri apansız bastırıp köşeye sıkıştırma planlarına ilişkin abartılı haber verir. Özellikle, Tokatizade Şekip'in Bayramlık adlı şiiri memleketin zaten hüznü olan havasını büsbütün ağırlaştırır. Ruhları karartan, gözleri yaşartan, âdeta bir yas şiiri niteliğini taşıyan dörtlükler şöyledir: "Etti müthiş bir inhidamı tamam/Cinnetnüma siyasetimiz/Bize gülme sevinmek oldu haram/Gûya emrediyor felâketimiz/İsterim ben bugün bu yerlerde/Eşk-i matemle dideler dolsun/Bu felâketli günde bir ferde/Diyemem, İydiniz said olsun.

⁷¹ Esir Şehrin Mahpusu, 3. Baskı, Sander Yayınları, İstanbul, 1978, s: 249-250.

Alemdar'ın bayram sabahı okuyucularına bir müjde gibi sevine-
rek verdiği haber, Patris adlı bir Rumca gazeteden aldığı pasajdır.
Ankara'da durumun çok gergin olduğunu kaydeden gazete, Kemalist'lerle
Enverist'lerin vuruşacak kerteye geldiklerini, Kemalist'lerin
günden güne zayıfladıklarını, Enveristlerin ise giderek kuvvetlendik-
lerini, son günlerde Kemalist'lerin emriyle kimi Enverist'lerin asıl-
diklerini duyurur.

Gazete, öteki sayfalarını da Padişahın Yüksek Koruyuculuğu
Altında manşetiyle düzenlenen yarışmalara, güreşlere, sosyete de bü-
yük yankı uyandıran zengin cinayetlerine, tiyatrolardaki gala, oyun
ve danslara, yabancı malları öven reklâmlara, cinsel hastalıklara
karşı önemli isim yapan doktor ve ilâç ilânlarına ayırır.

Ülkede olup bitenleri çarpıtarak, yanlış ve gerçek dışı bir
yorumla ileten Alemdar'a ek olarak Rum gazeteleri-Patris-Prodos-da
haberleri kendi amaçları doğrultusunda süzüp ağıdalaştırarak verir.
Örneğin; Türkler tarafından alınan Afyonkarahisar'ın bir savaş tak-
tiği olarak boşaltılmasını Yunanlılar, Kütahya'ya kadar olan tüm ala-
nı ele geçirdikleri, Türklerin ağır kayıplar vererek geri çekildik-
leri tarzında yorumlar. Oysa, İkdam'da yazan askerlik uzmanının ma-
kalesi bambaşkadır. Hem gerçekleri olduğu gibi yansıtarak halkı ge-
reksiz kuruntu ve yanlışlıklara düşmekten kurtarır, hem de padişahçı
sosyete kesimini vatanın kan ağladığı bir sırada eğlencelerden vaz-
geçip ulusal savaşa yardıma çağırır. (s: 352-353).

H. İSTANBUL'DA YAŞAM

Anadolu halkı öz varlığıyla, döğüşerek yurdunu düşman işgâlin-
den kurtarmaya çalışırken, İstanbul sosyetesinin Yaşamı olanca hızı
ve debdebesiyle sürer. Çeşitli hayır kurumları adıyla düzenledikleri
gecelerde, balolarda, oyunlarda çılgınca eğlenmektedirler. Bağımsız-
lık gibi en can alıcı yurt davasına ilgisiz olan sosyete, savaşı çok
saçma bulur. Kanlarını son damlasına kadar akıtarak günlerce geceler-
ce düşmanla vuruşan Kuva-yı Milliye'cilere "çete, eşkiya" sıfatını
verir, onların gelip İstanbul'u basacaklarından korkar. İngilizlerin
desteğinde ilerleyen Yunanlıların Ankara'ya alacaklarına mutlak gö-
züyle bakar. Saraydan ve İngiliz dostlarından öğrendikleri haberlere
göre, Kuva-yı Milliye'cilerin çarpınışları boştur. Bütün dünya barış

istediği halde Ankara'nın buna yanaşmaması hayret vericidir. Düşmanla mademki savaşla başedemiyoruz, o zaman sürüp giden bu kargaşadan ayrılmanın en kestirme yolu Londra'da barış masasına oturmaktır. Düşmanı en son köşesinden çıkarıncaya kadar savaşma hatta ölme kararı veren Ankara hükümetine cephe alırlar, körü körüne bağlandıkları batının, Türk ulusunun varlığına yönelik alçak planlarından habersizdirler.

Esir Şehrin İnsanları'ndan tanıdığımız sosyete aileye mensup Hala Hanım, padişah düşmanlarına ateş püskürdüğü halde, yeğeni Nermin Hanım'ın hatırına Kâmil Bey'i hapiste ziyaret eder. Onu, vatan kurtarma adıyla, sonu belirsiz, karmaşık işlere girmekle suçlar, "efendimiz" dediği padişaha "af dilekçesi" yazmaya zorlar. Çünkü, işadama ve işgâl kuvvetleri yardakçısı eşi İbrahim Bey saraydan hayırlı haberler almıştır. Eğer, Harbiye Nazırı Paşa, yedi yıl ağır hapse mahkûm edilen Kâmil Bey'in cezasını bozmasa, Londra konuşmalarının sonucu beklenecek, anlaşma sağlanırsa, o zaman yüce sultan, Anadolu'culara mutlaka af çıkaracaktır. Ama, bütün sorun, İstanbul hükümetini tanımayan olumlu koşulları sağlaması ve barışı imzalamasıdır.

Hala Hanım, o dönemde doğan çocuklara Mustafa Kemâl'i örnek olarak Kemâl adını vermelerini alayla karşılar. Dünkülerin de hürriyet kahramanı Namık Kemâl'den esinlenerek bu adı taktıklarına anımsatır. Damadını hapse düşürmekle suçladığı Nedime Hanım'ın oğluna Kemâl adını koyması üzerine Kuva-yı Milliye'cilere nefreti daha da artar. Yeğeni Nermin Hanım'ı, tehlikeli bulduğu bu vatansever kadını kutlamaya gitmekten alıkoyar.

Hala Hanım'ın şımarık, dul ve isterik kızı Sabriye Hanım da annesinin görüşlerini taşır. O anda Kâmil Bey'i ziyarete gelen, tek başına Anadolu için mücadele veren, yoksul, Kocamustafapaşa'lı Fatma Hanım'ı küçümser. Onu, bir bakıma, Fransız Devriminin döğüşen halk yığınları, bir bakıma çıplak demek olan, "Sankülot" sözcüğüyle aşağılar.

Anadolu Kurtuluş Savaşı'nın öncüleri kanla barutla içiçe yaşarken ya da siyasal inançlarından ötürü zindanlarda çürürken İstanbul sosyetesini büyük bir heyecanla Fransızların 14 Temmuz Özgürlük Bayramına katılır. Tarabya'daki maskeli baloyu Fransız Hastanesinin

operatörü, ittihatçı düşmanı Dr. Lütfi Bey, Sabriye ile Nermin Hanım, Kâmil Bey'in hapiste yağlıboya resimlerini yaptığı Mısırlı Frenses Fahire ile Kontes Maria Bolkinova, Türk sosyetesinin emrinde çalışan İngiliz yüzbaşı Captan Thomson ile bir Fransız subayı göz kamaştırıcı giysi ve dans yarışmalarıyla renklendirirler. Ertesi günü hizmetçi Eleni'den balo ile ilgili bilgi alan ve gazetelerde hanımının, ırz düşmanı doktor Lütfi Bey'in kollarındaki resmini gören Kâmil Bey'in kan beynine sıçrar. Uzun süredir araları gergin olan karı-koca, bu toplantıyla evlilik bağlarını büsbütün koparırlar. Kâmil Bey, Nermin Hanım'a "boş kağıdı" nı yollayarak kızı Ayşe üzerindeki babalık haklarını hapisten çıkınca kullanabileceğini bildirir.

Bu arada başkentteki Türklerin silâha sarılmalarına ilişkin İngilizlere gelen rapor üzerine harekete geçen Dr. Lütfi Bey, seçkin topluluk için Fransız Hastanesinde yer ayırtır, Mr. Thomson'u da gelenleri askeri kamyonlarla taşımakla görevlendirir.

Tümüyle düşman politikasını benimseyen, ona bağlanan bu insanlar, Ankara'nın düşmesine, İngilizlerin barış aldatmacasına yürekten inanırlar, onlarla aman vermeden döğüşen Kuva-yı Milliye'cilere ver-yansın ederler.

Batı kültürüyle yetişen İstanbullu aydınının halkı, siyasî bir tutuklu olarak hapisanede tanınması; adi suçluların öyküleri; dam-ağalığı, mahpusane batağı; çocuk yetiştirme kuralları, romanın ta-rihî olaylarla içiçe geçmiş yardımcı öğelerdir.

Y O R G U N S A V A Ş Ç I

"Millî mücadelenin tarihini yazan, ancak ve ancak yorgun savaşçılardır."

Kemal Tahir

YORGUN SAVAŞÇI

A. İTTİHAT VE TERAKKİ DERNEĞİ

a) Kuruluş Amacı: İttihat ve Terakki Derneği, 1889'da Askerî Tıbbiye'de Diyarbakır'lı İshak Sûkûtî, Erzurum'lu İbrahim Temo, Bakû'lü Hüseyinzâde Ali, Arapkir'li Abdullah Cevdet ve Kafkasya'lı Reşit tarafından kurulur. Dernek, parçalanmakta olan Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmada, Abdülhamit II'nin kanlı yönetiminde inleyen ulusu, özgürlüğe kavuşturmada tek ve başlıca yol olarak görülür. Tabancayla Kur'an üzerine yemin edilerek girilen İttihat ve Terakki'nin tüzüğü titizlikle uygulanır, yasaları tutmayan derhal idam edilir. Böylece, her an, her rastladıkları olayda vatan için sürgüne, işkenceye, sonuna kadar dayanan, ölümü seve seve kabullenen bir fedai grubu oluşur. Bu gönüllü yurtseverler padişah damatlıkları, Avrupa başkentlerindeki ataşemiliterlikleri, müşir paşalıkları gibi herkesin yalvar yakar istediği çekici görevleri hiç düşünmeden tepeler. Bir ucu Fizan, Taif, Yemen sürgünlerine, bir ucu da ölüme uzanan titrek çizgide en ufak bir yüreksiz kıvrımdanış göstermeden, yiğitçe döğüşmüşler, özgürlüğü getirmişlerdir. Fakat, çoğu, uğrunda savaştıkları bu "yüce kavram" ın ne olduğunu anlamadan can vermiş, onun, insanın içini aydınlatan güzel yüzünü görememiş, mutluluk veren sonsuz gücüne erememiştir. 26 yaşında Balkan şehidi olan, arkasında genç bir dul ile yetim bir çocuk bırakan Nazmi gibi. Taze fidanların aç-susuz, hasta ve umutsuzlukla kazandırdıkları özgürlük, kendilerinin toprak olmalarına karşın, saray ve çevresinin işine yaramıştır. Baskı ve zulümleri arttırmada, sorumsuzluk ve keyfiliği en uç sınıra çıkarmada ellerine geçen mükemmel bir koz olmuştur. Özgürlüğün verdiği serbestlik ve olanaklar tersine işletilerek, bütün yetki ve sorumluluklar sarayda toplanmıştır.

b) İttihatçıların Etkinlikleri: Tuna'dan Basra'ya doğru, Sinop'tan Trablus'a kadar uzanan koskoca imparatorluğun elden çıkan her parçası için sürekli vuruşulur. Döğüşler, kovalamalar, öldürmeler, yenilgiler hep birbirini izler. Savaşmak, uzun süreden beri ittihatçıların mesleği haline gelmiştir. Makedonya, Trablus, Filistin. Balkan cepheleri, Seferberlik karanlığı bir insan ömrünü rahat soluk aldırılmadan götürmektedir.

Topçuluğundaki ustalığından dolayı orduda "cehennem topçu" diye tanınan, roman kahramanı Yüzbaşı Cemil, çok genç yaşta yurt davasına katılır. Henüz 17 yaşında Harp okulu öğrencisiyken Jön Türklükle ilgili bir soruşturma yüzünden Taşkışla'daki hücreye kapatılır. Suçsuzluğu kısa sürede anlaşılıp serbest bırakılan Cemil, Jöntürk gazetelerine merak sarar, gizli örgütün Süleyman Paşa koluna yazılır. Yasaklanmış, ihtilâlcî yayınları ilgili kişilerden sağlayarak Harbiye'deki arkadaşlarına dağıtır. Subay çıkınca, topçuluğu bir yana bırakıp Makedonya'daki çete boğuşmalarına girmek için Rumeli'ye gönderilmeyi başarır. Karanlıkta apansız patlayan silâhların çeşidini, hedefini, günlük raporlardaki şifrelerin anlamlarını kolayca çıkarır. Her sokağın, her köşenin, her evin, her ağacın, her mabedin tuzaklarla dolu olduğu Makedonya'da hiç kimseden geri kalmamak, daha önemlisi yaşayabilmek için uyanık ve cesur olmak zorundadır. Bu nedenle pusulara girip çıkar, bombalı baskınlar düzenler, çeteler bozar. Atıcılığındaki ustalığından ötürü çok değerli silâhlar kazanır. Balkanlar'da sosyalist Sandanski ve Paniçe'yle, nasyonalist Saravof ve Garvanof'la ilişki kurar. Ulusların birbirlerinin kanlarına susamışcasına giriştikleri bu boğuşmada, Rumeli, soygunların, yangınların, ölümlerin geçmişinden getirdiği adı kalmış ordusunun üniforması lime lime olmuş, her bir parçası dökülmüştür. Değişme ya da çöküşün kaçınılmaz olduğu bir sınıra gelinmiştir.

Yüzbaşı Cemil, 1906 yılında arkadaşı Patriyot Ömer'in öncülüğünde İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yazılır. İlk eylemi, arkadaşı Atıf Bey'in örgütten aldığı bir öldürme emrinde ona yardımcı olmaktır. Bâbiâli baskınında kurşunlanan ittihatçıların ünlü babayiğiti Mahmut Şevket Paşa'nın karşılığında, Abdülhamit II'nin Manastır'da son dayanağı olan Müşir Şemsi Paşa öldürülecektir. Görevi üstlenen Atıf Bey, paşayı vurur, Cemil ise arkadaşını kovalayan keskin atıcı Arnavut koruyucuyu yaralar, filintasıyla gelişigüzel ateş ederek ortalığı paniğe verir, Atıf Bey'in kaçmasını kolaylaştırır.

Manastır'dayken Harp Okulu hocalarından Yanyalı binbaşı Vehip Bey'den hürriyet dersleri alan Cemil, iyiden iyiye kamçılanır. Binbaşının, top arabası üstünde yaptığı hararetli konuşmaları, "Yaşasın Manastır kahramanları... Yaşasın Ohri fedaileri... Yaşasın İzmir Tümeni arslanları... Yaşasın vatan... Yaşasın millet... Yaşasın cemiyet..

Yaşasın ordu... Vatandaşlar; ya anayasa, ya ölüm!" sloganlarıyla bitirmesi heyecanlı delikanlıların ateşlerini tutuşturur. Bu inanç ve coşkuyla bir dizi eyleme girişirler. Ardından Yemen, Haran, Arnavutluk isyanları, Trablus yenilgisi, Balkan utancı, Sarıkamış bozgunu, Kanal, Çanakkale, Galiçya savaşları, Irak, Filistin cepheleri...

Çanakkale'den sonra Topçu Atış Okulu komutanı Alman Von Kres Paşa'nın isteğiyle Süveyş'e giden yüzbaşı Cemil, İkinci Kanal Saldırısına katılır. Timsah gölünde demirleyen iki zırhlıya İngiliz Hardinç ile Fransız Röken'e ağır bataryalarını doğrultur. Apansız çıkan kum fırtınasına rağmen olağanüstü bir güçle İngiliz gemisini yakmayı başarır. Bu başarısı karşısında, Von Kres Paşa'dan, romanın bir bölümüne de başlık olarak verilen bir dürbün kazanır. Almanların bu dürbünlerle Türklere hep kan, ölüm, çöküntü gösterdiklerine değinen yazar, daha önce Bahriye Nazırı Büyük Cemal Paşa'nın da Palabıyık Wilhelm'in etkisiyle Kanal'a bir kum tepesinden gene aynı marka dürbünle bakarak bozguna uğradığını anımsatır. Alman oyunlarıyla batı tekniğini birbirinden kesinkes ayıran yazar, bu konuda şöyle bir açıklık getirir: "Batıdan tekniği alacağız ama üstüne sere serpe yatıp uyumak için değil... Paçaları sıvayıp kendimiz de yapmak için... Biz birinci yolu tuttuk baştan beri... Bir zamanlar "Parayı gâvur kazanır, Müslüman yer" dermişiz. Çoktandır, "Araçları gâvur yapar, biz hazıra konarız kekâ!" diyoruz!..."⁷²

İngiliz'i vurduktan sonra, hedefi Fransız Röken'e çeviren Türkler, 15'lik obüsler kullandıkları halde zırhlıya yetişemezler. Almanların, düşmanın kanalı kumlarla tıkamamak için ağır top kullanamayacağı yanlış hesabına uyarlar. Oysa, Röken, 28'lik obüslerle ateş açarak Türkleri Elariş'e kadar kovalar. Yenilgiye rağmen, "Vuruşmayı bırakmak, onurlu insanlar olarak yaşamayı hâlâ umut etmektir" diyen Mustafa Kemâl, yeniden davranılacağını belirtir. "Milletler için hiçbir yenilgi son yenilgi değildir" görüşüyle silâhların hepsini toplatıp memlekete, Salihli'deki Kuşçubaşı çiftliğine göndertir.

Yazar, bu bölümde tarihe dönüş yaparak, Osmanlı topçuluğundaki düşüşü kaydeder. Topun ilk kez İstanbul'un alınışında Türkler

⁷² Yorgun Savaşçı, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s: 115.

tarafından döküldüğünü anımsatan Kemal Tahir, pirinin Sultan Mahmut'un Cehennem Topçusu olduğunu anlatır. O zamandan beri usta topçulara "Cehennem" lâkabının verildiğini belirtir. Fakat atadan kalma bu savışçılığı geliştiremediğimizden, batılılara kaptırdığımızdan yakındır. Avrupalıların bizden aldığı topçulukla bizi vurduğu, gemilerimizi battığı gerçeğine dokunur. Yazar, romanda, Dr. Münir'in ağzından topçu yüzbaşı Cemil'le şöyle konuşur:

"..... Düşünüp dururken de kızdım, inanırmısın, Cemil Topçu,

- Neye?

- Senin Cehennem lâkabına... İstanbul'un alınmasında biz top kullanmışız. O tarihlerde, em iri topu döktürdüğümüz halde, Cehennem Topçu lafı yok kitaplarda... Sonra gâvurlar topçuluğu ilerletmiş. Biz onlardan alır olmuşuz topları... Alta düşmüşüz yani... Sarılmışız palavra... Saatte bir mermi atan, onu da 50 adım öteye düşürebilen top, çok güçlü görünmüş bize... Top atanlara "Cehennem" demişiz. Bunu düşünürken bir mesele daha çıktı önüme... Cehennem anlayışımızdaki hayal etme cüceliğimiz..."⁷³

c) İttihatçı Subayların Ruh Yorgunluğu: Balkanlar'dan beri sürekli döğüşen ve yenilen bir ordunun subayı olmak zordur. Cephelerdeki bozgunun ağır yükünü sırtlarında, utancını yüzlerindeki kırmızılıkta taşırlar. Göreve "özgürlük" fedailerini olarak Makedonya dağlarında başlayan itttihatçı subayların dinamik ve genç ruhları, 20-30 yaşlarında parmağını kımıldatamayacak kadar yorgun ve yaşlıdır. Onları manen çökerten husus, apoletleri düşmüş, üniforması parça parça olmuş, kısacası dağılmış Osmanlı ordusunun yenilmiş birer üyesi olmak, halkın, "Niye ölmeden geldiniz?" diye hesap soran, aşağılayıcı bakışlarıdır. Fakat, ne zaman biteceği belli olmayan bu başıbozukluğu onurlarına yediremeyen itttihatçılar, çaresiz yeni ordunun kuruluşunu bekleyeceklerdir.

Çeşitli cephelerde döğüştükten sonra Filistin ateş hattından tutsaklığın acısıyla ağır yaralı olarak çıkan kurmay binbaşı Nuri Bey, kan ve dehşet dolu cephelerin verdiği ruh bunalımını şöyle dile getiriyor:

⁷³ Yorgun Savaşçı, 6. Baskı, Bilgi Yay. Ank. 1976, s: 71-72.

"..... O günden beri durup durururken içimi bir bunaltı kaplar, soluklarım daralır. Yaşamaktan usanırım. Her şey bana saçma gelir, çoluk çocuk... Vatan millet... Buralara düşmanların girmesi... Dostluk... Okuma yazma... Her şey... "Hafakanlar boğuyor" derler ya kadınlar... İşte öyle... Günlerce kaskatı, külçe gibi kalırım oturduğum yerde... Parmagımı kaldırmaya üşenirim. Bir tek söz söylemek, bana Uludağ'ın tepesine koşarak çıkmak gibi, yorucu gelir. Konuşmam şurda kalsın, birinin bana, karşılık beklemeden bir şey demesi bile beni yorar. Bu yorgunluğu size anlatamam!.. "Gene susayacağım, su içmek lâzım gelecek." diye düşünerek dehşete kapıldığım çoktur. Hele başımdan geçenleri hatırlamak korkusu hepsinden zor!.."74

Trablusgarp'dan beri aralıksız yenilen bir ordunun askeri olan Yüzbaşı Cemil de yenilginin ezikliğini duyan, ruh yorgunu bir subaydır. 33 yaşındayken yüz yaşındaymış gibi insanı hayattan bezdiren bir usanmışlık içindedir. Sevdiği hanımını, yüzünü bile görmediği çocuğunu özlemeye üşenir. İkinci Kanal Savaşı bozgunuyla İstanbul'a dönen Cemil, ittihatçı subayları "batakçı kumarcılara, hileli iflâsla piyasaları dolandıran tüccarlara" benzetir. Halkın da kendilerine değer vermediği için artık kızmadığı kanısındadır. Dinlendikçe yorgunluğu artar, yaşam usanmışlığını daha derinden duyan yüzbaşı, ne kadar süreceği bilinmeyen bu başıboşluktan sıkılır. Küçük bir umut ışığı bulabilme düşüncesiyle Anadolu'ya geçer.

Üzerindeki yorgunluğu bir türlü atamadığını, tutkunu olduğu kitaplardan bir sayfasını bile okuma gücünün kalmadığını ileri süren 22 yaşındaki Teğmen Faruk da hayatı bomboş, anlamsız bulur. Yorgunluklarını cephelerdeki bozgunlardan çok, halkın kınayıcı bakışlarına, onur kırıcı sözlerine bağlar. Dışarıda, üniformalı gezmenin kendilerine utanç verdiğini, bir tür suçluluk duygusu altında kıvrandırdığını belirten Teğmen Faruk, halktan anlayış bekler. Bu felâketli dönemin milletin yeni ordusu kuruluncaya, kendilerini gerçek bir vatansever asker olarak kanıtlayacakları zamana kadar elbirliğiyle atlatılmasını ister. Teğmen Faruk, halkın yorgun savaşçılara gösterdiği tepkiyi aşağıdaki paragraf özetlemektedir:

74 Yorgun Savaşçı, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s: 552.

"..... Sokakta, kahvede, tramvayda, üniformalıya nasıl baktıklarına dikkat ettiniz mi? Omuzlarımızın üstünde artık apolet değil, yenilginin suçunu taşıyoruz. Daha doğrusu hâlâ yaşamakta olu-
şun suçunu... Yakın bir arkadaş düştüğü zaman gelir insanın içine bu duygu cephede... -Biraz daldı-: Nasıl yorgun olmayalım? Her ayıplayan bakış, aşağılayan söz, dayanma gücümüzden birazını alıp götürüyor. Oysa "bizi anlasınlar!" diye bakıyoruz gözlerine... "Anlarsalarsa, üstümüzden atarız bu yorgunluğu, güven gelir içimize belki..." diyoruz. Dostça, hatta acıyarak da olsa, bir gülümsemeden başka hiç bir şey beklemediğimiz, sizden bir kalabalık düşününüz ki... Düşmanca bakmak bile değil, çoğu zaman, hayır, çok daha korkuncu, görmezden geliyor sizi... Sanki hiç yoksunuz, soluk almıyorsunuz, kımıldamıyorsunuz aralarında... Oysa onlara sokulmak için koşup geldinizdi buraya. Su baskınlarında, depremlerde, afatın yaklaştığını sezen koyunlar insanlara nasıl koşarsa... Biletçiler tartaklıyor, garsonlar horluyor. Yüzlerine bakıyorsunuz şaşkın... Suçlu, sessiz... -Alt dudaklarını kemirerek biraz düşündü-: Ama gene de bunların gelinebilir üstesinden... Bir küçük umut ışığı görebilsek... Bizi asıl bitiren ne kadar süreceği bellisiz, bu aylaklık... Ordu dağıldı. Ha deyince kurulamayacağı meydanda... Ordu olmayınca, nasıl atarız bu utancı üstümüzden? Nasıl dinlenebiliriz?"⁷⁵

d) İttihatçılara Duyulan Nefret: Ülkeyi on yıl yöneten İttihatçılar, uyguladıkları yanlış iç ve dış politika, saptadıkları ters hedef ve amaçlar yüzünden nefret kazanmışlardır. Özellikle halkın dinsel ve geleneksel bağlarla bağlandığı padişah ve rejimini devirmeleriyle ilk tepkiyi çekerler. Saltanatı ve hilâfeti yıkmak gibi kıskırtıcı eylemlerde bulunmakla karalanırlar, "vatan haini", "padişah, din ve gelenek düşmanı" olarak suçlanırlar. Giyim-kuşamlarıyla da onlara uymadıkları için "gâvur" damgasını taşırlar. Romanda, bu zihniyeti yansıtan, her fırsatta itttihatçılara olan kinini açığa vuranlardan biri de Dr. Münir'in Çerkes dadısı Gülnihal Kalfa'dır. Köşklerinde gizlenen eski itttihatçı Halil Paşa'nın, yemeklerinden ve hizmetinden memnun kaldığı Kalfa'ya,

⁷⁵ Yorgun Savaşçı, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s: 34-35.

"- Sağıol Gülnihal Kalfa!.. Hani bir de inadı bırakıp ittihatçı olsan yok mu?" şakasına, o, somurtarak:

"- Yapmayınız arslanım!.. Yel götürsün ağzınızdan efem... Biz hamdolsun Müslümanız efem... Gâvurluktur efem ittihatçılık... Dinsizliğim, imansızlığımdır... -Gülmeye başlayan doktora dargın dargın baktı:- Gülmeyiniz efem!.. Allahınız göstermesin! Ölüyorum deseler, sır vermem ittihatçı gâvurlarına bendeniz efem... Evimizi basmadılar mı? Sizi sürgüne götürmediler mi?" yolunda yanıt verir. Halil Paşa'nın Abdülhamit hafiyelerinin de ev basıp sürgüne gönderdiklerini anımsatması üzerine Gülnihal Kalfa;

"- Onlarla bir mi ittihatçı gâvurları? Nur içinde yatsın Sultan Hamit Efendimize "Contürk" dediler sizin için, kahrolası hafiyeler... Aldattılar efendimizi" diye haklı çıkmaya çalışır. Halil Paşa ise:

"- Tamam, o zaman Jontürk diye gittik. İttihatçılar zamanında karttürk diye... Ne farkı var alık Çerkes?.."76 yolunda gerçeğı açıklar.

Dr. Münir, kapısını çalan üç ittihatçının kim olduğunu soran Gülnihal Kalfa'ya Hareket Ordusu türküsünü söyler. 31 Mart'tan sonra çıkan bu türkünün nakaratındaki "Hareket Ordusu... Bereket Ordusu... " sözlerini duyan Çerkes dadı, ittihatçılara lânet okur. Karşısında gerçekten düşman ordusu varmış gibi, "- Hareket ordusuymuş... Bet bereket mi bıraktılar kahrolasıcılar... Muhammet'in ümmetini açlıktan öldürdüler. Rumeli çingeneleri..." şeklinde öfkeli çıkışlarla ittihatçılara ateş püskürür.

Abdülhamit'in aşçılarından Hacı Bakkal, 31 Mart Ayaklanmasında sarık dolayıp birçok etkinliklerde bulunur. Ortalık yatışınca, "Kâbeden geliyorum" diyerek yeni dükkân açar. Savaş yıllarında İaşe Nezaretindeki kimi kodamanlarla toptancı Rumlara aracılık edip oldukça yüklü para yapar. İkinci görevi ise yerleştiğı Fuşya Tarlası'nda ittihatçı gözetleyip anında jurnal etmektir. Arkadaşlarının Bekirağa Bölüğü'nden kaçırdıkları fakat polisler tarafından yakalanınca işken- ce korkusuyla tıpkı bir suçlu gibi öldürülmektense kendini vurmayı

⁷⁶ Yorgun Savaşçı, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s: 119.

yeğleyen ittihatçı Dr. Reşit Bey'in intiharına çok sevinir, hatta çocuklar gibi "oh olsun" der. Komşusu Neriman Hanım'ın 7 yaşındaki oğlu Enver'e, beynine işlercesine ittihatçıları kötüler. Küçük çocuk, Hacı Bakkal'dan duyduğuyla, gözünün önünde kendini vuran Dr. Reşit'i kastederek, "- İttihatçıymış... Savaşta bunlar yendirmiş bizi... Vatan hainiymiş bunlar... Bildiğin, gâvur..." diye dayısı Cemil yüzbaşıya anlatır. Oysa, Enver, babasının Edirne savunmasında şehit düşen ittihatçı teğmen olduğunu bilmez. Nazmi Bey'in, yaşitleri Fenerbahçe, Kuşdili'nde gönlünce eğlenirken Balkanlar'da komitacı kovalayıp, dağlarda özgürlük aradığından, 26 yaşında, yitirilmiş bir savaşta öldüğünden, 18 yaşındaki annesinin kendisine hamileyken dul kaldığından haberi yoktur. Parkında olmadan babasına "ittihatçı gâvuru" der.

Halkın, ittihatçılardan nefret etmesinin bir nedeni de politikalarını adam öldürme üzerine kurmaları, daha açıkçası devlet yönetimine cellâtlığı karıştırmalarıdır. Vatan adına bilinçli sorumluluklar yüklendiklerini iddia eden kimi ittihatçıların insanlık çizgisinden canavarlık çizgisine kaymaları, memleketin kurtuluşu hesabına kendi canlarını da tehlikeye atarak gözlerini kırpmadan pek çok insan öldürmeleridir. İttihat ve Terakki Derneği'ni kuranlardan Dr. Reşit ile derneğin Manastır'daki kolunu yürüten Patriyot Ömer gibi.

17 yaşındayken hürriyet için döğüşmeye başlayan Dr. Reşit, yıllarca Trablus çöllerinde yaşadığı sürgün hayatından sonra amacına ulaşır. Buna rağmen çıkış yolu sandığı, gerçekte hürriyetle hiç de ilgisi olmayan toptan öldürme eylemlerini sürdürerek kendi acı sonunu hazırlar.

Örgütten aldığı gizli öldürme emrini hiç duraksamadan yerine getiren, gözü kara ittihatçılardan biri de Patriyot Ömer'dir. Davaya olan kesin inancı ve mutlak bağlılığı uğruna Mustafa Kemâl'i bile vurma girişiminde bulunur. Olay, aslında Mustafa Kemâl ile Enver Paşa çekişmesine dayanır. İttihatçıların ünlü kodamanı, Kemâl Paşa'nın orduyu siyasetten çekip kışlaya döndürme düşüncesine karşı çıkar. Ordunun, memleket yararına çalışan partiyle birlikte olmadığı takdirde felâketler başgöstereceğini savunan Enver Paşa, el altından Mustafa Kemâl'i vurma görevini Patriyot Ömer'e verir. Tam harekete geçecekleri sırada Halil Paşa'nın, değerli komutanın boşuna harcan-

masını önlemesiyle vazgeçilir. Yaratılan sinsî hava dağıtılır, karanlıkta kendisini başkasına benzettikleri yanlışıyla işin içinden sıyrılırlar. Zanaatı adam öldürmek olan Patriyot Ömer, insanlık çizgisinden çoktan çıkmıştır. Önceleri, rahatlıkla adam vurduğunu, herkesin kolay kolay beceremediği bir işi yüz akıyla başarmanın kibri- ni duyduğunu açıkça söyler. Askerlikten de salt bu kutsal görev için ayrıldığını belirten Ömer, kırılması güç bir rekoru kırıp artık çekilmek isteyen insanların bezginliğini duyar, tabancayı bile istemeden zor taşır.

ē) İttihatçıların Bölünüşleri: Balkan bozgunundan sonra İttihatçı teşkilâtından olanlar paniğe kapılarak çil yavrusu gibi dağılırlar. Yüreklerini saran tedirginlikle bir kısma karşıt tarafa geçer. İkiye bölünen Teşkilât-ı Mahsûsa'da artık gizli hiç bir şey kalmaz. En gözü karalar bile, düşmanla omuz omuza savaşma gücünü, daha önemlisi güvenini yitirir. Bir ittihatchı yakalanır ya da evi basılırsa o korku, en azından kuruntu hepsine yayılır. Çoğu, mükemmel işleyen, insanın anında nerede olduğunu duyan, kokusunu alan, solugunu hissedenden hafiye teşkilâtı karşısında yelkenleri suya indirir.

Yıllarca süren savaşlar, uğranılan yüz kızartıcı yenilgiler, sürgünler ittihatchıları canından bezdirir hale getirmiştir. Yiğitlikte sivrilmiş olanlarda bile yılgınlık, bir korku vardır. Gizlenmek için ev ya da sığınak arayanlara "Ben seni saklayamam, korkuyorum" demeleri bu çözümlenin doğal sonucudur. Girdikleri "bataktan" artık çıkamayacakları duygusu benliklerini kaplamıştır. Bu saplantının nedeni, yenilgileri hesaba hiç katmamaları, koskoca imparatorluğun bir iki bozguna göçüp gittiğine inanmaları, bundan kendilerini sorumlu tutmaları esasına dayanmaktadır. "Bu iş burada bitti" diyen savaş yılgınlılarının düşünceleri giderek etkili olmaya başlar.

Oysa bilinen gerçektir ki boğuşmalarda ileri atılımlar olabileceği gibi geri sıçramalar da görülebilir. Yenilginin ilk günlerindeki bezginlik, şaşkınlık, vurma, vurulma olayları olabilecektir. Dün panik yaratanlar belki de yarın ateş boylarında can vereceklerdir. Hiç bir umut yokken, Şemsi Paşa'nın vurulmasından üç gün sonra özgürlüğe kavuşmaları güçlerini sonuna kadar deneme kararlılığından doğar. Makedonya, Balkan, Seferberlik, Sarıkamış, Çanakkale Savaşları hep bu

tükenmez dayanma kuvvetinden gelir. Afyon-Eskişehir hattında yürüyen Yunan ile Sivas yakınlarına kadar ilerleyen Rus saldırıları gene aynı inanç ve ulusal savunma bilinciyle önlenmiş, tavrından Osmanlı mülküne yerleşmek isteyen Alman Palabıyık Vilhelm durdurulmuştur. "Battık" denilen her savaşta yeniden doğmak ve çeşitli cephelerde canla başla döğüşmek başlıca koşul sayılmıştır. Bu işin bir ucu bir yerde çözülmüşken, başka bir yerde sıkı sıkıya bağlanmış. Ak koyun ile kara koyunun belli olduğu böyle karışık zamanlarda, Köroğlu'nun "Mert dayanır, namert" kaçır" sözü savaş sloganı kabul edilmiştir. Onları yeni cephelere götüren neden, bu umut ve inançla vatana, karnının son damlasına kadar sahip çıkma milliyetçiliğidir.

İttihatçılar akıllı ve yürekli diye övündükleri paşalarının yenilgiden sonra kaçmalarına bir anlam veremezler. "Kalıp da yaptıklarının hesabını erkekçe vermeliydiler" şeklinde düşünürler. Çünkü Sarıkamış'dan tanıdıkları Enver Paşa, değme kabadayılardan siperlendiği sırada, avcı hatlarında kurşun yağmurlarında tek başına dolaşacak kadar korkusuzdur. Kanal savaşlarının zorlu komutanı Cemal Paşa ile Bâbîâli baskınında gücünü kanıtlayan Talât Paşa'lara rağmen felek, onların yiğitliklerini on paralık edip yere baktırmıştır. Üstün nitelikli komutanların bütün çabalarının boşa gitmesi, her şeyin çoktan bittiğini gösterir.

İttihat ve Terakki Derneği'nin ateşli kurucuları da bir daha bir araya gelmemek üzere dağılmışlardır. İshak Sükûtî San Remo'da veremden ölmüş, İbrahim Temo Romanya'da sürgündür, Bakû'lu Hüseyinzâde Ali Bey, Bekirağa Bölüğü'nde vatan hainliğinden mahpus, Kafkasya'lı Reşit ise polislin eline düşmemek için kendini vurmuştur. Çoğu özgürlüğü göremeden can vermiş ya da vatan haini karalamasıyla istibdat zindanlarında yatmıştır. Dr. Münir de ittihatçılardan adam öldürmeye yönelik despot politikasını görünce dernekten ayrılmıştır.

f) İttihatçılardan Kısıtılışları: Çöküntü ağırlığının herkesi sardığı, bulanık işlerin ardarda sergilendiği bir dönemde ittihatçılar tıpkı bir kısıtlanmış ava benzerler. Bekirağa Bölüğü'nden kaçırılan siyasî tutuklular birkaç güne kalmadan hemen yakalanırlar ya da kendilerini öldürmek zorunda bırakılırlar. Çünkü dışarıdakiler, ele geçirildikleri zaman birbirlerini ele verirler. Ağzı sıkı, güvenilir dostların kallesliği düşmanı da geçmiştir. İttihatçılık adına her-

şeyi yapabilecek kadar gözüpek, ağzı köpüklü olanlar köşeye sıkışınca iftira, yalan ve şantajı kurtuluş yolu seçerler. Polisin eline düşmek için Dr. Reşit'in kendini vurması onları, üzerlerinden ağır bir yük kalkmışcasına ferahlatır. Cemiyetteki arkadaşlarının planları üzere kaçırılan ittihatçıların kıyıcı valisi, vaktiyle çok iyilik ettiği bir adamın Kadırga'daki evinde ancak beş gün saklanabilir. Hanımların korkusu ve bakkalın ikide bir "misafir mi var?" diye sorması üzerine yer değiştirmek zorunda kalır. Güvenilir insan olarak bildikleri Cemil Yüzbaşı'nın Fulya Tarlası'ndaki teyzesinin evine güpegündüz götürülürken yakayı ele verir. Sürekli kovalanan ve bir çıkmazda kıştırılmak istenen Reşit Bey, polise fırsat vermeden ölüm emrini kendisi uygular. İttihatçılar iktidar oldukları sürece o kadar çok düşman edinmişlerdir ki İstanbul'un her sokağı, her köşesi onlara kurulan pusularla doludur. Her pencereden bakan meçhul göz, her kapıda bekleyen gizli el bunu kanıtlamaktadır. Dostla düşmanın el ele verdiği bu bulanık ortamda kimin, nerede, ne zaman, ne yapacağı belli değildir. İnsan avcılarına gururla yardım eden ve bundan büyük zevk alan medrese takımı vardır. "Gâvur" diye belledikleri ittihatçıları yakından meraklı bakışlarla izleyen sarıklılar, onların hapisten kaçtıklarına öfkeden dönmüş gözler ve salya saçan ağızlarla tanıklık ederler. Dr. Reşit'in medrese önünde kaçırılışını gören Lâz hoca, babası ölmüşçesine tepinir. Onu kaçtıran Patriyot Ömer'i olduğu gibi tarif eder.

Dünün ünlü hürriyet kahramanı Patriyot Ömer de sürekli kovalanan ittihatçılardandır. Bekirağa Bölüğü'nden kaçtıktan sonra gizlendiği Osmanbey'deki yerin basılması üzerine bitişikteki Rum kadının evine sığınır. Göz hapsinde tutuluyor sanısıyla kaldığı yerdeki ihbarlardan kuşkulanan arkadaşları hemen davranırlar. Yüzbaşı Cemil dikkat çekmemek için nişanlısı Neriman'la birlikte Patriyot Ömer'in saklandığı eve gider. Onu çarşafı, peçeli kadın kılığında dışarı çıkarır. Anlaşılmasın diye tekrar yüzbaşı İsmail Bey'in Kasımpaşa'daki evinde kıyafet değiştirir. Kıştırılmış dava adamlarını köşkünde barındıran, fazladan cemiyetten de ayrıldığı için kuşulanılmayan eski ittihatçı Dr. Münir'e getirirler. Güvenilir bir kişiliğe sahip olan doktor, durmaksızın aranan, padişahın amcası Halil Paşa'yı da uzun süreden beri evinde gizler.

Bunlara daha sonra Yüzbaşı Cemil de katılır. Patriyot Ömer'i Rum madamın evinden nişanlısıyla birlikte kaçirtir. O anda bakkaldan çıkan bir adamın Neriman'a sataşması üzerine, kız "Cemil Abi" diye bağırır. Adamı bütün gücüyle kıyasıya döğen ve sonra da duvara çarpan Cemil'i bakkal ile çırağı görmüştür. Adı duyulan, Fulya Tarlası'nda oturduğu öğrenilen, ölen ittihatçı Reşit Bey'in onun evine doğru koştuğu saptanan Cemil de artık kovalanan bir av olmuştur. Hakkında bir suçluyu kaçırmak ve görev halindeki polisi ağır yaralamak suçundan tutuklama emri çıkarılmıştır. Dövdüğü, kaburgalarını kirdığı adamın sivil polis, ağabeyisinin de başkomiser olduğu anlaşılmıştır. Kan davasına dönüşen olay yüzünden Cemil, öldürülme kastıyla sürekli aranmaktadır.

Kurulan çok sıkı bir hafiye teşkilâtıyla, değil yalnız suçlu ittihatçılar, suçsuz subaylar bile bunaltılmıştır. İtilâfçı askerlerden oluşan Nigebân Cemiyeti, Hürriyet ve İtilâf ile İttihad-ı Muhammediye partileri gönüllü hafiyelik etmekte, ittihatçıları en amansız yerde kıstırmaya çalışmaktadır. Ali Fevzi Paşa'nın başkanlığında kurulan özel Harp Divanı, Jontürk uygulamalarını 1888'den itibaren incelemekte, Nazım Paşa'nın başkanlık ettiği Harp Divanı ise savaş yıllarında işlenen suçlarda ittihatçıların sorumluluğunu aramaktadır. Boğazlayan Kaymakamı Kemal Bey ile Urfa mutasarrıfı Nusret Bey'in asılmaları durumun önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Siyasî suçluları evinde saklayan Dr. Münir'in Caddebostan'daki köşküne giden Bağdat Caddesi, yazara tarihteki kimi büyük olayları anımsatır. İmparatorluğun merkezinden başlayan bu yol, Anadolu'yu boydan boya geçtikten sonra Bağdat'a ulaşır. Sultan Yavuz Selim Çaldıran'a bu yoldan sefere çıkmış, Mısır'dan halifelik avandanlıklarını gene bu yoldan getirtmiştir. Oysa, şimdi bu bölge eski güvenliğini, tarihsel önemini yitirmiş, can ve mal emniyeti açısından korkulu bölge haline gelmiş, İngilizlerin desteğiyle Rum ve Ermenilerin sinsice dolastıkları pusu yeri olmuştur.

Herkesin birbirini tanıdığı bir semtte, bir eski köşte 2,5 ay saklanmak oldukça zordur. Dr. Münir haklarında yakalama emri çıkarılan üç kişiyi hem barındırma hem de gizleme yükünü taşır. Dışarıya iki kişi görünüp beş kişi yaşamak kolay değildir. Alınan süt, ekmek ve sigaralara çok dikkat edilir. Her an enselerinde Abdülhamit hafi-

yelerinin soluğunu duyma tehlikesi vardır. Ayrıca, çevrede onları jurnal edebilecek Rum-Ermeni azınlıkları, itilâfçı subay ve sivil-leri, yerli halkı hesaba katmak gerekir. Güncel yaşamdaki en ufak bir değişiklik sırasında hepsini ele verebilir. Nitekim, birtakım ihbarlarla ev basılır. Halil Paşa ile Patriyot Ömer yakalanır, Cemil ise Neriman'la evlenmek üzere Fulya Tarlası'ndaki eve gittiği için kurtulmuştur. Tam odalarına çekildikleri sırada evin sarıldığı haberi alan Cemil, askere özgü sezgi ve çeviklikle hemen oradan ayrılır. Caddebostan'a Dr. Münir'in köşküne geldiğinde oranın da yabancı subay ve Türk polislerince çevrildiğini görünce Üsküdar'ın yolunu tutar. Artık, ne yapacağını, nerede barınacağını bilmeden, sadece yakalanmamaya çalışan bir avdır.

g) İttihatçıların Uzaklara Kaçış İsteği: Yenilgilerle sonuçlanan savaşların subayların ruhlarında yarattığı ağır yorgunluk ve halktan gördükleri sert tepki onlarda köy gibi sakin, uzak yerlere gitme özlemi uyandırır. Yıllarca yapışkan bir bataкта debelenen itttihatçılardan kimilerinin artık mücadele güçleri kalmamıştır. Sıralarını savdıkları gerekçesiyle sessiz ve huzur veren yerler aramaya koyulurlar. Yatağına uzandığı sırada, uzaktan duyduğu köpek ulumalarıyla aklına "köy" gelen Yüzbaşı Cemil, düşüncesini arkadaşı Patriyot Ömer'e açar. Cephelerden tanıdığı Çorumlu davavekili itttihatçı Cevdet Bey, kendisini memleketine çağırmıştır. Oralarda toprağın ucuz olduğunu duyan Cemil, tarla ekip biçtirerek, hayvan yetiştirerek tıpkı bir "ağa" gibi rahat yaşamalarını önerir. Kendisine çok ilginç gelen ve şiddetli gereksinim duyduğu köy hayatına nişanlısı Neriman ve teyzesi Selime Hanım'la bir an önce girmeye hazırdır. Köyde büyüyen, toprak işlerinin zorluğunu değerlendiren Patriyot Ömer ise, gerçekçi bir yorumla bu öneriyi pek tutmaz. Çünkü Çorum toprağının kıraç olduğunu, kimi yıl ürün vermediğini, yaylası, otlığı bulunmadığı için hayvan bakımının çok güç olduğunu iyi bilir. Köy yaşamının Anadolu'yu hiç tanımayan İstanbullulara uzaktan çok hoş geldiğine değinen Patriyot Ömer, köydeki tarla ve kan davalarının hiç tükenmediğine, en umulmaz zamanda komşularla takışıldığına, dahası vuruşulduğuna dikkatleri çeker. Ayrıca, yıllarca süren kavga döğüşten bıkmışlardır. Amaçları kimsenin işine karışmadan, hiçbir ciddi şey düşünmeden yaşamak, kafa dinlemektir. Tasarlanan yer de ancak, itttihatçıların taşra

teşkilâtı olan Salihli'deki Kuşçubaşı Çiftliği'dir. Örayı cennet kadar güzel bulan Cemil, hemen yarın gidebilecekmiş gibi sevinir. Siyasetle uğraşmamaya kesin karar verir. Abdülhamit'lerle, Talât ve Enver Paşa'larla, İttihat ve Terakki'lerle, hafiyelerle, Karakol Cemiyetleriyle ilgilenmeyi başkalarına, isteklilerine bırakır.

B. TARİHSEL YANILGILAR

İttihatçıların devlet yönetme politikasını tutmayan, onların insanlık çizgisinden çıktığını gören Dr. Münir, dernekten 31 Mart'ta ayrılır. Savaş yıllarında Sarıkamış, Irak Cephelerinde bulunan, daha sonra Şam'a Yedinci Ordu'ya gelen Dr. Münir, Deniz Hastanesinde hekimlik yapar. Mahmut Şevket Paşa'ya suikast olayında Sinop'a sürülür. Suikastçi Kavaklı Mustafa'nın, Rus vapurunda gizlenmesi üzerine idam kararı yanlışlıkla Dr. Münir'e çıkarılır. Gerçeği anlayan Cemal Paşa, onu, üç gün sonra İstanbul'a çağırır. Fakat, ittihatçılar tarafından sürekli izlenir. Murat Bey'in Mizan gazetesinde çıkan derneğin iç yüzüyle ilgili yazılarından ötürü ittihatçıların can düşmanı kesilir. Hakkında ölüm cezası verilirse de işe yarayabileceği düşüncesiyle vazgeçilir. Lâkabı, "farmason" olan doktor, kendisini Sinop'a götürren ve öldürmek için fırsat kollayan Arap yüzbaşı Maksut Sipahi'yi bu kez, kapısında Patriyot Ömer'i saklatmak üzere görünce, aklına tipik bir Osmanlı tavrı gelir. Ata binme demek olan sipahi ile yüzbaşının lâkabını, onun davranışlarına uygun olarak ters yönden şöyle bağdaştırır:

"Hey gidi cemiyetin ünlü Maksut'u... Sipahi lâkabını almak yigitlik değil, sonunda böyle yaya kalmamak yigitlik. Osmanlı yediden yetmiş sipahi geçinir ama, yüzyıllardır dağı, taşı yayan yapıldak gezmekten tabanları aşınmıştır. Neden? Çünkü "Ata dost gibi bakacaksın, düşman gibi bineceksin." Biz değiştirmişiz bu lâfı... Düşman gibi baktık atımıza, dost gibi binmeye kalkıştık, Sipahi Ağa... Ben buna, iznin olursa "ittihatçı aklı" diyorum!.."77

I. Dünya Savaşına Giriş: Dernekten ayrıldığı için ittihatçı düşmanı bilinen ve kuşkuları üzerine çekmeyen Dr. Münir, gizli örgütün aran-

77 Yorgun Savaşçı, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s: 77.

makta olan öncü-eylemci kişilerini köşkünde barındırır. Onlarla geçmişte yapılan yanlış uygulamaları tartışır. Bunlardan üzerinde en çok konuşulana, Osmanlı İmparatorluğu'nun, I. Dünya Savaşı'na girmekle hata ettiği gerçeğidir.

Yazar, Dr. Münir'in ağzından bunun tarihsel bir yanlışlığı olduğunu savunur. Romanda, ülkeyi yok yere savaşa sürükleyen ittihatçı kesimi temsil eden Enver Paşa'nın dayısı Halil Paşa'yla bu konuyu enine boyuna eleştirir. "Eğer, Abdülhamit başta olsaydı savaşa girmezdik" düşüncesinden yola çıkan Dr. Münir, ittihatçıların, sultanı tahttan indirmelerini, hiç tanımadıkları halde "millet istiyor" diyerek kendilerinin bile bilmedikleri hürriyeti getirmeleri, daha doğrusu giderek batmakta olan devleti ancak bu yolla kurtaracaklarını sanmaları hatasına düştüklerini öne sürer. Abdülhamit II'yi alaşağı etmek, anayasayı kabul ettirmek, meşrutiyetin ilânıyla meclisi açtırmak, plansız programsız tasarılar hazırlamak hiç bir sonuç vermemiştir. Çünkü, ittihatçılar uğrunda pek çok şehit verdikleri hürriyetin ne olduğunu, hürriyete dayanan devletin nasıl yönetileceğini bilememişlerdir.

Yönetim Beceriksizliği: Hürriyetin neye yarayacağını düşünmeden bilinçsizce ilân edenler, "istim arkadan gelsin" hesabı, onu iyi işletebilecek bir kadro oluşturmaya koyulurlar. Ancak, iktidara geçinceye kadar, kadronun gerekliliği bir yana, varlığından bile haberleri yoktur. Otuz üç yıl süren despotluğa başkaldıranların hepsinin elele vererek bu güzel vatani kalkındıracaklarını, cennete çevireceklerini sanırlar. Özellikle Avrupa'da Abdülhamit II'nin kanlı yönetimine karşı savaş verenlerin her zorluğun üstesinden gelebilecek yetenekte insanlar olduğuna güvenirlere. Oysa, kiminin bu konuda hiç bilgisi yoktur, kimi deneyimsizdir. Kimi iyi niyetle mantıksız yollar göstererek işleri büsbütün karıştırır, kimi de kişisel çıkar kaygısıyla onları yokuşa sürer. İçine düştükleri çıkmazı altı aya varmadan anlayan ittihatçılar uyumlu bir kadronun gereğine inanırlar fakat kısa sürede yetiştiremezler. Artık Osmanlı İmparatorluğu, uçsuz bucaksız okyanusta, azgın fırtınalarla her an batma tehlikesi geçiren bir gemi gibidir. Bu çalkantılı dönemeçte, Harp Okulu hocası Vehip Paşa, Diyarbakır'dan bir güneşin doğduğunu, ışıklarıyla memleket gençlerine mutlaka doğru yolu göstereceğini, onları karanlıklarda debelenmekten kurtaracağını

müjdeler. Bu, sonsuz inançla, büyük umutlarla bağlanılan kişi, adı o zamana kadar hiç duyulmayan Ziya Gökalp'dir. Ünlü düşünürüne hiç düşünmeden bağlanan ittihatçılar, onun ağzından çıkan her söze Kur'an buyruğu gibi taparlar, hikmetinden sual etmeyi akıllarına bile getirmezler. Modern düşünceleri, insanları seçme ve yetiştirmedeki ustalığı nedeniyle geleceğin umudu olan gençler, gözü kapalı onun eline verilir. Ancak beklenen yararlar elde edilemez. Çünkü, Ziya Gökalp böylesine zor ve ivedi iş için yeterince hazır değildir. Gençliği yetiştirirken kendisini de yetiştirir. Bu arada gerçekleşmesi olanaksız, karmakarışık, tutarsız, soyut düşünceler ortaya atması onu kısa sürede umut olmaktan çıkarır. Hele, çökmekte olan imparatorluk için Turancılığı çıkış yolu göstermesi tam bir felâkettir. İslâmcılık, Batıcılık, Türkçülükten, birbirleriyle asla bağdaşmayacak, bağlayıcı bir düşünce sistemi çıkarmaya çalışır. Bu yolu izlemek ise düpedüz yenilgiyi kabul etmek demektir.

İnkılâpçı Kadro Yokluğu: Yazar, ittihatçıları iktidara, geçmeden önce "inkılâpçı kadrolar" oluşturmamakla suçlamasına en büyük kanıt olarak 31 Mart olayını gösterir. Gericici ayaklanmasından önce, avcı taburlarıyla kimi birliklerin İstanbul'dan çıkarılmalarına, Hüseyin Cahit Tanin'de karşı çıkar. "Onlar hürriyetin biricik dayanağıdır. Başkent'ten bir adım ayrılamazlar" der. Oysa, bu avcı taburları özgürlüğü koruyacak, savunacak şekilde eğitilmemiş, Abdülhamit II'nin ordusundan rastgele alınmıştır. Manastır'a bunların yerine başkaları seçilseydi onlar gelecekti, o zaman ayaklanmayı bastırmada onlar kullanılacaktı. Hürriyetin ilânından sonra da bunlara yeni ödevleri hakkında birşeyler öğretme gerekliliği duyulmaz. Durum böyleyken Hüseyin Cahit'in gelişigüzel ele geçmiş birlikleri hürriyet bekçiliğinden sorumlu tutması, onun ya, inkılâpçı kadroların varlığından habersiz oluşuyla ya da habersiz görünüşüyle açıklanır. Yazarın düşüncelerini aktaran Dr. Münir, 31 Mart olayının, kimi ittihatçı kodamanlarının işine yaradığı görüşünü ileri sürer. Tüm ittihatçıları temizlemeye yönelik olan bu hareket, birtakım gerçekleri su yüzüne çıkarır. Örneğin, gericici Hasan Fehmi öldürüldüğü halde, Derviş Vahdetî olabildiğince başıboş bırakılmıştır. Bağnaz takımının orduya girip propaganda yapmasına seyirci kalınmış, softaların İttihad-ı Muhammediye derneğinde toplanıp örgütlenmelerine göz yumulmuştur. En önemli yanlış ise hür-

riyeti aldıktan sonra götürüp Abdülhamit II'nin yönetimine sunmak olmuştur. Bütün bunlar "ilerilik" adına yapılan eylemlerdir, korku belirtisidir. Amaç, kimi ittihatçı şeflerinin eski soygundan pay almalarıdır.

Yaklaşık on yıl iktidarda kalan İttihat ve Terakki, başlangıçta iyi niyetle işe koyulur. Anayasayı ilân ettikten sonra, üyeler kişisel çıkar gözetmediklerinden kurulan hükümette görev almazlar. Eski yönetimin vurgununa ortak olmazlar. Memleket yararına çalışan dürüst insanları derneğe kaydederek aralarında birlik ve dayanışma sağlamaya çabalarlar. Ancak, talihsizlikleri, aralıksız süren kanlı boğuşmalar kendilerini, özellikle, I. Dünya Savaşı'na iten etkenlerdir. Balkan yenilgisiyle Rumeli yavaş yavaş elden çıkmaktadır. Doğu cephesinde de ağır kayıplar verilmiştir. Uçurumun kenarına geldiği bir sınırda ya boyun büküp ölümü beklemek ya da sonucu ne olursa olsun vuruşmak sözkonusudur. Umutsuzluğa rağmen döğüş yolunu seçerler. Arkalarını da Almanya'nın Anadolu'ya yerleşmesini istemeyen İngilizler'e dayarlar. Bu yüzden özgürlüğü de anayasayı da kendi güçlerince kolaylıkla getirdiklerini sanırlar. Kısa süre sonra, politikanın Almanlardan yana dönmesi, gerçeği görmelerine neden olur. Batağa doğru hızla sürüklenirken karşılarında İslâmlığı bulurlar. Kazandıkları hürriyet kendilerine zarar, başkalarına yarar sağlar. Örgütte çözümler başlar. Giderek daha kıyıcı, daha akılsız davranmalarının nedeni, ne yapacaklarını, hangi dala tutunacaklarını bilmeme şaşkınlığından kaynaklanır.

Desteginden yoksun bir avuç Anadolu Türk'üyle de iş göremezler. İmparatorluğa yeni dayanak bulabilmek amacıyla arayışlar içindeyken fırsattan yararlanan Almanlar, önlerine Turan masalını koyarlar. Denize düşen yılana sarılır çaresizliğiyle Anayurda doğru atılırlar. Fakat oradaki Türklerin, Anadolu Türk'ünden çok farklı olduğunu anladıklarında iş işten geçmiştir. Yazar, burada, Turancılığın, aslında Almanların emperyalist amaçları doğrultusunda ortaya attıkları, Türklerin mantığına ters gelen bir ideoloji olduğunu savunur. Biz, eğer Sarıkamış engelini aşabilseydik gene de 95 bin kişilik orduyla Turan'a varamazdık. Varsaydık elimizde tutamazdık. Çünkü daha Bakû önlerinde, Almanlarla nerdeyse "senin-benim" savaşı yapacaktık. O sıralarda Mısır'da bulunan Cemal Paşa da 25 bin kişilik gücüyle

orayı ele geçiremezdi. Geçirse bile tutması mümkün değildir. Turan'a gitme, Mısır'ı alma bir yana, Anadolu'ya yerleşen Almanları nasıl çıkarabileceğimiz büyük sorundu. Ayakta duruyor gibi görünen imparatorluk gerçekte dağılmıştı. Bunu kabul etme cesaretini gösteremeyenler çocuklara bile saçma gelecek fikirler öne sürüyorlardı. Korkunç bir çıkmazda debelenen insanımızın en doğru hesaplara boş veren, işin önemini Allaha bırakmaya yatkın, gündelik yaşayan ve yaşamında mucizeler bekleyen ruhunun yabancılar tarafından aldatılması kolaydır. Almanya'nın sahte bir cömertlikle sunduğu yeni savaş gemileri, milyonlarca altın, Yemen'in, bizi devletten saymazken sömürgecilikte yanına çağırması gözleri kamaştırır. Bunların arkasındaki gerçek ve tatlı kârları kimin alacağı akla bile getirilmez. Fırsatı kaçırmama önyargısıyla davranan kişi, kendini bağladığından düşünen kafayı küçümser, daha da ileri giderek "düşmana satılan bozguncu", "vatan haini" damgasını vurur.

Dış Politika Hataları: Sarıkamış bozgunu, Fransız cephesindeki ilk Alman başarısızlığı savaşı bırakmamız için uyarıcı olmadığı gibi Çanakkale zaferi ile Bolşevik ihtilâli de olanak tanımaz. Çünkü, öyle bir yere gelmiş ki durmak da yürümek de, hatta teslim olmak bile yarar sağlamaz. "Tam bir çıkmaz" olarak adlandırılan bu kıyametten ittihatçı yöneticileri tek başlarına sıyrılma çareleri ararlarsa da bulamazlar. Görünüşte savaştan çıkıp barış yapma anlamına gelen bu tavır, gerçekte Enver-Talât çekişmesine dayanır. İttihat Terakki'nin iktidar dönemlerinde izledikleri önemli dış politika hatalarını şöyle özetlemek mümkündür: Turancılık ideali uğruna Kafkasya kar ceheneminde yitirilen 90 bin kişi. Galiçya, Romanya, Makedonya'ya 120 bin insan göndermek. Düşman Irak'a yeni tümenler yığarken, bizim İran'a başıboş dolaşan birlikleri yöllamamız. Filistin'de kuvvet dengesi düşman lehine artarken bizim elimize geçenleri Bakû'ya aktarmamız.

Bunlar yapılırken zarar yalnız taşıma ücretiyle kalmamış, milyonlarca insan ölmüş, sakatlanmış, tutsak edilmiştir. Kimi kentler, kasabalar haritadan silinmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun ise kıt'a büyüklüğünde vatan parçaları elinden çıkmıştır. En büyük yıkıntıların arasında kendilerini apansız bulan ittihatçılar sorumluluk hatta suçluluk duygusu altında ezilmişler, Söyledikleri her söz, açıkladıkları her haklı özür, yaptıkları her doğru savunma becerik-

sizliği, bilgisizliği ortaya koyar, iŖe baŖlarken tutarlı görünen dayanaklar, sağlam hesaplar acımasızca deđiŖir, güvenilir olmaktan çıkar. Böylece yoluna pek çok cinayetler iŖlenen kutsal ocak İttihat ve Terakki Derneği tarihin yargısıyla baŖbaŖa kalırken, ilerigelenleri yıkıntı haline gelmiŖ, acınacak insan görünümündedir.

"Abdülhamit olsaydı savaŖa girmezdik" grŖn savunan yazar, İttihatçıların "savaŖa girme" inancıyla kendilerini koŖullandırdıklarını ve âdeta bir batakcı kumarına koyulduklarını anlatır. BaŖından beri kazanma olasılığı olmayan bu oyuna hesapsızca, Osmanlının o sıralardaki ruh haline çok uygun kumarıcı yatkınlılığıyla oturduklarını, memleketin dmenini ele aldıklarını iddia eder. İlk İttihat ve Terakki Cemiyetinin 1888'de, yani II. MeŖrutiyet'ten yirmi yıl önce kurulduğu halde, ülke yönetimini, 1906'da Selânik'de kurulan Osmanlı Hürriyet Derneğine bırakmasının batakcı kumarına zemin hazırladığını belirtir. En iŖini bilir ulusların bile varlıklarını fiŖlere yatırıdığı sırada, itttihatçılar, Rumeli'de patlayan  beŖ tabancayla, Resne'de dağa çıkan birkaç yüz kiŖiyle özgürlüğü kazandıklarını telgraf-la haber alırlar. 31 Mart ayaklanmasını bastıran Hareket Ordusu'ndan sonra asıl oyun baŖlar. nce Bosna-Hersek ile Bulgaristan elden çıkar. Trablusgarb'a yönelmemiz, Balkanlar'da yenilmemiz Yunan Çatalca'dayken Bâbiâli'yi basmak ve bu arada dŖmanların aralarındaki uyumsuzluktan yararlanarak Edirne'yi geri almak kumarıcı hesabına dayanır. Kendini oyunun hızına kaptıran Osmanlı toplumu istese de bu bataktan kurtulamaz. Kumarın hep acı sonuçlarını grdğu için Seferberlik bekleyen Anadolu halkı, bu nedenle I. Dünya SavaŖı'na "Seferberlik" adını verir.

1914'de İstanbul'a gelen bir İngiliz yazarı, imparatorluğun baŖkentini tüm yerli ve yabancı kumarbazların katıldığı bir batakhaneye benzetir. Kapanma saati gelmiŖ, hiç bir oyun kuralının iŖlemediđi, para desteleri, oyun kağıtları, zarların anlam taŖımadıđı bir yer olarak görür. Merkezlerinin kontrolünden ıkmıŖ, dilediklerini sorumsuzca yapan kibirli elçilerin de bulunduğu batakcı kumarında hiç kimse banknotları saymaz, gerçek olup olmadığını araŖtırmaz, çeklerin karŖılıđını sormaz. Yabancı DıŖ İŖleri'nin usta diplomatları Jon Türkleri bilgisiz, acemi bulurlar, yakında yıkılacaklarına inanırlar. Özellikle Enver PaŖa'yı kendine çok güvenen, gururlu, korkusuz, so-

gukkanlı tanımlıslardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun en büyük talih-sizliğini de dünyanın büyük savaşlara hazırlandığı bir çağda böyle bir adamın eline düşmesidir. Çünkü, savaş başladığı zaman öteden beri yatkın olduğu Almanlarla birlikte davranacak, Osmanlı politikasını onların güdümüne sokacaktır. Fakat, Almanlar en kısa sürede, zaten durduğu yerde sallanan, kağşanış Osmanlı toplumunu apansız uçuruma itiverecektir. Çünkü bilirler ki her cephede yenilmiş, üniforması bile dökülmüş yorgun ordu yaklaşmakta olan azgın fırtınaya karşı duramayacaktır. Bu kaygan dönemeçte, Türkler ya da başkaları onların yerine aldatıcı hesaplar yaparak Osmanlı'yı bunlarla oyalayacaktır. Büyük kârlara konma umuduyla sevinen Türkler eski sınırlarına tekrar kavuşacaklardır. Örneğin, İslâmlıkla Hindistan'a, Turancılıkla Sibirya'ya, Osmanlılıkla Viyana'ya olmazsa bile geçmişteki Rumeli'ye kadar uzanacaklardır. Savaş patlayıncaya kadar Türkleri destekler görünenler, daha sonra karşı tarafa geçecek, böylece Osmanlı nasıl girdiğini anlamadan kendisini yapayalnız savaşın ortasında bulacaktır.

Yazar, uzun süren tartişmalardan sonra, I. Dünya Savaşı'na girip girmemiz konusunda, yedeksubay Dr. Necati'nin ağzından şu kesin yargıya varıyor:

"..... Bana sorarsanız efendim... Bahtı karalık bizim milletimizde... Bu milleti idare edenler birbirlerinin canına susamış iki ayrı parti gibi görünüyorlar ya, görünüşe hiç aldanmamalı... Bunların ikisi de bir elmanın yarısı... Ama, biri sertliğe başlasa, öteki yumuşaklığı tutuyor. Milletın bahtsızlığı bence burada...Balkan savaşında olsun, Seferberlik olsun, dümen itilâfçıların elinde bulunsaydı, belki bu savaşlara hiç girmezdik. Doğrusu da buydu. İttihatçılar bizi uğursuz savaşlara aptalca saktular. Yendirdiler. Şimdiyse, dögüşmekten başka çaremiz kalmadı. Bu sefer de memleketin dümeni Hürriyet itilâfçıların elinde. Dögüşmezler. Dögüşmeyi akıllarına getirmezler. Oysa barış isteyen çağlarda, Hürriyet itilâfçılar başta olacaktı. Dögüş isteyen çağda itttihatçılar..."⁷⁸

Yolunda 90 bin kişi yitirilen Sarıkamış Seferi de Enver Paşa'nın önemli tarihsel yanılgılarından biridir. 1914 kışına girilirken başlatılan savaşın ilk anlarında düşman geri püskürtülür. Turan'a

⁷⁸ Yorgun Savaşçı, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s: 321.

gitmeyi anlamsız bulan Üçüncü Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa'nın karşı çıkmasına rağmen, yüce başbuğ Enver Paşa komutayı ele alır. Karda, buzda, aç ve çıplak titreyen askere yiyeceği-giyeceği Sarıkamış'taki düşman depolarından gidip almalarını, orada onları Niğbolu, Çaldıran ve Mohaç'daki gibi büyük şan ve şereflerin beklediğini haykırır. Başbuğun cesareti ve kararlılığından çok etkilenen ordu, 25 gün süren mücadeleden sonra Sarıkamış'a girer, ancak öteki kolorduların desteğinden yoksun olduğu için tutamaz. Son kez girişilen saldırıda Türklerden 33 bin kişi ölür. İki kez girildiği halde alınamayan Sarıkamış bozgununun birincisinde hiç er kalmaz, kalan subaylar ise direnmenin boşa gideceği kanısındadırlar. Fakat Başkomutan vekili başbuğun kesin emri uyarınca, yedeksubay Kâzım İskilip kalan subayları toplayarak bir kez daha bahtlarını deneme kararı alır. Yerlerin cam gibi buz tuttuğu, soğüğün iliklere kadar işlediği bu iklimde, Kâzım önde, kaçakları çevirmeye koşarlar. O anda fundalıklardan çıkan "kaputlu komutan"a derdini anlatamayan yedeksubay Kâzım, kaçak sanısıyla kurşuna dizilir. Oysa öncü yedeksubay, yiğitliğine imrendiği başbuğun istemiyle, en ağır hava koşulunda Turan geçidini aşmak için çırpınmıştır. İkinci saldırıda kaçtı diye bilinen başbuğ Enver Paşa ise kaçanları apansız bastırmak için "kaputlu komutan" kimliğine bürünmüştür. Kendi idealini gerçekleştirmek için canını dişine takar, fedakâr askeri Kâzım İskilip'i öldürttüğünden habersizdir. Böylece, Almanların petrol yataklarını ele geçirmek için özellikle karıştırdıkları Kafkas cephesi, Türklerin ağır kayıplarıyla sonuçlanır.

Tarihimizi güvenilir belgelerle araştıran Kemal Tahir, ittihatçıların bir başka hatasına değinir. O da, özellikle 31 Mart olayından sonra orduya sarıklıları alıp asker diye benimsemeleridir. Kaybedilen savaşların sorumluluğunda daha açıkçası suçunda büyük payları olduğu görüşündedir. Çünkü, fodlacı denilen medreselâlerin yedeksubay yapılma hatası orduda düşünce ve davranış ayrılığı yaratmış, askerin dinamik gücünü azaltmıştır.

C. İTTİHATÇILARIN YENİDEN TOPARLANIŞI

İttihat ve Terakki ileri gelenleri, iktidarları dönemindeki yönetimi bataklı kumarına benzeten İngiliz yazara karşı çıkarlar. Enver Paşa'nın kumar oynamak şöyle dursun, ömründe eline zar bile

almadığını anımsatırlar. Kendileri yıllarca boyunlarını yağlı kendire kaptırmamak için savaş vermişler, ölümle çelik çomak oynamışlardır. İngilizin gerçek niyeti ise, "hasta adam" dediği Osmanlı İmparatorluğunu ıskatına çökmek, payını ne zaman alabileceği hesabını yapmaktır. Tabancasız yaşayamayan, yüreksizliği kabul etmeyen ittihatçılar sürünerek ölmektense vuruşmayı yeğlerler. Çünkü, "ya devlet başa, ya kuzgun leşe" kuramını yaşamlarının ana ilkesi olarak benimsemişlerdir. Kavgada ölenler olacaktır ama kalan sağlarla döğüş sürecektir. Koskoca imparatorluk da elbette bir iki bozgunla çökmez. Yenilgileri kendilerine borç yazan ittihatçılar en kısa sürede bunu telâfi edeceklerdir. Bir sürçen atın başı kesilmeyeceği inancındadırlar. Bundan böyle zafer vardır. Ne olursa olsun devlet yaşayacaktır.

Batılılar, öteden beri Türkleri, İngilizlerin Hintlileri, İtalyanların Habeşleri, Fransızların Cezayirlileri, Japonların Çinlileri, Almanların Yahudileri, Amerikalıların Kızılderilileri gördükleri gibi görmüşler. Bunu İngilizler Maraş, Samsun, Urfa, Afyon, Konya ve İstanbul'u işgal etmekle, Fransızlar Adana, Mersin, Dört Yol, Pozantı'yı ele geçirmekle, İtalyanlar Antalya'yı almakla, arkaladıkları Yunan'ın Çatalca'ya kadar gelmesiyle kanıtlarlar. Vatanın dört bir köşesine saldırmışlar, devletin tüm demiryollarına, limanlarına, tersanelerine el koymuşlardır. Doğuda Ermenistan kurma hazırlıkları giderek gelişmekte, Kürt Teâlî Cemiyeti de imparatorluktan ayrı, bağımsız bir devlet haline gelebilmek için yabancılardan destek görmektedir.

Memleketin kötüye gidiş seyrini izleyen ittihatçılar, vatanın kurtarılmasında gene kendilerine görev düştüğü bilinciyle işe koyulurlar. Geçmişteki yanlış uygulamaları yinelememek için önce bozulup sonra düzelmeyi öneren Teşkilât-ı Mahsûsanın çekirdekten yetişme komitacı üyesi Kara Vasıf, "Karakol"u kurar. Hükümete sırtını dayayan bir örgütün başarılı olamayacağına değinen eski komitacı, bağımsız çalışan örgütü iki koldan oluşturur: Biri, cezaevlerinden siyasi hükümlülere kaçırıp gizleyecek ve düşman tarafına geçenleri tepeleyecek, öteki kol ise İstanbul'daki vuruşmalarda müslümanları savunma amacıyla her mahallede silâhli milis birlikleri kuracak, halk küçük çapta da olsa askerlik eğitiminden geçecek. Cephelerden getirilen, Salihli'deki Kuşçubaşı Çiftliğinde depo edilen silâhlar bu amaçla kullanılacaktır. Zorda kalınırsa çete savaşı bile yapılacaktır. Ka-

rakol derneğinin tüzüğünü ve yönetmeliğini hazırlayan Küçük Efendi Kara Kemâl Bey'in tutuklanmasına rağmen, işler planlandığı gibi yürütülecektir. Merkezin kimlerden oluştuğu, kaç kişi olduğu, ne zaman, nerede toplandığı, nasıl seçildiği gizli tutulur. Sır veren vurulacaktır. Milisler düzenli ordu disipliniyle yönetilecek, çeşitli kademelerde bulunanlar birbirlerini tanımayacak, emir verildiği an, herkes görevinin başına gidecektir. Başkomutan bile bilinmemekle beraber ittihatçıların ünlü reisleri Enver Paşa olasılığı üzerinde durulur.

Salihli'deki Kuşçubaşı Çiftliği, İttihat Terakki'nin taşra örgütü gibi çalışır. Malta'da tutsal edilen Eşref Bey'e aittir. Kardeşi Hacı Sami de Enver Paşa'yla birlikte. 16 yaşındaki en küçük kardeşleri çeteci olup çiftliği tek başına yönetir. Silâhları, cephaneyi, savaş ganimetlerini teslim alır. Aranan, kaçırılan, döğüşten yılan ittihatçıların sığındığı Kuşçubaşı Çiftliği oldukça güvenilir bir yerdir. Gerekliği anda isteyene silâh ve para gönderilir. Örgüt adına gelir getiren mal-mülk bağışı yapılır. Bilek gücü karşılığında aldıkları nakitleri vardır. Eşref Bey, bunlardan oluşturduğu yardım fonuyla yoksul ya da ölen ittihatçı ailelerini gözetir.

Karakol Derneğinin kuruluşuyla, ittihatçıların direniş gücüne imrenen Dr. Münir, Cehennem Yüzbaşı Cemil, Kara Kemâl Bey gibi değerlerle döğüşün yeniden başlayacağına, Anadolu'nun kurtulacağına sevinir. Namık Kemâl'in, "Cihangirâne bir devlet çıkardık bir aşiretten" sözü kendisinde yeni bir devlet kurma umudu uyandırır. Dört yüz zeybekte bu bataktan çıkılacağına kesin gözüyle bakar. Ona göre, bir zamanlar Tuna'dan Basra ya Sinop'tan Trablus'a uzanan koskoca imparatorluğun sınırlarından iyiye daralmış, yalnız Anadolu'nun haritası çizilmiştir. Osmanlı devletinin iç ve dış güvenliğini koruyan asker ile idare kadrosunu oluşturan memurlar, kendisini yetiştiren ana kaynak Anadolu'nun bağrında sürüle, atıla, döğüşe boğuşa toplanmıştır. Eğer, biz, biran önce davranırsak onlar kendiliğinden bize koşacaklardır.

Dr. Münir'in yeni bir devlet kurma düşüncesine karşın, Halil Paşa eski devletin kurtarılabilirliğinden yanadır. Fakat geniş islâm topraklarını ellerine geçiren İngiliz ve Fransızlar, 1917'de, halifeliğin kaldırılması koşuluyla Cemal Paşa'ya padişahlık teklif ederler.

İslâmın birleştiriciliğini ve kutsal savaş sembolü olmasını istemeyen İngilizlerin, halifeye sürekli pürüz çıkaracakları muhakkaktır. Halil Paşa ise "Halifeliği keybedersek, mahvoluruz, hiç bir dayanağımız kalmaz" görüşündedir. Çünkü, ona göre imparatorluğu yeniden toparlayabilmek ancak hilâfetle mümkündür.

İngilizlerin batı dünyası ile bolşevikler arasında kuracakları tampon bölge, Kafkasya'da olursa Anadolu da parçalanabilir. Fakat Bolşevikler direnirse o zaman bu bölge, Anadolu'ya kayar ki toprak bütünlüğü olan vatanda her türlü ağır koşula rağmen yeni bir Türk devleti kurmak akla daha yatkındır. Önder ve arkasındaki büyük şefler bu gerçeği kavrayıp uygulayabilirlerse sorun çözülür.

Halifesiz devletin yaşayamayacağı kuşkusunu duyan Halil Paşa'ya, Dr. Münir artık padişahlığın tamamen ortadan kalkacağını söyler.

İttihatçı şeflerini yargılamaktan bıkan İngilizler, onları Malta Adası'na sürmeyi kararlaştırırlar. İtalyanların direnmesine karşın, İngiliz, Fransız ve Amerikalıların İzmir'i Yunanlılara verme söylentisi yayılır. Damat Ferit hükümeti ise olabilecekleri, tevekküle bırakır. Onu tanıyanlar memleketi bu kez tümüyle batırmasından korkarlar. Fakat, halk artık uyanmıştır. Birbiri arkasına uğradığı yenilgilerin sersemliğini üzerinden atmıştır. Vatanın her köşesinde, gerçek yurtseverlerin önderliğinde halkı düşman işgâli konusunda aydınlatmak, onu ulusal direnişe çağırarak amacıyla savunma dernekleri kurulur. Batı Trakya'da, Kilikya'da, İstanbul'da, İzmir'de, Trabzon'da, Tarsus'da, Rize'de, Adana'da, örgütlenmeler başlamıştır. Bunun yanı sıra fırkalar doğar. Sulh ve Selâmet-i Umumiye Fırkası gibi. O dönemin aydını bile, sosyalistliğin ne olduğunu bilmez. Sadece işçilerin haklarıyla uğraştığını duymuştur. Kimileri bolşevik diye düşünür, kimileri de buna karşı çıkar. Hürriyeti ilân eden ittihatçıların hürriyeti bilmedikleri gibi Sosyalist Fırkayı kuranlar da nasıl bir program hazırlayacaklarını henüz saptayamamışlardır.

İttihatçılar, Karakol adlı gizli örgütten başka M.M. harfleriyle simgeledikleri Milli Müdafaa grubunu oluştururlar. Subayların öncülüğünde kurulan yeni örgütün amacı güvenilir başıbozukları çalıştırmaktır.

Anadolu ve İstanbul'daki ulusal kıpırdanışları sezen azınlıkları telâş alır. "Türk bir kez toparlanıp dayanmaya başlayınca hiç

kimse sökemez. Şimdi siz yalvarın da biz bırakalım yakasını Bulgarın demiş" şeklinde konuşan Ermeni Nuradunkyan, yabancı elçilere durumun önemini açıklar. Karakol ve Milli Müdafaa örgütleriyle savunma derneklerinin yurt çapında genişlemesinden sonra ülkeyi düşman işgâlin-den kurtarma umut ve inançları artar. İttihatçılar da memleket yönetimini tekrar ellerine geçirecekleri hevesine kapılırlar. Buna kanıt olarak, Kâzım Karabekir'in XV. Kolordu Komutanlığıyla Erzurum'a gittiğini, Mustafa Kemâl'in ordu müfettişliğiyle Anadolu'ya geçip Enver Paşa'yla buluşacağını gösterirler. Nuri Paşa da Kafkasya'da yeni birlikler oluşturmuş, Çerkezinden, Lâzından, Gürcüsünden, Âzerisinden, alaylar kurmuştur. Bolşeviklerle silâh yardımı için anlaşma yapılmıştır. Bu son ve akıllıca toparlanış Türklerin kurtulması demek olacaktır. "Hakkın yolu üçtür" sözüne inanan Patriyot Ömer, artık kesin zafere mutlak gözüyle bakar. Çünkü, tasarladıkları gibi İngilizlerle Bolşevikler arasındaki tampon bölge, Anadolu'ya kaymış, vatanın bütünlüğü sağlanmıştır. İmparatorluğun dağılma korkusu gerçekleşince sonuç belli olmuştur. Turancılık hastalığı teşhis edilip tedavi yoluna gidilmiştir. Kutsal savaş çağrısı, İslâmcılıkta sökmediğinden halifelikten vazgeçilmiştir. Böylece, Anadolu'da yeni Türk Devletinin kurulması yolu açılmıştır.

D. OSMANLI TOPRAK SİSTEMİ VE TOPLUM YAPISI

Geçmişimizle ilgili sağlam belgelere dayanarak köklü araştırmalar yapan Kemal Tahir, Osmanlı toplum yapısı hakkında hiç bir kuşkuya yer bırakmıyacak açıklamalar getirir. Naima Tarihi'nden aldığı küçük bir tarihsel öyküyle, o dönemin yaşamında TALAN sisteminin olmadığını, çünkü koskoca imparatorluğun altı yüz yıl varlığını talanla sürdüremeyeceğini kanıtlamaya çalışır.

Öykü kısaca şöyle özetlenebilir: "Sadrazam Melek Ahmet Paşa'nın ağalarından Şahin Ağa, bilmezden uğradığı Benli Hasan Paşa'nın Üsküdar'daki otağında besili arap atları görür. Altındaki işe yaramaz posta beygirlerinden vazgeçip onlardan birkaç tanesini sürüp götürmek ister. Bolu'lu Hasan Paşa'nın at bakıcıları "olmaz" diye veremeyince Şahin Ağa, "Ben vezir ağasıyım! Elbette alırım" yolunda diretir. İki taraf arasındaki vuruşmada Şahin Ağa yere serilir. Ağanın ölümünü vezire yetiştirenler onu Hasan Paşa'nın imrahoru Hacı Osman'ın vurduğunu söylerler. Oysa, akıllı, efendi bir yiğit olan hacı, vuruşma saatinde, çayırdan beş altı fersah ötede Hasan Paşa'

nın çadırındadır. Tatar ağası ile hizmetçisinin iftirasına uğrayan Hacı Osman, Melek Ahmet Paşa'nın konağına götürülür. Adamının öldürülmesine kükreyen vezir, suçsuzluğunu savunan Hacı Osman'ı dinlemeden, tanıklara sorup soruşturmadan cellâtlara boğdurur."

Bu öyküyle, imparatorluğun mülk anlayışına ışık tutan yazar, Osmanlılarda varlığın tek elde toplanmadığına dikkatleri çeker. Toprak Tanrı'ya ait olup onun vekili diye bilinen padişah tarafından reayaya kiralanır. Bu düzeni uygulayan sipahilerin timarı gibi vezir hasları da küçük bölmelere ayrılıp işletilir. Devlet, çıkardığı yasalarla toprağın genişlemesini de küçülmesini de engelleyerek reayanın çıkarını gözetmiş, kişisel sömürü mekanizmasını çalıştırmamıştır. Yazar, Osmanlı toprak sistemini tarihsel gerçekler doğrultusunda, yukardaki örneği esas alarak şöyle açıklar:

"- Bu tarihsel olay, Osmanlı toplumundaki TALAN sistemini, hiçbir şüpheye yer bırakmayacak açıklıkla meydana koyuyor, dedim. Osmanlılığın temel düzeninde varlığın tek ellerde birikimi yasaktır. Osmanlılığın, tarih içinde, üstüne aldığı ödev bence, toprağı sahipsiz kılarak çağının derebeylik düzenini küçük işletmelere bölmek, bu küçük işletmelerin zamanla belli ellerde toplanmasını şiddetle önlemektir. Osmanlılıkta hemen bütün topraklar Allah'ındır. Padişah, Allah'ın vekili olarak bu toprakları reayasına kiracı gibi vermiştir. Buna karşılık yetiştirdiklerinin vergisini çoğunlukla mal olarak alır. Bu düzeni sipahiler gözetir. Sipahi timarları gibi, vezir haslarının da temelinde küçük işletmeler vardır. Osmanlı toprak yasaları, bu küçük işletmelerin büyümemesi gibi miras yoluyla küçülmemesini de kollar. Sözelimi, 20 evlik bir köyde çeşitli sebeplerle beş ev boşalsa, sipahi bunlardan kalan toprakları kendi toprağına bile katamayacağı gibi, geri kalan on beş eve de bölüştüremez! Boşalan beş küçük işletmeyi beş yeni aileyle yeniden şenlendirmek zorundadır. Bizde senyorün yerini, bir çeşit memur sayılabilecek olan AĞA'nın alması bundandır. "Ağalık vermekle" atasözü Osmanlı'nın sömürme anlayışının Batıyla nasıl çelişme içinde bulunduğunu da gösterir." 79

79 Yorgun Savaşçı, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s: 169-170.

Osmanlı Toplum Yapısı: Osmanlılarda merkezî otoritenin talan esasına dayanmadığını belirten yazar, bu konudaki düşüncelerini, Mezopotamya'daki geçmiş uygarlıklar üzerinde çalışan Alman araştırmacı Doktor Carlos'a söyler. Doktor Carlos, herşeyden önce, Türklerin Osmanlı toplum yapısını kendi ölçüleriyle değil de batılı ölçülerle inceleyip değerlendirdiği yanılığını vurgular. Buna göre, Benli Hasan Paşa'nın atlarının çalınma işleminin-Osmanlı anlayışına göre- devlet adına yapıldığından talan olarak kabul edilemeyeceği tezini şöyle savunur:

"..... Anlattığınız hikâye de, ardından söyledikleriniz de, olayları belirliyor, nedenleri değil... En küçük topluluklar bile, sürgit talanla yaşayamazlar! Çünkü hiç bir toplum "Gelip talan etsinler" diye sür-git üretim yapmaz. Osmanlı İmparatorluğu gibi kocaman bir kuruluş yedi yüz yıl, nasıl yaşamış?.. Talan için biraraya gelen bütün topluluklar, talan az olsa da dağılır, çok olsa da... Bu bir... İkincisi: Talan temeline dayanan bir otorite, özel mülkiyetin tek ellerde toplanmasını önlemeye sür-git nasıl güç yetirebilmiş?⁸⁰

Tüm önyargılı, yerleşmiş kalıp bilgileri bir yana bırakan Alman araştırmacı, nesnel bir yöntemle kökenine indiği Osmanlı toplum yapısının feodal olmadığı sonucuna varır. Çünkü, Anadolu'nun gerek jeolojik yapısının, gerekse iklim koşullarının buna olanak tanımadığını öne sürer. Sınıf esasına dayanmayan Osmanlı devletinin yalnız, toplum için varolduğunu, onu "ihya edici" görevler üstlendiğini, batıdan bu yönüyle ayrıldığını saptar. Görünüşte, talancılıkla karalanan Osmanlı yönetiminin gerçekte devletçi bir politika izlediğini kaydeder. Doğu ve batı toplumlarının yapısını tarihsel gelişme çizgisi içinde karşılaştırmalı olarak inceleyen Dr. Carlos, Anadolu'ya salt cennet gözüyle bakan, tembelliğimizden dolayı değerlendiremediğimizden yakınan Dr. Münir'e şu karşılığı verir:

"- Bunları nereden çıkarıyorsun? Kendin çiftçilik edip dene-medin. Babanın çiftçi olduğunu da sanmam. Sizde böyle kitapların daha yazılmadığını da biliyorum! Bunlar gerçeği aranmamış palavralar... Salt Anadolu toprağı değil, Akdeniz'i, Ege Denizi'ni çevreleyen bütün topraklar, cenabet topraklarıdır. Çünkü, bu bölge toprakları dünyanın

⁸⁰ Yorgun Savaşçı, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s: 170.

yüzünde, gayet ince, pek yalınkat bir kabuk gibidir. Tarımda derin derin aktarılmaz, kara sabanın ucuyla az biraz karıştırılır. Bu bölgenin hava durumu da tarıma uygun değildir doktor, ya kurak gelir, ya taşkın... Kurakta sızan toprak, hiç saban görmemiş gibi taş kesilir. Taşkınlar, tarlaların yarısını alır denize götürür, yarısını da vadilere indirip bataklık yapar. Bataklıklarda insan barınamaz. Bu yüzden Adana, Küçük, Büyük Menderes ovaları gibi verimli ovalarınız ancak ondokuzuncu yüzyıl ortalarında tarıma açılabilmiştir. Daha önceleri buralarda göçebeler hayvan otlatıyorlardı. Bu özellikteki topraklarda, Batıda olduğu gibi, özel mülkiyet yerleşip gelişemez, zenginlikler sayılı ellerde toplanamaz. Sizde batı anlamında FEODALİTE'nin bulunmaması bundandır. Çünkü ne kadar güçlü olursa olsun, hiçbir FEODAL, böyle topraklarda serflerini doyurup kendisini zengin edecek tarımı, yalnız kendi gücüyle sürdüremez. Türkçesi, toprakları tarımda tutmak için gerekli bayındırlık işlerini sözde ancak devlet yapabilir. İşte bu sebepten, sizin topraklar haklı olarak devletin mülkiyetindedir. Gene bu sebepten batıda devlet, sırasında bir sınıfın öteki sınıfı ezmek için kullandığı araç haline geldiği halde, sizin devlet, ana ödeviyle toplumu İHYA EDİCİ'dir. Yani, batıda devletin olmadığı zamanlar, toplumlar var olmuşlardır ama, doğuda devletsiz toplum görülmemiştir. Sizde devlet toplumun var olma-yok olma şartıdır. Siz, farkına varın varmayın her şeyi devletten beklersiniz. Bizde ağalık almakla olduğu halde, sizde elbette vermekle olacaktır. Siz devletinizi TALANCILIK'la suçlarken, batı kültürünüzle, batılı devletmiş gibi yargılıyorsunuz. Batıda, ilkçağların kölelik sisteminden bu yana özel mülkiyet kutsal olduğu halde, sizin beş bin yıllık toplum tarihinizde devletten başka kutsal hiçbir şey yoktur. Bu açıdan bakınca, Melek Ahmet Paşa'nın ağası devlet işine giderken Bolu Paşa'sının atını çekip alırsa bu talan sayılmaz. Çünkü sizde her iş devlete yararlılığıyla değerlendirilir. Sizde devlet tehlikeye düştüğü zaman devletten sorumlu olanlar, bir dakika önce, en korkunç suçlamalarla geri ittikleri en akıl almaz sistemi kabullenmekte bir an duraklamazlar. Batıda bütün monarklar geriliği tuttukları halde, sizin padişahların apansız ilerici kesilmeleri bundandır. Bundaki ilericilik, bilinçle, imanla kazanılmış bir şey değildir, beyin ameliyatı gibi ister istemez katlanılan, bir çaresiz durumdur. Sizde padişahlar, baba kardeş,

evlât demeyip öldürmüşlerdir. Bir gecede on dokuz kardeşini, sonra da öz oğlunu öldüren üçüncü Mehmet'in, para denilen bakır, gümüş, altın parçalarını bulduğu yerde almasına yalnızca talan deyip geçemeyiz. Kaldı ki, ikinci padişah Sultan Orhan'dan bu yana, modern anlamıyla devletçidir de sizin devlet... Tersanelerini, baruthanelerini, dökümhanelerini, madenlerini işleten, tarım topraklarının mülkiyetini elinde tutan, bayındırlık işlerini, yol şebekesini, postayı, kervan-saraylar sistemini, okulları, üniversiteleri, merkezden idare edilen bütün imparatorluğu yaygın yargılama örgütlerini, loncaları, hatta dini bile devletleştirip devletçilikle yürüten, ana tüketim maddelerini tekele alan, iç ticareti, dış ticareti aralıksız denetleyen, pazarda fiyatları belli bir çizgide tutan bir ekonomik sosyal örgütün ana özelliği talancılıkla belirlenmez. Bütün bu işleri başarmak, kısacası toplumun var olabilmesini savunmak için sizin devletinizi, sırasında, despot da olmak zorundadır. Sizin devlet merkez-cilikten, bürokratlıktan, hatta despotluktan vazgeçtim dese, siz bunalinca ayaklanır, bunları geri getirmesini ister, hatta bunun için onu zorlarsınız..."⁸¹

Yazar, Rumeli dağlarından beri hürriyet türküleri söyleyen ittihatçıların da izledikleri devletçi politikadan ötürü despotluğu seçtiklerini belirtir. Ona göre Türklerde devlet, Orta Asya'dan beri hep aynı tutumu sürdürmüştür. Büyük şölenlerden sonra, çadır sahibinin tüm varlığını gelen konuklara yağmalattırması. Orhun yazıtlarında hakan, halkına, "Seni aç buldum, doyurdum; çıplak buldum giydirdim." şeklinde seslenerek ona karşı görevleri olduğunu duyurmuştur. Bu durumda, bizde halkın sorumluluğunu yüklenen devlet, despotluğu da başvurmuştur. Kendisinden beklenen ödevleri yerine getirdiği sürece, halk, devletin despotluğuna katlanır. Fakat devletin, halkı beslemekten, onu iç ve dış tehlikelere karşı korumaktan aciz kaldığı zaman, insanların despotluğa boyun eğmemeleri doğaldır. Osmanlılar, devletin güçsüzlüğünü, halka karşı olan ödevlerini tek başına yerine getiremeyeceğini anlayınca, bu sefer sorumluluğu batıdaki gibi, güçlü tabakanın üzerine yüklemek istemişlerdir. Doğulu zengin ile batılı burjuva ayrımını hiç hesaba katmamışlardır. Bizim zengin çabalasa da burjuvalaşamaz. Çünkü devletin güdümünde yetişmiş, onun sayesinde zengin olmuş, gene, onun emrinde kalmıştır. Bu nedenle, batılılaşma bizde sonuç verme-

⁸¹ Yorgun Savaşçı, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s: 171-173.

miştir. Çünkü, batılılaşmayı devleti güçlendirmek için değil de zengin yetiştirmek için kullanmışız. Devleti eskisi gibi her şeyden sorumlu tutar hale getirirsek, o da kuşkusuz geçmişteki despot rolünü oynayacaktır. Lâkin, bu da herşeyin "tabu" sayıldığı doğu toplumlarında anlaşılmayacaktır. Memlekete hürriyeti yerleştirmek isteyen ittihatçılar verdiği sözü tutmadan, sorumluluklarını yerine getirmeden halka despot davranmışlardır. Anadolu'da kurulacak yeni Türk devletinin işi bu açıdan oldukça zordur. Hem insanları çalıştırmak için zorlayacağız hem de despot tavırlara girmeyeceğiz.

E. ANADOLU'YA GEÇİŞ

Teşvikiye Subay Barınmaevi'ne sığınan yüzbaşı Cemil, orada rastladığı savaş sakatı binbaşı İsmail Aka'nın önerisi üzerine, "belki bir işe yararız" düşüncesiyle Anadolu'ya geçer. Bandırma'da, kendisini, Yunan bayraklarını kaldırtan Bekir Sami takımından sanan esnafın coşkusunu görünce, "Halk bizi tutuyor, millet bizi seviyor" diye birden umutlanır, içini tatlı bir huzur kaplar. Askerlik arkadaşı Çerkes Reşit'i aramak için girdiği Asker Emeklileri Derneğinde emekli deniz subayı Hasan Efendi'den, Albay Bekir Sami Bey'in iki gün önce 17. Kolordu komutan vekili olarak kasabaya geldiğini, onun da her tarafta Reşit Bey'i arattığını öğrenir. Amaçlarının aynı olduğunu anlayan yüzbaşı Cemil, Anadolu'ya mal almaya gelen bir tüccar hüviyetinden çıkarak, bir vekil komutan, bir yüzbaşı ve Harp okulundan yeni mezun bir teğmenden oluşan 17. Kolorduya katılır, böylece zorlu Anadolu Kurtuluş Savaşına başlamış olur.

Yüzbaşı Cemil'in İstanbul'dayken bir söylenti olarak duyduğu Yunan'ın İzmir'e çıkış haberi gerçektir. Kordonboyu'nda, hükümet önünde, kışlada vurulmuş, bizden ölenler olmuş, Nadir Paşa kordusuyla birlikte tutsak edilmiştir. İstanbul hükümeti olaylara seyircidir. Yunan, yürüyüşünü sürdürmektedir. Urla, Söke, Torbalı, Mene-men'i alarak Manisa'ya kadar uzanmıştır. İtalyanlar da Çeşme'ye girmişlerdir.

(Aka) Halkın Yılgınlığı:

Yunan'ın ilerleyişine karşı halk direnmez, kaçmayı yeğ tutar. Nitekim, işgâl edilen yerler tek kurşun atılmadan düşmana bırakılmıştır. Çünkü, halk savaştan bıkmıştır. "Vuruşma" çağrısını duyunca,

anasına-babasına sövülmüş kadar tepki gösterir. Yedeksubayların kimileri evlerine kapanmış, kimileri de ekmek derdine düşmüştür. Cephe-lerden dönen subayların çoğu da sakattır. Sağlamları ise yenilginin verdiği şaşkınlık içindedir. Geriye, bir avuç vatansever subayla gözünü budaktan esirgemeyen aydın kalır. Bir de asker kaçağı, çapulcu kısacası, eşkiya denilen başıbozuklar vardır.

Menemen'e giren Yunanlılarla hiç çarpışmadan yollara dökülen halk, 17. Kolordunun silâh deposunu olduğu gibi düşmana teslim eder.

Yunan'ın Manisa'ya yürüyeceğini duyan yöre halkı, can korkusuna kapılır, kendi malını bırakıp kaçar. Alay da büsbütün dağılmıştır. Manisa Ambarında 48 bin piyade tüfeği, bir milyondan çok mavzer mermisi, sekizi kamalı, yetmiş ikisi kamasız top, dört tane makineli tüfek, 200 yataklı hastane ilk anda dögüşmeyi göze alanlarca canla başla taşıtılır. Fakat yerli Rumlarca kışkırtılan ve yanında hiç kuvveti bulunmayan İngiliz üsteğmenle Fransız yüzbaşısının yaptığı bozguncu propagandalardan ürkenler hemen dağılırlar, kasaba ilerigelenleri de kan dökülmemesi için teslim olmaya karar verirler. Böylece, odunun savunma aracı olarak arandığı amansız geçitte, yabancıların sinir bozucu haberlerinden paniğe kapılan halk, hiç direnmeden çok gerekli silâhları, cephaneyi, seyyar hastaneyi tüm araç ve gereçleriyle düşmana kaptırır.

Yunanlıların yerli hristiyanlarla işbirliği edip bölge halkını sindirmelerinin, hatta korkudan göç ettirmelerinin yanısıra yönetimin başında bulunan kimi mutasarrıf kaymakamlar da halkın direniş gücünü kırarlar, âdeta düşmana yardımcı olurlar. Bunlardan Manisa mutasarrıfı Hüsnü Bey, vatanlarını savunmak için harekete geçen bir kesime karşı uydurduğu asılsız söylentilerle halkı teslim olmaya zorlar. Telgrafhaneyi gözaltına aldırarak, makina başında, Manisa'nın düşüp düşmediğini öğrenmek için ivedi haber bekleyen 17. Kolorduya iletişim yaptırmaz. Onlar da telgraf tellerinin Rum çeteleri tarafından kesildiğini sanmaktadırlar.

Manisa'daki olayları yerinde inceleyen topçu yüzbaşı Rasim Bey, dönüşte Albay Bekir Sami Bey'e raporunu sunar:

"Halkı ayaklandıramadık efendim. Daha doğrusu ayaklanabileceği zamandan faydalanamadık! Beceriksizliğimiz sürüp gitti. İlk günler,

millet o kadar yılgın değilmiş... İzmir'e Yunan birliklerinin çıkarılmasını protesto etmişler. Padişaha, sadrazama telgraflar çekmişler. Âyân Meclisine, İstanbul'daki işgal birlikleri komutanlıklarına da olup bittiyi kabul etmeyeceklerini bildirmişler. Mutasarrıf Hüs-nü'yle İngiliz temsilcisi bunları önlemek için ellerinden geleni yapmışlar ama sökmemiş... "Telâşa lüzum yok... Yunan İzmir şehrinden dışarı çıkmayacak. Manisa işgal planı dışındadır" diye yemin etmişler namusları üstüne... Millet, önce kulak asmamış ama sonra yılgınlık ağır basmış... Halkın çoğunluğu silâha sarılmayıp sonunu beklemek fikrine dönmüş... Bunu gören Hürriyet itilâfçılar azmışlar. Karşı koymadan yana olan Manisa müftüsü yılgınlığı bir türlü önleyememiş... Direnmeyi örgütlemek isteyen Bahri Bey adında birini herifler az kal-sın paralayacaklarmış... Mevki komutanı binbaşı Ahmet Zeki Bey'in şaşkınlığı asıl bundan sonra başlıyor. Ben yetiştiğim zaman, yapılacak hiç bir iş kalmamıştı. Daha doğrusu, eldeki yüzelli, ikiyüz erin büsbütün dağılmamasıyla uğraşmaktan, silâhları cephaneleri kurtarmaya bakamadık. Bugün öğleye doğru, apansız "Yunan geliyor" haberi şehre yayıldı. Bir yandan ben, bir yandan İzmirli Vasıf Bey, "Yok öyle şey... Gelemez!" diye yemin ettikse de kaynaşmayı önleyemedik. Halkın birtakımı Hristiyan komşularına sığındı. Bir takımı, düşmanı karşılamaya hazırlandı, adam boyu bayraklarla... Öğle üstü iki yönden iki ayrı haber aldık. Biri: "Kumkuyucak'tan Halit Paşa bin atlı, bin beşyüz yaya askerle yürümüş, Manisa'ya bir saatlik yere kadar gelmiş" haberi... Ötekisi: "Düşman Menemen'le Sabuncu Beli üstünden iki kol halinde geliyor, neredeyse görünecek" haberi... Müftü efendiyle görüştüm. Dört yana adamlar saldık, direnmek taraflısı olanlara tetikte bulunmalarını bildirdik. Halit Paşa düşmandan önce yetişirse, vuruşarak çekileceğiz. Dakikalar geçtikçe Halit Paşa'dan haber gelmez oldu. Buna karşı düşmanın yaklaştığı anlaşıldı. Düşmanı davul zurnayla karşılamaya hazırlananlar yola çıktıkları zaman gelen birliklerin kaç kişi oldukları, sınıfları, hatta adı bile öğrenilmişti."⁸²

Menemen, Manisa ve Balıkesir'in düşmesinden sonra, bu sefer, Yunan'ın İzmir'e çıktığını ve yüzbini aşkın asker yığıldığını duyan birlikler, silâhlarını atıp savuşurlar. İşgal haberinin şaşkınlığını

82 Yorgun Savaşçı, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s: 411-412.

üzerinden atamayan halk, apansız donup kalır. İngilizlerin Ayvalık'tan Kuşadası'na dek uzanan 50-60 km.'lik alanı Yunanlılara vereceği, kendilerinin çoluk-çocuk, perişan yollara döküleceği, çetelerin soygunlarına uğrayacağı korkusuyla siner. 15 Mayıs'ta başlayan saldırı tüm Ege'yi birden ateş boyu haline getirir. Millet, aslında Balkan'lardan beri savaştan bıkip usanmıştır. Geçim kaynakları azalmış, hayvanı, ekini elinden çıkmıştır. Bahçesi, bostanı bakımsız kalmış, toprak işleriyle uğraşacak vakit bulamamıştır. Eşkiya ve zaptiyenin soygunlarından da bezmiş, canını her zaman tehlikede saymıştır. Yıllardan sonra, ilk kez arpasını biçecek, harmanını kaldıracak, ürününü satacak, eli para yüzü görecek, o zaman şeker, kahve, örtü, gömlek çuhanın az biraz gelmesi halkın sıkıntısını hafifletir. Köylüsü, kentlisi artık yeni bir karışıklık istemez. Hükümetin de, "Aman gürültü çıkmasın" yolundaki bildirimlerini, düşmana karşı direnmek için kendilerini haklı bulan kanıt olarak görür.

Bekir Sami komutasındaki 17. Kolordunun halkın kapıldığı ağır yıldınlığı önleyememesi, onu savaşa bir türlü inandıramaması oldukça düşündürücüdür. Başkaldırmak şöyle dursun, düşmanı düşman bayraklarıyla karşılayan, silâh ve cephaneleri sapasağlam yabancı birliklere teslim eden, Yunan'ın gelip kendilerini tutsak almasını bekleyen halkın ölü duygusuzluğu, canını dişine takan komutanı enikonu şaşır-tır. Gençlerini ateş boylarınının şakaya gelmez tehlikelerine atan, yaşlılarını ölüm hesabı yapmadan hizmete koşturan sanki bu millet değildir. Yüzbaşı Cemil, halkı galeyana getirememesi başarısızlığından kendilerini sorumlu tutar. Çünkü, içinde buldukları ağır koşulları hesaplayamamışlar, halkın savaşların, bozgunların, ekonomik çöküşün neden olduğu karmakarışık ruh yapısını anlayamamışlardır. Kazanılacak yanları varken arayıp bulamamışlardır. Ona, bildiği olaylar yıldınlık verecek biçimde pek çok kez yinelenmiş, en kutsal dava olan vatan savunmasına bile ilgisiz kalma zemini hazırlanmıştır. Kısacası, halkın yapacağı savaşta ona, geçmişten getirdiği ve gündemdeki zorlu koşulları gözönüne alarak uygun bir davranış yöntemi saptayamamışlardır.

Bu gerçekten yola çıkan yüzbaşı Cemil, Rauf Bey'e Bekir Sami Bey'in komutada karşılaştığı güçlükleri sıralar. Herşeyden önce milletin, bağbozumuna kadar karışıklık istemediğine değinir. Mal-mülk

sahiplerinin çoğu da yeni biçimlenen duruma göre ayak uydurmanın yollarını aramaktadır, bundan umut kesmedikçe davranmaz. Emeğiyle geçinenler, sonunun nasıl geleceği bilinmez işlere kolayca girmezler. Ama, akılları yattı mı ölünceye kadar dayanırlar. Bu çözümlemeden sonra yapılacak ilk iş, halkı, vatan için döğüşmeye inandırmaktır. Bu bilinç verilirse onları harekete geçirmek daha kolay olacaktır. Subay kadrolarının yarıya indiği, erlerin savuşup başıbozuğa döndüğü, emir-komuta zincirinin işlemediği çetin bir ortamda, önce kendilerinin eşkiya olmadıklarını, bilâkis, eşkiyaya aman vermediklerini halka kanıtlamaları gerekir. Buldukları yerde kargaşaya göz yummayacaklar, bozguncuları en kısa sürede sindireceklerdir. Yerine göre adam da asacaklardır. Ama, daha önemlisi, bunlardan düşmana yakın yerlerde birlik oluşturmak, peşin parayla beslenmelerini sağlamaktır. Milisleri ya da ordu birlikleri köylere, kasabalara parasız besletmeye kalkarsak halk tepki gösterir. Çünkü, yüzyıllardır devlete asker veren, vergi veren Anadolu halkı "verici" olmaktan bıkmış, eşkiya ve zaptiyenin soygunundan bunalmıştır. Bu nedenle işi, eşkiya yasasına dökmeden parayla yapma yolu yeğlenir. Düşmana açık cephelerde oluşturulacak milis, kuvvetlerine aylık bağlanacak, herkes başkasına yük olmadan kendi aylığıyla geçinecektir. Harman kaldırmada, ürün toplamada halka yardım edilecek, gündelikçi tutamayanın masrafı karşılanacaktır. Topraklarımızı yeniden kazanmak için savaşanlara, destek olanlara paradan ve yardımdan asla kaçınılmayacak ama ne pahasına olursa olsun, düşmana terkedilen bölgelerdeki silâh ve cephaneler çıkarılacaktır. Böylece, halkı tanımayan, çevreye yabancı olan Bekir Sami Bey'in başarısızlığı hızla giderilecektir.

b) Düşmanla İşbirliği: İzmir'de asker yığınağı yapan düşman, yerli Rum çetelerinin öncülüğünde iki koldan Menemen'e ilerler. Yarbay Çakalos komutasındaki Yunan kuvvetlerini yerli Rumlarla kasabanın önde gelen Türk eşraf ve ağası, ellerinde büyük Yunan bayraklarıyla karşılarlar. Çevreye de düşmanın İzmir'den sonra girdiği köy ve kasabalarda halka çok yumuşak, çok kibar davrandığı, rütbesine göre subayları selâmlayarak, Türk bayrağına saygı gösterdiği, Yunan ordusunun aslında korkulacak bir kuvvet olmadığı haberlerini yayarlar.

Manisa müftüsünün kasabada kötülük çıkmaması için istediği Yunan askerleri de Türkler tarafından karşılanır. Yol boyundaki Türk köyleri, düşman birliklerini yemeğe alıkoyarlar.

Akhisar'da ise düşman daha girmeden istasyon sokakları Yunan bayraklarıyla donanır. Kasaba eşrafı, Rumların "Yunan kuvvetleri göründü" yalanıyla, terzilere bayrak diktirirler, İzmir yoluna taklar kurdururlar. Akhisar'ın en temiz otelleri onlara ayrılır. Bu sevinçle eğlenceye başlayan Rumlar, karnaval gecelerinin çığgınlığını yaşarlar. Ellerindeki içki kadehleriyle nara atarlar, hora teperler, "Zitooo" çığlıklarıyla kendilerinden geçerler. Astıkları mavili beyazlı bayraklardan hangi evlerin Türk, hangi evlerin Rum olduğunu seçemeyen Türk subayları, sırf yüreksizlikten bu iğrenç sahneyi hazırlayan, savaşmadan kendini yenik sayan bir anlayışla düşman tavrı arasında bir fark göremezler.

Akhisar halkının inmeliler gibi yerinde oturup teslim olmayı beklediklerini gören, 17. Kolordu komutanı vekili Bekir Sami Bey, kasabanın kaymakamı, hocası, doktoruyla toplantı yapar, onlardan halkı direnişe çağırmalarını ister. Düşmana başkaldırıcıyı kabul etmeyen Nizamettin Hoca, karşı çıkmakla Manisa'yı alan Yunan'ın çok yakın olan Akhisar'ı da alması için kıskırtılmış olacağını söyler. Döğüşmeye güçlerinin yetmeyeceğini belirten eski müderris, çoluğu-çocuğu, ırzı, namusu ayaklar altında bırakmamak için başlarına gelecek her şeye razı olacaklarını açıklar. Akhisarlılar adına direnmek niyetinde olmadıklarını yineleyen hoca, "Reaya komşularımızın ileri gelenleriyle konuştuk... Türk gelse, biz onları koruyacağız, Yunan gelse, onlar bizi koruyacak..." diye avunur. Sarhoş palikaryaların temiz Türk kızlarına saldırmasını ittihatçı yalanı olarak niteler. Düşmana tek kurşun atılmadan teslim edilen Menemen'de kurtla kuzunun birlikte gezdiğini anlatır. Vatan ve millet anlayışı doğduğu yerle bağımlı olan Nizamettin Hoca, önce Manisa'nın vuruşmasını bekler. Akhisar için tehlike belirirse Bekir Sami Bey'den kendilerini savunmasını, aileleriyle birlikte yükte hafif, pahada ağır eşyayla hayvanlarını geriye çektirme güvencesi ister. 17. Kolordunun askerlik şerefi ve namusu üzerine yemin etmesini bekler. Oysa, hoca, namus sözünü ağzına alabilecek insan değildir. Yakışıklı molalalara göz koyduğu için Manisa medresesi tarafından kovulmuştur.

Nizamettin Hoca'nın gerçek kişiliğini daha açıkçası ahlâki zayıflığını ortaya koyan Çerkes Kardeşlerden ittihatçı yüzbaşı Resat Bey, onlardan hayır gelmeyeceği kanısındadır. Kasaba üzerinde etkin olduğu için hocanın yardımına başvuran Bekir Sami Bey'e de Yunan'dan çok kendi düşmanlarımızla uğraşacağımızı iddia eden Resat Bey, konuşmasını şöyle sürdürür:

"- Özür dilerim Kumandan Bey... İşinize karıştım. Karışmasam iyiydi ama, dayanamadım. Namussuz papaz!.. Bunlardan gelecek iyilik hiç gelmesin! Nerden incelirse ordan kopsun! Bakın görürsünüz komşular, "Dediydi" dersiniz! Buraya Yunan girerse, biz Yunan'dan çok kendi domuzlarımızdan çekeceğiz!.. Başımıza ne gelirse bunlardan gelecek... Yunan'a niçin karşı çıksın? Yunan bunun öz kardeşi... Bunları Yunan'dan peydahlamış kahpe anaları... Bunları kesmedikçe, fırsatları elimizdeyken... Bunlar bizim hürriyet itilâfçılarımız Kumandan Bey... Bunlar bizim "Allah bir" dediğimize inanmazlar. Bunlar gâvur tohumu gâvur..."⁸³

c) Subayların Direnişi: "Biz düşmana karşı çıkamayız" diyerek üzerinde yaşadıkları toprakları sorumsuzca teslim edenlere karşılık, İstanbul'dan gelen, cephelerden yorgun, yaralı dönen, Kafkasların karında donan, Yemen'in ateşinde yanan genç subaylar, bu kez Anadolu için yiğitçe döğüşmektedirler. 17. Kolordu olarak geldikleri Bandırma, Balıkesir, Akhisar'a ateşler içinde kalan Ege yöresinin savunmasını üstlenirler. 17. Kolordu komutan vekili Bekir Sami Bey, merkezlere bildiriler yayınlayarak halka, ülkede olup biten gerçekleri duyurur. Bunların başlıcası Yunanlıların girdikleri yerlerde, silâh ve cephane depolarını olduğu gibi bulduklarıyla öğünmeleridir. Bu acı haber, tarihi boyunca bağımsız yaşamış Türk ulusu için bir lekedir. Devletimizin düşmana kaptıracak ne bir tek silâhı, ne de bir tek mermisi vardır. Bu nedenle, tehlikeye açık yerlerde bütün savaş araçlarının sırasında düşmana çevrilmek üzere güvenilir yerlere çekilmesi her subayın, her askerinin vatan borcudur. Hiç bir subay, hiç bir er ölmedikçe silâhını düşmana asla teslim etmemeli, tutsak olmamalıdır.

Bekir Sami Bey, Bandırma'da Haydar Çavuş Camiinde halka hitaben yaptığı konuşma metnini daha sonra kasabanın uygun yerlerine astırır. Halkı birlik ve dayanışma içinde düşmana karşı savaşa çağıran

⁸³ Yorgun Savaşçı, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ank. 1976, s: 320-321.

komutan, vuruşmanın dinsel buyruk olduğunu, Hz. Muhammed'i örnek vererek anımsatır. Eğer davranıp silâha sarılmıyorsa, içerlere doğru yürüyen Yunan'ın önü alınmazsa kimsenin can, mal, namus, ırz güvenliğinin kalmayacağını duyurur. Bu şerefsizliğe düşmemek için yiğit sıfatını verdiği kasabalıların Türk ordusuyla birlikte hareket etmesini ister.

* Düşmanı, âdeta beklenen bir konuk gibi özenle karşılayan Akhisarlıların tavrına müthiş sinirlenen Bekir Sami Bey, kasaba ilerigelenleriyle bir toplantı yapar. Mondros Ateşkes Antlaşması hükümlerine uymayan düşmanın İzmir'e girerek silâhsız, savunmasız halka ateş açtığını, hiç direnmeden teslim olan er ve subayları da öldürdüğünü anlatır. Eğer karşı çıkıp topraklarımızı korumazsak, Yunan'ın memleketin içlerine kadar yürüyeceği, girdiği yerlerde ulusal varlığı, dini, ırzı yokedeceği, bunun denenmiş örneklerinin görüldüğünü bir bir açıklar. İtilâf Devletlerinin, "ateşkes"e aykırı olarak İstanbul'a zırhlılarını soktuklarını, hükümeti baskı altında tuttuklarını haykırır. Kendisinin de Harbiye Nazırı Paşa ile görüştüktan sonra vatan borcu için buralara geldiğini kaydeder. Dahiliye Nazırı Ali Kemâl Bey'in, Balıkesir'den İstanbul'a giden üç kişilik bir heyete, "Siz bize bakmayın. Davranın. Biz ayaklanmayın, teslim olun diye emir göndersek de siz sakın aldırmayın. Hükümet burada baskı altındadır. Kendini savunmaksa, bir milletin en kutsal hakkıdır. Kötüsü gelirse, bize de başkaldırmış olacaksınız" dediğini aktarır. Henüz küçük birlikler halinde ilerleyen düşmanın yolunun kesilmesinin pekâlâ mümkün olduğunu söyler. Antalya'dan Bandırma'ya kadar pek çok köy, kasaba ve kentte halkın davranıp silâha sarıldığını elindeki telgraflardan okur. Özellikle Alaşehir örneğini verir. Burada, kasabalılar İzmir'in Yunan'a verilmesini protesto etmişler, haklarını korumak için dernekler kurmuşlar, Hüseyin Paşaoğlu Mustafa Bey adında bir kahramanın ardına düşerek savaş için silâhlanmışlardır.

Akhisar'lılar adına direnmek niyetinde olmadıklarını açıklayan Nizamettin Hoca'nın, önce Manisa'daki vuruşmanın sonucunu bekleyeceklerini söylemesi üzerine şöyle karşılık verir:

"..... Bu savaş işleri sizin kara kaplı kitaplarda yazılanlara benzemez Hoca Efendi... Bunun düzeni başkadır. Komşunun evi yanarken sizin ev sağlam kalmaz. Olmaya ki, başından yardıma koşa-

sınız. Benim burda boşuna kaybedecek zamanım yok... Ben, çoluğunuza, çocuğunuza acıyorum. Malınıza, mülkünüze... Ama, siz acımazsanız ben hiç acımam! Oturup bekleyin! İş işten geçince, "Eyvah" demek, bakalım fayda verir mi? Akhisarlılar isteseler de istemeseler de, burada biz cephe kuracağız. Vuruşacağız. Araya kan girdi mi, kimse kimseyi koruyamaz. Ben istedim ki, Akhisar, düşman içinde kalsın!"⁸⁴

* Manisa'da ise halkın, asılsız söylentiler ve bozguncu propagandalar yüzünden ikiye ayrıldığı karmaşık bir ortamda, müftü efendi direnmeden yanadır. Vaktiyle kurulan İslâm derneğinin başkanlığını yürüten müftü, halkı ulusal savaşa çağırır. Mutasarrıfın tüm engellemelerine, hatta teslimden yana kışkırtıcılığına rağmen İzmir'li Vasıf Bey ile Manisa'lı Bahri Bey halkı coştururlar. Tek kişi kalıncaya kadar döğüşeceklerini, memleketlerini düşmana bırakmayacaklarını haykıran ateşli milliyetçi Bahri Bey'i linç etmeye kalkarlar.

Manisa Mevki komutanı binbaşı Ahmet Zeki Bey, düştüğü gaflet yüzünden, depodaki makineli silahları, topları, tüm cephaneyi, seyyar hastaneyi düşman hattı dışına çıkaramaz, askerinin, subayın kaçmasını önleyemez. Buna rağmen, Bergama Silâhlar Cephaneler Komisyonu Başkanı Üsteğmen Nuri Efendi, Manisa'nın Yunanlılar tarafından alınacağını duyar duymaz, ilk anda 200 kişilik bir başıbozuk birlik oluşturur. Geri kalan silâhları da Manisa düşer düşmez halka dağıtıp düşmana karşı savaşıacaktır.

* Ayvalık 172. alay komutanı Yarbay Ali Bey, orduda yiğitliğiyle tanınmıştır. Alayı demirden bir kale gibi yerinde, sapsağlam durmaktadır. Vatan uğruna canını seve seve verme isteğiyle toplanan askeri, saldırıya anında silâhla karşılık verecektir. Düşmanın alçakça oyunlarına kanmayan Ali Bey, kendi bildiği kararlı yoldan şaşmaz. Ayvalık'a gelen bir Yunan torpidosu ile bir İngiliz torpidosunun komutanı, kaymakamı çağırarak paniğe kapılmamalarını söyler, alay komutanını ister. Gitmeyi kabul etmeyen Ali Bey, İngilizlerin direktmesi karşısında bir binbaşı yollar. Bunun üzerine Yunan askeriyle dolu gemi limandan ayrılır. İngiliz komutan ise, Yunan torpidosunun yanlışlıkla geldiğini, çıkarma yapması, ateşkes anlaşmasına aykırı olduğu için kendisi tarafından geri gönderildiği balonunu uçurur. Amacının, ününü duyduğu Ali Bey'le tanışmak, görüşmek olduğunu bildirir. Bu içten pazarlıklı İngiliz oyununa gelmeyen 172. alay komutanı, derhal hazırlığını artı-

⁸⁴ Yorgun Savaşçı, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ank. 1976, s: 318.

rır. Ertesi sabah, Ayvalık'ı işgâl emriyle gelen Yunan birliklerine savaş açar. Öğleye kadar süren vuruşmada, alayın subay ve erlerinin aman vermediğini gören düşman, geri çekilmek zorunda kalır.

* Yunan'ın İzmir'e girdiğini duyan Denizli halkı neye uğradığını şaşırır, kimi yüreksizler de aileleriyle birlikte göçe koyulurlar. Durumun kötüye gittiğini gören Ahmet Hulûsi adlı bir Kuva-yı Milliyeci hemen müftü kılığına bürünür. Büyük Camii'nin sancağını çeker, tekbir getirerek sokaklarda dolaşır. Halkı belediyenin önüne toplayarak herkesi ağlatan bir konuşma yapar. Dinden yola çıkan Ahmet Hulûsi, topraklarına düşman girmiş müslümanların vuruşmasını Tanrı emri diye şart koşar. İşgal bölgesi dışındaki halkın da savaşanlara yardımını dindaş olma gereği sayar. Savaş için fetva verdiğini duyurarak katılmayanın cehennemlik olacağını söyler. "Silâh yok, cephane yok" bahanesini kabul etmeyen müftü görünümlü yurtsever genç, silâhı olmayanın balta, ekmek bıçağı hatta sopayla karşı çıkmasını ister. Düşmandan kaçmakla, gizlenmekle kurtulunamayacağına değinen Ahmet Hulûsi tek yol olarak erkekçe döğüşmeyi gösterir.

* Yusuf İzzet Paşa'dan emir alan 174. alay komutanı Yarbay Rahmi Bey, 200 kişilik birliğiyle 5000 kişilik çapulcu Anzavur kuvvetlerinin üzerine gönderilir. Aralıksız iki gün süren çarpışmada bir adım bile gerilemeyen alaydan hiç kimse kurtulamaz. Rahmi Bey'i Gazze savaşlarından tanıyan Nuri Bey de uzun süre Harbiye'de Alman heyetiyle çalışmış, Filistin, Galiçya, Çanakkale cephelerinde bulunmuş bir kurmay binbaşısıdır. Filistin'de 4. ordudayken yapılan savaşta tutsak olur, başından ağır yara alır. Bu nedenle kendisini emekli ederler. Gönen'deki çiftliğine dinlenmeye çekilen binbaşı Nuri Bey, Rahmi Bey'in Anzavur üstüne yürüyeceğini duyunca yerinde duramaz, filintasını aldığı gibi alayın yardımına koşar. Bu kez de bacağından önemli bir yara aldığı halde yarasını hiç önemsemez. Yiğit ve karakter sahibi arkadaşları Rahmi Bey'in vuruluşuna yanan binbaşı, Bursa'yı Anzavur'dan kurtarabilmek için ev ev, sokak sokak çarpışılması gerektiğini söyler. Vücudu bir savaş hurdasına döndüğü halde Eskişehir'deki hastaneye gitmeyi kabul etmez. Akıllı fikri, çavuşun getirmeyi vaadettiği tüfekle mermilerdedir. Artık, normal insanlardaki yorgunluk, bezginlik sınırını aşmış, âdeta bir döğüş sembolü olmuştur.

* Kirmastı'daki 172. alayın komutanı olan Yarbay Osman Bey, Kuva-yı Milliye aleyhtarı çalışma yapanları tek tek ipe çektiğinden dolayı

"Kasap" lâkabını alır. Bursa'da 56. tümeni oluşturan 200 er, onun güçlülüğü sayesinde dağılmadan durabilmektedir. Hiç kimseyi dinlemeyen, doğru bildiğinden şaşmayan Yarbey Osman Bey, padişahın çiftliğindeki on bir koyuna yasal bir formülle el koyar, askerinin yiyeceğini sağlar. İşlerin her zaman ordu düzeniyle yürümeyeceği görüşünde olan Yarbey Osman Bey, özel koruyucu adıyla topladığı 35-40 kişilik bir başıbozuk grupla alayı nerdeyse çeteye çevirmeye kalkar. Üst makamlardan gelen emir üzerine suçluları asmadan önce iyi kötü yargılamaya başlar. Üyelerini iki teğmenin oluşturduğu Harp Divanının başkanlığını yapan Osman Bey, önce, alayın beylik hayvanlarını çalan hırsızları koruyan çobanı, ardından eşkiyaya yemek veren Kuva-yı Milliye düşmanı ve gerici ruhlu bir bozguncuyu, daha sonra da Kirmastı'daki kahvede subaylar hakkında ileri geri konuşarak halkın çarpışma gücünü yok etmeye çalışan, eşkiya Anzavur ile yurdu basan işgâl kuvvetlerine destek olan, Kuva-yı Milliye düşmanı hocayı astırır. Böylece, saldırganların yerli işbirlikçileri tarafından adice öldürülen 176. alay komutanı Yarbey Rahmi Bey'in öcünü kısmen de olsa alır. Bursa ve dolaylarında terör estiren, değerli komutan arkadaşı Rahmi Bey'i öldüren Anzavur çetesini basmak üzere bir gece, tek başına yola çıkarak Girit'den Kars'a kadar adam toplamaya koyulur.

İttihatçı Subayların Suçluluk Duygusu: Ülkenin içine düştüğü korkunç çıkmaz kimi ittihatçı subayları ciddi biçimde düşündürür. Kendileri kül-ufak oluncaya kadar parçalanmışlar, Osmanlı ordusu da dağılmıştır. İmparatorluğun başkenti ve İzmir, İtilâf Devletlerinin işgâlinindedir. Ortada düşmanla döğüşecek ordu kalmamıştır, daha da kötüsü yurdun ortasına kadar giren batılı saldırganların gerçek niyetini yorumlayamayan halk, başına gelen felâketi, Abdülhamit II'nin tahttan indirilmesine ve ittihat Terakki'nin yenilgilerle dolu başarısız yönetimine bağlar. Âdeta cehennem, toprağı yırtıp yeryüzüne sıçradığı bir kıyamet döneminde, önceleri Mustafa Kemâl bile cılız bir ışık olarak görülür. Ordusuz komutanın tek başına ne yapacağı, İzmir ve civarı düşman altındayken onun İstanbul'da kalması ya da Bandırma'ya gelmesi beklenirken, ordu müfettişliğiyle Samsun'a gitmesi tartışılır. Çünkü, subaylar da Mustafa Kemâl'in yüce kişiliğinin henüz ortaya çıkmadığı bu bulanık ortamda, onun Samsun'a Anadolu halkını Bağımsızlık Savaşına örgütlemek amacıyla gittiğini anlayamazlar, daha doğrusu gerçek kurtuluşun ancak, onun izlediği kararlı ve bilinçli yolda olduğunu kestiremezler.

Uğranılan iç ve dış bozgunlardan kendilerini sorumlu sayan ittihatçılar, bir daha halkın karşısına kolay kolay çıkma cesaretini gösteremezler. Bu nedenle, Albay Bekir Sami, Yüzbaşı Selâhattin ile Cemil ve Teğmen Faruk'dan oluşan 17. kolordu Ege yöresi savunması için Bandırma'ya ayak basar basmaz başıbozuklukları kullanmayı kararlaştırır. İlk iş olarak, emrinde pek çok asker kaçağı, çapulcu, eşkiya barındıran Çerkes Reşit kardeşleri aramaya koyulur. Hepsi köklü bir askerlik eğitimi görmüş ve düzenli ordu savaşları vermiş subaylar olarak yasa tanımaz, düzen tutmaz başıbozuk sürüsünü çekip çevirmek oldukça zordur. Yerine göre sert, yerine göre yumuşak, kimi zaman kaypak, kimi zaman kıyıcı olmak gibi sürekli değişken bir yönetim gerekmektedir. Bütün umut vatanın dağında, taşında kaynaşan eşkiya takımı ile bunları ustaca güdecek, miktarları parmakla sayılacak kadar az olan yetenekli subaylardadır. Rauf Bey'in mektubunu alan eski ittihatçı yüzbaşı Çerkes Reşit Bey, kardeşleri Tefvik ve Ethem Bey'leri, yerleştikleri Emre köyü ile çevredeki tüm köyleri, 17. Kolordunun emrine vermeyi taahhüt eder. Her gün toplanacak 30-40 atlıya silâh verilerek ilk adımda 200-300 kişilik birlik oluşturulması tasarlanır. Ayrıca, Bandırma ve dolaylarında başıboş gezen silâhli topluluklardan yararlanılması düşünülür, böylece arkalarında tehlike teşkil edecek kuvvet de bırakmamış olunacaktır.

d) Kuva-yı Milliye Düşmanlığı: Halk arasında Kuva-yı Milliye'ye karşı büyük bir tepki vardır. 17. Kolordunun Akhisar'a geldiğini duyan kasaba ilerigelenleri, "İttihatçılar milleti birbirine kırdırarak" yaygarasını koparırlar. Düşman, yoluna taklar kurarak davulla, zurnayla karşıladıkları halde ittihatçı subayları tek tek yakalattırlar. İtilâfçıların, "İttihatçı gâvurlarına kanar da, iş çevirmeye kalkarsanız, Müslümanı bize kırdırmış olursunuz. Bize haber vermeden hiç bir şey yapmayın! Uyuyan yılanı kışkırtmayalım" tarzında yaptıkları ulusal kıpırdanış aleyhtarı propagandalar yılgın halkın elini kolunu bağlar.

Manisa'daki olayları yakından izlemek üzere Akhisar'a gelen Kuva-yı Milliyeciler handan bozma bir otele sığınır. Karşısında üniformalı subayları gören hancı, kapıyı açtığına pişman olur, gelenleri asık yüzle, zehir gibi iğneleyici sözlerle karşılar. Kendisi Yunan subaylarını, dağdaki efelerin adamlarını kondurup göçürmeye alışmıştır. Gerçek düşman olarak bellediği Kuva-yı Milliyecilerin çalış-

malarını izleyerek, konuşmalarını dinleyerek ilgili kişi ve makamlara jurnal eder. Yunan'ın bile henüz işgâl etmediği Akhisar'da halktan şiddetli tepki gören 17. kolordu subayları, kendilerini düşman içinde hissederler. Onların kasabaya geldiğini duyan yerli Rumlar ile işbirlikçileri Hürriyet İtilâfçılar pek telâşlanırlar, düzenledikleri açık hava toplantılarıyla milliyetçi subayları protesto ederler.

Manisa'daki silâh ve cephanelerin güvenilir yere çekilip çekilmediğini öğrenmek amacıyla Akhisar'daki telgrafhaneye yerleşen 17. Kolordu, kasabanın ağa ve eşrafı tarafından kovulur. Bekir Sami Bey'in, halkı, düşmana karşı direnişe geçirtme amacıyla yöneticilerle yaptığı toplantıya hastalık bahanesiyle gelmeyen kaymakam, teslimiyetçi bir politika izler. Korkak bir kişiliğe sahip olup yanındaki Fransız yüzbaşısı ve yerli Rum çetelerinin direktifiyle Gâvur Efe'yi 17. Kolordu komutan vekiline ulak salar, derhal telgrafhaneyi gazyağı dökerek yakacakları tehdidini savurur. Ayrıca, Yunan kuvvetlerinin bir ucunun ovada görüldüğü, komutanın, eğer 17. Kolordu çekilmezse kasabayı topa tutacağı yalanını söyletir. Akhisarlıların Yunan'la dögüşleri olmadığını, dileyenin kendi sılasında dögüşeceğini ileten Gâvur Efe, onlara handan bozma otele kadar izin verdiklerini, aksi yola saptıkları takdirde üstlerine kurşun yağdırılacağını duyurur, ilk trenle binip gitmelerinin kaçınılmaz hale geldiğini iddia eder.

Kasabadaki durumu Manisa'daki topçu yüzbaşı Rasim'e bildirmek üzere telgrafçıyı arayan Kuva-yı Milliye'ciler, onunla birlikte tüm memurların gittiğini öğrenirler. Kapıcı da kaymakamın emri gereği elindeki anahtarla kapıyı kilitlemek için beklemektedir. En sıkışık anda Manisa'yla bağlantı kurdurmayan hain kaymakamın tezgâhladığı oyunlara gelmeyen 17. Kolordu subayları, çaresiz telgrafhaneyi terk ederler, otele vardıklarında bavulları ile filintalarının kapının önüne çıkarılmış olduğunu görürler. Yunan'dan çok kendi vatandaşlarından düşmanlık gören Türk subayları, Askerlik Dairesine yerleşmek zorunda kalırlar. Üç gündür, aç-susuz, perişan dolaştıktan sonra konakladıkları askerlik şubesinde, Akhisar halkına egemen olan güçler gene karşılıklarına birer kötülük simgesi olarak çıkarlar. Yüzbaşı Cemil'in yiyecek almak üzere gönderdiği emireri Kör Şaban'a istediklerini verdirmezler. Kasabalarını düşmana karşı korumak için canını fedaya hazır bu yiğit subaylardan çeşitli gerekçelerle kuru ekmeği esirgerler.

Sıtma tutan yüzbaşı Selâhattin için eczaneye sulfato almaya giden Kör Şaban'ı Gâvur Efe ile mahalle çocukları taşa tutarlar. Askerlik Şubesine kadar gelen gözü kara efe, "Çıkin kasabamızdan ittihatçı gâvurları... Çıkin toprağımızdan... Ulan sizi, diri diri yakınca ne lâzım gelir Canlar!.. Sizi yakmayınca olur mu? Yemin verdim Nizamettin Hoca'ya, üçten dokuza yemin... Birkaç farmason gebertmeyince bana dur durak yok... Gidi boz düşmanlar... Gidi, gâvur Enver'in gâvur askerleri..." çığlıklarıyla ittihatçı subaylara olan birikmiş kinini kular. İnsanlık çizgisinden çıkmış olan sarhoş zeybek, ateş komasına giren hasta yüzbaşıya ilâç verdirmemek için çırpırır, eczacıyı da ölüm tehdidiyle korkutur. Kaymakamdan aldığı sıkı emir gereği, kasa-ba halkını ayaklandırıp Kuva-yı Milliyeciler'i bire kadar kırdıracaktır. Bu arada eczaneye giren Dr. Necati'nin çabaları sonucu sulfato alınır. Kapıda beklemekte olan Gâvur Efe, bu kez de doktora "Bu da farmason... Bu da Contürk gâvuru..." diye kükrer.

Akhisar halkına göre, ittihatçılar evlerinden azan, ana-baba kaçkını, kadından bıkmış takımdır. Savaşta usanç getirmemelerinin başlıca nedeni budur. Topraklarını savunmaya gelen subayları, "Bunların silası mılası, vatani matani yok besbelli..." sözleriyle adam yerine koymazlar. "Bunca yıldır evini ocağını, çoluğunu çocuğunu görmemiş heriflerin bizim toprağımızda işleri nedir?" diye tuhaf tuhaf sorarlar.

Anadolu halkı, kendi yöresinden olmayanı yabancı bulmakta, ona aldırılmaz bir tavırla "yaban yerin adamı" demektedir. Özellikle başıbozuk takımı askerlere düşman gibi bakmaktadır. Halbuki, cepheye giderken, onu içi buruk, gözü yaşlı, dua okuyarak uğurlarlar. Tüm ihtiyacını söyletmeden kendiliğinden sezip karşılarlar. Ama, onu, düşman önünde kovalanır görünce yüzüne bakmaz, bir yudum su vermez. Yelik düşmenin doğal bir sonucu olan bu kural, askeri, milletin gözünden düşürmüştür.

İttihatçıları öteden beri sevmeyen kimi subaylar, "İzmir'de birkaç serseri Yunanlılara karşı silâh çekmeseydi, herkes işiyle gücüyle, tarlasıyla dükkânıyla uğraşacaktı. Başımıza gelenler hep İttihatçıların belâsı..." şeklinde konuşarak onları düşmana direnen serseri olarak görürler. Ayrıca, İzmir'den 25 subay ve 50 erle çekilen binbaşı Aziz Bey'in Tire'de ihtilal yapacağı haberini yayarlar.

İttihatçıların İzmir'de Yunan'a karşı direnmelerinin bir nedeni de korkuya bağlanır. Çünkü, iktidar oldukları sırada, Hristiyanların dededen kalma ticaretlerine el koyan ittihatçılar, İzmir'in işgâliyle Rumların bunun öcünü alacakları korkusuna kapılarak daha zorlu davranırlar. İtilâfçılar da ittihatçı düşmanı olduklarından, savaş içinde Hristiyanlarla birliktedirler, daha çok kaynaşırlar.

Bursa'da tümende görevlendirilen Bekir Sami Bey'in yanına gitmekte olan Yüzbaşı Cemil ile emireri Kör Şaban kalpak giymişlerdir. Orhaneli'nde öğle yemeği yerlerken herkes başlarındaki kalpağa dik dik bakar, kimileri de "Ne ayıp şey" diye kafa sallar. Yanlarına gelen bir jandarma onbaşı, onlara Anzavur çetesinin kol gezdiği Bursa ve çevresinde, başlarına mutlaka Çerkes başlığı dolamalarını öğütler. Çünkü, kalpak, Kuva-yı Milliye'cilerin başlığıdır. Tutucu ve içine kapanık Bursa halkına özellikle göçmenlerine göre, Kuva-yı Milliye ya da "millici" sözleri "ittihatçı gâvur-farmason" anlamına gelmektedir.

Kuva-yı Milliye sözünün ne anlama geldiğini bilmeden, komutanıyla birlikte millici olduğunu söyleyen Kör Şaban, kalpağı da neyi simgelediğini düşünmeden, rastgele başına geçirmiştir. Yüzbaşı Cemil'den Türk milletinin kuvvetleri demek olan Kuva-yı Milliye'yi öğrenen emireri Kör Şaban bu kavramla ittihatçılığın bağdaştıramaz. Millici sözcüğünü, sonradan başıbozuk olup çeteciliğe başlayan Ödemiş'li jandarma yüzbaşı Tahir Bey'in kasıtlı söylediğini anlatır.

Bursa'dan Bandırma'ya kadar hükmünü yürüten Anzavur, katı bir ittihatçı düşmanıdır. Bu yüzden, Çerkes Ethem'le görüşen Dramalı Rıza Bey'in çetesini apansız, uykuda basarak dağıtır. Cephaneyi onun eline vermemek için kuyuya atar, Arap teğmeni de askerlerine parçalatır. Üzerine gönderilen alayları bir çırpıda bozan başıbozuk paşası Anzavur, bir elinde silâh, bir elinde Kur'anla fırtına gibi esmektedir. "İttihatçı domuzlarını, Millici gâvurlarını bitirsem gerektir. Bitirmedikçe bana kılıcı kına koymak yoktur" diye haykırır. Şeyhülislâmdan da tüm Osmanlı mülküne, "Her müslümana bir millici gâvuru öldürmek Allahın emri" fetvası yayılmıştır. Oysa, Yunan'ın tel örgülerine karşı milleti gece-gündüz, silâhsız, cephanesiz, yarı aç, yarı tok bekleyen Kuva-yı Milliyecilerdir. Hem yerli, hem yabancı düşmanla döğüşmek gibi oldukça çetin bir görev yüklenmişlerdir.

Bilinçsiz asker kesimi, vatanın işgalinden "millicî gâvur" denilen ittihatçıları sorumlu tutar. İngiliz'in İstanbul'u basması, Yunan'ın İzmir'e çıkması hep onların yüzündendir. Çünkü padişahın rıza göstermemesine rağmen, onlar düşmana karşı hep direnmişlerdir. Sonra, yüce sultanın, ortalığı düzeltmek amacıyla Anadolu'ya gönderdiği Mustafa Kemâl'in başkaldırması, işleri büsbütün çıkmaza sokmasıdır. Bu yüzden paşalığının alınmasını hiç tınmayan Mustafa Kemâl, doğru bildiği yolda yürümeye devam etmiştir. Padişaha olduğu kadar yabancı krallara da kafa tutmasıyla tanınmıştır. Nitekim Filistin cephesinde Alman kralını "sen bu savaşta yeniksin hemşerim, boşuna zorlatmaktasın! yol yakınken pes et de, ne kendi gâvurunu kırdır, ne de bizim Müslümanımızı" diyerek tersler. Buna çok kızan kral, Mustafa Kemâl'in hakettiği ordu komutanlığını, karargâhtan çıplak kaçan Falkenhaym Paşa'ya verir.

Mustafa Kemâl'in vatanın kurtuluşu için yaptığı zorlu savaşları saray ve yanlıları "işbilmez" diye yorumlar. Padişahın, onun nişanlarını, sırmalarını, üstün hizmet madalyalarını çekip almasını, ordudan ayırmasını sağlam kanıt olarak gösterirler.

F. BAŞIBOZUK ÇETELER

İzmir'in işgâliyle şaşkına dönen milletin henüz davranmadığı, yıllar süren savaşlardan bezen subay ve erlerin silâhlarını bırakıp memleketlerine savuştuğu bir dönemde, iş, dağlarda gezen eşkiye takıma düşer. Her biri bir yörenin, bir dağın padişahlığını yapan eşkiye çete oluşturmuştur. Biga ve çevresinde dolayan Kara Hasan çetesini yöneten kıyıcı Kürt Mehmet Çavuş Çetesi ile adamları Şah İsmail, Darıcalı Çerkes Hasan, Çerkes Şevket, Kel Tahir, Bandırma ve dolaylarında egemen olan Çerkes Ethem ile kardeşleri, Balıkesir'de Dramalı Rıza Bey, Biga'da Çerkes Sefer Bey, Karacabey civarında Cambaz Hakkı, vb. Emirlerinde, keskin nişancı gözü kara ortalama 200 kişilik kuvvet vardır. Atlı-yaya karışık görev yaparlar. Hepsi soyguncu, asker kaçağı, başıbozuk sürüsüdür.

a) Halit Paşa: Yılgınlık ve bozgun haberleri yüzünden birliklerin dağılması, afay kadrolarının yarıya inmesi üzerine Manisa'daki önemli silâh ve cephaneyi düşmana kaptırmamak için gündelikle de olsa döne döne adam arayan Bekir Sami Bey, başıbozuk paşası Halit Paşa'ya başvurur. Karaosmanoğullarından gelen, ittihatçı olduğu için

sürekli kovuşturulan Halit Paşa, Akhisar ve köylerine sözünü geçirir. Komutana, Manisa, Akhisar, Kasaba üçgeninden birkaç güne kadar bin atlı, bin yaya çıkaracağına söz verir. Dağlarda, arkalarında kızanlarıyla gezen efelerden pek yararlanılamaz. İzmir'in işgâliyle savuşan erlerin dağ padişahlığına konmaları zeybeklerin düzenini bozar. Bir ünlü efe, yanına birkaç zeybek toplayıp dağa çıktı mı hem kendi adamlarını, hem de gezdiği yöreyi zaptiyeden korumakla yükümlüdür. Bir yandan ününü sürdürürken, öte yandan adını kullanıp soyguna kalkan, adam öldüren, ırza sarkıntılık eden serserilerle çarpışmak zorundadır. Çeşitli nedenlerden ötürü aralarına kan giren efeler, birbirlerinden sakınırlar. Sözgelisi, Yörük Ali Efe, jandarman çok, Demirci Mehmet Efe'den korunur. Ege'in zeybekleriyle Çerler Çakıcı Efe'nin ölümünüden beri sürtüşmektedirler. Rumeli göçmenleriyle Arnavutları da ayrı başları çekmektedirler. Bir de adalardan korsanlığa gelen Rum kaptanlar vardır ki güpegündüz köy basıp adam soymaktadırlar. Ege yöresinin her bir dağında arkasında, 15-20 zeybikle gezen pek çok efe vardır Yörük Ali Efe, Demirci Mehmet Efe, Killioğlu Hüseyin, Mestan Efe, Girit göçmenlerinden Caferaki, Dokuzun Mehmet Efe, Duacılı Molla İbrahim, Ortakçılı Memet Efe, v.b. Fakat, birbirlerine düşman olan bu efelere güvenip de iş görülmez. Dağ yasasına göre koşullandıkları için kimi zaman en olmadık yerde yiğitlik gösterip ölüme giderler, kimi zaman da buluttan nem kapıp yıllarlar.

Savaşın sonlarına doğru, zaptolunmaktan büsbütün çıkan efeler önceleri yalnız köy basarken, daha sonra rahatlıkla kaza merkezlerine inerler. Köy ağaları, kasaba zenginleri yaşayabilmek için en azıblarına haraç vermeye başlarlar. Kuva-yı Milliye'ye bir iki ufak işte yardım ederlerse de hiç biri ordu disiplinde barınamaz. Aslında, çoğu subay düşmanıdır. Asker kaçağı oldukları için üst rütbelilerden çekinirler. Ama denk düşürürlerse acımasızca arkadan bile vururlar. En kabadayısı köydeki yiğitliğine güvenir, başına buyruk gezer.

Başıbozuk paşası Halit Bey'in egemen olduğu Kumkuyacak köyünden yaptığı savaş çağrısı çevre köylerini de kapsar. Atlılar atlanacak, ötekileri de yaya gelecek, daha sonra Bekir Sami Bey onlara at verecektir. Herkes, hangi çeşitten olursa olsun yanında silâhını da getirecektir. Öğle üzeri yetişene padişah beratı çıkaracağını, ondan

ölene dek öşür, haraç, vergi, rüsum alınmayacağını müjdeleyen Halit Paşa, halkı armağanlar vaad ederek seferber eder.

Halit Paşa'nın çağrısına ilk koşan Belenyenice köyünün ünlü Kız Efe çetesidir. Kocasının askerde ölmesiyle dul kalan genç kadın yiğitlenip efeliğe soyunur. Tipik bir zeybek gibi giyinip silâhlarını kuşanan Kız Efe, omuzunda taşıdığı üzeri Arapça yazılı kırmızı-bez yazlı ay yıldızlı bayrağın onuruyla köye girer. Halit Paşa'nın adını kullandığı Sivastopol türküsüyle ardındaki kalabalığı şahlandırır, ondan düşmana saldırı emri bekler, vermediği takdirde kendilerini denize dökceklerini söyler.

İlk anda toplanan 80 kişilik mavzerli atlı müfreze, teğmen Faruk komutasında Manisa'ya yönelirken, köyünden ayrılmak istemeyen atlılardaki yılgınlık yayalara da geçer. Öne sürdükleri çeşitli zorluklarla savaşa gitmek istemezler. Önce silâhları olmadığından yakınır- lar, dağıtılınca, bu sefer de bineksiz adım atmayacaklarını aralarında kararlaştırırlar. Bekir Sami Bey'in kendilerine Manisa'da at verileceğini bildirmesine rağmen söz dinlemezler, Halit Paşa'nın bağırıp çağırmasına da aldırılmazlar. Kız Efe'yi örnek göstererek kalabalığı yüreklendirmeye çalışan yüzbaşı Cemil'in düşmanla vuruşmaya değil de Manisa'daki topları geriye çekilmesine ilişkin konuşması da işe yaramaz. Önden atlıların yola çıkmasına karşın yayalar geride kalır, gitmeyi göze alamayanlar evlerine, dere boyundaki söğütün gölgesine çekilirler.

Kumkuyucak köyünün sınırında yer alan Papaslı adlı büyücek bir Rum köyünün papazı, Manisa'nın düştüğü, müfrezenin oraya varmadan dağıldığı haberini yayar. Sabahtan beri Türklerin etkinliklerini izleyen papaz, muhtara gönderdiği bir ulakla Halit Paşa'nın öncülüğündeki Kumkuyucak köyünün ittihatçı subaylarla birlik olduğunu, oysa Yunan kuvvetlerinin Manisa'yı çoktan aldığı haberini iletir, toplanan silahların dağıtılmasını, ittihatçı subayların kovulmasını aksi takdirde köylerinin yakılacağı gözdağını verir. Bu bozguncu propagandayla paniğe kapılan muhtar, başıbozuk paşasına yalvararak köyü, "el yabanları" dediği 17. Kolordu yüzünden gâvura yaktırmayacağını söyler. Subayların biran önce köyü terketmelerini ister.

Papaslı'nın uydurma haberinden korkan başıbozukların paşası Halit Bey, Manisa'nın alay alay askeriyle tek kurşun atmadan teslim

olduğuna inanarak kendi derme çatma kalabalığıyla karşı duramayacağını açıklar. Papaz efendinin İzmir'in Rum çorbacılarının, kafasını getirene binlerce altın vereceği yalanıyla iyice siner, onun iyi komşuluk hatırına, pusu kurulan çiftliğine uğramadan kaçma önerisine hiç düşünmeden, safça uyar. İstanbul'daki akrabalarının yanına gitmeyi tasarlar. Artık Kumkuyucak'ta barınamayacağı kanısındadır. Bunca varlık içinde keyif çatmak varken ittihatçı oluşuna pişmanlık duymaktadır. Bir yandan Hürriyet İtilâfçıları tarafından aralıksız kovalanma, bir yandan da Rumların başına fiyat biçmeleri onu enikonu çökertmiştir. Köylü de artık tutmamaktadır. Ağa olunca ya köylünün desteğine dayanacak ya da hükümete. Birisiyle didişen mecburen ötekine yaslanacak. Fakat, artık yaslanacağı dağı kalmayan Halit Paşa uşak kısmına da güvenemez. Güçten düşünce, baldırı çıplak takımı da arkadan vurmak için fırsat kollar.

Rumların yalanlarıyla can pazarına düşen Halit Paşa, yüzbaşı Cemil'e, bizdeki ağalığın içyüzünü anlatarak kendini haklı çıkarmaya çalışır. Bunu aşağıdaki paragraftan anlıyoruz: "-Korkudan değil, Cemil Bey... Vallah billah korkudan değil... İnanmazsanız çekip vurun beni... Bakın bakalım, gözümü kırpar mıyım? Muhtar "çık git burdan" dedi. İki paralık muhtar, bana bunu nasıl diyebilir? Köylü bizi saymadı mı, bize ölmekten başka yol yoktur. Benim zanaatim ağalık... Ağalık dede sürmesi değildir aslında... Ağalığı kendin kazanacaksın, yedi göbeğin ağa olsa ağalık demek, köylü seni sayacak demek... Saymadı mı, bitti... "Yiğitlik, atla, silâhla, toprakla olur" lâfı yalan... Yiğitlik, ya köylülerle olur, ya hükümetle... Köylüyü de bırak... İlle hükümetler... Bizim gibilerin hükümete başkaldırması, sür-git değildir, arasıradır. Cilvedir. Köylü bizi neden tutar? Hükümetle çatışmamızın cilve olduğunu bilir de ondan... Sonunda, ucuz pahalı, bir yolunu bulup anlaşacağımızı bilir! Bizim işimiz sizin subaylık işinize benzemez... Dışarda bir gürültü kopunca, zıplayıp kalktı, iki büklüm yalvardı-: Yiğit adamsın Cemil Bey. Yiğit, yiğidin yolunu kesmez. Yıl ver bana savuşayım... Bak, köy karıştı. Ben sizi kurtaramazsam, siz beni hiç kurtaramazsınız! Bunlar iki lira için kollarımı bağlayıp beni düşmanlarıma teslim eder. Yol ver, kanıma girme!..."⁸⁵

85 Yorgun Savaşçı, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s: 401-402.

Alıştığı güvenlik düzeninin apansız bozulmasından yılan Halit Paşa, yerli Rum çetelerinden çok, sürünmekten korkar. 17. Kolordunun kendisini sağ-esen Akhisar'a getirip oradan İstanbul'a göndermesini, Nâzır Paşa'ya, başkentte korunmasına ilişkin yazı yazmasını dahi bekleyemez. Hizmetkârları bile atlarını bırakıp kaçan Halit Paşa, bir daha siyasete karışmama yeminiyle, en kestirme yoldan İstanbul'u tutmaya yeltenir. Ancak, gitmeye vakit bulamadan çiftliğinin kulesinde vurularak ölür. Baş, bir sırığın ucunda Akhisar sokaklarında dolaştırılır.

Manisa'nın düştüğünü, yarı yolda öğrenen Teğmen Faruk komutasındaki ilk müfreze, mola verdiği çeşme başında çözülmeye başlar. Yollarda aralarına katılan birtakım adamların kışkırtmasıyla başlarındaki çavuşların emirlerini dinlemezler. Nasıl olsa Manisa düşman eline geçti düşüncesiyle daha ileri gitmek istemezler. Kendilerinin, topları Salihli'ye çekme bahanesiyle kandırılarak ateşe sürüklendiklerini iddia ederler. Birkaçını tepelemeye kalkan Teğmen Faruk, kaçarak canını zor kurtarır.

b) Demirci Efe: Düşmana karşı cephe oluşturmak için dağlarda adam arandığı zor dönemde, Rauf Bey, Aydın-Ödemiş yöresinde ün yapan Demirci Efe, Yörük Ali Efe'den yararlanılmasını tasarlar. Hiç değilse, düşman büyük birliklerle yükleninceye kadar, geçit ve köprüleri tutmak, boğazın iniş ve çıkış yerlerini gözetlemek gibi görevleri üstlenebilirler. Asıl yararları ise yılgınlığı önlemek, başıbozukluğun yayılmasına fırsat vermemektir. Çünkü, bir efe yanına kızanlarını alıp dağa çıktı mı, adamlarının olay çıkartmasını istemez. Ege menliğini sürdürdüğü yörede yapılan bütün işlerden o sorumludur. Efe lik töresince eşkiyalığın çevresine bir çeşit güven vermesinin nedeni budur.

Cepheleri tutabilmek için çaresiz, göreve çağrılan Yörük Ali Efe, İzmir'de askerliğini yaparken Kafkasya'ya gideceğini anlayınca dağa savuşan bir asker kaçağıdır. Demirci Efe ise, Yunan taburu Nazilli'de savunmasız insanları öldürürken Bozdoğan'da kendi hesabına banka soyan bir eşkiyadır. Doktorun yazdığı ilacı içmeyecek kadar kuruntulu olan Demirci Efe'nin gözü kapalı güvendiği Hafız adlı adamı vardır. İtalyanlar hesabına çalıştığından kuşkulanan Hafız, Antalya'dan apansız gelip Demirci Efe çetesinin baş yöneticisi olur.

Antalya'daki İtalyan komutan sürekli haberleştiği Demirci'yi "Türk Prensi" saymaktadır. Kıyıcı ve vahşi olan Demirci Efe çetesinin insanlık dışı davranışları vardır.

Nazilli'yi düşmanın boşalttığı sırada harekete geçen Demirci Efe çetesi atlarını, arabalarını, eşeklerini, develerini evlere, dükkânlara dayayarak ele geçirdikleri her şeyi yüklerler. Düşmandan soyulmayan yoksul halk, bu soyguncu çete tarafından talan edilir. Olaya tanık olan Yüzbaşı Fahri ilgili makamlara başvurduğu için Demirci'nin hışmına uğrar. Gece, cura sesleriyle oyuna kaldırılmak istenen yüzbaşının şerefiyle, haysiyetiyle oynanır. Demiryolu atma işini üstlenen Yüzbaşı Fahri müfrezesi, dinamit patlayınca, dağılmaya başlar. Bir anda kızanların başını çeken yiğit, karanlığa karışır, iki gün sonra da cesedi bulunur. Gerçekte efeye birkaç zeybeğin öldürdüğü yığitten, yüzbaşı suçlanır. Tümen komutanı Şefik Bey'in çok uğraştığı halde kurtaramadığı Fahri Bey ahıra kapatılarak işkence edilir. Daha sonra, insan kılığından çıkmış haliyle kayaların başına getirilir, zeybek oynayan çetenin acımasız kurşunlarıyla yere serilir.

Biraraya geldiklerinde güvenilir dostluk ilişkilerine giren efeler, gerçekte birbirlerinin kuyusunu kazan gizli düşmanlardır. Tezgâhladıkları alçak oyunlarla karşı tarafı güçten düşürmeyi ya da yoketmeyi planlarlar. Refet Bey'in düzenlediği toplantıdan sonra, Demirci, komutan Çerkes Ethem'in yazdığını söylediği, Osmanlıdan gizli konuşmaları içeren şifreyi gösterir. Oysa Demirci, asıl şifreyi Refet Bey'den saklayarak ona, o gece kendi yazdırdığı düzmece bir örneği uzatır. Amacı, Çerkes Ethem'i komutana karalamaktır.

Yüz yüze geldiklerinde, karşısındakinin su içişinden, küçük parmağını kaldırmasından huylanan efeler, aslında birbirleriyle çok iyi geçinmeleri gerektiğine değinirler. Çünkü Osmanlının şu karışık vaziyette aralarını bulup onları kullanmak istediğini, yarın işleri düzeline yaşamlarının kaygılı olacağını bilirler. Demirci de, Çerkes Ethem de, dillerinde hep "Baltası kütükten çıkarsa bu Osmanlı bizi temizler" sözüyle sonlarından kuşku duyduklarını açıklarlar. Bu inanç, bu sezgi onlarda insanlık adına güzel olan tüm duyguları siler, yerini kudurganlık kertesine varan sadizme bırakır.

Yazar, bu bölümde subayı değil de askerliği sevmeyen, bu yüzden büyük çoğunluğu asker kaçağı olan eşkiya takımına "yiğit" gözüyle

bakılmasına karşı çıkar ve şunu ekler: "Bir memlekette halkın kahraman anlayışı, eşkiyadan yukarı çıkmamışsa, o memlekette insanların çoğunluğu soyguna biraz yatkın demektir." (s: 507)

c) Ahmet Anzavur: Osmanlı İmparatorluğu'nun Samsun'da Pontus çetelerine, Kafkasya'da Antranik'in Ermeni ordularına, Musul'da İngilizlere, Adana'da Fransızlara, Antalya'da İtalyanlara, Manisa'da Yunanlılara parçalandığı bir dönemde, içten de Anzavur gibi bozguncu ve bölücü çetelerin gazabına uğrar.

Bursa ve dolaylarında dehşet salan Anzavur, Kuva-yı Milliye'cilerin baş düşmanıdır. Bu yüzden Çerkes Ethem'le ortak tavır alan Dramalı Rıza Bey çetesini apansız basarak kül-ufak eder. Topçu taburunu da dağıtan Anzavur, cephaneyi kendisinden gizlemeye çalışan Bağdatlı teğmeni çetesine öldürtür. Biga yöresinde topladığı aylıklı askerlerle ulusal direnişe katılan Köprülülü kıyıcı Hamdi Bey müfrezesini ilk baskında bozar, Hamdi Bey'i köylülere vurdurup başını huzuruna getirir.

İzmit eski mutasarrıfı olan Ahmet Anzavur, aynı zamanda Muhammediye Partisi komutanıdır. Biga ve çevresinde gezen ünlü eşkiya Kara Hasan'a yazdığı mektupta, onu Kuva-yı Milliyecilere karşı birlikte savaş çağırır. Başbozuk paşasına göre, ittihatçı ve farmason melunlar on yıldan beri azametli islâm ülkesini çete ve haydutlukla yönetmişler, kendileri bolluk içinde ziyafet sofralarındayken, şehit çocuklarını ota, ağaca muhtaç etmişlerdir. Çanakkale Boğazı'nda, Kafkas tepelerinde, Arabistan çöllerinde, Romanya dağlarında İslamoğullarını kırdırmışlar, dinden imandan ayırdıkları kadın ve kızları kötü etmişlerdir. Namaz kılmayan bu gâvur jonlarının ele geçirildiği yerde öldürülmeleri müftülerin verdiği fetvalarla helâldir. Ülkeyi bu lânetlilerden kurtarmak için, hak ve adalet sahibi padişahımızın hilâfetinde toplanarak Muhammediye partisinin öncülüğünde din uğruna, devlet uğruna, yüce sultan uğruna döğüşülecektir. Kendisinin iki kolordunun topları ve mitralyözleriyle iki gündür vuruştüğünü, alaylar dağıttığını belirterek, eşkiya Kara Hasan'ı heveslendirir ve onu yöredeki ittihatçı Çerkeslere karşı uyarır.

Bursa'da, 5000 kişilik çapulcu kuvvetiyle Yarbey Rahmi Bey komutasındaki 176. alayı basan ve tek sağ kişi bırakmayan Anzavur, halkı, kalpaklı ittihatçı subayları öldürmeye kışkırtır. Dinden yola

çıktığı için geniş bir hacı-hoca kitlesini kendine bağlar. Önceleri Balıkesir Kuva-yı Milliyecilerinin başına geçmek isteyen Anzavur Paşa, onların eşkiyayı aralarına sokmama kararı üzerine subay düşmanlığını daha da artırır. Göğsündeki iman, elindeki ferman gereği ittihatçı farmasonlarının kökünü kazıyacağını haykıran başıbozuk paşası Anzavur, bu amaçla aylıklı asker alır. O günkü koşullara göre, bir teğmen 6 banknot alırken, o, çetesine, ayda 100-150 banknotla adam yazdırır.

Eşkiyalığın revaçta olduğu bu kara günde düzenli birliklerde askeri tutmak oldukça zordur. Otorite boşluğundan yararlanan erler silâhlarıyla birlikte kaçarlar. Çünkü Kuva-yı Milliyecilerle birarada kurtlu bakla, kuru peksimete talim edeceklerine yüksek aylık dağıtan çetelere girip kemerlerini doldururlar. Silâhlarını getiren, altlarına birer hayvan uyduran başıbozukların fiyatları artmaktadır. Asker arasında, "ya devlet başa, ya kuzgun leşe" atasözü yaşamın tek ve kesin ölçüsü olur.

Yazar, eşkiyalığa soyunup da devlete konan insan olamayacağı görüşündedir. Askerliğin salt kazançlı meslek olarak görülmesini, "subaylar şu kadar aylık almakta" diye yıldırıcı propaganda yapan erlerin bu nedenle eşkiya olup daha çok veren çetelere yazılmalarını tuhaf bulur. Bunlar, aslında, çöken imparatorluğun verdiği büyük umutsuzluk ve bıkkınlığın sonuçlarıdır. Yıllardır döğüşen asker yorgundur. Halk, henüz ulusal bilince erememiştir. İşte, ülkenin içinde bulunduğu bu ağır psikolojik, sosyo-ekonomik koşullar Anzavur gibi astığı astık, kestiği kestik çete reisleri ile Kara Hasan gibi dağ padişahlarını yaratmıştır.

d) Çerkes Ethem: Bandırma ile Mihaliççık arasında Çerkeslerin yaşadığı Emre köyünde Ali Bey ile oğulları Reşit, Tefvik ve Ethem Kardeşler hüküm sürer. Ancak, ateşkesden beri köye inmeyen Çerkes kardeşler dağa çıkarlar. Çünkü, hürriyetin ilânından beri girmedikleri bulaşık iş kalmadığından hükümetle başları derttedir. Haklarında, Harp divanlarında yüzlerce dosya vardır.

Ali Bey, Reşit ve Tefvik kardeşleri subay yaptığı halde en çok sevdiği küçük oğlu Ethem'i yanından hiç ayırmamıştır. Babasının "Çakır oğlan" dediği sarıyağız, gözüpek bir delikanlı olan Ethem Bey,

askerliğini yaptıktan sonra, İttihat Terakki'ye çalışan Kuşçubaşı çiftliği sahibi Eşref Bey, onu, I. Dünya Savaşı patlak verirken, gizli örgütün başı Süleyman Askeri ile tanıştırır. Balkan Savaşında bulunan, Çongrı savaşında Bulgarla döğüşen Ethem Bey, ordunun yenilip Çatalca'ya çekilmesinden sonra, Teşkilât-ı Mahsûsa'ya girer. Seferberliğin ilk yıllarında, Rauf Bey'le gittikleri Afganistan'da İngilizlere karşı isyanlar hazırlatan Enver Paşa'nın tasarılarını gerçekleştirmeye çalışırlar. Yakup Cemil Bey'le birlikte Batum'da bulunduktan sonra Enver Paşa'nın yanına başçavuş olur. Zorlu döğüşler yapan, çeteler bozup, pusular söken Ethem Bey, savaşın sonuna doğru memleketine döner. Gelir gelmez ilk iş olarak peydahladığı üç-beş zeybekle İzmir valisi Rahmi Bey'in oğlunu dağa kaldırır. İstedığı elli bin altını, onun yerine İzmir'in tanınmış Rum tüccarları verip oğlanı kurtarırlar. Hiç kimsenin aklının ermediği, bulaşık işlere giren Ethem Bey'in amacı, Osmanlı zagonunca zenginlerden para toplayıp inandığı kurtuluş davası uğruna harcamaktır. Nitekim, bu para, eski Bahriye Nazırı, Hamidiye Kruvazörünün komutanı Rauf Bey'in Kuşçubaşı çiftliğinden aldığı 30 bin altınla birlikte Salihli cephesini oluşturacak milislere aylık olarak bağlanır.

Rauf Bey tarafından Manisa-Salihli cephesini kurabilmek amacıyla çevre kasabalardaki halkın yılmınlığını direnme gücüne çevirmekle görevlendirilen Çerkes Ethem, işe Akhisar'dan başlar. "Biz Akhisar için döğüşe çıkıyoruz! Akhisarlıların yılmaya ne hakları var?" düşüncesinden hareket eder, arkasına taktığı tepeden tırnağa düzenli ve silâhlı on beş kişilik müfrezesiyle kasabaya girer. Yedeğine bomba da alır. Önce, Metropolitte haber yollayarak caddelerde, sokaklarda dalgalanan aklı—mavili düşman bayraklarını indirtir. Büyük Camide cuma namazını kılmakta olan kaymakam ile Hoca Nizamettin Efendi'yi çağırır. Çerkes Ethem kardeşlerin adını duyan kasaba halkı paniğe kapılır, esnaf arka sokaklardan dükkânına gitmeye yeltenir, kimi eve kaçmaya çalışır, yaşlılar da korkudan cami duvarına kümelenirler. Kuva-yı Milliye düşmanı, bağınaz halkı meydanda toplayan Ethem Bey, onlara padişahın dediği, gerçekte kendi düşüncesini yansıtan şöyle bir mesaj sunar: "Yüce efendimiz müslüman hristiyan tüm kullarına selâmlarını ileterek metin olmalarını buyurur. Bu kara günler geçicidir. Olup bitenleri Tanrı sınavı sayıp ona göre davranmak gerekir. Kötüleri mutlaka aranızdan atınız ki birbirinize destek olasınız. Yabancı ordular ergeç yurdumuzu terkedecektir, bu gerçeği hesaba

katın ki ilerde zarar etmeyesiniz. Ateşkes anlaşmasına aykırı hareket eden düşmanın İzmir'i işgali geçicidir. Hükümet, İngiliz ve Fransızlarla anlaşma halindedir. Yakında her şey düzelecektir. Akhisar halkı kışkırtmalara kapılmasın. Osmanlı Devleti yaşayacaktır." Padişahımız şimdilik yabancı bayrak asanların kusurlarına bakmıyor ama bundan sonra taşkınlık edenler tüm dindaşların başlarını belâya sokarlar. Tanrı'nın "Kötüsü gelirse, savaşmak Müslümana farzdır" buyruğunu anımsatan Ethem Bey, bu sözü Nizamettin Hoca'ya onaylatır. İş, artık, padişah mesağında belirtilen esaslara uymayan, kışkırtıcı propagandalarla halkı yıldınlığa düşürüp direnme gücünü kıran, gerçek yurtseverleri kasabadan kovan, kadın tüccarı Gâvur Efe'nin asılmasına kalmıştır. Ethem Bey'in amacı hem Akhisar'ın zampara sı Gâvur Efe'yi çoktandır hakettiği idam cezasına çarptırmak, hem de onu Kuva-yı Milliye aleyhtarı eylemlerde arkalayan gerici kaymakam ile Nizamettin hoca adına tüm yıldınlık halka ibret dersi vermektir.

Böylece, Albay Bekir Sami komutasındaki 17. Kolordunun beceremediği bir işi, ardında ancak başçavuşluğa kadar yükselebilmiş, sadece okur-yazar olan bir adamın on beş kişiyle başarması şaşılacak şeydir. Oysa, kasabada oturan beş bin Rumdan kendisiyle savaşabilecek beşyüz silâhlı vardır. Haftalardır tetikte bekleyen hristiyanlarla, beşyüz müslümana apansız baskın yapması korkusuzluğundan, çevreye yaydığı haklı ününden kaynaklanmaktadır. İzmir valisi Rahmi Bey'le hiçbir sürtüşmesi olmadığı halde oğlunu kaçırmayı salt, oralara adını duyurma isteğine dayanır. Arkasında büyük kuvvet olarak güvенеbileceği, birer tûmene bedel Reşit ve Tefvik ağabeylerinin dışında, Salihli'den Bandırma'ya, Çanakkale'den Adapazarı'na kadar geniş bir alana yerleşen Çerkesler vardır.

Başibozukların çete savaşı ile düzenli orduların okulda öğrenip uyguladıkları savaş tekniği çok farklıdır. Vuruşmalardaki davranışları düpedüz yanlış olduğu halde, çete çeteye döğüştükları için söktürürler. Askerliğe öteki eşkiyalardan daha yatkın olan Çerkes Ethem çetesi bile Bergama baskınında bocalar. Gün ışıırken düşmana bombalarını fırlatan baskıncılar direnmeyi hiç akıllarına getirmeden kaçarlar, süvari birlikleri çevrelerini sarınca can korkusuyla dayanmaya başlarlar. İşin uzayacağını anlayan Ethem Bey'in yiğitlerinin yüzleri asılır. "Cephanemiz tükendi, yaralılarımız var" sözleri sık sık duyulur. Teğmen Şevki, 80 kişilik bölüğüyle kasabayı düşmandan temizlerken, Ethem Bey'in adamlarını gerisin geri yerine yollar.

Düzenli birliklerle bu yüzden boy ölçüşemeyen çeteler onun için kıyıcı olma yoluna başvururlar. Çerkes Ethem de düzen ve disiplini sağlayabilmek, tasarılarını uygulayabilmek için adam asmanın mutlaka gerekli olduğuna inanır. Hatta özel cellâtları da vardır. Yılgınlığı, cıvıklığı, bozgunu böyle önleme yolu tutmuştur. Bir gün Alaşehir Kuva-yı Milliye komutanı Mustafa Bey'le görülecek hesabı olduğundan oraya gider. Kasabada aniden çıkan çarpışmada Mustafa Bey müfrezesi, Ethem Bey'in kuvvetlerine karşı geriler. Kendisini cephe komutanı sayan Ethem Bey'in emirlerini dinlemeyen Mustafa Bey, onu yola getirmek için istasyondaki yedi sandık cephanesini alıp ateşe tutar. İki tarafın da birbirinden korktuğu çatışmada binlerce mermi yakıldığı halde kimsenin burnu kanamaz. Çerkes Ethem, düşmanını püskürtmekle yetinmez, birkaç kişiyi "asacağım" diye tutturur. Kaymakamın yalvarmalarına kulak asmaz. Sonunda, cezaevinden, idamı çoktan hak etmiş üç kişiyi huzuruna getirirler. Bunlar bir Rum kızını dağa kaldırıp ırzına geçen, bu yüzden, nerdeyse, kasabaya Rum çetelerine yaktıracak bulaşık adamlardır. Ama, Çerkes Ethem, "Yetmez, idare etmez. Şanıma uygun değil" diye mızıklanır, araya girenlerin ricasıyla yatıştır, ırz düşmanlarını da ibret için yol boyundaki ağaçlarda sallandırır.

Bursa'ya dehşet salarak ulusal kurtuluşa başkaldıran Anzavur'un üzerine gönderilen düzenli ordu birlikleri Çerkes Ethem'in emrine verilir. Kendi kuvvetlerinden başka öteki çetelerden ve Eskişehir'den takviye gönderilen taburlardan üç bin kişilik güç oluşturan Çerkes Ethem, on bin kişilik çapulcu Anzavur kuvvetlerini tuz buz edercesine dağıtır. Bursa'nın batısındaki tepede, alttan köprüler tutularak çember içine alınan Anzavur kuvvetleri ağır makineli ve toplarla adamakıllı döğülür. Gönen'de astırdığı subayların sayısını unutan, müftüyle Müdafaa-yı Hukuk Derneği başkanını da idama çarptıran, kasabayı baştan aşağı talan eden asi Anzavur, Biga yakınlarında bir daha direnirse de söktüremeyeceğini anlayınca vapura atladığı gibi kaçar.

Bu savaşta çapulculardan çok, Mehmet'ler hiç aman vermeden sonuna kadar kahramanca döğüşürler. Soğukkanlı ve gözü pek bir yiğit olan Ethem Bey'in atlıları talana girişirken, onlar en ufak bir taşkınlık göstermeden, çapulcuların ele geçirdikleri mallara özenmeden, düzen içinde toparlanırlar. Başıbozuklarla düzenli birliklerin en belirgin ayrımını sergilerler.

Çerkes Ethem kardeşlerin kendilerine göre, uyguladıklarında çevreye yaman korku salan zorlu yasaları vardır. Kumar oynamak, içki içmek, kötü kadına gitmek gibi suçlar ceza gerektirir. Bunlardan birisini işleyen adamlarını bileklerinden bağlı dut dalına asan Tefvik Bey, onu kıyasıya kırbaçlatır. Yüzbaşı Cemil'in ricasına rağmen, Ethem Bey'in ağabeyi, "Bu köpekoğlu köle soyundandır" gerekçesiyle kendini savunur. Ona göre kendi mahiyetlerinde bulunan kişiler köledir, yaptıkları işlerden beye karşı sorumludurlar, onların koyduğu yasaklara uymayanlar saptanan cezaya çarptırılırlar.

Anzavur'u yüz akıyla tepeleyerek düzenli ordu başıbozuk arasında haklı bir saygı ve güven kazanan Çerkes Ethem bu kez de Ankara'dan gelen emir üzerine, Bolu, Gerede, Düzce ve Hendek'de çıkan zorlu ayaklanmaları bastırmaya gönderilir. Düzce önünde sinsice vurulan Sina cephesi atlı tümen komutanı Yarbay Mahmut Bey'den sonra hızla Ankara'ya doğru yayılan isyanı ancak sınır tanımayan bir baskı düzeni uygulayan Ethem Bey'in önleyeceğine inanılır. Çünkü, kolordular arasında anlaşmazlık vardır, paşalar içinde buldukları tehlikeden çıkabilmek için aralarında uyum sağlayamazlar, komutanlar alaylarına sahip çıkamazlar, askerinin savuşmasını durduramazlar. Subaylar da halkın gözünden iyice düşmüşlerdir. Bu ortamda, şaka götürmez disiplinlikle tanınan dost ve düşman arasında büyük ün yapan Ethem Bey harekete geçirilir. Bursa'ya girildikten sonra askerlerinin dinlenmesine ve gıdasına özen gösteren Ethem Bey, ardından Ulu Cami'ye giderek sarıklı büyükleri toplar, yazdıracağı karşı fetvaya parmak bastırır. Osmanlı padişahına gönderdiği yazıda şöyle der:

"Anzavur Paşa'nı tepeledim. Bundan böyle kendine yarar paşa bulmaya bak... İti, köpeği paşa edip üstüme saldırma... Ben şimdi... Türk içine gitmekteyim, dünüšte bak bakalım neler olur?"⁸⁶

G. MUSTAFA KEMAL VE KUVA-YI MİLLİYE PAŞALARI

Bursa'daki 56. tümenin bir türlü canlandırılmaması Kuva-yı Milliye yöneticilerini oldukça düşündürür. Aylardan beri uğraşılıp didinildiği halde tümenin tutarı üç yüze ulaşamaz. İki yüz kişi gelse, yüz ellisi daha o gece silâhlarıyla kaçmaktadır. Bursa Müdafaa-i Hukuk Derneğinin çabaları da olumlu sonuç vermez. Bu çıkmazın kaynağı,

⁸⁶ Yorgun Savaşçı, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s: 562.

birliklere egemen olduğunu ekler. Komutanların şifreyle sürdürdükleri görüşmede Yusuf İzzet Paşa, İstanbul'un işgâlini ateşkes antlaşmasına uygun bulduğunu, böyle düşünmeyi memleketin yüksek çıkarları için daha yararlı gördüğünü, bunu da kolordusuna emir suretinde bildirdiğini söyler. Mustafa Kemâl'e bağlı olan Bekir Sami ile 20. Kolordu komutanı Ali Fuat Paşa emre itaat etmezler. Üstlendikleri komutanlıklardan ayrılmaya yetkili değildirler. Ayrıca Temsil Heyeti kararı gereğince, hiç bir komutan yerini hiç bir sebeple bir başka komutana bırakmayacaktır. Nitekim, Ali Fuat Paşa, İstanbul'dan gönderilen komutana kolordusunu vermez, onu yarı yoldan geri döndürür. Aldığı ret karşılıklarına içerleyen Yusuf İzzet Paşa, bu kez tümenlerinden habersiz, alaylara doğrudan emir yağdırır. Çoğunun gözü kaçmakta olan, derme çatma iki yüz kişiden oluşan, Yarbay Rahmi Bey yönetimindeki 174. Alayı, beş bin kişilik kıyıcı ve yobaz Anzavur çetesinin üzerine sürdürerek kırdırır.

Harbiye Nazırı Kavaklı Derviş Fevzi Paşa ise 1897 Yunan Savaşından 1920'ye kadar ordunun hep üst kademelerine çıkmayı becermiş, ancak düşman işgâlinde nazır olabilmıştır. Düşman amirali Galtrop'dan aldığı emirleri kolordulara göndererek vatan kurtaracağını sanır. Anadolu'da düşmana başkaldıranlara "sergerde", Mustafa Kemâl'e "başsergerde" diyen Fevzi Paşa, 1919 Kasımında, kurtuluş öncüsünü eli kolu bağlı İstanbul'a götürüp gizlice öldürmeyi tasarlar. Kâzım Karabekir ile Ali Fuat Paşa'nın son anda önlemleriyle durdurulur. Gerçek serderge Anzavur'a "paşa" ünvanı verdiren Harbiye Nazırı masum Türkleri, uyuyan çocukları vuranların cinayetlerine ortak olur, saldırı emrini alınca, "elimde işe yarar kuvvet yok" diyemediği için ölen, onurlu Yarbay Rahmi Bey de ona göre bir başkaldırıdır.

Bursa'da 56. tümenin Ankara'da Mustafa Kemâl'le haberleşmesini yapan Yüzbaşı Cemil, paşaya, er noksanlarının bozguncu dedikodular ve ittihatçı karalaması yüzünden tamamlanamadığını duyurur. Halk, askerliğe karşı soğuktur, en güvenilenler bile vuruşmaya yanaşmazlar. Müdafaa-i Hukuk ise beklenen gelişmeyi sağlayamaz. Yunan içerilere doğru ilerlerken, alaylarına sahip çıkamayan albaylar ile kolordu komutanları arasındaki uyumsuzluk yüzünden cepheler, ne yazık ki, ikisi düpedüz eşkiye olan Demirci Efe ile Yörük Ali Efe'ye, bir de nerede, ne yapacağı belli olmayan Çerkes Ethem'e bırakılır. Yüzbaşı Cemil, ayrıca, Mustafa Kemâl'e, Ethem Bey'in Anzavur işine çok önem verdiğini, ahlâk-

sızlığından ötürü ordudan kovulan Sait Molla'dan aldığı paralarla Adapazarı ve Düzce dolaylarında gezen, son günlerde Bandırma'ya inen Kama Bekir adlı subaydan kuşkulandığını, Demirci Efe'ye de güvenmediğini iletir. Anzavur'un ittihatçı yanlısı çeteleri bozup reislerini öldürttüğünü haber veren yüzbaşı, onun Ethem Bey'in eline geçen, Kuva-yı Milliye'ye karşı, eşkiyayı savaşa çağıran mektubunu dikte ettirir. Yusuf İzzet Paşa'nın Anzavur üzerine gönderdiği Rahmi Bey'den haber alamadıklarını, Kirmas'tideki 172. alayın da tehlikede bulunduğunu bildirir.

20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'nın bölgesindeki 24. tümen, Lefke çevresindeki İngiliz birliklerine tanınan sürede geri çekilmemesi üzerine ateş açar. Olaydan Osmanlı devletini ve başvekili sorumlu tutan İngilizlerin siyasal temsilcisi hükümete bir nota verir. Lefke civarında düşmanla döğüşen yiğit askerlere pervasızca "sergerde" diyen Harbiye Nazırı Fevzi Paşa, en kıdemli olması açısından 14. kolordu komutanı Yusuf İzzet'e gönderdiği telgrafta şöyle der: "..... Sürekli olarak yazıldığı üzere böyle bir olayın millet ve memleketin başına açacağı belâ ile bunun sonucunda doğacak tehlikenin büyüklüğü sizce de bilindiği için hemen ateşin kesilmesi, saldırının hemen durdurulması, işgâl kuvvetlerine, hele İngiliz birliklerine karşı **hangi şart içinde olursa olsun, hiç karşı gelinmemesi, sonucun bildirilmesi beklenir.** Vatanın yüksek çıkarlarının istediği barış ve uysallığın korunmasıyla gerçek durumun yerinde incelenmesi için bir heyet hemen yola çıkarılmıştır. Bu heyete bağlı binbaşı Salih Bey, bir gün önce Haydarpaşa'dan trene binmiştir."⁸⁷

Olayla, kendi kolordu bölgesinde meydana gelmediği gerekçesiyle ilgilenmediğini belirten Yusuf İzzet'in telgrafını alan Ali Fuat Paşa, ona resmen ve zorla işgal edilen başkentle haberleşmeyi yasaklayan Temsil Heyetinin kararına uymadığı için karşılık vermez. Tümenlerine gönderdiği telgrafta, askerî birliklerimizin başarıdan başarıya koştuğu son günlerde, ulusun birliğini ve kurtuluş çabalarını engellemeye yönelik davranışlara izin verilmemesini ister. Lefke'deki 24. tümen komutanı Yarbay Mahmut Bey'e yazdığı emri iletirir. Buna göre, "İngilizlerin işgâli ve esirliği altında bulunan Harbiye Nezaretince milletin istekleriyle başlayıp sürdürülen başarılarımızı kösteklemek

⁸⁷ Yorgun Savaşçı, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ank. 1976, s: 480-481.

için bazı heyetlerin İstanbul'dan Anadolu'ya gönderilmesinin kararlaştırıldığı anlaşılıyor". Haydarpaşa'dan İngilizlerin treniyle yola çıkan, aralarında Harbiye Nezareti başyaveri Salih Bey'in de bulunduğu belli ve güvenilir kişilerin doğrudan ve resmen gözaltında tutularak Ankara'ya yollanması, kimliği bilinmeyenlerin ise rütbesi ve işine bakılmaksızın orada haklarında yasal işlem yapılması istenir. Bu emir gereği, Lefke 24. tümen komutanı Yarbay Mahmut Bey, başyaver Salih Bey'le birlikte Sinop milletvekili Dr. Rıza Nur'u, Kastamonu milletvekili Yusuf Kemâl'i, Eskişehir milletvekili Abdullah Azmi'yi, Konya milletvekili Hoca Vehbi'yi sıkı denetim altında, bağımsızlık savaşının yönetim merkezine gönderir.

174. alayı boşu boşuna Anzavur'a kırdıran Yusuf İzzet Paşa, bu kez de Kirmasti'deki 172. alayı Anzavur çetesinin üzerine sürmeyi planlar. Arkadaşının ölümüne çok yanan Yarbay Osman Bey, böyle bir emri dinlemeyeceğini, gerekirse çetesiyle birlikte Bandırma'daki 14. kolorduyu basacağını duyurur. Ankara'nın kararlarına uymayan, tümenlerinden habersiz alaylarına emir veren Yusuf İzzet, kendisini tanımayan Yarbay Osman Bey hakkında yakalama emri çıkartır, onun eli kolu bağlı olarak Bursa'ya getirilmesini şart koşar. 56. tümen komutanı Bekir Sami'nin, Osman Bey'in Bursa'ya gelmesi halinde, Kirmasti'deki 172. alayın dağılacığını belirten uyarıcı yazısına aldırış etmez. Anzavur'un Bandırma'ya yaklaşması üzerine karargâhı toplayıp Bursa'ya yerleşen 14. kolordu komutanı Yusuf İzzet, ölümüne neden olduğu Rahmi Bey'den sonra İstanbul hükümetine sığınmayı düşünmez. Çünkü, halifeye sonuna kadar bağlı olduğu halde, damadı, Ferit Paşa'ya güvenemez. Tümenlerine söz geçirememeyi, kolordu adına onur meselesi yapan Yusuf İzzet, çevreye gücünü kanıtlayabilmek için alay komutanlarından birini kentin ortasında saldırmaya karar verir.

Durumdan Mustafa Kemâl'i haberdar eden Yüzbaşı Cemil, ona, Yusuf İzzet'in Bursa'da Kuva-yı Milliye'nin direnme gücünü kırdığını, Müdafaa-Hukuk Derneğinde uygunsuz konuşmalar yaparak morallerini bozduğunu, kendilerini Anzavur'un kuvvetleriyle karşılaştırarak küçümsediğini, Yarbay Osman Bey'i kurşuna dizdirmeyi tutturduğunu, tüm subayların bu idama karşı tepki gösterip olay çıkartabileceğini, Bekir Sami'nin çalışmalarını kösteklediğini teller.

Bunun üzerine Yusuf İzzet'e telgraf çeken Mustafa Kemâl, onu, siyasî ve askerî yönden en önemli kararların alındığı son günlerde

görüşmelere katılma gerekçesiyle Ankara'ya çağırır. Bursa 56. tümen komutanı Bekir Sami'ye çektiği telgrafta ise, Yusuf İzzet'e, hiç bir şey sezdirmeden, onun acele Ankara'ya gelmesinin sağlanmasını, direnirse tutuklu olarak gönderilmesini emreder. Aynı ifadeyi, Yüzbaşı Cemil'e de telleyen Mustafa Kemâl, Yusuf İzzet'in en kısa sürede Ankara'ya yola çıkarılması için Bekir Sami'ye baskı yapılmasını, eğer önlemeye kalkışırsa, onun da tutuklu olarak Ankara'ya getirilmesini ister.

Görünüşte durgunluğuna rağmen, aslında kurulu bir bomba gibi her an patlamaya hazır olan Bursa'da herkes şaşkındır, en ufak gürültüden korkmaktadır. Zenginler talana uğrama dehşeti içindedir, fırsatçılar da çapula geç kalma endişesini duyarlar. Halk, Anzavurcular ve Milliciler olarak ikiye ayrılmış olup gücün kime geçeceğini kaygıyla beklemektedir. Orduya duyulan güvensizlik, "con", "farmason" "ittihatçı gâvurları" karalamalarıyla anılan subayların, çıkarları uğuran ülkeyi on yıldır ateşe verme hatasında yoğunlaşmaktadır. Devlet otoritesinin olmadığı, herkesin tetikte beklediği, asılsız söylentilerin alıp yürüdüğü bu gergin ortamda asker yöneticilere büyük sorumluluklar düşmektedir. Bursa'da çarpışma hatta boğazlaşma tehlikesi pahasına harekete geçen 56. tümen aldığı olağanüstü güvenlik önlemleriyle, kolordu karargâhını gün ışıırken gürültüsüz basarak Yusuf İzzet Paşa'yı çabucak Ankara'ya gönderir. Sonuçta, Temsil Heyeti demek olan Mustafa Kemâl'in kararı uygulanmış olur.

Yusuf İzzet'in Ankara'ya gittiği duyulur duyulmaz Bursa'da göç hazırlıkları başlar. Tehlikeyi sezen zenginler en önde yurtlarını bırakıp kaçmaya yeltenirler. Kentte, gidemeyecek kadar güçsüz, hasta ve yaşlı aileler, eşraf ile İttihat Terakki'nin şımarttığı kabadayı, zorba takımı kalır. Bursa'nın hem valiliğini hem de sıkıyönetim komutanlığını üstlenen Yüzbaşı Cemil, erkeklerini savaşta yitirmiş, kimsesiz kadınları düşüren, esrar-afyon içen, silâhli kabadayıları yönetir.

Öte yandan, Temsil Heyeti kararlarına uymayan Konya'daki 12. kolordu komutanı Fahrettin Bey de Refet Bey tarafından Demirci Efe çetesiyle pusuya düşürülüp zorla Ankara'ya götürülür.

Mustafa Kemâl, Bursa'da iki yüz kişi kalan koskoca tümeni desteklemek için, Eskişehir'den 24. tümenin 3000 kişilik alayını gönde-

rir. Bursa'yı doğrulayan bin kişilik ilk tabur Bilecik'de dağılır. İkinci tabur ise, 1000 kişiden 600 erle gelip Anzavur'a karşı kurulan Beşevler cephesini tutmak üzere yola çıkarken, kadınların, önlerine çıkıp, "Asker ağalar!.. Nereye gidiyorsunuz? Din kardeşlerinize kurşun sıkmaya mı gidiyorsunuz? Bu gâvur subaylar sizi Halifeye asi ediyorlar. Gâvur olursunuz" diye bağrışırlar. Çoğu subayla çavuş olan 23 kişilik kuvvet, Mudanya yönünde kaçan askerin dönüp Bursa'yı talan etmemesi için sipere girer. Karargâhta da yirmi-otuz kişi kalmıştır. Şehrin kenar mahalleleriyle köprülerini Müdafaa-i Hukuk Derneği ile vatansever Bursalılar savunur. Teğmen Faruk, her beş dakikada bir karanlığa kubur sıkarak kendilerini korur. Çünkü savuşan 600 silâhlı erin Anzavur'un çapulcularıyla birleşip Bursa'ya çevireceği, apansız yüklenip subayları asacağı söylentileri yaygındır.

H. İSTANBUL'DAN GÖNDERİLEN FERMAN BİLDİRİ VE FETVA

Eskişehir'den gönderilen taburların Bursa'ya varmadan dağılmalarına İstanbul'dan yollanan hükümetin bildirişiyle şeyhülislâm fetvası neden olur. Padişah tuğrası altında yer alan yazının, halife efendimizin fermanı olduğu, bütün müslümanların okumasının farz olduğu, okumayan ve inanmayanın kâfir sayılacağı belirtilir. Padişah, fermanında, Salih Paşa'nın sadrazamlıktan çekildiğini, yerine Ferit Paşa'yı atadığını, Dürriyade Abdullah Efendi'yi de şeyhülislâm yaptığını duyurur. Giderek iyiliğe dönen siyasi durumun MİLLİCİLİK adı altında çıkarılan fitneyle korkulu hale geldiğini, onlara gösterilen yumuşaklığın zararlı olduğunu bildirir. Padişaha göre, Anadolu'daki başkaldırı çok tehlikeli durumlar doğuracak. Başkaldıranlarla kıskırtıcılara yasaların öngördüğü en ağır cezalar verilmeli, kandırılanlar bağışlanmalı. Bütün topraklarında düzen ve güvenin geri getirilmesini arzulayan padişah, bir daha bozgunculuğa yer verilmemesini, bu suretle kullarının kendisine bağlı olduğunun dünyaya kanıtlanmasını ister. Ferman, itilâf devletleriyle güven verici dostlukların kurulması, böylelikle koşulların yumuşatılarak barışın biran önce imzalanması buyruğuyla sona erer.

Damat Ferit hükümetinin bildirisinde, I. Dünya Savaşı'nın nasıl girildiği, neden yenilgiye uğranıldığı, mütarekeyi kimin imzaladığı özetlenir. Vatanın parçalandığı, tehlikeli bir dönemde birtakım kişilerin "MİLLİ TEŞKİLAT" adı altında bozgunculuğa giriştiklerinden

söz edilir. Damat Ferit Paşa, barış koşullarının ağırlaştırılmasından, İstanbul'un geçici işgâlinde hep "gâvur" dediği Kuva-yı Milliyecileri sorumlu tutar. Yunan'ın da İzmir'e aynı nedenle çıktığını iddia eder. Millicilerin vatan adına işlemedikleri cinayet bırakmadığını öne süren sadrazam, onların halktan zorla para ve asker topladıklarını, karşı çıkanlara işkence ettiklerini, köyleri, kasabaları basıp yağmaladıklarını sıralar. Yapılanları gâvurluk olarak niteler. Milletin eşkiyaya başkaldırıp yakaladığı yerde tepelemesini caiz görür.

Şeyhülislâm Dürriyade Abdullah Efendi, Millicilerin kanı ve malı hakkında çıkardığı fetvada onları "şerir âdem" olarak yargılar. Hepsinin mal toplama bahanesiyle girdikleri yerlerde taş taş üstüne bırakmadıkları, İslâm kanı dökerek askerleri ve ulemayı mevkilerinden uzaklaştırıp kendi omuzdaşlarını oturttuklarını yazar. İsyancı oldukları için verilen emirleri dinlemediklerini, böylelerinin temizlenmelerini, zararlarından milletin kurtarılmasını Allahın buyruğu olarak kabul eder. Bu savaştan kaçanların dinden çıkacağını, cehennemi böylesiyle açıklayan şeyhülislâm, eşkiyayla vuruşanların gâzi, ölenlerin şehit olacağını duyurur.

Fetvanın önce İstanbul'da el ilânı gibi dağıtıldığını gören Dr. Münir, hükümet tabibliği için geldiği Bandırma'da da bir Yunan şilebinin çuvaldar dolusu fetva getirdiğini öğrenir. Dağıtan Rum çocuklarını kovalayan, ellerindeki fetvaları çekip alan Dr. Münir'i Yunanlı kaptan ile İngiliz komutan yakalayıp öldürmek isterler. Ancak, kurnaz doktor, fetvanın islâm dininde büyük saygınlığı olduğunu, yerlerde sürünmesinin çok günah sayıldığını, bu yüzden topladığına inandırarak ellerinden kurtulur. Okuduğunu kanıtlayıcı birkaç âyet ve hadisle fetva yüklü çuvaldarı Bandırma müftülüğünün mahzenine kattırır. Oynadığı oyunun anlaşılabilir korkusuyla Bursa'nın yolunu tutar. Burada, halkın fetvaya olan körü körüne inancına dayanarak, Kuva-yı Milliyecilerin ağzından, kentin tanınmış hocalarına karşı fetva yazdırmayı düşünür. Böylece, tek ve ciddi bir konuda iki ayrı fetva çıkmış olacak, ulusun bağımsızlık davasına biri ak derken öteki kara diyecektir. Fakat, yüzyıllardır kandırılan, uyutulan halka fetva maskaralığının gerçek yüzü anlatılmış olunacaktır.

Anadolu Kurtuluş ordusunun yılmaz savaşçısı Yarbay Osman Bey, Kuva-yı Milliyecilerin kanlarının helâl olduğuna ilişkin fetvayı

okuyunca, bir batakhaneye benzettiği İstanbul'un ancak idam sehpalarıyla düzeleceği kanısındadır. Başta sadrazam Damat Ferit Paşa ile, Dürriade Abdullah Efendi'yi sallandırmayı kaçınılmaz vatan görevinden sayar. Asker kaçaklarını asmasalardı cepheleri tutamayacaklarını anımsatan Osman Bey, padişahın bile fermanında idam buyurduğuna dikkati çeker. 31 Mart'tan önce, Talât Bey izin vermediği için gerici takımı ile onları arkalayanları asamayan Osman Bey, şimdi bu iyi niyetlerinden ötürü pişman olduklarını itiraf eder.

Savaşların yarattığı ahlâk bunalımı; evleri, ocakları sönen aileler; gurbete çıkmaya zorlanan eski askerler; Ayasofya caminin yüceliği; askerî müzenin ihtişamı gibi unsurlar da romanda yer alan tamamlayıcı temalardır.

K U R T K A N U N U

"Kurtlukta düşeni yemek kanundur."

Kemal Tahir

KURT KANUNU

A. GAZİ'YE SUİKAST GİRİŞİMİ

1926 yılının Haziran ayı gazeteleri, tarihe kara bir leke olarak geçen, Gazi'ye suikast haberini duyururlar. Görevi yeminle alan İttihat ve Terakki'nin her biri insan kasabı olan gözükara elemanları aylardan beri titizlikle hazırladıkları ölüm planını uygulamaya koyulurlar. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemâl, İzmir'e yapacağı gezi sırasında sinsice vurulacaktır. Bu kanlı oyunu sahneye koyan ünlü komitacı Abdülkerim, kendisini tehlikenin dışında tutarak, İttihat Terakki'nin tanınmış Milli Eğitim Bakanı Şükrü Bey ile tüm Terakki-perver Parti'yi seferber eder. Başrolü oynayanlar ise yıllarca politikanın en kanlı ipinde cambazlık yapmış, gözüpek kabadayı, eski Lazistan milletvekili kumarbaz Ziya Hurşit ile zenaatleri adam öldürmek olan fedaileri kıyıcı Lâz İsmail ve Gürcü Yusuf'dur. Gülce-mal vapuruyla İzmir'e hareket eden ölüm mangası daha önce de davranmış, Mustafa Kemal'i vurmak için Bursa'ya gitmiştir. Fakat, suikast için uygun yer bulamadıkları gerekçesiyle dönmüşlerdir. Gerçekte, son anda paniğe kapılıp vazgeçmişlerdir.

Gazi'ye tetiği çekecek olan Ziya Hurşit'in İzmir'den önce, İstanbul'a uğrayıp Tokatlayan'da dinlenen Ankara İstiklâl Mahkemesi başkanı Kılıç Ali Bey'den üç bin lira alması oldukça düşündürücüdür. Örtülü ödeneği olmayan ve tanıdık çevrelerce cimri diye bilinen Ali Bey'in Mustafa Kemal ve İsmet Paşa'dan da çok çekindiği eklenirse bu kadar büyük parayı nereden ve ne amaçla verdiği zihinleri bulandırır. Ayrıca, Ziya Hurşit'in bir yıldan beri "suikast" diye bağırarak gezdiğini herkes duymuştur. Öte yandan Ziya Hurşit'in dava uğruna olsa bile, hiç bir neden göstermeden ittihatçı kodamanlarından habersiz para istemesi Abdülkerim ile Baytar Rasim'i enikonu huylandırır. İşin içinde bir bityeniği arayan dava arkadaşları birbirlerine güvenemediklerinden herhangi bir tuzığa düşmekten korkarlar.

Bir de ortada gizli olarak dolaşan bir mektup ile imza meselesi vardır. İttihatçıların Milli Eğitim Bakanı Şükrü Bey, suikastı gerçekleştirecek Ziya Hurşit'i tanımayan Sarı Efe'ye bir mektup ya-

zar. Mektupta kullandığı tütün parolası suikast anlamına gelir. Halbuki kendi aralarında mektuplaşmak, pusula göndermek, defterlere anılar döktürmek, kitap kıyılarına akıl sıralamak, gazetelerden makale kesmek, tüzük, program, bildiri saklamak yasaktır diye Kur'ana on ke-re el basmışlardır. Gece gündüz içen Şükrü Bey'in yazdığı mektubu dik-katle okuyan Ziya Hurşit, "Sarı Efe'nin bir diyeceği kalmasın, daha güvenceli olsun" düşüncesiyle Rasim'e zorla imzalatır. Ödleklik karalamasından kurtulmak için ölümü göze alarak imza atan Baytar Rasim ile Abdülkerim, sonu karanlık görünen bu çetrefili işten sıyrılmak amacıyla mektubu geri alma ya da yırttırma yolunu araştırırlar. Veya çift imzalı bir mektup yazarak onların dosyasına koydurmayı düşünürler. Bu iş için de Saruhan milletvekili Abidin Bey'e telgraf çekmeyi tasarlarlar. Onun Abdülkerim tarafından İzmir'e gönderildiğini duyan Rasim, iyiden iyiye telâşlanır. Mademki Abidin Bey İzmir'de, o halde neden Ziya Hurşit, Sarı Efe'ye mektup yazdırdı Şükrü Bey'e? Hele, kendisini imza için niye bu kadar zorladılar?

Baytar Rasim bu sorulara yanıt ararken, bir yandan da, hiç haberi yokken bu işe bulaştırılan Kara Kemâl Bey'i düşünür, onun adına utanç duyar. Bir zamanlar imparatorluğu elinde tutan sayılı adamlardan biri olan, çevresinde halkçılığı ve dürüst kişiliğiyle tanınan İttihatçıların Küçük Efendisi Kara Kemâl Bey'in adı, suikastı yapacak ayak takımına cesaret vermek için bol bol kullanılmıştır. Abdülkerim ile Rasim, "Küçük Efendi de bu işin içinde... Şuna şöyle dedi, buna böyle dedi... Şurdan girmeli, burdan çıkmalı..." gibi düzmece yalanlarla, onları ateşe sürmüşlerdir. Fakat, eylemin başarısız olup suikastçilerin anında çözümlenip birbirlerini ele verme tehlikeleri kuvvetli bir olasılıktır. O zaman, ölümün bile kolaylıkla temizleyemeyeceği bu kaypak geçitte, suçsuz olanlar da yanacaktır. Mahkeme, suikastın şakasından bile hoşlanmayacak kadar insancıl ve mantıklı olan Kara Kemâl Bey'in suçsuzluğunu nereden bilecektir? Hiç haberi ve günahı yokken adının yalandan korkak-kıyıcı takımına cesaret vermek için karıştırıldığını Kemâl Bey nasıl kanıtlayacaktır?

Birbirlerinden gizli dolaplar döndüren itttihatçılar ancak foyalari ortaya öökülünce birbirleriyle bağlantı kurmak zorunda kalırlar. Kendilerinden habersiz alınan büyük miktarda para ile şifreli mektuptan adamakıllı kuşkulanan ve tehlikenin üzerlerinde yoğunlaşacağını sezen Rasim, Abdülkerim'i Kara Kemâl Bey'e gönderir. Utanç

verici olayların gelişimini anlatma sıkıntısı çekerken, Küçük Efendi'nin hizmetlisinden polisçe arandıklarını duyan eski komitacı, suçlulara özgü telâş ve yüreksizlikle Kemâl Bey'e bir an önce kaçmalarını, suikastın bitimine değin güvenilir yerde saklanmalarını söyler.

B. SUİKAST GİRİŞİMİNİN NEDENLERİ

Tabanca oyunları ile, kabadayılıkla devlet yönetmeye alışmış eski komitacılar, yeni yönetimdeki Cumhuriyetçi kadroya cephe alırlar. Gemleyemedikleri ihtiraslarıyla amansız bir iktidar kavgası yaparlar. İttihat Terakki'nin ünlü Milli Eğitim Bakanı Şükrü Bey, hakkının yenildiği saplantısıyla Ankara hükümetine karşı düşmanca tavırlara girer. Bakanlığı ölene değin çiftliği gibi kullanmak isteyen Şükrü Bey, dönem değişikliğini ve yeni oluşturulan kadroyu bir türlü kabullenemez. 1908'den sonra Manastır'daki İngiliz cuntasının karşısına Selânik'in Alman cuntası olarak çıkıp yenik düşüklerini sindiremediği gibi. Bir kısmını da Malta adası sürgünü isyan ettirir. Ama, gerçekte bunların hepsi ittihatçıların başarısızlıklarla dolu yönetimlerinde biriken ve uygun bulduğu ortamda patlak veren etkenlerdir.

İlk Cumhuriyet hükümetinin ülke genelinde yarattığı hoşnutsuzluklar da kanları iktidarı yeniden ele geçirme hırsıyla tutuşan eski ittihatçıları harekete geçirir. Özellikle, savaş sırasında halktan mal olarak toplanan vergiler, zaferden sonra makbuz karşılığı parayla ödenmek üzere alınmıştır. "Ödenmeyecek... Ödense bile zamanı belirsiz" fısıltıları güvensizlik ortamı yaratır. Kimi iktidar kodamanlarıyla ortaklarının makbuzları yok pahasına kaldırdıkları söylentileri yaygınlaşır. Yunanistan'daki Türklerle yer değiştiren Rumların bıraktıkları taşınmaz malların da gene iktidardakilerce türlü yollardan haksız yere bölüşüldüğü fırtınası kopar. 1924 yılında, zaferden bir yıl sonra, muhalifler tarafından meclise getirilen bu konu, gazete menşetlerinde çıkar. Savaş kargaşasında mülklerini bırakıp kaçan Ermeni zenginlerinden büyük rüşvetler alınarak mallarını satabilmek için geri gelmelerinin sağlandığı ileri sürülür. Zonguldak milletvekili Halil Bey'le Erzurum milletvekili Rüştü Paşa bir önerge verip soruşturma açılmasını isterler. İçişleri Bakanı Ferit Bey'i suçlarlar. İddialara göre, tek iş için istenen elli bin liraya yakın rüşvet, çoğu parlamenterlerin yüzlerinde bir utanç perdesi olarak gerilir. Söylentinin bir ucu avukat milletvekili Necmettin Molla'ya dayanırken, bir

ucu da eski başvekillerden Fethi Bey'e dek uzanır. Basından sızan haberlere göre, iktidarın gücünü kullanarak kişisel çıkar sağlayanlar arasında, Antep milletvekili ve İstiklâl Mahkemesi üyesi Kılıç Ali Bey ile Rize milletvekili Rauf Bey'in adlarınının geçmesi olaya çok kötü anlamlar verdirir. Ferit Bey, derhal İçişleri'nden çekilir. Kılıç Ali Bey'le Rauf Bey, gene milletvekili olan, İleri gazetesi sahibi ve başyazarı Celâl Nuri Bey'i güpegündüz gazete idaresinde tabanca kabzasıyla bayıltıncaya kadar dövüp başından yaralar. Musul'un para karşılığında iade edilmesine karşı çıkan Lazistan milletvekili Şükrü Bey, Topal Osman'a boğdurulur. 13 Şubat 1925'de doğuda çıkan Şeyh Sait ayaklanmasından sonra başvekil Fethi Bey, ana muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'ne Şükrü Kaya'yı yollayarak partiyi kapatmalarını, aksi takdirde kan döküleceğini bildirirse de bir hafta sonra yerini İsmet Paşa'ya bırakıp çekilmek zorunda kalır. Ardından hemen söz ve yazı özgürlüğünü ortadan kaldıran TAKRİR-İ SÜKÛN kanunuyla gazeteler kapatılır. Biri başkaldırı bölgesi Elâzığ'da, öteki yönetim merkezi Ankara'da olmak üzere iki İstiklâl Mahkemesi kurulur. Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin İstanbul şubeleri basılır. 62 gün süren Şeyh Sait ayaklanması bastırıldıktan sonra muhalif partinin basılan şubeleri Ankara İstiklâl Mahkemesince kapatılır, kararı Bakanlar Kurulu onaylar. Büyük gazetelerin başyazarları Elâzığ'daki İstiklâl Mahkemesine gönderilir, gazeteleri geçici olarak kapatılır. Vartayı bu kadarla atlatmakla birlikte Hüseyin Cahit beş yıl sürgün cezasına çarptırılıp Çorum'a yollanır. İktidar gazetelerinin BÜYÜK İNKILÂPLAR adını verdikleri geniş çaplı değişmeler olur. Kastamonu'ya giden Gazi Paşa, "Buna şapka derler" diyerek kafasına hasır şapkayı geçirir. Yedi gün sonra, "Memurlar şapka giyecek" emri çıkar. Bir ay sonra, İstanbul'un ikinci seçmenleri, o zamana kadar, "vatan kurtaran aslan" diye tanıtılan Kâzım Karabekir, Rafet Paşa, eski başbakanlardan, Hamidiye'nin kahramanı Rauf Bey ile eski bakanlardan Adnan Bey'in milletvekilliğinden çekilmelerini isteyen bir bildiri yayınlarlar. 30 Kasım 1925'de tekkelerle zaviyelerin kapatılmasına karar verilir. Aynı yılın Noelinde, eski tarihin yerine İsa'nın doğumuyla başlayan batı takvimi uygulanır. Bunu, kısa aralıklarla İsviçre Medeni Kanunu ile İtalyan Ceza Kanununun kabulü izler. 1826'da Sultan II Mahmut tarafından kaldırılan Yeniçeri Ocağıyla başlayan batılılaşma böylece olağan gidişiyle sonuca ulaşır. Ancak, son günlerde, Şeyh Sait ayaklanması yüzünden kurulan İstiklâl Mahkemelerinin çalışma

sürelerinin bir yıl daha uzatılması kararının alınması sözkonusudur. Dahası, kurulurken idam yetkisi olmayan Ankara İstiklâl Mahkemesine bu yetkinin tanınmasıdır. Artık, savunmasız yargı, yargıtaysız idam cezası verme ürkütücü bir değişiklik olacaktır.

Eski ittihatçılara göre, terör yoluyla diktatörlük kurmayı amaçlayan yeni yönetim, ülkeyi yaşanmaz hale getirmiştir. Oysa, zafer cephelerde ittihatçı subay ve askerlerin su gibi akan kanıyla, cephe gerisinde de gene ittihatçı yönetici ve eşrafın gayretiyle kazanılmıştır. Hanedanla halifelüğün kaldırılmasının İngilizlerin işine yaradığı görüşünde olan ittihatçıların hâlâ devletin kilit noktalarında adamları vardır. Güvendikleri muhalif paşalarla orduyu ellerine geçireceklerini umdukları gibi, parlamentonun desteğine de kesin gözüyle bakarlar. Ülke gidişindeki genel huzursuzluktan da güç alan iktidar hırslıyla, suikastı zorunlu görürler.

C. SUİKASTIN ORTAYA ÇIKARILIŞI

İktidarı yeniden ele geçirme kavgasında olan suikastçılar, genç Cumhuriyet hükümetinin yanlış ve yetersiz uygulamalarını bahane ederek Gazi'ye karşı besledikleri hain emellerini gerçekleştirmeye uğraşırken aylardan beri izlendiklerinin farkında değillerdir. Elebaşları Ziya Hürşit bir yıldan beri kumar masalarında, içki sofralarında "suikast" sözünü dilinden düşürmemektedir. İtilâfçı fedailerinden bilinen, gerçekte eski ittihatçı komiserlerinden olan Niyazi Efendi'ye göre, Ankara valisi, aylardan beri suikastten haberdirdir, bu yüzden Ziya Hürşit'i adım adım izletmekte, elinde birçok somut belgeler bulundurmaktadır. Konya milletvekili Refik Bey de, suikast hazırlığını çok önceden hükümete bildirmiştir. Daha ilginç, suikastı iktidardan önce duyan Rusların Gepeu adlı gizli örgütlerinin, olayı, ilk kez hükümete haber vermeleridir.

Suikast komitesi tarafından, korkak kabadayıları yüreklendirmek için adı kullanılarak olaya hiç yoktan karıştırılan, ittihatçıların İaşe Nazırı Kara Kemâl Bey'in yazıhanesi, ilk adımda, siyasi polisin uğrak yeri olur. Ancak, emniyette tanıdık bir polis emeklisinin el altından verdiği bilgiye göre, Ankara'dan çok gizli bir emir gelmiştir. Aralarında Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa, Cafer Tayyar Paşa, Mersinli Cemal Paşa, Rüştü Paşa'nın bulunduğu büyük paşalarla Terakkiperver Partinin kodamanları, İzmit milletvekili

Şükrü Bey, İstanbul milletvekili Canbolat Bey, Erzincan milletvekili Sabit Bey, aldıkları şifreli mektuptan sonra İzmir'den gizlice İstanbul'a dönen ve Beyoğlu'nda Bristol otelde yakalanan Saruhan milletvekili Abidin Bey ile Sarı Efe Edip, vb. ilerde belirlenecek tarihe kadar kimseye sezdirilmeden göz hapsinde tutulacaktır. Suikast şebekesine tabanca ve bomba taşıyarak yardım eden kıyııcı Laz İsmail'in kapatması, hayat kadını Naciye de polis gözetimi altındadır.

17 Haziran 1926 tarihli gazeteler, Cumhurbaşkanı Hazretlerine İzmir gezileri sırasında bir suikast düzenlendiğini, eylemcilerin silâhları, bombaları ve hazırlıklarıyla birlikte Gazi'nin İzmir'e varmadan bir gün önce yakalandıklarını, ilk ifadelerinde suikast yapacaklarını itiraf ettiklerini ana haber olarak verir. Olayın İstiklâl Mahkemesine intikal ettirildiğini, mahkeme heyetinin davayı yerinde inceleyip sonuçlandırmak üzere İzmir'e doğru yola çıktığını resmen duyurur.

İstiklâl Mahkemesinin gazetelerde yayınlanan bildirisinde de eski Lazistan mebusu Ziya Hurşit ile birkaç haydut, Sarı Efe'yle birkaç adamı ve İzmit Milletvekili, eski Milli Eğitim Bakanı Şükrü Bey suçlanır. Adları belirli kişilerle toplantılar yapıldığından, suikastın aslında kışın Ankara'da düşünüldüğünden, amaçlarının hükümeti devirmek olduğundan sözedilir.

Muhalefetin büyük paşaları -Kâzım Karabekir, Ali Fuat, Refet, Cafer Tayyar- İttihat Terakki kodamanları -Cavit Bey, Dr. Nazım, Küçük Talât Bey, Hüseyinzade Kör Ali Bey- Terakkiperver Parti Şefleri -Şükrü Bey, Abidin Bey, Canbolat Bey, Halis Turgut Bey, Münir Hüsrev Bey, Arif Bey, Kara Vasıf Bey- ile suikastçiler de dahil olmak üzere yakalananlar yirmiüç kişidir. Başvekil İsmet Paşa'nın Kâzım Karabekir'i serbest bıraktırmak için İstiklâl Mahkemesiyle çalıştığı, sorunu çözmek üzere İzmir'e Gazi'nin yanına gittiği, iki milletvekilinin sorgulanmasında bulunduğu, ancak suçlamaların temelsiz olmadığını görünce yargıyla çalışmaktan vazgeçtiği söylenir.

Bu dehşet havası içinde birbirini izleyen itiraflar, dava yoluna başkoymuş, yıkılmaz kale sanılan fedailerin birdenbire çözülüp arkadaşlarını ele verişleri, en güvenilir dostları ipe gönderen yüzleştirmeler tam bir iğrençlik yarışını görüntüler. İzmir'de suç araçlarıyla birlikte yakalanan eski Lazistan mebusu Ziya Hurşit, ikinci sorgulamada herşeyi itiraf eder, kovuşturmayı kolaylaştırır. Gazi Paşa'nın huzurunda önce iftiraya kurban gittiğini söylerse de

mahpusanede direnmekten vazgeçer, Cumhurbaşkanına, hiç bir arkadaşını korumaya gerek görmeden suikastı en ince ayrıntısına kadar anlatır. Elinde silâh, dilinde küfürle yiğitliği kimseye vermeyen kabadayılar, insan onurunu yaralayıcı bir çözümlüyle âdileşirken, kravatlı milletvekilleri suçlandıkları halde sonuna kadar direnirler.

Suikastı haber veren Giritli Şevki'nin, Vakıf gazetesinde yayımlanan konuşması şöyledir: Sarı Efe Edip, 14 Haziran suikast günü bir adamını yollayarak onunla görüşmek istediğini bildirmiştir. Giritli Şevki, Kuva-yı Milliye yıllarında Salihli'de Sarı Efe çetesindeyken, Çerkes Ethem'in adamlarından dönme İbrahim'i vurmuştur. Bu yüzden aralarına kan giren Şevki'yi Çerkes Ethem'in kurşunlarından Sarı Efe kurtarmıştır. Ona can borcu vardır. Memleketin gidişatından yanıp yakılan Sarı Efe, bir gece bulunduğu Şevki'ye haklarının yenildiğinden söz eder. Oysa, hükümet, kendisine Kuva-yı Milliye'deki hizmetine karşılık Gâvurköyü'nde çok değerli bir çiftlik hediye etmiş, ayrıca yüksek bir maaş bağlamıştır. Liman işletmesinde de dolgun ücretle çalışan Sarı Efe, düzeni değiştirmek gerektiğini, bunun için çok güçlü örgüt kurduklarını, Ankara'dan eski bir mebusun bu amaçla geldiğini anlatır. Kendilerine katılmasını önerir. Ertesi gün, bir bahçede yaptıkları toplantıda Ziya Hürşit ve Efe'nin çiftlik kâhyası emekli teğmen Çopur Hilmi'yle anlaşırılar. Suikast için uygun yer olarak Başoturak'taki dar dönemeci saptarlar. Suikastte bomba ve tabanca kullanılacaktır. Ziya Hürşit, bu iş için iki adamını, Laz İsmail ile Gürcü Yusuf'u İstanbul'dan getirtmiştir. Fakat, saptadıkları gün Gazi Paşa'nın İzmir'e gelmeyeceğini öğrenen Giritli Şevki, suikast girişimini polise haber verir. Polisle anlaşmışları üzere, suç ortaklarını kendi evinde bastırır. Toplantıda bulunmayan Sarı Efe, baskını duyar duymaz İstanbul'a kaçar. Suikastçılar ve yandaşları gece yarısı otellerde, evlerde brovningleri, mermileri, bombalarıyla ele geçirilir.

İzmir'in Elhamra sinemasında açık olarak başlayan mahkemede, ilk sorgusu yapılan Ziya Hürşit, arkadaşlarını ölüme götürecektiklerini açıklamalarını öğünürcesine dinleyicilerin huzurunda yapar. Ardından Sarı Efe, Lâz İsmail ile Gürcü Yusuf, Çopur Hilmi, onunla ihanet ve korkaklık yarışını kazanmak için en olmadık itiraflarda bulunurlar. Adlarını verdikleri Kara Kemal ile Abdülkerim'in giderek daralan çemberi kıramayacaklarını, er geç yakalanacaklarını rahatlıkla iddia

ederler. Mahkeme başkanını, Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin Kara Kemal tarafından kurulup içeriye soktuğu adamlar aracılığıyla suikasti yönettiğine inandırırılar. Kendilerine "Kara Çete" adını taktırırılar. Gerçekte, mahkeme başkanının karşısında, tutuklanan "kabadayı mebus" olarak parti yoluyla değil de, tabancayla devlet yönetmiş şimdi de gene aynı yolla düzen değiştirmeye yeltenmiş eski komitacılar sıfatıyla çıkarlar.

İstiklâl Mahkemesinde yargılanan, muhalif paşalardan Kâzım Karabekir, Ali Fuat, Mersin'li Cemal beraat ettiklerine bir türlü inanamaz, emin olmak için birbirlerine tekrar tekrar sorarlar. Hepsi vaktiyle ordular yönetmiş, büyük savaşlar vermiş, Kafkas karında donmuş, çöl ateşinde yanmış güçlü komutanlar olduğu halde, Gazi'ye suikast soruşturmasında ölümün pençesini yüreklerinde duymuşlardır. İttihatçıların tanınmış şeflerinden İstanbul milletvekili ve eski İçişleri Bakanı İsmail Canpolat ile Sivas milletvekili Halis Turgut Bey on yıl sürgün cezasına çarptırılırlar. Cezayı haksız bulan iki milletvekili suikast tasarıları yapılırken yurt dışında bulduklarını, bu nedenle olayla yakından uzaktan hiçbir bağlarının olmadığını öne sürerler. İsmail Canpolat'ın, komitacılığın her çeşidine karşı olduğu da çevresi tarafından bilinmektedir. Bir zaman, Gazi Paşa'yla Kara Kemâl Bey'in Sadrazam Tefrik Paşa'yı kaçırma planı yaparlarken üstlerine gelen Canpolat Bey, bu tasarıyı bozmuş, Mustafa Kemâl'i de verdiği sözde durmamakla suçlamıştır. Şimdi bu davranışın, karşılığını arar, daha doğrusu suikast yoluyla iş görmeyecek karakterde olduğunun anlaşılmasını bekler. Fakat İstiklâl Mahkemesi kesin kararını vermiştir. Bu kararın bir üst makamda incelenmesi yasal yönden olanaksızdır. Buna rağmen, suçsuzluklarını kanıtlamak üzere yeniden savunma hakkı isteyen iki milletvekili hakkında mahkeme heyeti bu kez, idam cezası verir. Böylece, cellât Karaoğlan'ın çattığı onbir darağacı onüçer yükselir. Suikastçı ve milletvekillerden oluşan asılacakların listesi sırayla şöyledir: İzmit milletvekili ve eski Milli Eğitim Bakanı Şükrü Bey, Eskişehir milletvekili miralay Arif Bey, Saruhan milletvekili Abidin Bey, Trabzon milletvekili eski Adalet Bakanı Hafız Mehmet Bey, Erzurum milletvekili Rüştü Paşa, eski Lâzistan milletvekili Ziya Hürşit, baytar miralay Rasim Bey, Sarı Efe, Edip Bey, kiralık adamlar Lâz İsmail ile Gürcü Yusuf, yedeksubaylıktan emekli çopur Hilmi, Sivas milletvekili Halis Turgut, İstanbul millet-

vekili ve eski İçişleri Bakanı İsmail Canpolat Bey. Ayrıca, kuş uçmaz, kervan geçmez yerlerde bile aranan, elebaşı diye bilinen Kara Kemâl ile Abdülkerim de listede yer almaktadırlar.

D. SUİKAST VE İTTİHATÇILAR

Kara Kemâl Bey'in Serüveni: Teşkilât-ı Mahsûsa ilerigelenleri tarafından suikastçılara cesaret vermek için ölümün bile kolay kolay temizleyemeyeceği sıvaşık ve zorlu işe alçakça karıştırılan ittihatçıların Küçük Efendisi Kara Kemâl'in olup bitenlerden haberi yoktur. İttihat Terakki'nin İaşe Bakanı olan Kara Kemâl Bey, güttüğü halkçı bir politikayla İstanbul'un yoksul esnafını örgütlemiş, onların her türlü sorununa hiç üşenmeden koşmuştur. Kurduğu esnaf dernekleriyle dar gelirli kitleyi kendisine bağladığı gibi memleketin belli başlı varlıklıları da onun sayesinde yüklerini tutmuşlardır. Devletin kilit noktalarında hâlâ en sadık adamları olan Kara Kemâl Bey, bu tutumuyla "baba" sıfatını alır. İstanbul'un her semtinde yediden yetmiş kadar herkes tarafından tanınan ve sevilen bir kişiliğe sahiptir. Vaktiyle, imparatorluğu elinde tutan sayılı devlet adamlarındandır. Onun yüksek yöneticilik yeteneği karşısında, döneminin ünlü düşünürü Ziya Gökalp, "Bunca yıl işin içindeyim, bizi Enver mi yönetti Kara Kemâl mi, anlayamadım" sözleriyle hayretini belirtmekten geri durmaz. Nitekim, Yahya Kemâl de meclisteki ittihatçı grubunu parti haline getirmek isteyen Mustafa Kemâl'e ilk anda Kara Kemâl Bey'le görüşmesini önerir. Öneriyi yerinde bulan Gazi Paşa, Küçük Efendi'yi İzmit'e çağırarak onunla siyasî tasarılarını tartışır. Ünü dünyayı tutmuş bir ittihatçı olduğu halde ittihatçıların, sonunda kendi ölümlerini hazırlayan başarısız uygulamalarını eleştirir. Bir kez, devleti ele geçirenler yönetim bilgisi ve deneyimi olmayan bu yüzden de despotizme yönelen kişilerdir. Hâlâ, komitacılıktan devlet adamlığına geçememiş yarı kabadayı, yarı yönetici tiplerdir. Büyük Efendi diye bilinen, görmüş geçirmiş başkanları Talât Paşa'nın bile her çapraşık işte "Hodri Meydan!" diyerek tabancasına davrandığını anımsar. İktidarda sürekli birbirlerini aldatma peşinde koşan ittihatçı kadro, en çetin silâh oyunlarından geçtiği halde, zoru görünce kolayca çözülür. Hükümet etmeyi beceremediklerinin bilincine çok geç varırlar ki o zaman da kendilerini iktidara getiren Almanların desteği ortadan kalkmıştır. İşte bu yüzden batan imparatorluk kalıntısında gövde gösterisine çıkan ittihatçı eskileri son kez oyunlarını oynarlar.

Suikast sözcüğünün şakasına bile katlanamayan Kara Kemâl Bey, ülkenin giderek bozulan işlerinin adam vurmakla düzelemeyeceği görüştüğüdür. Ayrıca, birini öldürmeye karar vermenin bir anlamda kendini öldürmek demek olduğunu bilir. Ama ne yazık ki aktif politikadan uzak, kooperatif ve banka işleriyle uğraşırken, örgütün gizlice tezgâhladığı bu âdi ve dipsiz işe adı karıştırılmıştır. O andan beri artık sürekli kovalanan, kıştırılmak istenen bir kaçak kimliğine bürünmek zorunda kalmıştır. Aslında, bu saklambacı daha önce, uzun yıllar Abdülhamit hafiyesiyle de oynamıştır. Talât Paşa'nın Büyük Kabineyi kurduğu sıralarda haftalarca gizlenmiştir. Mütareke koşulları da oldukça ağırdır. Her an yakalanıp asılmak ya da bir köşeyi dönerken Ermeni kurşunlarıyla pisipisine ölmek, beklenen olaylardandır. Kendisiyle doğrudan ilintili olmadığı halde, 31 Mart gürültüsünde de saklanma gereğini duymuştur. Böylece, otuz yıllık, korku ve heyecan dolu politik yaşamında en güçlü iktidarların darağacına gitmemek için direnmiş, hep kovalamaca bir ömür sürmüştür.

Şimdi de Gazi'ye suikast girişiminde bulunan çetenin elebaşısı olma sıfatıyla kovalanmaktadır. Uşağı Hasip Ağa'nın, Mesadet hankindeki yazıhanesinin polisçe arandığını bildirmesi, ittihatçıların kurnaz kabadayısı Abdülkerim'in, kendisinden gizlice planlanan suikast işini ayrıntısına değin açıklamak zorunda kalması, Kara Kemâl Bey'i harekete geçirir.

Suikast eylemi henüz kamuoyuna duyurulmadığı için kaçakları ağarlayabilecek pek çok dost vardır. Ancak, Bakanlığı zamanında yükselttiği, zenginleştirdiği kişilere yaptığı iyiliğin karşılığını ödetmeyi, onların kendisine duydukları sonsuz güveni sarsmayı alçaltıcı bulan Kara Kemâl Bey, Abdülkerim'in önerisiyle Semra Hanım'ın Fındıklı'daki konağına gitmeyi uygun görür. Enver Paşa'nın emekliye ayırdığı eski valilerden Şefik Paşa'nın eşi olan Semra Hanım'ın şehzadelerden kalma konağı, her türlü kuşkudan uzak, güvenilir yer olarak bilinir. Burada izledikleri günlük gazetelerden Gazi'nin İzmir gezisinde ortaya çıkarılan suikast girişimine ilişkin resmî bildiriye okurlar. Suikastçiler suç unsurlarıyla birlikte yakalanmış ve cumhurbaşkanını vuracaklarını itiraf etmişlerdir. Sonucu olağan karşılayan Kara Kemâl Bey, artık iş işten geçtiği kanısındadır. Kendilerini de içine alan geniş bir temizliğe başlanacağını bilir. Ama gene de son şanslarını kullanıp sınır dışına çıkma yollarını denerler. Bu amaçla

konağa çağırıttıkları Gurbet Hala'dan komiser Niyazi'yi bulmasını, ondan gizlenebilecekleri adresler almasını, bir deniz motoru sağlamasını isterler. Bir de, dışarda olayların nasıl geliştiğini, kimlerin yakalandığını, polisin hangi iz peşinde olduğunu biran önce öğrenmesini tembihlerler.

Ancak, becerikli Osmanlı kadını Gurbet Hala'nın Niyazi Efendi'den getirdiği haberler hiç de iç açıcı değildir. Gazi Paşa'yı geçen yıl öldürmeye kalkışan Mavnacılar Kâhyası Osman Ağa'dan umut yoktur. Başvurulan adreslerden de olumlu sonuç alınamamıştır. Oldukça gergin olan siyasî hava halkın yüreğine dehşet salmıştır. Kimi evinin kalabalık, çocuklarının küçük olduğunu öne sürerek gizliliği koruyamadığından yakınır. Kimi efendimiz dediği Kara Kemâl Bey için canını verebileceğini, ancak çevredeki millicilerden çekindiğini, bu nedenle yalnız sınırlı para yardımında bulunabileceğini söyler. Daha sonra gidilen bir hacıağa ise arananları korkusundan saklayamayacağını belirtir.

En güvenilir dostlarının kapısında yüzgeri edilen Kara Kemâl ile Abdülkerim yalnız İstanbul ve çevresinde değil, tüm memlekette kuş uçurtulmamacasına aranırlar. Vezir konakları, paşa evleri, müteahhit ve tüccar ardiyeleri, tekke ve dergâhlar, resmî, özel ve yabancı uyruklu hastaneler sık sık basılır. Kaçaklar için motor bulmak, deniz yolundan yararlanmak da enikonu olanaksızdır. Çünkü, Boğazlar gece gündüz gözetlenmekte, küçük büyük tüm tekneler sintinesine kadar yoklanmaktadır. Karadeniz, Ege, Akdeniz kıyıları tamamen tutulmuştur. Kuşku çekenler anında karakollara götürüldüğü gibi, polise kaçakların kayıkta olduklarına ilişkin ihbarlar yağmaktadır. Hatta, Abdülkerim'in, Yunan adalarından birine geçerken yakalandığı söylenmektedir. En güvenilir sanılan ittihatçıların polise ispiyonluk ettikleri, rastladıklarının da "Küçük Efendi'nin selâmı var, gizlenecek yer arıyor, biraz para gerekli" sözleriyle ağızlarını aradıkları saptanmış, bu taktikle birçok suçsuz insan yakalanmıştır. Kara Kemâl Bey'in kurduğu ve yürüttüğü banka ve şirketlerin müdürlerinin, yönetim kurulu üyeleri ile memurlardan ittihatçılarıyla Küçük Efendi'ye bağlı olanların tutuklandıkları, sıkı sorguya çekildikleri bilinmekte, böylece Kara Kemâl Bey, para ve insan gücü bakımından temel dayanaklardan yoksun bırakılmak istenmektedir.

Gazetelerde adlarının çıktığını gören kaçaklar, çemberin giderek daraldığı inancıyla iyiden iyiye bunalırlar. Pusularla dolu sınırı tutamayacakları gibi kendilerini en kısa sürede yakalamak üzere ittihatçıların kurnaz ve korkulu adamı Memetçe Bey; özel olarak İzmir'den İstanbul'a getirilmiştir. Kara Kemâl Bey'in, Yakup Cemil'in kurşuna dizilmesi olayından sonra ünlü fedaiyle arası açılmıştır. Abdülkerim de kendisini Semra Hanım'la tanıştıran Memetçe Bey'in konakta gizlendiklerini kolayca anlayabileceği telâşıyla yer değiştirmeyi zorunlu görür. Bu kez, Semra Hanım'ın Terkos gölüyle Belgrat ormanları arasında, kömür yakılan, ormanlık çiftliğine kadın kılığında giderler. Orada, kömür almaya gelmiş iki müşteri gibi görünürler. Abdülkerim, burada rastladığı gezgin toptancı Şaban Efendi'den Gazi'nin canına kastetmeye kalkışan iki ittihatçı gâvurunun arandığını, fotoğraflarının yurdun en ücra köşesine değin dağıtıldığını öğrenir. Hükümetin kaçakları tutanı ödüllendirme vaadini duyan kimi açığöz tiplerin birbirleriyle yarışırmasına Halk Parti'ye kaydolup kendilerinin resmini taşıdıklarını anlar. Ancak, gelenlerde kömürcü kılığı ve tavırları bulamayan ayrıca, çiftlik hizmetlilerinin onlara "paşa", "bey" gibi davranmasından nem kapalı toptancı Şaban Efendi, bir gece ani baskın veririr. Ama, pusuyu haber veren kömür yakıcının işveli hanımı sayesinde uyurken basılmaktan kurtulan eski komitacıların kurşunlarına hedef olur.

İzleri bulunan, yakalanmaları en meselesi olan kaçaklar hakkında yağmur gibi ihbar yağmakta, şifre üstüne şifre gelmektedir. İstiklâl Mahkemesi başkanı, gönderdiği özel bir tezkereyle, bir süre Gümüşhane mutasarrıflığı yapan ve Rumları-Ermenileri koruyan Abdülkerim'in onlardan birinin evinde gizlenme olasılığına değinir, tüm yabancı uyrukluların evlerinin basılmasını ister. Karakollara yeni emirler verilir. Haziran başından beri tutulan evler sıkı gözetlenecek, boş evler gece gündüz kollanacaktır. Muhtarlıklara gelen yazıda, tüm bakkallar, kasaplar, manavlar, fırıncılar tembihlenir. Dikkati çekecek miktarda öteberi alanlar saptanacaktır. Muhtarlar, imamlar, ihtiyar heyeti üyeleri mahallelerindeki çocukların ağızlarını arayacaklar, kuşkulandıkları evlere sabah kahvesine gidiyormuş süsüyle göz kulak olacaklardır. Ayrıca, İstiklâl Mahkemesi yayınladığı bildiride, her ne yoldan olursa olsun kaçakları koruyan, saklayan, saklanmalarını kolaylaştıranların aynen kaçaklara verilen cezaya çarptırılacağını, onun da idam olacağını duyurur.

Çiftlik'teki baskından vuruşarak kurtulan Kara Kemâl Bey, bitkin bir halde, çocuklukarkadaşı eski Maliye müfettişlerinden Emin Bey'in evine sığınır. Ne yapacağını bilmez insanların şaşkınlığı içinde olan Abdülkerim ise, Sulukule'de bir çeribaşının kulübesinde birkaç günlüğüne gizlenir. Amacı, vaktiyle emrinde çalıştırdığı İstanbul'un ünlü külhanbeylerini toplamak, gerekirse döğüşerek sınır dışına çıkarmaktır. Öneriyi, çocuk saflığında bulan Kara Kemâl Bey, Rusların suikasti çok önceden haber verdiklerini duyunca, İngiliz elçiliğinden sığınma hakkı ister. Ancak gelen karşılık olumsuzdur. İngilizler, Türk hükümetinin içişlerine karışmayı göze alamadıklarından Kara Kemâl Bey'in sığınma isteğini reddederler. Bu arada, İstiklâl Mahkemesi savcısı da haklarında idam cezası vermiştir. İktidar yanlısı basında ise aleyhlerinde yazılar çıkmaktadır. Kara çete denilen suikastçıların hazır yiyici olduğu, yeniçeri ruhu taşıdığı belirtildikten sonra meşrutiyetle İttihat Terakki'nin içine girdiği ve hükümeti ele geçirdiği kaydedilir. Sonunda koca kıtalar elden çıkarken, tutsak alındığı, Kara Kemâl'in de tutsaklıktan milletin âlicenaplığı sayesinde kurtulduğu yazılıdır. Kara Çete'yle doğrudan ilişki kuran Kara Kemâl'in ekmek derdiyle uğraştığı görünürse de, muhalif bir parti programı hazırlayarak, Kara Vasıf'ın aracılığıyla ikinci grubu, ele geçirmeye çalıştığı, beceremeyince de bu kez Terakkiperver Parti örgütünü elde ettiği öne sürülür. Abdülkerim'den de söz eden yazı, onu İttihat Terakki'nin fedaisi olarak tanıtır. Serbestî gazetesi yazarı Hasan Fehmi'yi vurduğunu anımsatır. Ziya Hurşit'den de cellât diye sözedene başmakale Kürt isyanının millete düşmanlığını yoketme fırsatı verdiğini yazar, suikast girişiminin de, Kara Çete'nin kara ruhunu öldürerek halkı sevindireceği dileğiyle biter. Gazete, İstiklâl Mahkemesinin uyarı niteliğindeki bildirisini de yayımlar. Bildiriye göre, Cumhurbaşkanı Hazretlerine suikast ve hükümeti devirme suçlarından yargılanan ve idama mahkûm edilen kaçak Kara Kemâl ile Abdülkerim'i gizleyenlerin vatanın iç güvenliğini engelledikleri, adaletin olağan gelişmesini duraklatarak maddî ve manevî yük altına girdikleri duyurulur. Yasaların darağacına çıkardığı, hayatları cinayet ve ihanetle dolu suçluları bilerek ya da bilmeyerek kaçırıp gizleyen ya da saklayanın onların eylemlerine ortak olma sorumluluğuyla en ağır cezalara çarptırılacağı ihtar edilir.

Kendisini darağacına göndermek isteyenlere karşı direnen Kara Kemâl Bey, son kez şansını denemeye kalkar. Tüm umudu Papur acentasını işleten Alman binbaşı Von Herman'dadır. Gümrük kolcusu da tanıdık ve güvenilir bir Türk'tür. Yük gemilerinden birine gümrük kolcusu kılığında ya da bir sandık içinde girecek ve Bulgar sınırını tutacaktır. Tek kişi kaçırma koşuluna rağmen, ölüm kışkacında debelenen ve başına bu tehlikeli işi saran Abdülkerim'e de haber iletecektir. Evinde barındığı Emin Bey'in konuyu ayrıntılarıyla görüşmek üzere Alman komisyoncusunun yazıhanesine gittiği sırada baskına uğrar. Zaten, Emin Bey'in evi uzun süredir gözaltındadır. Baskından bir iki gün önce de bitişikteki tulumbacılar reisi Osman Ağa'nın evine telefon hattı çekilmiş, üst kata gözcü konmuştur. Odasında kitap okurken kapıda ki ani görüntülerden kıştırıldığını anlayan Kara Kemâl Bey, hemen pencereden bahçeye atlayıp kümesin ardındaki kovuğa gizlenmeye hazırlanırken görülür. Vaktiyle, çok iyilik ettiği Osman Ağa ile sayelerinde kalktığı ittihatçı şefleri ölüme zorlayan gözcü polis tarafından yakalanır. Polislerden biri, "Teslim ol Kara Kemâl Bey Ağabey, saklandığın yeri biliyoruz... Hakkında hayırlısı budur" bağirtisiyle Küçük Efendi'yi vurma görevini üstlenir. O an kurtulma umudu kalmadığını anlayan Kara Kemâl Bey, hem bu alışlagelmiş "teslim ol!.." çağrısından, hem de sesin renginden bilinen ittihatçı oyununa kurban gider. Fakat, olay kamuoyuna kendisine kıydığı biçiminde yansıtılır.

O günün ağır koşulları içinde kurulması zorunlu görülen ve avukatsız, yargıtaysız adam asma gibi olağanüstü yetkiler tanınan İstiklâl Mahkemeleri halk arasında ürküntü yaratır. Çoğunlukla, ittihatçıların ikinci takımından kurulan mahkeme heyetinin adaletine, yasalara bağlılığına güvenemeyen Kara Kemal Bey teslim olmaz. Bulaştırıldığı çirkef çamurundan çıkıp aklanmayı düşünmez bile. Savunmasını yaparak suçsuzluğunu kanıtlayamadığı için de suçu kabullenen bir kaçak durumuna düşer, bu tutumu yaşamının trajik bir sonla noktalanmasına yol açar.

Kapısına hasta ve yorgun gelen Kara Kemâl'i içeri almak zorunda kalan Emin Bey ise İstiklâl Mahkemesi tarafından sıkı sorguya çekilir. Fakat geçmişteki temiz yaşamı, Kara Kemâl'in kendisini vurarak cezasını verdiği gözönüne alınarak tutuksuz yargılanmasına karar verilir. Korktuğu halde insan olma sorumluluğunu sonuna kadar yılmadan taşıyan eski Maliyeci, yaptığı onurlu bir mahkemenin saygısını kazanır. Ölçülü ve sakin yaşamı mutluluğun temeli sayan, hakkın-

dan gelemeyeceği sorumluluklardan kaçan Emin Bey, çocukluk arkadaşı Kara Kemâl Bey'in acı sonuyla allak bullak olur. Ancak, onun sayesinde çabalamayı, direnmeyi öğrenerek kendisini, savaşma heyecanıyla yaşamın yeni fırtınalarına bırakır. Hakkında, görüldüğü yerde vurulma kararı çıkarılan öteki kaçak Abdülkerim'in, kapısına gelip kızkardeşi tarafından geri çevrildiğini duyunca, kıştırılmış insana yardım edememe azabıyla kıvrılır, kendisi ve evi gözaltında olduğu halde, onu, sokaklarda bağıarak arar.

E. KABADAYI TİFİ VE İTTİHATÇILAR

Gazi'ye, bombalı suikast düzenleyen eylemciler, aynı zamanda İttihat Terakki'nin tarih karşısında kanlı ödevlerle yargılanmasına neden olan eski komitacılarıdır. Meşrutiyet'in ilânıyla iktidarı ele geçirdikleri halde külhanbeylikten efendiliğe, komitacılıktan devlet adamlığına bir türlü geçememişler, kişisel hırslarını -en uzak hedeflere ulaşma pahasına da olsa- kurşunla gidermeye çalışmışlardır. Gazi'ye tetik çekmekle görevlendirilen Ziya Hurşit, kadın gibi giyime ve süse düşkün bir kumarbazdır.. Ödememe koşuluyla borçlanan, zoru görünce şantaja başvuran, politikanın kanlı sahnesinde yıllarca oynamış kabadayı milletvekilidir. Yanına aldığı adamı Lâz İsmail ise, hayat kadını Ballı Naciye'yi Ermeni dostunun evinden çekip alan, Kapalıçarşı'da güpegündüz kuyumcuyu vurup dükkânı soyan, güzü dönmüş bir sabıkalıdır. Gürcü Yusuf da kıyıcılıkta ondan pek aşağı kalmayan, katil ruhlu bir insandır. İttihat Terakki'nin ünlü hovarda fedaisi Abdülkerim, suikast komitesinin perde arkası yöneticidir. Cemiyete uzun süre istihbarat yapan, daha sonra muhalefet eden gazeteci yazar Ahmet Samim'i vurmakla tanınmıştır. İstanbul'un yerli ve yabancı ayak takımına "ünüm dünyayı tuttu" diye kasıldığı halde gerçekte tüm kıyıcılar gibi yüreği korkudan titremektedir. "Polis" sözünü duyunca benzi sararıp solar. Onun için en güvenilir yer, yalnız kanlı eylemlerin tasarlandığı ve kiminin gerçekleştirildiği Teşkilât-ı Mahsûsa'nın merkezidir. Vuruşmaya İstanbul'un tanınmış semtlerindeki külhanbeylerine karşı bıçakla başlayan Abdülkerim, Arnavutluk Makedonya çarpışmalarında filintayı kullanır. Keskin nişancılığı sayesinde Trablus'da, Balkanlar'da, Bâbîâli baskınında çok hüner gösterir. I. Dünya Savaşı'nda Teşkilât-ı Mahsûsa şefi olarak çölde Lawrence'e karşı çıkar, Kafkas çete savaşlarını başarıyla sürdürür.

Girip çıktığı en çetin döğüşlerde adam vurmaya tavuk kesmekten daha kolay uygulamış olan Abdülkerim, ahlâki yönden arkadaşının kapatmasında cinsel arzularını doyuracak kadar çürümüştür. Adını saygıyla andığı Kara Kemâl Bey'i ise haberi yokken bulaştırdığı suikast işinde ipe götürür. Küçük hesaplar yüzünden adam vurmaya hep karşı çıkan Küçük Efendi'yi kanı kurumakla suçlar, birlikte kaçıp kovalandıkları anlarda da sürekli onu teslim edip yakasını sıyırmayı hatta bağışlanmayı kurar. Suikastçilerin İzmir'de kontakt kuracağı Sarı Edip, eşkiya tutma bahanesiyle gezdiği köyleri kasıp kavuran bir efedir. Gerçekte korkak ve ırz düşmanıdır. Kan kardeşi Hacı Samim'in memlekete döneceğini duyunca, Ankara'ya gidip onu, alacağı bahşiş karşılığı parayla pusuya düşürerek öldürme planları yapan bir yaratılıştadır. Giritli Şevki ise İzmir Valisi'nin özel hafiyesidir. Memetçe Bey'e kişisel davranışlarıyla da bağımlı olan Muhlis Şevki, kaçakçılıkla geçinir ve bir türlü yakalanamaz.

Suikasti yukarıda karakterleri ve eylemleri özetlenen kişilerle gerçekleştirmeye çalışan eski Milli Eğitim Bakanı Şükrü Bey ile miralay baytar Rasim Bey, dürüst ittihatçıların emeklerini boşa harcar, onları muhalifleriyle kanlı bıçaklı duruma getirirler. Bu kafalarla iktidar sürmeyi beceremeyen ittihatçı yöneticileri kısa sürede imparatorluğu batırırlar. Suikastçiliğe yatkın kişilerle iş görmeyi kuduz kaplana binmeye benzeten Kara Kemâl Bey, "sürsen ipe götürür, ineyim desen paralar. Yaralaması, şantaj... Haddini bilmez, kasıldıkça kasılır, seni korkaklıkla suçlar. Kötü kadınlar gibi cilvelenip hiç yoktan dargınlıklar çıkarır, Yürüyen doğru işleri bozan aralıksız... Elinden hiç bir iş gelmez serserileri kıskırtır!.." sözleriyle saldırgan ruhun analizini yapar. Suikastin kimlerden, ne amaçla kaynaklandığını da şöyle açıklar:

"Suikast fikirleri, her zaman serserilerden, kan, dökmeye yatkın tezcanlılardan gelir. Aslında, bunlar karamsar oldukları halde iyimser görünen delilerdir. Bir de, sırtını iktidara dayadığı için hiç bir ceza görmeyeceğine güvenen kaltabañlar... Daha beteri de, bizim iktidarların, zora gelince suikastlardan kolaylık ummalarıdır. Büyük politikanın adam kafası kesmek sayılmasının kalıntısı... -Biraz daldı,: Dengesizler, serseriler hiçbir şeyi uzunboylu saklayamazlar. İktidarları da, yatkınlıkları sebebiyle kuşkuudadır, böyle bir şey yokken bile, varmış evhamı içindedir. Sezinledi mi, durumu da

uygun buldu mu, önleyeceğine, el altından suikast delillerini kışkırtır. Nerden mi biliyorum? Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi işinde biz de böyle yaptık. Şimdi karşımızdakilerin bize o planı tıpatıp uyguladıklarından yüzdeyüz eminim. Bu kadar aptal olduğumuzu anlamak için deha istemez. "Bunu bilirler. Bir başka oyun bulmalı" demek zorunluluğunu bile duyuramadık."⁸⁸

Yazar, ittihatçıların "kabadayı" denilen tek tip insan yetiştirdiklerini ve tüm umutlarını onlara bağladıklarını belirtir. "Kendini kendisiyle savunamadığından kabalığa sığınan kişi" olarak tanımladığı kabadayıları, varlıklı kılma yolunu iki ana nedene bağlar: Bu saptamadan yola çıkarak "milli zengin" denilen burjuvanın doğu toplumlarında olmadığı yargısına varır. Görüşlerini Kara Kemâl'le ileten yazar, onu, aşağıda kabadayı Abdülkerim'le tartıştırır:

"- Düşünüyorum kaç gündür. Başından beri tek çeşit adama güvendik biz. Kabadayı adama... Asker sivil, cahil okumuş, bütün bizimkiler az çok kabadayılardan seçilmiştir. Belki de, Makedonya çete boğuşmaları yaptı bunu... Kabadayılarımızın silâhşörlükte kalanlarını gördük, görüyoruz. Vaktiyle kabadayıca ölüp gidenler olmuşsa, sırtını iktidara dayadığını bildiğinden bunu becermiştir. Kabadayılarımızın bir kısmını zengin etme politikamızın da, iki amacı vardı. Biri, Türk işadamaı yetiştirip önemli iş alanlarını Hristiyan azınlıkların elinden almak, Türkleştirmek; ikincisi, zenginlik yaman silâhtır. Bu yaman silâhı bizimkilerin, yani bizim kabadayıların elinde toplayıp kötüsü gelirse yararlanmak... Pavrus gâvurunu bildin mi?

- Evet...

- Bir gün bana anlattıydı uzun uzadıya "Her zengin senin isteğin işi göremez" dedi. Dedi ki, "Milli zengin adı, burjuvadır. Batıda derebeyliğin içinde yetişir bu hayvan... Bundan önce de tarihte zengin vardır ama, hiç biri burjuva değildir. Hele Doğudakiler hiç değildir" dedi. Anlattıydı burjuvanın özelliğini... İşe yatırır mış eline geçeni, son meteliğine kadar... Gerçekten hürlik istermiş, hiç değilse ilk zamanlarda ki pazardaki rakipleriyle boğuşmaya girişip hepsini ortadan kaldırırsın. "Sizinkilerde burjuva çekirdeği yoktur, olamaz da hiç" dedi, "Bu sebeple bunlar sırtlarında devlet dayanağını aralıksız duymak isterler, bunlar tekel isterler. Yani isterler ki, devlet her işi bunların yerine yapsın, bütün tehlikeleri

⁸⁸ Kurt Kanunu, I. Baskı, Bilgi Yay. Ank. 1969, s: 246.

ortadan kaldırsın, zararlarını da gerektiğinde yüklensin! Bunlara salt, kürekle para toplamak kalsın... Topladıklarını yeniden yatırmayı da kendilerinden hiç kimse istemesin. Kazansınlar, kazandıklarını saklasınlar, taşa toprağa gömsünler, hatta yabancı ülkeler bankalarına kaçırsınlar, Devleti bırak, kendi kendilerine destek olamaz bunlar... İş bilmedikleri için, azınlıkların elinden iş alanlarını da çekip alamaz hiç biri... Belki bunlarla ortak olur kimisi, böylece de devlet, eskiden bir ödüyorsa beş ödemek zorunda kalır."⁸⁹

Yoktan var edilen zenginlerin, halktan destek görmeleri için mutlaka, iktidara yakın olmaları koşulunu savunan yazar, halka gitmenin iki yolu olduğunu öne sürer. Biri, yapılacak reformlarla halka gitmek, işbaşına getirilecek yeni halkçı kadroyla çalışmak, öteki de yaratılacak yeni halk kadrolarını batılılaştırma adına engellemeye çalışacak gizli ve açık tüm kişi ve kurumlarla sürekli savaşıma girmektir. Oldukça zorlu ve aralıksız bir çekişmeyi gerektirir. CHP'nin reformist bir yönetim kadrosuyla iktidar olduğu iddiasına değinen yazar, Halkçıların her iki yolu da denemeyi göze alamadıkları için düzenin eski kadroyla sürdürdüklerini kaydeder. Kara Kemâl Bey'le Abdülkerim'in bu konuya ilişkin konuşmaları şöyledir:

"..... Sahibinin bilgisi, deneyi gücüyle meydana gelmemiş zenginlik güç değildir ki sırasında devlete, hükümete destek olabilsin! Ayrıca "kötüsü geldiğinde alırım" şartını da koşmuşuz ki düpedüz "kazandığın senin değil" demektir bu... İktidarın yakınındayken gelseydi başımıza bu iş, görürdün yoktan varetmiş zenginlerimizdeki el açıklığını, kabadayılığı... Senin güvendiklerin de başka türlü değildir. Bizde şimdilik halktan destek görmek istersen, tek şart, iktidara yakın olacaksın... Palavrayla değil, gerçekten... Bunun da, bizdeki tek inandırıcılığı, galiba, yalnız ordunun seninle beraber olmasından ibaret. Nitekim, Başvekilin, Kâzım Karabekir Paşa'yı salıverdiği doğruysa, orduyu kollamayı, napacak, anlamayı düşünmüştür, düşünür. Çünkü, içlerinde gerçek devlet adamına yakın bir o vardır.

- Demek baktı ki, kıymıltı yok...

- Evet... Kıymıltı yoksa... İftirayla adam boğulsun da istemez kendi sorumluluğunda... Onun için koştı İzmir'e... Sorguda bulundu, gözüyle görüp kulağıyla duydu.

⁸⁹ Kurt Kanunu, I, Baskı, Bilgi Yay. Ank. 1969, s: 138-139.

- Peki nolacak, dersiniz şimdi?

- Şimdi, Abdal Kerim oğlum, Anadolu Savaşını başarıyla ulaştırılan asker-sivil kadronun çoğunluğu İttihatçıydı. Bunlardan küçük bir grup Gazi Paşa'nın takımına katıldı. İlk çatışma, biliyorsun, Pağışahlık-Halifelik meselesinde patlak verdi. Demek ki, ergeç karşı karşıya gelecektik. Kaçınılmaz kaderdi bu... İktidarda olan yıpranır. Yıpranan iktidar nasıl alaşağı edilir, ustayız biz... Gücümüz de yeter buna... Yakın tarihte göstermişiz, bikere iktidarı ele geçirdik mi, naporız muhaliflerimize... Tutulacak iki yol var! Doğrusu: Köklü reformlarla halka gitmek... Halkın içinde çalışmak. Halktan çıkacak yeni idareci kadrolarla halka dayanmak... Bunu göze alamazsan, kendini buna hazır göremezsen... Nitekim, 1908'de biz göremedikte, o zaman kalıyor, eski ile idareye çabalamak... Eskiyle idareye çabalayalım dedin mi, haksızlığı, kanunsuzluğu, hırsızlığı, devlet, hükümet nüfuzunu kötüye kullanmayı katiyen önleyemezsin. Yıpranırsın. Muhalifler ne kadar kaltaban olsa, bakarsın ki, adım adım iktidara yaklaşıyorlar. O zaman bir bahane uydurup baskıya girişeceksin. -Uydurmuyorum, kendimizden biliyorum. İzmir İktisat Kongresinde Halkçılar liberal sistemden yana olduklarını resmen açıkladılar. "Eski düzeni sürdüreceğiz, âyanla, eşrafla iş göreceğiz, kadroları değiştirmeyeceğiz, türkçesi halka gitmeyeceğiz" demekti bu... Terörü seçmekti... -Biraz sustu, derin derin içini çekti-: Öteki yol... Doğru yol kolay değil... Kocaman Osmanlı İmparatorluğu yıkılmış, 1908'e kadar DÖRT BUÇUK milyon kilometre kareyi idare eden memur-asker kadroları, yedi yüz bin kilometre karelik bir yere sıkışmış... Bunlar dururken halktan yeni halkçı kadrolar yetiştirmeye kalkmak, hem yürek ister, hem bilek ister, hem de gerçek bilim ister. Bundan başka, biz batılılaşıma belâsına kapıldık kapılalı, batılıları, okşayarak, etekleyerek memlekete çağırdık. Bunların burda, gizli açık kum gibi örgütü var. Bu örgütler, idareci kadroların her basamağıyla gizli açık ilinti kurmuş... Çoğumuz çocuklarımızı bunların okullarında okutup yüksek tahsil için bunların memleketine yolluyoruz. Yeni halk kadrolarına gitmek demek bunlarla açıkça boğuşmaya girmek demektir. Batılılaşıma tarihimizde hiç bir idare, hiç bir devlet adamı şimdiye kadar göze alamadı bunu... Almış görünenlerin en kabadayısı da... En çok sıkıştırana karşı çıkarken, ötekilere dayanmak zorunda kaldığından, birinin pençesinden öbürünün pençesine girdi. Durum bugün de başka türlü değil..."⁹⁰

90 Kurt Kanunu, I. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ank. 1969, s: 140-141.

Mecliste, Gazi'ye muhalefet eden İkinci Grub'un varlığı, ittihatçılar üzerine olanca tepkiyi çeker. Bulgaristan'da bir un satışı yüzünden Mustafa Kemâl'la araları açılan Maliye eski bakanı Cavit Bey'in tutuklanması geniş bir ittihatçı temizliğini başlatır. O günkü koşullarda demokrasinin yürümeyeceğini anlayan CHP yönetimi, şiddetle başvurur. Halkın yüreğine ürküntü veren bir politika izler. Kara Kemâl Bey, bu işin kendilerine kadar uzanacağını merak eden Abdülkerim'in sorusunu şöyle yanıtlar:

"-Orasını bilmem. Bildiğim, bugünkü ortamda, demokrasi sökmeyecekti. Bunu anladılar. Şeyh Sait İsyanı bahane oldu. Takrir-i Sükûn kanunu çıktı. İstiklâl Mahkemeleri yeniden işletilmeye başladı. İsyan mıntıkasındaki mahkemeyi, hadi, zorunlu sayalım, Ankara'daki neden gerekli olsun?.. Terakkiperver Parti'yi kapattılar. Geçenlerde Ankara İstiklâl Mahkemesine yargıtaysız adam asmak hakkı tanıdılar. Birtakım haksız kazanç dedikoduları alıp yürümüştü. Partileri kapatılan muhalif mebuslar, meclis açılınca üstlerine çullanacaktı. Bunu, meclis açılmadan önlemek gerekti. İstanbul gazetecilerini neden Elâzığ İstiklâl Mahkemesine gönderdiler de, Ankara İstiklâl Mahkemesine vermediler çünkü, o zaman Ankara Mahkemesinin adam asmak yetkisi yoktu. Maksat da, gazetecileri yıldırmaktı. Çok önceden bilindiği, dikkatle izlenildiği anlaşılan bu suikast teşebbüsü de ekmeğine yağ sürdü. Başından beri beni şaşırta neder bilir misin? Kollayarak ilerlemeleri.. Önce Terakkiperver'lerden birkaç mebusun canını yakmak düşünüldü sanırım, orduyu tedirgin etmek istenmedi. Sonra görüldü ki, şartlar uygun... Bir taşla iki değil üç kuş vuracaklar gibime gelir. Muhalif mebusların gürültüsünü, paşaların ardındaki nüfuzunu ittihatçılığın kökünü hep birden kazıyacaklar." 91

F. MUSTAFA KEMÂL VE İTTİHAT TERAKKİ

İttihatçılar, Yakup Cemil olayından sonra, Enver Paşa'yı devirip Mustafa Kemâl'i yeni kuracakları kabineye almayı tasarlarlar. İmparatorluğun kaderinde söz sahibi olan ittihatçıların Küçük Efendisi Kara Kemâl Bey, Mütarekede, Gazi Paşa'yla anlaşıp Sadrazam Tefik Paşa'yı kaçırmaya, böylece padişah'tan yeni kabine istemeye karar

91 Kurt Kanunu, I. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969, s: 141-142.

verir. Mustafa Kemâl, Harbiye Nazırı olacaktır. Ancak, planın üzerine gelen, devlet yönetiminde ittihatçı yöntemleri kullanmaya yemin eden İsmail Canpolat'ın Gazi'yi komitacılıkla suçlaması kaçırma işini suya düşürür. Bu arada, İstanbul'un örgütlü olduğunu öne süren Kara Kemâl Bey, arkadaşları Şükrü Bey ile Kılıç Ali Bey'e Anadolu'ya gidilmesi fikrini açıklar. Çünkü, Mondros mütarekesi savaşın kesinkes kaybedildiğini kanıtlayan acı bir belgedir. Anadolu'nun ulusal bağımsızlığa kavuşabilmesi için, gerekirse çete savaşları yaparak, örgütlenmesi başlıca koşul olarak görülür. Ardından, Kara Vasıf'la birlikte Karakol Cemiyeti kuran Kara Kemâl Bey, bunu Mustafa Kemâl'in emrine vermeyi düşünür. Fakat, o sırada parti hazırlığı içinde olan, daha doğrusu, Meclisteki Birinci Grubu partiye dönüştürüp seçime gitmek isteyen Paşa, kendisini görüşmek üzere İzmit'e çağırır. Amacı, ittihatçılığın İzmit'teki gücünü, Kara Kemâl'in neler yapabileceğini öğrenmektir. Askerî zaferin politikadaki önemini bilen, bunu ustaca kullanma yolları ararken iç ve dış güçlerden ne ölçüde yardım görebileceğini kestiren Mustafa Kemâl, Kara Kemâl'in, tarihsel ve siyasal işlevini yitiren İttihat Terakki'yi kurtarıp yeni partiyi destekleme olanağını araştırır. Onu bu görüşmeye iten neden, İttihatçılığın hem mecliste hem de orduda hâlâ güçlü görünmesidir. Ayrıca, Kara Kemâl'in giderek hizipleşen partiyi çıkar kavgasından sıyırmak için kimi paşaları kaçırmaya zorladığını bilir. Bir de, meclisteki İkinci Grubun ittihatçılar tarafından desteklenmesi halinde kendisi ve yeni parti için doğabilecek tehlikeli sonuçlar üzerinde durur. İzmit'teki görüşmede Mustafa Kemâl'e, "İttihat Terakki'nin canlanması söz konusu değildir, ama arkadaşlarla bir konuşayım" biçiminde fikrini açıklayan Kara Kemâl Bey, bu konuyu ayrıntılarıyla ele almak üzere eski Maliye Bakanı Cavit Bey'in evinde toplantı yapar. Aralarında ittihatçılığı diriltmek kararı da almadıkları halde, toplantı İstiklâl Mahkemesi tarafından suç unsuru olarak değerlendirilir. Gazi'nin kendi çevresini bırakıp da doğrudan ittihatçıların başına geçmesi de beklenemez. Çünkü ittihatçılığın kolay kolay canlanamayacağı kanısında olanlar, Paşa'nın çevresinde yer almış, hatta birtakım umutlara kapılmışlardır. İkinci Grubu oluşturan bu kişiler Gazi'nin Kara Kemâl'in takımıyla anlaşmasını engellemişlerdir. Zaten İttihat Terakki'deki bölünmeleri başından beri izleyen ve güven duyamayan Paşa'nın eski ittihatçılarla

birlik olması belki de kendisini yokedecektir. Ayrıca, bu siyasi birliğe karşı çıkan, imparatorlukta sözünü geçirtmiş iç ve dış güçleri de ekleyebiliriz.

Gazi'yle yaptıkları görüşmede ittihatçılığı hâlâ büyük bir güç gibi gösteren Kara Kemâl Bey, tarafsız bir politika izleyeceğini söyler. Oysa, tarafsızlık diye bir sözün var olmadığını, olsa bile yüzde yüz güçlü olunduğu zaman başvurulacağını bilir. Kısıtlanmış insana yardım eden tarafsızların da en gaddar çekişmeleri, daha insancıl hale getirme hatta uzlaştırma görevleri olduğuna değinir. Politikada ise tarafsızlığın gerçekte kişiyi aldattığını deneyimlerle saptayan Kara Kemâl Bey, politikacı için tarafsızlığın asla mümkün olmadığını savunur. Bizde, halka güven vermeme odağında yoğunlaşan politikayı en rasyonel biçimde şöyle eleştirir:

"..... Bizimki gibi, gelişme yolu tersine döndürülmüş toplumlarda politikacılığın zorluğu, hiç bir güven sağlayamamaktan ileri geliyor. Bizde dış etkilerin de baskısıyla güven sağlamak için başvuru bütün çareler, uzun süre güveni gerçekten sağladığı halde bile, apansız tersine döner, bütün güven unsurları birden seni ipe götürecektir suç delilleri haline gelir. İzmit'te, "İttihat Terakki'nin canlanması söz konusu değildir, ama arkadaşlarla bir konuşayım!" demiştim Paşa'ya... Bunu konuşmak için toplanmıştık Cavit'in evinde... İttihatçılığı diriltmek kararı da almadığımız halde, şimdi bu toplantı en büyük suç delili sayılıyor. Evet, politikada tarafsızlık kendini aldatmaktır. Aptal güvendir. Çok kazanma hırslının belirtisidir. Karşıdaki güçlerden kat kat üstün de olsan, göze alınmaması gerek bir tehlikedir. Tehlikedir, çünkü seni en değerli zamanlarda hareketsiz tutar. Politikada hareketsizlik ölümdür. Tarafsızlığını da her an savunmak zorundasın. Demek ki, hem çabalayacaksın, hem de oyunun dışında kalacaksın. Anladın mı neden enayiliktir politikacı için tarafsızlık?.. Politikada hesaba katılacak gerçek güçler ancak hareket halinde bulunanlardır. Yüz bin kişi duruyorsa, çabalayan on kişi daha güçlüdür. İzmit'e giderken evirip çevirdim zihnimde durumu... Şartların benden yana olanlarıyla bana karşı olanlarını ölçüp biçtim. Görünürde, bazı örgütler elimdeydi, bunlar da, örgütsüz bir ülkede büyük güçler gibi görünüyordu. Esnaf örgütleri, bir banka, beş altı büyük şirket... Aslında yani, bizim memleketin

özellikleri içinde, bunlar ancak iktidara sırt verdikleri zaman kuvvetti. Öyle kurulmuşlar, bu sakatlıktan birtürlü kurtulamamışlardı. Bir yere takılıp tökezlediler mi, arkadan devlet gücü yetişmeli, bunları aptalca tekerlendikleri bataktan çekip çıkarmalıydı. Zor oyunu bozmalıydı senin anlayacağın... Kendi başlarına, hele devlete karşı, hiç bir iş beceremezlerdi. Bir başka tehlike, Gazi Paşa'nın kendi takımını bırakıp bizim başımıza geçmeyi göze alamayacağından, istese de bunu yapamayacağından geliyordu. Birtakım İttihatçılar, başından beri, çevresine toplanmışlardı. Bunlar İttihat Terakki'nin bir daha dirilmeyeceğine inananlar, işlerini buna göre hesaplayanlardı. Bizim ikinci grubumuz denebilir. Daha doğrusu, bizim ikinci takım... Biz ortada olmadıkça, bir şeyler umabilirlerdi. Bu yüzden Paşa'nın bizimle anlaşmasına karşıydılar. Paşa da bize sürgit güvenemezdi. Bize katılması yalnız kalmak, yalnız kalması, kısa bir zamanda kolayca yıkılıp gitmekti. Ayrıca böyle bir anlaşmayı dış örgütler de hoşgöremezdi." 92

G. İTTİHATÇI POLİTİKASINDA DIŞ GÜÇLER

Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderine yüzelli yıldan beri masonluk, başkomutanlık, diplomatlık, imtiyazlı müdürlük yoluyla hükmetmiş dış güçler vardır. İttihat Terakki'nin tarih sahnesine çıktığı yıllarda kurulan Manastır cuntasının İngilizlerin denetiminde olmasına karşın Selânik cuntası Almanların güdümündedir. Ordu, yirmi beş yıldır Alman komutanların eğitimindedir. 31 Mart gerici ayaklanmasıyla indirilen Abdülhamit II'nin yerine Sultan Reşat'ın geçirilmesi Alman politikasından vazgeçip İngiliz politikası güdülme istenmesinin sonucudur. Balkanlar'daki ağır bozgun, Almanlar tarafından tezgâhlanan bir oyundur. I. Dünya Savaşı'na da bu yenilgi ezikliğiyle girilmek zorunda kalınmıştır. Abdülhamit II zamanındaki Ermeni kıyımının ise, Almanların ticaret ve küçük sanayii onlardan ele geçirme pahasına yapıldığı, bilinen bir gerçektir. Kurnaz bir savaş politikası izleyen Fransızlar da işbirliği yaptıkları Arap vatanseverleri Suriye'de Cemal Paşa'ya sinsice öldürterek müslüman milletleri birbirlerine düşürürler.

92 Kurt Kanunu, I. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969, s: 252-253.

Sözü edilen tarihsel olayları yaşayan, hatta kimi savaflara katılan Kara Kemâl Bey, sığındığı Emin Bey'in evinde, onunla içişle-
rimize doğrudan ya da dolaylı karışan yabancı güçlerin etkinliğini
tartışır. Yer yer ittihatçı yanılığlarına ve Osmanlı ordu komutan-
larının yanlış davranışlarına değindiği konuşması ayrıntılı biçimde
aşağıda verilmiştir:

- Masonluk... Elçilikler... Güçlü müdürler bu kadar... Çıkar
görseler, içişlerimize karışabilirler mi önemli meselelerde?

- Önemli... Benim bildiklerim önemli mi, değil mi, sen kestir.
Uzağa gitmeyelim, içinde yaşadıklarımızdan... Sözgelimi... Makedonya'
da Hüseyin Hilmi Paşa komutasına verilen on bin kişilik ordu, dıştan
İngiliz-Fransız, içten Alman kontrolundaydı. Manastır cuntası...
Miralay Sadık... Vehip... İngiliz cuntasıdır. Arnavutların toplanıp
hürriyet istemeleri resmen İngiliz oyunu... Selânik masonluğunun ço-
ğunluğu İngilizci... Buna karşılık Selânik cuntası, Enver-Talât Al-
mancı... Hürriyeti İngilizciler ilân ettiği halde, neden iktidar son
hesaplaşmada bizde kaldı bil bakalım? Selânik, Avusturya'nın serbest
limanıydı. Birikmiş parası vardı orda... Birkaç milyon altın... Bunu
Almanlar hemen Selânik cuntasına verdiler. Ordu, yirmi beş yıldan be-
ri Almanların eğitimindeydi. Bundan da yararlandı herifler... İstan-
bul'da Türk gençliği İngiliz elçisinin arabasına koşuldu. Boşuna değil..
Almanların desteğiyle, avcı taburlarını kullanarak 31 Mart'ı çıkarıp
Abdülhamit'i alaşağı etmeseydik, silinip süpürülmüştü Selânik cun-
tası...

- Dur yahu anlamadım. 31 Mart...

- Bizim marifetlerimizden sayılır az biraz... Düşünsene, en
güvendiğimiz subayların komutasındaydı bu taburlar... Ne cehennem-
deydiler yobaz kışkırtması sürüp giderken... Asker başkaldırdığı za-
man nerdeydiler? Sonra neden harp divanına çekip asmadık, ödevlerini
bırakıp savuşan bu herifleri?

- Yalan değil şu halde, Tarihçi Murat Bey'in, "Başkaldırmış
askerin içinde er kılığına girmiş ittihatçı subaylar vardı? sözü?

- Böyle karışıklıklarda, unutma sakın, hemen hemen hiçbirşey
yalan değildir. Hele de, büsbütün inanılmaz olanlar... Lâzkiye mebu-
su Arslan Bey'in, Hüseyin Cahit'e benzediği için başkaldırmış asker-
ler tarafından öldürüldüğü söylenir değil mi?

- Bu da mı yalan?

- "Gem almaz Alman düşmanlarındandı" desem, hele hele, "Anadolu-Bağdat demiryolunun döşenmesine sonuna kadar karşı duranların başındaydı" desem... Benzetmeye geliş rastlantısına hâlâ inanır mısın? Abdülhamit'in indirilmesi, Alman politikası gütmek istemesi yüzündendir. Bir de, hazinesine ihtiyaç vardı. Bilir misin, dört buçuk milyon kilometre kareye yakın topraklara sahip, otuz beş milyon nüfuslu imparatorluğun kasasında kaç para bulduk, İkinci Meşrutiyet'te, biz iktidarı ele geçirdiğimiz zaman?.. Sadece otuz beş bin lira... Abdülhamit'in hazinesinden de çıkmadı ya umduğumuz... Bereket, Avrupa bankalarındaki birkaç milyon, Selânik'teyken zorla alınabildi de, maliye biraz soluklandı. Abdülhamit'i indirip Reşat'ı bindirmek hiç bir yerli hesabın sonucu olamaz. Devleti dinamitlemekti bu, ancak yabancı güçlerin işine gelirdi. Balkan yenilgisi de olağan değildir. Alman oyundur. Dediğim gibi, yirmi beş yıldır ordumuzu Almanlar eğitiyordu. Bütün birliklerde danışmanları vardı.

- Ne umdular yenilgimizden?

- Kendimize karşı güvenimizi yitirecektik. Yabancılarla içli dışlı oldun mu, sana, milli politika güttürmezler. Direnmeye başlarsan, birini musallat edip yenik düşürürler. Körlemeden yenersen, başarı onların sayılır. Nitekim, Balkan'da yenseydik, başarısı ordumuzu eğiten Alman heyetinin olacaktı. Balkan'da o kadar rezilce yenilmeseydik, dünya savaşına o kadar kölece giremezdik. Burda durum daha açıktır. Çünkü, Alman elçisi, Amiral Sason'un İstanbul'u yakacağı tehdidini savurdu açıkça Sadrazama... Abdülhamit zamanının Ermeni kırımlarında, suç ortaklarımız Rus çarıyla İngiliz hükümetleridir. Bizim Ermeni kırımının baş suçlusunu da Almanlar... Akılları sıra, savaşı nasıl olsa kazanacaklar, Anadolu'ya Alman kolonileri yerleştirecekler... Çarşığı, gerek zanaatkârlıkta, gerek ticarete Ermeniler tutmuyor mu? Kesilecekler ki, Almanlara iş alanları açılacak... Başka türlüsüne inkân var mı? Kudüs'te külüstür bir kilisenin anahtarı papazın birinden ötekine geçti diye, ada işgâl etmeye kalkan, liman bombardıman eden herifler, bunca başkaları da oynadı tıpkı tıpkısına... Bizim alık Cemal Paşa Suriye'de Arap vatanseverlerini astı, sağlam suç delillerine dayanarak... Nerden ele geçirdi bu sağlam delilleri, el attığı zaman sakalını bulamayan derber? Fransız başkonsolosu, savaş açıldıktan sonra gidecek... Âdettir

kağıtlarını yakar.. Allahın işine bakmalı ki, bütün kağıtları yakan cingöz Frenk diplomatı, nasılsa, kendileriyle işbirliği yapan Arap vatanseverlerinin listesini unutuyor. Budur Cemal Paşamızın harp divanında kullandığı delil... Rastlantıların zerafetine bak! Bizim Cemal akıllısının karşısına, ondan bir parmak daha akıllı bir Frenk konsolosu çıkıyor.

- Adamlarını neden darağacına yolluyor Fransızlar?

- Herkes savaşın sonuna göre bir plan kurmuş... Frenk'in niyeti, bunca yıl, "Size bağımsızlık vereceğim" diye bir aşkına çalıştırdığı avanaklardan kurtulmak... Bunun için ip parasıyla cellât ücretini de, bizim Büyük Cemal Paşa'mıza ödetiyor." ⁹³

Almanların desteğiyle iktidara gelen ittihatçılar, gizli-açık tüm yabancı örgütleri oldukça iyi tanıdıkları halde, karşı duramazlar. Çünkü, her şeyden önce bu bilinç ve güçten yoksundurlar. En küçük imtiyaza dokunma cüretini gösterenler ise daha başlangıçta kesin bir yenilgiye uğrarlar. Yerli iktisat kurumları kuran ünlü İaşe Nazırı Kara Kemâl Bey, doğu toplumlarını büyük borç ve rüşvetlerle kendine bağımlı kılma politikası güden batının gerçek yüzünü aşağıda açıklamaya çalışır:

"..... 1914'te, yabancıların ALTI BİN okulu vardı Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içinde... Neden açmışlar bunları? Niçin bunca parayı harcıyorlar? Akıllanalım diye mi? Hayır, işe yarar ajan yetiştirmek için... İktidara geldin mi, bilirsin gizli açık bütün yabancı örgütleri... Kim kime çalışıyor, aşağı yukarı bunu da bilirsin... Ama hiç birşey yapamazsın! Daha doğrusu hiç birinin temellerine dokunamazsın! Çünkü, güç yetiremez olmuşsundur çoktan... En değersiz imtiyaza dokunayım desen, gök başına yıkılır. Kanlı bıçaklı düşmanlar birleşiverir sana karşı... Dünya Savaşı başlamak üzereyken, "Fırsattır, şu kapitülasyonlardan, bakalım kurtarabilir miyiz yakayı?" dedik. Bizi Almanların kucağına düşürmemek için, bütün büyük devletler, buna yanaştıkları halde kim "olmaz" dedi, bil bakalım! Ölüm-kalım savaşı ortağımız Almanlar... Bunun için, bizim düştüğümüz çukura düşenler, yabancıları serbest bırakıp birbirlerini yerler. Hele iktidara gelmeleri de yabancı güçlere dayanarak olmuşsa..." ⁹⁴

⁹³ Kurt Kanunu, I. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969, s: 263-264.

⁹⁴ Kurt Kanunu, I. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969, s: 264-265.

Tek amaçları olan imparatorluğu kurtarma uğruna I. Dünya Savaşı'na girdiklerini belirten Kara Kemâl Bey, izlenen bu hatalı siyasetle büyük bir tarihsel yanlışlığa düştüklerini kaydeder. Ona göre, eğer Osmanlı İmparatorluğu bolşevik devrimine kadar savaş dışı kalabilseydi, ya da devrim beş on yıl daha geç olsaydı, imparatorluğun politik rotası da tarihin akışı da değişecekti. Kara Kemâl Bey'in, eski ittihatçı arkadaşı Emin Bey'e sözünü ettiği ilginç tezine kulak verelim:

"..... Biz İttihatçılar için en büyük felâket noldu bilir misin? İmparatorluk yıkıldıktan sonra, yeni bir ideal bulamamak... Bizim amacımız imparatorluğu kurtarmaktı. Her ne yaptıkça bu amaca varmak için yaptık. Siyasî cinayetler, kitle halinde katliamlar hep bu amaç için göze alındı. İyi kötü bir özürdür. Böyle bir amaç olmasaydı, hiç kimse bunları göze alamazdı. Hatta imparatorluğu batıran Dünya Savaşı'na girmek deliliğinin özü de burdadır. Cumhuriyetin karşılaşacağı en büyük tehlike nedir bilir misin? İmparatorluğu kurtarmak için bizim tasarladığımız çareleri, yeni devlet için geçerli saymak... Anladın mı? Başka bir amaç için düşünülmüş şeyleri o amaç kesinlikle ortadan kalktıktan sonra uygulamak... Böyle bir söz saçmadır biliyorum ama söylememelik edemeyeceğim: Ya, sosyalist devrim beş on yıl daha gecikseydi, ya da biz 1917'ye kadar savaş dışı kalabilseydik...

- N olurdu?

- İmparatorluğumuzun kaderi değişirdi. Salt Osmanlı İmparatorluğu'nun değil, Orta Doğunun, hatta Balkanların bile kaderi değişirdi.

- Ne gibi?

- Osmanlılar, tutmak zorunda kaldıkları Batılılaşma biçimiyle kesin olarak ölüme doğru gittiklerini çoktan anlamışlardı. O zamanlar Batı'da iki tane ayrı, çatışan Batı yoktu. Sosyal adalet arayan batı 1917'den sonra olduğu gibi, etiyile kemiğiyle meydana çıksaydı, biz Osmanlılar, devlet eliyle adam zengin ederek batıya benzeme çılgınlığından hemen vazgeçerdik. Halkımız bütün tarihi boyu sosyal adaleti uygulayacak devleti aramıştır. Biz tarihimizin gelenekleriyle buna yatkınız. Bu da elbette, batılılaşmanın başından beri olduğu gibi, tepeden inme başlayacaktı ama, halkın yatkınlığına dayanacaktı. 1917'

den sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşamasını bu yatkınlığımız açısından, düşmanlarımızın Orta-Doğu için tehlikeli gördüklerine eminim. Bizi acele parçaladılar. Osmanlılığı halifelikle beraber ortadan kaldırdılar. Eğer 1917'de 1917 olmasaydı, Osmanlılık hemen parçalanmazdı. Tarihsel yatkınlığımızın cezasını çekti. Buna neden mi inanıyorum? Yenilgiden sonra, kurtuluş ararken kurduğumuz Karakol Cemiyeti için sosyal adalet temeli aradık. Devlet desteğiyle adam zengin etmek değil, gerçek halkçılık... Enver Paşa'nın kurmayı düşündüğü Halk Partisi programını sosyal adalet temeline dayatmak istemesi de rastlantı sayılmaz... Evet, biz batılılaşma debelenmemizin neresinde yanıldığımızı anladık ama, her şey mahvolduktan sonra... Bu dönüş bizim için kolay olurdu demiyorum. Zorluğu, yabancı güçlerde, alabildiğine arttıracaktı. Ama içimizden bir kaç kişi olsun bunu idrak ederdi. Bir şey idrak edildi mi, eğer doğruysa, yolu sürgit kesilemez. Çünkü, gerçek umut ölümsüz oluyor." ⁹⁵

Görünüşte, batılı karakterde bir siyaset ve kültür yenileşmesi olan Tanzimat'ın, gerçekte, batının, doğuya iktisadî yönden sömürü amacı taşıdığını öne süren yazar, düşüncesini, Yusuf Akçura'nın Siyaset ve İktisat adlı kitabındaki alıntılarıyla aşağıda doğrulamaya çalışır:

"..... Efendiler, yakın zamana kadar Tanzimat'a, "TANZİMAT-I HAYRİYE" deniyordu. Tanzimat'ın yaptıkları hayırlı ve kutlandı. Tanzimat'a dil değdirmek ilerleme düşmanlığı, yobazlık sayılıyordu. Fakat birkaç yıldan beri Tanzimat'ın, yani Bâbiâli'nin Avrupa sermayesine bağlandığı, hizmetkâr olduğu çağın, kültürel ve siyasal davranışları haklı ve inandırıcı bir biçimde eleştirile eleştirile Tanzimat eski kutsallığını epey kaybetti. Sanırım artık Tanzimat'ın iktisadî yönünü eleştirmenin zamanı gelmiştir. (...) Tanzimat, efendiler, Doğu meselesinin iktisadî devresinde Avrupa'nın Osmanlı Devleti zararına kullandığı en öldürücü silâh olmuştur. Sırf sermaye ile ve bu devrede sermayenin iki itaatli hizmetçisi olan kültür ve siyaset ile, çok şey kazanmıştır. Haçlıların bilmem bu kaçınıcı seferinde, İslâmlar üstüne çektiği bu iki zehirli silâh, yani sermaye, yalnız siyasal bağımsızlığı, milli egemenliği değil, yalnız dini ve milliyeti değil, geçim imkânını kökünden kesiyor ve

⁹⁵ Kurt Kanunu, I. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969, s: 265-266.

bu suretle Müslümanların hayatına, varlığına saldırıyordu. Tam başarı halinde, Doğunun halkları Avrupalıların kul ve kölesi olacaktı." 96

Dış güçlerin, Anadolu zaferinden sonra da önüne geçilemediğini belirten yazar, aksine her birine gerçek kurtuluş çaresi olarak daha çok bağlanıldığından yakınır. Geçmişteki acı deneyimlerden hiçbir ders çıkarmadan, uğrayacakları ağır yenilgiyi asla hesaba katmadan yabancı örgütlere büyük bir şevkle bağlanıldığını, buna karşı çıkan kimi yerli güçlerin de yok edilmesi politikası güdüldüğünü ileri sürer. 1932'de İzmir'de yapılan İktisat Kongresini görüşlerini doğrulayıcı örnek olarak verir. Gerçek çiftçi ve çobanların katılacağına söylendiği kongrede, memleket ekonomisinin, "Bırak yapsın, bırak geçsin" temeline dayanan liberal sistemle kalkınacağı sonucuna varılmasının ancak dış güçlerin işine geldiğini savunur.

H. GAZİ'NİN CUMHURİYET HALK PARTİSİ'Nİ KURMA NEDENLERİ

Gazi'nin ittihatçılarla İzmit'te yaptığı toplantıda bulunan Kara Kemâl Bey, onun Cumhuriyet Halk Partisi'ni kurma hazırlığı içinde olduğunu öğrenir. Paşa'nın partiyi ne amaçla açacağını, hangi temel güçlere dayandıracağını, kimlerin karşısında yer alacağını, eski ittihatçılardan Emin Bey'e şöyle aktarır:

"..... Millettin çeşitli sınıflarından bir, iki veya üçünü alıp da diğerlerinin zararına olarak yalnız o sınıfların çıkarına çalışan bir siyasi parti, bizim memleketimiz için çok zararlı olur" dedi. "Bizim muhtaç olduğumuz 'şey' bütün memleket evlâdının el ele vererek çalışmasından ve çalışmasıyla elde edilecek sonuçtan ibarettir" dedi. "Biz öyle bir fırka yapacağız ki, bütün milletin hayat sebeplerini, saadetini sağlamayı ödev edinsin" dedi. "Buna imkân var mıdır, bence vardır" dedi, "Ve bundan başkasını memlekette yapmak doğru değildir" dedi. "Denildi ki, bizim memleketin asıl nüfusu köylüdür, çiftçidir, çobandır. O halde bunlar bir sınıftır, dayanmağa elverişli bir sınıftır. Bir fırka başlı başına bir sınıfa dayanabilir, onun çıkarlarını yükseltmeye çalışabilir. O halde buna karşı bir sınıf aramak gerek... Bu fırka hangi sınıfa zarar verebilir? Bunu araştıralım. Köylünün karşısında büyük toprak ve çiftlik sahipleri akla gelebilir" dedi, birden heyecanlandı, "Efendiler, efendiler, diye sesini yükseltti, bu memlekette çok çiftlik sahibi kimler vardır? Kendi vilâyetinizi düşü-

96 Kurt Kanunu, I. Bas. Bilgi Yay., Ank. 1969, s: 276-277.

nün, kaç çiftlik sahibi vardır? Toprağının büyüklüğü ne kadardır? Bir de Türkiye'nin geniş topraklarını düşünün. Efendiler memleketimizde bu yüzden zarar görecektir büyük toprak ve çiftlik sahipleri yoktur. Olsa olsa, onların toprakları diğer köylülere göre daha büyükçe, daha hallicedir. Onları yıkacak yerde köylülerimizin toprağını çoğaltmalıyız" dedi.

- Allah Allah!

- Evet... Sonra şehirlere, kasabalara geçti. "Bundan başka sanayi erbabı vardır" dedi, "O halde köylü sınıfı asıldır, köylülerin çıkarları sağlanırsa sanayii erbabı bundan müteessir olur mu?" diye sordu, sonra bu sorusunu gene kendisi karşıladı: "Hayır, buna da imkân yoktur. Çünkü bizdeki sanayii erbabı, halk için, bizzat köylüler için de lâzımdır" dedi, "Bunlar birbirilerinden ayrılamazlar" dedi, "Tersine, sanayii desteklemeye ve yükseltmeye mecburuz" dedi, "Şu halde, halkçılık açısından düşünüldükçe bunların dahi hakkı verilmek gerekir." dedi, daha sonra ticarete geçti: "Kasabalarda orta tüccarlar vardır. Bunlar da halka, köylüye lâzım bir sınıftır. Onları da korumak, zenginleştirmek mecburiyetindeyiz" dedi. Gene sordu: "Bunların üstünde, memleketimizde büyük sermaye, büyük tüccarlar var mıdır?" Gene kendisi cevapladı: "Esefle söylemeli Türkiye'de bu türlü zenginler yoktur. Türkiye'de milyonerlerin değil, birkaç yüz bin lirası olanların bile sayısı pek azdır. Kapitalist diye ortaya koyacağımız ve üzerlerine hücum edeceğimiz bunlar olamaz. Hayır, efendiler, bu memleket ve bu memleketin insanları daha çok zengin olmaya muhtaçtırlar. Bu onların hakkıdır. Şu halde, onların zenginliğine göz dikmeyeceğiz. Her vatandaşı aynı seviyeye çıkarmaya çalışacağız. İsteriz ki, efendiler memlekette çok ve çok milyonerler olsun. O zengin insanlar kendi başlarına şimendiferler, şirketler, fabrikalar, sınıai müesseseler vücuda getirsinler. Bizi yabancı sermayeye muhtaç bırakmasınlar. Herhalde efendiler, çok zengin dediğimiz adamlar da halktır, köylüler gibi çıkarları düşünülecek vatandaşlardır!" dedi. Sonra, "Bir de amele var" dedi, "Ameleye muhasım olamayız" dedi. "Bu harap memleket ameleye çok muhtaçtır. Bu memleketin yalnız bugün mevcut müesseseleri için değil, bundan böyle yapılacak müesseselerin de ameleye ihtiyacı vardır. Ameleleri de himaye edeceğiz, onları da siyanet ve müreffeh bir hale getireceği" dedi. Arkasından dedi ki: "Diğer taraftan ameleyle tarlasında çalışan köylünün ne

farkı vardır? İşte görüyorsunuz efendiler, bütün halkımızın bil-
 umum efradı birbirine yardımcı ve arka çıkıcı durumdadır. Birbirinin
 çalışmasına muhtaçtır. Bunların hepsini ayrı ayrı düşünerek bir hi-
 zada saadet hududuna ulaştırmak ve o hududu daha uzak ufuklara gö-
 türmek için bu siyasi kuruluşun adına "HALK FIRKASI" demeyi uygun
 gördüm, dedi. Arkasından aldatıcı adam olmadığını, eğer bu adın
 aleyhinde çıkacak propandalardan korksaydı başka adla millet kar-
 şısına çıkacağını, ama çok namuskâr olmak gerektiğini ileri sürdü.
 "Şimdiye kadar irtikap olunan hataların en büyüğü, müteşebbisleri-
 mizin, aydınlarımızın, bilhassa bilginlerimizin en büyük günahı
 "namuskâr olmamaktır" dedi. "Milleti aldatmayacağız" dedi, yalan
 tedbirlere başvurmak isteseydi, bu partiye başka adlar takabilece-
 ğini, fakat aldatıcı olacağını, "radikal yürüme gerektiğini" yapa-
 cağı şeyin mutlaka bir anlamı, -bir başka kelimeyle "Medlûlü" diye
 tekrarladı:- Bir anlamı olması lüzumu üstünde durdu, "Bütün cihan
 bilsin yeni Türkiye yapıyor, hangi esaslar üstünde yürüyor" dedi,
 "Hakikatta başkalarını aldatmak zannedildiği kadar kolay değildir"
 dedi, "Hiç bir vakit medeniyet dünyasını aldatabileceğimizi düşünme-
 meliyiz" dedi, "efendiler, Halk Fırkası teşekkülü İngilizlere, Fran-
 sızlara, İtalyanlara, Almanlara, dünyanın bütün medeni devletlerine
 ifade olunduğu zaman bunun bir anlamı olduğunu anlayacaklardır. Çün-
 kü bu, ilmî, fennî, içtimaî bir ifadedir" dedi. Bunun neden gerekli
 olduğunu anlatmak için yabancı sermayeye muhtaç olduğumuza atladı.
 Bu geniş memleketi mamureye çevirmek gerektiğini, bu halkın zengin
 olmaya mecbur bulunduğunu, "Memleket mamur olmazsa, bu halk zengin
 olmazsa, size hâlâ yaşamak imkânından söz ederlerse inanmayın" de-
 di, "Memleketi kalkındırmak için milletin ilmî, fennî yetmez, ya-
 bancı sermayeye, uzmanlara muhtacız" dedi. Bu noktada dar milliyet-
 çilikten çıkıp daha geniş milliyetçiliğe girdiğimizi söyledi. "Biz
 Osmanlılığın devamı değiliz. Devletin istiklâli, milletin egemenli-
 ği ve bütün hayati esbab ve kabiliyeti korunmak şartıyla, yalnız ko-
 runmak şartıyla değil, o şartları güçlendirmek, kökleştirmek maksadıyla yabancı sermayesinden yararlanmak sözkonusu olabilir" dedi.
 Yabancıların Lozan'da ekonomik kapitülasyonların değil, asıl adlî
 kapitülasyonların üstünde durduklarını,.. "Bütün kanunlarımız dini-

dir, biz bu dinsel kanunlarla muamele görmeye razı değiliz" diye direttiklerinden yakındı." 97

I. TARİHSEL TEZLER

Yazar, daha önce Esir Şehir Dizisi, Yorgun Savaşçı, Yol Ayırımı romanlarında değindiği gibi bu yapıtında da, "I. Dünya Savaşına girmeyi" tarihsel felâket olarak değerlendiriyor. İttihatçıların sorumlu olduğu bu yanlış hesap yüzünden imparatorluğun üç kıtaya yayılan dört milyon yüz bin kilometre karelik toprağı elden çıkar. Dünya müslümanları birliğini simgeleyen halifelik de kaldırılır. Abdülhamit II'nin muhalefetine rağmen, onu alaşağı ederek, güttükleri Alman politikası gereği, Osmanlı Devleti'ni savaşa sürükleyen itttihatçılar, büyük kayıplar karşısında ağır suçlamalara hedef olurlar. Bunlardan imparatorluğun yönetiminde söz sahibi olan itttihatçıların beyin takımından Kara Kemâl Bey, "-Girmemezlik edemez miydik dünya savaşına? Mümkün değil miydi hiç?" yolunda soran Emin Bey'e olayın içyüzünü yansıtan bir karşılık verir:

"- Bunu bize herkes sormuştur, dost-düşman... Sana söyleyeyim içyüzünü... Haber salındı Londra elçisi Tefvik Paşa'ya... "İngilizlerle görüşün. Biz savaşa girmek istemiyoruz. Silâhlı tarafsızlığımızı desteklemeleri şartıyla hemen anlaşmaya hazırız" denildi. Tefvik Paşa'nın karşılığı şöyle: "İngilizlere, hiç vakit geçirmeden silâhlı tarafsızlık değil, beraber savaşa girmeyi teklif edelim"... Önce hiç bir şey anlaşılmadı bu sözden... Sonunda Tefvik Paşa bunu teklif etti. Ne karşılık alındı dersin? "Anlaşalım ama... Bizimle birlikte savaşa girmemek şartıyla" dedi İngilizler...

- Anlamadım!

- Gayet açık! Hakkımızda karar çoktan verilmiş...Yani Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkma, Halifeliği ortadan kaldırma kararı... Bizimle anlaşsalar, birlikte döğüşsek planı bozulacak... Ayıp olacak silâh arkadaşına karşı bu ihanet... Ama nolursa olsun, bir dünya imparatorluğu bizim elimizde parçalandı. Dört yüz milyon İslâmîliğin halifeliği kaldırıldı ortadan... Sorumlusu biziz! Suç ne kadar büyükse çekilecek cezanın da o kadar büyük olması gerekir. Biz dünyanın en ağır suçunu biraz tartaklanmayla savuşturulur sandık. Bu an-

97 Kurt Kanunu, I. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969, s: 278-282.

da, yüzüme vuran darağacı gölgesi, suikast suçlusu olduğumdan değildir Emin'cim... Büyük suçun gölgesidir bu... Tarihin örneğini yazmadığı kurtlar boğuşmasına girip yenik düştük. Kurtlukta düşeni yemek kanundur." 98

Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'na sokulmak suretiyle kendi ellerinde parçalandığını kabul eden Kara Kemâl Bey, Cumhuriyet yönetiminin kimi uygulamalarına karşı çıktığını açıkça belirtir. Zihnini kurcalayan konulardan birincisi halifeliktir. İngilizlerin halifeyi alıp götürmelerinden sonra, halifeliği niçin sürdürmediklerine akılı takılır. Meclis bu kutsal sıfatı üzerine aldığı, yerine Sultan Mecit'i geçireceğini duyurduğu halde ona, halifeliğini neden yaptırmadı? Gerçekte, halifeliği kaldırma işinin bizden çok, müslüman sömürgeleri olan güçlü devletlerin çıkarına yapıldığı tezini savunur. İkinci olarak, halifeliğin müslüman Türk'lükten sürüp çıkarıldığı halde Fener Patrikhanesinin İstanbul'da niçin serbest bırakıldığına akıl erdiremez. Çünkü, Türkçeden başka dil bilmeyen Anadolu Rumları savaştan sonra Yunanistan'a gönderilmiş, İstanbul Feneryot Rumları mübadelenin dışında tutulmuştur. Tekkeler kapatıldığı halde mason localarına dokunulmamış, medreseler kaldırıldığı halde papaz okulları açık bırakılmıştır. Osmanlılığın tüm iyi yönleri ve geleneklerinin reddedilmesine karşılık, dış borçlarının yüklenilmesine bir anlam veremez.

Mübadele Yolsuzluğu: Kurtuluş Savaşı yıllarında Kuva-yı Milliye'ye verilmek üzere halktan makbuz karşılığı toplanan ve zaferden sonda ödenmesi vaat edilen mallardaki yolsuzluk kamuoyunu tedirgin eder. Kimi iktidar kodamanlarıyla ortaklarının yok pahasına topladıkları tekâlif makbuzlarından sonra ortalık bu kez, başka söylentilerle çalkanır. O da savaş sırasında Yunanistan'daki Türklerle yer değiştiren Rumların bıraktıkları taşınmaz malların iktidara sırt veren kimi milletvekilleri tarafından haksız yere bölüşülmesiyle ilintilidir. Oysa, hükümetin mübadele politikasına göre, Rumların terkettikleri bölgelere Rumeli'den gelen göçmenler yerleştirilecek, vaktiyle Osmanlı'ya yüksek faizle borç vermiş zengin Rumların bağ-bahçe,

98 Kurt Kanunu, I. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969, s: 286-287.

çiftlik-çubuk, değirmen, un pavlikaları, bıçikhane gibi geniş mal varlıkları göçmenlerin geçim kaynakları olacaktır. Fakat, Rumeli'den gelenleri "gâvur" olarak damgalayan sığ milliyetçi zihniyet, vatan millet ajitasyonu ile işi amacından saptırır. Rumlardan kalan mallara perde arkasından el koymaya çalışır. Bunlardan Anadolu'ya nakliyat yapan bir şirket kuran Hacı Yunus, malların İttihatçı gâvurları yerine, dini bütün müslüman Türklere kalması süsüyle tez davranır, çıkar ortaklığı ettiği kimi milletvekilleriyle gerçek amacına ulaşmaya çalışır. Önce, ittihatçıları "gâvur padişah" II. Mahmut zamanından beri giyilen fes karalamasıyla suçlar. -Bu arada şap-kayı getiren Gazi'nin işine akıl erdiremediğinden hikmetinden sual edilmez korkusuyla günahını öteki dünyaya bırakır.-



Y O L A Y R I M I

Şu dağın oylumuna
Doyulmaz yaylımına
Hakkınızı helâl edin
Geldik yol ayrımına

Çorum yöresi
deyişlerinden

YOL AYRIMI

1930 yılı Ağustos ayı gazeteleri haber sıkıntısı çekmektedir. İncir çekirdeğini doldurmayacak iç ve dış olaylarla, kahve köşelerinde çarpıtılarak anlamını değiştirmiş kimi özel haberlerle boş sütunları gizlemek amacıyla gazetenin şurasına burasına koyulan fotoğraflarla doludur. Halbuki doğuda isyan vardır, iki aydır Ağrı dağından çarpışmalar olmaktadır. İsyancılar, İran'dan destek gördükleri için isyan bir türlü bastırılmamaktadır. Uzun süredir başlıksız çıkan Vakit gazetesinin röportaj yazarı Murat Bey, bu olay üzerine, patronlarına Ağrı'ya gitmeyi önerir. İsyanla ilgili röportajdan hiç bir sakınca görmeyen Gazi ile İsmet Paşa'nın 'olur'una rağmen Mareşal Fevzi Çakmak'ın 'olmaz'ı aşılamaz. Genelkurmay başkanı, aylardır isyanı bastıramayan ordunun, geri hizmetlerindeki karışıklığın, aksayan yönlerinin ortaya çıkmasını istemez.

Doğu isyanınının Acem'den kaynaklandığı noktasından hareket eden Gazi Paşa, Ağrı dağındaki kürtleri kızdırmakla sorunun çözüme kavuşamayacağını bilir. Bu nedenle, kimi çevreler, ulu önderin tıpkı Enver Paşa'nın, I. Dünya Savaşı'nda yaptığı ve bu yolda ferman çıkarttığı gibi, Acem'e bayrak açacağı olasılığında bulunurlar. Tahminlerinde sömürgeci İngiliz'le bolşevik Rus tehlikesine asla yer vermezler. Ne zamandır kaynayan dünyayı, Türk'ün düzeltebileceğine inanırlar. Aslında, Osmanlı'dan kalma bir özlemle Türk'ün dünya egemenliğini düşlerler.

Oysa, gerçek bambaşkadır. Vakit gazetesi koleksiyonunu karıştıran Murat Bey, Kürt isyanınının kışkırtıcılarına, temel neden ve amaçlarına ilişkin başlıklar okumaktadır: "İRAN BİZE DOST MU DÜŞMAN MI?" "AĞRI OLAYLARINA KARŞI İRAN'IN DAVRANIŞI: ACEM KILICI GİBİ" ; "AĞRI İSYANINDAN ABDÜLHAMİT SORUMLUDUR"; "TÜRK-İRAN DOSTLUĞU TEHLİKEDE"; "BİZE NOTA VERDİLER"; "YÜZELLİLİKLER AĞRI OLAYLARINA BURUNLARINI SOKMAK İSTİYORLAR"

"ÜÇ BUÇUK KÜRDE İSTİKLÂL-İRAN SORUMLUDUR-HARİCİYE VEKİLİMİZ: "NOTA VERMEDİK İRAN'LA KONUŞUYORUZ" "AĞRI DAĞI ASİLERİNİN TEPELEN-

MESİ KESİN OLARAK SÜRÜYOR-ENTELLİCENS SERVİS AĞRI OLAYLARIYLA İLGİLİ" "DOĞUDA DURUM: BU OLAY BİR GERİCİ YOBAZLIK DEĞİL, BİR ÖÇ ALMA VE BAĞIMSIZLIK AYAKLANMASIDIR".

L. Durmond Hay adlı yabancı bir yazarın yazdığı makalenin başlığı ise şöyledir: "KÜRT İSYANI MUTAASSİP KÜRD'ÜN GARPLILAŞAN TÜRK'E AYAKLANMASIDIR..." "HOYBON CEMİYETİ 1927'DE KÜRT İSTİKLÂLİNİ KARARLAŞTIRMİŞ VE GEÇİCİ MERKEZ OLARAK AĞRI'DAKİ AVA'YI SEÇMİŞTİR..." "KÜRT REİSLERİNDEN EMİR SÜREYYA DEMİŞ Kİ: TÜRKLER'LE KÜRTLER ARASINDAKİ HARP, KÜRTLER AMAÇLARINA VARINCAYA KADAR SÜRECEKTİR..."

Memleketin doğusunda önü alınamayan, temeli Kürt bağımsızlığına dayanan ciddi bir yurt davası varken, bir gece Vakit gazetesine ulaşan telgraf, kamuoyunun dikkatlerini başka yöne çeker. Telgraf, ne Gazi'nin Acem seferinden söz eder, ne de iftirayla, karalamayla, dalkavuklukla işleyen bürokrasinin, gazeteyi hedef alan ters tutumuna yöneliktir. Gazetenin sahibi, Çorum milletvekili Asım Bey'in baskıyı durdurarak gönderdiği haber, yeni bir muhalefet partisinin açılışıyla ilgilidir. Halk Fırkası'nın nüfuzlu siması, Gazi Paşa'nın akşam sofralarını paylaşan Asım Bey, verdiği bu flaş haberle basında ve kamuoyunda sivrilir.

A. SERBEST PARTİ'NİN KURULUŞU

1930 Temmuz'unda meclisin tatile girmesinden sonra Yalova'ya hareket eden Gazi Hazretleri, bir süre buradaki yazlığında dinlenir. Son yıllarda, ülkedeki işlerin iyi yürümediğini, devlet adına soygun yapan resmî hüviyetli türedi zenginlerin yaygınlaştığını, halkın CHP'nin despot yönetiminden bıktığını gözlemleyen Paşa, bir yıldan beri, tabanı tutucu çoğunluğa dayanan bir fırka açmayı tasarlar. Başyaver Rusuhî Bey'in yakınlıkla anlattığı memleket gerçeklerinden sonra, Fethi Bey'in de aynı yanlış gidişata değinmesi, paşaya, tasarılarını bir an önce uygulama kararı veririr. Yeni kurduğu partinin başına en yakın ve güvenilir dost gördüğü Fethi Bey'i getirir. Birkaç gün sonra, Deniz Yolları'nın onurlarına verdikleri baloda, Gazi Paşa, hükümet üyeleriyle birlikte çağrılı milletvekillerine, üniversite mensupları ve basına Serbest Parti'nin açıldığını İsmet Paşa'yla duyurur, genel başkan Fethi Bey'i tanıtır. İnandırıcı olması açısından parti açma izni ve olurlarına ilişkin yazışmaları da gazetelerde fotoğraflarıyla

yayınlatır. İkinci bir partinin kurulmasını, memlekette gelişip yerleşmesini çok arzu eden Paşa, elindeki her olanağı kullanmaya hazırdır. Düşüncesinde ne denli ciddi ve kararlı olduğunu kanıtlamak için yeni partiye elli altmış bin lira ayırır. Halk Partisinden yetmiş seksen milletvekilini Serbest Parti'ye aktarmayı planlar, ilk anda Kütahya mebusu Nuri Conker'i genel sekreter olarak verir. Ardından, kızkardeşi Makbule Hanım'ı partiye kaydettiğini açıklar.

Tek partinin yarattığı denetimsizlikten ve tekdüze yönetimden bıkan Cumhurbaşkanı, yeni idealiyle, bir yandan mecliste, varlığını zorunlu gördüğü iki partinin birbirini denetlemesini, öte yandan ülkede özgürlük havası estirerek halkı özlemine çektiği bu yüce ve soylu amaca alıştırmaya gerekliliğini amaçlar. Fakat, iki partiyi birbirine düşürmemek, anarşi ve kargaşaya meydan vermemek için partiler arasında esasta ayrılık olmamasını düşünür. Bu nedenle, hem Halk Partisi'nin hem de Serbest Parti'nin yüksek yönetim ve denetimini elinde tutmak ister. Buna göre, ilk kez kurulan muhalefet partisinin programı temelde Gazi'nin kendi partisinden farklı olmayacak, kısacası, Serbest Parti, Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir kanadı olacak, ama yaşayıp yaşamayacağını akıp giden zaman gösterecektir.

B. SERBEST PARTİ'YE KARŞI OLANLAR

a) CHP Hükümeti: Gazi'nin İstanbul'a gelip, Necmettin Molla'nın evinde Ali Fethi Bey'le yedi sekiz saat görüştüğü, onu, muhalefet partisinin başına geçirmeyi razı etmesi uzun süre gizli tutulur. Devlet işlerinde sır tutan Gazi'nin bu olayı İsmet Paşa'dan bile saklaması başvekilin Fethi Bey'le arasının açık olmasından ileri gelir. İsmet Paşa, Gazi'nin yeni parti açma önerisini son derece yerinde bulduğu halde liderini gözü tutmaz. Çünkü, onunla Osmanlı borçlarının altınla ödenmesi konusunda anlaşamaz. Dünyayı kasıp kavuran ekonomik buhran piyasada altın para diye bir şey bırakmaz. En zengin devletler bile savaş sonu borçlarını ödemezlerken Fethi Bey'in, "ille altınla ödeyelim" direktmesi hükümete önemli sorun çıkarır. Genç Cumhuriyetin payına düşen Osmanlı borçlarının nasıl ödeneceği hususu, Lozan'da uzun tartışmalara neden olur. Anlaşma bir türlü sağlanamaz. İsmet Paşa, borçların altınla ödenmesine yanaşmaz, "kâğıt para veririm" sözünde direnir. Barıştan sonra, alacaklılarla sürdürülen konuşmalar

Fethi Bey'e bırakılır. 1928'de imzalanan anlaşmaya göre, alacaklıların borçlarımızdan bir miktar indirim yapmalarına karşın biz de altınla ödemeyi kabul ederiz. Uyuşmada hizmeti değerlendirilen Fethi Bey, ayrıca on bin lirayla ödüllendirilir. İlk taksit altınla ödendiği halde, ikinci taksitin ödenme süresinde ekonomik kriz başgösterir. Altın, birdenbire sekiz banknottan on bir banknota çıkar. Bunun üzerine, İsmet Paşa hükümeti, borçların altınla ödenmesinin olanaksızlığına karar verir. Paris elçisi Fethi Bey'le bu yüzden araları açılır. Alacaklılara verdiği sözün tutulmamasını onur meselesi yapan Fethi Bey, hükümetin kararını eleştirir. Gazi Hazretleri'ne yakındır.

Bir akşam sofrasında İsmet Paşa'yla Fethi Bey'i buluşturan Gazi Paşa, aralarındaki çekişmeye değinmeden, 1928 anlaşmasının uygulanmasına üzüldüğünü açıklar. "Hiç yoktan bir mesele çıkardılar. Cenuptaki demiryolu meselesinde çıkan meselede Fransızlara karşı ben kendim ortaya çıkmaya mecbur oldum. Bu işte de beni İngiliz ve Fransızlara karşı çıkmaya mecbur edecekler" sözlerini İsmet Paşa'ya dokundurur. Fethi Bey'e de dönerek, programından duyûn-ı umumiye meselesini çıkarmasını, Osmanlı borçlarını altınla ödeme fikrinde ısrar etmesi halinde zayıf duruma düşebileceğini öğütler. Böylece, bu politik çıkmazda, durum ilk anda, "Hazineyi soydurmayacağım" diye meclis koridorlarını inleyen İsmet Paşa'nın lehine döner.

Serbest Parti'nin kuruluşuna karşı çıkanların büyük çoğunluğunu Halk Partililer oluşturur. Partinin önde gelen isimlerinden, Çorum milletvekili Asım Bey, İsmet Paşa'nın yakını olup ilk tepkiyi gösterenler arasındadır. O günün koşulları içinde bir muhalefet partisinin kurulmasını mantığa aykırı bulur. Çünkü, iktidarda bizzat, CHP'nin büyük lideri Gazi Hazretleri vardır. İsmet Paşa da onun genel başkan vekilidir. Fethi Bey ise Serbest Parti'yi devleti tüm kurumlarıyla elinde tutan dev isimlere karşı kuracak. Aklın kolayca kabul edemeyeceği bu işi, Fethi Bey'in kişisel girişimleriyle başarması olanaksızdır. Gazi'nin direktif ve yardımlarıyla parti kurup başına geçtiğine göre, o zaman kime, nasıl muhalefet edecektir?

Yeni parti açma fikrini, Osmanlı borçlarının altınla ödenmesi saplantısına bağlayan Asım Bey, haberi duyar duymaz hoşnutsuzluğunu belirtir. Borçların ödenme biçiminde saygınlığı zedelenen Fethi Bey'in, Serbest Parti'yi açtırdıktan sonra İsmet Paşa'yı sıkıştırıp de-

diğini yaptıracağı, en iyi bilinen gerçekleri perdeleyerek halktan oy alacağı kanısını taşır. Asım Bey, 1930 dünya ekonomik çöküntüsünden çok kötü etkilenen Türkiye'deki ağır yaşam koşullarını ve Fethi Bey'in kişiliğine ilişkin ters tutumunu, Gazi'nin ona yaptığı uyarıları aşağıda irdeler:

"..... "Borçları altınla ödemek fikrinden vazgeç" denilmiyor, 'buna halktan sakla' deniliyor. Ne demek? En zengin devletlerin borçlarını ödemeyeceklerini söyledikleri bir dönemde... İktisat buhranı dünyayı altüst ederken... Her gün yüzlerce banka, yüzlerce şirket iflas ediyor. Fabrikalar, madenler, işçilerini dışarı atarak kapılarını kapattılar. Dünya iş çevrelerinde rezaletler, dolandırıcılıklar, kendini öldürmeler gündelik olaylar haline geldi. Borsalar panik içinde... En güçlü paralar, en güvenilir hisse senetleri paçavralara döndü. Dünyaya hükmeder görünen en yaman para güçlerinin güçsüzlüğü en sağlam kuruluşların temel çürüklüğü meydana çıkmış... Ne zamandır, memur aylıklarını ay başlarında zor ödüyoruz. Çoktan beri gazetelerin en önemli haberi aylıklar üzerine... "Aylık cetvelleri hazırlandı", "Aylıklar verilecek", "Aylıklar veriliyor", "Yarın mutlaka aylık var... "Belediyelerde aylıkların haftalarca gecikmesi olan... Öğretmenlere birçok vilâyetlerde, üç dört aydan beri para verilemiyor. Salt yirmi yaşını bitirmiş erkeklerden alınan yılda üç lira yol parasını ödeyemedikleri için yüz binlerce vatandaş her yıl otuz gün mahpus yatmakta... "Demek buna karşılık, her yıl yedi yüz bin altın borç ödüyormuşuz, ödeyeceğiz. Hem de Cumhuriyetin borcu değil. Osmanlı İmparatorluğu'nun borcu... Şu, her şeyiyle reddettiğimiz Osmanlı İmparatorluğu'nun... Sanki Anadolu savaşında biz yenilmişiz gibi... Daha rezilliği: Bir büyük elçinin aldığı on bin lira bahşiş yüzünden... (Altınla ödetirim, merak etmeyin) diye söz vermiş olmalı da sözünü tutmadığı için onurunu kırılmış saymalı... Parti açacak... Hükümetin gırtlığına sarılacak... Nasıl iştir bu peki? Neyin nesidir? Olur mu hiç? Nereye gider bunun sonu? Daha doğrusu, nereden gelir bu namussuzluk?"⁹⁹

Vakit gazetesi sahibi Asım Bey, bu akıl almaz, umutsuzluk veren ortamda, kaygıyla izlediği olaylarda gazetesinin sonuna kadar Cumhuriyet Halk Partisi çizgisinde çıkacağını, sürekli İsmet Paşa'nın yanında yer alacağını açıklar.

⁹⁹ Yol Ayrımı, 3. Baskı, Sander Yayınları, İst. 1977, s: 34-35.

Gazi Hazretleri'nin, tabanı tutucu bir çoğunluğa dayanan Serbest Parti'yi kurdurmasını, dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya da pek uygun bulmaz. Memlekette tutucu kesimin etkinliğine ve sayısal kabarıklığına dikkatleri çeken bakan, böyle bir partiyi ülke için tehlikeli bulur, ikinci bir parti kurulacaksa, bunun, yurttaki kökü hiç bulunmayan ve kendisiyle kolaylıkla başa çıkılabilecek bir parti olmasını önerir.

b) İttihat-Terakki Üyeleri: Serbest Parti'ye tepki gösterenler arasında İttihat Terakki'nin tanınmış isimleri de yer alır. Bunlardan biri, derneğin üyesiyken 1908'de ayrılan, 31 Mart ayaklanmasında, muhaliflerle birlikte Sinop'a sürülen doktor Münir'dir. Her haliyle tipik bir Osmanlı olan ve imparatorluğun yıkılışını inceleyen doktor, geniş ve derin meseleler üzerinde yerli yersiz ortaya attığı akıl karıştırmacı fikirler yüzünden "farmason" diye anılır. Yeni partinin kuruluşunu temelden çürük ve anlamsız bulan Dr. Münir, programının, esasta Cumhuriyet Halk Partisi'nden farklı olmamasına, Gazi'nin her iki partinin yüksek yönetim ve denetimini elinde tutmasına akıl erdiremez. O zaman, kurulan partinin Halk Partisi'nden ayrı düşünülmemeyeceği, çünkü, muhalefet edeceği hiç bir şeyin olamayacağı görüşündedir. Bu yönüyle İngiltere'yi öykündüğümüzü hatta ondan daha da baskın çıktığımızı öne sürer. Çünkü, Britanya adalarında da partiler majestenin elindedir ama hiç değilse, aralarında fikir ayrılıkları vardır. Gazi ise Halk Partisi'nden ayrılmamakla birlikte Serbest Parti'nin de yanında olacak, seçimlerde her iki partinin adaylarını kendileri seçeceklerdir. Bu düşünceyi dünya üzerinde şimdiye dek benzeri görülmemiş değişiklikte bulur. "Eğer Enver ile Talât Paşa da bu kadar basit bir işi zamanında düşünüp uygulama yoluna koyabilseydi katliamlara gerek kalmazdı" biçiminde konuşur. Serbest Parti'nin getirmeyi vaadettiği özgürlükten yoksul tabakanın yararlandırılması şöyle dursun haberi bile olmayacağını iddia eden Dr. Münir, bundan, ilerde değinileceği üzere, resmî görevli vurguncu azınlığın palazlanıp gelişeceğini ileri sürer.

İttihatçıların kabadayı kodamanı avukat Mahmut Celâlettin Bey, 1926 kıyımından kurtulmuş, ancak arkadaşlarının kanını arayamamasının yarattığı aşırı öfkeler kendisine deli sözcüğünü taktırmıştır. Adalet Bakanlığında, yargı organlarında, barolarda Deli Celâdet diye ün yapan avukat, Abdülhamit II'nin okullu subaylarından. Serbest Parti ola-

yını Gazi Paşa tarafından sahneye konan Kanlı Kavak oyununa benzetir. 1926'da Gazi'ye İzmir'de yapılmak istenen suikastten sonra başlayan ittihatçı asılmalarından korkan Deli Celâdet, bir daha siyasete bulaşmamaya tövbe etmiştir. Kendisine Fethi Bey'in Serbest Partisi'nin İstanbul il teşkilâtını kurup başına geçme emrini getiren Profesör Ağaoğlu'na olumsuz karşılık verir, ona da kızını alıp kaçmasını, ortalık yatışincaya kadar raporlu görünmesini öğütler. İstanbul il başkanlığı görevinde "komplo" olduğu inancını taşıyan Deli Celâdet, değil politikayı, avukatlığı bile bıraktığını söyler.

Eski ittihatçılar parti işlerinde, devlet kademelerinde görev almaktan özellikle kaçınırlar. İzmir suikastindeki asıp kesmelerde epey yürek titretmişler, yağlı kendirden boyunlarını zor kurtarmışlardır. Tekrar, ciddi gibi görünen, sonu karanlık işlere bulaşmaya cesaret edemezler. Kendilerine önerilen her görevde, gözlerinin önüne hep darağacında sallandırılan can-ciğer arkadaşları, temiz-dürüst dostları gelir.

c) Prof. Ağaoğlu'nun Kaygıları: Saray mebusu ve İstanbul Darülfünun hocalarından profesör Ahmet Ağaoğlu, aniden çağrıldığı Yalova'daki baloda Serbest Parti'ye girdiğini Gazi'den öğrenir. Fethi Bey'le eskiden beri iyi dost olan Ağaoğlu, onun, kendisini, Gazi'ye önermesi üzerine partinin İstanbul örgütünün kurulması ödevini üstlenir. Öteden beri mecliste iki partinin varlığını savunan profesör Ağaoğlu, 1926'da yazdığı bir raporda tek partinin zararlarından, denetsizliğin doğuracağı ağır sorunlardan söz eder. Ancak, partilerin de böyle danişıklı kurulduğunu görmediğini, bu nedenle birtakım kuşku ve kuruntulara kapıldığını açıklar. Serbest Parti'yi fazla suni bulduğunu bildirir. Ağaoğlu'na göre, yeni partinin kuruluşuyla değişen siyaset platformunda Gazi Hazretleri'nin durumu belli değildir. CHP olduğu gibi kalıyor, başında bulunan İsmet Paşa da devletin tüm gücünü, her türlü cihaz ve vasıtalarını kullanıyor. Ayrıca ünü ve saygınlığı dünyayı tutmuş Gazi Paşa da gene CHP'nin başında bulunuyor. Ama, bu kuvvetli ve köklü partinin karşısına, her türlü vasıta ve imkândan yoksun çıkarılan Fethi Bey'in yanına kendisi de dahil, kimsenin gitmeyeceğini söyler. Fethi Bey'in söylenenleri doğrulamasına karşın, Gazi Hazretleri, Ağaoğlu'nu "karıştıracı adam" olmakla suçlar, ona, yakındığı CHP yönetimini eleştiri olanağı sağladığını belirtir. "Ahmet Bey'i iyi tanırım,

onun bütün endişesi, her tarafını emniyete alınmış görmektir. Şimdiye kadar ötede beride, meclis koridorlarında, gazete sütunlarında didinip duruyordu, işlerin iyi gitmediğinden şikâyet ediyordu. Şimdi kendisine açıktan söylemek, kusurları görmek, hataları doğrulamak imkânı veriliyor. Neden tereddüt ediyor" sözleriyle kızgınlığını açığa vurur.

Suçlamalar karşısında kendini savunmak zorunda kalan profesör Ağaoğlu, Gazi Hazretleri'nin huzurunda yaptığı konuşmaya, parti kurmanın doğal ve hazır yolu olduğuyula başlar. CHP'de hâlâ, birbiriyle uyuşmamış, ilk fırsatta birbiriyle çarpışmaya hazır iki grup bulunduğu herkesçe bilinmektedir.: Terakkiperver ilericiler ile muhafazakâr ve gericiler. Hepsinin aynı parti bayrağı altında toplandıklarına değinen Ağaoğlu, bunlara mecliste serbest düşünme ve hareket etme olanağı sağlanırsa, partinin kendiliğinden bölüneceğini, iki ayrı parti haline gelineceğini, o zaman da Serbest Parti'ye gerek kalmayacağını önerir. Bunu daha önce düşündükleri halde İsmet Paşa izin vermemiştir. Kendi taraftarlarının, on kişi de olsa belli olmasını isteyen başvekil, bugün yanında, yarın karşısında yer alan kimselere tahammülü olmadığından CHP'nin bölünmesine karşı çıkmıştır. Mecliste, serbestlik olmadığından yakınan Ağaoğlu'nun iddialarını da gerçek dışı ve amaçlı bulur. Barem Kanununa ilişkin söz isteyen Profesör Ağaoğlu, bu konunun ülkenin maliyesini ve ekonomisini altüst edeceğini öne sürer. Birkaç dakikanın içinde, memleketin üzerine altından çıkılmaz bir yük yüklenmiştir. Milletvekilleri dört yüz lira aldıkları ve bundan hoşnut oldukları halde aylıkları durup dururken beş yüz liraya yükseltilmiştir. Devlete on dakika hizmet vermiş bir milletvekilinin alacağı yüzelli lirayı, bütçe, kaldıracak güçte değildir. Anayasaya aykırı olarak, milletvekillerinin hizmet süresi memuriyete sayılmadığından ayrıca onlara mebusluk ödeneği verilmesi vicdanları sızlatır. Bu haksız uygulamayı meclis kürsüsünde dile getirmek isteyen Prof. Ağaoğlu'na söz verilmez. Onu "hayalperver bir idealist" olarak sıfatlandıran İsmet Paşa, hayatın temelini para olduğunu, insanların özellikle siyasilerin para istediklerini, bu gerçeği hesaba katmak zorunda kaldıklarını açıklar. Paranın, emektar Türk köylüsünün etinden tırnağından kesilip vekillere, mebuslara, büyük memurlara, komutanlara dağıtıldığını vurgulayan Prof. Ağaoğlu, buna kimsenin hakkı olmadığını, hak gözetmeyen bir yönetimin de mecliste söz hakkı vermeyeceğini doğal karşıladığını duyurur.

İsmet Paşa ile Ahmet Ağaoğlu arasındaki tartışmaları zevkle izleyen Gazi Hazretleri, profesörün, CHP'yi denetleme ve meclise özgürlüğü getirmek için istediği dürüst, bilgili, cesur on, oniki kişiye karşılık elli altmış mebus ayırır, umut vermek için kızkardeşinin de yeni partiye girdiğini açıklar. Gazi'nin verdiği güvencelerden cesaret alan Ağaoğlu, bu kez de Fethi Bey'in mebus olmadan parlamentoya girmesini, Serbest Parti'nin meclis içi liderliğini yapmasını usule aykırı bulur. Şimdiye dek mebusları Gazi tavsiye etmekte ve CHP'ye mensup ikinci seçmenler tarafından seçilmekteydi. Şimdi ise, CHP'den olmayan Fethi Bey'i nasıl tavsiye edeceği, CHP'nin ikinci seçmenlerinin de başka parti için nasıl mebus seçeceği merak ve endişe konusu olur. Ağaoğlu'nun mantığına ve genel kural-lara ters gelen bu uygulamaya karşı Gazi Paşa, "Canım ne karıştırıyorsun? Seçilecektir diyorum" buyruğu ile, onun kuşkusunu giderir, mutlak otoritesini her şeyin üstünde tuttuğunu kanıtlar.

İkinci bir partinin kurulmasını uygun bulup teşvik eden Gazi Paşa'nın, esasta CHP'ye bağlılığını koruması kamuoyunda merak ve tereddüt uyandırır. Bunu, çevresindekilerin yüzündeki anlamadan sezen Paşa, amaçlarını ve olacakları yineleyerek beliren kuşukları ve kaygı-ları gidermeye çalışır. Fakat, hâlâ tatmin olamayan Ankara mebusu Talât Bey'in "Paşam bütün bunlara ne lüzum var? Mecliste mutlaka mürakabe tesis etmek istiyorsanız, bunun başka çareleri yok muydu? Meselâ yeni intihabı da söz yapardınız. Ondan sonra Meclis'te ayrı bir hizip teşkil etseydik, daha iyi olmaz mıydı?" yollu sorusuna sinirlenir. Talât Bey'in önerisini açık ve dürüst bulmayan Paşa, insanların siyasi rengini, düşüncesini ve azmini milletçe anlaşır tarzda ortaya koymalarının mert ve namuslu hareket olabileceğini, Fethi Bey'in de böyle davrandığını savunur. Onun kişiliğinde, aniden yükselen siyaset tansiyonunu hisseden tüm milletvekili ve paşalara şöyle hitap eder:

"..... Talât Bey, sizin teklif ettiğiniz tarz eski teşekküllerde tecrübe edilmiştir. Bunun verdiği neticeler milleti elemlere, kederlere, sıkıntılara maruz bırakmıştır. Artık, biz, bütün bu hadiseleri ve neticelerini safsata mahiyetine geçmiş gibi görmüş, tecrübeli insanlar olarak bu gibi şeyleri tekrar etmek istemeyiz... Bugün Türk içtimaî heyeti, geçmişin en derin medeniyetlerinde bânilik iddia eden bu Türk kavminin bugünkü çocukları açık ve salim yolu bulmuşlardır.

Açık ve salim düşünmek ve salim hareket etmek ve bu suretle Türk'ün yüksek siyasî müessesesini, Cumhuriyeti yükseltmekle beraber, bu nokta-i nazarları mütalâa edenler asla birbirlerine muarız değildirler. Mühim olan, bu nokta-i nazarların tatbikatında muvaffak olunmasıdır... Cumhuriyet Halk Fırkası ve onun reisleri bu sahada muvaffakiyetle yürüdüklerini iddia ederler. Fethi Beyefendi, mihcihetin, yani, esas noktada, esas temelde, Cumhuriyet Halk Fırkası'yla tereddütsüz bir fikir ve fiil birliğini bütün vicdanıyla kabul ve izhar ettikten sonra, tatbikat sahasında muvaffakiyetsizlik addettiği şeylerin sebeplerini, bu sebeplerin tebdil, tâdil çarelerini düşünmüş tecrübeli bir devlet adamı olarak fikirini beyan ediyor ve vaadediyor ki, menfiî gördüğü bazı neticeleri müspet yapabilecektir. -Burada, Gazi Hazretleri, Ali Fethi Bey'e döndüler- "Cumhuriyet Halk Fırkası reisleriyle çok mücadele edeceğinizi tahmin ediyorum" buyurdular, "Fakat ben Cumhuriyet esaslarının kuvvetlenmesini temin edecek olan bu mücadeleleri memnuniyetle müşahade edeceğim ve şimdiden söylüyorum ki en çok kavgalı olduğunuz geceler sizi soframda birleştireceğim ve o zaman tekrar ayrı ayrı her birinize soracağım: Sen ne dedin ve ne için dedin? Senin cevabın ne idi, neye istinad ediyordu? Bugün itiraf ederim ki, bu benim için yüksek bir zevk olacaktır." ¹⁰⁰

Serbest Parti Programı: Henüz tam olarak hazırlanmayan Serbest Parti'nin programı genelde, on bir maddeden oluşur.

1. Madde: Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, lâiklik esaslarına bağlı kalınacak. Bu esaslar millet bünyesinde ebedileştirilecek.
2. Madde: Vergiler hafiflettirilecek... Toplama yolsuzlukları kaldırılacak.
3. Madde: Devlet gelirleri verimli harcanacak... Büyük yatırımlar yalnız bir nesle yüklenmeyecek. Devlet harcamaları çarçur edilmeyecek.
4. Madde: Para değeri sağlamlştırılacak, böylece de memlekete yabancı sermaye gelimi artırılabacak.
5. Madde: Şahsî teşebbüsler devlet müdahalelerinden kurtarılacak. Liman tekeli kaldırılacak.
6. Madde: Köylü murabahacılarından kurtarılacak, ucuz faizle,

¹⁰⁰ Yol Ayrımı, 3. Baskı, Sander Yayınları, İst. 1977, s: 60-61.

kolay yoldan borçlanması sağlanacak.

7. Madde: İç sanatlar canlandırılacak. Sanayi teşvik edilecek, desteklenecek,.. Mallarımızın yabancı piyasalarda sürümü için tedbir alınacak.

8. Madde: Halkın hükümet dairelerindeki işleri kolaylaştırılacak. Rüşvet, çalıp çırpma acımadan cezalandırılacak.

9. Madde: Mahkemeler hızlı çalışacak.

10. Madde: Dış Siyaset: Komşularla iyi geçinmek. Milletler Cemiyetiyle daha sıkı ilinti kurmak.

11. Madde: Seçimler tek dereceli yapılacak... Kadınlar da oy kullanacak.

d) Halk Tabakasındaki Kaygılar: Saray şoförü Çorumlu Dadal Efendi bile, "ucunda gayet korkunç dönemeçler ve de gayet yaman vartalar" vardır dediği Serbest Parti'ye karşı, çevresindekilere tetik bulunmaya çağırır. Haberlerin harmanında, havadislerin kaynağında bulunduğunu kaydeden Dadal Efendi, Çorum ağzıyla "selbes" diye telâffuz ettiği yeni partinin bulaşık bir iş olduğunu, gayet zarif ve hünerli oyunları sakladığını ima eder. Nice saray mebuslarının, derin öğretmen ve profesörlerin aklını karıştıran "selbes parti"nin korkulu olduğunu, bunun için bilgiye, sezgiye, keramete hiç güvenilmeyeceğini duyurur. Gazi Baba'nın, her ne kadar, "ben de bu işin içindeyim, selbesin Halk'tan hiç ayrıntısı yok" diye söz vermesine rağmen, şoför Dadal, işin içinde oyun olduğunu kuşkulandır. Bu nedenle, saray mebusları Hakkı Tarık ve Asım Bey kardeşlerin Vakit gazetesine yerleştirdiği hemşehrisi Selim Nuri'yi kollamak için Yalova'dan İstanbul'a gelir.

"Selbes açılacak ki, az biraz selbeslik gele" diye anlamlı şakalar yapan kurnaz şoför, bu işin elbette yararlı yanı olduğunu düşünür. Kendine özgü ince zekâsıyla, Gazi'nin bu serbestliği kime verdiyse ancak ona yarayacağını belirtir. Fethi Bey, Ahmet Ağaoğlu Bey, Nuri Conker Bey'e yaraşır serbestlik olduğunu bilir, halkın da "alışmadığı aşın ya baş ya da diş ağrıttığı" atasözüne uyararak dikkatli davranmasını ister. İleride, zarar görmemek, pişman olmamak için "selbes fırtınası" dininceye kadar bir kuytuya çekilip beklenmeyi yeğleyen

Dadal, özellikle hemşerilerini uyarır. Çünkü, Çorumlu, Osmanlının yiğit defterine yazılmıştır, ne zaman kargaşa olduysa, başını verme uğruna davranıp meydana atılmıştır. Sırat köprüsünün geçildiği, yaman boğazların açıldığı çetin bir dönemde, Dadal'a göre herkes sıyrılıp canını kurtarır, üstelik birkaç kuruş doyum toplarken Çorumlu'nun "yiğitleneyim" diyerek tatlı canından olduğu deneyimlerle anlaşılmıştır.

Yazar, bu bölümde, Çorum adı altında tüm Anadolu halkını simgelemiş, üst yönetimin küçük hesaplar ve çıkarıcılık kavgası verirken, gerçek zararı halkın çektiğini vurgulamış, şoför Dadal'ın ağzından, onun bu gibi oyunlara kanmamasını, birlik ve dayanışma içinde ortak tavır almasını önermiştir.

Şoförlüğünü yaptığı Gazi Paşa tarafından sarayın bahçesinde sınava çekilen Dadal Efendi, onun "parti nedir" sorusunu "Halk Partisi" olarak yanıtlar, "Olmayınca dünyanın çivisi kağşar ki düzeni bozulur" diye sürdürür. Bunca yıl ekmeğini yediği Halk Partisi'ne kayıtlı olduğunu, bundan sonra da onun yolunda yürüyeceğini ekler. Paşa'nın, "Selbese girdiğim çoktan İsmet Paşa'nın kulağına gitmiştir" yollu şakasını bile hazmedemez. "Beterin beteri" dediği Serbest Parti'yi kastederek fırkanın babayı oğuldan, kardeşi bacıdan ayırdığını söyler, kesinlikle Fethi Bey'in partisine geçmeyeceğini duyurur. Gazi'nin kurtarıcı ve plancı akılla bu serbest işini niye yaptığını düşünür, bir anlam veremez.

Kurulmasıyla siyaset dünyasında şok etkisi yapan Serbest Parti hakkında saraydan, çok ve korkulu sözler sızmaktadır. Kimileri, "İsmet Paşa'yı düşürmek için yaptı, çünkü başka yolu kalmadı" derken, kimileri de "Dostu düşmandan ayırmak için yaptı ki selbese soyunan avanakları ittihatçı farmasonları hesabı, bir gece toplayıp İstiklâl Mahkemesine doldurup asakoyacak ki, pisliği temizleyecek kurban olduğum dipten doruğa" demektedir. Çünkü, Fethi Bey her ne kadar Gazi'nin yakın arkadaşı bilinirse de vaktiyle ittihatçıların başını çektiği bilinir. Hergün Serbest Parti'ye mebus aktarıldığını yazan gazeteler vardır. İttihatçı temizliğini yapan İstiklâl Mahkemesi mebuslarından Kel Ali, Kılıç Ali, Saip Ali, Necip Ali Bey'lerin partiye alınmadığı da dikkat çeker. Çorum milletvekilleri Dr. Mustafa Bey, Apsar'li İsmail Bey, reçber İsmet Bey, davavekili Münir Bey, çiftçi mebus Nabi Rıza Bey enikonu sıkıntılı bekleyişe girerler.

C. SERBEST PARTİ'NİN YANKILARI

Vakit gazetesinde musahhahlik yapan ve İstanbul Edebiyat Fakültesinde okuyan Selim Nuri, arkadaşlarının da katkısıyla on beş günde bir Kurtuluş adlı edebiyat, sanat ve fikir dergisi çıkarır. Derginin, Serbest Partinin kuruluşuyla değişen toplumsal ve siyasal koşullara göre yönlendirilmesi gerekmektedir. Bu amaçla, Kurtuluş Zaferi paşalarından birinin oğlu olan Ali Tarkan'ın önerisiyle yapılan toplantıya Selim Nuri'nin fakülte arkadaşlarından başka, Celâdet Bey'in yazıhanesinde staj yapan avukat Kadir ile gazeteci Murat da katılır. Çoğu, Kuva-yı Milliye'ci çocuğu olan ve Kemalist ideolojiyi benimseyen gençler, ortak sorunlara aynı yaklaşımla eğilirler. Ancak, tek parti düzeninin değişmesi, Serbest Parti'nin yeni bir ortam yaratması gerçeğinin bilinmesi sözkonusudur. En önemlisi de yeni ortamın da kurtarıcılar tarafından sağlanması, Fethi Bey'in de bunlardan biri olmasıdır. İki parti arasında temelde bir fark olmayacağına göre, yeni olan nedir? Stajyer avukat Kadir'e göre yeni olan, Takrir-i Sükûn Kanunundan, İstiklâl Mahkemeleri teröründen dört yıl sonra getirilmek istenen hürriyettir. İnkılâplar dönemi yaşandığına değinen gazeteci Murat ise, İnkılâbı yapanların bu ortamda dünyada hiç kimsenin olamadığı kadar hür olduklarını savunur. Serbest Parti hürriyetinin kimler için getirildiğini sorar, karşı devrimcilere getirileceğinden kuşku duyar. Hürriyetin en büyük reformist ve kurtarıcı tarafından getirilmek istendiğini vurgulayan Kadir, ülkede uygulanan kapalı düzenin doğurduğu zararları sıralar. Baskının reformları yerleştirmede yararlı olamadığı, aksine vurgunculara, madrabazlara, resmî hüviyetli hırsızlara yaradığı görülmüştür. Türkiye'de aferizm salgının nasıl korkunç hal aldığına kanıt olarak, Hâkimiyet-i Milliye gazetesi başyazarı Falih Rıfki'nin anlattıkları verilebilir.

Milletvekilliğinin ilk yıllarında, bir öğle üstü Yakup Kadri'yle birlikte meclise gelen Falih Rıfki'ya bir grup milletvekili, bir teklif imzalatmak isterler. Teklifte, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin vatana hizmetlerinden ötürü 1 milyon lira ile ödüllendirildiği yazılıdır. Gazi'nin yapacağı ve memlekete yerleştireceği inkılâpları korumak, partiyi güçlendirmek için para gereklidir. Kurtuluş zaferinin tüm şan ve şerefine parayla ölçülmesi gerçek yurtseverleri hem şaşkırtır, hem de üzer. Nitekim, Kuva-yı Milliye döneminde de İngiliz Enteliance,

Anadolu hareketinden vazgeçmesi koşuluyla Mustafa Kemâl'e büyük para ile İtalya'da bir villa vaadeder. İnkılâp yıllarının ilk günlerinde önerilen bu alçak teklifi, Hamdullah Suphi'nin acı ifadesinden duyan Gazi Paşa, yazıyı getirtip yırtar.

İttihat-Terakki döneminde, nüfuzlarından ötürü kazanç sağlayanlar, Kuva-yı Milliye çeteciliğinin talan ve soygun tadını alanlar Gazi'nin çevresinde kümelenirler. Gerçekte, İnkılâplarla ilgileri yoktur. Birçoklarına, milletvekili aylığı boğaz tokluğuna yetmez olur. İdealistler, oluşturulan yeni bir batı Türkiye'sini ve bu Türkiye içinde gelişmeye başlayan yeni toplumun kurulup savaşımına katılma heyecanı duyarlarken, öte yandan para kazanmak için nüfuzlarını satmaya hazırlananların sayısı giderek artmaktadır.

Genç Cumhuriyetin ilk skandallarından biri Ermeni kaçırmaya olaydır. Mallarını yeniden ele geçirmek isteyen iki zengin Ermeni, gizlice İstanbul'a sokulur. Kaçakçılık komitesinde, Gazi'nin birkaç arkadaşının adının duyulması üzerine Ermeniler tekrar kaçarlar. Olaya orduda politika yapan, Gazi'nin hiç sevmediği bir emekli subayın karışmasından kuşulanılır. Komisyon için dolaştığı anlaşılır. Paşa'ya ve rejime düşman olan emekli subaya havadan kazanç sağlama kapısı kapatılır.

D. SERBEST PARTİ-CUMHURİYET HALK PARTİSİ ÇEKİŞMESİ

İzmir, kurtuluşundan tam yedi yıl sonra, kurtarıcılarında cephe alır. Yeni partinin açılacağı resmen duyurulduktan sonra Fethi Bey'e telgraflar çeken, heyetler gönderen İzmir'liler, Serbest Parti başkanını İzmir'e davet edip ondan örgüt kurmasını isterler. Gazi Hazretleri'ne danışan Fethi Bey, onun yalnız İzmir'e değil, ülkenin her tarafına gidilmesi, belediye seçimlerine katılma, örgüt oluşturma tavsiyesinde bulunduğunu ve teşvik ettiğini açıklar. Bunun üzerine, İzmir gezisine karar veren Fethi Bey, İsmet Paşa'nın Sivas nutkunda yer alan Serbest Parti'nin özel girişimciliğine hücum eden konuşmasına karşılık, İzmir nutkunu hazırlar. Fakat Adliye Vekili Mahmut Esat Bey'in Gazi'ye çektiği telgrafta, Fethi Bey'in İzmir'e gelmemesinin daha doğru olacağı, halkın aleyhte propagandalar yaptığı, kendisinin harekete uğrayabileceği yazılıdır. Gazi ise, her ne pahasına olursa olsun, mutlaka gidilmesinde direnir. Serbest Parti üyelerini taşı-

yan vapur, rıhtıma yaklaştığında, Mahmut Esat Bey'in haberinin tersine, kayık kafileleri tarafından, "Yaşasın Gazi! Yaşasın Fethi Bey!.." sesleriyle coşkunca karşılanır. Sahili dolduran yaşlısı genci, çoluğu çocuğu, kızı erkeği binlerce yurttaş sevgi gösterilerinde bulunur. Kapitan, halkın sabrını tüketmek için gemiyi üç saat geciktirdiği halde kimse yerinden kılmılamaz. Çünkü, CHP'nin baskı ve sindirme politikasından bezmiştir. Buna rağmen, baskı ve yıldırma anlayışından vazgeçmeyen CHP'liler, Fethi Bey, İzmir'e girmeden kentte büyük boyutlara varan olaylar çıkarırlar, çatışmalara hatta ölümlere neden olurlar. Karşılıyıcılardan birinin tuttuğu motörü polis işletmez, kalabalığın elindeki bayrak alınmak istenirken itişmede bir polis denize düşer. Sıkışıklıktan bayılacak hale gelen Fethi Bey, "yaşaa" haykırışları arasında binbir zorlukla vapurdan çıkarılıp otele getirilir. Burada halkın heyecanını yatıştırmaya çalışan Fethi Bey, nutku yarın vereceğini söyleyerek dağılmalarını rica eder. İzmir ilerigelenleriyle örgüt konusunda görüşür. Hiçbir partiye girmemiş, yüksek öğrenim görmüş mevki sahibi aydınların Serbest Parti'ye girmeyi vatan borcu saymalarına tanık olur. Ertesi günkü nutuk için valiyi ziyarete giderse de bulamaz. Vali, gönderdiği tezkerede nutuktan vazgeçmesini, aksi takdirde sorumluluk yüklenmeyeceğini bildirir. Bunun üzerine, Gazi'ye telgraf çeken Fethi Bey, İzmir'de olup bitenleri iletir ve gereğinin yapılmasını rica eder. Gazi ise yazdığı karşılıklı nutku mutlaka söylemesini, karşılaşacağı engeli kendisine bildirmesini ister. Başvekil, Dahiliye Vekili ve valiye gerekli olan tüm güvenlik önlemlerin alınması buyruğunu verir.

Gazi'nin buyruğuyla Fethi Bey'in nutuk vereceğini duyan Halk Partililer büsbütün gemi azaıya alınırlar. Serbest Parti üyelerinin kaldığı otelin arkasında karşı gösteri düzenlerler. Mahmut Esat Bey ve öteki parti önde gelenlerinin konferans verecekleri duyurulur. Halkı zorbalıkla meydana toplama yolları ararlar. Her zamanki gibi kayıkları, otomobilleri kullanmaya kalkıştırlarsa da kayıkçılar ve sürücüler onların oyunlarına âlet olmazlar. Sonunda, "Fethi Bey konferans veriyor" söylentileriyle aldatılıp konferans meydanına getirilen bir grup vatandaş, kürsüde başkasını görünce geri döner. Yolda, CHP binası önünde aleyhte gösteriler yapar. "Kahrolsun mutemetler" diye bağırır. İçerden karşılık vermeye yeltenenleri taşla tutar. Ardından, İzmir halkını aşağılayan CHP milletvekili Ali Haydar Bey'in çıkardığı Anadolu gazete-

sine doğru yürür. Kalabalığı dağıtmak isteyen polis, silâhını çeker, 14 yaşında bir öğrenciyi vurur. Fakat, buna rağmen kabına sığmayan kalabalık, Fethi Bey'in kaldığı otele hücum eder. Kimi ağlar, kimi lânet okur, kimi tehdit savurur. Yaşlı bir adamcağız, kucagında taşıdığı çocuk ölüsünü Fethi Bey'in ayaklarına atarak, "İşte size bir kurban!", "Başkalarını da veririz! Yalnız sen bizi kurtar!" der. Tüylür ürpertici bu sahne, herkesi şaşkınlıktan dondururken, bağı dağlı baba, Fethi Bey'in ellerine sarılarak, hâlâ "Yalnız bizi kurtar! Kurtar bu zalim mutemetlerin ellerinden" diye yalvarır.

Halk, artık CHP yönetimine düpedüz başkaldırır. Fethi Bey, nutkunu okurken iktidar aleyhinde bağırımlar olur. İsmet Paşa'nın adı saygısızca anılarak resmi kurşunlanır. Fakat, Serbest Parti lideri, hemen kükreyerek İsmet Paşa'nın Türk ulusuna yaptığı hizmetleri sıralar. Buna rağmen İzmir'de yurttaşlar parti yüzünden ikiye ayrılmıştır. Yedi yıl önce Yunan'a karşı savaşan İzmir'li, şimdi kendi vatandaşına kurşun sıkmaktadır.

Fethi Bey'den kurtuluş bekleyen sadece çocuğu gözü önünde ölen acılı baba değildir. İzmir'in tanınmış kişileri, aydınlar, yüksek mevki sahipleri, büyük gazete idareleri, Ege yöresi daha açıkçası tüm memleket, Osmanlı borçlarını yoksul Anadolu halkına altınla ödetmek için direnen, bunun için ayrıca ödüllendirilen eski Paris elçisine umut bağlamışlardır.

Cumhuriyet gazetesi sahibi ve başyazarı Yunus Nadi, Gazi'ye yazdığı ve gazetesinde yayınladığı açık mektupta, İzmir'de olaylara dokunur. Matbaalarına saldırıldığı ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin tassa tutulduğu günden beri kendilerine yeni ve önemli görevlerin düştüğünü vurgular. Ezelî ve ebedî şef olarak bildikleri zat-ı devletlerini başka partilerin kendilerine mal etmeye çalıştıklarını, öyle dahi olsa kendilerine emanet edilen Cumhuriyeti, her ne pahasına olursa olsun savunma görevini eksiksiz yapmağa güçleri yeteceğini bildirir. Üstlendikleri bu görevin kolaylaşması için değil, durumun aydınlığa kavuşması adına zât-ı âlilerinin ne düşündüklerini sormaya mecbur kalır. Her ortam ve koşulda Cumhuriyetin mutlaka korunacağından emin olmalarını ekler.

Yunus Nadi'nin cüretli mektubunu gerçekte can havliyle alelacele yazılmış bulan avukat Deli Celâdet, Cumhuriyet gazetesinin

Önemli baskı çağlarının artık geçtiği kanısındadır. Ona göre Yunus Nadi'ye inanmak, bunca deneyim ve görgüye yazık etmek demektir. Anlayış yoksulluğudur. İzmir olaylarından sonra, Gazi Paşa'nın gerçekten muhalefete muhtaç olduğuna inanan avukat, geniş bir halk kitlesinin Serbest Parti'yi tutması üzerine, Fethi Bey'le birlikte çalışmayı kabul eder ve partiye kaydolur.

E. SERBEST PARTİ'NİN TUTUNMA NEDENLERİ

Halkın hiç denenmemiş, yeni bir partiye özlem duymasının nedeni, Halk Partisi'nin yedi yıl süren iktidarı boyunca, halkı hiç tanımamasına, ona despot davranmasına bağlanabilir. Bir başka anlamda devlet yönetme yöntemini baskı üzerine kurma tavrıyla açıklanabilir.

Kemâl Tahir, halkın Serbest Parti'yi yeğlemesini Dr. Münir ile avukat Celâdet'in uzun tartışmaları biçiminde vermiş, nedenlerini doktorun ağzından açıklamıştır:

"Bizim milletin parti tutması çeşitli olur da... Birincisi... Eli sopalı rezil iktidarlara karşı, kim çıkarsa çıksın, onu mutlaka tutar... Onu bu yoldan yere çalmak ister. İsterse bu iş, çeteler arası boğuşma olsun! Bahtını mutlaka dener bizim milletimiz... Böyle sıralarda eli sopalılara karşı çıkanın kişiliği hiç umurunda değildir. Baskı biraz azalsın da nolursa olsun! Çünkü bizim millet, dış görünüşündeki aldatılıcığa rağmen, hürriyetsizlikten iğrenir. Çünkü, tarihinde, Batı'dakine benzer kölelik dönemi yaşamamıştır. Yani, ne köle olmuştur, ne de köle çalıştırmıştır. Bunun için her çeşit hürriyetsizliği insanlık onuruna hakaret sayar. Aslında halklarına baskı yapan idareler, isteseler bile halkçı olamamış pis idarelerdir. Halkçı olamamak, soygunculuktan, bir de yeteneksizlikten gelir. Ya da soyguncularla, yeteneksizlerle başa çıkamayacak kadar hayvan olmaktan... Bunlar, bir de, hadlerini bilmeden, baskı yapmaya yeltenirlerse, bizim millet onları kat'iyen bağışlamaz. Ayaklanıp tepelememesine aldanmamalı... Baskıcıları er-geç bitireceğine güvendiğindedir. Tarihimizde bunların iflâh olmuşu hiç yoktur. Rezillikle gitmişlerdir. Hepsi de mutlaka kendi pisliklerinin içinde boğulmuşlardır.

İkincisi, Deli Avukat, herif yenidir. Önceden hiç denenmemiştir. Gayet bunaltılı bir geçitte apansız karşısına çıkarılmıştır. Bizim millet, ondan iyilik umar. Bu umut kat'iyen herifin söylediği pa-

lavralarla ilgili değildir. Eski pisliğe karşı, yeni çıkanı tutar bizim millet, iktidara gelene kadar... Fakat iktidara geldiğinin haftasında, tarihsel deneylerinin verdiği sezgi gücüyle ne mal olduğunu hemen anlar, herifin... Umdüğünü bulamadıysa, hemen kabuğuna çekilir. Ortalığı madrabazlara bırakır. Yani, herifi acıklı kaderiyle, yani rezillikleriyle başbaşa bırakır. Biz aydınlar gibi, kendi kendini kandırıp tekrar tekrar aldanmaz. Boş yere tekrar tekrar umuda kapılmaz." ¹⁰¹

Yazar, o günün koşullarında, Serbest Parti'nin bir umut kaynağı, Fethi Bey'in de bir kurtarıcı gibi benimsenmesini "Şekspiriyen bir kurnazlık" olarak yorumlar. Açıkta oynanan bu oyunun gerçek yüzünü İzmir olaylarından yola çıkarak ortaya koyar. Halkın, büyük çoğunlukla Serbest Parti'yi tutması üzerine şu görüşü ileri sürer:

"Şimdiki tutuşunu, gel, İzmir olaylarından çıkarmaya çalışalım: Ne demiş, çocuğu vurulan adam? 'Bizi kurtar' demiş, 'Bizi bu mutemetlerden kurtar' demiş... Anladın mı kurnazlığı? Çocuğunun ölüsünü taşıırken başvurulmuş gerçekten Şekspiriyen bir kurnazlıktır bu... Bunları kimden kurtaracak Fethi Bey? Parti mutemetlerinden... Kimdir bu mutemetler? Halk Partisi'nin görevlileri... Yaptıklarından kim sorumludur bunların? Halk Partisi... Mutemetler ya halkın yararına çalışıyorlardır. O zaman çocuğu vurulan adam halkın sırtından geçen rezil soygunculardan biridir. Mutemetleri, namussuzluğuna yol vermedikleri için istemiyordur. O zaman bu adamın sözü makbul değil... Ya adam hayrını şerrini bilmeyecek kadar aptaldır. Sözü gene makbul değil. Bunun tersi, mutemetler halkın zararına çalışıyorlar. O zaman bu kadar uyanık, bu kadar cesur, hele ölümü göze almış halk, bu kötülüğü, çeşitli yollardan merkeze bildirmemiş olamaz. Bu durumda, Halk Partisi kötülükleri ya güçsüzlüğünden önleyemiyor, ya da çıkarı kötülükte olduğundan önlemek istemiyor. Gerçek buysa, Fethi Bey'e 'Bizi mutemetlerden kurtar' demek kurnazlıktır. Bunun anlamı, 'Bizi Halk Partisi'nin en tepesindeki kodamanlardan kurtar' demek olur. O zaman da böyle bir köklü kurtarıışı Fethi Bey gibi, kimliği belli birinden beklemek enayiliktir. Birşey yapabilir mi Fethi Bey, bugünkü durumda? Hayır, hiç bir şey yapamaz. İşte burası, sözüme kulak ver,

¹⁰¹ Yol Ayrımı, 3. Baskı, Sander Yayınları, İst. 1977, s: 133-134.

Deli Avukat, İzmir halkının, hatta bütün Türkiye halkının umurunda değil... Halkımız, önemli bir çoğunluğuyla, önüne çıkarılan bir fırsatı kullanmaya bakıyor. Başkayı biraz aralayabilirse... Hele beklenmez bir alıklığa getirip sırtından büsbütün silkip atabilirse ne mutlu!.." 102

F. 1930 YILI SİYASET GÖSTERGESİ

Yazar, bu bölümde 1923'denberi Halk Partisi kurmaylarıyla geçinemeyen ittihatçıların siyasal konumunu gözden geçirir. Vaktiyle, çoğu ittihatçı olan Halk Parti'liler tarafından haksızlığa uğrayan, kıyılan, sürülen eski hürriyet şampiyonları hâlâ, iktidara gelme umudunu taşırlar. Çöküntü, yüzyılların birikimiyle hazırlandığı halde, Osmanlı İmparatorluğu'nun onların elinde yıkılması tarihten silinmelerine yol açmıştır. Halk Partililer ise imparatorluğu on yılda yıkan ittihatçılarla yarışa girerek yıkıntının geri kalan kısmını tamamlarlar.

Aslında CHP'liler de iktidar sürmeyi becerememişlerdir. Sayıca bir hayli kabarık olan ittihatçı temizliğinden sonra, "muhalefetsiz olmuyormuş" diyerek ikinci bir parti kurmuşlar, ancak olumlu sonuç alamamışlardır. Bu kez, kan dökerek sağladıkları muhalefetsiz düzeni halktan hiç destek görmeden geri getirmeye çabalamaları tutarlı bir tavır olmasa gerektir.

Osmanoğulları dönemi ise çoktan bitmiştir. Onlar da saltanatı sürdürmeyi bilememişlerdir. Herşeyden önce Ankara'ya yenilmişlerdir. Belki, gövdesinde kırka yakın kılıç yarası taşıyan Çelebi Mehmet'i örnek alıp direnebilseydiler kalabilirlerdi. Çelebi Mehmet, sürekli bir kanlı boğuşmadan sonra bütün kardeşlerini öldürtüp tahta geçebilmiştir. Osmanlı kanunu gereği kavga sürüp gidecektir. Bir kez şaşı mı ölüm beklenen doğal bir olgudur.

Geçmişteki başarısız yönetim örneklerinden sonra, iktidara kimin geleceği ve başarıyla sürdüreceği sorusuna yazar, aşağıdaki yanıtı verir:

"Halk gelecek... Her çeşit aydınlarımızın yanına lütfen inmek istedikleri uydurma halk değil... Bizim gerçek halkımız... Bizden

başka bir insan türü olmayı sürdürün halkımız... Hiç su katılmamış yerli.

Su katılmamış dedim... Biz aydınlara çok su katılmıştır, hem de cıscıvık yabancı suyu... Su katılmamış yerli olmayınca hiç bir şey olunmaz. İnsan bile olunmaz. Çünkü gerçekten namuslu olunamaz. Bilirsin, batılaşmaya yöneldiğimizden bu yana, biz aydınlar halktan ayrılmışız. Çünkü bu batılaşma bize halktan değil, Saray'dan gelmiştir. Halktan kopmuş, halka dönebilmek umudunu kesinlikle yitirmiş Saray'dan... Saray'la en yakın çevresi, vezir vüzera... Bu dönemde bizim halkımız batıya karşı, batılaşmaya çabalayan Osmanoğullarına rağmen, Osmanlıyı savunmuşlardır. Daha sonra, batılaşmaya çabalayan Türkçülere rağmen Türkçülüğü, hatta bilir bilmez batılaşmaya çabalayan, sözgelimi, bizim şair Mehmet Âkif gibi müslüman doğuculara rağmen doğuculuğu, bugünün büsbütün çıırçıplak batılaşmacı halkçılara rağmen de halkçılığı, yani kendi varlıklarını savundukları gibi... İşte bu halkın içinden, bizim sefil etkimizi yere çalacak yeni bir yerli insan türü çıkaracaktır. Ben umutluyum, ergeç çıkacaktır. Bunlar, burdan başka bir yere sığınamayacak, kendi halklarından başka topluluklara katılamayacaklarını kesinlikle idrak etmiş, namuslu adamlar oldukları için er-geç kendi işlerini görmek için çıkacaklardır ortaya..."¹⁰³

Gazi Hazretleri, Yunus Nadi'ye yazdığı ve Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan mektubunda İzmir'deki olaylardan haberdar olduğunu, her yerde, halkın, kendisini CHP'den ayırıp başka partilere maletmeye ilişkin çabalar üzerine söylentiler ve kuşkular duyduğunu belirtir. Her şeyi Fethi Bey'e yazdığı mektupta açıkladığını, gerçek durumun onun tarafından iyi bilindiği kanısındadır. Ancak, genelde var olan yanlış kanı ve düşünceler nedeniyle kamuoyunu aydınlatmayı yararlı görür. Kendisinin CHP genel başkanı olduğunu vurgulayan Gazi Hazretleri, partinin Anadolu'ya ilk ayak bastığı gün oluştuğunu, birlikte çalıştıkları Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nden doğduğunu duyurur. Bu kuruluşa tarihle bağlandığını ve bu bağı çözmeyi gerektirecek hiç bir neden olmadığı görüşündedir.

¹⁰³ Yol Ayrımı, 3. Baskı, Sander Yayınları, İstanbul, 1977, s: 136-137.

Resmî görevinin bitiminde CHP'nin başında bizzat çalışacağını açıklayan Gazi, bu konuda herkesin emin olmasını ister. Bu durum da bir yıl sonra bitecek olan esas görevinin yüklediği tarafsızlığı bozmaya engel değildir.

Sözü edildiği gibi, İzmir'de gazete idaresine ve CHP merkezine her ne suretle olursa olsun yapılan saldırıdan, hükümet ricaline ve otoritesine karşı girişilen çirkin olaylardan rahatsız olmuşlardır. Akan kanlar ve yitirilen yaşamlar üzüntü kaynağı olmuştur. Bu gibi saldırgan ve kışkırtıcılar Cumhuriyet kanunlarının takiplerinden kurtulamayacaklardır.

CHP'ne sarsılmaz inanç ve bağıni kamuoyuna duyuran Gazi Hazretleri, böylece Fethi Bey'in oyununa son vermiştir. "Komisyoncu elçi", "daha önce Abdülhamit II'ye ait para ve tahvil çantasıyla sırta kadem basan Selânik yolcusu" diye bilinen Fethi Bey'e karşı sanki Talât Paşa'nın âhını almıştır.

G. 1930 BELEDİYE SEÇİMLERİ

Serbest Parti'nin kuruluşundan iki ay sonra, Belediye seçimlerine karar verilir. Özellikle, İzmir'deki kanlı olayların yarattığı hava seçimlere de yansır. Anadolu'da particilik yüzünden halk ikiye bölünmüş, yaralananlar hatta ölenler olmuştur. Cumhuriyet'ten sonra güçlkle kurulan devlet düzeni, huzur ve güven, sağlanan ulusal birlik ve bütünlük iyiden iyiye bozulmaya başlamıştır. Her çeşit kabadayılık, fırsatçılık, yıkıcı muhalefet, en ağza alınmaz sövgüler meydanlarda, gazetelerde rahatlıkla kol gezer olmuştur. Yarın gazetesinin saçtığı zehirli hava, memleketi etkisi altına almaya çalışır. Arif Oruç nerden alındığı bilinmez bir cüretle başıboş bulduğu hürriyet meydanının kahramanı kesilir. Yaptığı yorumlarla doğruyu eğeriden ayırdığı inancıyla, işi, kimin cumhurbaşkanı olacağına kadar uzatır. Çıkarı için bir araya gelen adamların ihtirasları giderek artmakta, dizginlenememektedir. İçlerinde geçmişin kini olanlar, çıkarlarını yitirenler, iyiyi kötüyü ayıredemeyecek kadar bilinçsizler bir yana, Cumhuriyet sayesinde iş bulmuş kodamanlar, yeni partinin getireceği hürriyetle piyasayı ellerine geçirme, memlekete yabancı sermayenin akacağı hesapları peşindedirler.

Seçim bölgelerindeki sandıklar ancak eli sopalı, beli bıçaklı partizanlar tarafından korunmakta, buna rağmen, sandık başlarındaki çekişmeler gitgide azgınlaşmakta, biribirinin kanına girmeye dönüşmektedir. Beklenenin altındaki seçim katılımında, halkın bir kısmı suçlu gibi ürkek oy kullanmakta, bir kısmı da kışkırtmanın verdiği güçle mazbatayı basmaktadır. İki taraf da ne yapacaklarını bilmedikleri hürriyet uğruna çekişmektedir.

Serbest Partililer, din sömürsünü seçim taktiği olarak kullanarak temiz ve eğitimsiz halkın oylarını çekmeye çalışmaktadır. Mevlâ-nakapı'da bir camii minberinden aldıkları yeşil bayrakla seçim sandığına kadar tekbir getirerek yürürler, dağıttıkları oy bildiriilerini almayanları "gâvur-farmason" diye tartaklarlar. Serbest'çilerin yaydığı haberlere göre, Halk Partililer bu seçimi kazanırlarsa, camiiiler kapanacak, Kur'an ortadan kaldırılacaktır. Ayrıca Yahudilerin malları yağma edilecek, Rumlar ellerindeki çantayla Yunanistan'a sürülecek, Ermeniler topluca kıyılacaktır. Buna karşılık, Halk Partililer de Serbest Parti'nin masasından oy pusulası alanları yuhalarlar. Başka bölgelere gönderilecek seçim sandıklarını zorla ellerinde tutarlar. Onların ortalığa yaydıkları söylentilere göre, Halk Partisi'ne oy vermeyenlerden yirmi beş lira ceza alınacak. Serbest Parti, rejime düşman olanları saptamak için açılmıştır. Mimlenenlerin başına türlü belâlar gelecektir. En önemlisi işten atmak, aç bırakmak olacaktır.

Bu ilkel seviyede yapılan parti çekişmeleri seçimlere katılma oranını düşürür. Koskoca İstanbul'da yıldırıcı ve korkutucu haberler yüzünden dördüncü günün akşamına kadar ancak sekiz bin kişi oy atmayı göze alabilir. Bu nedenle oylama süresinin uzatılma söylentileri çıkar.

Büyük bir karışıklık içinde süren seçim sonuçları oldukça şaşırtıcıdır. Eski Paris elçisi Fethi Bey Gümüşhane'de mebus seçilip mazbatasını Ankara'ya gönderilir. Büyüka'da defterler çalınır, Çatalca'da oy çuvalı kaybolur. Kasımpaşa'da kalabalığı dağıtmak isteyen itfaiye hortumları kesilir, polis saldırıya uğrar, yaralananlar olur. Yurdun her yerinde Halk Partisi'nin ezici çoğunlukla seçimi kazandığı haberini gazeteler yazdığı halde, jandarma baskısı giderek artar, son günlerde terör boyutuna ulaşır. İstanbul'da resmî

seçim sonuçları şöyledir: Halk Partisi 35 bin oy, Serbest Parti 13 bin oy almıştır. Buna karşılık, oy hakkına sahip 250 bini aşkın vatandaş oyunu kullanamamıştır. Daha doğrusu sandık başına gitmeyi göze alamamıştır. Çorum'da ise herkes Serbestçi olduğu halde sandıklardan Halkçıların oy pusulası çıkmıştır. Halk Partisi kurmayları kötü bir seçim örneği vermişlerdir. Ama, kamuoyuna "Belediye seçimlerinden alınımızın akıyla çıktık" imajını yayarlar. Kuşkusuz sahte bir kıvançla ancak kendilerini aldatırlar. Üstelik, Ramiz Efendi gibi Kuva-yı Milliye eskileri, halkın Serbest Parti'yi tutması karşısında, "Milletin çoğunluğu her zaman haklı olmaz. 1910'da seçim yapılıydı Abdülhamit kazanırdı, hem de ezici çoğunlukla" diye iddialarını doğrulamaya çalışırlar.

H. KUVA-YI MİLLİYECİLER

Esir Şehir dizisinden tanıdığımız öğretmen Ramiz Efendi, Selim Paşa'nın oğlu Kâmil Bey, binbaşı emeklisi Arif Bey, jontürk sürgünü Nuh Bey ile Yorgun Savaşçı'nın yorgun "cehennem topçusu" Albay Cemil Bey, zaferden tam yedi yıl sonra gene karşımdadırlar. Farmason doktor Münir'in "Bir başka insan soyu" diye tanımladığı, kimi istibdat zindanlarında çürümüş, kimi sürgünlerde sürünmüş, kimi ateş dolu çephelelerden şarapnel yaralarıyla dönmüş Kuva-yı Milliye'cilerin hepsi ayrı ayrı güçlü ve onurlu döğüşçülerdir. Serbest Parti'nin açılmasına bir türlü akıl erdirememekle birlikte, CHP'nin belediye seçimlerinde halkın üzerine sopayla gitmesi, oylarda hile yapması karşısında şaşkına dönerler. En ağır koşullarda kurtardıkları memlekette zaferden kısa süre sonra ihanete uğramayı hazmedemezler, seçimlerde olup bitenleri onurlarına yediremezler. Yaşayışlarından insanı ömrünün sonuna kadar mutlu edecek övgü ve şeref yüklü kutlamalar olmasına karşın, zaferin sevinci az zamanda ruh durgunluğuna dönüşür. Güçleri salt üniformalı düşman karşısında bulunmaktan, sürekli kovalama hirsından gelen Kuva-yı Milliye'ciler, hesaplaşma anında kendilerinden beklenen tepkiyi göstermezler. Gerçeğin yerine koydukları hayalle avunmayı yeğlerler. Sonuna kadar sabırla beklemekte, acı çekmekte, yoksulluklara katlanmakta başışıklık kazanmışlardır. Kısacası, soylu yiğitlikleriyle kararlı direnişleriyle tarihimizi yazan, ama yaptıklarına da pek sahip çıkamayan Anadolu'nun yetiştirdiği usta döğüşçülerimizdir.

I. 1930 CHP YÖNETİMİ

a) İnkılâpların Yayılmasıındaki Başarısızlığı: 1923'de kurulan CHP'nin benimsediği temel ilkelere biri de inkılâpçılıktır. Cumhuriyetle birlikte başlayan inkılâp furyası, ülkeyi kısa sürede etkisi altına alır. İlk iş olarak, halkı yüzyıllardan beri gericilik uyusunda uyutup çağdaş bilim ve teknikten yoksun kılan teokratik düşünceden kurtarmak amacıyla doğuya özgü dinsel öğretim kurumları kaldırılır. İstanbul'daki 178 medrese kapısı, bir çırpıda mühürlenir. Medrese kapatma olayını harf inkılâbı izler. Arap alfabesi yerini Lâtin alfabesine bırakır. Çıkarılan kararlarla halkın yeni harfleri öğrenmesi zorunlu tutulur, her yerde halk dersaneleri açılır. Cumhuriyet kendilerine emanet edilen üniversite gençliği, hükümetin devrim politikasını memleket sathına yayma görevini üstlenir. İstanbul Edebiyat Fakültesi öğrencileri Çorumlu Selim Nuri ile Nevşehir'li Kırkbirin Rüstemsah bir ilkokulda yeni alfabeyle halka öğretirler.

Köklü reformları, tutarlılığıyla ölçen yazar, bu açıdan CHP hükümetinin medrese kapatma olayını alkışlar. Ancak, bizde miskinlik tekkeleri ve gericilik yuvaları haline dönüşen medreseler birer birer mühürlenirken, batılı dinsel eğitim ve öğretim kurumlarına dokunulmamasına karşı çıkar. Çünkü Fransız papaz okulları, Rumların Heybeliada'daki rahip okulları ile Amerikalı protestan misyonerlerin kolejleri dinsel ve yabancı kültür etkinliklerini olanca hızıyla sürdürmektedirler.

1930 Belediye seçimleri, CHP'nin kamuoyundaki değerini yitirdiğinin ölçüsüdür. Parti yönetimindeki beceriksizliği ve çıkarıcılığı en ufak kuşkuyla yer bırakmayacak biçimde ortaya koyar. Terör boyutlarına varan seçim kargaşasında Serbest Parti'ye ait defterler, oy çuvalı çalınmış, muhalefet partisinin seçim bölgesindeki sandıklardan silme Halk Partisi oyları çıkmış, gazeteler yurdun her yerinde iktidar partisinin seçimi ezici çoğunlukla kazandığı haberini yazmışlardır. Hükümetin despotizme ulaşan yönetimine oylarıyla "hayır" demeye giden halkın üzerine polis, jandarma acımasızca sürülmüştür.

b) 1930 Belediye Seçimlerindeki Tutumu: Yazar, İstanbul Halk Partisi örgüt yöneticilerinin girdiği ve yüzlerine gözlerine bulaş-

tırdığı seçim sınavından, reformları yürüten bir hükümet adına utanç duyar. CHP'nin seçimlerdeki tutumunu, gerçekte, inkılâp düşmanlığı olarak niteler. Onlara meydanı boş bırakan, yaptıklarını rahatça sindiren devletin sorumlu yöneticilerini uyarmayan, olup biten herşeye ilgisiz davranan milletin esas kurtarıcıları eski Kuva-yı Milliye'cileri suçlamaktan çekinmez. Öfkesini, idealist ve dürüst Kemalist Selim Nuri'nin ağzından aşağıda dile getirir:

"Bu, düpedüz, devrim düşmanlığı değil de, ye nedir? Devrim düşmanlığı, aslında, cami mimberlerinden yeşil bayrakları omuzlayıp tekbir getirerek sokağa uğrayan birkaç yobazdan gelmez, devrimci görünüp devrimi halkın gözünden düşürecek aptallıklar, hainlikler yapanlardan gelir! İstanbul gibi bir şehri, bu kadar yeteneksiz, alık heriflere kim teslim etti? Bir sürü yabancının, düşmanın güzü önünde... Böyle bir yenilgiyi önleyememek... Her çeşit baskıyı, mad-rabazlığı, sandık, defter, çuval, oy aşırımları göze alındığı halde, gırtlığa kadar çirkefe batmak... Uyumuşlar öyleyse... Bunca yıl, bu herifler horul horul uyumuş... Ne memleketten haberleri var, ne mil-letten. Kurtarıcıları da belli bir şey, aldatmışlar, aralıksız... Pekiyi, bu kadar ağır bir suçun cezasını çekmeyecekler mi? Ne zaman çekecekler? Arif Oruç maskarası neler yazmıştı, neler yazıyordu, bu gidişle daha neler de yazacaktı? "Mustafa Kemâl Cumhurbaşkanlığından çekilsin, yerini Mareşal Fevzi'ye bıraksın, partisinin başına geçsin, boğuşsun" mu demedi bu herif... "Yok, ölene kadar Cumhurbaşkanı ol-sun! Seçim dışı, partiler üstü, tutulsun" mu demedi? İpe sapa gelmez, yalnız akıl karıştırır ne kadar deli saçması lâf varsa yazdı. Yazıyor, evet, bu gidişle daha da yazacak... Yok mu, bunu susturacak hiç bir kuvvet? Bunu susturacak kuvvet yok da, bütün milleti sopadan geçir-meyi kimler, hangi güçler göze alabiliyorlar. Bu ayın Kurtuluş der-gisine "Seçimlerin Sosyal Anlamı" başlıklı bir yazı yazmış, yayınlayıp yayınlamamak üstünde epey duraklamıştı. Anadolu çocuğu olduğu için, millet çoğunluğunun kat'iyen yobaz olmadığını biliyordu. Şu halde, yobazların halkı aldatıp yanlış yola sürdükleri söz konusu olamazdı. (Oysa, Halk Partisi gazeteleri toptan bunu ileri sürüyor-lardı. Bu da, apaçık asıl suçluları saklamak, onları millet zararına savunmak demektir) Türk milleti, kurtarıcılarına karşı da olamazdı. Ama, iktidara karşı olduğunu seçimler sonucu göstermişti. Yani, bi-

rine karşıydı. Bu da yüzde yüz... Şu halde, asıl karşı olduklarını hızla kurtarıcılardan ayırmak, gerçek suçluları, milletin gerçekten sevmediklerini hemen iş başından uzaklaştırmak gerektir.

Bu yazıda yadırgadığı, büyük kurtarıcıları memlekette olup bitenlerden habersiz göstermek zorunda kalmış olmasıydı. Ne demek haberleri yok? Nerede yaşıyorlar ki, haberleri yok? Nasıl yaşıyorlar ki?.. Gündelik gazete, radyo çağında özür olur mu, haberimiz yok? Diyelim, Elâzığ'da olandan, Kemah'ta, Hakkâri'de olandan haberleri olamadı bir zaman... İstanbul'da, hele Ankara'da olanlardan da mı habersiz kaldılar? Hadi, büyükler büyük işlerde... Ya bunca mebus? Bir Fethi Bey gelsin yıllarca kaldığı Paris'ten... Aslında, Halkçılardan herhangi biri değil mi bu Fethi Bey? Derme çatma bir örgüt, saçma sapan beş on lâfla... Vatan kurtaranları katsın önüne... Aman-sıza düşürsün!.. Sonra da bunun özrü: Haberleri olamadı!.. Murat, "Mümkün" diyor buna... Hayır, haberleri oldu da, yanlış oldu. Verilen raporlar gerçekleri saklıyordu. 1930 yılında, Türkiye Cumhuriyeti gibi yedi yüz yetmiş bin kilometre karelik bir memlekette... Gazete, telefon, telgraf... Bunca polis, bunca Milli Emniyet... Ayrıca Parti, napıyor?.. Nerde, gerçekleri saklayan vatan hainlerinin üstüne yürüyecek, yakasına yapışacak devrim? Hem devrim, hem memlekette, millettten habersizlik... Evet, habersizlik... Bırak başkasını, sen haber verdin mi rastladığın kötülüklerden... Duyduklarından? Murat haber verdi mi? Ramiz Efendi, Kâmil Bey, Arif Bey, Cemil Bey... Bütün bu gerçek Kuva-yı Milliyeciler haber verdiler mi? Daha başkaları... Binlercesi... Belki yüz binlercesi "Hayır, hiç birisi ödevini yerine getirmedi! Buna eminim yüzde yüz!" Emindi, çünkü büyük kurtarıcıların şuncacık haberleri olsaydı, Halk Partisi'yle milletin arası kat'iyen bu kadar açılmazdı. Bu tehlike çoktan önlenirdi." ¹⁰⁴

b) Soylu Değerleri Harcaması: Halkın desteğiyle kurulduğunu iddia eden CHP, Anadolu insanının soylu ruh gücünü yansıtan Çorum'lu Selim Nuri gibi gerçek değerleri harcamaktan çekinmez. Bir şehit oğlu olan Selim Nuri, şaşılası direnciyle, 7 yaşından beri, hayatını hem okuyarak hem çalışarak kazanmak zorunda kalan bir halk çocuğudur. Mücadele azmini İstanbul Edebiyat Fakültesi öğrencisiyken sığındığı su-

¹⁰⁴ Yol Ayrımı, 3. Baskı, Sander Yayınları, İstanbul, 1977, s: 318-320.

yu, elektriği olmayan küflü bir medrese hücrelerinde âdeta yaşam savaşı vererek sürdürür. Bir yandan Vakit gazetesinde sabahlara kadar muhahhlik yaparken, öte yandan fakülte'deki arkadaşlarının önerisiyle ülkenin toplumsal ve ekonomik sorunlarına yer veren bir dergi çıkartır. Kuva-yı Milliye ruhuyla yetişen, bilinçli bir Kemalist olan Selim Nuri memleketin genel gidişatından üzüntü duyar. Çıkar kaygısından çok uzakta, yalın bir yaklaşımla yaptığı değerlendirmede kurtuluşun salt, bir avuç soyguncuya yaradığı, öte yanda baskı ve zulümle sürünen halk yığınları olduğu yargısına varır.

Çıkardığı Kurtuluş adlı dergide, ilkelerine sarsılmaz inançla bağlandığı fakat yanlış uygulamalarını gördüğü CHP yönetimini uyarıcı ve iyileştirici yazılar yazar. Bunların başında, kendilerini halkın eğitimine ve kültürüne adayan ama buna karşılık örümcekle medrese hücrelerinde barınmak zorunda kalan üniversite öğrencilerine kimi sarayların yurt yapılması önerisi ile birkaç toplumsal eleştiri yer alır. Arkadaşlarının yayınlamaktan kaçındığı makalelere yüreklice imzasını atan Selim Nuri, Serbest Parti kargaşasında, anlamlı olsun diye derginin kapağına Amerika'daki hürriyet heykeli klişesini bastırmayı tasarlar. Başmürettip Behram Efendi ise, ona dergi çıkarma gibi bulaşık işlere karışmamasını, Anadolu çocuklarının Darülfünûn'da okuma fırsatını çok zor elde ettiklerini, bu yüzden bir an önce fakülteyi bitirerek meslek sahibi olmasını öğütler. Başmürettip, Selim Nuri'nin yazdığı "Sarayların yurt yapılmasıyla" ilgili yazıyı vatan-millet düşmanlığı olarak yorumlamış, kapağında "gâvur"un hürriyet heykelini göstererek dergiyi basmak istememiştir. Kendisine, haksız yere vatan haini, kışkırtıcı karasının çalınmasına tahammül edemeyen dürüst yurtsever Selim Nuri, Behram Efendi'yi adamakıllı döver. O da yediği dayığın hıncıyla, Selim Nuri'yi hem polis müdüriyetine hem de askerî makamlara ihbar eder.

Merkez Komutanlığında sorguya çekilen Selim Nuri'nin Çorum'lu olduğu anlaşılınca Aleviliği üzerinde durulur. "Hayır" yanıtına rağmen babasının Çapanoğlu ayaklanmasına, Alaca baskınına katıldığından kuşkulandır. Derginin adının Kurtuluş olması, kapağında Newyork'un hürriyet heykelinin bulunması sorgu yüzbaşısını çileden çıkartır. Her sözcükten gizli bir anlam çıkaran yüzbaşı, kurtuluşun neden, kimden, ne için olduğunu, yabancı bir ülkenin hürriyet heykelinin ne amaçla kullanıldığını peşpeşe sorar. Büyük bir dikkatle incelediği

sayfalarda, atasözleri bölümünü kırmızı kalemle çizer. Bunlardan, "Zabit, gülerken ısırır"ı orduya hakaret sayar. Zengin yoksul ayırımına değinen, "Kimi yağından yemez, kimi yavandan" ile akıl ve vicdan yokluğunu anlatan "Yokluk taştan katıdır" sözlerini kışkırtıcı nitelikte bulur. Selim Nuri'nin, İstanbul'daki on iki sinemadan sekizinin yabancı ad taşımalarını eleştirip, kendi dilimizi savunması bile soruşturma konusu olur, onun Arapça'ya özendiği sanılır. Radyo programlarının çoğunlukla batı müziğinden oluştuğuna dikkati çeken genç idealiste, yüzbaşı, yerli musikinin Türkiye radyosunda yasaklandığı haberini verir.

Yapılan asılsız ihbarlar ve iftiralar sonucu Serbest Parti'li sanılan Selim Nuri, askerî ve idarî makamlardan daha sert tepki görür. Yerleşmiş tüm kurum ve kadrolarıyla iktidar süren CHP ve yanlıları, kurtardıkları memleketi ne idüğü belirsiz kişilere bırakmayacaklarını duyururlar. Selim Nuri'nin, Serbest Parti'ye güvenip de ulusu zehirlemesine, vatani tehlikeye atmasına göz yummayacaklarını haykırırlar. Onu devleti yıkıp başına geçmekle suçlarlar, daha da ileri giderek mahkemeye çıkarmadan öldürebilecekleri gözdağını verirler.

Başından beri değme Halk Parti'liden daha halkçı, eski Kuva-yı Milliye'cilerden daha yürekli olan Selim Nuri, bunu ve babasının Sarıkamış Seferi'nde şehit düştüğünü karşısındaki katı yürekli insanlara söylemeye tenezzül etmez. Bunun üzerine sorgulaması derinleştirilen Selim Nuri'ye dergiyi kimlerin teşvikiyle çıkarttığı, parayı nereden sağladığı sorulur. Arkadaşlarının katkısıyla çıkarttığı sözüne inanan yüzbaşıya, Selim Nuri, "-Size, bizi anlatan yanlış anlatmış... Biz Halkçıyız! Hem de para Halkçısı değil, yürekten, inançtan Halkçıyız. Türkçesi, yaşayanların Halkçısı bellemeyin bizi... Biz, ateş boylarının Halkçısıyız!" tarzında karşılık verir. Aldığı yanıtı hazmedemeyen yüzbaşı, bu kez Selim Nuri'ye bolşeviklerden ne kadar para aldığını sorar. Tepesine gök yıkıldı sanan dürüst yurtsever, dergiyi arkadaşlarının koyduğu paralarla çıkardıklarını, Moskof'lardan beslenmediklerini haykırarak şerefiyle oynayan yüzbaşıya karşı gelir ama onun gorilleri tarafından hastanelik edilir.

Uzun süredir boğuk boğuk öksüren ancak derdini kimseye açma düşkünlüğünü göstermeyecek kadar soylu Anadolu yiğidi Selim Nuri vereme yakalanmıştır. Yılların savaşıyla yıpranan yorgun vücudu

artık kendini tamamen bırakmıştır. Ne gençliği, ne tıp bilimi, ne Anadolu insanına özgü sağlam ruh gücü, ne de para, Selim Nuri'yi ölümün tuzakından kurtaramamıştır. Böylece, vatan ve millet düşkünü Çorumlu Selim Nuri, ilkelerini savunduğu CHP yönetiminin aldırma-zlığı sonucu, 20 yaşında toprak olmuştur.

İ. SERBEST PARTİ'NİN KAPATILMASI

1930 Belediye seçimleriyle bütün memlekette başgösteren anarşiden ötürü Serbest Parti'liler suçlanır. Oysa, değişik bölgelerde terör boyutuna varan olaylardan çoğunun yaratıcısı CHP ile örgütleridir. İçişleri bakanı Şükrü Kaya ise, her yerde Serbest Parti'lilerin üzerine polis ve jandarmayı sürenlere göz yummuştur. Gazi Paşa da -Samsun valisi gibi dürüst, kanun tanıyan idare amirlerinin bulunduğu birkaç il dışında- ülkenin hemen her yöresinde kol gezen anarşiden Serbest Parti yöneticilerini sorumlu tutar. Seçim olaylarından yola çıkarak ülkenin içinde bulunduğu genel durumu şöyle değerlendirebiliriz: Her şeyden önce yeni Cumhuriyet, esaslarına uygun yürütülememiştir. Halkın özgür iradesini yansıtan bir yönetim biçimi olduğu, koyduğu kanunlarla ona seçme ve seçilme hakkı tanıdığı halde halk, bu yetkiyi kullanamamış, sandık başına gitme güvenliğini bulamamış, gitmeyi göze alanlar ise karşılarında silâhlı güçleri bulmuşlardır. Cumhuriyeti gerçek anlamda yaşatmak istiyorsak, yapmamız gereken ilk iş, ulusu karşıt bir partinin varlığına alıştırmak, ona, yurt hizmetinde yarışan, birbirlerini denetleyen çok partili bir düzeni özümsetmektir.

Açılışıyla sinmiş olan irticayı su yüzüne çıkaran Serbest Parti, gericilikle kökten savaşıma giren CHP'ye bu açıdan son derece yararlı olmuştur.

Vatani kurtaran Kuva-yı Milliyecilerimiz ise başından beri, Serbest Parti denemesine "Ne gereği vardı? Durduğumuz yerde rahat mı battı?"gözüyle bakmışlar, yaptıkları sert ve yıkıcı eleştirilerle, muhalefet partisine hiç yaşama şansı tanımamışlardır. Yeni bir partinin kuruluşuyla değişecek siyasî atmosferin toplumsal düzende yaratacağı etkiyi asla hesaba katmamışlardır. Oysa, mevcut anayasa-daki kimi yasalarla birlikte kafalardaki düşünceler, yüreklerdeki inançlar değişecek, eskinin yozlaşmışlığı kaldırılacak, yeninin acemiliği giderilecektir. Bunlara tembelliklerimizi, boşvericiliği,

herşeyi devletten bekleme alışkanlığımızı da eklersek katı bir tutumun nedenlerini kolayca anlayabiliriz. Reformları halka yerleştirmedeki zorluklar ve başarısızlıklar da eski kurtarıcıları adamakıllı telâşlandırır, karamsarlığa kapılmalarına neden olur. Gerçekte, Serbest Parti denemesini hiç anlamadık, daha doğrusu anlamaya yanaşmadık. Demokrasi âşığı Gazi Hazretleri'nin ülke yönetiminin daha iyi işleyebilmesi ve reformları halka benimsettirebilmek amacıyla gerekli gördüğü ve açtirdığı muhalefet partisi toplumu alttan alta zehirleyen birçok öldürücü çibanlara neşter vurmuştur.

Buna rağmen hep tek yanlı ve asılsız suçlamalara hedef olan Serbest Parti yöneticilerini sürekli destekleyen, onları yüreklendiren Gazi Paşa, bu konuyla ilgili olarak meclisin açılış töreninde bir konuşma yapar. Belediye seçimlerindeki olayların önemsiz olduğuna değinerek Avrupa'daki seçimlerde bile bu tür uygunsuzlukların görüldüğünü anımsatır. Önümüzdeki yıl yapılacak seçimlerin selâmeti için kanunlarda gerekli değişikliklerin yapılacağını müjdeliler. Bir "blok" önerisi ortaya atar. Bu öneriye göre, Gazi, her iki partinin başına geçecek, adaylarını kendisi seçecektir. Seçimler tek dereceli olacak, partiler kazandıkları oy kadar milletvekili çıkaracaktır.

Gazi Paşa ile Fethi Bey arasında konuşulan, bir süre gizli tutulması uygun görülen "blok" formülünü duyan Siirt milletvekili Mahmut Bey, Milliyet gazetesinde aynı başlıklı yazı ile kamuoyuna duyurur. Halk Partisi'nin böyle bir fikri kabul edemeyeceğini açıklar. Bu haber üzerine, CHP içinde Kırklar adıyla bilinen, bir çeşit yönetim kurulu ya da yüksek denetim kurulu görevini üstlenen, kırk kişiden oluşan etkin bir grup harekete geçer. Meseleleri önce aralarında görüşüp karara bağlayan sonra da parti meclisine onaylattıran Kırklar, inkılâpları sonuna dek savunmaya kararlı Kuva-yı Milliye grubudur. Kim oldukları bilindiği halde adları açıklanmaz. Ayaklananların başında Tefik Rüştü Aras gelir. Sanki, inkılâplar batılılar için yapılmış gibi "Batılılar, inkılâplar tutmadı sanırlarsa mahv oluruz" diye öfkelenir. Durumun, Serbest Parti lehine dönmesinden endişelenen Kırklar, müşir Fevzi Paşa'ya koşarak Gazi'ye bu işten vazgeçmesini, CHP'lilerin blok sistemi istemediklerini, aksi halde ordusunu yüzüstü bırakan bir başkomutan sayılacağını belirtirler.

Partisindeki kıpırdanışları Fethi Bey'e aktaran Gazi, seçimlerde CHP'nin başında bulunacağını bildirir. Blok fikriyle birkaç gündür iktidarı garantileyen Fethi Bey bu habere çok üzülür, Gazi'nin karşısında onunla tek başına yarışa giremeyeceğini itiraf eder.

Arkadaşlarıyla yaptığı toplantıda partiyi kapatma önerisini getiren Fethi Bey, herkesin oyunu alır. Haberi Çankaya'ya ulaştıran genel sekreter Nuri Bey'e, Gazi, "Hayır, partiyi dağıtmayacaksınız. Karşıma çıkacaksınız. Güçler denk değil, lâfını dinlemem. Halk sizi tutuyor!" biçiminde çıkarır. Ama, gerçekte dağılmaktan başka çıkar yol kalmamıştır. Gazi'nin, muhalefet partisini zorla da olsa ayakta tutma direktifi üzerine, Fethi Bey, isteyen ayrılabilirliğini, isteyen de kendisiyle birlikte sonuna kadar dayanabileceğini duyurur. Ancak, parti genel kurulu, parti kapatılsa bile, bunun hangi nedenlerden ötürü olduğunun mecliste açıklanması kararını verir. Belediye seçimlerinde yapılan kanunsuzluklar hakkında bir gensoru verilmesi istenir.

Meclisin ilk oturumunda önergesini okuyan Fethi Bey, son Belediye seçimlerinin baskılı yapıldığını, vatandaşların oylarını istedikleri gibi kullanmadığını, oy sayımında yolsuzluklar olduğunu iddia eder. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'dan açıklama bekler.

CHP'nin önde gelen kişileri Kel Ali, Recep Bey, Rasih Hoca, Vasıf Bey ve başkaları kuru güdültü çıkararak, Serbest Parti'yi, gericileri bağırklarına çekip milleti zehirlemekle suçlarlar. Buna göre, Fethi Bey, partisini, "liberalizm" adı altında sola kaydırmak için açmıştır. Cumhuriyetin ilkelerine özellikle laikliğe bağlı kalacağına söz verdiği halde, çeşitli il ve ilçelerdeki parti örgütlerini kuran kişiler yobaz kesimine açık bono vermiştir. Seçim propagandalarında hiç olmayacak vaatlerde bulunmuşlardır. Vergileri kaldırmak, şeker beş kuruştan yedirmek, tütünü kırk paradan içirmek gibi. "Din elden gidiyor" yaygarası kopararak tekkelerin açılacağını müjdelemişler, şapkayı kaldırıp fesi getirmeyi söylemekle hacı-hoca takımının ve bilgisiz halk yığınlarının yüreğine su serpmişlerdir. En namuslu insanlara hırsız, ırz düşmanı, oğlanı diye kara çalmışlardır. Serbest Partililerin yaptıklarını milliyetçilikle, inkılâpçılıkla bağdaştıramayan CHP'liler, milletin yeni partiden bunları beklemediğini dokunaklı bir üslûpla anlatırlar.

Gericiliği, temiz insanlara kara çalma suçlarını kabul etmeyen Fethi Bey, partiyi Gazi Hazretleri'nin buyruğuyla açtığını, millet oy verirse başbakan bile olacağını haykırması üzerine CHP'liler çileden çıkarlar. Ortaya attıkları haklı haksız iddialarla Fethi Bey'i uzun ve sinir bozucu tartışmanın içine sokarak iyice bunaltırlar. Üzerine çullanan kuru kalabalığa karşı tek kalan, onlara söz yetiştiremeyen Fethi Bey, locadaki Gazi'den yardım bekler. Kendisine güvenini yitirir, direnme gücü azalır. Çünkü, kahramanca savunma gücünden, haklılığını kanıtlama yetisinden yoksundur. Daha kolay, daha kazançlı, daha şerefli sandığı bir iş için Paris büyükelçiliğinden ayrılmıştır. Kurnaz hesabının yanlış çıktığını ancak meclis kürsüsünde, iktidar partisinin yıkıcı eleştirilerine yanıt aramaya çalışırken anlamıştır. Bu gizli hesabın böylesine ortaya döküleceğini hiç aklına getirmemiştir. Bir kez daha partisini Gazi Paşa'nın baskısıyla kurduğunu yineler, ona sığınma gereğini duyar. Karşıt grup da "Gazi bizimdir", "Bize karşı çıkan, Gazi'ye karşı çıkmış demektir", "Gerçek budur, bu gerçeği hiç kimse örtbas edemez" şeklinde tepki gösterir. Rasih Hoca ise vatan haini olarak ilân ettiği Serbest Parti'lileri mahkemeye vermeyi önerir. Böylece, partinin kapatma bildirisi bastırılır.

Devletin parti çıkmazında bocaladığı bir sırada kuruluşuyla herkeste şok etkisi yaratan Serbest Parti, sanki inkılâplardan vazgeçiliyormuş kanısını uyandırır. Aslında, SP-CHP çekişmesi bir kördögüşü de olsa, tek partili düzenin yarattığı monotonluğa, denetimsizliğe, baskıya yeğlenir. Devlet, kendisine, bu iki partiden birinin gücü sayesinde, yol çizecektir. Ayrıca, mecliste ikinci bir partinin varlığına tahammül edememek, yönetim biçimimiz olan cumhuriyete de ters düşmektedir. Serbest Parti denemesi gerçekte, bize nasıl bir çıkmazın içine sürüklendiğimizin en belirgin örneğidir. CHP, iktidar partisi olduğu ve daha yıllarca da iktidarda kalacağı halde çoktan yenik düşmüştür. Fethi Bey'e hak etmiş de olsa saldırı kabalığında çatmaları, boş gürültü çıkarmaları, muhalefeti kördögüşü haline getirmeleri yenik düşme belirtileridir.

Siyasîler arasındaki özünsenmemiş partacilik anlayışının sade vatandaş üzerindeki olumsuz etkisine değinen Kemal Tahir, bu konuda saray şoförüne şunları dedirtir:

"..... Bize gelmez particilik marticilik... Çünkü, bizim millet vur deyince öldürür. Parti açıldı mı, biz birbirimizin gırtlığına neden sarılırız? Partiye giriyorsun hemşeri, anladık, ama din-den çıkıp da mı giriyorsun? Halkçı da senin din kardeşin... Neyi bölüşemiyorsunuz, baba mirasını mı? Halkçıları tutanların sevincini görmelisin... Sanki düşmandan kale almış her biri... Ne olmuş?.. "Sayın suyum yok" deyip savuşmuş... Savuşur... Keyfinin kâhyası değilsin ya... Kâr umdu açtı, zararı gördü kapattı. Bunca yılın koca bir Fethi Bey'i... Cevahir taşı yere düşmekle değerinden ne kaybeder? Durduğu yerde nasıl açtıysa, gene pundunu bekler, birini daha açar. Ölümüne çare yok, bu dünyada... Yenicami'de yazdırıp pullu dilekçe mi verdin-de, "Aman bize parti aç" diyerek... Kendi açtı, kendi kapadı. Bunlar benim akıl erdireceğim işler değil... Çünkü gazeteler mi yazdıydı, partinin kapandığını?.. Yok önceki gün... O sabah partici milletini görmeliydiniz beyim... Babalarını gömmekten geliyorlar sanırdınız" ¹⁰⁵

J. TARİHSEL TEZLER

Batılıların, Osmanlılar hakkında tabu niteliğindeki yargılarını sarsan yazar, incelediği Cevdet Paşa Tarihi'ndeki Ferruh Ali Paşa olayıyla Osmanlılara emperyalist damgasının vurulmasına karşı çıkar. Tarihsel gerçeklerden yola çıkarak, sömürge imparatorlukları kuran ülkeleri kolayca saptar. Romanda geçmişin zevkli ve görkemli yaşamını, Osmanlılığın haklılığını savunarak yansıtan Dr. Münir ile gazeteci Murat'ın, bu konudaki söyleşileri aşağıdadır:

"-Şu bizim zavallı Osmanlı İmparatorluğu'na sözünü bilmezler, gâvurdan alıp, "Emperyalist" derler ya... Bakalım bizim emperyalizmi-miz ne biçim şeymiş diye bir daha okuyorum! Niyet, Çerkezistan'ı imparatorluğa katmak... Devletten alıp götürdükleriyle beraber bütün kişisel mallarını da dağıtmış bizim emperyalist Ferruh Paşa! Sonunda yırtık bir entari bir yağlı külâhla bir eski hasır üstünde can vermiş. O gün bu gündür mezarına bez-çaput bağlamış Çerkesler, "Bu Osmanlı gerçek evliya" diyerek... Portekizlilerin, Hollandalıların, İngilizlerin derilerine kadar soydukları Hindistan'a da gitmiş Osmanlılar Kristof Kolomb çağında...

¹⁰⁵ Yol Ayrımı, 3. Baskı, Sander Yayınları, İst. 1977, s: 404-405.

- Ne olmuş? Ferruh Ali Paşa'ya mı dönmüşler?

- Hayır! Ellişer kişilik gruplar halinde göndermiş bunları emperyalist, yağmacı Osmanlı İmparatorluğu... Bunlar Hintlilere kalle yapmasını, top dökmesini, tüfekçi ustalığı, yaya ve atlı savaş bilgileri öğretmişler. Bunlardan geri dönen, Seydi Ali Reis ile bir avuç arkadaşı... Hem de yayan yapıldak, yarı çıplak... Ötekiler, "Gâvurla savaşmak ödevdir" diye yerleşip bire kadar kırılmışlar. Ferruh Ali Paşa, canlarını da üste çaba veren bu "emperyalist talancılardan" bir yırtık entari, bir keçe külâh, bir yırtık hasır değerrince zengin ölmüş... Çünkü, berikiler düpedüz şallak mallak ölüp gömülmüşler!

- Nereden çıkıyor, öyleyse, bu emperyalist ya da yağmacı şöhretimiz?

- Devekuşuna çevirmişler bizi yavrum! Aslında biz de, yani biz aydınlar da, bu çevirmeye bedava gönüllü katılmışız! "Uç" demişler, "Deveyim" demiş, "Yük taşı" demişler, "Kuşum" demiş ya... Bizim Osmanlıya bir dönüp "emperyalist, talancı" diyoruz, bir dönüyoruz "Yarı sömürge" diyoruz!"¹⁰⁶

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı üzerine derin araştırmalar yapan Kemal Tahir, yıkılışın gerçek neden ve sorumlularını bulmaya çalışır. İncelemeleri sonucu, yüzyıllar boyu yüzlerce nesillerin ortak çabalarıyla, kanları, canları, malları pahasına doğmuş, kökleşmiş, gelişmiş, yaşatılmış bir dünya imparatorluğunun yıkılmaktan da öte, tek bir nesil tarafından somut ve tutarlı belgelere dayanmadan acımasızca tasfiye edildiği kanısına varır. 1908'de, dört milyon üç yüz seksen üç bin kilometre kare toprağa sahip olan, tüm Balkanlar'ı, Kuzey Afrika'yı sınırları içine alan, ayrıca dört yüz yıllık hilâfetin dünya islâmları üzerindeki manevî haklarını kullanan imparatorluk, yazara göre İttihatçılar tarafından yıkılmıştır. 1923 Kuva-yı Milliyecileri ise, yedi yüz yıllık bir dünya imparatorluğunun mirasını, Lozan'da beş buçuk ayda reddedercesine tasfiye ettiler. Üstelik, borçların büyük bir kısmını da yüklendiler, bu iyiliğe karşı İngiliz general Harrington bile teşekkürlerini sunar.

¹⁰⁶ Yol Ayrımı, 3. Baskı, Sander Yayınları, İstanbul, 1977, s: 412-413.

Uluslararası antlaşmalarda zorlu düşmanlar da olsa tarihsel haklarımızı savunamadığımızıza değinen yazar, dahası, tarih boyu kılıç gücüyle vuruşarak aldığımız toprakları bağışlarcasına verdiğimizden yakındır. Mantık dışı isteklerden "Megalo İdea"dan vazgeçmeyen, adalarda hâlâ hak arayan Yunan'ı örnek göstererek düşüncelerini şöyle ortaya koyar:

"Haklar her zaman silâhla savunulmaz. Hakımız olanlara önce mutlaka sahip çıkardık. Fırsat kollayarak beklerdik. Sırası geldikçe yeniden pazarlık teklif ederdik. Hesaplaşma isterdik. Güç yetmeye geldi mi, elimizden zorla alınan zorla geri alamazdık, belki ama, bize zorla da "Bağışladık" dedirtemezlerdi. Diyelim ki, bıçağın altına yattırdılar da dedirttiler, hattâ, işkenceyle bir şeyler de imzalattılar. Böyle anlaşmalar kişiler arasında da, toplumlar arasında da bütün tarih boyu geçerli sayılmamıştır. İlk fırsatta böyle bir imza reddedilir. İşkencecilerin yakasına sarılıdır. Yoksa, bu durumda, "Yurtta sulh, cihanda sulh" diye şişinerek dolaşılmaz. Yunan, üst üste yenildiği halde, "Megala İdea"dan vazgeçiyor mu? Bir milletin tarihsel istekleri, tarih süresi ölçüsünde elde edilir. Yunanlılar, çeşitli zamanlarda, Oniki Adalar'ı, Kıbrıs'ı istediler, bazı fırsatlardan yararlanarak sözler de aldılar. Şimdi, fırsat elverdikçe bunları kazanmaya çalışacaklar. Nitekim, Anadolu'da yenildikleri halde, Lozan'da Batı Trakya'yı bizden almayı bile başardılar, sanki biz yenilmişiz gibi... Böyledir, milletlerin milli amaçlarına varmaları... Kurtuluş iki türlü olur: Ya bütün haklarını en son zerresine kadar koruyarak kurtulursun ki gerçek kurtuluş budur. Ya da haklarından birçoklarını vererek kurtulursun! Bu da bir kurtuluştur ama, öyle pek öğünülecek, kasınılacak çeşitten sayılmaz. Hele rejim değişmelerinin tarihsel haklardan vazgeçmekle hiç bir ilintisi olamaz. Söz gelimi, bolşevikler, Çarlık imparatorluğuna pekâlâ sahip çıktılar. Nitekim, Fransa Cumhuriyetçileri de kendilerinden önce, kendilerinden sonra çeşitli krallarının kurmuş oldukları imparatorluğu rejim değiştirdik bahanesiyle hiç kimseye bağışlamadılar.

Bir şeyler koparmak mümkün olsun olmasın isteyeceksin! Çünkü, vazgeçmeye, bağışlamaya hakkın yok!.. Babanın malı değil! Her fırsatta isterdik., dengine düşerse alırdık! Ama o zaman dünya içindeki yerimiz, güdeceğimiz politika, başka türlü olurdu: Tarihte birikmiş

haklar böyle aranır. Dünyada çok az milletin eline geçmiştir bizimki kadar büyük tarih birikimi... Eğer, her millet ilk zorlukta, yüzyıllar boyu biriktirdiği haklarını kaldırıp atarsa, dünyada tarih diye bir şey kalmaz. ¹⁰⁷

Askerî zaferler kazanarak gelen iktidarın, bir tek adam "Gazi" karşısında her yönden yenik düştüğünü belirten yazar, bu bölümde oldukça ilginç bir yaklaşımla, Anadolu Kurtuluş Savaşı'nı gerçekte, yüzyıllardır süren doğu-batı çekişmesinin bir parçası olarak değerlendirir. Bunu, kendine özgü tarihsel yorumuyla Dr. Münir'in ağzından gazeteci Murat'a şöyle açıklar:

"Neden sana yenik düşmüş gibi geldi, bir tek adam karşısında, koca bir iktidar?.. Hem de askeri bir zafer kazanarak gelmiş bir iktidar? Çünkü, Anadolu-Yunan savaşı belletilmek istendiği gibi, bin yıllık tarihimizden ayrı bir Milli Kurtuluş Savaşı değildir. Bin yıldır süren Doğu-Batı boğuşmasının yüzlerce savaşlarından biri, hem de küçücüklerinden biridir. Böyle bir savaşı kazanmak, bin yıllık tarihin biriktirdiği hesabı kapatmaya yetmez ki, iktidarı gerçek iktidar olsun, sağlamca sürdürebilsin! Bir düşünsene... Osmanlı İmparatorluğu'nu kurup yaşatmış Anadolu halkları için, ne utandırıcı bir sözdür, Yunan savaşına Kurtuluş Savaşı demek... Bu savaşa, İstiklâl Savaşı da, hâşâ, denemez! Çünkü biz, hiç bir zaman milli devletimizi yitirmedik. Hatta doğrusu istenirse, 1920-23 arasında bizim bir değil, iki devletimiz vardı. Bir dönemde sözler bu kadar karıştı mı, dikkat ister! -Bir zaman kederle gülümsedi- Siz Cumhuriyet çocukları, "Gözümüzü zaferde açtık" avuntusundasınız. Şimdi umulmaz yerlerde beklenmez yenilgilerle karşılaşınca apışmayın!.. Biz Batıyla er geç, ister istemez hesaplaşmak zorundayız. Bunu gerçekten yapmadıkça, Batıya hizmet teklif etmekle belâyı başımızdan defleyemeyiz!.. Bunu böyle bilesin, Gazeteci Murat! İşini ona göre tutasın!" ¹⁰⁸

Gerçek kurtuluşun, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nda değil de batıya karşı kesin zaferimizi kazandığımız an olacağını savunan yazar, bunun için özellikle genç kuşaklardan tarihi yeni baştan bilinçli ve sistemli araştırmalarını ister, onları kalıplaşmış bilgilerden

¹⁰⁷ Yol Ayrımı, 3. Baskı, Sander Yayınları, İst. 1977, s: 435-436.

¹⁰⁸ Yol Ayrımı, 3. Baskı, Sander Yayınları, İst. 1977, s: 436-437.

ve saplantılı yargılardan kurtarıp geçmişe eldeki hazır batı ölçüleriyle değil de kendimize özgü, yeni ve bilimsel bir mercekle bakmaya yöneltir.

Serbest Parti'nin üniversite gençliği tarafından tartışılması; politikacılar bankası olarak kurulan İş Bankası'nın kuruluş öyküsü; rejimden çıkar sağlama, nüfuz ticareti, ihaleler, komisyonlar, tekelleşme,

Kuva-ı Milliyecilerin II. kuşağı olan çocuklarının politika ve milliyetçilik konusundaki tartışmaları,

Kapalı Çarşı'nın tarihçesi, bedestanları, ince Osmanlı zevkini yansıtan sanat eserleri,

Yoksul halkın sağlık açısından sömürülüşü, savaşların yıktığı yuvalar ve dağılan aileler gibi toplumsal sorunlar, romanın tarihî ve politik temasıyla örülmüş bütünleyici öğelerdir.

H Ü R Ş E H R İ N İ N S A N L A R I

"Hep bir şeyler kaybederek yaşayan insan arsız mahlûktur. Bereket versin, insanların âdilikleri, faziletleri gibi ömürlü değildir. Anormal olduğundan herhalde... Halbuki fazilet normaldir."

Kemal Tahir

HÜR ŞEHRİN İNSANLARI

Otobiyografik niteliği ağır basan bu yapıt, yazarın, avukat katibi olarak çalıştığı İstanbul'da hızla değişen toplumsal yaşamdan bir kesiti sergiler. Yol Ayrımı ve Kurt Kanunu romanlarında işlenen kimi olay ve kişilerle zaferden sonraki dönemin ekonomik politikasını irdelemeye çalışır.

A. POLİTİK TEZLER

a) CHP Politikasının İflâsı: 1930 yılları ekonomisinin adım adım çıkmaza sürüklendiğini gören yazar, ülkenin bu ciddi ve ana sorununu, çevresinde kümelenen dostlarıyla tartışır. Arkadaşlarından boksör şair Ertuğrul Hikmet, iktidarın izlediği politikayı, çocukluk anısı, "çukura düşen lâstik top" kaba benzetmesiyle açıklar. CHP ilkelerinin inançlı savunucusu olan şair, Mustafa Kemâl'i tuttuğu halde, partisinin artık tıpkı bir lâstik top gibi çukura düştüğü kanısındadır. Bu yüzden Serbest Parti yanlısı olmuştur. Ertuğrul Hikmet "Lâstik top" simgesiyle, CHP'nin ekonomik iflâsındaki iddialarını şu örneklerle somutlaştırır: Şeker Şirketi'nin kurulduğu yıllarda yönetim kurulu üyeliğine atanan Ahmet Ağaoğlu, ancak birkaç ay görev yapabilir. Gerçek kurtuluşu ekonomik bağımsızlığa bağlayan Kafkasyalı profesör, bunun için ulusal şirketler kurulmasından yanadır. Bu da ancak ulusal sermayenin birikimiyle olacaktır. Sermaye ise ona göre iki yoldan birikir: Ya, rekabet esasına dayanan liberal sistemde sermayedarların girdikleri yarışta birbirleriyle didişmeleri, bir kısmının yokoluşuna karşın bir kaçının sivrilmesi ile, ya da başıboş ticaretteki bu çekişmenin sonucunu beklemeden devletin yardımıyla olasıdır, daha açıkçası devletçilikle... O halde, Şeker Şirketi devletçi bir politikayla işletilecektir. Bu düşünce ve inançta işe koyulan Ağaoğlu'nun eline üç ay sonra, içinde iki bine yakın banknot dolu bir zarf tutuşturulur. Dürüst ve erdemli bir kişiliğe sahip olan Ağaoğlu, neye uğradığını şaşırır, derhal şirkete istifasını sunar, zarfı iade ederek ardından Mustafa Kemâl Paşa'ya bir yazı yazar. Başına gelen olayı özetledikten sonra bu gidişin hayır getirmeyeceğini, inkılâpların başarıya ulaşabilmesi için insanların

"şahsî servet" denilen belâdan korkmaları, nefret etmeleri gerektiğini, her çeşit inkılâbın bu yolla baltalandığını, inkılâp önderlerinin zenginlikten vazgeçmelerinin başlıca koşul sayıldığını kaydeder. Buna ivedi önlem alınmasını ister.

Gazi ise, Ağaoğlu'na hak vermekle birlikte, mutlaka uygulamak istedikleri "büyük politika düşünceleri" olduğunu belirtir. Onun, Şeker Şirketine yararlı olamayacağını anlaşıldığını, istifa etmekle iyi yaptığını, bundan böyle, profesörlükle memleket irfanına hizmet etmesinin daha yerinde olacağını belirtir.

Paşa'nın sözünü ettiği "büyük politika düşüncesi" gerçekte, yeni değildir. Talât Paşa'nın Ziya Gökalp'den, Ziya Gökalp'in Durkheim'dan aldığı akıldır. Ulusal serveti oluşturabilmek için elbirliğiyle ulusal zengin üretmek gerekir ki başka yönetim şekillerinin memlekete girmesi önlemin. Girmeye yeltenirse, yaratılan ulusal zenginler karşı koysun. Ertuğrul Hikmet'e göre, çukura düşen top budur.

Yeni devletin tüm kurumlarında hareket demek olan inkılâba gerçekten sarılanlar, her alanda hareket serbestliğine sahiptir. Ama sırtlarına han-hamam, apartman, çiftlik, banknot torbaları takılmış olarak maratona çıkmış inkılâp koşucusu görülemez. Görülse bile hedefe varamaz. Halk Partisi, işte bu nedenle koşuya çıkmak bir yana taşınamaz mülkler edinen ağalar, türedi zenginler yüzünden reformist sıfatını kısa sürede yitirir. Kendi güçleriyle değil dağa çıkmak, iskemleye bile oturamayacak kadar değersiz kişiler, acizliklerinin idrakiyle yönetime bu kez idare-i maslahatı sokarlar. Devlet işlerinin bu zihniyetle görüldüğü ülkelerde, partinin reformist niteliği, hatta varoluş nedeni ortadan kalkar.

b) Mustafa Kemâl'i Yaratan Koşullar: Koyu bir CHP yanlısı olan gazeteci Murat, Mustafa Kemâl'in gerçek siyasî rengini öğrenmedikçe bir başka parti tutmamaya kararlıdır. Çünkü, Paşa, CHP'nin kurucusudur, hâlâ bir numaralı adamıdır, halkı ve çevresini muhalefet partisine alıştırma, Serbest Parti'ye de taban yaratma teşviklerine karşın partisinden henüz istifaya etmemiştir. Bu nedenle, CHP politikasının iflâs ettiği gerekçesiyle Serbest Parti'ye kaydolan şair Ertuğrul Hikmet'in tutumunu onaylamaz. Hikâyeci ve gazeteci Kadri Ek-

rem Bey'le birlikte, bir dost toplantısında Mustafa Kemâl'in tarihsel konumunu önyargılardan arınmış bir yaklaşımla saptamaya çalışırlar. Bilindiği gibi, kişiliği kurtarıcı, dâhi, muzaffer komutan sıfatlarıyla bütünleştirilen Paşa, herşeyden önce, hiçbir kişisel serveti olmayan Selânîk'li bir göçmen subayıdır. Kurtarabilme amacıyla, çökmeye yüz tutan Osmanlı İmparatorluğu için dört cephede savaş verir. Ardından, Anadolu Kurtuluş Savaşı'nı büyük dehasıyla yöneterek önce başkomutan, sonra cumhurbaşkanı olur. I. Dünya Savaşı'nda, fazladan Almanlar da müttefikimizken dört cephedeki savaşlar hep kaybedilir. Halbuki, I. Dünya Savaşı'ndan çok daha zorlu, dahası, enikonu olanaksız görünen kurtuluş döneminde, Kuva-yı Milliye'yi temsilen, koşulları isabetli görüşüyle değerlendirebilen Mustafa Kemâl'i, bu kişisel özelliği "ebedî şef" mertebesine çıkarır. Ulusu yenik düşmüş, ordusu dağıtılmış, üç bölgesi tamamiyle işgâle uğramış bir ülkede, koşulların uygun gelmesinin nedeni, ulusal direnişin haklılığında yatar. Döğüşmekten başka çıkar yol kalmaması gerçeğinde toplanır. Düşmanla işbirliği yapan-başka padişah olmak üzere-vatan hainlerine, asker kaçaklarına, sayısı belirsiz isyancılara rağmen, Mustafa Kemâl'in, halkın büyük çoğunluğunu savaşa inandırma yeteneğinde yoğunlaşır.

I. Dünya Savaşı'nda, mensup olduğu Osmanlı ordusuyla birlikte yenilip kıt'a büyüklüğünde vatan parçalarını düşmana kaptırdığı halde, çok kısa bir süre sonra, can çekişen, ölümü her an beklenen bir ulustan kesin zafer elde etmesi koşulları değerlendirebilme sezgi ve yetisine dayanır. Açıkçası, halkı döğüşme zorunluluğuna ikna ederek, onun olanca gücünü örgütleyerek mutlak hedefe doğrultmasıdır. Mustafa Kemâl'e Kuva-yı Milliye yıllarında isteyerek ya da zorla yardım ederek zaferi kazanan ve adına "millet" denilen büyük kalabalığı ekonomik-politik açıdan ikiye ayırabiliriz: Zenginler ve yoksullar. Her iki kesimin de, büyük kurtarıcının öncülüğünde yaptığı ve kazandığı savaş, ortak düşmana karşıdır. Bu da bilindiği üzere, Yunan'dır, onu arkalayan İngilizdir, Fransızdır, İtalyandır. Ancak, gerçekte, Yunan'dan çok önce varolan, tüm geri kalmış ulusları pençesine alan, adına "sömürgecilik" denilen bir tek düşman vardır. Yazar, bu konudaki düşüncelerini gazeteci Murat ile meslektaş Kadir Bey'in söyleşileri biçiminde şöyle veriyor:

-..... Siz de bulursunuz ya, ben kısaca söyleyeyim: Bizim bir tek düşmanımız vardı. Yalnız bizim düşmanımız değil, bizim vaziyetimizde olan bütün geri milletlerin bir tek düşmanı (Emperyalizm), yani müstemlekecilik. Nitekim biz de yarı müstemlekeydik... Mutabak mıyız?

- Evet!

Emperyalizm bir memlekete sokulup yerleşmek için birtakım usuller kullanıyor. Bunların en kabası silâhlı istiladır. Belki de uzun sürmezse en tehlikesizi de budur. Çünkü düşman üniformalıdır. Karşıdadır. Nitekim Mustafa Kemâl de, Çerkes Ethem ve avanesini Yunan cephesine sürünce rahat bir nefes alarak: Aynen: "İçerdekileri temizledik, sıra dışardakilerde" der. Şu halde Emperyalizmin en tehlikeli şekli harple girenden ziyade, hulûl yoluyla girendir. Yani istismarcı düşman, memleket dahilinde birtakım yerli unsurlardan istifade eder.

- Meselâ Padişah'tan ettiği gibi mi?

- Evet. Meselâ Padişahlık müessesesinden istifade ettiği gibi... Birtakım mollalar, hatta şeyhülislâmlardan, yani ilmiye dediğimiz dini zümreden istifade ettiği gibi... Kuva-yı İnzibatiye'yi teşkil eden bazı askeri zümreden istifade ettiği gibi, Padişahlık etrafına sıkışmış bir sürü vezirlerden, yani yüksek politikacılardan, yani bir memleketin rehber kadrosunun bir kısmından istifade ettiği gibi...

- Anladım!

- Şu halde, düşman yalnız Yunan, yahut yalnız emperyalist büyük müstemlekeci devletler değildi. Onların yerli yardakçıları da vardı. Yani düşman iki başlıydı. Birisi yabancı, birisi yerli... Mustafa Kemâl Paşa Nutku'nda gençliğe hitap ederken bu ciheti ehemmiyetle söylediler... Hatırladınız mı?

- Şimdi kaldığımız yere dönüyoruz. Mustafa Kemâl Paşa, Kuva-yı Milliye hareketinin başında, onu zafere götürürken bu konuşmada kısaca (müsait şart) diye adlandırdığımız şeyle, yani milletle beraberdi. (Millet) yani iki esaslı kısma ayrılmış insan topluluğu... Yani zengin ve fakirden müteşekkil topluluk... İşte zafere kadar, yani gerek dış düşmanı yurdumuzdan koğup Lozan'ı imzalayınca kadar, gerek, dış düş-

manlarla müstereken hareket eden yerli düşmanlar silâhtan tecrit edinceye kadar... Buradaki silâh bildiğimiz silâh değil, onların istinat ettikleri müesseseleri körletmek, ideolojilerini sindirmek falan... İşte buraya kadar Mustafa Kemâl'e zehir olan milletin zenginleriyle fıkarası beraber yürüyordu. Yani Mustafa Kemâl Paşa'yı Muzaffer Kumandan yapan müsait şartlar devam ediyordu.

- Evet!

- Milleti müteassıp sanırdık. Meğer yobazın iftirasıymış. Şap-kayı giydi. Biraz homurdandı ama giydi. Çünkü yüz sene evvel fes için de bilmeden homurdanmıştı. Yeni harfleri kabul etti. Biraz homurdandı. Lâkin kabul etti. Çünkü eski harfleri zaten bilmiyordu. Din kitabı ise zaten arapça olduğundan bilse de okuyup anlayamıyordu. Tekkelerin kapanmasını umursamadı. Çünkü tekke denilen müessese çoktan iktisadi-içtimai fonksiyonunu kaybetmişti. Kadının çarşıftan çıkmasını yadırgadı ama, isyan da etmedi. Çünkü memleketin yüzde seksen küsuru köylüdü. Köylüde bizim kasaba esnafının anladığı mânada tesettür zaten yoktu. Âşârın kaldırılması, mütegalibenin yer yer sindirilmesi, köylüye biraz nefes aldırıldı. Hasılı, sular akarına bağlanmıştı. Olup biten işler, Mustafa Kemâl'in müsait şartını teşkil eden fakir ile zengine aynı zamanda uyuyordu. Bu sebeple Kürt isyanları tutmadı. Bu sebeple halifelik kolayca defedildi. Bu sebeple tepede vaki kısacık çekişme İzmir İstiklâl Mahkemesi kararları ile bertaraf ediliverdi. Fakat bir başka cihetten de hayat yürüyordu. Zaruretlerini ister istemez kabul ettirecekti. Nihayet asıl mühim meseleye, hayati meseleye vasıl olundu. Zaferin kârı nasıl pay edilecek, kimin cebine girecekti. Daha doğrusu yıkılan eski müesseselerin yerini kimler kapacaktı? Yani, Mustafa Kemâl Paşa'yı Başkumandan yapan müsait şartlar artık yol ayrımına gelmişlerdi. Zengin-fakir davası meydana çıkıyordu. Yani Mustafa Kemâl Paşa fakiri bırakıp zenginlerle mi beraber olacaktı, yoksa zenginleri bırakıp fakirlerle beraber mi olacaktı?".¹⁰⁹

c) Halk Parti'sine Karşı Serbest Parti: Cumhuriyet Halk Parti'si'ne muhalefeten kurulan Serbest Parti, eski ittihatçıları bünyesinde toplar. 1908'de iktidarı ele geçiren eylemci kadro, 1926'da, Gazi'ye suikastten ötürü girişilen ittihatçı kıyımında, özellikle ünlü Ma-

liye bakanları Cavit Bey'in asılmasında epeyce yürek titretmiş, bir daha siyasete tövbe etmiştir. Fakat, Fethi Bey'i tanıyan, Ağaoğlu'nu seven Merkez-i Umumî arkadaşları, bir dönemin silâh yoldaşları, bu kez işin ciddi olduğu kanısıyla birbirlerine güvenerek yeni partiye kaydolurlar. İttihatçılıkta 'arkadaş hatırından çıkılmaz' kuralına uyanlar, taşıdıkları komitacı ruhuyla çekişmelere öteden beri alışkindirler. Belki, karşısındakileri alaşağı etme fırsatını bulurlarsa, vaktiyle kendilerine yapılan haksızlıkların da öcünü almış olacaklardır.

Programı Deli Nizam tarafından bölük pörçük hazırlanan, hükümleri birbirini tutmaz nitelik arzeden Serbest Parti'nin özde muhalefet görevi yapamayacağını bilirler. Kendileri kazansa da durum pek farklı olmayacaktır. Çünkü, iktidar sürme bilgi ve becerisinden yoksundurlar. Aralarında uyum sağlayan, güçlü bir kadroları yoktur. Geçmişte bunun acı deneyimlerini görmüşlerdir. Nitekim, bir batılı yazar, doğu toplumlarının iktidarları konusunda, "Şark milletlerin tarihi, siyasi cinayetlerin hikâyesinden ibarettir" demiştir. Politikacıları, siyasetle, toplumsal sorunlarla ilgilenen kişileri, yazarları Fizan'a süren Abdülhamit II yönetimi birtakım aydınları harekete geçmeye zorlar. Baskı, zulüm ve kıyımlara isyan eden itttihatçılar, iktidarı, memlekette sonsuza dek sürecek bir özgürlük anlayışıyla ele geçirirler. Fakat başarılı olamazlar. Abdülhamit II'nin istibdat adına yaptığı kanlı eylemleri, onlar, daha da kötüsü hürriyet adına yaparlar. İşin şaşılacak yönü, içlerine karışan hırsızlar, dalkavuklar, kiralık katiller her türlü gizli ve aşağılık planlarını itttihatçılık adına gerçekleştirirler.

Fakat, 1930'larda, milletin sözleşmişçesine hep birden ayağa kalkması da oldukça düşündürücüdür. Sanki, herkes yıllardan beri Serbest Parti'yi özlemle bekliyormuş havasındadır. Kime sorulsa yeni partiye geçtiğini sevinçle haykırır. Serbest Parti lehinde giderek büyüyen kalabalık, gerçek Halkçıları iyiden iyiye telâşlandırır. Onlara göre, iş, ciddiyetini başından yitirmiştir. Çünkü, ne olduğunu bilmeden, uygulamalarını görmeden Serbest Parti'ye girmek ya da onu alkışlamak mantığa aykırı gelir. Mustafa Kemâl Paşa'nın bu tutumuyla neyi elde etmek istediği merak konusu olur.

Ülke kalkınmasını büyük ölçüde yabancı sermayeye bağlayan bir zihniyetin ürünü olarak kurulan Serbest Parti, Halk Partisi' nin ödün vermez devletçiliğine muhalefet edecek ve sermayenin memleketteki çıkarlarını savunacaktır. Oysa, yeni kurulan bir parti için işe bu prensiple başlamak pek ciddi olmasa gerektir. Fethi Bey'in tasarladığı küçük hesapları boşa çıkartır. Çünkü, herşeyden önce, Mustafa Kemâl büyük bir güç halindedir. Siyaset maratonunda onunla yarışabilecek ikinci bir kuvvet ya da kişi sözkonusu olamaz. Başında bulunduğu Halk Partisi, devletçi bir iktisadî sistem uygular. Bu sistemin dayandığı esaslara göre, devlet, vergi yoluyla sağladığı paranın bir bölümüyle kendisine ait taşınmaz malları da katarak tüccar, iş adamı, fabrikatör, müteahhit gibi iş yapacak. Elde ettiği 'artık kâr' da hazineye kalacak. Bu kârın miktarına göre ya vergi indirimi yaparak halkın yükünü hafifletecek ya da yeni yatırımlara tahsis edecektir. Kısacası, sosyal devlet ruhu taşıyan bu uygulama sürerken, partinin şefi, bir gece, aldığı bir kararla apansız yeni bir parti kurar. Kendi partisinin devletçiliğine karşı liberal sistemi savunan, yabancı sermayeye daha geniş olanaklar ve güven sağlayan bir parti. Başka ülkelerde de görülen bu çeşit partilerin açılışı ve kapanışı kanunların müsaadesiyle herkese verilmiştir. Bizde ise, Mustafa Kemâl'in arzu ve müsaadesiyle kurulan parti, onun saptadığı ilkelerden yürüyecek ve gene onun müdahalesiyle kapanacaktır. Her memlekette olduğu gibi, bizde de partiler üzerinde yer alan Cumhurbaşkanlığı makamı partileri programlarını uygulamada, halkı da oy vermede serbest bırakmakta, seçilen çoğunluk iş başına gelmektedir. Ancak, herkese dilediği partiyi açıp oy verme hakkı tanımamakla birlikte, mevcut partiler arasında seçim yaptırmakta, o partilerin programlarını, başlarına geçecek kişileri de cumhurbaşkanı saptamaktadır.

Şahsî sermayeye karşı çıkan, devletçi bir politika izleyen CHP'yi tutmayan sermaye kesimi, yeni kurulan Serbest Parti'yi, özündeki liberal sistemden dolayı çıkarlarına uygun bulup desteklerler. Hatta, 1930'larda döneminin en ileri düzeyde ve en geniş özgürlüklerini memlekete getirdiği halde, Mustafa Kemâl Paşa'ya kişilere parti açtırmamakla, Serbest Parti'yi yeterince halka tanıtıp savunmamakla, ona dev gibi güçlü duran CHP karşısına yapay bir görünüm vermekle eleştirirler. İstanbul'un tanınmış milyoneri Yahudi Samoil Efendi ile gazeteci Murat'ın Serbest Parti'yi kuran paşanın tutumuna ve amaçlarına ilişkin söyleşileri oldukça dikkat çekicidir.:

"- Bunu şöyle yapma gene makûl görülür. Deseydi ki: "Ey millet! Halk Partisi'nin programını biliyorsunuz! Kaç senedir biz bunu tatbik ediyoruz. Kanaatımca iyi netice alamadık. Ben parti şefi sıfatıyla hata etmişim. Memlekete fayda getirecek program, Serbest Fırka'nın programıdır. Ona iltihak ediyorum! Beni seven arkamdan gelsin" değil mi?

- Tabii! Ne güzel!

- Ama vaziyet öyle olmadı. Nasıl oldu? Bir misâlle anlatmağa çalışacağım! Mustafa Kemâl Paşa bir sahici ipek sanayiinin sahibidir. Bu sanayiinin iptidai maddesini kendi vasıtalarıyla elde ediyor. Kendisine ait fabrikalarda işliyor, kendi inhisarında bulunan bir pazarda da satıyor. Günlerden bir gün, bu sanayiinin biricik sahibi, aynı pazar için, bir sun'i ipek sanayii kurulmasına kendi arzusuyla muvafakat ederse, bundan ne mânâ çıkar?

- Efendim? Durunuz! Öyle ya...

- Bundan bir tek manâ çıkar! Yeni kurulan sanayi de kendi malıdır. Onun kârı da kendisine gelecektir. Yahut, artık pazarın yegâne hâkimi değildir. Eski hükmü kalmamıştır. Böyle birşey mevcut olmadığına göre ilk ihtimal doğru! İlk ihtimal doğru olunca eski düzen zerre kadar değişmemiş demektir. Yalnız bir mühim nokta var: Bu yeni vaziyet, eski düzenin nedense, iyi işlemediğine, milleti bir yenilik oluyor fikriyle şey etmeğe... -Samoil Efendi, burada söylenmesi lâzım gelen kelimeyi, yahudi ihtiyatıyla durdurttu. Gülümsedi: -Oyalamağa lüzum görüldüğüne delâlettir. Yoksa, bahsettiğimiz zat, bizzat kurduğu ve iyi işlediğine kâni olduğu bir kâr mevzuunun karşısına durup dururken bir rakip çıkaracak kadar... şey... değildir... Düşüncesiz... -Mevzuu bu kadar çıplak bir hale getirmeyi doğru bulmamış olacak ki, ustalıkla değiştirdi:- Mamafih, yeni parti benim daha çok işime geliyor, diye güldü, malûm ya devletçilik şahsî sermayeye karşıdır... -Murat'a bir an baktı: -Siz de Halk Partisi'ni tutmakla, iyi ediyorsunuz! O da hiç değilse ve programıyla sizinle beraber... Bunu şuurla yapmadığınızı görüyorum. Bizde şuurla bozan arkadaş gelir... Zarar yok..." 110

B. MİLLİYETÇİLİK

Katı ve dar anlamdaki ulusçuluğa karşı çıkan yazar, evrensel hümanizmi savunur. Dünya üzerindeki uluslara "millet" kavramı gözümüyle değil de, iyi ve kötü sınıflamasına tâbi tutarak bakar. Düşüncelerini, Yol Ayrımı romanından tanıdığımız Ayşe ile avukat kâatibi Murat'ın tartışmaları biçiminde dile getirir.

Mustafa Kemâl'e taparcasına bağlı olan Ayşe, Kuva-yı Milliyeci Kâmil Bey'in kızıdır ve salt Türk milliyetçiliği anlayışını güder. Ülkeye sömürgeci devletlerle birlikte haksız yere saldıran Yunanlıları "kötü düşman" olarak bellemiştir. Bu nedenle, gerçekten Mustafa Kemâl-Venizelos dostluğunu, zorunlu bir siyasî yaklaşım anlamında değerlendirir. Ayrıca, tüm milliyetçilerin yüreğini saran Mustafa Kemâl sevgisini tek başına yorumlamaz. Çünkü, ona göre "Mustafa Kemâl demek Kuva-yı Milliye demek, Kuva-yı Milliye demek cephede ölenler demek... Cephede ölenler demek, haksız bir taarruza kurban gidenler demek..." tir. Mustafa Kemâl'in yüce kişiliğinde bütünleşen ve simgeleşen Kuva-yı Milliye şehitleri varken, Türk-Yunan ilişkilerinden dostane sözetmek pek yerinde olmasa gerektir. İşte, bu aşamada ulusların birbirlerini sevmeleri, dost gibi görünmeleri aldatıcı olabilir. Gerçek anlamda dost olabilmeleri için uzun zamana ihtiyaçları vardır. Konuyu bu açıdan ele alan Ayşe, başka ulustan olanlarla evlilik yapmayı, daha önemlisi onları sevebilmeyi mantığa aykırı bulur, "şuursuz bir evlilik" şeklinde niteler. Babası Kuva-yı Milliyeci olan avukat kâatibi Murat'ın büyük bir aşkla bağlandığı Rum kızı Safo'yla evlenmek istemesine bir türlü anlam veremez. Aynı şekilde kendisinin de Londralı bir enişte getirmesinin asla kabul edilmeyeceği, hiç değilse savaştan yeni çıkmış bu memlekette haklı olarak uygun görülmeceği tezini ileri sürer. Ancak, ayrı ulusları oluşturdukları halde, aynı dinden olmamız ve yüzyıllardır Türk kültürü, gelenekleri ve zevkiyle yoğurmamız nedeniyle bir Arab'ı, bir Arnavut'u, bir Çerkes'i, İngiliz delikanlısından daha üstün tutar.

İlk anda doğru gibi görünen bu milliyetçilik ölçüsünün her koşulda tutmayacağı görüşünde olan Murat, Rum kızıyla evlenmesinin Türklüğe zarar vermeyeceğini öne sürer. Dini hiç hesaba katmadan, yurdumuzda doğan ve Türk okullarında okuyan bir İngilizin de hiç

İngilize benzemediği halde, gene millet tanımıyla Türk sayılamayacağı, İngiliz vatandaşlığını yadsıyamayacağı örneğiyle düşüncelerini pekiştirir.

Romanda, yazarın yaşamını dramatize eden ve onun tezlerini savunan Murat, 7-8 yaşlarında küçük bir çocukken tüm ailece Kuva-yı Milliye'ye çalıştıklarını anımsar. En basiti, annesinin, millî güçlere yardım eden Bulgar Petkof için kıldığı namazlarda hep ona dua ettiğine tanık olmuştur. Babası ile üç amcası Millî Kurtuluş Savaşı'na bizzat katılmışlardır. Kendisi de dikkati çekmeyen küçük bir çocuk olarak Anadolu Savaşı için gizli bilgi ve belge götürmüştür. Ailece, vatan ve millete karşı en amansız koşullarda en zor ve en şerefli görev yapmanın onurunu ve kıvancını duyan Murat, Rum kızıyla evlenmekte bir sakınca görmediği gibi herkesin bilmesini istediği bir gerçeği saptar. O da ulusların bağımsızlığını ve özgürlüğünü gözeten kimi yabancı devletlerin Türk'ün haklı direnişini destekleyip maddî-manevî yardımlarda bulunurken, milliyetçiliğin ateşli savunucusu kesilen kimi komutan, yönetici yazar ve aydınların utanç verici küçük hesaplar peşinde koşmaları, ulusal birliğin ve bütünlüğün savaş verilerek sağlanmaya çalışıldığı bir dönemde kimi tanınmış ağa ve beylerin kişisel çekişmeler uğruna huzursuzluk ve ayaklanma çıkarmalarıdır. Hatta bütün bunlardan daha acı ve önemlisi de padişahın düşmanla işbirliği yapmasıdır.

Hint müslümanlarından Mustafa Sagîr'in idam edildiği, Çerkes Ethem'in isyan çıkardığı, iki taraflı saf Türk kanı taşıyan Çapanoğullarının ayaklandığı, en son Türk ailesi olması gereken Osmanoğullarının son sultanı Vahdettin'in düşmanla birlikte davrandığı sıralarda Yunanlı yurtseverler Afyon'daki Yunan tabyalarına Türk bayrakları çekmişlerdir. Aynı gün ise, Ali Kemal, Kuva-yı Milliye'ye ateş püsküren yazılar yazar. Amerikan hükümeti resmen Türkiye'yi kendi mandası altına sokmaya çabalarken, kimi Amerikalılar iki Türk aracılığıyla Anadolu hükümetine-dönemine göre oldukça büyük para sayılan -elli bin dolarlık- yardımda bulunurlar. Tayfalarının yarısı ve kaptanı Rus olan bir Fransız şilebi (Ararat), Kurtuluş Savaşı'ndan kâr uyan kimi dolandırıcı Türklere rağmen Anadolu'ya cephaneye taşımıştır. Yazar da bu işe çarşafly bir milliyetçi hanımla birlikte karışmıştır. İstanbul'daki Rumlardan kuşkulandırırken, Gevye Boğazı'na yürüyen Kuva-yı İnzibatiye

taburları orada kendi milliyetçi vatandaşlarına kurşun sıkışlardır. En tehlikeli geçitte kişisel geçimsizliğinden ötürü Mustafa Kemâl'e küsen Rafet Paşa, Aydın ormanlarında istirahate çekilirken, Sovyet komutanı General Frunze, yeni kurulmakta olan Kuva-yı Milliye Ordusunun en küçük birliklerini denetlemekten çekinmemiştir.

Anadolu'da canlarını dişlerine takarak döğüşenler bu şanlı şerefli döğüşün karşılığını göremeden ölürlür. Onlardan kalan ve kişiye ömrünün sonuna kadar en yüce gurur ve mutluluğu veren kılıç, apolet, madalya gibi değerler ise bir tarafa atılır. Fatma'nın Sakkarya Savaşı'nda şehit düşen babasının istiklâl madalyası, raslantı sonucu, bir çekmece köşesinde, gereksiz evrak arasında görülür. Bir basit çerçeveye, salonu süsleyen suluboya Venedik tablonun altına olsun asılmayı düşündürmeyecek kadar unutulmuştur. Geçim sıkıntısı çeken yazar da babası Mahir Efendi'nin üç savaşta kullandığı üzeri âyetlerle işli antik kılıcı, Abdülhamit II'nin verdiği bir sürü nişan ve ber'atlarla birlikte satmak zorunda kalır.

Kimi zaman, istiklâl madalyası, farkında olunmadan Kurtuluş Savaşı'nın şerefini ticarete dökmeye kalkan, kahraman görünümlü, gerçekte vatan haini tiplere de dağıtılırcasına verilmiştir. Yazarın bu konuyla ilintili ilginç bir çocukluk anısı vardır. Savaş yıllarında geçen olay şöyledir: Yazar, amcası hastalanınca onun yerine, Kuva-yı Milliye çalışmalarının yapıldığı mahalle mescitine gider, orada kara sakallı hocayla buluşur. Görevi, avluda top oynama bahanesiyle çevreyi kollamak ve geleni topu pencereye atarak haber vermektir. İçerdeki kiler de ona göre gizli evrakı uygun yere saklayacaklardır. Bir gün gelip gidenler arasında bir tüfek alım satım meselesi konuşulur. Vrangel ordusuna elli bin mavzer götürmekte olan bir İngiliz müteahhit, İstanbul'a gelince, Vrangel'in Bolşeviklere yenildiğini öğrenir. Elindeki silâhları, bu kez, Kuva-yı Milliye'ye satmağa çabalar. Araya bir Yahudi ile bir Türk bahriyelisini koyar. Mavzerler, tanesi on liradan yarım milyon lira eder. Yahudi ile Türk subayı bu bedel üzerinden yüzde yirmi komisyon alacaklardır. O sıralarda, Anadolu'da halk, tahta tüfeklerle döğüşmekte, hatta çoğunun silâhı bile yoktur. Gelen teklifi sevinçle karşılayan mescitteki kara sakallı hoca, hemen ilgili makamlara yazar. İşlemler sürerken Yahudi komisyoncunun Türk ortağı alelacele eşini talâk-ı selâse ile boşayarak Macar kapatmasıyla Avrupa'ya

kaçma hazırlığı yapar. Çekin hazırlandığı anda olup bitenlerden kuşkulanan hoca, tüm ısrarlara rağmen alımı durdurur. Tüfeklerin tanesi on liradan iki liraya indirildiği halde gene de kabul etmez. Çünkü, Vrangel ordusunu yenen Ruslar, Türkler'e silah yardımına başlarlar. Yahudi'yle birlikte kârından olan Türk subayı, işleri sürüncemede bıraktığı gerekçesiyle kara sakallı hocayı Anadolu'ya ihanet etmekle suçlar. Çıkar sağlayamayacağını anlayınca, bu kez talâk-ı selâse ile boşadığı hanımını tekrar alabilmek için yazarın amcasını hüllecî yapar. İki çocuklu hanımıyla tekrar evlenen bahriye subayı, parasızlıktan iyice bunalarak Anadolu'ya geçer. Bir de İstiklâl Madalyası sahibi olur.

Yazara göre, İstiklâl Madalyasının anlamı büsbütün başkadır. Yeri de, ölümlü içli dışlı yaşayan vatanın gerçek kurtarıcıları Kuva-yı Milliyecilerin inanç dolu göğüslerindedir. Görülüyor ki, Kurtuluş Savaşı'nın bulanık ortamında bir yandan insana utanç veren, sahtekâr, ucuz kahramanlar varken, öte yandan bir gizli kurşuna kurban gitme pahasına olağanüstü çalışmalar yaparak insanın gözünü yaşartacak, göğsünü kabartacak gerçek kahramanlarımız vardır ki Anadolu zaferini hazırlayan onlardır.

Sevimli ve şirin dilli Rum kızı Safo'nun çok genç yaşta ölümü çevresindeki her ulustan tüm dostları derinden üzer. Hatta, mensup olduğu milletten ötürü, onu düşman gibi gören Ayşe'yi bile. Ancak, şair Ertuğrul Hikmet, Anadolu Savaşı'na, Yunanlıların karar vermediği fikriyle tartışmaya başlar. Daha önce, I. Dünya Savaşı'na girerken de haberimiz olmamıştır. Tarihlerden bildiğimiz üzere, Alman zırhlıları Çanakale Boğazı'ndan içeri alınıp onları kovalayan İngiliz donanmasına bu hak verilmeyince, Enver Paşa, toplantı halindeki Sadrazamlık riyasetine, "Müjde! İki oğlunuz oldu!.." der. Mısırlı Sadrazam ise, "Babaları kim?" yolunda bir soruyla takılır. Ateşin ortasına düştüğümüzü Anadolu halkı bilmediği gibi, Sadrazam da bilmez. Fakat, sonra, yenilgi kesinlik kazanınca "Tek yol barış" sözü yaygın bir hal alır. Cephelerde Türk askerleri oluk gibi kan akıtırken Büyükada'da şampanya akıtan bir efendimiz: "Türk milleti söz verdi! Türk sözünün eridir. Sonuna kadar döğüşeceğiz!" diye buyurur, eşi Alman madam da bu sözler karşısında vefa duygusuyla gözlerini yaşartır. Bu nedenle, milletlere bakarak, şahsında o milleti temsil eden, ama yüreği sım-

sıcak insan sevgisiyle dolu kişileri, kör bir inatla düşman saymak pek insancıl bir yaklaşım olmasa gerektir. Kaldı ki, sempatikliği ve evrensel boyutlardaki insanlık anlayışıyla büyük çoğunluğun sevgisini ve hayranlığını kazanan Rum kızı Safo, Türk-Yunan dostluğunu perçinlemekten ötede, dostluktan daha da derin olarak temiz bir aşkla Murat'a bağlanmıştır.

Katı ve sınırlı bir milliyetçilik fikrine karşı çıkan Ertuğrul Hikmet, bunun ulusları aslında yenilgiye götüreceğini, yabancılara bağımlı hale getireceğini öne sürer. Türk ulusunu iyi yürekli, dürüst, konuksever, acıma duygusu çok sıfatlarıyla tanımlar. Fakat, fırsat buldukça, kendimizle, özellikle "Türk gibi kuvvetli" sözüyle övündüğümüzü belirterek batılılara bilim, fen ve edebiyat dallarında övülebileceğimiz kişi ve nesnelere henüz yaratamadığımızı vurgular. Tanrıyla birlikte düşündüğü tüm insanlara sevecen bir yürek açar. Tutucu milliyetçi Ayşe'yle bu yüzden anlaşamayan Ertuğrul Hikmet, genç kızı bu konuda aydınlatma gereğini duyar.

Yol Ayrımı'nda işlenen Serbest Parti'nin kuruluş nedenleri, CHP-SP çekişmeleri bu romanda da yer almıştır.

Toplumsal konulardan da din gerçek anlamı ve sömürü aracılığıyla ele alınmış, İslâm ve hristiyan dinleri karşılaştırılmış; Eyüp mezarlığı ve ölü gömme işlerindeki yolsuzluklar dile getirilmiş; avukat yazıhaneleri tanıtılmış; savaşların ve ekonomik sıkıntıların getirdiği ahlâk bunalımı; evsahibi-kiracı ilişkileri anlatılmış; İstanbul'un kenar semtlerindeki külhanbeylerinin hayat tarzı kaleme alınmıştır.

Edebiyat, özellikle, şiir tartışmaları da romanı süsleyen bir başka ilgi çekici husustur.

BİR MÜLKİYET KALESİ

"Dünyada mekân, âhirette iman"

Türk Atasözleri'nden

BİR MÜLKİYET KALESİ

Kemal Tahir'in babasının çevresinde oluşan, aile yaşamını ve kendi yetişme koşullarını işlediği bu romanı, döneminin her biri tarihi yönlendirecek boyuttaki toplumsal olaylarıyla içiçe verilmiştir. Sultan Abdülhamit II, Meşrutiyet'in ilânı ve İttihatçılar, Seferberlik, Anadolu Kurtuluş Savaşı ve Kuva-yı Milliye, Ankara hükümeti gibi geçmişin en bunalımlı ve karışık dönemlerini tüm gerilimleri, sevinç ve acılarıyla yeniden yaşarız. Romana adını veren Bir Mülkiyet Kalesi, bu başdöndürücü hareketli yıllarda oluşan yazarın aile çekirdeğini, nasıl kök salıp filiz verdiğini konu ediyor.

A. ABDÜLHAMİT II YÖNETİMİ

Önce Sarayın marangozcusu, sonra Abdülhamit II'nin yaveri olan yazarın babası, yüzbaşı Mahir Efendi'nin padişahla ilgili gözlemleri oldukça ilgi çekicidir. Şevketlû'nun saltanatının son yıllarında en büyük korkusu Jontürkler olmuştur. Eline tutuşturulan her jurnale bol ihsanlar verdiği halde, yüzü birden sararıp solmaktadır. Havuzbaşında kahve içerken aldığı bir jurnal yüzünden fincanı titreyen parmaklarında zor zaptettiğine, yarısını bile içmeden bırakıp gittiğine tanık olmuştur. Oysa, sıska, iri burunlu, kırpık sakallı, kambur adamı "yedi başlı dev" haline getiren unsur, cesarettir. Örneğin, bir Ramazanda, Dolmabahçe Sarayı'nda, vezirleri kabul ederken zelzele olur. Saldondaki görkemli avize şangır şangır sallanmaya başlayınca jurnalciler çil yavrusu gibi dağılırlar, Abdülhamit marşını çalan Mabeyn mızıkası ise susar. O anda, tahtında birden doğrulan padişah, mızıkaya çalmasını emreder.

Bir Cuma günü, Ermeni komitacılarının selâmlık dönüşü bomba attıkları sırada ne sararma, ne titreme belirtisi gösterir. Eğer, camii kapısında Seccadecibaşı İzzet Bey, sultanı bir iki dakika lâfa tutmasaydı, padişah yaşama veda edecekti. Bomba atları, arabaları, asker cesetlerini havaya uçururken padişah, doğruca camiye gireceği yerde, metin adımlarla tehlikenin üzerine yürür. Hem de kendi kullandığı arabanın hayvanlarını yiğitçe sürerek. Birkaç adım sonra cesaretini kanıtlamak istercesine paytonu durdurur. Tüfekçi Bölüğü Komutanı Arnavut Tahir Paşa'ya "Zabitânın miktarını anlayınız. Acele isterim" diye ferman buyurur.

Sözü edilen Ermeni suikastının aslı geçmişteki bir intikam olayına dayanır. Osmanlı Bankasını basıp tüm müslümanları kılıçtan geçirmeyi hedef alan saldırıyı öğrenen Devletlû, Ermeni komitacıları gümrük hamallarına sopayla tepelettirir. Eğer, bir gün sonra, "yeter" demeseydi, Memalik-i Osmanîde Ermeni kırımı olacaktı.

Yedi düvele söz geçirten Osmanlı padişahı, "İstanbul'a elli bin kişilik askerimle seyyah geliyorum" diye haber yollayan Rus çarına: "Buyur! Ben de yüzbin askerle karşıcı çıkıyorum!" şeklinde yanıt verir. Koca Alman İmparatorunu, Acem Şahını, tanınmış Avrupa krallarını ayağına kadar getirtir.

Doğal yıkımlardan kılı kıpırdamayan, Ermeni komitacılarının attığı bombanın üstüne yiğitçe giden, yabancı ülke hükümdarlarına açıkça meydan okuyan Abdülhamit II, yalnız jontürk meselesine çare bulamaz. Nerede olursa olsun, jontürk sözünü duyunca beti benzi kaçar, "Falanca da jontürk imiş. Filânca da jontürk olmuş" yolunda jurnal alınca eli ayağı dolaşır. "Hem de eksik olmayın beni korkuttunuz" diye her jurnale büyük paralar vererek... Çevresinde yer alan kulları da, Beşiktaş Muhafız kulu, Fehim Paşa kulu, Serasker Rıza Paşa kulu, Ebülhüda, Şeyhülislâm efendi hazretleri onu bu korkulu meselede yapayalnız bırakmışlardır.

Saray-ı Hümayun'da çalışan yaver Mahir Efendi, tüm sadakatıyla bağlandığı padişahın yüce bir varlık olduğuna inanmıştır. Ona göre, padişahlar peygamber postunda oturdukları için keramet sahibidirler. Her emirlerinde bir hikmet vardır. Bu nedenle, ona hainlik edenin iki gözü kör olur. Böylesine ilâhi bir mertebede oturan kişi, asla kul taifesiyle bir olamaz.

Efendimizin emrinde çalışanlara da gayet iyi davrandığını, üstün yeteneklileri ihsanlarıyla değerlendirdiğini, özellikle vurgulamıştır. Sarayda çalışan hizmetlilere, bilinenin tersine insancıl davranmış, onların her sorunlarıyla yakından ilgilenmiş, emeklerinin karşılığını hem manen, hem de maddeten fazlasıyla ödemiştir. Sözel geliş, marangozhanede bir yere, çiviye yumruğuyla çakan Hasan Usta'yı izleyen padişah, ona hemen orada "kahraman" lâkabını vermiştir. Aynı şekilde, sarayın altı köşeli salonuna taktırılmak istenen gizli kapıya tam ölçü almayan İtalyan ustabaşıyla kavga eden Mahir Efendi yaptığı sağlam kapıyla Şevketlû'dan büyük bahşiş kazanır.

Emrindekileri adları, sanları, nereli olduklarıyla bilen, "evlâtlarım" diye benimseyen padişah, onlarla yiyeceklerine, içeceklerine değin ilgilenir. Hizmetliler de Sultan'dan gördükleri bu izzet ü ikram karşısında ona canla başla hizmet edip ömrüne dua ederler.

Padişah tarafından çeşitli nişanlar verilen, rütbesi paşalığa kadar yükseltilen Mahir Efendi'nin paşa olmasına iki yıl kala, 1908'de, Meşrutiyet olayı gelip çatar. Kimi gruplar ellerine bayrak alarak sokağa fırlarlar. Yurt dışına kaçan jontürklerle sürgündeki padişah düşmanları İstanbul'da toplanırlar. Bendegân, gölgesinden korkar hale gelir. Gelecekleri artık kararmıştır. Din, namus, vatan, memleket, millet, ümmet, vb. kutsal değerlerin tehlikeye gireceğine kesin gözüyle bakılır. Devlet gemisini iç ve dış tehlikelere karşı maharetle yöneten, devlet ve milleti günde üç dört kez sarsıntıdan kurtaran, padişaha apaçık dil uzatılır, türlü tehditlerde bulunulur. Bu olup bitenlerin başlıca sorumluları çevresini alan hainlerdir. "Gavur farmasonları" neredeyse yönetime el koyacaklardır. Özgürlük bir süre daha müslümana yaramazdı. Ümmet-i Muhammediye için şeriattan başka çıkar yol düşünülemezdi. Var diyen de kipkızıl kâfir sayılırdı.

Abdülhamit II'nin mevcut yönetimine karşı ilk Jontürk kıpırdanışları böyle başlar. Elleri bayrakları alıp sokaklara dökülen heyecanlı delikanlılar gerçekte memleketi nereye götüreceklarini bilemezler. Amaç, salt, Abdülhamit II'nin yazarlara, aydınlara karşı işlettiği kıyım düzenine son vermek, halk tabanına uzanan geniş soluklu özgürlüğü getirmektir. Yönetim değişikliğinin her an beklendiği bu sancılı dönemde dinin direği olan ulema sınıfı, ülkenin selâmeti adına şöyle bir çare bulur: Mart ayı içinde aldığı karar üzerine bütün mektepli subaylar katledilecektir. Okuma yazma bilmeyen subaylar, özellikle çavuşlar, bu amaçla 31 Mart günü sevinerek işe koyulurlar. Mekteplilerle mektepsizlerin vuruşması olarak gösterilen isyanı Hareket Ordusu bastırır. Selânik'ten gelen, Bulgar, Sırp, Yunan komitacılarından oluşan birlikler, padişah yanlılarınınca "eşkiya gürûhu" ya da "Rumeli çingeneleri" aşağılamalarıyla anılır. Serasker Rıza Paşa, "Ruhsat ver padişahım, iki bölük efratla hareket ordusu denilen eşkiyayı tuz gibi eriteyim!" diye diretirse de Zât-ı Şahane, müslümanlar arasında kan dökülmesine razı olmadığı için tahttan ayrılmayı uygun bulur. Selânik'teki köşküne yerleşmesi demek, başını vermesi demektir. O halde, istibdat hükümdarları için baş

vermektense, Hâmit onbaşı, Kızıl Sultan lâkablarıyla yüzlerine tükürülerek alaşağı edilmeleri büyük bir başarıdır.

Efendisine kanıyla canıyla bağlı bir bende olan Mahir Efendi, Abdülhamit II'yi son soluğuna kadar Tanrı'ya duyulan saygıyla anıp sevmiştir. Padişah sevgisi ve saygısı, ona hiç düşünme fırsatı verilmeyen öğretilmişti. Zât-ı Şahane'nin özlemine dayanamadığı için onun sempatik bir resmini edinir, -Mustafa Kemâl'le birlikte Kuva-yı Milliye hareketine katılmasına rağmen- zaman zaman tıpkı Kur'an hürmetiyle indirip taktığı resmini seyrederek, Yıldız'a ait tatlı anılarını tazeler. Yavere göre, hiçbir suçu olmadığı halde tahttan indirilmekle Abdülhamit II'ye büyük haksızlık yapılmıştı.

Yazar, bu bölümde istibdat yönetimlerinin analizini yaparak uzun süre istibdatla yönetilen talihsiz ülkelerin iç ve dış politikalarındaki başarısızlıkları doğal karşılar. Görüşlerini şöyle açıklar:

"Uzun müddet istibdatla idare edilen bahtsız memleketlerin tarihlerinde, Balkan harbi gibi acaip vakalar daima görülmüştür.

İstibdat, dünya üzerindeki bütün meziyetleri -Kurnazlığa varıncaya kadar... Çünkü kurnazlık da bir çeşit meziyet sayılmaya başlar- müstebite mal ederek yaşar. Meziyetler ancak müstebite mal edildikten sonra, ondan millete geçerler ve mutlaka millette de mevcut sayılırlar. Müstebit, Allah tarafından, milletin başına kondurulmuş bir Devlet kuşudur. Onun sayesinde yaşanır, onun sayesinde mesut olunur, onun her şeyin hakkından geleceği, bütün dünyaya kılıç çekip, bütün dünyayı yeneceği şüphesizdir. Ona itaat eden bir millet, bütün bu ilâhi meziyetlere sahip olmuş demektir. Ona itaat etmeyenler ise birtakım vatan hainleri, bozguncular, dinsizler...

Allah, evvelâ müstebitle sonra müstebitin hükmettiği milletle beraberdir. Allah da beraber oluverince kötü Bulgar, kötü Yunan, kötü Sırp şurada kalsın, yedi güvel ayaklansa, efendimizin sayesinde haklarından geliriz. Zaten bir müslüman tamam on tane kâfire bedeldir. Bir kere küffara şehid olmak var mı bakalım? Ne haddine! Müslümanın kalanı gazi, öleni şehit! 93'de yenilmenin sebebi, efendimizin namussuz vüzerasından... İşi bildirmediler, yanlış haber verdiler. Gazi Osman Paşa'ya imdad gönderilseydi, mağlubiyet ne mümkündü? Zaten mey-

danda herşey! Yunan kralı ne demiş? "Ben Osmanlı ordusuna yenilmedim. Balkanı Osmanlı piyadesi zaptetmedi. Ön saflarda döğüşen yeşil sarıklı dervişler zaptetti. Kılıçlı, teberli dervişler!" demedi mi?

33 senelik dehşet devri, hareket ordusunun yürüyüşüyle fakat pek de kan dökülmeden göçüp gidince, galiba jontürklere de bir celâdet gelmişti. Hiç kimse, ihtilâlde muvaffakiyetin birinci şartını ihtilâlcilerin kuvvetinden ziyade istibdadın artık idare edemez hale gelmesi olduğunu hesaplamamıştı.

Darülfünûn talebelerinin (Harp isteriz) naraları bu yanlış hesabı gösterir." ¹¹¹

B. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ

Makedonya dağlarında komitacı kovalayan, çete savaşları yapan ittihatçılar, tahananca gücüyle birkaç saat içinde telgrafla ilân ettikleri Meşrutiyet'in gerçekte, bilincinde degillerdir. Rumeli'den estirdikleri özgürlük rüzgârı birçok masumun can kaybına yol açar. Ama, sonuçta beklenen değişikliklerin hiç biri gerçekleşmez. Külâhında, "Ya hürriyet, ya ölüm" yazılı süvari neferi, atının tökezlemesi sonucu fecii şekilde ölür. Onun yerde debelenişini gören yazarın annesi Canseza Hanım da henüz doğmamış yedi aylık yavrusunu yitirir. 20 yaşındaki delikanlı da yedi aylık yavru da ne için öldüklerini bilmeyen özgürlük kurbanlarıdır. Böyle gürültülerde ne için öldüklerini bilmeyenler ölürlər, ne için yaşadıklarını bilenler ise kısa bir süre sonra işlerin eski biçimini alacağından yararlanma kurnazlığını güderler.

Meşrutiyet'in gelişiyile siyasal ve toplumsal düzende köklü değişiklikler olduğundan sözedemeyiz. Özellikle orta halli ve yoksul kesim için durum aynıdır. Başlarında gene bir "efendi" vardır. Ama, adı Hâmit değil de Reşat'dır. Gene, askerler selâmlığa çıkıp, "Mağrur olma padişahım, senden büyük Allah var!" diye vargüçleriyle bağırırlar.

Her şeyden önce, uğranılan Balkan bozgunu, ittihatçıların aleyhine yazılan bir eksi puandır. Osmanlı ordusu neden, nerede yenildiğini anlamadan ve tek tüfek patlatmadan kaçmağa başlar. Olaya önce

¹¹¹ Bir Mülkiyet Kalesi, Bilgi Yay, Ank. 1977, s: 151-152.

inanmayan İstanbul, hürriyetin kâbesi Selânik düşünce, ayılır. Fakat üzüntüsünü bildiremeden Edirne'nin sarıldığı haberini alarak bir cephe şehri haline gelir. Senelerce orduya asker vermeyen başkent, panik bile göstermeden siner. Çatalca'da son gayretle döğüşülürken yenilginin suçu hürriyetçilere yükletilmeye çalışılır. Eğer, Sultan Hâmit, tahttan indirilmeseydi başımıza bu felâket gelmeyecekti. Otuz üç yıl, milletin burnunu kanatmadan memâlik-i Osmaniye'yi yöneten yüce padişaha yapılan hakaret ergeç karşılığını bulacaktı. Bir ara Bulgar'la Yunan'ın birbirine düştüğü sırada, Osmanlı ordularının -Rumeli tamamıyla elimizden çıktığı halde- Edirne'yi geri alırları tüm memlekette bayram sevinci yaratır. İttihatçılar zaferin gururunu taşırlar. Herkes başarıyı kendisine, yenilgiyi düşmanına mal eder. Otuz üç milyonluk bir ülkenin bir iki ayda düşmana yenilmesi bir utanma hissi vermez. Suç, yönetimi daha önce Enver Paşa'ya bırakmayanların üstünde kalır. İttihatçıların izledikleri politikaya göre, Rumeli'nin elden çıkması bir bakıma iyi olmuştur. Bulgar da Yunan da belâyı isteyerek başlarına almışlardır. O halde çekeceklerdir. Daha önemlisi, Balkan savaşı sayesinde Talât Paşa'nın Büyük Kabine'ye karşı gelmesi kolaylaşmıştır. Yoksa, iktidar için daha çok bekleyecekti. Oysa, öte yandan Bulgar'ın tüm Rumeli'yi kana boyamasından, kadınların ırzına geçmesinden, gebelerin karnını deşerek çocukları süngüye takıp dolaştırmamasından, yaşlıları camiye sokup toptan yakmasından söz edilmez bile.

Meşrutiyet döneminin acıklı olaylarından biri de Mahmut Şevket Paşa'nın padişah yanlılarınınca boşu boşuna öldürülmesidir. İttihatçıların yiğitlik ve dürüstlük simgesi komutanları için İngiliz, "öyle iki tane Paşam olsa... Dünyayı alırdım" demiştir.

"Harp isteriz" diyerek Bâbiâli'yi basanların dünya çapındaki başkomutan Nazım Paşa'yı öldürmeleri de aynı bilinçsiz davranışın sonucudur. Bunlar, savaşın ne olduğunu bilmeyen maceraperestlerdir. Ordular dağıtan, donanma bozan gerçek kahramanlardan habersizdirler. Savaşların, manzumelerdekinden başka türlü olduğunu henüz anlayamamışlardır. Bütün hesaplarda düşmanı önüne katarak hiç durmaksızın yorulma sözünü bile etmeden, postalları eskitmeden kovalayıp zafere erişmek vardır.

C. İTTİHATÇI BOZGUNLARI

Sırbistan'da, Avusturya-Macaristan veliahtının öldürülmesiyle başlayan I. Dünya Savaşı'nda dünya devletleri, önce birer birer, sonra ikişer üçer birbirlerinin gırtlığına sarılırlar. Osmanlılar, ilk adımda, buna "Kâfirler bize değmesinler de birbirlerini yesinler" diye sevinirler. Uzaktan zevkli bir güreş seyretmeye benzeyen savaşta, Belçika'yı alıp Fransa'ya giren Almanların başarısına dua edilir, ardından Rusya'nın ele geçirilmesi sabırsızca beklenir. O zaman, zaferi kazanan imparator Vilhelm ile Hindenburg'un müslüman olacaklarına kesin gözüyle bakılır.

Bu arada, akıllara hayret veren bir hızla ilerleyen iki Alman zırhlısının Osmanlılara hediye edildiği söylentileri çıkar. İstanbul'un görmeye fırsat dahi bulamadığı gemiler, Çanakkale'den girip Karadeniz'e çıkmışlar, Sivastopol'u top ateşine tutmuşlardır. Bu zırhlılarla dünyaya kılıç çektiğimizi sanan kimi gafiller, cihâd-ı ekber sesleriyle I. Dünya Savaşı'na girdiğimizi duyururlar.

Öte yandan Tanin gazetesi, Mısır'ı zaptedip Habeşleri kurtardıktan sonra, Güney Afrika'ya kadar tüm kıtayı tarayarak müslümanları düşman çizmesinden kurtarmaktan söz eder. Basra Körfezi ve Bağdat üzerinden hareket eden iki kol, Hindistan'a ulaşıp Hintlileri Çin müslümanlarıyla birleştirecek. Kafkasya'ya giden kuvvetler ise, Anadolu'yu Turan'a yol yapacak, Kırım Hanlığını, Ruslardan koparacak, tüm Rumeli'yi, Adalar'ı -Kıbrıs, Malta hatta Pantelarya- Osmanlı egemenliğine geçirecek, böylece Kızılelma'ya -Kutsal Roma kentine- değin uzanılacaktı. Bir yanda Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve biz, öte yanda tüm dünya karşı karşıya gelecektik. Balkanlar'da yenik düşen ordumuz, şimdi bu şerefi kazanacak, yitirdiği onuruna yeniden sahip olacaktı. Çöktüğünün bir türlü farkına varamayan Osmanlı Devleti, hâlâ fetih peşinde koşmakta, dünyaya egemen olma hayalleriyle kendini avutmaktadır.

Akdeniz'deki kapandan kurtulup Boğaz'lardan geçen Goben ve Breslav'ı, hükümet kabul etmeseydi bile, onlar gene silâhtan arındırılmış haliyle limanlarımızda demirleyecekti. Almanya güçlü hasımlarıyla oturduğu kumarı mutlaka kaybedeceğinden gemiler karşılıksız bizim olacaktı. Nitekim, Enver Paşa, gemiler Çanakkale'ye yana-

şınca, istihkâm subaylarına, "Onları bırakın! Peşlerini kovalayan İngiliz, Fransız zırhlılarına ateş edin!" buyruğunu verir. Savaşa, bu kurnaz yolla İttihatçılar tarafından büyük ideallerle girildiğinden sadrazam Sait Halim Paşa'nın bile haberi olmaz. Neden sonra, Enver Paşa'nın yaptığı bir şakayla öğrenir.

Oysa, halk Afrika'da kazanılacak sömürgelerden, Hindistan ve Çin-i maçin imparatorluğundan, Türkistan'dan, Kürdistan'dan, İran'dan, Turan'dan, Kırım'dan, Kızılelma'dan bir şey anlamaz. O, Türk ocaklarından perde perde yükselen fetih çılgınlıklarını duymaz. Yalnız, bir daha yüzünü göremeyeceği babasına, eşine, oğluna, kardeşine, sevgilisine özü yanar, ağlamaktan göz pınarları kurur. Konyak müptelâsı padişah Sultan Reşat'da direnme kapasitesi bulamayan başkumandan vekili Enver Paşa, sultana damat olma gururu ve savaşın şerefini üstlenme gayretiyle işe koyulur.

Osmanlının sonu Balkan yenilgisinden belli olur. İttihatçılar için acı bir deneyim olması gerekirken hiç ders alınmaz. Müttefik devletler arasında yer almış, onlarla birlikteymişiz gibi görüldüğümüz halde, I. Dünya Savaşı'na yapayalnız gireriz. Gerçekte, Almanya kendine ortak bulmuştur. Yazar, bu konuda, Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya'nın dostluğunu, babasının padişah Abdülhamit II'yle olan ilişkisine benzetmiş. Bu arkadaşlıkta her zaman rahat olan padişaktır. Fazla iltifattan da yüz asıklığından da sıkılan hep babasıdır. Tıpkı Almanya karşısında Osmanlı Devleti gibi.

Kemal Tahir'in "tarihsel felâket" olarak nitelediği ve her romanında bir vesileyle sözünü ettiği İttihat Terakki'nin Osmanlı İmparatorluğu'nu I. Dünya Savaşı'na sokma yanlışlığına ilişkin görüşleri, babasının ağzından şöyle aktarılır:

"Birinci Cihan harbine Osmanlıların neden "Seferberlik" dediklerini anlamak kabil değildir. Bu herhalde, orduya asker vermeyen İstanbul'dan, ilk defa bol bol kurban istediği için olmalı.

İttihat ve Terakki'nin, bilhassa Balkan harbinden hemen sonra, yetmiş iki buçuk milleti barındıran darmadağın bir memleketi, o kadar isteyerek niçin harbe soktuğunu da anlamak müşküldür. Dünyada gelmiş gelecek bütün zafer ümitlerini tartan terazileri içinde bu kadar hilelisini bir daha bulmak mümkün olmaz.

Millete vadettiklerini veremeyen hükümetlerin harbe, bir avutma çaresi olarak başvurdukları söylenir. Millete vadettiğini vermeden, ondan canını istemek fena bir alışverıştır. Yapana (Tüccar) bile demezler, (dolandırıcı) derler.

İyi ama, Balkan'da tek tüfek atmadan kaçan ordu, iki sene sonra Çanakkale'de neden dayandı? Halife'nin Payitaht'ını doğrudan doğruya müdafaa ettiğinden mi? Yoksa, denizden gelen düşman kendisini ürkütmediğinden mi?

Mahir Efendi'ye kalırsa, ne birincisi, ne ikincisi... Onyediy ay, Çanakkale harbinin en sıkışık sıralarında, oradaydı. Fikrine bakılırsa, o iş de diğer işler gibi -ama küçük olsun, büyük olsun...- nasılsa iyi başlamıştı. (Nitekim, Kafkasya'da aynı iş fena başladığından fena bitti) Sonra asker Çanakkale'ye vapurla götürülüyordu. (Bu hal, kaçacak yer yok gibi bir his verir) Boğazda dağ gibi düşman zırhlılarının batışını seyretmişlerdi. Dağ gibi ejderhaların geçemediği yerden, etli kemikli İngiliz askerini bırakmak akıl almaz bir kancıklık olurdu. Sonra düşmanı kovalayarak yabancı -Gurbet- topraklarına gidilemiyordu. Oralara, köyleri gibi alışverişmişlerdi. (Köylü, köyünü başka türlü müdafaa eder) Yer, daracık olduğundan yaralılar derhal çekiliyor, harp yeni başladığından dinç takviyeler derhal geliyordu. Uzaktan, pek uzaktan, bulutların ve sislerin arasından atılan güllelerle ölmek mukadderata -Alın yazısına- inanmış insanlar için pek kolay anlaşılır bir hadiseydi.

Velhasıl, Çanakkale, yedi düvele yol vermedi" ¹¹²

"Ama belki Abdülhamit II başta olsaydı, bu felâketlerin hiçbiri başımıza gelmezdi" düşüncesinde ısrar eden yazar, Çanakkale savaşının başarısını hiç bir şeye öfkelenmeyen, imanlı Anadolu askerine bağlar.

Bir yandan Anadolu, yediden yetmişe cephelere asker gönderirken öte yandan, torpillenen Barbaros Hayrettin Zırhlısının, 1200 kişilik mürettebatıyla batması da yalnız, denizci yetiştiren fıkara semti Kasımpaşa'ya değil, tüm İstanbullulara yıllarca unutamayacakları bir yas tutturur.

¹¹² Bir Mülkiyet Kalesi, Bilgi Yay, Ank. 1977, s: 167-168.

Memleketin içine düştüğü çıkmazı yeterince değerlendiremeyenleri de, Altay'lara dayanmaktan söz edecek kadar ütopi içinde yaşarlar.

Almanların yeni bir saldırıya hazırlandığını bir vuruşta Fransa'yı söküp alabileceklerine inananlar, Osmanlının da doğuya doğru yayılmasını zorunlu görürler. Bu uzak tasarıyla, daha gitmeden, Kafkasya, bizim olmuşcasına sevinirler. "Kızılelma" idealini benimseyenler, sanki, kurtarılacak vatan Anadolu bizim değilmiş gibi Altaylar'ı kurtarma saplantısına kapılırlar. Çünkü, onlara göre, bizim anayurdumuz Anadolu değil Altay'lardır, Türk'ün, Türk'lüğün beşiğidir. Oradaki altmış milyon Türk, Rus süngüsünden kurtuluş beklemektedir. Ama, Abdülhamit bendelerinin bundan hâlâ haberleri yoktur.

Kafkasya faciası korkunç bir kâbus olarak bilinçaltına yerleşen, akıl sağlığı tamamen bozulan savaş sakatı Selim Efendi, otuz bin gencin cesetlerinin karların altından çıkarıldığını söyler. Doksan bin kişiyle girişilen bu seferden ancak üç bin kişi memleketine dönebilmiş, seksen-yedi binini Allahuekber dağları yemiştir. Yönetimi iyi planlanmayan, zamanı iyi seçilemeyen Sarıkamış seferi, sözcüğün tam anlamıyla felâkete yol açar. Ayrıca, "Anadolu, dört yandan düşman çizmesi altında inlerken anayurda gitmeğe hiç gerek yoktu" görüşünü savunan yazar, bu tarihsel yanlışlığın sorumluluğunu Enver Paşa'nın kişiliğinde ittihatçı şeflerine yükler. Asker arasında korkusuzluğu ve güvenilirliğiyle tanınan başkumandan vekili Enver Paşa, "Taarruz ilkbaharda olacak" diye buyurduğu halde, orduyu kışın en şiddetli zamanında aç-susuz, yarı donmuş halde, tıpkı tavşana kobay salar gibi ölüme terketmişler, ailelerinden ebediyyen ayırmışlardır.

Yazar, Yakup Cemil'in Harp Divanınca kurşuna dizilmesini de çok haksız bulur. Osmanlı Devleti birkaç kişinin sözüyle girdiği I. Dünya Savaşı'nda yenik düşmüştür. Bu acı sonuç karşısında, "Tek yol barış" sloganını ortaya atanlar olmuştur ki, bunlardan biri de Yakup Cemil'dir. Barışa karşı çıkan kimi gruplar ise, kaybedildiği halde savaşa devam edilmesinde direnirler. "Başımızdaki birkaç kişi de olsa mademki Türk ulusu adına savaşa girme kararı aldılar, o halde Türk olarak verdiğimiz sözden asla geri dönemeyiz. Ulusal onurumuzdan ödün veremeyiz" görüşündedirler.

Oysa, dünya devletlerin tavrı açık ve kesin değildir. Çıkarları ne taraftaysa o tarafa dönerler. Sözgeleş, Almanya, İtalya ile beraberken aldığı ani bir kararla İngilize müttefik olması herkesi şaşırtır. Savaşın ekonomik buhranından namuslarını, şereflerini yitirecek kadar zarar gören Türklerin daha çok sefalet çekmelerine razı olmayan, -üstelik kaybedilmiş bir savaş için başka çıkar yol olmadığı gerçeğini bilen- Yakup Cemil'in barışı savunması son derece mantıklıdır.

İzledikleri Alman güdümündeki dış politika yüzünden ülkeyi düşmanlarla doldurmakla suçlanan ittihatçıların siyasal iktidarları dönemlerinde de tutarlı bir ekonomi politikası güttükleri söylenemez. "Türkten tüccar yetişsin" zihniyetinden yola çıkarak her türlü vurguna göz yumarlar. Özellikle, savaş yıllarında, orduya müteahhitlik yapan, iase veren adı sanı duyulmamış kişiler, büyük parayı toplayarak adamakıllı yüklerini tutarlar. Kaltabanoğulları gibi. Hükümet, iktisat politikasını, her biri Karun kadar gelişen türedi zenginler üzerine kurar. Bolşevizmle Rus Çarı'nın başına gelenlerden ders alan Talât Paşa, temelde zengin tabakaya dayanan, yoksulları da zenginlerin aracılığıyla kalkındırmayı hedef alan bir ekonomi politikası izler ki daha sonra bu görüş Mustafa Kemâl'in ekonomi anlayışına yansır.

D. ANADOLU KURTULUŞ SAVAŞI

a) Düşman İşgâli: Batılı saldırganların Anadolu'yu işgâli, Yunan'ın İzmir'e asker çıkarmasıyla başlar. Liman yetmiş iki buçuk milletin savaş gemileriyle dolu olduğu gibi kent de bir uçtan bir uca Yunan bayraklarıyla donanmıştır. Eskiden beri halk arasında "gâvur İzmir'i" deyimiyile anılan kent, şimdi tam anlamıyla gâvur olup çıkmıştır. Kordonboyu'ndaki sarhoş Rum palikaryalarının yanısıra, yerli Hristiyanların öncülüğünde içerilere doğru değişik yönlerde ilerleyen düşman kuvvetleri karşısında neye uğradığını şaşıran halk, panik bile göstermeden siner. Yıllardır kan ve ateş dolu cephelerden yenilgi yükünün verdiği utançla dönen yorgun orduyu bir yandan da düşmanı beklenen hatırlı konuklar gibi ağırlayan din adamı, ağa, eşraf gibi mütegalibenin gün geçtikçe artan baskı ve zorbalığı bunalır. Bu yüzden kimi oturduğu yeri tek kurşun atmadan Yunan'a teslim

ederken kimi de geçim sıkıntısıyla aylıklı çetelere yazılarak dağ padişahlığı yapan efelerin yanına sığınır. Gerçek savaşı ise, vatan anlayışı ulusal şeref, ırz ve namusla özdeşleşen, her ne pahasına olursa olsun topraklarını sonuna kadar savunan, sözü edilen kutsal değerler uğruna canını vermeye hazır kahraman halkımız ile bir avuç milliyetçi subay yapar.

Ege yöresi halkı, uğradığı batı saldırısının ilk sersemliğiyle tek tüfek patlatmadan yaşadığı bölgeyi düşmana teslim ederken, giderek yayılan işgâlin İstanbul'u da içine alması, halkı çok öfkelen-dirir. Bir sabah, Köprü'de işgal kuvvetleri askerlerini, Boğaz'da yabancı gemileri gören İstanbul'luların öfkesi, ilk şaşkınlıktan sonra korkunç bir kine dönüşür. Öz yurdunda kendisini tutsak eden yabancı kuvvetlere nefretle bakar.

Ermeniler ve Rumlar işgâl polisinin emrinde tercüman olarak kullanılır. Yuhadiler de edindikleri işgâl devletleri bayraklarını ticaret aracı yaparak sigara kağıtlarının kapaklarına bastırırlar. Çarşı esnafında, Ayasofya'nın minaresinde haçlı resimleri asılıdır.

Gülhane Parkı'nda çarşafli müslüman kadınlara sarkıntılık etmek isteyen Senegalli zencilere engel olan polis Cemil Efendi, İşgâl Orduları Harp Divanı tarafından Guyan'a sürülür.

Ahlâk kavramından hiç sözedilemeyecek kadar ahlâksızlığın kol gezdiği İstanbul'da, Avrupalı askerler, güpegündüz üstü açık arabalarda kadınları kucaklarında nara atarak geçerler.

İşgâl subayları bir yandan Kuva-yı Milliye taraftarlarına enakla gelmedik işkenceler yaparlarken, öte yandan tavukları tepesi aşığı taşıyan Türklere yüklüce cezalar yazarak her itirazda cezayı artırırırlar. Yaklaşık beş yıl, insan mezbahası haline gelen dünyada hayvanları koruyup insanlara eziyet etmeleri batıllıların şaşılası davranışlarındanadır.

b) Ulusal Güçler: Türk ulusunun batılı güçlerce sömürge edilip karanlıklara gömülmek istenildiği günlerde, adı yavaş yavaş Anadolu'ya yayılan bir isim duyulur: Mustafa Kemâl, Samsun'dan bir güneş gibi doğup ışıklarıyla Anadolu'yu aydınlatan Mustafa Kemâl'in amacı tutsaklık zinciriyle bağlanmak istenen Anadolu halkını örgütleyip Türk ulusunun ancak ve ancak bağımsız yaşayabileceğini tüm dünyaya

göstermekti. Padişahın ordu müfettişliğinden istifa edip onun verdiği nişan ve rütbeleri bir çırpıda atacak kadar milliyetçi olan Mustafa Kemâl, bu düşünce ve inançla Sivas ve Erzurum'da kongreler kurar, Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Reisliğini üstlenir. Güvendiği Anadolu halkıyla beraber, düşmanla işbirliği yapan Osmanlı saltanatının da karşısına dikilir.

Yarı sömürge bir ülkede, günün tek adamı haline gelen Mustafa Kemâl hakkında önceleri kuşkuyla düşünülür. Onun da vatani parçaladıktan sonra çekilip giden Niyazi ve Enver Paşa'lar gibi memleketin geri kalan kısmını batırmasından korkulur. Eskidan paşalar savaş kazanır, düşmandan kale alırlardı. Şimdikiiler ise eldeki toprakları da düşmana teslim ediyorlardı. Dedikodular giderek çoğalıyordu. Bir söylentiye göre, padişah, din ve millet düşmanı idi. Bir başka ağza bakılırsa, müslümana geleceği vaad olunan Mehdi Resûldü. Halife efendimizle anlaşmış, efendimiz, onu, "Var yürü! Memâlik-i Mahsûse-yi Şahanemi düşman yedinden halâs eyle... Du'am seninle beraberdir" demiş de elaltından Anadolu'ya geçivermiş.

Çanakkale'de Mustafa Kemâl'le birlikte döğüşen yazarın babasının yüreği, Paşa'dan yanadır. Anafartalar'da onun gözünü budaktan sakınmaz bir komutan olduğunu görmüştür. Fakat, bozgun da apaçık ortadadır. Yunan kumandan ve subaylar, teslimiyetçi mülkî amirlerin yardımıyla içerilere doğru hızla ilerlemekte, İzmir'den sonra Torbalı, Salihli, Soma, Akhisar, Söke kasabaları da birer birer düşman eline geçmektedir. Her ne kadar Bergama'daki Yunan kuvvetlerini basıp halka güç veren Ali Bey gibi üstün nitelikli komutanlar ya da elden çıkan yerleri geri alan Demirci Efe çetesininki gibi kısmî ve geçici başarılar varsa da genel olarak işgâl, umutsuzluk yaratır. Silâh ve cephane yoktur. Halk, ulusal savunma gücü ve bilincinden yoksundur. Düvel-i muazzama tümüyle Osmanlıya düşman kesilmiştir. Vaktiyle, Almanla müttefik iken keçesini sudan çıkaramayan bir milleti, şimdi Mustafa Kemâl tek başına nasıl kurtarabilir diye düşünür.

Umutla umutsuzluk arasında bocalarken gene de tek kurtuluşun Mustafa Kemâl'de olabileceği inancıyla Ankara'ya onun yanına gider. Paşa'yı, Hacıbayram Camiinde, Kuva-yı Milliye'nin başarısına Kur'an okuyan hocaların arasında bulur. Ankara'dakiler, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nı ustalıkla yöneten değerli komutana "Yaşasın!" sesleriyle

içten dua ederlerken, İstanbul'daki, hocalar da "Kahrolsun!" haykırışlarıyla beddua ederler. Hatta, islâmın en yüksek uleması bilinen şeyhülislâm, Mustafa Kemâl'in katline fetva çıkarır. Yanında, yer alan hoca Abdülaziz Mecdi Efendi, Hacıbektaş'tan Çelebi Cemalettin Efendi, Karahisar milletvekili Hoca Şükrü Efendi, müftü Rıfat Efendi, Paşa'nın kişiliğinde bayraklaşan ulusal kurtuluşu lânetleyen yobaz din adamlarıdır.

Ancak, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın ilk basamağı olan İnönü zaferleri Paşa'yı alkışlayanları haklı çıkarır, onu şef mertebesine yükseltir. İstanbul hükümeti, bu zaferle Millî Mücadele tarihindeki yerini sağlamlaştıran Ankara'yı, Londra'daki barış konferansına çağırır. Fakat, İstanbul hükümetini tanımayan Mustafa Kemâl, delegenin mutlaka Ankara hükümetinden gönderilmesinde ayak direr.

Eskişehir'e giren Yunan Kuvvetleri karşısında Türk kuvvetlerinin Sakarya'nın doğusuna doğru çekilmek zorunda kalması Ankara'yı telâş ve korkuya boğar. Meclis, büyük bir öfkeyle ayağa kalkarken, ordunun yenilgisinden Mustafa Kemâl'i sorumlu tutar-Mersin milletvekili Selâhattin Bey gibi- kimi milletvekilleri de savaşın artık tamamen kaybedildiği, durumun bir daha lehimize dönemeyeceği inancıyla Paşa'nın mağlup bir ordunun başına geçerek mahvolmasını isterler. Öneriyi benimseyenler ise, ordunun, kendisini toparlamadan yeniden savaşa girip başarısız olma olasılığından söz ederler. Böyle bir tavrın halkta tüm umutların yitirildiği sanısını uyandıracığından kuşku duyarlar. Henüz son kozun oynanmadığı gerekçesiyle, Mustafa Kemâl'in son umut olarak son boğuşmaya saklanmasını uygun görürler.

Başkumandanlık Ünvanı: Mustafa Kemâl ise, Meclis Başkanlığına sunduğu önergede, genel istek ve arzu üzerine başkumandanlığı kabul ettiğini belirtir, ancak, bu görevi üstlenmekle elde edilecek yararları büyük ölçüde değerlendirmek, ordunun maddi ve manevi gücünü hızla artırmak, sevk ve idaresini en yüksek düzeyde yürütebilmek için TBMM'nin haiz olduğu yetki ve selâhiyetleri fiilen kullanma koşulunu öne sürer. Ulusal egemenliğe ne denli bağlı olduğunu millet nezdinde pekiştirebilmek üzere, bu selâhiyetin üç ayla sınırlandırılmasına da razı olur. Yalnız meclisin manevi kişiliğinde bulunan Başkumandanlık ünvanının tek bir kişide toplanmasına tepki gösteren kimi milletve-

killerine karşın, öneri, çoğunluğun oylarıyla kabul edilir. Buna göre, Mustafa Kemâl Paşa'nın vereceği her emir artık kanun demektir. İlk olarak çıkarılan Tekâlif-i Milliye emriyle halkın canıyla, malıyla, emeğiyle ordunun yanında savaşa katılımı şart koşulur. Sözü edilen emirlerin yerine getirilmesinde İstiklâl Mahkemelerinin denetimi kararı alınır. Böylece, Mustafa Kemâl'in başkomutanlığında 22 gün 22 gece aralıksız süren Sakarya Savaşı, Türk kuvvetlerinin kesin zaferiyle sonuçlanır. Meclis, bu olağanüstü başarısından ötürü Mustafa Kemâl'i "müşir" rütbesi ve "Gazi" ünvanıyla taltif ve takdir eder.

Tasarısını Mustafa Kemâl'in hazırladığı Başkumandanlık Kanununun üçüncü kez uzatılması Ankara'daki uzun tartışmaları yeniden başlatır. Gazi'nin rahatsızlığından dolayı mecliste bulunmayışını fırsat bilen muhalifler, Paşa'nın orduyu komutansız bıraktığı haberini yayarlar. Herkese açık ve özgür tartışma ortamından cür'et alan gruplardan bir kısmı Mustafa Kemâl'in fevkalâde selâhiyetlerle donatılmış meclisin hakkını açıkça gaspettiğini iddia ederken, bir kısmı da onun memleket ve milletle ilgili ciddi kararları gizli oturumlarda kendi başına alarak gerçekleri millettten sakladığını, bu durumun da kamuoyunu huzursuz ve mütereddit ettiğini, halkın, Paşa'ya karşı güveninin sarsılabileceğini öne sürer. Başkumandanlık aleyhinde tavır takınan milletvekillerinden kimileri küçümseyici sıfatlar kullanarak, "vazifeler şahıslarla olmaz. Şahıs yoktur, millet vardır" vb. kurallar ortaya atarken kimileri de Yunan'a karşı haklı olarak geciktirilen saldırıyı fırsat bilerek düşmana taarruz edemeyeceğimizin anlaşıldığı saplantısındadır, başkumandanlığın bizim asıl görevimiz olan siyasete ve orduyu mali ve ekonomik yönden güçlendirme politikamıza engel yarattığı görüşünü savunurlar. Birtakım efendiler "Bşkumandan millete angarya yaptırıyor" diyerek bir bardak suda fırtına koparıırken, Kara Vasıf grubu da "Her yerde Bşkumandan vardır. Fakat Bşkumandanlık için ayrıca bir kanun yoktur" fikriyle zihinleri bulandırır. Bşkumandanın cephe gerisi işlerle uğraşmamasını isteyerek Sakarya Savaşı'ndan sonra kıpırdayamaz hale geldiğimizi buna bağlar.

Temelde, asla haklı ve gerçekçi nedenlere dayanmayan, salt kişiliğinden ve gücünden korkulan "tek adam"ı karalama niteliğindeki konuşma ve yaygaraları sabırla dinleyen Mustafa Kemâl verdiği mantıkve inandırıcı karşılıklarla mecliste büyük çoğunluğun güvenini kaza-

nır. Her ne pahasına olursa olsun 'Orduyu başsız bırakmayacağını' yüksek sesle duyurur. Bravo ve alkış sesleri arasında, Başkumandanlık Kanununun süresi üç ay daha uzatılır.

Anadolu Halkı: Mustafa Kemâl'in Kurtuluş Savaşı'nı birlikte yaptığı ve her fırsatta sonuna dek güvendiğini gururla açıkladığı en büyük destek Anadolu halkıdır. İstanbulluların özellikle saraylıların "Kaba Türk" dediği ruhen de bedenlen de güçlü ama kaba saba adamlar, yaşadıkları toprakları düşmana karşı canla başla koruma kollama görevinin kendilerine ait olduğunu bilirler.

Efendilerin bir bölümü Büyükkada Yat Kulübünde, "Harbi kaybetsek bile sulh-ı münferit lâfı istemeyiz. Biz söz verdik. Erkek kısmı tükürdüğünü yalamaz" diye büyük lâflar ederken, Isparta'nın Kanlıpınar köyünden Ali oğlu İsmail, hasta bir asker olarak düşmanla savaşa koşarken karın altında donup ölür. Yıllarca sefaletle mücadele eden yorgun vücudu buzlara yenik düşen 20 yaşındaki delikanlı, gerçekte savaşın anıtsal kahramanıdır.

Çanakkale'de bir süngü hücumunda düşmanı denize döken Türk bölümünden Yozgatlı Recep, İngiliz çavuşunu denizin içinde kovalar. Yaptıkları saldırıda süngüleri kabzalarına kadar göğüslerine girer. Denizde yarı bellerine kadar heykel gibi günlerce kalan cesetler, Çanakkale'nin dehşetini en somut biçimde gösteren maddî deliller olur.

Bayındır'lı Recep, çarıkları parçalanmış halde, hiç durmadan öksüren ve ağzından kan boşanan Çine'li Yusuf, eşi düşmanlar tarafından dağa kaldırılan Gemlik'li Niyazi, Horan'dan Kürt Musa, Sürmene'li İlyas, Hasankale dadaşlarından Ali Bey, Çorum'dan Çerkes Bekir, Gümüşhane'li Gürcü Memet, körpe vücutlarını yiyip bitiren bit salgınına, iliklerine değin işleyen keskin soğuğa, midelerini kazıyan dayanılmaz açlığa karşı Seferberlik'ten beri bıkmadan usanmadan döğüşen gerçek halk kahramanlarıdır. Ölümünden aman bulabilirlerse yaşama savaşını sürdüren, gözleri yaşartacak kadar yurt ve millet sevgisiyle yoğrulmuş vatanın sahici sahipleridir.

Kibirlemeyecek kadar büyüyen, sılayı özleyemeyecek kadar yorgun düşen Ahmet Çavuş'lar, Çankırı'lı Yunus Onbaşı'lar, Girit'li Hasan'lar, Haymana Kürtlerinden Kara Memo'lar, Konya Aksaray'dan

Mahmut'lar, Edirne'li Necati Usta'lar, Ali Karagümrük'ler ölenlere yanmaya vakit bulamadan, bitmez tükenmez bir güçle cepheden cepheye koşarlar. Çanakkale'de, İnönü'de, Sakarya'da, İzmir'de destanlar yaratırlar.

Balkan'dan beri Galiçya'da, Kanal'da, Trablusgarp'da, Sarıkamış'ta, Çanakkale'de, Anadolu'da en amansız koşullarda yiğitçe döğüşen Türk askeri, savaşa artık sigara tiryakiliği kadar alışmıştır. Cepheye giderken üzerinde düşünmez bile. Tıpkı bayramlarda yeni giysi giyip el öpme gibi, gerinip esneme, aksırma ya da öksürme gibi doğal gereksinme olmuştur. "Vatanı, milleti kurtaramazsan ırz, namus ayaklar altında kalır" dendiği halde, cephelere ırzı, namusu ayaklar altına bırakarak gidilmiştir. Memleket zaptetmek insana kibir verdiği halde kurtarmakta kibirlenme hakkı yoktur. Çünkü, en büyük bedeller ödenerek sahip olunan vatanı kitap ve nutuklardan çok başka duyguda ve idealde sevmek bu uğurda en yakınlarımızı ve hayatımızı vermek bir zorunluluktur. Nitekim, bu inanç ve bilinçle Fransız subayını vuran yazarın babası, İnönü'de savaştığında, bölüğündeki erlere, Victor Hugo'dan çevirdiği, "Kurşun bizim ayak teri ver suyunu sen Memiş" dizesini ezberletir.

Gerçek Yurtseverler: Anadolu Kurtuluş Savaşı'na katılanlar arasında korkusuz, yurtsever kadınlarımız da vardır. Hepimizin bildiği üzere, İngilizin İstanbul'u işgâlinde kaçacak yer arayan erkeklerle karşı, peçesini atan Halide Edip, batılı saldırganları protesto eder. Baştan başa siyah bayraklarla donanan Sultanahmet Meydanı'nda, işgâl ordularının huzurunda düzenlediği mitingte, yüzyıllar boyunca özgür yaşamış Türk ulusunun asla sömürge edilip tarihin karanlıklarına gömülmeyeceğini, ergeç bağımsızlık savaşı verip esaret zincirinden kurtulacağını tüm dünyaya haykırır. Yılgın erkeklere dönüp, "Hey erkekler nerdesiniz? Vatanı, milleti kime bıraktınız" diye kızgın bir sesle hitap eder, yüreksizliklerini kınayarak çarşafalara bürünmelerinin daha yerinde olacağını söyler, silâhlarını da döğüşmek isteyen cesur kadınlara vermelerini ister.

Tek başına, bir orduya bedel güçte, olan yiğit Türk kadını Halide Edib'in, her vatanseveri ağlatacak kadar heyecanlı mitingi ve kaçgüç döneminde öncü bir kadın olarak Anadolu'ya geçip Kuva-yı

Milliye'ye çalışması görenleri hayrete düşürür. Kendisini tanıyan ya da tanımayan tüm erkeklerde ulusçuluk bilinci uyandırıp Kurtuluş Savaşı'na katılımı kamçılar.

I. Dünya Savaşı'na ya da Anadolu ağzıyla Seferberlik'e tüyü bitmemiş çocuklar da katılır. Kendilerine çocukluk haklarının hiç bir şekilde tanınmadığı dönemde yetişmeleri, onları vaktinden önce olgunlaştırır, akıllı ve büyük bir erkek kişiliği kazandırır. İstanbul'un işgâl günlerinde, babasının, bir Fransız subayı ile sarmaş dolaş gezen Türk kapatmasını, Türklüğün onuru ve namusu adına vurmasını göz yaşları içinde göğsü kabarak izleyen yazar için, bu, ebediyete kadar saklanacak sorumlu bir erkek sırrı olur. M.M. Gizli İstihbarat Servisine çalışmasını, evde annesine anlatmayı, onuruna yakıştıramaz.

8-9 yaşlarında küçük bir çocukken millî mücadeleye yardım eden yazar, daha çok gizli görevlerde kullanılır. İşgâl polisine yakalanmamak, yerli Hristiyanların alay ve hakaretlerine uğramamak için müslümanlığın simgesi olan fesi çıkarıp yerine, bağız çevreler tarafından "gâvur icadı" diye tepki gösterilen, kullanımı uzun tartışmalara yol açan şapka takar. Rum çocuğu kılığına bürünerek ve dilsiz taklidi yaparak yararlı işler görür. Haberleşmek üzere, büyüklerin giremeyeceği yabancı uyruklu meslek sahiplerin evlerine hiç kuşku çekmeden rahatlıkla girip çıkar.

Türk Kurtuluş hareketine içten katılan Bulgar Georgiyef'in çörekçi dükkânına giden yazar, ondan Anadolu'ya gönderilecek silâh ve cephanenin miktarını ve yerini gösteren yazıyı alır. Yolda kulağına yapışan İngiliz polisi, onu, sık sık Bulgar'ın dükkânına gitmekle azarlar ve evini göstermesini ister. Hemen dilsiz taklidi yapan yazar, Ermeni dostları Mıgırdıç Efendi'nin evini gösterir. Yazarı görünce olup bitenleri anlayan madam, polise, çocuğun kendi dilsiz oğlu olduğunu ve Bulgar'ın dükkânına çörek almaya yolladığını söyler. Tehlikeden kurtulan çocuk, gizli yazıyı doğru, Beyazıt'taki evlerine yakın bir mescitte bekleyen hoca kılığındaki Kuva-yı Milliye'cilere teslim eder.

Türk devletinin varlığına yönelik batının haksız saldırılarını durdurmak amacıyla harekete geçen Kuva-yı Milliye'nin mutlaka kazanması beklenir. Bu işi Anadolu halkının yanısıra Bulgar'ı, Rus'u, Sırb'ı, Karadağ'lısı, hatta Rum'u bile desteklemektedir. Rumeli'de, Afri-

ka'da, Arabistan'daki toprakları elden çıkan imparatorluktan yalnız Anadolu kalmış, başka gerileyip kaçacak yer kalmamıştır. Millet, artık barındığı topraklarda kendi evinin bahçesinde döğüşür hale gelmiştir. İstanbul'un Sultanahmet'te ayağa kaldırıp Türk'ün ancak özgür ve bağımsız yaşayabileceğini haykıran Halide Edip'ler, Kuva-yı Milliye'ye annesinden bile gizlice çalışan 9 yaşındaki Murat'lar hep davranmışsa özlemi çekilen aydınlık günler yakındır.

Yazar, Bulgar'larla Hamidiye Kuravözöründe döğüşerek Edirne'yi geri alma savaşında bulunan, Çanakkale'nin en kızgın anında Mustafa Kemâl'le birlikte omuz omuza silâh atan, İsmet Paşa'yla Garp cephesinde bulunup Sakarya savaşında ağır yara alan babasıyla göğsünü gere gere övünüp bundan sınırsız bir mutluluk duyacağı günleri ipile çekmektedir. "Benim babam Sakarya'da döğüştü" diyerek ömrü boyunca bu sözün duygularını açıkladıktan sonra, "Hani bize hürriyeti getirdin mi?" diye sorar.

c) Eşkiyalık-Çetecilik: İstanbul'un baskın gibi apansız işgâle uğramasından sonra Adapazarı-Gevye yöresinde çıkma olasılığı büyük olan isyandan korkulur. Kuva-yı İnzibatiye'ye adam toplayan Abazalarla Kuva-yı Milliye'ye çalışan Lâzlar arasındaki silâhlı çatışma giderek büyümektedir. Yazarın babası, bir çerkes aileden gelen eşinin, Abaza köylerinde ün yapmış babası ile jandarma karakol komutanı olan üvey kardeşinin nüfuzlarından yararlanarak isyanı vaktinden önce yetiştirip durdurma ve durumu İstanbul'a eşile duyurma görevini üstlenir.

Sözü edilen çerkes ailenin yerleştiği Kayalar dahil tüm Abaza köyleri silâhlı çetelerce Kuva-yı Milliye'ye karşı korunur, köprü başları tutulmuş derenin iki yanındaki fundalıklarda pusular kurulur. Lâz çetelerinin köylerini basıp evlerini talan etmelerinden, kızlara sataşmalarından yakınan Abaza erkekleri gece gündüz nöbet tutarlar. Ama Lâzla döğüşmelerinin başlıca nedeni onların Mustafa Kemâlci olmalarından kaynaklanır. Padişahın, düşmanı bilinen Mustafa Kemâl'i öldürtmek için ferman buyurduğunu, Şeyhülislâmın da "öldüren sevaba girer" diye fetva çıkarttığını duymuşlardır. Padişaha başkaldıran Mustafa Kemâl'in üzerine gitmek amacıyla köylerinden aylıklı asker toplamağa gelen çetelere yazılırlar. Mavzerleri de asker kaçaklarından İngilizlerden, Fransızlardan sağlarlar.

İstanbul'u işgâl eden kuvvetleri, padişahı, Anadolu'da ayaklanan Kuva-yı Milliye'den kurtarmak için gelen dost gibi kabul ederler. Abazalar, tüm yerleşme bölgelerinde başından beri, Osmanoğulları sülâlesini tutmuşlar, adını bile öğrenmeye gerek görmeden her padişaha sonuna değin körükörüne bağlı kalmış inatçı Kafkasya'lılardır.

Eşkiyalık: Ortamın bulanıklığından yararlanan kimi türediler de kişisel hırs ya da ikbal uğruna eşkiyalığa başlarlar. Ordudan tardedilen, padişah adamlarınca rütbesinin geri verilmesiyle kandırılan Bekir Bey adında birisi, Akyazılı Talostan Bey'in yanına sığınır, eyleme giriştiği bir tahsildarla birlikte köylerden yüksek aylıkla adam toplamaya çıkar. Amaçları, Adapazarı'nı basarak, hiçbir suretle tanımadıkları Mustafa Kemâl'ci grupları öldürmektir. Gizli planı Kuva-yı Milliye'ci Jandarma Karakol komutanı Servet Bey'den öğrenen kaymakam, aldığı önlemlerle çıkmakta olan isyanı bastırır. Eylemciler asılır. Bekir Bey de kaçır.

Gevye'yi basmaya hazırlanan Amasya Çerkeslerinden Hikmet Bey de, çoğunluğun Kuva-yı Milliye'ci olduğunu görünce, "Ben de sizlerdennim" der, ancak kimsenin inanmaması üzerine gerçekten bağlandığı ve pir aşkına çalıştığı Kuva-yı İnzibatiye'ye geçer.

Padişah adına aylıklı asker topladıklarını iddia eden çapulcular, halk arasında olumsuz propaganda yaparlar. Para verse İngilizlerden de asker alacak hale gelmişlerdir. Fakat, bütün bunlar, İngilizler tarafından ustaca tezgâhlanmış oyunlardır. Varılmak istenen hedef, müslümanı müslümana kırdırmaktır. Nitekim, aynı kurnaz politika daha önce Arapları da şaşırtmış, kırmızı İngiliz altınına kanan Araplar, müslüman olduğu halde Türkleri arkadan vurmağa kalkmışlardır.

Gerçekte, ortada, padişahın adını siper ederek ya da Kuva-yı Milliye'yi paravan olarak kullanan çapulcu çeteleri vardır. Biri, karşıt fikirlilerin çoğunlukta olduğu köy ve kasabalarda ötekinin adını kullanarak, aslında kendi hesabına soygun yapmaktadır. Çerkes Ethem'in Mustafa Kemâl'le birlik olmasına karşın Anzavur'un da padişah yanlısı olduğu bilinir. Fakat, İstanbul'da, bir İngiliz gemisinde tutuklu bulunan Anzavur'un yerine, "Ben Anzavur'um" diye ortaya çıkan bir şaki, çetesiyle birlikte Bandırma yöresinde terör estirmektedir. Bütünöyle padişah yanlısı olan Abazalara Kuva-yı Milliye'ci olduğunu sezdirmemeye çalışan Mahir Efendi, onlara padi-

şahı tuttuğunu, özellikle yaverliğini yaptığı ve çok iyiliklerini gördüğü Abdülhamit II'yi sevdiğini sık sık vurgular. Kuva-yı Milliye'nin padişahın yanında yer aldığını, Mustafa Kemâl'in çabalasının da padişahımızı düşman elinden kurtarma olduğunu her fırsatta yineler. Çapulculara "padişah yanlısı" denilmesine öfkelenen eski yaver, padişahın elinde fırsat olsa hepsini hemen astıracağını söyler. Anzavur'un Adapazarı-Geyve baskınına da inanmalarını, onunla birlikte olup baskına katılmamalarını, Kuva-yı İnzibatiye'ye de asla asker vermemelerini, aksi takdirde herkesin kendilerine düşman kesileceğini öğütler. Çünkü, aslen Bandırmalı olan Anzavur'un oradaki Kuva-yı Milliye'yi bırakıp da Adapazarı, Geyve'ye kadar uzanmasındaki amacının Çerkes köylerini yağma etmek, mal ve parayı yükletip kaçmak olduğunu, eğer kendileri de bu felâkete katılırlarsa öteki dünyayı bile kaybedeceklerini bir bir anlatır. Bölgenin Jandarma Karakol komutanı Servet Bey'in desteğiyle, tüm Abaza köylerinde söz sahibi olan Zikotla Bey'i etkiler, yaşlı dağlının aklını padişaha ancak Kuva-yı Milliye yoluyla yardım edileceğine yatırır.

Bu arada, Padişah yanlısı Anzavur Kuvvetleri tarafından yüzbaşı rütbesine yükseltilmekle kandırılan asker kaçağı Neşet, halkı, Kuva-yı İnzibatiye'ye katılmağa zorlar. Adapazarı'nı basıp Geyve'ye geçeceği söylenen Ahmet Anzavur'un amacı ise maiyetindeki beş yüz atlıyla, Bolu'da ancak bir tabur kadar kalan 24. fırka komutanı Yarbay Mahmut Bey'in gücünü denemektir. Abazaların tarafsızlığını sağlayan Mahir Efendi ise, işlerin yoluna girmişken bozulmasını istemez. Kuva-yı İnzibatiye'ye adam toplayan Neşet'e, Kuva-yı Milliye'nin padişah yanlısı olup olmadığını Saray'dan araştıracağını, karşılık gelinceye kadar camide alınan karara uyulacağını bildirir. Eğer, Anzavur, Geyve'yi söktürüp 24. fırkayı dağıtırsa, o zaman, gûya, ona katılacaklardır. Ama, şimdilik Kuva-yı Milliye'ci gibi görünmek zorundadırlar. Çünkü, henüz İstanbul Hükümeti'nin kuvvetleri saldırıya başlamamıştır. Ortada salt, Lâz çeteleri vardır. O halde, millici sayılan bu çetelerin yanında yer almak en uygundur.

Yüklenildiği görevi en umutsuz koşullarda başarıyla yürüten Mahir Efendi, Anzavur'un Adapazarı-Geyve yöresinde çıkarmaya hazırlandığı isyanı Mustafa Kemâl'e duyurmak üzere, eşini İstanbul'a gönderir.

Anzavur'un yenilmesinden hemen sonra, Düzce'de isyan başgösterir. Abaza-Çerkes karışımı, dört bin kişilik bir kuvvet kasabayı basar. Mahpusaneyi açarak mahkûmları salıverirler. Süvari müfrezesinin silâhlarını alıp hükümet memurlarını, subayları hapse koyarlar. Üzerlerine yürüyen Geyve'deki 24. fırkayı pusuyla ateşe tutarlar. Fırka komutanı Yarbay Mahmut Bey'i, Erkânıharp Reisi Sami Bey'i, Yaverini ve birkaç subayı aynı anda şehit ederler. Başsız kalan fırka dağılır. Silâh ve cephaneler âsilerin ellerine geçer. Fırtına hızıyla yayılan isyanda Adapazarı düşer. Kargaşadan yararlanan İzmit mutasarrıfı Çerkes İbrahim, Padişahın selâmını getirdiğini söyler, yüzelli lira aylıkla gönüllü diye asker toplar. Toplanan kuvvetler Geyve'ye saldırırken, bir yandan da İzmit'ten kötü haberler gelir. Süleyman Şefik Paşa'nın maiyetine verilen Hilâfet Ordusu, binbaşı Hayri Bey'in başkanlığında âsilerle döğüşür. Sonunda, Çerkes Ethem'in komutasında Geyve'ye giren ağır silâhlı kuvvetler, düzenli birliklerle ortaklaşa isyanı bastırırlar. Bizzat, makinalının başında bulunan Ali Fuat Paşa ateş açar. Dört ay süren çarpışmalardan sonra âsilerle Hilâfet Ordusu'ndan gönderilen subaylar asılır. Böylece, masum halk, kendine haksız yere silâh çeken eşkiya ve çetelerden kurtulmuş olur.

Çetecilik: Çerkes Ethem de çete yanlısıdır. Cepheyi de cephe gerisini de tutacak güçtedir. Nerede isyan çıkarsa Hızır gibi yetişip bastırmaktadır. Orduda sözü dinlenecek komutan, işe yarar subayın yokluğu gerekçesiyle emir verme yetkisini kendinde görür. Valilere, komutanlara gönderdiği yazılarda, "Serian icra edilmezse idam edilirsin" notuyla gözdağı verir. Yozgat'da Çapanoğulları ayaklanmasını bastıran Çerkes Ethem, Yozgat'ın Ankara'nın livası olması nedeniyle isyandan Vali Yahya Galip Bey'i sorumlu tutar. Hakkında idam kararı verirse de Mustafa Kemâl uygulamaz.

Mecliste Paşa'yı zorlayan bir grup, düşmanın Gedos'ta münferit bir fırkası bulunduğunu söyleyerek, iki fırka ve Ethem Bey'in Kuvve-yi Seyyaresiyle Yunanlılara orada taarruz etme izni isterler. Düşman ordusu bizimkinden güçlü görünürse de cephanesi azalmıştır. Fakat, bu, geçici bir zafer umudu olup kesin sonuç vermez. Yunan, bu suretle yıpranmış kuvvetlerimize yüklenirse, o zaman yenilgi kesinleşecektir. Bu nedenle, Mustafa Kemâl, taarruz yerine orduyu düzenleme-

yi ve güçlendirmeyi daha uygun görür. Ancak, Garp Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa Kuvve-yi Seyyare'nin zoruyla taarruz kararı verir. Fakat sonuç başarısızdır. Bir gün sonra, saldırıya geçen Yunan Kuvvetleri Bursa ve Uşak cephesinden iki kol halinde hızla gelir. Bursa, Yenişehir, İnegöl düşer. Uşak'taki birliklerimiz Dumlupınar'a kadar geri çekilmek zorunda kalır. Ortada apaçık görünen yenilgi, Kuvve-yi Seyyare ile hiç bir iş görülemeyeceği gerçeğini öğretmiştir. Hızla düzenli ordunun kurulup geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, elbisesi, ayakkabısı parçalanmış asker karın üstünde yalın ayak günlerce savaşmış, âdeta sürünmüştü. Acıkamaz, üşümez, yorulmaz özellikle yenilmez denilen Türk askeri nerdeyse derisini kaybedecek hale gelir. Görülen bu acı tablo karşısında, Ali Fuat Paşa görevinden alınır. Cephe ikiye ayrılır. Garp Cephesi Komutanlığına İsmet Paşa, Cenup Cephesine de Refet Bey atanır. Kütahya-Gedos taraflarını da Çerkes Ethem'in kardeşi Tefvik Bey yönetir.

Başibozuk Çete-Düzenli Ordu Çekişmesi: Yıllardır başibozukların hükmetmeğe alışmış, dediği dedik, astığı astık çete reisleri Çerkes Ethem ve Tefvik Kardeşlerin, düzenli ordu komutanlarıyla geçimleri oldukça zordur. Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın yaşağına rağmen el altından yeni müfrezeler oluşturan Çerkes Ethem, yetki ve ünvan verilmediği halde, paşa adına kumandanlık yapıp imza atar. Ordunun bütçesini düzenlemek için Kuvve-yi Umumiye'yi isteyen İsmet Paşa'ya Tefvik Bey karşı çıkar. Ona göre, Kuvve-yi Seyyare düzenli ordu gibi yönetilemez. Çapulcuların oluşturduğu kuvvetler başlarında bir subay ya da hesap memuru istemezler. Subay görünce isyan ederler. Hiç biri de okuma yazma bilmeyen bu gözü kara adamların şimdiye dek olduğu gibi gelişigüzel yönetimi zorunludur, disiplin ve düzene girmeleri mümkün olmayıp bozgun yaratır.

Kütahya Cephesini, subaydan korkan, başibozuk müfrezesiyle tutan Tefvik Bey, düşmana ilk saldırıda düzenli birlikleri ileri sürüp kendi çetesini geride tutar. Garp Cephesi Komutanına gönderdiği yazıda, sol cenahın kuvvetlendirilmesini ister. Düşman saldırısının hangi yönde olduğunu soran Paşa ise, sözü edilen cenahın cenup cephesine ait olduğunu bildirir. Bunun üzerine, öfkelenen Tefvik Bey, İsmet Paşa'ya tehditkâr bir telgraf çeker. Kuzey ve güney cephelerinin aynı hükümetin emrinde sandığını, fakat şimdi idaresizlik yüzün-

den burada boş yere vatan evlâdı kırdırmayacağını belirtir. Eğer, yirmidört saate kadar sol cenah güçlendirilmezse, kuvvetlerini geri çekmekle gözdağı verir, olabilecek kötü sonuçlardan hükümeti sorumlu tutar. 12. kolordunun sol cenaha yakınlığını kaydederek geri çekilmiş düşmanı kesin saldırıyla yerinden atma görevinin kıt'alarına verilmediği gerekçesiyle Kuvve-yi Seyyare'nin bağımsız süvari fırkası olduğunu iddia eder. Düşmanın üstün kuvvetlerine karşı tek başına tedbir alabilecek güçte olup herhangi bir mevzii ve ciddi saldırıda savaş yapabilir. Fakat, cenup cephesinde kuvvetli süvari birliği olmadığı için Kuvve-yi Seyyare ile desteklenmesini şart koşar.

Batı ve güney cephelerinin kurulmasıyla, sorumsuzluk kertesine varan keyfi tutum ve davranışlarda bulunamayan çeteler, karşıt tavır takınırlar. Çünkü son zamanlarda memlekette isyan çıkmadığı için yağma yapamazlar, dilediklerince adam asamazlar.

Kuvve-yi Seyyare'nin çekildiği yerlere jandarma bölüğü teşkil edilir. Mülkî amir olarak kaymakam atanır. Cephe komutanı çıkardığı bir dizi emirlerle savaş buhranının verdiği korku ve paniğe karşı önlem alınacak, gruplaşmalara izin verilmeyecektir. Hainliği ne denli kesin olursa olsun hiçbir köy yakılmayacak, halktan hiçkimse müfreze tarafından suçlu görüldüğü gerekçesiyle idam edilmeyecek, casuslar ve ihaneti saptananlar derhal İstiklâl Mahkemelerine sevkedilecektir.

Garp Cephesi Komutanının emirlerini okuyan Tevfik Bey, öfkelendir. Günlük raporlarını cephe komutanına değil de doğrudan Ankara'ya göndererek emirlere uymayacağını kanıtlamış olur. Ülkede, Balkanlar'dan beri süregelen Rumeli-Anadolu ayrılığına, İttihatçı-İtilâfçı düşmanlığına, Müslim-Gayr-ı müslim çekişmesine, Alman-Osmanlı tartışmasına, Türklük-Araplık davasına şimdi de Çerkesler eklenir. Çerkes Ethem hem düşman saldırılarından hem de iç isyanlardan yararlanarak suyun başında bulunan Mustafa Kemâl'i oradan indirip yerine geçme planları uygular.

Giderek büyüyen ve kaygı uyandıran Çerkes Ethem sorununu çözmek isteyen Mustafa Kemâl, Kuvve-yi Seyyare ile Cephe kumandanının arasını bulmak üzere Eskişehir'e gelir. Beraberinde Ethem Bey'i de getirdiği halde Paşa'nın bir anlık dalgınlığını fırsat bilen ünlü çete reisi kaçır. Milletvekili kardeşi Reşit Bey, nereye gittiği me-

rak edilen Ethem Bey'in, kuvvetlerinin başında olduğu yanıtını verir.

Çerkes kardeşlerin düzenli ordu ve cephe komutanlarına açıkça meydan okumaları dikkat çekicidir. Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın Gedos Savaşı'nda ne kadar topçu cephanesi sarfedildiğini sormasına öfkelenen Kuvve-yi Seyyare Komutan Vekili Tevfik Bey, kendilerine güvenilmediği izlenimini edinir. Aradaki bağları koparma kertesine getirir.

O günlerde, Refet Bey'in, Dinar çevresinde isyana hazırlanan Demirci Efe kuvvetlerini dağıtıp, beş on arkadaşıyla canını zor kurtardığı haberi duyulur. Ankara Hükümeti'ni beceriksizlikle suçlayan Çerkes Ethem, Demirci Efe süvarilerini yenen Refet Bey'in başarısını çekemez, onu önüne katıp Ankara'ya kadar kovalayacağını söyler.

Mustafa Kemâl, Kütahya'yı hiç savaşmadan Yunanlılara teslim eden, sorumlu olduğu cephe komutanına rapor vermeyen, isyan edeceğini âlenen söyleyen, "İngilizler bile bana hak verecek" diye böbürlenilen, beğenmediği cephe komutanlarının değiştirilmesi için baskı yapan, elaltından zorba yollara başvuran Çerkes Ethem Kardeşleri daha fazla serbest bırakamaz. Aslında onlara son derece sabırlı ve ılımlı davranmıştır. Son kez, huzurlarına gönderdiği bir mebus heyetinin tutuklanması üzerine kesin tavrını ortaya koyar. Çerkes Ethem kuvvetleri düşman hatlarına doğru kaçmak zorunda kalır. Böylece, Türk ordusunun içindeki düşman tardedilir.

Düzenli ordu ile başıbozuk çeteler arasında hiçbir zaman uzlaşılmayan derin farklılıklar vardır. Garp cephesinin bir parçasını düşman içine süren Çerkes Ethem'in çapulcularının, asker ve askerlikle asla ilgileri yoktur. Karınları tok, kemerleri yağmadan altın ve gümüşle dolu olduğu için döğüşmezler. Gedos'ta düzenli birlikleri göz göre göre yendirirler. Tüm çabaları, cephelerde buldukları halde hiç savaşmadan geride durmak, memleketlerine sağ salim dönebilmektir. Oysa düzenli ordu askeri açıktır, çıplaktır, üstelik hastadır. Düşman saldırılarını da önce, o karşılar.

Ordu, bir yandan Bursa-Uşak yönünden ilerleyen düşmanla döğüşürken Ethem kuvvetleri Kütahya'da zayıf kalan fırkaya yüklenir. Fırka komutanı İzzet Bey, o sırada iki süvari fırkasıyla Dumlupınar ya-

kınlarında bulunan Refet Bey'e Yellice dağından Ethem'in gerilerine saldırmayı önerirse de kabul ettiremez. Tarafların durumunu bilmediği gerekçesiyle saldırıya yanaşmayan Refet Bey, gerçekte Ethem kuvvetlerine yenik düşüp savaşı kaybetmekten korkar. Sonuçta İzzet Bey üç gün tek başına döğüşerek âsileri önüne katar. Refet Bey de kuvvetlerini Ethem'i izleyen Derviş Bey'in emrine vermeye razı olur. Afşar-Gedos yönünde ilerleyen âsilere 9 gün, 9 gece soluk aldırılmayan Derviş Bey, Çerkes kuvvetlerini dağıtmayı başarır. Ethem, Reşit, Tefvik kardeşler Yunanlılara sığınarak canlarını kurtarırlar.

Savaş yıllarında ülkenin her yöresinde kol gezen eşkiya arasında gizli düşmanlık vardır. Biri, gücünü denemek için ötekini gizlice öldürme planları yapar. Küçük Arslan Çetesi'nin Yahya Kaptanı arkadan vurması gibi.

Kemal Tahir ise, savaş için de olsa eşkiyalığa-çeteciliğe karşıdır. Kurtuluşun gözü kara çete reislerinden beklenmesini hiç bir zaman doğru bulmaz. Çünkü eşkiyalıktan yetişip de yaşamış kişi görülmemiştir. Mutlaka, su testisinin su yolunda kırılacağı görüşündedir. (Bu konuyu başlı başına Rahmet Yolları Kesti adlı romanında işler)

d) Paşaların Başarısızlığı: Kurtuluş Savaşı yıllarında Türk komutanları arasında hem cephede hem de cephe gerisinde gizli bir sürtüşme vardır. Çay ve Afyon'dan çekilmekte olan birliklerle desteklenen Yunanlıların Aslıhanlar'daki alayına saldırıya geçen Refet Paşa, kıt'alarına fazla kayıp verir, düşman ordusunun da Dumlu-pınar'a yerleşmesine olanak hazırlar. İnönü Zaferlerinden sonra tek hedefin İzmir olacağını düşünen komutanların umutları Aslıhanlar yenilgisiyle sarsılır. Felâketi bizzat yerinde inceleyen Mustafa Kemâl, güney cephesi kıt'alarında komutana karşı bir güvensizlik duyulduğunu saptar, bu cepheyi İsmet Paşa'nın komutasındaki Garp cephesine bağlar. Ondaki boşalan Erkân-Harbiye Umum Riyasetine ise bu görevi vekâleten yürüten Müdafaa-yı Milliye Vekilî Fevzi Paşa'yı atar. Boş kalan Müdafaa-yı Milliye Vekâletine de bizi Aslıhanlar'da geri çekilen düşmana yendiren Refet Paşa'yı getirmeyi düşünür. Fakat, Refet Bey, Mustafa Kemâl'e, açıkça Başkumandanlık istediğini belirtir. Paşa ise, zafer kaybettiren yeteneksiz komutanın bu acaip isteğini

hayretle karşılar. Ona, henüz Türk ordusuna başkumandan olacak nitelikte görmediğini söyleyerek kurduğu hayalden vazgeçmesini ister. Bunun üzerine, Aslıhanlar ve Dumlupınar'ın başarısız komutanı orduya da millete de küser, Kastamonu taraflarında, Ecevit ormanları arasında yayla safası yapmağa gider. Tıpkı, Kuva-yı Milliye'ye katılmak üzere Ankara'ya geldikleri halde eski izzet ve ikbal olanağı bulma sevinciyle İstanbul'a gidip padişahın hükümetinde nazırlık alan İzzet ve Salih Paşa'lar gibi.

Halbuki, aynı günlerde, Ankara'da bulunan Kızıl Ordu komutanı General Fronze, Türk'ün haklı direnişine yardım eder. Çavuşluktan yetişen general, sömürgecilik kışkacından çıkmaya çalışan Türk kurtuluş ordusunu elden geldiğince güçlendirir. Baş düşmanımız olan Bolşevikler bize para ve silâh yardımı yaparlarken Refet Bey kişisel kaprislerle yönetici kadroya kızıp Ecevit ormanlarına çekilir. Ankara'daki zorlu davaya katlanamayan İzzet ve Salih Paşa'lar mevkiî hırsıyla İstanbul'a kaçarlar.

Seferberlikte, Osmanlı Ordusu'na büyük kayıplar verdirerek Musul'un elimizden çıkmasına neden olan Alman hayranı, idraksiz komutan Ali İhsan Paşa da bu beceriksizliğinden ötürü Mustafa Kemâl tarafından ordu komutanlığından uzaklaştırılır.

E. HİLÂFET VE SALTANAT

Zaferle sonuçlanan Anadolu Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, mecliste Mustafa Kemâl'in saltanatı kaldıracağı hakkında heyecanlı propagandalar başlar. Ayağına, çevresindeki küçük hesaplar peşinde koşanlar tarafından hep çelme vurulmak istenen, önüne tuzaklar kurma yolları aranan büyük devrin muzaffer komutanı, rakipsiz önder bu kez de hilâfet ve saltanatla savaşa koyulur. Rauf Bey ile Refet Paşa, hazırladıkları kaba komplolarla çağın büyük adamını eski an'anelerle karşı karşıya getirip yenik düşürmeye çabalarlar. Her ikisi de saltanat ve hilâfete vicdanen ve hissene bağlıdır. Padişahlığa babadan kalma bağları ve sadakat borçları vardır. Aldıkları terbiye gereği de halifeye bağlıdırlar. Herkesin erişilemeyecek kadar yüksek görmeğe alıştığı bu iki yüce makamın kaldırılıp yerine başka makam oluşturulması felâket ve hüsrandır. "Bizde padişahlık ve hilâfetten başka yönetim biçimi asla düşünülemez" görüşündedirler.

Ömrünü büyük oyun ve avlara karşılık vererek geçiren Mustafa Kemâl, konuyu üstün sezgi gücüyle kavrar, ustaca hazırladığı oyunla muhataplarını hoşnut bile eder. Buna göre Rauf Bey'e yazdığı bir konuşma metniyle, Âl-i Osman sülâlesinin saltanatı ile ahir zaman peygamberi Muhammed'in halifelîğinin aynen korunduğunu mecliste duyurarak telâşlı yüreklere su serper.

Fakat, bu arada Sadrazam Tefvik Paşa tarafından çekilen bir telgraf Ankara'yı allak bullak ederek günün konusu haline gelir. Sadrazam, telgrafında, kazanılan zaferden sonra Ankara-İstanbul ikiliğinin kaldırıldığını, ulusal birliğin sağlandığını belirtir. Memleket-te artık düşman kalmadığını, padişahın yerinde olması, hükümetin de onun yanında yer alması gereğini vurgulayarak milletin bu makamların vereceği emirlere uymasını ister. Londra'daki Barış Kenferansına da İstanbul'la Ankara'nın birlikte davet edildiğini, Mustafa Kemâl'in uygun göreceği bir zatın acele İstanbul'a gönderilmesini ekler.

Mustafa Kemâl ise, yazdığı karşılıkta, Tefvik Paşa ile rüfeka-sının devlet siyasetini karıştırmaktan çekinmemesi halinde çok büyük sorumluluklar doğacağını bildirir. Tüm çıkarlarını yıkılan bir tahtın çürümüş ayaklarına sarılmakta gören Tefvik Paşa daha da ileri giderek zaferin kazanılmasında büyük yardımları olduğu cür'etinde bulunur. İşin, uzamaya tahammülü kalmadığına kanaat getiren Mustafa Kemâl, Tefvik Paşa'nın telgrafıyla saltanat ve hilâfeti biribirinden ayırarak saltanatı kaldırmaya karar verir. Özellikle Rauf Bey'den, bu haberi meclis kürsüsünden kamuoyuna duyurmasını emreder.

Görüşmelerde pek çok hatip, İstanbul'daki Osmanlı hükümetlerini, Ferit Paşa'dan sonra Tefvik Paşa perdesinin açıldığını, bu perdeyi açanların idrak ve vicdandan yoksun olduğunu belirterek haklarında yasal işlem yapılmasını isterler. İstanbul Hükümeti nam ve şiarını takınan, padişahlık zihniyetiyle yeni hükümete olmadık tekliflerde bulunan eski zevatın Hıyanet-i Vataniye kanununa dayanarak cezalandırılmasına ilişkin önergeler okunur. Sonunda, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıldığı, yeni Türkiye Devleti'nin doğduğu, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'yla hükümlerlik hukukunun millete ait bulunduğu taktirî hazırlanır.

Saltanat ve Hilâfetin Kaldırılma Çabaları: 1 Kasım 1920 günü Mustafa Kemâl, mecliste, Osmanlı Saltanatı'nın kaldırılmasının zorun-

lu olduğuna ilişkin, uzun tartışmalara yol açan konuşma yapar. İslâm ve Türk tarihinden örnekler vererek hilâfetle saltanatın pekâlâ ayrılabilceğini, millî saltanat ve hâkimiyet makamının TBMM'e ait olabileceğini tarihsel olaylara dayanarak açıklar. Hülâgü'nün halife Muhtesem'i çuvala koyup katır kuyruğuna bağlayarak öldürdüğünü ve bu olayla hilâfete son verdiğini anlatır. Eğer, Mısır'ı zapteden Yavuz Selim'in, orada ünvanı halife olan bir mülteciye önem vermeseydi hilâfetin zamanımıza kadar miras kalmış bulunmayacağını söyler. Konuyla ilgili takrirleri Teşkilât-ı Esasiye, Şer'îye ve Adalet encümenlerine havale eder. Şeriat Encümenine mensup hoca efendilerin hilâfetin saltanattan ayrılmayacağını her zamanki safsatalarla iddia etmeleri üzerine Mustafa Kemâl, bir konuşma yapar. Hâkimiyetin ve saltanatın görümler yoluyla hiç kimseye verilemeyeceğiyle söze başlar. Bu iki kavramın ancak zorla, kuvvet ve kudretle alınacağını vurgular. Altıyüzyıldan beri süregelen Osmanlı saltanatına Türk ulusunun başkaldırdığını, ulusal hâkimiyet ve saltanatı kendi eline aldığını duyurur. Zaten, emrivaki olmuş bu gerçeği herkesin doğal karşılayacağını, uygun bulmayan kimi kafaların kesileceğini söylemesi ürküntü yaratır. Ölüm korkusuyla gözleri dönen sarıklı hocalar, konunun yanlış anlaşıldığı düzeltmesiyle itirazlarını geri alırlar. Önerge, bir iki boğuk sese karşı oybirliğiyle kabul edilir. Böylece, altı yüz yıllık Osmanlı Saltanatı'nın son kalıntıları tamamen kaldırılmış olur.

Padişah Vahdettin, yeni oluşan durum karşısında hürriyet ve hayatını tehlikede gördüğünden, bütün islâmların halifesi sıfatıyla İngiliz general Harrington'un refakatinde bir İngiliz harp gemisiyle İstanbul'dan ayrılır. Ama, geride kalan kutsal emanetler için bazı kişiler konuşma fırsatı bulurlar.

Vahdettin'in eşini bile bırakarak acele ayrılması halifelik sorununu ortaya atar. Herşeyden önce, meclis tarafından seçilecek yeni halifenin padişahlık sevda ve davasına kapılmaması, herhangi bir ecnebi devlete sığınma olasılığının kaldırılması gerekmektedir. Yeni halife, yalnız "Halife-yi Müslimin" ünvanını kullanacak, bu ünvana başka sıfat ve kelime eklenmeyecektir. İslâm âlemine yapacağı duyurular hükümetin onayını aldıktan sonra yayımlanacaktır. Duyuruların belirtilen kurallar çerçevesinde yapılması zorunlu kılınacaktır. Bu kuralları şöyle sıralayabiliriz: Türkiye Büyük Millet Meclisi tara-

fından seçilecek halife tüm İslâm dünyasına açıklanacaktır. Vahdettin Efendi'nin hareket tarzı ayrıntılı biçimde takbih edilecektir. Halife Teşkilât-ı Esasiye Kanununun onuncu maddesine kadar olan bütün önemli madde ve muhteviyatı zikredilmek suretiyle Türk Devleti'nin TBMM ve hükümetinin yönetim tarzı ve usullerini Türk halkı ve tüm İslâm âlemi için yararlı kılacaktır. Türkiye Milli Halk Hükümeti'nin eski hizmetleri ve başarılı çalışmalarından takdirane bir dille sözedilecektir. Duyuruda geçen yukarıdaki esaslardan başka siyasî sayılabilecek bir başka husus ya da fikir kesinlikle yer almayacaktır.

Yeni seçilen Abdülmecit Efendi'ye gönderilen duyuruda halife, ayrıca, imzasının üzerine "Halife-yi Müslimin ve hâdimü'l-haremeyn" ünvanının bulunmasına, Cuma selâmlığında hil'ât ve Fatih Sultan Mehmet'e ait olduğu şekilde sarık takmasına müsaade ister. İslâm âlemine yapacağı duyurularda, Vahdettin hakkında ayrıntılı bilgi verme maddesine itiraz eder, duyuruların İstanbul gazetelerinde Arapça çevirileriyle birlikte yayımlanmasını ileri sürer. Gönderilen karşılıklıta, Abdülmecit Efendi'nin 'Halife-yi müslimin' ünvanıyla beraber "hâdimü'l-haremeyn" sıfatını kullanabileceğine izin verilir, ancak Cuma günleri Fatih Sultan Mehmet'in kılığıyla çıkması uygun görülmez.

Gündeme gelen Fatih'in sarığından yararlanarak yaygara koparmak isteyen hoca efendiler, yeni halifeyi Ankara'ya getirip milletin ve devletin başına geçirmeğe bile kalkışırılar. Bunu, önceki halifenin firarıyla Türkiye'de ve bütün âlem-i İslâmda çıkabilecek gürültülere karşı bir önlem olarak düşünürler. Halife olacak zatın sıfat ve selâhiyetlerinin derhal tayin ve tesbit edilmesi yolunda ayak direrler.

Mustafa Kemâl ise, bu direnmelere karşı yaptığı konuşmada, meclisin, Türk halkının meclisi olduğunu, sıfat ve selâhiyetlerinin yalnız ve ancak Türk halkının ve Türk vatanının canına ve mukadderatına şâmil ve nafiz olabileceğine" dikkati çeker. Meclisin kendi başına bütün İslâm âlemini kapsayacak boyutta kararlar alamayacağını kaydeder. Türk ulusu ve onun temsilcilerinden oluşan meclisimizin kendi varlığını "Halife" ünvanını taşıyan ve taşıyacak kişinin eline veremeyeceğini açıklar. Bundan dolayı, İslâm âleminde karışıklık çıkacakmış gibi söylentileri asılsız ve anlamsız bulur. "Bizim dünya nazarında en büyük gücümüz yeni şekil ve mahiyetimizdir. Hilâfet makamı esaret altında olabilir, Halife adını taşıyanlar yabancı ülkelere sığınabilirler. Düş-

manla halife işbirliği yapabilirler. Fakat Yeni Türkiye'nin yönetim biçimi, siyasetini, kuvvetini sarısmalarına asla izin verilmez. Türk halkı kayıtsız şartsız hâkimiyetine sahiptir. Hâkimiyet hiç bir suretle iştirak kabul etmez. Ünvanı "halife" de olsa hiç kimseye milletin mukadderatında söz sahibi olma yetkisi tanınmaz. Millet buna kesinlikle izin vermez. Bu nedenle firarî halifeden sonra yenisinin seçilmesi sırasında saptanan esaslar doğrultusunda hareket edilecektir." (s: 650)

Vatanın kurtarılmasından sonra, padişah ve halife yanlıları eski saltanatın tekrar geleceği özlemi ve beklentisi içindedirler. "Sel gider kum kalır" fetvası gereğince, Âl-i Osman tahtının çevresinde toplanırlar. Saltanata bağlılıklarının kanıtı olarak, Refet Paşa, padişahlığını ilân etmeye hazırladıkları halife Abdülmecit Efendi'ye, Ankara'nın haberi yokken Konya adlı cins bir at hediye eder.

Mustafa Kemâl'e Karşı Gruplar: Yeni kurulan Türk Devleti'nin temel yapısı ve yönetim biçimine göre, Halife Abdülmecit'in padişahlığının asla mümkün olamayacağını, milletin egemenlik haklarını ancak kendi oluşturduğu TBMM'yle kullanacağını, halifenin de yeni yönetimin esas ve ilkeleri doğrultusunda hareket edeceğini bildiren Mustafa Kemâl'e kimi muhalif milletvekilleri engel çıkarırlar. Erzurum milletvekili Süleyman Necati, Mersin milletvekili Selâhattin Bey, Canik milletvekili Emin Bey, Paşa'nın mebusluğuna karşı çıkarlar. Büyük Millet Meclisi'ne üye seçilebilmek için Türkiye sınırları içindeki bölgelerde oturma koşulunu ileri sürerler. Eğer göçmense, o zaman iskan tarihinden itibaren beş yılı doldurma süresinin zorunlu olduğunu anımsatırlar. Mustafa Kemâl'in de bu koşullardan hiç birisine uymadığı için milletvekili seçilemeyeceğini iddia ederler.

Milletin tümüyle, şaştığı bu maksatlı ve kurnaz teklif, gücünden korkulan Mustafa Kemâl'in kişiliğine yönelik olup doğrudan onu vatandaşlık hukukundan iskat etmek amacını taşır. Yunan'ı İzmir'de denize döken bir başkomutana zaferin üzerinden henüz bir yıl bile geçmeden saldırıda bulunmanın başka bir izah yolu yoktur. Kendisini savunma gereği bile duymadan teklif sahibi milletvekillerine karşılık veren Paşa, doğduğu yerin sınır dışında kaldığını, vatanın herhangi bir seçim bölgesinde üst üste beş yıl oturmayacağı fırsat bulamadığını,

doğduğu memleketin sınır dışında kalmasından ötürü kendisinin suçlanamayacağını, eğer düşmanları durduramasa idi adı geçen efendilerin doğduğu yerlerin de sınır dışında kalabileceğini anlatır. Bir seçim bölgesinde sürekli beş yıl oturamamasının gerekçesini de vatan adına Anadolu'nun çeşitli yörelerinde -Arıburnu, Anafartalar, Bitlis, Muş, Sivas, Erzurum, Ankara ve İzmir'de- bulunma zorunluluğuyla açıklar. Düşmanların kendisini suikast yoluyla vatana hizmetten alıkoyacaklarını her an düşünebileceği halde milletvekili arkadaşlarından böyle bir davranış beklemediğini üzüntüyle bildirir. Milletvekillerinin her ne kadar yaygın bir sıfatı varsa da kendisini vatandaşlıktan ıskat etme hak ve selâhiyetlerini ne cüretle, kimden aldıklarını merakla sorar. Bu efendileri seçen milletin onlara katılıp katılmadığının araştırılmasını ve sonucun ivedilikle ortaya çıkarılmasını ister. Yurdun her yöresinden sevgi, takdir ve bağlılık telgrafları yağar.

Başını Nizamettin Efendi'nin çektiği kimi şeriatçı gruplar, Mustafa Kemâl'in asıl hatayı hilâfet ve saltanata dokunmakla işlediğini ısrarla savunurlar. Tarihten bilindiği üzere, altı yüz yıllık Osmanlı, böyle celâlileri çok görmüştür. Bir komutan zaten vatani kurtarmak zorundadır. Ancak bu hizmetin karşılığı Osmanlı tahtına göz dikmekle ödenmez. Hem buna düvel-i muazzama da razı değildir. İslâm âlemi ne yapacağını bilir. Vicdan ve hamiyet sahibi Osmanlılar el altından hazırlanmaktadır. Osmanlı mülkünün bir sarhoşa peşkeş çekilmesine asla izin verilmeyecektir. En güvendiği adamı Refet Paşa bile halifenin ayaklarını öpmekte, ayrıca Rauf Bey, Kâzım Karabekir Paşa, Nurettin Paşa, Vehip Paşa gibi yüksek zevat, efendimize kanlarıyla canlarıyla bağlılıkları yinelemişlerdir. Karahisarsahip milletvekili Şükrü Hoca'nın da "Hilâfet-i İslâmiye ve Büyük Millet Meclisi" adlı kitabı, "Efkâr-ı umumiyye-yi İslâmiye tereddüt ve ıstıraba düşmüştür" sözüyle başlar. "Hilâfet aynı hükümdardır. Hilâfetin hukuk ve vezaifini iptal etmek hiç kimsenin, hiçbir meclisin elinde değildir" sözüyle konuşmasını bitirir.

Olayın bir değişik yönü de şudur: Memlekette Sultan ve padişah ünvanını taşıyan bir hükümdar yerine salt halife ünvanını taşıyan bir hükümdarın bulunması pek olası değildir. Çünkü, hükümdar, yalnız o ülkenin sınırları içinde hükmeder. Halife ise, tüm İslâm âleminin din başkanıdır. Abdülmecit Efendi, üç yüz milyon Muhammed ümmetine hükmettiğini iddia ederse de gerçekte hükmü altında onbeş milyon Türk var-

dır. Hem, halife, ümmetlerinin davranış biçimini saptamak, onlara dünya işlerine ait hükümlerden, çıkarlarına en çok uygun olanını sağlamak zorundadır. O halde, halife, tek başına tüm dünyadaki müslümanların hak ve hukukunu savunacak hüküm ve emirlerde etkin bir azim ve irade gösterecek, üç yüz milyon İslâm ehli arasında adaleti sürekli kılacak, kamu hukukunu gözetecek, emniyet ve asayiş bozacak olayları engelleyecek, mülk-i islâma küffar tarafından gelebilecek saldırılara karşı duracak, islâm toplumunun kurtuluşuna yönelik medeniyet ve refah sebeplerini ortaya çıkaracaktır. Peki ama bu temel görevleri, Abdülmecit Efendi, on beş milyon Türkle nasıl yerine getirecektir? Çin'den Tunus'a kadar bütün islâm memleketlerinin işlerinde nasıl tasarruf sahibi olacaktır?

Panislâmizm Tartışmaları: Yazar, bu bölümde Panislâmizm hayalini kuran ve savunan şeriatçı Hoca Nizamettin Efendi ile ona karşı çıkan aydın fikirli Kuva-yı Milliyeci hoca Durmuş Efendi'nin söylediklerine kulak veriyor:

"- Bir gün âlem-i İslâm'da ittihat fikrinin uyanacağına inanıyoruz. Makam-ı Hilâfeti burada, kavi bir merkez ve mesnet halinde mahafaza etmek gayretimiz bundandır.

- İyi ama, bu hayal hiç bir zaman hakikat olmayacağına benzer. İslâm cemaatleri birbirlerinden, tamamen ayrı maksatlarla ayrıldılar mı? Emevilerin Endülüs'te, Alevilerin mağrippte, Fatimilerin Mısır'da, Abbasilerin Bağdat'ta birer Hilâfet ve Saltanat kurdukları ve ümmet fikrinin pek kuvvetli olduğu sıralarda bile bir türlü birleşemedikleri meydanda bulunmuyor mu? Hatta Endülüs'te her bin kişilik bir cemaatin bir "Emirülmümini ile bir Minberi" olduğunu hoca Şükrü Efendi risalesinde yazmıyor mu? Niçin oralara gitmeli? İşte Araplar, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kurtuldular. Kurtulmak için de kâfirlerle birlikte bize saldırdılar. Dilleri, dinleri bir olduğu halde birleşebildiler mi?

- Birleşememelerinin esbabını da biliyoruz. Bu sebepler ilerde ortadan kalkamaz mı?

- İlerde... İlerde belki kalkar. İlerde belki kalkar diyerek biz şimdi, hemen kâmilen ecnebi devletlerin taht-ı tabiiyetinde bulunan veyahut yarı müstakil gibi görünen islâm milletlere ve devlet-

lere burada, hoca Şükrü Efendi'nin risalesine istinat ederek (Halife) namı altında bir müşterek hükümdar nasp ve tayin etmeye kalkarsak manasız, mantıksız, kabiliyet-i icraiyeden mahrum, bir iş işlemiş olmaz mıyız? Bununla kendi cehalet ve idraksizliğimizi dünyaya ilândan başka elimize ne geçer?

- Siz, bütün nokta-yı nazarınızı makam-ı Hilâfetin maddi kudretine isnat ettirdiniz. Manevi kuvvetleri meskût geçiyorsunuz. Haşa, teşbihte hata olmaz. Hristiyanlığın Papalık makamı da bir tarzda, makam-ı Hilâfete benzer. Bizden daha ileri saydığımız Avrupalılar bunu kaldırmayı neden düşünüyorlar?

- Bunu onlara sormalı. Fakat bize gelince: Hoca Şükrü Efendi ve arkadaşları, malûm risaleyi Halifelîğin manevi kudretini müdafaa için kaleme almışa benzemiyorlar. Bilâkis: "Halifenin vazifesi yalnız ruhani değildir. Hilâfetin üssülesası kudret-i maddiye ve kuvvet-i hükümettir" buyurmaları da meseleyi benim arzettiğim cihetten mütalâa eylediklerini gösteriyor. Kaldı ki Halifeler değil, birçok Peygamberler bile Peygamberlikle beraber kudret-i maddiye ve kuvvet-i hükümet temsil etmişlerdir. Buradaki asıl maksat başka... Şükrü Efendi ile siyasetçi arkadaşları, düşüncelerini açık söylemiyorlar. Âlem-i İslâma şamil dini bir mesele ortaya koyar görünerek Halifenin Padişahlığını elde etmeyi tasarlıyorlar. Mustafa Kemâl'in bunu yutacağını sanmıyorum. Bugün Mustafa Kemâl'i alaşağı etmek için, yerine bir Halife nasbetmek kolay kazanılır bir dava sayılmaz. Yemen çöllerinde kavrulup mahvolan Anadolu çocuklarının sayısını biliyor musunuz? Suriye'yi, Irak'ı muhafaza etmek, Mısır'da barınabilmek, Afrika'da tutunabilmek için bu millet kaç milyon evlâdını feda etti sizce malûm mu? Hâlâ bugün, burada, Hilâfetin payitahtında, işgâl kuvvetleri olarak müslüman Hintliler var hocam!.. Müslüman Hintliler..."¹¹³

F. TARİHSEL TEZLER

İmparatorluğun çöküş dönemini inceleyen yazar, bunu, en başta Osmanlının dış politikasını iyi yürütememe nedenine bağlar. Eğer, başarılı bir dış politika izlenseydi, Osmanlılığın söktürülebileceği tezini savunur.

Plevne'de Gazi Osman Paşa'ya diz çöktüremeyen Ruslar, Romanya'lılardan yardım istemek zorunda kalırlar. Balkanlar'da ise yüzyıllardır egemenliğimiz altında yaşayan teba'lara yenildik. I. Dünya Savaşı'

¹¹³ Bir Mülkiyet Kalesi, Bilgi Yay, Ank. 1977, s: 677-682.

nda Arapların isyanına uğradık. Bütün bunlar başarısız Osmanlı dış yönetim politikasının doğal sonuçlarıdır. Dıştan, yedi düvele kılıç çekecek kadar güçlü bir devlet olarak görüldüğü halde, gerçekte, Bulgar'a yenilecek kadar koftur. İçerden çürüdükçe de palavracı olduğumuzu belirten yazar, buna kanıt olarak üç yüz seneden beri kaçmaktan koskunlarımızın koptuğunu, konuşurken de süngümüzün önünde kimsenin duramayacağı abartmasını gösterir. Osmanlılığı kardeş gibi birleşerek, Romanya'dan Yemen'e değin bir federasyon düzeninde yürütemediğimize hayıflanır. Sorun yalnız, I. Dünya Savaşı'nda Rusya'dan kurtardığımız Türkler değildir. Tüm insanların kardeşliği önemlidir. Yoksullar nasıl birbirlerini tutmak zorundaysalar güçsüz uluslar da öyle birbirlerini tutmalıdırlar.

Yazar, bu bölümde, Türklerin Kafkasya'daki müslümanları kurtarmak üzere Anayurda gittikleri zaman yaptıkları zulme de değinir. Onlara, tıpkı batılıların Türklere-Hintlilere ettikleri gibi kötü muamelelerde bulduklarını açıklar. Azerilere para diye Osmanlı sancaklı, padişah armalı sigara kağıdı vermişler, davalarını götüren her köylüden, yükünü taşıyan her kentliden "ayakbastı" parası almışlar, karşılığında makbuz isteyenlere de alelade bir kağıdın üzerine beş kuruşun tuğralı tarafını basarak uzatmışlardır. "Adını bağışla" diyen Azeri kardeşine Mehmet diye uydurma bir ad söylemiş, iki sokak aşağıda karşısına dikilen ve "ayakbastı" parası isteyen bir başka askere, makbuzu gösterip Mehmet Paşa'ya ödediğini söylediği halde, "O Mehmet Paşa metelik etmez. Asıl Paşa benim. Ahmet Paşa" diye öfkelenip bir gümüş çeyrek daha almış, halkı açıkça soymuşlardır. Bedava ekme pişirmek istemeyen fırıncılara gözdağı vermek amacıyla birkaç kişiyi astıran Nuri Paşa'yı görünce, Kafkas Türkleri yıllardır gelmelerini özlemle bekledikleri Osmanlı ordusunun Çar ordusundan daha beter olduğunu canlarını mallarını vererek anlamışlardır.

İran ve Romanya'lılara da pek başka türlü davranmadığımızı ekleyen yazar, düşman işgâline önceden zemin hazırladığımız düşüncesindedir.

Arap isyanlarını da Türklerin onlara yüzlerce yıl yaptıkları baskının sonucu olarak görür. İsyancıları bastırmak için Suriye'ye giden Cemal Paşa, Osmanlının kibrini taşıyan bir tavırla oldukça sert

bir girişimde bulunur. Bu zulme öc ile karşılık veren Araplar, İngiliz altınlarıyla desteklenerek Türkleri arkadan vururlar.

Haksız yere Batı Anadolu'yu işgal ederek masum halkı katleden Yunanlıları Afyon'da durdurmaya çabalayanları alkışlayan yazar, onların "Anadolu'da ne işleri var?" sorusuna zihninde, "Peki, bizim beş yüz sene önce Yunanistan'da ne işimiz vardı? sorusuyla yanıt arar, geçmişle hesaplaşır. Osmanlının fetihçi politikasına kesinlikle karşı çıktığını her fırsatta açıklar. Anadolu'ya yapılan alçak saldırının, vaktiyle Yunanistan'a giden atalardan kaynaklandığını belirten yazar, bunu, torunların en ağır bedelle üste vererek ödedikleri tezi ni savunur. Yunan ise, alacağını aldıktan başka durmadan da borç etmektedir.

Biz Yunanistan'ı beş yüz sene işgâl ettiğimiz halde sonunda Yunanlılar bağımsızlıklarına kavuştular. Şimdi de bizim geçmişte izlediğimiz yayılma politikasını Yunanlılar uygulamaktadır.

Tarihsel, ekonomik ve politik tezlerin yanısıra romanda işlenen diğer konular şunlardır: İstanbul'un işgâlinin yarattığı ahlâk çöküntüsü ve yüksek tabakanın Anadolu'ya ilgi göstermeyişi, Kurtuluş Savaşı'na kayıtsız kalışı; Mustafa Suphi olayı ve bolşevizm; dinlerin toplum için taşıdığı önem; savaş yıllarında tanınan Anadolu'nun folklorik özellikleri.

TARİHSEL KONULU ROMANLAR ÜZERİNE GÖRÜŞLER

İslahat hareketleri, Tanzimat'ın getirdiği yenilikler, uygarlık adı altında örnek alınan batı-daha uygun bir deyişle-kötü batı öykünmeciliği, ülkemizde kavram çelişkileri yaratmış, kolektif bilinci sarsmış, sosyo-ekonomik yapıda önemli boyutlara varan kültür yozlaşmasına yol açmıştır. Bizi toplumsal gerçeklerimize ve kendimize yabancılaştıran, tarihle bağımızı koparıp geçmişimizi ve insanımızın tertemiz özünü, arı niteliklerini unutturmaya zorlayan batılılaştırmadan son derece rahatsız olan Kemal Tahir, bu konudaki yakınmalarını şöyle dile getiriyor:

"Son yüz elli yıldan beri uğradığımız belâ, hemen hiçbir toplumun başına gelmemiştir. Bu belâ, bin yıllık onurlu bir tarihin, gaddarca inkâr edilmek istenmesi, bu akıl almaz ihanetin kuşaklardan kuşaklara geçirilerek nihayet aydınlarımızın çoğunluğuna kabul ettirilmesidir.

Toplumların tarihleri, onların uygarlık ölçüsü, özgürlük dayanağı, kısacası insanlık çizgisindeki üstün yerlerinin güvenlik temelidir.

Tarihsiz toplumlarda kişilerin birbirlerini anlamaları, yani sevebilmeleri, yani dış düşmanlara, iç çözülmelere, çürümelere karşı başarıyla dayanmaları mümkün değildir. Bir toplum yaşamasının bir döneminde tarihini inkâra kalkıyorsa, kendisini yıkmak isteyen düşmanların gösterdiği yola bilerek ya da bilmeyerek sapmış demektir.

Tarihimiz -Anadolu halklarının son bin yıllık tarihi- batıda insanın insanı, batıllıların doğulu toplumları sömürmelerini zorunlu kılan ekonomik temele dayanmadığı için onurlu bir tarihtir. Gücünü bu özelliğinden almış, bu özelliğiyle dünyanın en büyük imparatorluklarından birini kurup yedi yüz yıl yaşatmıştır. (Tarihteki imparatorlukların içinde, geleceğin dünya devletine en yakın, onun çekirdeğini taşıyan tek imparatorluk OSMANLI İMPARATORLUĞU'dur.- Toynbee). Biz, çoktan beri işte böyle bir tarihi sistemli olarak reddetme, yeni kuşaklara bu tarihi unutturma olayıyla karşı karşı-

yayız. Bunu başarmak için tarihimizi yapan her şey, temeldeki mülkiyet özelliği, buna dayalı dünya görüşü, hukuk düzeni, edebiyat, sanat her fırsatta kötülenmiş, tarihimizin işe yaramazlığına bizi inandırmak yolunda elden gelebilir her şey yapılmıştır, bugün de yapılmaktadır." 114

Savunulan Tezler Açısından DEVLET ANA: Toplumsal gerçeklerle geçmişimiz hakkındaki bilgiler arasında büyük uyumsuzluk olduğunu saptayan yazar, herşeyden önce tarihi boyunca batılı toplum çizgisinden farklı gelişmeler gösteren Türk toplumunun, batıdakilerden apayrı yöntemlerle yeni baştan incelenmesi gerektiğini savunur. İçine düşülen batı çıkmazından ancak bu yolla kurtulunabileceği inancıyla Anadolu insanını biçimlendiren tarihsel ve toplumsal koşulların dayandığı temelleri bulmak üzere tarihe yönelir. Ülke sorunlarından ve kendi insanının gerçeklerinden uzaklaşmanın dramını çözmeye çalışır. Üzerinde sistemli düşündüğü ve bilimsel verilere dayandırdığı geniş araştırmalarına -Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyo-ekonomik yapısına-, Türkiye'de fikir tartışmalarının yoğunlaştığı 1960-1961 yıllarında başlar. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunu hazırlayan etkenleri tarihsel süreç içinde, toplumsal ve kültürel gelişme açısından kaleme aldığı DEVLET ANA'da gerçek Türk dünyasını tanıtmaya çalışır. Ne denli çarpıtılıp yozlaştırılmak istense de, haksız yere batı kalıbına dökülüp karalanmaya uğraşılsa da bereketli toprağıyla mayalanmış soylu geçmişi, yüzyıllar süren uygarlıkları yaşatan sosyal düzen ve örgütlenme niteliği, sağlam töreleri, sınırsız insan sevgisiyle Anadolu Türk'ünün değişmez karakterini yansıtan, herşeyiyle bizim olan dünyamız... Çürümüş Bizansın despot ve çıkarıcı düzenine karşı içten ve asil Anadolu halkının onurlu, âdil ve kamusal düzeni... Çeşitli etnik düşünceleri, dinleri ve törelerinde serbest bırakıp onlara saygı duyan kerim devlet anlayışı... Sözü edilen özellikleriyle Söğüt'de küçük bir uc beyliği iken önce Osmanlı Devleti, sonra dünya imparatorluğu haline geliş potansiyelinin işlendiği bir romandır. Tarihin en karmaşık dönemecinde devlet kurup yaşatmış olan yürekli halkına gelecekte korkmamasını telkin eden yazar, ona moral-destek vermek,

114 Kemâl Tahir, Turgut Uyar'ın Kitabı Dolayısıyla, Tarih ve Şiirimiz, Yeni Edebiyat Dergisi, Mayıs 1970, s: 7.

ulusal bilinci pekiştirmek amacıyla geçmişindeki onurlu yaşamı tü-müyle örnek gösterir. Temelindeki cevheri bilmesini ister. Nitekim, kendisi, Devlet Ana'yı yazma nedeni hakkında şöyle diyor:

"600 yıl geriye gitmemin sebebi, Anadolu Türk insanımızın temel cevherini tarihsel gelişiminin çok önemli bir dönemecinde tutup incelemek, meydana vuracağı özelliklerden, bugünümüzün ve geleceğimizin zorluklarının çarelerine sağlam dayanaklar bulmaktır. Bu çareler, Anadolu Türk insanını, Batı içingeçerli kalıplara dökerek, yabancı genellemelerle açıklamaya çabalayarak bulunamaz." ¹¹⁵

XIII.y.y. Anadolu insanının dünya görüşü, yaşayış biçimi ve töreleri ile ekonomik ilişkiler yönünden Batı'dan çok farklı ve ondan çok ileri düzeyde bulunduğu eksenine oturttuğu romanında Kemal Tahir, doğu-batı çatışmasının tarih ve felsefesinin çıkış noktasını şöyle yapıyor:

"Batı-doğu çatışmasının binlerce yıldır sürüp durur, daha önemlisi bu çatışmanın tarih içinde olanı ve geçit yeri hemen her zaman Anadolu olmuştur. Bunun islâmîliğin doğuşundan sonraki bir başka adı da "Hilâl-Salip çatışması"dır. Saldırıların çoğu Batı'dan gelmiştir (Tonybee). Gerekçesi de "Barbarlara ölüm", "Kâfirlere-yani müslümanlara ölüm" dü. Bugün de, bütün aldatmacalara rağmen durum değişmemiş değildir. Buhanlı dönemeçlerin hepsinde Batı'nın doğuya karşı hemen bir düşman cephe kurarak dikildiği görülür. Bu durumda şimdiye kadar yürütmeye çabaladığımız anlayışta ve biçimde Batılaşma hiçbir faydalı sonuç veremez. İki yüz yıllık olaylar, deneyler ortadadır. İmparatorluğumuzun çökmesine sebep olan, hiç hak etmediğimiz halde, Cumhuriyetimizi bugün içinde debelendiğimiz zorluklara düşüren bu "Bize has batılaşma"yı derinden incelememiz, onunla kökten hesaplaşmamız gerek... Batı'dan almaya mecbur olduğumuz herşey teknik, bilim bizim de baba mirasımızdır. Onları almak için milli benliğimizden ayrıca ağır bedeller ödemeye, haraçlar vermeye mecbur değiliz. Teknik ve bilim, tarih içinde zaman zaman coğrafya değiştirmiştir. Bu açıdan, Anadolu insanının hayat tarzındaki özellikle orta malı olan tekniği ve bilimi birbirine karıştırmamalıyız." ¹¹⁶

115 Kemal Tahir ile Konuşma, Dost Dergisi Soruşturması, Aralık-Ocak/1967-1968, C: XX.

116 Kemal Tahir ile Konuşma, Dost Dergisi Soruşturması, Aralık-Ocak/1967-1968, C: XX.

Üretim Biçimi: Kemal Tahir'in, batı çıkmazında debelenen Türk toplumuna onurlu geçmişinden çözüm getirmek amacıyla yazdığı Devlet Ana'da, üzerinde durduğu bir başka önemli konu da Osmanlı toplumunun hangi üretim tarzı içinde yer aldığı sorunudur. Türkiye'deki yaygın marksist öğretisi, bu soruyu "Feodalite" yanıtıyla çözmek istemiştir. Fakat, hazır formüllerden, genelleştirilmiş önyargılardan kaçınan, amansız gözlemci ve yerleşik kalıpları sarsacak kadar kuşkulu olan yazar, bu kesin yanıtı katılmaz. Anadolu Türk toplumunun en bilinmez, en karmaşık ve en temel unsurlarını bulup ortaya koymak için sürekli arayış içindedir. Gördüğü, duyduğu, yaşadığı gerçeklerle düşünceleri arasında bir denge kurmaya çalışır. Yani, soyutla somut arasında, başka bir deyişle fikirle gözlem uyumsuzluğunu bir noktada birleştirip sonuca varmak ister. Batılı yöntemlerin Anadolu Türk toplumunu ve insanını analiz etmede yeterli olmadığını savunur, basmakalıp bilgiler ve sağlıklı olmayan belgelerle tarihimizi ve üretim ilişkilerimizi yargılamayı akla mantığa aykırı bulur. Toplumumuzun Batı'da görülen üretim biçimi ve ilişkileri yönünden çok farklı bir yapıya sahip olduğu üzerinde durur. Tarihi ve felsefi temellere dayandırdığı görüşünü önceden gözlemlediği kimi somut gerçeklerle kanıtlamaya çalışır. Feodalitenin batıya özgü bir sistem olduğundan yola çıkan yazar, Osmanlı toplumunda batıdaki anlamıyla feodalite olmadığını, doğu toplumlarında kurulmuş bazı kişisel egemenliklerin bununla karıştırılmaması gerektiğini vurgular. Kemal Tahir'e göre, batı ülkelerinin tersine, doğuda devlet sınıfsızdır ve buna bağlı olarak özel toprak mülkiyeti, tabakaların uzlaşmazlığı sözkonusu değildir. Ortaçağda Türklerin dünya görüşlerini belirleyen kolektif bilinç ve devlet mülkiyetidir. Yazar, felsefi düşüncesinin temelini oluşturan, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini de aynı bakış açısıyla eleştirdiği bu konu hakkında şöyle diyor:

"Batı'da ve Doğu'da farklı devletlerin ortaya çıkması toplumların farklı olmasından ileri geliyor. Batı toplumu sınıflıdır. Doğu toplumunda Batı örneği sınıf yoktur. Batı toplumu sınıflı olduğu için orada devlet sınıflar arasında bir tarafsızlık dengesi kurabildiği veya eşit ölçüde güven verebildiği zaman ayakta kalır. Müesseselere dayalı demokrasinin kaynağı budur. Doğu toplumunda devlet, sınıflar

olmadığı için, sadece adalete dayanır. "Adalet mülkün temelidir" denmesinin nedeni de budur. Toplumun bazı çıkarları var ki bunu devlet sağlar ve topluma verir. O çıkarları kim daha iyi korursa, millet ondan yanadır. Ama millet, kimden yana olursa olsun devlet, sürekli olarak ilerici kadroların ellerinde kalmıştır." ¹¹⁷

Kemal Tahir'in irdelemelerinin sonucuna göre, Osmanlı toplumu sosyo-ekonomik açıdan batıdaki gibi bir gelişme çizgisi izlememiş, yani kölelik, derebeylik, burjuva ve kapitalizm gibi tarihsel aşamalardan geçmemiştir. "Mülk-devlet" anlayışını temsil eden bir merkezî otorite çevresinde kümelenen yönetici kadro ile üretici halk kitlelerinden oluşan bir yapıdır. Bu belirlemeye bağlı olarak yazar, toplumumuzu başka bir üretim biçimi olan Asya Tipi Üretim Tarzı'na yakın bulmuştur. Marx tarafından geliştirilen, 1960'dan sonraki yıllarda yeniden Fransız toplumbilimcileri tarafından Pensee dergisinde sistimli olarak ele alınan A.T.Ü.T'le, toplumumuzun en can alıcı ve karanlık kalmış unsurlarına ışık tutmuş, Türk bilim adamları ve düşünürlerini bu konuda uyarıp onlara yeni bir alan açmıştır.

A.T.Ü.T. Yazar, Osmanlı toplumunun özgün yanlarının araştırılıp ortaya çıkarılmasının onun ancak hangi üretim tarzına bağlı olduğu sorununu çözmekle mümkün olabileceği görüşündedir. Tarihin sosyo-ekonomik kategori açısından pek incelenmeyen döneminin -Osmanlı İmparatorluğu'nun çekirdeği- mülkiyet biçimi belirlenen bir üretim tarzıyla kavranabileceği görüşünü getirmesi, Kemal Tahir'in geçmişe bakış açısında diyalektik yöntemi kullanmasının sonucudur. Oluşum halindeki Osmanlı Devleti'nin ekonomik yapısını kavrama araştırmalarına başlayan yazar, fikir kaynağını oluşturan yerli ve yabancı bilim adamlarının eserleriyle marksist üretim biçimi arasında denklik arar. Marx'ın, Engels'in asyetik toplumların ekonomik temelleri yani ATÜT ve doğu despotluğu ile tarihimizin kendine özgü yanlarını araştırma çalışmaları arasındaki koşutluk, yazarın bu denkliği karşılaştırmalı bir yöntemle mümkün olan en tutarlı biçimde kurma isteğine dayanır. Her iki incelemeyi de 1960'lardan sonra birlikte yürü-

117 Kemal Tahir'le Söyleşiler, Milliyet Gazetesi, 18.7.1980.

tür. Çalışmaları sırasında karşısına çıkan Alman araştırmacı Karl A. Wittfogel'in Oriental Despotizm ile Mısırlı yazar Abdül-Malek'in I'Egypte Societe Militaire adlı eserlerinden çok etkilenen Kemal Tahir, bu fikrî güdülemeyle Marx ve Engels'in doğu toplumları hakkında, o güne değin klasik Türk fikir adamlarından çok farklı görüşler öne sürdüklerini, değişik yorumlar getirdiklerini öğrenir. Uzun süredir zihnini kurcalayan bulanık düşüncelerin berraklaştığını, savunduğu tezin yabancı bilim adamlarının incelemeleriyle doğrulandığını anlar ki bu tez, Osmanlı Devleti'nin ekonomik yapısıyla, başka bir deyişle, üretim biçimiyle ilgilidir. Doğu toplumlarında, özellikle üzerinde durulan Osmanlı toplumunda özel toprak mülkiyetinin varolmayışı iddiasının Marx ve Engels tarafından da kanıtlanmasıdır. Kemal Tahir'in bu konuda dayandığı görüş, Marx'ın daha sonra büyük eseri Kapital'e hazırlık yaptığı XIX.y.y. Hindistan toplumundaki toprak mülkiyetsizliğini açıkladığı Formen adlı metindir. Marx, Engels'e yazdığı mektupta (Haziran 1853) "Dr. Bernier, haklı olarak doğudaki bütün olayların (Türkiye'de, İran'da, Hindistan'da) temel formunu özel toprak mülkiyetinin olmayışında bulmaktadır. Doğu cennetinin bile gerçek anahtarı budur işte" der. Engels de gönderdiği karşılıkta, "Gerçekten de büyük toprak mülkiyetinin mevcut olmayışı, Doğu'nun siyasî tarihinin olduğu gibi din tarihinin de anahtarıdır" sözlerini yazar.

Yabancı kaynaklarla doğrulanan bu saptama, Türk tarihi konusunda pek çok bilimsel çalışmalar yapıldığı halde sonuç itibarıyla kristalize edilememiş Osmanlı ekonomik temelinin üzerine düşürülen bir ışıldak kabul edilir. Yazar, bu ışıldakla Osmanlı toplum yapısının feodal olmadığını yineleyerek, onu, batı üretim biçiminin temeli feodaliteden çok farklı olan Asya Tipi Üretim Tarzı'na daha uygun bulur. Bu ekonomik sistemle hem geçmişimizi, hem de içinde bulunduğumuz toplumsal gerçeklerimizi açıklamaya yarar yaklaşımlar getirilebileceğini belirtir. Böylece, Kemal Tahir, Osmanlı ekonomik yapısını irdeleyen yerli ve yabancı tüm bilimsel çalışma ve periodik yayınlardan edindiği bilgileri sağlam bir çerçeve içine oturtarak senteze varır. Özelliklerini çok iyi gözlemlediği Anadolu insanını her türlü manevî zenginliklerini, yönetici kadroda büyük etkiler yapan olaylar ve yönetici-halk ilişkilerini altyapı-üstyapı bağlamı içinde aklına takılan sorularla birlikte sistemleştirir.

Üretim İlişkileri: Kemal Tahir, Devlet Ana'da savunmağa çalıştığı oluşum halindeki Osmanlı Devlet yapısının feodal olamayacağı görüşüne kanıt olarak mülkiyet tarzının belirlediği manevî etkinlikleri ve davranış biçimlerini gösterir. Gerçekten de Asya Tipi Üretim Tarzı toplumlarındaki insan ilişkileri, köleci üretim biçimi toplumlarından oldukça farklıdır. Çok daha insancıl, âdil ve hoşgörülüdür. Kıyıcı, yobaz ve yoz bir dünyada yaşayan ki-yazar buna "karanlık dünya" demeyi uygun görmüştür- vahşi Frenkin kan içiciliğine, çıkarıcılığına, adice arkadan vuruşuna karşın Anadolu halkı tertemiz özü, sevecen ve tüm insanların eşitliğine dayanan dünya görüşü, içten ve soylu davranışlarıyla onun tamamen karşıtıdır. Kişiliklerinde ve eylemlerinde çürümüş Batı düzenini tüm mel'unluklarıyla temsil eden karanlık ruhlu ve despot insanlar -Sen Jan şövalyesi Notüs Gladys, Katolik keşiş Benito, Daskolos Derviş ile hile ve oyun peşinde koşan madrabaz tekfurlara karşı, doğu devlet düzeninin temellerini atan-sözü edilen Osmanlı Devleti-adaletli, ileri görüşlü, barışsever devlet adamı Osman Gazi ile onun yolunda yürüyen oğlu Orhan Bey, sosyal ve siyasal dayanışmayı sağlayan, bilim ve kültür alanında saygınlık uyandıran ahi şeyhi Edebâli, Akçakoca, Yunus Emre vardır. Tabi, bu arada, bu genelleme dışında kalan, yukarıda nitelikleri belirtilen üst yönetim kadrosuna uyumsuzluk gösteren kişilerden de söz etmek yerinde olacaktır. Yeğeni Osman Bey'in oybirliğiyle uca bey seçilişini sindiremeyen, talan ve ganimet düşkünü zalim Dünder Alp, Osman Bey'e söz kesilen Şeyh Edebâli'nin kızı Bala Hatun'u kaçırmaya kalkan ve bu girişimini İnönü Savaşı'nda hayatıyla ödeyen zayıf kişilikli Eskişehir Sancakbeyi Alişar, yargı alanını yozlaştıran ikiyüzlü ve ahlâken düşük Hophop Kadı, yakındoğu uygarlığını sarsan Moğolların yağmacı kumarbazı Çudaroğlu gibi.

Osmanlı toplum düzeninde batı feodalizmindeki gibi aşılmaz keskin basamaklar yoktur. Toplumsal statüler yönünden belirgin bir ayırım görülmez. Tersine en alt tabakadakiyle en üst tabakadakini aynı insanlık potasında kaynaştıran bir anlayış egemendir. Bitinya ucubeyi Osman Bey'in kapı uşağı ve ulağı Kerimcan'la gündemin önemli konularını konuşmaları. Beyliğin yaşlı yöneticisi Ertuğrul Gazi ile atbakıcısı Demircan'ın sade bir törenle aynı yere gömülmeleri gibi. Karacahisar tekfurunun kardeşi Filatyos'un zulmünden kaçıp savaşçı

Türkmen kadınlarının başkanı Bacı Bey'e sığınan Rum genci Mavro, "Devlet Ana, beni korusun!" diye yalvarır. Dağ gibi oğul yitirmenin acısıyla yanan sert Türkmen anasının "Oğlumun yerine oğul buldum. Vermem" şeklindeki diretmesi haksızlığa, zulme başkaldıran, namuslu insanlara din, dil, kültür, soy, milliyet farkı gözetmeksizin kucak açan bir dünya görüşünün sonucudur.

Devlet Kuruculuğu: Tarihin başdöndürücü eylemlere gebe olduğu dönemde -Moğol saldırılarıyla yıkılmakta olan Anadolu Selçuklu Devleti ile tekfurların baskı ve sorumsuz yönetimleriyle çökertmeye uğraştıkları Bizans İmparatorluğu, beylik kavgaları, vb.- Bitinya ucunda (Söğüt'de) atılan Osmanlı çekirdeğinin kök salıp gelişmesini-önce devlet, sonra imparatorluk haline gelişinin nedenini Türklerin geliştirdikleri insancıl ve eşitlik ilkesine dayanan düzenine bağlayabiliriz. Yazar, Devlet Ana'da sınıfsız ilkel toplumların çözülüp dağılmasıyla ortaya çıkan Asya Tipi Üretim Tarzı toplumlarındaki insan ilişkileri ile batının serflik düzenindeki insan ilişkileri arasındaki kesin farkı açıkça belirtiyor ve Osman Bey'e esasları saptanan âdil Osmanlı düzeninin kurulmasında şunları söyletiyor: Köleliğe karşı, Frenk soygununa, zulmüne, ırz düşmanlığına karşı biz hoşgörü, dayanışma, can, ırz, mal güvenliği sağlayacağız. Alinteriyle çalışanlar bizden yana olacak ister istemez..." Savundukları düzeni ne şekilde gerçekleştirecekleri konusunda ise kurucusu şöyle konuşuyor: "Din yaymaya çabalamayacağız. Tersine, herkesin inancına saygı göstereceğiz! İnsanlar arasında din, soy, varlık bakımından hiç bir üstünlük tanımayacağız." (s: 228-229).

Bu düşünceden yola çıkan, az gelişmiş ve geri kalmış ülkelerin sosyo-ekonomik yapısını inceleyen Fransız yazar Roger Garaudy de Sosyalizm ve İslâmiyet adlı eserinde, islâmın izlediği fetihçi politikayı, feodal dünyaya sağlam ekonomik yapı ve sosyal örgüt modelleri götürme nedenine bağlar: "Zaferin tayin edici faktörü fetihlerin, çözülme halinde olan bir kölecilik âlemine ya da ufak parçalara bölünmüş ve hareket yeteneğinden yoksun kalmış bir feodal âleme daha yüksek ekonomi ve sosyal örgüt biçimleri getirmiş olmasıdır". (s: 131).

İşte, yukarıda sözü edilen nitelikte insan potansiyeline sahip ve tarihi boyunca doğu-batı çatışmasına sahne olan Anadolu, batıya karşı sürekli direnmiş, sonunda, çoğunlukla Osman Gazi gibi öncü devlet adamlarının devlet kurma ve yüzyıllarca yaşatma özelliklerine dam-

gasını vurmıştır. Nitekim, iki güçlü imparatorluğun (Selçuk-Bizans) çöktüğü, Rum ve Türk beyliklerin kaynaştığı bir bölgede küçük bir uc beyliğinden büyük bir devlet kurmaya geçişin nedeni temeldeki tarihsel koşulların iticiliğindedir. Batı'nın zorlattığı çatışmadan alınmanın akıyla çıkan Anadolu Türk'ü insancıl, âdil ve hoşgörülü tutumuyla yüzyıllardır ezilen ve senyörlerin zulmünden bunalan Hristiyan halka da kurtarıcı olur. Eski Doğu, Bizans ve Batı'nın devlet anlayışı ile kendi töresini kaynaştırıp ileriye dönük yeni bir düzen kurar. Böylece, sayısız uçbeylikleri gibi yitip gitmekten kurtulur.

"..... Osmanlı Devleti'nin rastlantıların meydana getirdiği bir kuruluş olmadığını, devlet kurma ve bunu yaşatma DEHA'sına sahip bir topluluk karşısında bulunduğumuzu ve zenaatları devlet kuruculuğu olduğu için, Osmanlıların buldukları coğrafya parçasındaki toplumların isteklerine günümüz tarihçilerini bile şaşırtacak bir ustalıkla karşılık verebildiklerini ispatlıyor. Bence Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundaki ana unsur, Osmanlı toplumunu meydana getiren insanlardaki ileri devlet kuruculuğu, yatkınlığı -Dehası-dır." ¹¹⁸ diyen yazar, Devlet Ana'da, Osman Bey'in ağzından aktardığı, "Verimli topraklara sahip olana yarar Anadolu... Tükenmez insan kaynağıdır, insanların zenaatı da görüldüğü gibi köylülük değildir, devlet kuruculuğudur." yargısını daha da genelleştirerek romanını yazış nedeni haline getirir.

"-Türk milletinin bütün tarih boyunca bayraksız ve devletsiz kalmaması rasgele ve boşuna değildir. Onun çekirdeğindeki dinamizm, ona devlet kurma yatkınlığını getirmiş. Devlet kurmak başka bir şeydir, devlet yönetmek başka bir şeydir. Türk milleti, tarih boyunca devleti hem kurmada hem yönetmede ustalık göstermiştir. İşte bu dinamizmi yeni romanımda işlemek ve aydınlığa çıkarmak istiyorum." ¹¹⁹

Feodal Yapı Tartışmaları: Devlet Ana'da savunulmaya çalışılan "Osmanlı devlet yapısının feodal olamayacağı" tezi, son yıllarda bir türlü ardı kesilmeyen iddialı tartışmalara yol açmıştır. Kemal Tahir,

118 Kemal Tahir'le Konuşma, Kitaplar Arasında Derg. s: 1.

119 Kemal Tahir'le Söyleşiler, Milliyet Gazetesi, 21.7.1980.

bu kesin yargıya Prof. Ömer Lütfi Barkan, Prof. Fuat Köprülü, Prof. Mustafa Akdağ, Prof. Halil İnalçık, Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı gibi Osmanlı tarihini bilimsel yaklaşımlarla araştıran ünlü tarihçilerin temel kaynak niteliği taşıyan eserlerinden başka Mustafa Nuri Paşa'nın Netayicü'l-Vukuat, Cevdet Paşa Tarihi, Naima Tarihi gibi objektif eleştiri taşıyan kitaplar ile asyetik toplumların devlet tipi, yapısı ve kültürünü konu edinen siyasetnâmeleri-Nizamül-Mülk'ün Siyasetnâmesi ve Mercimek Ahmed'in ahlâki değerler aşıl原因an Kâbusname'sini ince bir dikkatle okuyarak varmıştır.

Kemal Tahir'i fikir kaynağı ve tarihe bakış açısı yönünden etkileyen, ona yol göstericilik eden Fuat Köprülü, Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülâhazalar adlı incelemesinde, Yakındoğu ve Osmanlı İmparatorluğu üzerinde çalışan batılı kritiklerin görüşlerini özetler. Osmanlı toprak sistemi ve maliyesinin Bizans'tan alındığı tezini çürütür. Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal yapı bakımından önce Selçuklulara, daha sonra da Ortaçağ İslâm İmparatorluklarına bağlanması gerektiği, özgün kurumlarıyla içinde bulunduğu çağı aşan bir sosyo-ekonomik ve politik yükseklikte bulunduğu tezini savunur. Osmanlı toprak sistemindeki timar sorununu ele alarak kökenini, Yakındoğu İslâm imparatorluklarına da ekonomik temel olmuş Selçuklular dönemindeki ıkta sistemine bağlar. Osmanlılar tarafından geliştirilen timar sisteminin Bizans pronoyalarının benzeri olamayacağı, çünkü, Anadolu Türk toplumunun temel yapısından kaynaklandığından kendine özgü yanlar taşıdığını belirtir. Ve "bu gibi birçok hallerde, mesele lâıykıyla tetkik olununca herhangi bir iktibas ve taklitten bahse hiç mahal olmadığı ve yalnız benzer toplumsal şartların benzer neticeler doğurduğu meydana çıkabilir" sonucuna varır. Böylece, Prof. Köprülü'nün, yerel ayrılıklara rağmen sosyo-politik tarihte Ortaçağ İslâm devletlerinin (İran, Mısır, Suriye'deki Büyük Selçuklular, Moğollar, Memlûklar) Türk tarihiyle bir bütün oluşturduğu, Anadolu Selçuklu Devleti'ndeki kurumların (ordu, memuriyet, vergi, gümrük, şehir ve taşra örgütü, toprak düzeni, vb.) incelenirken ana kaynaklara dayandırılması, farklı uygulamaların ortaya çıkarılması görüşü, yazarın ilgisini çeker. Ayrıca, Prof. Köprülü'nün Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu ve Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları adlı çalışmaları, yazarın üzerinde en çok durduğu ve yararlandığı yapıtlardır.

Osmanlı üretim yapısıyla ilgili geniş araştırmalar yapan Prof. Ömer Lütfi Barkan, "Türkiye'de Servaj Var mı idi?" (Belle-ten, c: XX, No. 78, 1956, s: 239.) adlı incelemesinde, Osmanlı re-ayasını oluşturan tarım cemaatlerini "özgür köylü" kategorisi için- de değerlendirerek, Bizans'taki köleci üretim biçimi ve ilişkilerine karşılık tutulamayacağını savunur, Çünkü, batıda özgür köylü kate- gorisi, ancak komünal ilişkilerin yani tarımsal toplulukların çözü- mesiyle ortaya çıkmış, statü olarak serfliğe dönüşmüştür.

Prof. Barkan, Osmanlılarda mirî arazi olduğu, kimi hüküm ve kanunnamelerde de kaydedildiği üzere "Özel mülkiyete tabi topraklar bulunduğu hususunda, 1973 Türkiye İktisat Tarihi Seminerinde sundu- ğu bildiride, Osmanlı İmparatorluğu'nda "toprak ve reaya padişahın- dır" görüşünü benimseyerek özel mülkiyete tümüyle karşı çıkar. Ko- nuya ilişkin tartışmada yaptığı açıklamada ise, toprak mülkiyetini kabul etmekle beraber, devletin koyduğu birtakım kayıtlarla sınır- sız toprak mülkiyetini önlediğini belirtir.

Prof. Barkan, Osmanlı timar sisteminin Germen saldırısıyla çözülen Batı Roma İmparatorluğu'nda feodalizmin ilk aşaması olarak ortaya çıkan "beneficium"lara benzetilmesini doğru bulmaz. Bu konu- da, (İslâm Ansiklopedisi, cüz: 123-124, s: 28'deki Timar maddesi) şu notları düşüyor: "Ekonomik nedenlerin benzerliği ve askeri ve siya- sî diğer tarihi sebeplerle şarkta ve garpta muhtelif devirlerde türlü şekillerde mevcut olmuş ve burada tatbik edilmiş benzeri usuller, Os- manlı İmparatorluğu'nda da Timarlı sipahi denilen bir eyalet süvari ordusunun teşkilâtlandırılmasında asırlar boyunca başarı ile kullanıl- mıştır."

Özellikle Balkan'larda fethedilen yerlerdeki feodal malikane- lerin devlet kontrolüne geçmesi ve daha sonra askeri bir düzenle bütün- leşip çeşitli hukuki statülere kavuşması demek olan "Malikane Divanı Sistemi", Anadolu beyliklerinin mülklerinin giderek devlet denetimi- ne girmesi yolunda bir adımdır. Fakat, bazı kanunlarla "âyân" denilen asil ailelerine tanınan hak ve yükümlülükleri aynı adlı eserinde eleş- tiren Prof. Barkan, bu sistemi toplumsal bünye adına tehlikeli bulur. Batı benzeri bu uygulama için "İmparatorluk devrinin teşkilâtına ya- bancı bir prensibin tecellisi" deyimini kullanır.

Osmanlı yönetiminin, timar sisteminin özünde yatan feodal gelişmeleri önlemek için, onlarla sürekli savaş halinde olduğunu vurgulayan Prof. Barkan bu konuda şöyle diyor:

"Osmanlı İmparatorluğu fethettiği memleketlerde koyu bir derebeyliğin izlerini taşıyan örf ve âdetler bulmuş, kendisine mahsus bir nizam kurabilmek için, onlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır" (Timar Maddesi, İslâm Ansiklopedisi, s: 306).

Osmanlı toplum yapısında devlet ve halk kitlelerini, üretim biçimi ve ilişkilerinin evrimini inceleyen Prof. Niyazi Berkes, (Türk İktisat Tarihi, c: I, Gerçek Yayınevi, İst. 1969) adlı yapıtında feodalizmin anlamını ve tarihsel süreç içindeki gelişimini açıklar. Önceleri, bir "siyasi güç" sorunu, daha sonra da bir "ekonomik sistem" yani üretim biçimi olarak değerlendirildiğine dikkatleri çeker. Batıya özgü bir yapı olan feodalizmin, doğrudan, Osmanlı tarihinin içine girmediğini, bilâkis Osmanlının egemenlik kurduğu özellikle imparatorluk haline geldiği yerlerde feodal beylik ve krallıkları birer birer yıkararak bu sistemin ülkeye temelli yerleşmesini önlediğini belirtir. "XVII.y.y. öncesi Osmanlı siyaset ve ekonomisinin Batı feodalizminin aynı olduğu görüşünde direnmek düpedüz inatçılıktır" diyen Prof. Berkes, sosyalist tarihçiler arasında moda olan bu inatçı görüşle, Osmanlı sistemini feodal gösterme yorumuna karşı çıkar. Çünkü, üretim biçimi, üretim araçlarının mülkiyeti, üretim ilişkileri, artı değer kullanılışı yani Osmanlının ekonomik alt yapısının farklılıklar gösterdiğini saptar.

Osmanlı sistemindeki "mülk", devletin elinde olan her şeydir, özellikle toprak üzerinde yoğunlaşan bir güçtür. Reayaya kira karşılığında verilir. Reayanın toprak üzerinde egemenlik, sahiplik, mülkiyet hakkı yoktur. Toprak ancak ekip biçme, geçim sağlama aracı olarak kullanılır. Alınıp satılamaz, feragat edilemez, mirasla geçmez. Tasarruf yani kullanma hakkı devletin siyasi otoritesi olduğu sürece vardır. Ama, bu, mutlak anlamda özel mülkiyet değildir. Köylü, üretimin artı değer denilen parçasının karşılığını devlete vermek zorundadır. Artı değerine sahip olarak onu yeniden yatırıma koyup üretimi genişletemez, kapitalist üretim biçimine giremez. Çünkü bu ilişkiler için gerekli özel toprak mülkiyetinden yoksundur. Tarım geleneksel usullerle yapılır, çağın yeniliklerinden etkilenmez. Yer

değiştirme ya da toprağı bırakıp gitme sözkonusu değildir. Bu sistemin egemen olduğu yerde özel mülkiyet yoktur, "iğdişleştirilmiş bir mülkiyettir". Buna göre reaya, batıdaki serften farklıdır. Serfin senyöre bağımlı olmasına karşın reaya sipahiye ya da bir başka kula bağımlı değildir. Ona iktisadî ve siyasî bağlarla değil, salt özel hukukla bağlıdır. Köylü, esasta, Batı feodalizminin yüksek döneminde olduğu gibi serf değildir. Köylü, Osmanlı toprak sisteminde serbest köylüdür veya bağımsız, kul olmayan kişidir. Toprağına bağlı olma koşulu ile serbesttir. Ancak siyasi anlamda, tam hak ve hürriyeti yoktur.

Prof. Berkes, timar beyinin de batıdaki gibi feodal senyör olamayacağı görüşündedir. Osmanlı Devleti'ne mali ve askeri güç sağladıkları için devlet mülkünden kendilerine pay olarak "tarımsal dirlikler" verilen timarlı sipahilerin batıda olduğu üzere feodal bir aristokrasi diyebileceğimiz bir sınıf kökeni yoktur. Hiçbir dönem, Batı Avrupa örneğindeki gibi büyük toprak ve işletmeciler feodal bey olamamışlardır. Senyörün kral tarafından tanınmış, töreli bir eylemle hukuklaştırılmış hakları ve siyasal yetkilerine karşın, sipahinin mülkiyet hakkı eksik olduğu gibi siyasal gücü de sınırlandırılmıştır. Feodal beyin hem üretim işi, hem üretim araçları teknolojisi ile doğrudan doğruya ilgilenmesine rağmen, timarlı bey üretim teknolojisiyle ilgilenmez. Feodal bey, ekonomik sürecin içinde, timarlı bey ise devlet süreci içinde yer almışlardır. Sipahiler her ne kadar savaşlardaki yararlıklar karşılığında belli oranlarda "dirliğe" sahip idiyediler de batıdaki "manoir" veya "demesue" sahibi lordlar veya senyörler gibi çiftçi olduğunu gösteren bir belirti yoktur. Çünkü, sipahiler toprak tasarrufuna sahip olamazlardı. Bir sipahinin kendine veya oğluna gizli yoldan toprak vermesi kanuna aykırı olup timarının elinden alınmasına sebep olmaktadır. Timarlar toplumsal kökenleri karışık (Anadolu ya da Rumeli'den) kişilere verildiği için sipahi beyleri arasında bir sınıf bütünlüğü ve bilinci yoktur. Böyle bir feodal gelenek Osmanlı sisteminde yerleşecek ortamı bulamamıştır. Oysa "domain" denilen işletmelerinde hükümdar olan daha yukarı güçteki senyörlere bağlı idiler. Yapı sınıfsaldır. Osmanlı Devleti ise, yukarıda açıklanan niteliklerinden ötürü sınıflı toplum olamamıştır.

İşte, sözü edilen bu özelliklerinden dolayı, Osmanlı siyasal güç birliğini kuran Türkler, ilk zamanlarda Bizans İmparatorluğu'nun "feodalleşmiş olan ve köylüsü feodal beylerle kilise tarafından sömürülen" ülkelerine çattıkları sırada bu yerlerin köylüleri tarafından direnmesiz karşılanırlar. Kurtarılılıklarının karşılığında cizve veren Bizans köylüsü tam olmamakla birlikte özgürlüğüne kavuşur.

Osmanlı devlet yapısını mülkiyet biçimi yönünden tarihsel süreç içinde batı tipi devlet düzeniyle karşılaştırarak inceleyen Prof. Berkes, incelemelerinin sonucunu "Türkiye'de Çağdaşlaşma" adlı yapıtında somutlaştırır. Türk düşünce alanında Osmanlı devletini "feodal" ya da "teokratik" sistem olarak tanımlayanlara katılmaz. Bu tanımları Osmanlı geleneğine, onun geleneksel niteliğine hem yabancı, hem aykırı bulur. Yorumunu, "Osmanlı rejimi ne feodaldır, ne de teokratik, hele hem feodal hem teokratik hiç değildir" biçiminde yapar. (s: 22)

Prof. Berkes, Osmanlı toplum yapısını araştırırken düşülen yanlışlığı, batı devlet ve din kurumlarını inceleyen yazarların aralarındaki farkı gözetmeksizin olduğu gibi Osmanlı devlet kurumlarına uygulama çabalarına bağlar. Avrupa tarihinde feodal rejimi, kapitalist ekonomi öncesine dayandıran ünlü bilim adamı, liberal ve kapitalist olmayan yani anayasalı devlet rejiminde olmayan Asya ve Afrika ülkelerinin modern çağa ayak uyduramadıkları için gelişigüzel "feodal" diye yargılandığını belirtir ve şöyle devam eder:

Halbuki feodal düzen kapitalist sistemden önce, ancak Batı Avrupa'da, bir de Asya'nın uzak ve küçük bir parçası olan Japonya'da önemli bir tarihsel döneme karşılıktır..... Feodal düzende bulunan ülkelerde feodalizmden kapitalist liberal anayasalı hukuk düzeyine geçiş (feodal düzenin egemen olduğu yerlerde ekonomik, siyasal ve dinsel yaşamın her yanına egemen olan güççü merkezleşmiş imparatorluklar hiç yürümediğinden) ilk çıkış aşaması olarak ancak merkezleşmiş mutlak monarşilerin doğuşu ile başlayabilmiştir" (s: 22-23).

.....

Bugün bütün dünyayı Batı Avrupa geleneği etkilemekte olduğundan, bu sayılan yerlerdeki tarihsel rejimlerden arta kalan toplumların çağdaşlaşması Batı Avrupa siyasi türünün geleneğine göre yürümektedir ya da yürütülmektedir. Bu toplumların çağdaşlaşma çabalarının çok güç ve

ağır yürümesinin, yolların sık sık şaşırtilmasının başta gelen nedeni budur. Geleneklerine aykırı ve yabancı bir yönde yürümek zorundadırlar. Bu çağdaşlaşma sürecinde bu yönde giderken yalnız şaşırın değil, varlığını ya da benliğini yitiren toplumlar da görülmüştür." (s: 26)

Prof. Berkes, Osmanlı devlet yapısını incelerken, içerdiklerini anlamdan farklı biçimde kullanılan kimi terim ve kavramların da yanlış tutumlara yol açtığına işaret ediyor:

"Öyle gözüküyor ki, Osmanlı hükümdarlığının derebeylerle uğraşmalarının hatırasının henüz taze olduğu bir dönemde Fransız devrimi tarihini öğrenen Osmanlı tarihçileri feodaliteyi eleştirici tanımlamaların etkisi altında derebeyliği Batı feodalizmi ile eşit tutmuşlardır. Klasik Osmanlı tarihçilerinde derebeyi terimine rastlanmadığı halde Mustafa Nuri Paşa'nın Netayicü'l-Vukuat'ında ve daha sonra Abdurrahman Şeref'in yazılarında derebeyi terimi kullanılır. Her ikisi de bunu feodal bey anlamında kullanmıştır. Daha sonraları, hem Osmanlı tarihinde feodalizm bulunmadığını ileri sürenler, hem derebeyliğin feodalizmden başka bir şey olmadığını iddia edenler derebeylik terimi ile feodalizmi bir tutmuşlardır. Zamanımızda Batı tarihi çevrilerinde feodalizm terimi Türkçeleştirilmeye kalkışılınca bu son sözcük kesin olarak derebeylik sözcüğünün karşılığı oluverir. Gerçekte, Osmanlıca'da ya da Türkçe'de feodalizme karşılık bir sözcük yoktur, derebeyi sözcüğü Osmanlı terimlerinden değildir, çünkü Osmanlı devlet örgütünde feodalite yoktur" (s: 570)

Kemal Tahir de, bizde genellikle birbirlerinin yerine kullanılan derebeylik ile feodalite sözcükleri arasındaki anlam farkını şöyle saptıyor:

"Bizde Feodalite ile Derebeyliği birbirlerine karıştırıyorlar. Derebeyi deyiminin kökeninde, suların geçit veren sığ yerlerine oturup gelip geçenden haraç alan zibidi yatar. Bileği güçlüdür, pazusu kuvvetlidir ya da kılıcı keskindir, bu yüzden haraç toplar. Derken kılıcı keskin, pazusu güçlü başka bir zibidi çıkar karşısına, yenisi eskisini yener, olan değişmez ama, haracı alan değişir. Hiçbir meşruiyeti yoktur. Hiçbir zaman kurumlaşmamıştır.

Feodalsa öyle mi ya!.. Bir kere meşruiyet temeli vardır. "Ben sizi kılıcımla başkalarına karşı koruyorum, siz de bana boyun eğeceksiniz" diyor. Tek taraflı bir teklif de olsa, eninde sonunda bir an-

laşmadır. Sözünden kaytarmıyor, gerçekten kılıcı ile (soylular olarak) koruyor düşmanından kendi halkını. Ama bundan gerisi bir rezillik!..

Batılı feodal, halkının kayıtsız şartsız sahibidir. Halkının tek tek, ne iş yapacağını, ne kadar çalışacağını, ne alacağını o belirler. Evlenmek, boşanmak onun müsaadesine bağlıdır. Gelinin "ilk gece hakkı" onundur. Çocuğu doğduğu zaman feodalin damgasıyla damganılır. Hiç kimse feodalin izni olmadan, oturduğu yeri, yaptığı işi değiştiremez. Hele başka bir feodale kaçıp sığınamaz. Daha daha feodalin savaş halinde olduğu bir başka feodale bile kaçamaz; bu budalalığı yaparsa, bir güzel kırbaçlandıktan sonra, eski sahibine geri çevrilir. Tabii, eski sahibi feodal "Ne iyi ettin de kaçtın" demeyecektir, artık ölümlerden ölüm beğen!..

Ortaçağ dediğimiz tarih mezarlığı, Batı'da, bu düzen içinde geçmiştir. Ama, sadece Batı'da ve Uzak Doğu'nun en ucundaki Japonya'da... Dünyanın öbür bölgelerinde bu rezillik yoktu. Nitekim bugün de Batı Avrupa ile bu bölgeden giden insanların oluşturduğu Amerika ve Japonya, teknokraside en ileri aşamalara varmışlar, ama öteki bölgeler, soluk soluğa bunların peşinden yetişmeye çalışıyorlar" ¹²⁰

Osmanlı toplumunu devlet tipi ve üretim biçimi yönünden inceleme çalışmaları oldukça yenidir. Marx'ın Grundrisse'sinden bir bölümün Türk düşünce dünyasına sunulmasıyla başlayan Asya Tipi Üretim Tarzı tartışmalarıyla hız kazanır. Fakat, çalışmaların sonucu şunu göstermiştir ki kimi araştırmacılar Osmanlı toplumunu mutlaka "Asya Tipi Üretim" ya da "Feodalite" kategorisinden birine ait kılıp soruna salt mekanik açıdan yaklaşmışlar, tarihsel ve ekonomik koşulların zorlamasını dikkate almadan, yapısal farklılıkları hesaba katmadan Türk tarihinin uzun bir sürecini alan Osmanlı toplum yapısının her dönemini aynı üretim biçimiyle açıklamışlardır. Bunlara Osmanlı ve Avrupa tarihini incelerken sık sık düşülen kavram kargaşalığını da eklemek gerekir. Bu yüzden, dönem özelliklerini belirtmeden, doğa ve batı toplumlarının kendine özgü yanları saptanmadan "Osmanlı toplumu feodaldır ya da değildir" tartışmaları açıklığa kavuşmamakta, ortaya atılan iddialar askıda kalmaktadır. Nitekim, Osmanlı ekonomik sistemini Asya Tipi Üretim Tarzı'na yakın bulan Kemal Tahir'in bu yargısı salt XIII.y.y. oluşum halindeki Osmanlı Devleti'ni kapsamakta, ondan sonraki yüzyılları içine almamaktadır.

Osmanlı üretim biçiminin feodal olduğu görüşünü savunanlar ise, Osmanlı toplumunda da kölelik ve sömürünün olduğunu, ancak batıdakiler gibi gelişme göstermediğini, onlardan başka bir biçim aldığını, bunun insanî yönden batı toplumlarından daha üstün olduğu için sömürünün açık-seçik ortaya çıkmadığını öne sürerler.

Soruna, klasik marksist öğretiden yaklaşanlar Osmanlı toplumunun batı tipinde bir üretim tarzına sahip olmaması sonucu, batı tipi bir köleliğin gelişmemiş olduğunu vurgularlar. Marx'ın böyle toplumlardaki köleliğe, "genel kölelik" adını verdiğini anımsatırlar, marksçı yazar ve düşünür Fransız Maurice Godelier'in de bu kölelik biçiminin, Yunan-Lâtin köleliğinden ayrı bir özellik taşıdığı ayrımına dokunarak, onun, "çünkü bireyin kişisel özgürlüğü ortadan kalkmakla ve bir başka bireye karşı bağımlılık belirmemektedir. Bu kölelik biçimi bir topluluğun bir başka toplulukça sömürülmesiyle gerçekleşmektedir"¹²¹ görüşüne dayanırlar.

İddialarını, Marx'ın geliştirdiği Asya Tipi Üretim Tarzı'nı Osmanlı toplumunun bir dönemine uygulayan Prof. Sencer Divitçioğlu'nun aynı adlı incelemesiyle kanıtlamaya çalışırlar ve Prof. Divitçioğlu'nun Osmanlı toplumunun iç çelişkisiyle ilgili alıntısını, düşüncelerini doğrulayıcı örnek olarak verirler. Alıntı şöyledir: "Toprakla kendisi arasındaki ilişkiden dolayı hür olan insan, devletle ilişkisinde sömürülen sınıfın bir üyesi olarak sömürülen sürüye dahildir. Böyle olunca, insan sömürmeyi içkin bir olay olarak göremez. Osmanlı insanının yabancılaşması burdadır. Bireysel hürlük ve sınıfsal sömürülme Osmanlı insanının asli karakteridir. Kendisi anonim sömürülürken bireysel olarak bu sömürme olayını idrak etmesine imkân yoktur. Sömürme onun için dışkın, yaşanılmayan bir olaydır. Bundan dolayıdır ki Osmanlı toplumunda sömüren devlet her zaman meşru olmuştur." (s: 47)

Osmanlı Devleti'nin Çekirdeksel Nitelikleri: Osmanlı toprak düzenindeki-sipahi ve zaim dirliklerini Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü sırasında feodalizmin ilk aşaması olarak ortaya çıkan "beneficium"lara benzetirler. Gibbons ve Hammer gibi kimi tanınmış Batılı tarihçiler ve seyyahlar da bu benzetmeye katılırlar. Hatta daha da

¹²¹ Asya Tipi Üretim Tarzı, Paris Marksçı Araştırma ve Çalışma Merkezi Yayınlarından Sosyal Yayın, 1966.

ileri giderek Osmanlı timar sistemini feodalizmin daha gelişmiş aşamalarında ortaya çıkan "fief"lere karşılık tutarlar-Sipahilerin de dirliklerini feodal malikane haline getirmek, tasarruf haklarını özel mülkiyet haline dönüştürmek için bir yandan devletle, bir yandan köylüyle savaştıklarını iddia ederler.

Bizans devlet geleneğini miras alan Osmanlılarda saray aristokrasisinin zeamet ve timar sahiplerinin kendi aralarında ve köylülerle ilişkilerinde batıdaki gibi vassallık bağları olmadığını kabul etmekle beraber gene de kulluklar biçiminde devlet tarafından belirlenen farklı statülerle padişaha bağlılık olduğunu ileri sürerler. Görüşlerini, Prof. Barkan'ın "Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kulluklar bize devlet eliyle teşkil edilen servaj sisteminin saf şeklini göstermektedir" sözüyle doğrularlar. Osmanlının hiyerarşik düzenine dikkat çekerek "sınıflı toplum" çekirdeğini içinde sakladığını belirtirler.

Özellikle savaşlarda ele geçirilen esirlerin hisselerini alan sultan ve komutanların bunları aileleriyle beraber sürerek kendilerine ait topraklar üzerinde köyler kurup feodal nitelikli mülk ve vakıflar oluşturduklarını ortaya koyarlar.

Osmanlı devletinin merkezileşme süreci içinde Anadolu'da önce aşiret aristokrasisi halinde ortaya çıkan ve zamanla toprağa yerleşerek toprak aristokrasisine dönüşen Türkmen beyliklerini feodal gelişmelerin temeline dayandırırılar. Rumeli'de ise daha gelişmiş ve genişlemiş biçimiyle asilzadelerin "baştına" denilen aile mülklerinin feodal malikanelere dönüştürülmesini görüşlerine kanıt olarak gösterirler. Balkan'ların merkezi otoriteden uzak ve çeşitli müdahalelere açık olması timar sisteminin buralara yerleşmesini önler.

Anadolu'da ve Rumeli'de fetihlere çıkan komutanlara ve hanedandan gelen sultan yakınlarına yapılan temlikler devletin yerleşme ve dervişlere verilen dirliklerin daha sonraki yıllarda Osmanlı devletinin feodal çekirdeğini oluşturduğu görüşü oldukça yaygındır. Eldeki belgelere göre, vergileri ödenmeyen bu malikane ve dirlikler kayıtsız şartsız mülk vaziyetinde kullanılmışlardır. Özellikle İstanbul'un fethinden sonra başlayan ve Kanunî döneminde doruk noktasına çıkan çoğu devşirmelikten gelen saray aristokrasisinin üzerindeki kölelerle birlikte edindikleri çiftlikler, geniş araziler, bağ, sebze-meyva bahçeleri olduğu anlaşılmaktadır.

İki vasıflı -hem kerim hem ceberrut sıfatını taşıyan- Osmanlı Devleti'ndeki yüksek düzeydeki yöneticilerin sömürü çarkını nasıl işlettiklerini Prof. Divitçioğlu'nun "Asya Tipi Üretim ve Osmanlı Toplumunu" adlı incelemesinin bir yerindeki alıntıyla açıklarlar. Alıntı şöyledir: "..... yerleşilen ve fethedilen miri toprakların sağladığı rantı, hatta şer'i hukuk kaidelerinin bile çığneyerek farklı amaçlara göre ve değişik iktisadi-hukuki şekillerde hükümdar ailesi mensupları ile devletin dayandığı askeri ve dini zümrelerin seçkinleri arasında dağıttığı..." Prof. Divitçioğlu, Ömer Lütfi Barkan'dan aktardığı bilgi ve sayılarla dirlikler arası dağılımda padişah haslarına düşen astronomik miktarı gösterir, artık üründen sultana ayrılan geliri ortalama dirlik gelirinden 52 kat fazla bulur. Bu yönüyle de Osmanlı toplumunda gelir dengesi ve genel refah seviyesinin büyük bir oranla yüksek yöneticiler lehine işlediğini tespit ederler.

Osmanlı tarihinin temel kaynaklarını incelerken kullanılan yöntemin objektif olmayışı, bilimsel olmayan ideolojik yaklaşımlar, yapay olarak yaratılan kavram ve dönem kargaşalıkları vb. nedenler yüzünden Osmanlı üretim biçimi hakkında sağlıklı bir yargıya varmak pek mümkün değildir. Ancak, şimdiye değin ortaya çıkmış tüm bilimsel verilerin ışığı altında şunları söyleyebiliriz: Gerçekte, Bizans İmparatorluğu ve Selçuk Devleti enkazı üzerine kurulan beylikler döneminde gerek Anadolu'da, gerekse Rumeli'de feodal eğilimler vardır. Fakat, Osmanlılar merkezi devleti kurarlarken önce Anadolu'da aşiret örgütünün zamanla toprağa yerleşerek oluşturduğu Türkmen beyliklerinin asker şefleri ve gazilerinin-gücünü kendi sistemiyle eritmeğe çalışmıştır. Balkanlar'a yaptıkları fetihlerde ise karşılıklarına çıkan feodal malikaneleri -Bosna'daki baştinaları (aile mülkü) ile Bizans ve Sırp pronoyaları- mevcut hak ve yükümlülükleriyle aynen devraldıkları halde, denetimleri altında tutmuşlardır.

Devleti toprak, ordu ve vergi gibi maddi temellere dayandıran Osmanlılar, merkezi otoriteyi güçlendirmek için timar sistemini geliştirmişler ve timar sahibinin feodal bey haline gelmemesi için çeşitli önlemler almışlardır. Doç. Dr. Taner Timur'un, (Osmanlı Toplumsal Düzeni Turhan Kitabevi, 1979, s: 192-193) Ömer Lütfi Barkan ve Halil İnalcık'tan da aktardığı ve maddedelediği önlemlerin başlıcaları şunlardır:

1- Sistemin devamını sağlamak ve istikrarsızlık yaratmamak üzere miras hakkı tanınmış olmakla beraber, bu, tam bir mülkiyet hakkının gerektirdiği miras hakkı olmaktan uzaktı. Timar sahibi ölünce, oğluna veya oğullarına timar veriliyordu. Fakat "bu şekilde verilen timar, ölen babanın timarının zaruri olarak kendisi olmadığı gibi kıymet itibariyle de aynı değildi" Aslında gösterilen yararlılıklar sonucu timarlar artabiliyor veya o zamanın deyişiyle "terakki" ediyordu. Ancak bu artışlar toprak temerküzünü, giderek feodalleşmeyi önlemek üzere çocuklara intikal etmiyordu. Feodalleşmeye çok daha elverişli olan has ve zeamet sahipleri olan bey ve paşalar ise sık sık başka yerlere tayin edilerek, belli bir toprakla aile ilişkileri kurmaları önleniyordu.

2- Osmanlı timarlarında, âdeta batıdaki feodal malikanelerin "reserve"ine tekabül eden hassa çiftlikleri oldukça küçük tutuluyordu. Bunlar 200 akçe gelir olarak değerlendirilen ve bir çift öküzle işlenebilecek çiftliklerdi. Kısaca raiyet çiftlik gibiydiler. Fark, sipahinin timarında bu şekilde bir kaç çiftliğe sahip olabilme olanağı ile ortaya çıkıyordu. Sipahi bunları "tapu bedeli" karşılığı reyaya işletebildiği gibi, kendi de ekebiliyordu.

3- Timarı teşkil eden topraklar mümkün olduğu kadar bölünerek komşu bir kaç köy arasında dağıtılıyordu. Başka bir deyişle köyler genellikle bütün olarak sipahilere timar olarak verilmiyordu. Bu suretle bir sipahinin bütününe sahip olduğu köyde bir feodal ağa haline gelme yolları tıkanıyordu....

4- Nihayet bir timar hukuki bir bütünlük teşkil etmekle birlikte hisselerle ayrılabilir ve her hisse ayrı bir kimseye verilebiliyordu. Bu durum çoğu kez ölen bir timar sahibinin timarını parçalamak mümkün olmadığı zaman, bunun hisselerle ayrılarak yakınlarına veya başkalarına dağıtılması ile ortaya çıkıyordu. Fakat bu dağıtımda da toprak temerküzüne karşı bir önlem niteliği dikkati çekmektedir. Osmanlılar böyle bir vergi birimi niteliği taşıyan timarın hukuki bütünlüğünü koruyarak herhangi bir karışıklığı da önlemek istiyorlardı.

Bunların dışında Osmanlı sultanları feodal gelişmelerle XVII.y.y. değin sürekli mücadele etmişlerdir. Özellikle Fatih Sultan Mehmet, feodal çekirdeği barındıran mülk ve vakıfları müsadere ettirerek merkezi

devleti güçlendirme politikasını izlemiştir. Başta veziri Çandarlı Halil Paşa olmak üzere feodal eğilimler gösteren birçok aristokrat ailenin çiftliklerine el koydurmuştur. Kanunî döneminde de görülen müsadere hareketleri varlıklıların servetleri için başlıbaşına bir tehdittir.

Fethedilen yerlerdeki feodal ilişkileri mirî arazi sistemiyle denetimleri altına alan Osmanlılar, timar sisteminin yol açacağı feodal ilişkileri sürgün yoluyla yapılan iskânlarla önlemişlerdir.

Osmanlı merkezîyetçiliğinin askerî dayanağını oluşturan Yeniçerilerin de önce ulufeli sipahilere, sonra timarlı sipahilere karşı kullanıldığı tarih kaynaklarından bilinmektedir.

Diyebiliriz ki, Osmanlı Devleti çeşitli kesimler arasında -rea-ya-asker ve sivil yönetici ile işbirliği yapan esnaf-tüccar-mültezimler- uyguladığı denge-fren politikası, benimsediği "mülk-devlet" anlayışı, feodal gelişmelere karşı devşirme sistemine dayanan merkezi ordusuyla "sınıf devleti" olmamış, ya da belli bir zümrenin "sınıf aracı" haline gelmemiştir.

Ayrıca, Osmanlı yönetimi reayayı bir bütün olarak varlıklı zümrelere karşı korumuştur. Vergi sadeliği ve ılımlılığından başka, padişahlar, taşra yöneticilerine gönderdikleri adaletnamelerde halka iyi davranmalarını, onları yüksek ve haksız vergilerle ezmemelelerini istemişlerdir. Feodalleşme sürecinde olan kentsoylu ve köylü bey ve ağalarla, ticaret burjuvazisini oluşturmakta olan tüccar ve sarraf zümrelerine karşı reayayı koruyarak sömürü açısından olumlu rol oynamışlardır. Bu yönüyle Osmanlı Devleti, "Kerim Devlet" kimliğini taşımıştır. Fakat, XVII.y.y.'da timar sisteminin bozulmasıyla timar sahiplerinin derebeyleştiğini, tefeci-bezirgan takımının belirgin bir sivrilikte ortaya çıkmasıyla tabakalar arasında uçurumların açıldığını, ardından sermaye çevreleriyle işbirliği yapan güçsüz bir burjuvazinin iktidarda palazlanarak ülke yönetiminde etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Roman Açısından: Devlet Ana hakkındaki yaygın eleştirilerden biri de eserin roman olup olmadığı odağından kaynaklanır. Kimileri "tarihî roman", "siyasi hikâye", "doğuya özgü bilgelik kitabı", "folklor derlemesi", "sosyal olay" olduğunu öne sürerlerken kimile-

ri de klasik batı romanı türüne uymadığı için yapıtın "roman" olmayacağı görüşündedirler. Kimileri Devlet Ana'yı kötü bir serüven romanı olarak yorumlarken kimileri de Türk yazımında "ilk yerli yapıt" * olabilecek değer ve yükseklikte görürler. Bu görüşü savunanlar, eserin tümüyle yerli öze sahip olma yeniliğinden yola çıkarlar. Çünkü, romanda XIII.y.y.'da saf, katışıksız Anadolu Türkleri'nin yaşayış biçimleri, töreleri, devlet kurma felsefeleri ve dünya görüşleri konu edilmekte, XV.y.y'da batı zorlatmasıyla bunalan Türk toplumuna temelindeki soylu tarih ve cevherli insan özelliklerini anımsatarak çıkış yolu göstermektedir. Ayrıca, roman bilindiği gibi batı edebiyatı ürünüdür. Batı ülkelerinde, kişi ve dramlarından, toplumsal gerilimlerden doğmuş, kişinin, kendisini aşmaya yönelten duygu, düşünce ve eylemleri dile getirilmiştir. Türkiye'de de roman serüveni batı ile yoğun temasların yapıldığı Tanzimat Dönemi'nde başlar. Halit Ziya'dan Reşat Nuri'ye değin bu etkiyle gelişir. Halktan gelen romancılar da kendilerini batı etkisinden kurtaramamışlardır. Devlet Ana'ya kadar aynı yanlışa düşen Kemal Tahir ise, batı türü roman çıkarmazının bilincine varmış, Amerikalı William Faulkner'le dönemini kapayan, modası geçmiş hatta tükenmiş batı tipi romandan kendisini kurtarmayı başarmıştır. Bu da, hem yazara, hem de eserine "biriciklik" sıfatını kazandırmıştır. Çünkü, Faulkner'in temsil ettiği batı tipi roman geleneğinin kendi iç çelişkilerinin üstesinden gelemez hale düştüğü anlaşılmış, sanayii devrimiyle dünyaya hükmetmiş batı roman türü artık geçerliliğini yitirmiş, köklü tarihimizin derinliklerine inmeyi gerektiren ülke sorunları ön plana geçmiştir. Dünyaca varılmış klasik çözüm tarzları toplum gerçeklerimizi incelemeye yetersiz bulunmuş, doğu tipi devletin özgün toplumsal kurumları ve üretim biçimiyle batı toplumlarından farklı gelişmeleri dikkate alınarak kendimizi ve tarihimizi yeniden araştırıp öğrenme gereğine değinilmiştir. Bunların başında, Osmanlı Devleti'nin mülkiyet biçimini belirleyen A.T.Ü.T. gibi ekonomik tema ile toplumsal örgütlenmenin yönetimdeki ağırlığını duyuran Ahilik gibi sosyolojik temalar gelir. Kemal Tahir, bu yönüyle, Halit Ziya'nın öncülüğünü yaptığı "Batı modeli romana" karşı, ondan farklı olarak, "yeni ve yerli roman" anlayışını getirmiştir.

* "yerli"likten amaç, geçmişe dönüştür.

Devlet Ana'nın ilk yerli yapıt olduğu iddiası oldukça su götürür. Ama, batı taklitçiliğinden uzak, yerli bir model yaratma yolunda yaygın bir özlemi dile getirmesi açısından başarılı bir örnektir. Anadolu Türkleri'nin kültürleri, dilleri ve törelerine bağlılığı, onurlu bir tarihsel geleneğe sahip olduğu, geçmişinde çağdaş toplumsal görüş ilkelerini taşıdığı gibi. Yazarın çözümü beklenen toplumsal ve siyasal sorunları bir roman çerçevesinde ele alıp işlemesi, roman aracılığıyla düşünce-tartışma alanına getirmesi kuşkusuz olumlu bir girişimdir.

Kemal Tahir'in, tarihin en karmaşık döneminde batıya karşı sürekli direnen ve doğu-batı çekişmesinden zaferle çıkan Anadolu insanının dünya görüşü ve davranış biçimini vermek amacıyla yazdığı Devlet Ana, alışıl gelmiş batı romanının ölçü ve kalıplarına uymaz. Yazar, eserinin klasik batı roman türünden gerek öz, gerekse biçim bakımından farklı olduğunu, kitabın arka kapağına alınan bölümde şöyle açıklamaktadır:

"Türk romanı 1945'lere kadar batı romanı kopyacılığı çizgisinde gelişmiştir. Oysa Türkiye batıdakilere hiç benzemeyen bir topluluktur. Anadolu insanı batıların geçirdiği tarihsel aşamalara uğramamıştır. Bu sebeple, dünya görüşleri olaylar karşısındaki davranışları batıllara benzemeyen insanlarımızın romanı da gerek biçim gerek öz bakımından değişik olmak zorundadır. Tarihinde büyük devletler kurmuş, bunları çağların yaygın toplumsal şartlarını zorlayan üstün yetenekleriyle yaşatmış Türk insanı, en ileri batı toplumları kadar derin, geniş, zengin iç dünyalara sahiptir."

Fakat, burada üzerinde durulması gereken bir nokta var: O da, geçmişi değerlendirmek için yüzyılların ötesine giden Kemal Tahir'in bu uğurda, Türk romancılığını öz ve biçim yönünden -1945'e, Sabahattin Ali'nin roman geleneğinin belirlendiği yıla değin- kopyacılıkla suçlamasıdır. Bu görüşe katılmak, kanımca pek olası değildir. Çünkü, bizde, Tanzimat'la edebiyatımıza giren roman türünde denemeler yapan Namık Kemâl'ler, Ahmet Mithat'lar, Samipaşazade Sezai'ler batı tipi romana biçimsel olarak özellikle roman tekniği yönünden tümüyle nüfuz edemedikleri gibi, o dönemin edebi akımlarını -romantizm-realizm-naturalizm- yeterince sindiremedikleri için kopya bile edememişlerdir.

Ama buna karşın romanları hatalı, eksik ve yanlış uygulamalara rağmen içinde buldukları toplumun düşünce yapısını, yaşayış biçimi ve psikolojisini kendi sanat yetileriyle yansıtabilecek niteliktedir. Hüseyin Rahmi, Halit Ziya, Ömer Seyfettin, Halide Edip, Yakup Kadri, Reşat Nuri, Memduh Şevket Esendal, Sadri Ertem ve Reşat Enis'in romanlarının özleri Sabahattin Ali'ninkiler kadar yerlidir. Biçim ise sanatın en ileri aşamasında olan ve yaratıcılıkla koşutluk gösteren bireysel bir gereksinimin sonucudur. Kaldı ki batı romanı derken aynı kalıptan çıkma tek tip roman anlaşılmalıdır. Ortak kültür kaynağından beslenseler de, aralarında yakın ilişkiler ve benzerlikler olsa da gene bir Rus romanı ile bir İngiliz romanı ya da bir Fransız romanı ile bir İtalyan romanı zevk ve ruh bakımından birbirlerinden çok farklıdır. Aynı üretim biçimine sahip olsa da benzer toplumsal aşamalardan geçse de yazarların kültürel düzeyleri, romancılık gücü ve yetisi aynı olamaz.

Klasik batı romanı ölçülerine uymayan Devlet Ana'da, yazar, savunduğu roman anlayışına uygun olarak kişinin yerine toplumun dramını vermiştir. Dikkat edileceği üzere, gerçekten de eserde, olayları başından sonuna değin yürüten hiç bir kahraman göremeyiz. Ne tasarladığı hedeflere sabırla, serinkanlılıkla ama mutlaka yaklaşan Osman Bey, ne yönetimde dayanışmayı sağlayan, döneminin bilim ve kültür kurumunu simgeleyen ahi şeyhi Edebâli, ne sözünü Türkmen gazilerine geçirten, kadınlar bölüğünün katı ve yiğit savaşçısı Bacıbey, ne müslümanı saldırgan Frenke karşı korumak için delikli demir yapmaya çabalayan silâh ustası Kaplan Çavuş, ne mollalığa özenen Kerimcan, ne kan içici şövalye Notus Gladyüs, ne de kıyıcı batı karşısında ezilmemek için Türklere sığınan hañcı Rum genci Navro'yu, Romanda hiç birisinin başından sonuna değin süren dramı yoktur. Sadece, silâhşör annesi ve ters rastlantıların zorlamasıyla savaşçı olan mollalık hayranı Kerimcan'ın serüveni varsa da bu, yedi yüz sayfayı aşan bir roman içinde oldukça titrek, zayıf kalan bir dramdır. Fakat, Bitinya ucunu barışa zorlayan tarihsel ve ekonomik etkenler tüm ağırlığıyla kendisini duyurmaktadır. Uçlarda yoluyla, töresiyle akın, çapul doğal karşılanmakla beraber, Söğüt halkı ve savaşçıları maddi sıkıntı içindedirler. Buna rağmen, bir yandan Bizans tekfuruyla iyi komşuluk ilişkileri kurarak, öte yandan yağmacı Moğol akınlarından kurtulmak için yüklü vergiler ödeyerek barışı sürdürmek zorundadır-

lar. Bunlar toplumsal dramı hazırlayan ana unsurlardır. Şövalye Gladyüs'ün beyliğin atlarını sürüp Bacıbey'in oğlunu öldürmesiyle başlayan olaylar, gerilimi beylik çekişmeleri, kız kaçırmaları, tekfur entrikalarıyla doruk noktaya çıkar. Sonunda, Osman Bey'in öncülüğünde davranan Türkmen gazileri birer birer saptanan hedeflere ulaşırlar, katil de hakettiği cezayı görür. Böylece, bu zor ve çapraşık işte kişinin üstlendiği görev biter ama toplumunki bitmez. Kahramanlar salt bir olayı yansıtmada dönemlerinin belli bir kurumunu anlatmada aracı olurlar. Tarih sahnesindeki rollerini oynadıktan sonra geri çekilirler. Sözcüleri, kurtulmalık toplayan esir Ali Bey, her karşımıza çıkışında, batının esaret kurumunu nasıl işlettiğini sergiler. Toplumda dinsel saygı gören Şeyh Edebâli ise, ahilik kurumunun gücünü simgeler, yönetimdeki ağırlığını duyurur. Cavlaklar, dervişler, gaziler de böyledir. O halde yaşayan kişi değil, toplumdur. En basit gündelik olayda bile toplumun sesini, tepkisini ve eylemini görürüz. Tıpkı, ormanı ağaçları, çiçekleri, hayvanlarıyla ayrı ayrı değil de bir bütün olarak görme gibi. Ya da bir senfoni orkestrasına flütçüsü, viyolonselci, kemancı, obuasıyla, piyano-suyla değil de salt bir çalgı grubu olarak bakma gibi.

Çağın olayları ve tarihsel aşamalar (İlhanlılar, Selçuklular, Bizans İmparatorluğu ve derebeyleri, tekfurlar, Anadolu ve Batı düzeninin karşılaştırılması, vb), Anadolu halkının yaşayış biçimleri ve felsefeleri verildiği için karakterlerin psikolojik derinlikleri, ruhsal analizleri işlenmemiştir. Zaten amaç da bu değildir. Ama buna rağmen tipler son derece güçlü çizgilerle çizilmiş, soluk kesici ve gönüle akan bir anlatımla, oldukça inandırıcı, canlı ve sevimli kişilikleriyle belleğimizde yer etmişlerdir. Yazar, tipleri ele alıp işleme yönünden de objektif bir ölçü kullanmıştır. İddia edildiği gibi batı insanını tümüyle kötüleyerek, Anadolu insanının da her özelliğini överek, aşırı bir tutum içine girmemiştir. Her ne kadar Sen Jan şövalyesi Notus Gladyüs ile Cenevizli keşiş Benito'yu hiç bir insancıl duyguları olmayan birer kötülük simgesi olarak karşımıza çıkarmışsa da. Ertuğrul Bey'in atlarını kaçırap seyisini öldürenlere karşı Pop Markos'a da "Ben süreceğim Demircan'ımızın izini" dedirterek Hıristiyanlığın altürüst ahlâkını yansıtan iyilik timsali din adamı tipini vermiştir. Demircan'ın Rum sevgilisi Liya

Kız tüm aşirette melek huyuyla anılır. Kardeşi hancı Mavro da kal-
leş tekfurların zulmünden kurtulmaya çabalayan, temiz, dürüst bir
delikanlıdır. Buna karşın, Türkmen beylerinden akın ve çapul düş-
künü zalim Dünder Alp ile zayıf kişilikli Eskişehir Sancakbeyi Ali-
şar romanda tüm olumsuzluklarıyla işlenmiştir. Yazarın, burada mil-
let, dil, din, kültür, soy. farkı gözetmeksizin aradığı, dahası, öz-
lemine çektiği insanlar namuslu, gerçekçi ve dürüst karakterli ki-
şilerdir.

Roman Türü Tartışmaları: Devlet Ana'nın "siyasi hikâye",
"doğu bilgelik kitabı", "folklor derlemesi", "tarihî roman" olduğu
tezlerine gelince, bunlardan herhangi birisine katılmak pek mümkün
olmasa gerek. Yazar, her ne kadar bilimsel temellere oturttuğu si-
yasal ve toplumsal nitelikli olayları subjektif yorumlarla açıkla-
yıp genellemeleri vurgulayıcı biçimde sunuyorsa da romanda siyaset
ögesi, Anadolu insanının davranışlarını saptamada bir gösterge ol-
makta, hacım bakımından eserin tüm ağırlığını taşımamaktadır. "Doğu
bilgelik kitabı" olduğu tezi de kanıtı zor bir iddiadır. Çünkü, do-
ğuda bu tür yapıta rastlanmamıştır. Orada tarih doğrudan konu olarak
alınmaz ya da mitos, menâkıbnâme, veya kıssa görünümü arzeder. Roma-
nın bir "folklor derlemesi" olduğu iddiası ise pek yerinde değildir.
Gerçi, eserde töre gereği ağıt yakma, yaylaya çıkma, göç, Anadolu
halkının dil ve anlatım zenginliği, şiirsel söyleşiler vardır ama
bu romana, folklor ürünü deme kapsamına girmez. Tarihi bir dönemi
konu edindiği için "tarihî roman"dır yargısı ise, yanıltıcıdır. Çün-
kü tarihi olayların en az olduğu ya da hiç yer almadığı bir roman-
dır. Devlet Ana, büyük meydan savaşlarının, eşsiz kahramanların, des-
tansı zaferlerin henüz görülmediği bir dönemin romanıdır. Romancının
hayaliyle canlanan yedi yüz yıllık zamanı aşırarak okuyucuya seslenen
eserin amacı, Türk tarih ve insan gerçeğini, batıdakinden gösterdiği
derin ayrılıkları işleyerek günümüz toplumunun düştüğü çıkmaza, geç-
mişinden çözüm bulmaktır. Belli bir tarihî dönemi seçtiği halde "ta-
rihî roman" değildir. Zira, Ertuğrul Gazi'nin hastalığı ve ölümü ile
Osman Bey'in devlet kurma çabalarının geçtiği altı aylık dönem için
romanda en fazla iki sayfa ayrılmıştır. Nitekim yazar da "tarihî ro-
man" ile "tarihî konu edinen roman" arasındaki farkı şöyle saptıyor:

"Tarihi romanda kullanmakla tarihi romanlaştırmak başka başka şeylerdir. Bizde Turhan Tan vardı, Ziya Şakir vardı, Feridun Fazıl var... Bunlar tarihi romanlaştırıyorlar. Bir de Arif Oruç'un, Reşat Ekrem'in tarihe yanaşması var ki, ötekilerden farklıdır. Benimkisi bunlardan büsbütün farklı. Hatta ilişiği yok denilebilir. Ben, romanımda herhangi bir tarih dönemini anlatmıyorum, bir toplumun o çağdan bu çağa yansıyan dinamiğini belirtmeye çalışıyorum.

Yani açıkçası, tarihi roman yazarlar, bir kuşun rengini, boynunu-posunu, gagasını, pençesini anlatırlar, ben sesini anlatırım, kanat gücünü anlatırım, yatkınlıklarını anlattım. Tatalım, tarih felsefesi yapan bir kimse, tarihe nasıl kendi felsefesine yarayacak biçimde bakarsa, romancı da tarihe o biçimde bakar. Tarihi romancı okuyucusuna tarih öğretir, romancı okuyucusunu tarih üzerinde düşündürür. Tarihi romancının mesajı yoktur, paralel kaygusu yoktur, günün sorunlarına ışık getirme hevesi yoktur... Buna karşılık romancı, konusunu tarihten de seçse günümüz insanına bir mesajı vardır, günümüz olaylarına bir paralel koymuştur, sorunlarımıza bir spot ışığı düşürür.

Bir sosyolog, tarihe bilimsel açıdan yaklaşacağı için, sadece aklını kullanır, fakat bir romancı tarihe bakarken ve onu kendi harcına katarken hem aklını, hem sezgilerini kullanır. Benim benimsediğim tarih romancısına, şair bir sosyolog diyebilirsin" ¹²²

Devlet Ana'nın alışılmış bir romandan çok, "toplumsal olay" niteliğini göstermesi ve Türk dünyasında geniş yankılar uyandırmasının nedenini yazar şöyle açıklıyor:

"Günümüzde Gerçekçi Roman, temel meselelerinde, tarih ve sosyoloji tezleri hazırlamaya benzer çalışmalar istiyor. Bu sebeple kimi romanların, kimi dönemlerde, sosyal olay niteliği göstermesi olağandır. Çeşitli zümrelerden, çeşitli dünya görüşlerine sahip iyi niyetli aydınlarımız üstünde Devlet Ana'nın etki uyandırması, bunlarca olumlu karşılanması, iyi niyetli aydınlarımızın tabulara karşı çıkmak dönemine vardıklarını, tarihsel gerçeklerimizle yakından ilgilendiklerini, bunları yeni açılardan değerlendirmeye, böylece de günümüzün ve geleceğimizin zorluklarının nedenlerini araştırmaya, giderilme çarelerini bulmaya hazırlandıklarını belirler. Bir toplumun

¹²² Kemal Tahir'in Söyleşileri, Milliyet Gazetesi, 21.6.1980.

yabancı kalıplardan medet umması, kendi gerçeklerinden yola çıkarak kurtulabileceği umudunu yitirmiş olduğu anlamına gelir. Oysa, hiç bir toplum için, yabancılardan alınacak hazır kurtuluş kalıbı yoktur. Kendimize yüzde yüz güvenmezsek, ne kadar çabalarsak çabalayalım gerçekçi olamayız, gerçeklerden yararlanamayız. Türkçesi: Kurtulamayız!"¹²³

Yazarın, Devlet Ana'nın Türk düşün ve toplum yaşamına ne gibi katkılarda bulunacağı hakkındaki görüşleri de şöyledir:

- Sanatın Gerçekçi Roman Kolu, kendi yasaları içinde, salt tarihte, sosyolojide, felsefede, ruhbilimde değil, fizik, kimya gibi deneye dayanan bilimlerde bile, bilimin vardığı son çizgileri, gene bu bilimlerin gelişme kanunlarının imkânlarıyla aşmaya çalışmak zordur. Yoksa, Zola'nın natüralizmi gibi bilimin ardısıra sürünür, onun bulup ispatladıklarını yeniden, aynı sınırlar içinde ispatlamak zorunda kalır. Gerçekçi roman okuyucularına gerçeklerimiz üstünde kendi sosyal durumlarının verdiği güçle eğilmeyi, onları yeniden değerlendirmeyi teklif eder, bu özelliğiyle gerçekçi roman, okuyucuların kendilerinden kolayca bulabilecekleri ya da herhangi bir bilim ve araştırma kitabından öğrenebilecekleriyle yetinmez. Devlet Ana'nın düşün ve toplum hayatımıza katkısı, tarihimize başka başka, yeni yeni açılardan nasıl bakabileceğimizi örnek vermesi olabilir."¹²⁴

Kemal Tahir'e Göre Devlet Ana ve Toplumsal Roman: Hakkında çıkan olumlu ve olumsuz yazılarla edebiyatımızda olay yaratan Devlet Ana'nın yayınlanmasıyla romanımızın başlıca sorunları yeniden gündeme gelir. Mehmet Seyda'nın 27 Mayıs 1968 günü düzenlediği, Kemal Tahir, Sabahattin Selek, Gülçin Kasaroğlu, Semiha Demir, Ahmet Oktay, Yaşar Trak, Özcan Ergüder ve İsmet Bozdağ'ın katıldıkları "Türk Romanı" konulu açık oturumda Türk romanının geçmişi, temel işlevi, sorunlara yaklaşımı, batı romanından gösterdiği farklılıklar ve izlemesi gereken yollar kitap haline de getirilen tartışma metninde Kemal Tahir, daha önce Dost dergisinde yayımlanan (C: XX,

¹²³ Dost Dergisi Soruşturması, Aralık-Ocak/1967-1968, C: XX.

¹²⁴ Dost Dergisi Soruşturması, Aralık-Ocak/1967-1968, C: XX.

1967-1968) "Devlet Ana'nın, romandan çok 'sosyal olay' niteliği taşıdığı" tezi ile "günümüzde gerçekçi roman, temel meselelerinde tarih sosyoloji tezleri hazırlamaya benzer çalışmalar istiyor" görüşünü, soru üzerine şöyle genişletiyor:

"İki mesele var: Biri, romancının toplumla olan münasebeti. Öteki de kendisini ilgilendiren mesele... Devlet Ana'nın bence beklenmedik bir ilgi görmesi, çok çeşitli zümrelerden ilgi görmesi ve bu ilginin genellikle müspet olması, memleketimizin bugün geçirmekte olduğu ekonomik-politik şartların dünya ile bizi karşı karşıya getiren gündelik olayların olağan sonucudur. Bizi yabancı dostlarımız direnmek istediğimiz yerde, son zamanlarda yanlış olarak aşağılık duygusuna kapılmış olmakla suçluyorlar.

Ne zaman bunlara itiraz etmeye kalksak, "Durun bakalım yahu, bu bize uymaz!" falan desek, "Bizim buna aklımız ermez, bunu böyle yapmayalım!" desek, bizim devlet adamlarımıza yahut konuştukları düşünürlerimize, "Bu sizin aşağılık duygunuzdan geliyor, bu aşağılık duygusu da gereksizdir. İnsanlar karşılıklı ilintilere girerler, daha iyi bilenler, daha az bilenlere nasihat verirler. Siz de bu öğütleri bir müddet dinlerseniz, ondan sonra belli bir seviyeye gelir, kurtulursunuz" diyorlar. Aslında çok doğru gibi görünen bu telkin gerçekte, bence birbirine uygun olmayan iki ayrı toplumun karşı karşıya geldikleri zamanki olağan çelişmesidir. Zaman zaman bizim yakın tarihimizde bu tertip direnişler oldu. Biz Batı'nın baskısını duyduktan sonra kendimizi aramaya döndük, kendimizi aramaya döndüğümüz zaman direnç gösterdik, bu direnci gösterdiğimiz zaman da Batılılar bizi aşağılık duygusuyla suçladılar. Bana öyle geliyor ki Devlet Ana, bilhassa aydınlarımızda bu aşağılık duygusunun yersiz olduğunu, bu suçlamayı katiiyen haketmediğimizi, bizim de çok önemli bir tarihimiz olduğunu, bu tarihimize dayanarak işe yarar fikirler ileri süreceğimizi, eylemlerde son derece güçlü olabileceğimizi belirtmeye çalışarak, zaten de var olması gereken bu güveni tazeledi. Biliyorsunuz böyle tazelenmeler eğer dengine düşmezse, zamanına rastlamazsa, herhangi bir boş öğünme halinde geçer gider; tam dengine düştü müydü etkiler. Fakat bunda, toplumla, yazı yazan arasındaki ilintinin iyi denk düşmesi hali de önem taşır. Çünkü, toplumdaki aldıkları tesirlerle yazı yazdığı için, yazar ister istemez aynı şeyi duymuş oluyor ki, konuyu diğer konuların arasından ayıklayıp ön plana getiriyor.

İkinci noktaya, romanda romancının kendi başına yapacağı çalışmaya gelince, burada, gerçekçi roman için bilhassa böyle tarihin belli bir döneminden hareket ederek, o dönemdeki köklerden bu günün insanını belirtmeye çalışan ve gelecekteki insanın nasıl davranabilir olduğunu araştırmaya çalışan bir yazar için böyle bir özel çalışma zorunludur. Biliyorsunuz, yeterli tarihsel, sosyal ve ekonomik araştırmalar yapılmamıştır, bizim memlekette. Yapılmışsa bile kolay ele geçmez, dağınıktır.

Bunları toplayıp, bunlardan gereğince faydalanmak, belli bir ortamda bunlarla meşgul olan bir yakın arkadaş grubu bulamamak sanatçıya, kendi işini kendi yapma zorunluğunu da yüklüyor. Bu sebepten, sanatçı böyle bir tarihi kesit aldığı zaman, yani insanların tarihleriyle sosyal münasebetlerini aldığı zaman, bir takım araştırmaları tıpkı demeyeyim, kısmen bir bilim adamı gibi araştırmak zorunda kalıyor. Bu da benim şahsi fikrimdir, belki de benim bir özelliğimdir. Ben bunun diğer sanatçılar içinde, konularını kurarlarken başka yerlerden istedikleri kadar yardım göremeyeceklerinden, geçerli olduğu kanaatindeyim. Ayrıca da, edebiyat için özel bir nokta var: Bilimsel olarak tespit edilmiş bir konu, bir buluş, tek başına, bir edebiyat eserine temel olamaz. Edebiyatçı, bilimin vardığı yerden sonrasını zorlamak zorundadır. Bunun için de, onun kanunlarını, onun geleceğini, onun nedeye doğru gelişebileceğini aşağı yukarı kestirmek zorundadır. Yoksa, bilimsel olarak belirlenmiş bir şeyi uzun sayfalarla ispatlamak durumuna düşer ki bu da edebiyatın ne vazifesidir, ne de amacı... Ayrıca okuyucunun tahammülüne de saygısızlıktır."

Türk romanının, yerli tarzı başlatan Sabahattin Ali'ye gelinceye değin-1945'lere dek-batı romanı kopyacılığında geliştiğini belirten Kemal Tahir'in, aynı açık oturumda ileri sürdüğü tez şöyledir:

"Romanımız yüz senelik bir geçmişe sahiptir. Bu yüz senelik geçmiş, büyük bir roman dünyası ile ilinti kurma sonucu başlamıştır. Biz de Batılılar gibi, derme çatma diyebileceğimiz hayvan hikâyelerinden, halk hikâyelerinden girişebilseydik, yani bu alanda onlarla beraber başlatmış olabilseydik, biz de tabii kendimize göre, kendi açımızdan acemiliğin de getirdiği kopyacılığı kolay aşarak yani biz kopyacılıkta daha fazla tutamayacak bir yoldan kendi romanlarımızı yaz-

mayı sürdürebilirdik. Gelgelelim, Türk romanı Batı romanıyla temas ettiği zaman, roman örnekleri vardı. O zamanki Türk yazarlarının yetiştirme tarzlarının basitliği, içinde buldukları genel psikoloji onları ister istemez bu büyük eserlerin, çok büyük eserlerin etkisinde bıraktı. Bundan da kurtulmak imkânsızdı. Bu, benim kendi inancımaya göre, eğer insanlardan söz etmek gerekirse, sanıyorum Sabahattin Ali'ye kadar geldi. Sabahattin Ali aslında küçük bir sanatçıdır, orta halli bir sanatçı. Fakat, başlaması bakımından enteresan başlamış bir sanatçıdır. Biliyorsunuz, halk şairlerine benzer şiirler yazarak işe başladı. Bu tarz, kendisinin Türk hayatına nasıl baktığını da belirleyen bir noktadır. Demek ki daha geriden aldı o, romanda daha geriden, yerli bir noktadan aldı ve bunu gücü yettiği kadar, küçük hikâyede, bazı romanlarda başarıyla ilerletti. 1945'i koyarken, doğrusu yalnız Sabahattin'i düşündüm. Diğer arkadaşları yok değildi. Yerli eserler yazanlar güçlü olmamakla beraber, yerli tipler işleyenler vardı. Ondan sonra memleketimizde o zamana kadar görmediğimiz bir takım başka yazarlar çıktı. Köylü yazarlar çıktı. Bunlar her ne kadar bazı aydınlarımızın çok yanlış olan tesirlerinde kaldıysa da, Batı kültürüyle ilintileri az olduğu için, gene de gerçeklere bağlı kaldılar. Yani bunlar gerçeklerimizden daha çok kaçmayı istediler, ama gene de ister istemez gerçekler içinde kaldılar ve bizim edebiyatımıza yeni bir şey, yeni bir hava, yeni bir bakış ve yeni tipler getirdiler. Ancak ondan sonra, bütün başlangıçlarda olduğu gibi yavaş yavaş, bizim yerli romanımıza doğru büyük bir adım atılmış oldu."

Her ulusun kendine özgü romanı olduğundan yola çıkan yazar, bunu aynı din ve kültüre bağlı oldukları halde bir Rus romanının yerlilik yönünden bir Fransız romanından çok farklı olduğu gerçeğiyle açıklar. Ayrı din ve tarih geleneğine sahip olan Türk romanının ise, bu yönüyle batılı romana asla benzemeyeceği görüşünde olup kendi özgü yazarlarının ortaya çıkarılmasını savunur:

"Yerli roman tekniği, dış görüntüsüyle iç dünyası meselesi son derece karışık, içinden kolay çıkılmaz, kesinkes kaidelere göre gayet tutarsız bir meseledir. Romancılar bugünkü dünyada teknik bakımdan birbirlerinden kesin ayrılıklar gösterirler mi? Sanmıyorum. Böyle bir şey nasıl mümkün olabilir? Nitekim İngiliz romanı, Rus Romanı... Bunlar dış şartlarına (biçimlerine) baktığın zaman bera-

berlik gösterirler. Bu açıdan, bu problem, yani "Her milletin ayrı bir romanı var mı yok mu" problemi, nerelerde benzerlikler olduğu, nerelerde ayrıldığı sorununu bir kaç kelimeyle özetlemek zor olacak. Yalnız aklıma bir şey geliyor, belki yararlanabiliriz. Dostoyevski, bir Batılı ile yaptığı tartışmada şunu söylemiştir: "Biz sizin bütün kültürünüzü romanda tekniğinizi aldık, biliyoruz. Bunun üzerine Rus dehasını koyduk!" Belki de Rus romanını belirleyen, bu özelliktir, yani özdeki benzemezliği yapan Rus dehası...

Şimdi biz de isteriz ki, varsa böyle bir şey, Türk dehasını getirelim. Yani, işi şimdilik başka türlü belirleyemiyoruz. Fransız romanından, İngiliz romanından dışarda yeni bir şey nasıl yapacağız? Ancak, onun içine Fransız dehasının yerine Türk dehasını getirecek kişi yaparsa yapacak bunu...

Dostoyevski bunu söylemekle Rus romanının nereden çıktığını belirlemiş oluyor. Tabii onlar için bu lâf daha zor. Çünkü temelde Hıristiyanlık ve Hıristiyanlığın büyük günah anlayışı, acıma anlayışı yer tutuyor. Hıristiyanlar kültürde birleşirlerken, işin ayrıntılarına girmeleri büsbütün güç. Bir Rus insanının bir Fransız insanından temelde ayrılması daha zor oluyor. Öyleyken bugün elbette bir Rus romanı var.

Buna karşılık, Türk insanıyla Batılı Hıristiyan insanın arasındaki ayrılık, şüphesiz, daha kolay bir ayrılıktır. Bir kere bizim din anlayışımız... Din anlayışı ki Batı'da insanı yapan, ferdi yapan, ferdi büyük problemlere düşüren meseledir. Bu, bizde tamamen ayrı yasalara dayanır, aramızda büyük ayrılıklar vardır. Ayrıca, onların fert ve toplum anlayışıyla bizimki, tarihsel gelenek bakımından, toplumla kişi ilintisi bakımından ayrı kanunlar gösteriyor. Buradan yola çıkarak Türk romanını, belirli bir özelliğe kavuşturmamız, yani Türk damgasını vurarak yapabilmemiz mümkündür. Dostoyevski'nin Balzac'tan kurtulması, Stendhal'den kurtulması, bizim Balzac'tan ve Dostoyevski'den kurtulmamızdan daha zor bence."

Batı'da kölelik -derebeylik- burjuva sistemlerinin korkunç baskıları altında yetişen ve hâlâ o dönemlerin izlerini taşıyan bireyin sorunu roman için de toplumun gelişmesi için de son derece önemlidir. Türkiye'de ise, birey kavramının yeterince anlaşılıp çözümlenmediğine

değinen yazar, bunu, sanat, edebiyat ve yönetim alanında etkin tipler ve büyük eserler yaratılamamasına bağlar. Türk insan tipi özelliklerinin ve tarihsel konumunun Batı'dakinden gösterdiği başkalağa dikkati çekerek Türk romanının araması gereken meseleleri şöyle sıralar:

"..... Şimdi meseleyi böyle koyduğumuz zaman, Türk romanının aradığı kişisel davranış meselelerinde, ferdin hürriyeti meselelerinde Batı'dan ayrı bir tiplerle karşılaşırız. Köle gibi Batı'lılara karşı boyun eğiyor görünen, fakat aslında Batı'lı insanın kendi kendini, bağladığı bütün bağların dışında, Batılının idrak edemeyeceği kadar hür insanlar topluluğudur bence Doğu toplumları. Bu hürriyetin devam edebilmesi için birçok da müdafaa vasıtaları koymuştur. Devletin, servetlerin belli ellerde birikmesini önlemesi devlet sisteminin devlet güçlerinin belli kümelerin ellerine geçip onların imtiyazı haline gelmesini, onlara mahsus kapalı bir düzen olmasını önlemesi bu kişi özgürlüğü güvenin başında gelir. İkincisi kapalı köy düzeninin hür köylülüğü savunmasıdır. Bu iki durum, zaten Batı toplumlarıyla Doğu toplumları arasında ferdin hürriyet anlayışını belirler. Ben, Türk romanını yazalım derken, bu özelliğe dayanalım diyorum. Bizde daha hür, daha kişiliği ilerlemiş fert var, buna karşılık, biz Batı'nın eserlerinden etkilenerek Batı'nın tipini arıyoruz kendimizde... Düştüğümüz en büyük yanlışlık budur. Biz Türk dehasını eserlerimize koymak istediğimiz zaman, eğer özelliğimizde yanılmıyorsak, bu özellikten yola çıkmak zorundayız, diyorum. O zaman bizim meselelerimiz Batı'nın meselelerinden tamamen başka türdür. Bizim aradığımız güven. Batılının ferdiyet anlayışı, hürriyet anlayışıyla anladığı güvenden başka bir güven oluyor, biz kendi insanlarımızı yazmaya başladığımız zaman onları hiçbir zaman Batı'lı insan gibi tek başına bir köşeye sıkışmış bulamıyoruz diyorum. En sıkışık sırada, kendi kendini var gücüyle gayret ederek sıkıştırmış durumda bile olsa Doğu'lu insan toplumun yardımından büsbütün uzakta kalamıyor. Yakın çevresinin yahut daha uzak çevresinin hiç olmazsa manevi yardımını görüyor ki, bunun ne kadar önemli bir şey olduğunu ancak Batılılar idrak edebilir.

"Biz Batılıların geçtikleri yollardan, Batılılardan aldığımız tecrübeyle daha hızlı geçerek umduğumuz yere varabiliriz" düşüncesini bir yana bırakıp kendi tarihsel geleneklerimize dayanarak, "Batılıların geçtiği yollardan mutlaka geçmeğe mecburuz!" sözünü tahlil

ederek, sanıyorum daha kestirmeden, dünyanın ve memleketimizin istediği, insanın gerçekten rahat edebileceği, onurlu yaşayacağı bir toplum düzenine kolayca varabiliriz. Yani, tarihsel kalıntılarımız bizi Batılıların geçtikleri yoldan geçmeğe zorlamaz."

Kemal Tahir, aynı açık oturumda, Devlet Ana'da belirlemeye çalıştığı Türk insan tipi üzerinde de durur. Bu, ırka dayanan Türk insanı değil, belki "Anadolu insanı" ya da "Türkleşmiş Anadolu insanı" da değil, Osmanlı insanı geleneğini sürdüren bir tiptir, daha doğrusu "Anadolu Osmanlısı"dır. Türk tipini "Bugün özelliği olan tarih içinde oluşmuş, bugünkü hayatımızda, bizzat kendi içimizde yaşayan bir tiptir Türk tipi dediğimiz varlık" olarak tanımlayan yazarın, "gerçek romancı" tanımını da şöyledir:

"Romancı bence belli bir tarihi devrenin ürünüdür, romancı olarak yaşamaya başladığı zamandan itibaren... Romancı olarak yaşamaya başlamadan önce, ne olacağı bilinmeyen adamdır. İyi bir okur mu olur, yoksa demir tüccarı mı olur, o zaman daha belli değildir. Romancı, ancak gerçek romancı olarak yaşamaya başladıktan sonra yaşar, yazmaya devam eder, gücü de tükenmezse romancı olarak da ölür."

Dil ve Anlatım Açısından: Devlet Ana'nın üzerinde en çok tartışılan bir yanı da özgün bir dil ve anlatım özelliğine sahip oluşudur. Kemal Tahir, bu eserinde incelediği tarihsel dönemin yapısına ve yöresine uygun ancak günümüzde karşılığı olmayan hatta çoğu kez pratikteki dil kurallarını zorlayan kimi sözcük ve deyimleri bol bol kullanmıştır. Anadolu'nun zengin dil ve kültür hazinesinden süzerek kendi duyarlı sanatçı yeteneğiyle yoğurduğu sevimli ama geliştirilmez örneklerin başlıcaları şunlardır: Yekinme, olgörüp, döneleme, kağşama, yoksama, neysemi, kökürdeme, perkitme, süsme, sırtarma, kıpranma, kanırma, şeydi, ihtırıp, tepik, gezeme, çağşama/olabilemez, geçebilemez/sevin ki ne kadar, yollu ki ne kadar, vah ki hey vah/suvaralım mı/gelmezlenmez, sığmazlanmaz, olmazlandı/seçilesi geçti, gelesi olmadı/ben beni bileli, sen sana bak, sen sana gel/önemlenmekte, perişanlatır/bize de mi gizli sakın, sayınız eksik bilirsin için (diye), v.b.

Olay ve konuşmaların içinde tarih ve folklor yönünden son derece değerli bilgiler ediniyoruz. İktisattan jeopolitiğe, coğrafyadan psikolojiye değin ciltler dolusu inceleme ve araştırma bolluğu

görüyoruz. Bütün bir çağı en can alıcı çizgileriyle ayrıntılarına kadar gözümüzün önüne seren, özümsemiş kültür evreni ilk anda dik-katimizi çekiyor. Bir Moğol savaşçısının çizmelerinin dişi ceylan derisinden olduğunu açıklama, Bacıbey'in oğlunu döverken kullandığı örme kırbacın öküz sinirinden yapıldığını anlatması gibi.

İnceleme ve bilgi verme cömertliğini özellikle folklor ve atasözlerinde sunan yazar, Türk ve Frenk deyimlerini, özlü sözleri, düş yorumlarını olaylara ve kişilerin konuşma alanlarına göre tatlı ve sürükleyici bir canlılıkla serpiştirmiştir.

Anadolu'nun çeşitli yörelerindeki konuşma dilini, deyim ve benzetmeleri, anlatım detayları ve gücünü sanatçı yetisiyle ustaca kaynaştıran Kemal Tahir, bunlardan ortak bir dil, stilize bir üslûp yaratmasını başarmıştır. Zengin halk dilinin özelliklerini geçmiş kuşakların görenekleri, dünya görüşleri, geniş iç dünyalarını anlatan bir biçime sokarak vermiştir. Ancak sözler salt konuşma aracı değildir, tiplerin koşullara göre birbirlerine ve değişen olaylara karşı takınacakları tavırları belirler, tepkileri yansıtır. Benzetme ve deyimlerle süslenen cümleler karakterlerin ağızında istenilen akıcılığı ve etkiyi kolayca sağlar. Örneğin, kaçamak buluşlarında birbirlerine olan sevgilerini, özlemlerini belirtemeden sevmenin sıcaklığını, su yüzüne çıkmayan derinliğini gönülden duyan Kerimcan ile Aslı'nın ters konuşmalarında silâh öğretmeni Kaplan Çavuş'un kendisi kadar yiğit olan yetenekli öğrencilerini beğendiği halde onları beceriksizlikle suçlayıp alay etmesinde gerçekte, sözün en uygun yerde, en anlamlı biçimde kullanma başarısı yatmaktadır.

Dili yalnız anlatım ve iletişim aracı değil de yaratıcı bir nesne olarak gören yazar, yaşayan dili aynı zamanda roman dili olarak işleme yoluna gitmiş, yarattığı dil, karakterlerin olduğu kadar dilin de iç dünyası olmuştur. İşte bu özelliği dolayısıyla ki halk hikâyelerinin, eski tarih metinlerinin, tezkirelerin dilinden özgün, insan ve varlığı devingenliğini sağlayan giderek genişleyen bir dünya yaratmış, diyalekt oyunları ve taklitten kaçınmıştır. Dile yaklaşımı şaircedir diyebiliriz. Bu, kimi zaman ozanın sazında bir deyiş, kimi zaman alperen denilen savaşçı dervişlerin ağızında tekerleme, kimi zaman da cenkçi takımının ruhundan kopan yiğitlik türküsü olur.

Roman dilini alışlagelmiş kent aydınınının halka yabancılaşmış İstanbul şivesinin egemenliğinden kurtaran yazarlardan biri olan Kemal Tahir, Türk dilini, eski ama hâlâ güçlü ve canlı düzyazı kaynaklarına bağlar. Orhun Yazıtları'ndan Dede Korkut'a, Evliya Çelebi'ye, Mercimek Ahmed'e ve Orta Anadolu şivesine kadar birçok yerli metinlerin zengin ve dini anlatım yollarına başvurur. Sözgelışı, Kerimcan ile Aslı'nın sevişme sahnelerini Dede Korkut üslûbuyla veririrken, esir Ali Bey'in Rodos savaşını Evliya Çelebi tarzıyla anlatır. Tekfur kalelelerinden birini teslim alan savaşçı dervişleri de Mercimek Ahmed'in ağzıyla konuşturur. Yazar, Devlet Ana'nın üslûbu hakkında İsmet Bozdağ'la yaptığı söyleşide (Milliyet, 21.6.1980) şöyle der:

"Üslûbu üzerinde çok durdum. Osmanlının cenkçi takımını anlatırken, Dede Korkut'un üslûbundan yararlanacağım. Saray takımını konuştururken de Evliya Çelebi iyi düşecek sanırım. Bu üslûba alışayım diye, yüzlerce sayfa eski metin okudum. Evliya Çelebi'yi her okuyuşumda biraz daha seviyorum..."

Böylece, Türk tarihi ve toplumu hakkında sağlam ve yerli kaynaklara dayanarak hareket eden Kemal Tahir, hem Türkçenin çeşitli dönemlerde küçümsenmiş, unutulmuş düzyazı dilini, hem yöresel ağızları, yeni dilin olanaklarıyla bağdaştırmış, kıvrak bir dil ve doyulmaz bir üslûp güzelliğine erişmiş, dünyanın en eski ve zengin dillerinden biri olan Türkçeyi, özündeki cevheri koruyarak, geniş boyutları ve kendine özgülüğüyle kullanmıştır.

İstanbul lehçesine dayanan edebiyat dilini eski düzyazı kaynaklarının özünü aşılıyarak genişletmesi, romanı bütün unsurlarıyla yabancılaşmış yapısından sıyırmaya çalışması, batı romanına karşı "yerli roman" anlayışını getirirken herşeyden önce dil ve anlatım sorununu çözme bilincinden doğmakta, romanı yabancı kalıplara bağlayan ana bağı (Batı benzeri, klasik roman dili ve anlatımını) kesmektedir.

Kemal Tahir'in, Devlet Ana'nın dili hakkındaki görüşlerini de dinleyelim:

"Türkçe kaynağı gür, kanalları geniş ve derin, öteki dillerden bağımsız, dünyanın büyük dillerinden biridir. Türkçenin içinde Anadolu Türkçesinin ayrıca özel, pratikte bilhassa devlet ve edebi-

yat dili olarak çok yüksek, çok önemli bir yeri vardır. Ben romanda 14. yüzyıldan bu yana elde bulunan telif ve çevirilerdeki yazı dili Türkçesiyle Orta Anadolu okumuşları ağızında gelişerek zamanımıza kadar gelmiş konuşma dilini, 1940'dan beri roman dili olarak kullanmaya çalışıyorum. Yurdumuz konuşma dili bakımından büyük parçalara ayrılmıştır. Trakya göçmen türkçesi, İstanbul (Tanzimat) türkçesi, Ege kıyılarında adalı türkçesi, Güneyde Arap türkçesi, kürt türkçesi, dadaş türkçesi, laz türkçesi, Orta Anadolu'nun (yaman) türkçesi... Türk sanatçıları dilbiliminin ve sanatın verdiği imkânlarla bu türkçeleri önce ayrı ayrı, sonra bir arada işleyerek, dilde "Batı türkçesi" denilen Anadolu'nun büyük türkçesini yaratacaklardır. Devlet Ana'nın dili, genellikle bu BÜYÜK TÜRKÇEYE merkez olacak en önemli parça üstünde çalışmanın ürünüdür. İyi niyetli aydınlarımızca anlaşıldığını, sevildiğini gördüm. Çok mutluyum." ¹²⁵

Devlet Ana'da kullandığı dilin romana iyi düşmekle beraber eski dilin stilizasyonu olmadığını belirten Kemal Tahir, böyle bir denemeye günün ihtiyaçlarına karşılık vermesi için giriştiğini, üzerinde çalışılan, incelenen bir dil olduğunu söyler. Bu dilin gücü ile çok şeyler anlatılabileceği görüşündedir. Orta Anadolu konuşma diline yakın olan bu dili, eskiden beri romanlarında işlediğini açıklayan yazar, dili genişletmek amacıyla eski resmî kayıtlardan, istida, ferman, kanun ve devlet kapılarından yazışmalardan esinlendiğini ekler. Mehmet Seyda'nın yönettiği açık oturumda yazar, bu konuda şunları söylüyor:

"Devlet Ana'nın bir işaret, bir başlangıç noktası olamayacağı üzerinde esaslı hiç bir fikrim yok. Ben dilinde de tereddütlüyüm. Son derece büyük bir dil olan eski Türkçemizin orada bir stilizasyonu değil, bir romancı özel üslûbu ile yenilenmiş olan bu dilin başka konuları taşımakta güçlü olacak mı, olmayacak mı sorusunu da kesinlikle karşılamış değilim. Bu açıdan getirdiği teknik, biçimsel özellikler varsa, bunlar ilerde Türk romanını büsbütün belirler mi, onunla birlikte yürür mü, onu da bilemem. Fakat bildiğim bir şey varsa, geçmişte böyle yenileşebilir bir dili bulunmasının bir toplum için son derece önemli olmasıdır, kuvvet dayanağıdır, gücüdür.

¹²⁵ Dost Dergisi Soruşturması, Aralık-Ocak/1967-1968, C: XX.

Bizim dilimiz Osmanlıdan gelen Türkçe, yani garp Türkçesi denilen Türkçeden çıkmıştır. Tanzimat'tan sonra, Batı etkisi ile benim kanaatimce dejenere edilerek gazete diline kadar düşmüştür. Bunun reaksiyonu olarak, bir türlü çıkış yolu bulamayan sadeleş-dirme hareketleri de bizi Türk halkından uzaklaştırmaya, anlaşma-yı zorlaştırmaya götürdü. Yani işleri karıştıran ve insanı sinirlendiren bir inat halinde bu sadelik sürdürüldü. Halbuki dil üzerinde durmak demek, insanları sinirlendiren, insanları sıkar, onları bir çeşit düşman eden hareket demek değil, onları mesut eden, onları daha kolay anlaşmaya götüren, fikirlerini anlatmanın zorluklarından hemen kurtaran bir hareket demektir.

Ama dediğim gibi, onu -dili- bir toplumda aydınlar başka ve yabancı etkenlerle kendi halklarından kesinliğe yakın bir şekilde uzaklaştırılırsa ister istemez vaktiyle tarihte filân zaman gördüğümüz bir takım klikler gibi Edebiyat-ı Cedide gibi kendilerine özgü bir dil yazarlar. Kendi kendilerine bir takım değer hükümleri getirirler. Kendilerini, haklı görerek küçücük ömürlerinde geçici olarak, bunu kendilerini avutmak için kullanırlar.

Somut bir örnekle belirtmeye çalışalım:

Bir memlekette büyük, geniş toplumsal çalışmalar yoksa (Boz-kırdaki Çekirdek) de belirlemeye çalışıldığı gibi, bütün kollarda çalışmalar yapılmıyorsa yalnız edebiyatı belirleyen çalışmalar, yalnız şiirle ilgili çalışmalarda aşırı sadeleşmeye gitmeler, bizim bu gün içinde bulunduğumuz neticeyi doğurur.

Arkadaşların çoğu, en çok sadeleştirme taraflısı olanlar bile, biliyorsunuz, kendi özel hayatlarında bunları kullanmıyorlar. Günlük münasebetlerinde paraya değin münasebetlerinde de yine ortalama bir dil kullanıyorlar. Bu sebepten, bence Devlet Ana'nın bir örnek olacağını şimdiden iddia etmek mümkün değildir. Bu modern bir hayat parçasını anlatan bir roman için yapılacak denemeden sonra belki de bir şeye bağlanabilir. Ancak böyle bir konu da kendi kendine sadeleştiriyor, egzotik bir hava getiriyor. Bu havanın içinde insanların böyle konuşmaları, öyle anlatılması bizi yadırgatmıyor.

Ama modern bir dünyada olsa günümüzde bir konuyu anlatsak, acaba, bu dili aynen kullanabilir miyiz? Yahut, bu dili ne çeşide çevirmemiz gerekir? Tabii bu henüz denenmemiş bir noktadır."

Mondros mütarekesiyle yenilgisi kesinkes belgelenen Osmanlı İmparatorluğu'nun işgâl altındaki başkentinde geçen olayları konu edinen ESİR ŞEHRİN İNSANLARI ise, Anadolu'nun zaferiyle sonuçlanan Kurtuluş Savaşı'na hazırlık yıllarını işleyen "nehir roman" dizisinin ilk yapıtıdır.

Tema Açısından: Batı kültürüyle yetişen ve yıllarca Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde ailesiyle birlikte, herkesin gıpta edeceği bir yaşam süren Kâmil Bey'in öyküsünü işler. Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'na girişiyle yaşam seviyesi düşen Kâmil Bey, ansızın patlayan ve dünyanın ekonomik yapısını değiştiren Bolşevik devrimiyle gelir kaynakları kurduğundan yurda dönmek zorunda kalır. Bağlarbaşı'nda babadan kalma köşküne yerleşir. Gene, halktan ve İstanbul'da olup bitenlerden uzakta, salt özel zevk ve tutkularıyla yaşayan, maddi durumu bozuk bir paşazadedir. Fakat içinde bulunulan ağır ülke koşulları, memleket gerçekleri onu biçimlendirmede, yeni yaşam düzenine alıştırmada gecikmezler. Asker ve sivil aydınların başlattıkları direnme hareketlerine daha fazla kayıtsız kalamayan Kâmil Bey giderek hayatın içine girer, düşman çizmesi altındaki tutsak kenti tüm utanılacak ve övünülecek yönleriyle gözlemler ve kimi olayları yaşar. Yaratılışındaki soylu davranış özellikleri ve sorumlu insan bilinciyle değişen düzendeki yerini alır. Kemal Tahir, burada, "yeni batılı adam" tipini yaratarak onu başarıya ulaştırmak istemiştir. Şöyle ki, bilindiği üzere, Tanzimat'tan bu yana, alafranga, şıpsı, züppe sıfatlarıyla anılan, toplumsal yaşayışları, giyinişleri, konuştukları dil ve tavırları, aldıkları Batı kültürüyle geleneksel Türk toplumuna uyumsuzluk gösteren, çoğu kez kendi değerleriyle zıtlaşan Avrupaî aydınlar Ahmet Mithat, Rezaizade Ekrem, Hüseyin Rahmi, Yakup Kadri gibi yazarlarca eleştirilerek hırpalanmıştır. Yazar ise, çöken imparatorluğun yanında aristokratlıkları, ince Batı kültürleri, zenginlikleriyle salt kendi bencil hayatlarını yaşayan, çoğunlukla üst yönetim kadrolarında bulunan, milletin tüm olanaklarıyla yetişmiş olan aydınlardan yararlanma yoluna gitmiş, onları alışlagelmişin tersine, alay ve nefretlerle tepkileri üzerlerine çeken, çıkıntı tipler değil de sırasında örnek olabilen olumlu bir kişilikle vermiştir. Onları fildişi kulelerinden çıkararak toplumla bağlantılarını kurmuş, yurt ve ulus sevgisinden yoksun olmadıklarını kanıtlamak ama-

cıyla gereğinde en zor koşullarda bile ulusal görev ve sorumlulukları yüklenebilecek, zafere değin yiğitçe direnebilecek namuslu insan karakteri taşıdığını göstermek, yaldızlı ve mağrur görünüşlerinin altındaki yalın ve tertemiz özü ortaya koymak istemiştir. Paşazade Kâmil Bey örneğinde olduğu gibi, İyi niyetli her aristokrat aydınının da gönlünde ulusçuluk duygularının yattığına inanan yazara göre, asıl sorun, onların bu yanlarının uyarılıp harekete geçirilmesindedir. Bu zihniyetle yarattığı Kâmil Bey romanın akışı içinde tüm kuşkulara, kaygılara, korkulara karşı ilerleyip gerilemesi, bocalayıp karara varması ile gelişme göstererek, yazarın çizdiği tip olmaktan çıkar, artık olayların merkezinde kendi kaderini kendi çizen güçlü bir kişi haline gelir.

Aristokratik bağlarla ilişkisini keserek Anadolu davasına yönelen Kâmil Bey'deki düşünsel değişme ve gelişmeler şu sırayı izler: Yazar, onu, millî mücadeleye hazırlamadan önce, çevre ile temas ettirerek halkla tanıştırır. Yalnızlıktan ve işsizlikten sıkıldığı için insanlara karışma ihtiyacını duyan Kâmil Bey, bu amaçla mahalle kahvesine gider. Burada Anadolu'da çarpışan Mustafa Kemâl yanlıları ile saltanat ve hilâfeti savunan padişah yanlısı halk adamlarının çekişmeli tartışmalarını her şeyi en baştan öğrenmek isteyen titiz bir öğrenci dikkatiyle dinler. Anadolu'nun daha teslim olmadığını yavaş yavaş direnişe geçtiğini öğrenir. Çevreyle daha sıkı ilişkiler kurmaya başlar. Esasen, daha önce kendilerini İstanbul'a getiren şilebin kaptanı ile ülkenin geleceği hakkında fikir alışverişinde bulunmuş, Çanakkale rıhtımındaki halkın Anadolu'ya ilişkin telâşını görmüş, orada birbirini tutmayan çelişkili haberler, söylentiler duymuş, daha sonra da geldiği İstanbul'un sokaklarında başıboş dolaşırken ağır yenilginin insanlar üzerinde umutsuzluk kertesine varan korkunç etkisini sezmiştir. -Fakat Kâmil Bey'in kahvede halkla karşılaşması derinliğine incelenmediği, roman içinde aksiyonla birlikte verilmediği için pek inandırıcı olmamaktadır.-Yazar, kahramanı kendi istediği biçimde vermiştir.

Gerçi, romanda Kâmil Bey'in millî mücadeleye katılması tamamen bir raslantıya bağlanmıştır. Anadolu davasına bilinçli inanmışlığından değil de bezdirici yalnızlık duygusunun yarattığı avare sıkılganlığı sonucu girmiştir. Zaten, ilk adımda koyu bir memleketsever olabilmesi ve halkçı eğilimler taşıması için yeterince hazır değildir.

"Gerçek amatör sporcu ölçüleriyle onurlu yaşamış" olan Kâmil Bey'in ulusal döğüş safında yer alması da sportmencedir, Kuva-yı Milliye yanlısı Karadayı gazetesine yardımı istendiğinde, görevi şövalyece bir ruhla kabul eder. Ve bomboş geçen hayatı ilk kez anlam kazanır. Duygularını, "Şimdi ilk defa, bu son zamanlarda "bugün'ü yaşamak zevkini tadıyorum. Ötekilerde mutlaka keder oluyordu. Geç kalmakla erken gelmiş olmanın kederi. Bugünü yaşamakta ise pek keder yok..." tarzında açıklar. Ülkenin milletçe kan ve gözyaşına boğulduğu kara günlerde lüks, kârlı ama haysiyetsiz yaşamını sürdüren aristokrat kesimden kopar, giderek inançlarını perçinlediği yurt davasına daha ciddi sarılır, halkla senli benli olma özlemini daha derinden duyar. Kâmil Bey bu aşamada artık mutluluğu, halkın mutluluğunda arayan, kendini bu yola adayan kararlı bir yurtseverdir.

Kâmil Bey'i düşünsel yönden değıştiren, ulusal ödev ve sorumluluklar taşımada etkin rol oynayan kişilerin başında, Anadolu davasından yatan çelik iradeli arkadaşı İhsan Bey ile 'destansı kahraman' yüceliğinde gördüğü Kuva-yı Milliyeci eşi Nedime Hanım'dır. Onlarla, imparatorluğun çöküş nedenlerini, Tanzimat, Meşrutiyet gibi ilerici hareketleri, özgürlüklerin salt despot takımının işine yarayışını, kadın haklarını tartışarak mantık ve düşünce ufkunu genişletir. İstanbul'un kenar semt ve mahallelerinde başgösteren direnme hareketleri, karakol öncülüğünde kurulan gizli örgütlenmeler, sade ama gerçek milliyetçi halk adamlarının korkusuz girişimleri de uyarıcı etki yapar. Onların arasına katılma sevinciyle kendisini millî mücadeleye tüketircesine verir. Nitekim, Anadolu'ya düşmanın saldırı planlarını gönderen Nedime Hanım'ın suçunu üstlenerek mahpusa girdiğinde hem ruhen hem de bedenen güçlenir. Kemal Tahir, bu aşamada Kâmil Bey'in mahkûm kişiliğini güçlü ruhsal analizlerle oldukça başarılı çizmiştir.

Roman Açısından: Romanlarına konu edindiği tarihsel temayı insan ögesini ön plana çıkararak zaman ve mekân boyutları ölçüsünde işleyen Kemal Tahir, insanın tarihini toplumun tarihi içine yerleştirmiştir. Kurtuluş Savaşı'nı, yurtseverlik haini, ajanı, gizli örgütü, cephane kaçıışı ile tıpkı bir polis romanı gibi heyecanlı ve sürükleyici üslûpla veren yazar, romanın kurgusunu ustaca hazırlamış, her romanında olduğu gibi, aradığı insanın "dram"ını bulmuş, konunun özel-

liğine göre olaylara katılıp çekilen bir sürü insanın ayrı ayrı dramlarını tek bir ana drama bağlamıştır. Sözcüleri, Milli Kurtuluş yoluna uzanan Kâmil Bey'in dramını anlatırken onunla bağlantısı olan Niyazi ile Ahmet'i derinliğine geliştirmeden birer yönüyle saptamış, romandaki işlevleri bitince hemen geri çekmiştir. Bu da yazarın benimsediği kendine özgü roman anlayışının bir sonucudur.

ESİR ŞEHRİN MAHPUSU'nda, Harp Divanı'nca devletin güvenliğine kasıt suçundan yedi yıla hüküm giyen Kâmil Bey'in dramı işlenir. Bekirağa Bölüğü'nden alınıp Mehterhâne'ye nakledilen Kâmil Bey'in siyasi suçlu olarak "dar yer" denilen hapisteki çilesini konu edinir. Toplumun kökü çok derinlerde olan tüm cerahatlerinin olanca hızıyla fışkırlayıp yayıldığı, özü çürümüş çamur kişilerin çeşitli çıkar ilişkileriyle kaynaştığı vahşi ve yoz bir kışkıracı içinde o güne kadar kendisine yabancı olan pis bir dünyayı tanır. Bu damağası, kâtilleri, hırsızları, yankesicileri, kadın tüccarları, ırz düşmanları, dolandırıcı kumarbazları, afyon ve esrar kaçakçıları, homoseksüelleriyle öğürtü verici bir dünyadır. Kendisini iliklerine kadar sömürerek çıplak ve serseri çocukların barındığı âdembabalar koğuşuna göndermek isteyen soyguncu, zorba ve gözü kara çeteyle ortaklaşa çalışan ve koğuşları batakhane haline getiren hapisane yönetiminin içyüzünü öğrenir. Uzayıp giden işgâl altında, dışarda da yabancı diplomat ve işgâl kuvvetleri komutanları ile çıkar gereği sarmaş dolaş olan, onlarla birlikte gece gündüz çılgınca eğlenen dejenere bir sosyete çevresi vardır. İçerisinin olduğu kadar dışarısının da çürümüş havası temiz insanları kısa sürede bozmakta, Kâmil Bey'i en yakınlarından, eşi Nermin Hanım ve kızı Ayşe'den rahatlıkla koparabilmektedir.

İşte böylesine, iğrenç bir toplum batağında efendiliği ve soylu davranışlarıyla hiçbir pislige bulaşmadan yürüyebilen, her türlü kötü koşula rağmen namuslu kalabilen Kâmil Bey, artık tükenmiş olan üst tabaka aydınınının hazırlıksızken Milli Mücadele'ye katılıp sonuna değin yüreklice direnişini simgeler. Yazar, bu roman dizisinde Tanzimat'tan beri sürekli, tek yanlı karalamalara hedef olmuş ama belirli dönemlere göre değişen kişiliği vurgulanmadığı için bitmiş sayılan çağsonu insanının evrimsel niteliklerini vererek yeni bir insan tipi yaratmıştır. Eleştirci ve araştırmacı Tahir Alangu'nun bu konuya ve Kemal Tahir'in roman anlayışına ilişkin ilginç saptamaları şöyledir:

"..... Kemal Tahir, bu büyük roman servisinde bir devrin oluşumunu belirtirken, herşeyden önce o çağı belirleyen kişiyi bulmak istemiş. Bunu Kâmil Bey'in kişiliğinde bulduğunu söyleyebiliriz. Bu bir ittihatçı da olabilirdi. Nitekim bu seriden başka romanlarında onu da ele alacaktır. Kâmil Bey'in Mütareke yıllarının tam ortasına, o zamana kadar haberli olmadığı meselelerin ortasına düşmesi, yazarın sorumsuz, raslantı bir buluşu değil, aslında Tanzimat'la doğuştan o güne kadar, gerçeklerden kaçarak yıkılışa ve hayatının tam bitim yerine kadar gelmiş oluşunun, tasfiyesinin gerekeceği, benzerlerini ayakta tutan şartların tükendiği yerde, dönemeci dönemeyişinin zorunlu sonucudur.

Kâmil Bey'in olayların içine atılışını yadırgayanlar, onun insan olarak tarihi oluş ve evriminin farkında olmayanlar veya bu soy kişilerin bir dönemden sonra yaşayabileceklerini sananlar vardır. Aslında Kurtuluş Savaşı'ndan devrimlere geçişte bütün başarısızlıklar, bu soy dönemde kalmış kişilerin yeni kadroları doldurmasından geliyordu. Burada Kemal Tahir'in roman anlayışının çok önemli bir yönü ortaya çıkıyor: Onun roman anlayışı "romanlık kişi" anlayışına dayanmaktadır. Roman düşünmeğe başlaması, onu taşıyıp geliştirecek kişiyi bulup nitelenmesi, tarihsel gelişme ve toplum çatışmalarındaki yerine oturtması, onun yaşama ve davranışlarını tanımlama ve tasvirle birlikte yürümektedir. Bu kişi anlayışı da tarihin ve sosyal evrimin önümüze getirip bıraktığı ve sanatçı-gerçekçi tutumu ile çözümlenmesini bekleyen gerçeklerden geliyor. Bu çözümlenme ve tanımlama işinde tarihçi ve sosyolog henüz susuyor, Kemal Tahir bize has bir gerçekçi roman yazarı davranışı ile onların boşluğunu kapatma çabasını sürdürüyor. Romancı, bu yeni anlamıyla çağımızın bir soy kronikçisidir. Kemal Tahir, romanlarına bir dönemece gelen, takılan, varlığının ta çıkışında varolan, evrilip gelişinde farkına varılmayan birikmelerin birden, şartların hazır oluşu ile gündelik çatışmalardan drama düşüveren insanı yakalayarak başlıyor. Kâmil Bey soyundan kişilerin Kuva-yı Milliyeci olmalarındaki büyük romanlık mesele, aslında onların bu işin adamı olmayışları ve bu yolda eğitilmemişlerine rağmen sadece namuslu oluşları ile işe koşulmalarındadır. Yıllarca önceden hazırlanan bir yol, bitimine yakın bir yerde, bütün sağır-lıkları, körlükleri ortadan kaldıran vurucu gerçeği ile meydana çıkıyor. Kâmil Bey uyanıyor, ama bütün namuslu kişiler, onun gibi-

leri bu dönemeci atlayamayacaklardır. Devrimin ileriye yönelen "yeni insan" ı olamazlar bunlar. Bunlar devrimlerin akışına bir yerlerden gelir katılırlar, bir yerde ya olaylar ya da şuurlu bir hareketle tasfiyeleri gerekir. Her devrim hareketi bu soy kişilere sarılarak veya bel bağlayarak yürür. Kâmil Bey'in bütün dramı nereden gelip nereye varacağını kestiremediği bir akımın içinde namuslu davranmaya çabalamasıdır. Anadolu Savaşı ile birlikte ortaya çıkan âni çarpış, süreli ve alttan işleyen evrimden insanı sürükleyen açık çatışmalara ve romanlık drama geçiş, Kâmil Bey'i ve yakın çevresini, çözemedikleri ve de iyice kavrayamadıkları çatışmaların ortasına düşürüyor. Burada roman kişisinin bir ucu kendi benliğine, öteki ucu yakınlarına, dışardaki kuşaklara, içinde yuvarlandığı aksiyona, aksiyonun yöneldiği toplum düzenine bağlanan ipleri, bütüne iyice bağlanarak usta romancılara has bir başarı ile yürütülüyor." ¹²⁵

Esir Şehir dizisine bağlanan YOL AYRIMI ise, Serbest Fırka olayının içyüzü ile Bağımsızlık Zaferini gerçekleştiren Kuva-yı Milliye'cilerin Cumhuriyetin yeni toplum düzeninde ve Halk Partisi-Serbest Parti çıkmazında uğradıkları ağır yenilgileri konu edinir.

Tema Açısından: Büyük Zaferin kazanılıp Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının üzerinden henüz yedi yıl geçmiştir. Ama devlet ve hükümet işleri iyi gitmemekte, ülke genelinde için için kaynayan hoşnutsuzluklar başgöstermektedir. CHP'nin baskıya ve zulme dayanan politikası halkı bezdirmektedir. 1930 yılına değin büyük bölümü gerçekleştirilen inkılâplar sağlam temele oturtulamadığı için halkın sosyo-ekonomik yaşamında beklenen düzelme kaydedilememiştir. İktidarı elinde bulunduran CHP'nin halkla iletişim kuran eğitilmiş yönetim kadroları yok denecek kadar azdır. Osmanlının yıkıldığı yerde yeni anlayış ve ruhla istenilen idealist ve etkin çalışma düzenine geçilememiş, inkılâp adına örnek alınan ve çoğu kez olduğu gibi aktarılan batılı kurumların enine boyuna muhasebesi yapılmamış, "yeni rejim" ya da "genç cumhuriyet" adı altında Osmanlı döneminde de görülen kimi yanlış uygulamalara düşülmüştür. Ayrıca, tüm dünyayı sar-

125 Tahir Alangu, Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman, İstanbul Mat, İst. 1965, C: III, s: 472-473.

san 1930 ekonomik krizi, Türkiye'yi de büyük ölçüde etkilemiş, siyaset platformunda başbakan İsmet Paşa ile Serbest Parti lideri Fethi Bey arasında Osmanlı dış borçlarının altınla ya da kâğıt parayla ödenmesi tartışmalarını alevlendirmiş, dahası altınla ödeme koşuluyla borçlardan indirim yaptıran Fethi Bey'in yabancı ülkelerden komisyon aldığına ilişkin ağır suçlamalara yol açmıştır. Mustafa Kemâl ve Partisine sarsılmaz inançlarla bağlı, ödün vermez Kemalist üniversite gençliği de gidişattan ciddi kaygılar duymaktadır. Reformların tabana oturtulup yerleşmesindeki yüzeysel kararlılığı, aldatıcı görüşünü sürekli eleştirmekte, nedenleri üzerinde ekonomi-politik analizler yapmaktadır. Gazeteci Selim Nuri örneğinde olduğu gibi.

Kemal Tahir, burada memleketin şiddetle ihtiyaç duyduğu idealist genç aydınları bağlı oldukları halk tabakasından koparmış, onları örgütlemeyen salt bireysel bir savaşında göstermiştir. Nitekim, Kemalist ideolojiyle yetişen Selim Nuri, Çorum'dan ayrılır, okumak üzere geldiği İstanbul Üniversitesi'nde öğrenciyken geçmişinden kopamayan, eski alışkanlık ve yaşantılarını sürdürmek isteyenlerle sürekli çekişen örnek bir kişiliğe sahiptir. Fakat, Serbest Parti olayı karşısındaki olumsuz ve karamsar eleştirileriyle yapayalnız kalır, görüşlerini geniş halk kitlelerine etkin biçimde duyuramadığı için ittihatçılar gibi giderek dışlanır, hatta yürekten benimsediği CHP ilkelerinin daha sağlam ve tutarlı esaslara oturabilmesi amacıyla yaptığı toplumsal yergiler yüzünden CHP yönetimince işkenceyle öldürülür. Yazar, Anadolu insanına özgü soylu direniş ve her zaman gerçeği arayan dürüst kişiliğiyle yarattığı gazeteci Selim Nuri örneğinde, ulusal kurtuluş için şu farkı saptar: "gerçeği görmek, aramak, tartışmak, eleştirmek başka şeydir, gerçeğe koşulmak, onu bir yaşama üslûbu haline getirmek, onu aksiyona oturtmak büsbütün başka bir şeydir." (s: 461)

Ülke çapında CHP yönetimine gösterilen hoşnutsuzluğu sezen Mustafa Kemâl, hükümetin genel politikasını açıktan eleştirmek, inkılâpları özündeki esaslar doğrultusunda kökleştirip geliştirmek amacıyla bir muhalefet partisinin gerekliliğine inanır. Bu düşüncenin ürünü olarak kurduğu Serbest Fırka her ne kadar tek partili dönemden, çok partili döneme geçiş denemesi gibi görünürse de kuruluş biçimi yönünden tamamen sun'i bir olaydır. Çünkü, Yalova'da onuruna

düzenlenen bir balo gecesinde, önceden görüştüğü Fethi Bey ve haberleri yokken CHP'den geçirttiği kimi milletvekilleriyle Serbest Parti'yi açtığını kamuoyuna duyuran Mustafa Kemâl, "tek adam" sıfatıyla kendi partisi CHP'nin başındadır. Hem Halk Partisi'nin hem de Serbest Parti'nin yüksek yönetim ve denetimlerini elinde bulunduracak, muhalefet sayesinde baskıdan yılan halkın rahat soluk almasını, daha özgür ortama kavuşmasını sağlayacaktır. Ama devletin yerleşmiş tüm kurumlarında bürokratik kadrosuyla bulunan CHP, devletin güç ve olanaklarından yararlanmaya devam edecektir.

Kemal Tahir'in Serbest Fırka Hakkındaki Görüşleri: O dönemin kargaşalığını yaşayan ve Serbest Parti'ye kaydolan boksör arkadaşı şair Ertuğrul Şevket'le ölesiye vuruşacak kadar Atatürk devrimlerine bağlı olan Kemal Tahir'in bu konudaki gözlemleri ve düşünceleri aşağıdadır:

"..... Serbest Fırka denemesi, tepedekiler için sadece, "Başarıya ulaşmamış politik bir deneme" idi. Ama bizim için anlamı büsbütün başka!.. Ben ne için vuruşmuştum en yakın arkadaşım Ertuğrul Şevket'le?.. "Halk Partisi, devrim partisidir. İlericidir, namusludur, bu ülkenin yarını için çalışmaktadır. Onu, yarı yolda bırakıp karşı partiye gidemeyiz, gidemezsin, istifa et, birlikte aynı partide devrimler uğruna mücadelemizi sürdürelim" diye... Derken partiler birbirleriyle kavgaya oturdular. Sonunda belediye seçimleri geldi. Gazeteci idik, bütün olup bitenlerle yüzyüze yaşıyorduk. Bir de baktık ki, belediye seçimi gibi siyasi büyük değeri olmayan bir seçimi kazanmış görünmek için bile Halk Partisi, öylesine rezil, öylesine utandırıcı işleri, göğsünü gere gere yapmaya başladı ki, aydım."... Bunca namussuzluğu -gözünü kırpmadan- yapanların devrimci, mevrimci olmaları söz konusu olamazdı. Çalışıyorlar, çırpıyorlar, yalan dolan içinde yaşıyorlar ve bütün bunları, devrimleri yaşatmak için yaptıklarını söylemekten haya etmiyorlardı! Sonunda bütün pislikler suyun yüzüne çıktı arkadaş, bizi de derin derin bir düşünce aldı!

Mahallede devrimi biz savunacağız ya, öyle olmadı bu iş, mahallenin k....., esrarkeşi aldı bu görevi sırtına ve kapı kapı gezip Serbest Fırka'ya oy vereceklerin iflâhını keseceklerini açıktan açığa söylediler. Hatta ve hatta bunlardan biri de bana gelmek gafletinde

bulundu ve yediği tek yumrukla daracak sokağın ortasına boylu boyunca uzandı. Para ile tutulmuştu bunlar. Bizim devrimci bildiğimiz, bazı kimseler parayı partiden alıyor, yarısını ve belki de fazlasını cebine indirdikten sonra kalanını esrarkeşlere, ayyaşlara, yolsuzlara dağıtıyordu. Bunun adı, devrimleri korumaktı.

Daha saymakla tükenmeyecek işler. Yıkıldık velhasıl! Ardından, Serbest Fırka kapatıldı. Haydi bir ikincisi, Bu partiye girmiş insanlar perişan oldular. Devletin bütün düşmanlığı bunların üzerine döndü." 126

Kuva-yı Milliye'ciler: Yazar, burada "bir başka insan soyu" biçiminde tanımladığı Kuva-yı Milliye'cilerin birleşerek etkin bir güç haline gelemeyişlerini, inklâplara ve partilerine yeterince sahip çıkamayışlarını, ters raslantı ve koşullar karşısındaki kişisel direnişlerin boş olduğunu, bu çabalamada tükenip gittiklerini anlatmak ister. Tarihsel konumlarından yola çıkarak Kuva-yı Milliye'cilerin ruhsal analizlerini şöyle yapar: "En amansız şartlar içinde silâh gücüyle kurtardıkları memlekette henüz yedi yıl geçmeden nankörlüğe uğramayı başışlamıyorlar, haksız yere hakarete uğramışlar gibi olanları onurlarına yediremiyorlardı." Bu adamlar, sanki bütün ömürlerinde hiç bir zaman gerçekten sevinmemişlerdi... Oysa, yaşayışlarında, herhangi bir insanı, ölene kadar mutlu kılacak zafer sevinçleri olmuştu. 'Bir derin kuyuya atılan taş gibi düşmüş bunların ruhuna bu sevinç... Gürültü koparmış, durgunluğu çalkamış ama, sonunda bir daha yüze çıkmamak üzere batmış gitmiş! O zaman bunların kazandıkları zafer de, giderek yenilgiye benzedi, içlerinde...' Gücsüz değiller ama, güçleri üniformalı düşman karşısında bulunmadıkça yırtıcı atılganlıktan, sonuna kadar aralıksız kovalamak hırsından gelmez! Bunlar kendileri de farkında değillerdir, ama son hesaplaşmada, durgun adamlardır. Hayalperver adamlar... Gerçeğin yerine kolayca uydurmayı koyup kendilerini aldatarak rahatlamayı yadırganamazlar. Oturup sabırla beklemeyi, sabırla acı çekmeyi, yoksulluğun her çeşidine katlanmayı bilirler. Türkçesi, Anadolu milletinin yetiştirdiği çilekeş düvüşçülerimiz... Soylu korkmazlıklarıyla, hesaplara sığmaz direnişleriyle, tarih yapan, ama yaptıkları tarihe sahip çıkmasını pek de bilmeyen bizim insanlarımız..." (s: 234-235).

Yeni Toplumsal Düzen: Romanda, Serbest Fırka'nın kuruluş günlerinde "hürriyet ve demokrasi" paravanasıyla yapılan zincirleme talan olayları da işlenmiştir. Avukat yazıhanelerinden başlayıp başkente bakanlıklara, genel müdürlüklere kadın kullanarak uzanan şebekeler, devlet dairelerinde iş kovalama, yüksek yargı organlarından karar çıkartma imtiyazı, komisyon karşılığı görev üstlenen üçkâğıtçılar, devlet nüfusu ve olanaklarını kişisel çıkarı için kullanan vurguncu tefeciler, resmî hüviyetli hırsızlar, "hür teşebbüs ve millî zengin" adı altında giderek palazlanan sermaye kesimi.

Yazarın, Falih Rıfki'nin Çankaya'sından aktardığı terimle aferizm salgını... Fethi Bey'in getirmeye çalıştığı hürriyet, "Bırakınız yapsın, bırakınız geçsin" hürriyetidir. Kısacası, Serbest Parti denemesi ekonomi-politik açıdan bürokratik çevrelere bağımlı olarak gelişin aferizmden liberal düzene geçişin örgütsel bir niteliğini taşır. Başbakan İsmet Paşa'nın aferizmle kararlı bir savaşa girmesine rağmen Gazi'nin çevresine girmeyi başararak amaçlarına ulaşan talancı grubun Serbest Parti'de toplanması raslantı değildir. İşte, bu aşamada "yol ayrımı" keskinleşir. Görülen manzara, bize Kuva-yı Milliye'nin dinamik ruhunun dışına düşen yiğit savaşçıların büyük hayallerle avunacak kadar yorgun olduklarını, yeni yönetimle aralarında giderek açılan uçurumu gösterir. İnkılâplara başlangıçta hızıyla sahip çıkacak, onları ülke çapında geliştirecek bilinçli bir aydın yönetim kadrosunun olmadığını su yüzüne çıkarır. Çünkü, artık hürriyet adının ardına sığınanlar düşüncelerini açıkça dile getirmektedirler. Suikast olayındaki ittihatçı temizliğinden ötürü Mustafa Kemâl'in partisine dış bileyenler Fethi Bey'in peşinden gitmektedirler. Şapka giymeyi gâvurluk sayan, kadınların çalışmalarını sindiremeyen, yeni harf ve kanunları hiçe sayan çevreler seslerini yüksek perdeden duyurma cüretini bulmaktadırlar. CHP yönetiminin asayiş ve emniyet görevlilerinin baskısından yakınan sokak müdavimleri, kumarhaneciler, esrar şebekeleri, haraç ve avantayla geçinen kabadayılar, eski mütegalibe döküntüleri, Şeyh Saidi Nursi'ler, tekelci sermayenin tadını unutamayan İstanbul'un yerli ve yabancı mutlu azınlıkları hep Serbest Parti'ye girerler. Daha önce de, ekonomilerini "millî zengin" yetiştirme esası üzerine kuran ittihatçıların 1908 Meşrutiyet'iyle getirdikleri hürriyet, kül fukarayken yükünü tutan bir avuç açığız türedi zenginin işine yaramış, ülkeyi uçuruma yuvarlan-

maktan Mustafa Kemâl kurtarmıştı. 1930 yılındaki gidişat da bir yerde çöküntüye gidebilirdi. Zaferin sürekli olabilmesi ancak ekonomik kuruluşla mümkündü. Memlekete, sözü edilen koşullar altında getirilen serbestlik, açıkça soygun demektir, yıkılış demektir. Her ne pahasına olursa olsun namuslu yoldan kopamayan vatan kurtarıcıları genel gidişat karşısında şaşırıp kalırlar. İnkılâp ağacının daha kökünün tutmadan iyiden iyiye sarsılışını içleri burkularak izlerler. Kuva-yı Milliye'cilikten gelme bir tutkuyla bağlandıkları Halk Partisi'nin de baskıyla, hileyle, talanla yıkılışa koşularak Serbest Parti'yle yarış etmesi gazeteci Selim ile Dr. Münir gibi aydınları düşünmeye yöneltir. Konu "bizde batı anlamındaki hürriyetin tutunamayacağı" ya da bir başka anlamıyla "Türkiye'de demokrasiye geçme çabalarının erken başlatıldığı" gerçeği üzerindedir.

Serbest Parti Denemesinin Yorumu: Kemal Tahir'in, "idealizmin aldığı ilk yaradır" dediği Serbest Parti denemesi hakkındaki yorumu şöyledir:

"Halk Partili olarak kendi kendimle hesaplaşıyordum: Neydi bu Serbest Fırka meselesi? Gazi Paşa'nın toplumu devrimler açısından sınaması mı, yoksa bütün içtenliğiyle yavaş yavaş demokrasiye geçmek hevesi mi? Eğer toplumu devrimler açısından sınaması ise ve beliren devrim düşmanlarını ezip yok etmek ise, ben kendi gözlerimle tepeleyen devrim düşmanlarının (!), tepeleyen devrimcilerden daha namuslu olduklarını görmüştüm! Namuslular temizlenmiş, meydan namussuzlara, k..... kalmıştı. Ters işlemişti bu girişim. Fethi Bey'in adamları değil, İsmet Paşa'nın adamları fiyasko vermişti. Ama cezayı Fethi Bey'in adamları gördü. Ben bu olayın karşısına çeşitli yollardan çıkıyordum.

Bir kez, sınama ne demek? Devletin aldatmaca yapmaya hakkı yoktur. Eğer devlet milleti aldatabiliyor, onu sınavabiliyorsa, aldatmasına, sınamasına sınır koymanın imkânı bulunmaz! O zaman, devletle millet arasındaki bütünlük kurulamaz, yani açıkçası devlet de, millet de yok olur. "Gazi Paşa milleti sınavı" dedin mi, bu olamazdı. Kuva-yı Milliye günlerinin en amansız geçitlerinde Millet Meclisi kendisini bunalttığı hem de çok bunalttığı halde onu dağıtmaya yanaşmayan adam, yalnız "devlet adamı" olabilir! Demek Gazi Paşa'nın dev-

let adamlığından kuşkuya düşemeyiz. Ne kalıyor geride? Demokrasiye geçmek hevesi! "Bu geçiş sırasında devrimlerin tehlikeye düştüğünü görünce, attığı adımı geri almak zorunda kaldı" yorumu.

Gazi'ye Açık Mektup: Eğer Gazi Paşa, iki partili parlamenter sistemi denemek istemiş ve bunda tehlike görüp dönmüşse, bu iki partinin ikisinin de başında çok yakın iki arkadaşı var: İsmet Paşa ve Fethi Bey. Eğer bunların birinden biri, Gazi Paşa'ya verdiği sözün dışına çıkmamışsa, olayların böyle gelişmemesi gerekir. Eğer çıkmışsa, çıkan kimdir? Partisini kapatan Fethi Bey mi? Fethi Bey'i Londra Büyükelçiliğine göndermek için, elinden "bir daha iç politikaya girmeyeceğine" dair senet alan Halk Partisi Genel Başkan Vekili İsmet Paşa mı? Fethi Bey perişan gittiğine, İsmet Paşa kasıla kasıla kaldığına göre, Fethi Bey'in aldatması gerekli. Ama gel gör ki, Serbest Fırka'nın kapanmasından sadece iki gün önce, Cumhuriyet gazetesinde, bu gazetenin sahibi Yunus Nadi, Gazi Mustafa Kemâl Paşa'ya açık mektup yazıyor ve bu mektupta kendisine açıkça "ya partinin başına geç, devrimleri koru ya da biz sensiz bu işi yapacağız" diyordu. Böyle bir meydan okuma gücünü Yunus Nadi kendisinde bulamazdı. Mustafa Kemâl Paşa kendi kendisine meydan okuyacak değildi. Öyleyse partiyi avucu içine geçirmiş İsmet Paşa, Gazi Paşa'yı göreve çağırıyordu. Ne demek bu? Ya gelir işi götürürsün ya da biz seni yok sayarız.

Çok haklı nedenlere dayansa bile böyle bir meydan okumanın kaynaklandığı güç, ancak devlet gücü olabilir. Demek İsmet Paşa, bu dönemde devlet güçlerini ele geçirmiş ve Gazi Paşa'yı kenara itmeyi düşünebilecek kadar ileri gitmiştir. Gazi Paşa'yı o günlerde sarsalamak kimin haddine! Küçük bir işareti, gerçek bir devrimci gücünü çevresinde toplamaya yeterdi. Arkadaşı Fethi Bey'i İsmet Paşa'ya kurban verdi. Fethi Bey'le yola çıkan insanların da ezilip perişan olmalarına göz yumdu. Sonra da çok yıl sonra İsmet Paşa'yı başbakanlıktan alıp yerini Çelâl Bayar'a verdi."¹²⁷

Kemal Tahir, Yol Ayrımı'nda memleket yöneticilerine güvenilemeyeceği konusunu da vurgulamak ister. Düşüncesini, daha önce, yönetimi ellerinde bulunduran İttihatçılar ve Osmanoğulları örneğiyle kanıtlamaya çalışır. Çünkü, ona göre, büyük iddialarla ve öz-

¹²⁷ Kemal Tahir'in Söyleşileri, Milliyet Gazetesi, 12.6.1980.

gürlük türküleriyile Rumeli'den gelen ittihatçılar, iktidar sürmeyi beceremedikleri için on yılda koskoca imparatorluğun yıkılmasına sebep olmuşlardır. Osmanoğulları da -Çelebi Mehmet gibi dayanabilecek padişahların dışında- direnemediklerinden ötürü Ankara'ya kolayca yenilmişlerdir. Hükümdarlığı Osmanlı Devleti'nin içte ve dışta yükselme dönemi olduğu halde, toprak düzenini sarsalayıcı davranışları yüzünden Kanuni Sultan Süleyman'a çatan yazar, onun aslında Osmanlı toplumunda kanunsuzluk dönemini başlattığını savunur ve şöyle der: "Kanuni lâkabı aslında, Süleyman'a, kanunsuzluk dönemi açtığı için alay olsun, hakaret olsun diye takılmıştır." (s: 381).

Yazar, memleket yönetiminde varlıklı, yurdu masa başında seven kent aydınlarına da güvenemez. Bu, sonradan Kuva-yı Milliye'ye hizmet ettiği için hapse giren İstanbul'lu sivil kahraman Kâmil Bey olsa bile. Eylemi, ciddi yurt davalarıyla ilgili savaşımları onlara yarıştırılmaz. Kavgayı yapan kişi ile kavgaya inanan kişi arasındaki farkı kesinkes ortaya koyar. Kavgayı canı pahasına yürütecek vatanın gerçek sahiplerini bulup meydana çıkarır. Çorum'lu Selim Nuri örneğinde olduğu gibi. Çorum, yazar için tüm Anadolu demektir.

Tarihsel Tezler: Romanda yazarın savunduğu ve günümüz dünyasına duyurmak istediği tarihsel tezler, onun geçmişimizi değerlendirdiği açısından ilginçtir.

Tarih boyunca yüzlerce nesillerin canları pahasına kurup geliştirdikleri ve yedi yüz yıl yaşatarak dünya imparatorlukları haline getirdikleri Osmanlı Devleti'nin 1908'de ittihatçılarca yıkıldığını her fırsatta yineleyen Kemal Tahir, imparatorluk mirasının da 1923 Kuva-yı Milliye'cileri tarafından Lozan'da reddedilmesinden tasfiye edildiğinden yakınır: "Demek, dört milyon üç yüz seksen küsür kilometrekarelik bir imparatorluğun yedi yüz yıllık hesapları tasfiye edildi beş ay içinde... Buna tasfiye denmez. Mirası reddettik, hem de borçlarından bir kısmını kabul ederek reddettik. Değil bir dünya imparatorluğunun mirası, bir mahalle bakkâlinin mirası bile, bizim bugünkü mahkeme usullerimiz göz önüne getirilirse, bu kadar kısa zamanda tasfiye edilip karara bağlanamaz" (435). Yazara göre, yüzyıllar boyunca hiçbir ulusa nasip olmayan tarihsel birikimimizi hiçe saymışız, siyasal ve tarihsel haklarımızı diplomatik yollarla savunup dünya uluslarına kabul ettirmek için en ufak çaba göstermemişiz. An-

cak, Kemal Tahir'in oldukça öznel ve duygusal bir yaklaşım sonucu ortaya attığı bu iddia, mantığa da tarihsel gerçeklere de ters düşmektedir. Çünkü, I. Dünya Savaşı sonunda, yıkılışı Mondros mütarekesiyle de belgelenen (30 Ekim 1918) imparatorluğun esasen, ortada savunulacak mirası kalmamıştır. Dahası, Anadolu bile elimizden çıkmak üzere- dir. Yüce önder Atatürk'ün dehâsı ve Türk halkının olağanüstü çabalarıyla kurtarılmıştır. Ayrıca, devlet adamlığı kadar uluslararası diplomatik başarılarıyla da anılan İnönü'nün, Lozan Konferansı'nda Türkiye'nin haklarını onurlu ve şahsiyetli bir politikayla sonuna kadar savunuşu, yalnız Türk ulusunun değil, dünya uluslarının da tarihsel belgelerinden başka, belleklerinde- dir.

Roman Açısından: Genç Cumhuriyet toplumunun yöneticilerce ekonomi-politik çıkmazlara sürüklenip temelinden sarsılışını ve ulusal değerler yozlaşmasını konu edinen Yol Ayrımı, roman tekniği açısından batı romanı kurgusundan farklıdır. Klasik romanda olduğu gibi birey- ruhsal ve çevresel özellikleriyle-ele alınmamış, toplumun dramı iş- lenmiştir. Birey, toplumsal varlık olarak olayların içindedir. Esir Şehrin İnsanları ve Esir Şehrin Mahpusu Kâmil Bey'in serüvenini iş- lediği halde, Yol Ayrımı'nda Kâmil Bey, yok denecek kadar silik bir kişilikle çizilmiştir. Devlet Ana'da olduğu gibi romanın ana kahra- manı yoktur. Gazeteciler, Cumhuriyet aydınları, eski Kuva-yı Milliye' ciler, ittihatçılar, particiler, politikacılar, devlet adamları en devingen, en çarpıcı biçimde 1930 yılı toplumunun panoramasını oluş- tururlar. O dönemin tarihsel platformuna oturtulan kişilerin özellik- leri, birbirleriyle olan ilişkileri, eylemleri dramatik gerilimin düğümleridir. Kahramanların bir kısmı gerçekten yaşamış, tarihe mal- olmuş kişilerdir ki bunlar roman gerçeğiyle belirlenip gelişmezler, tarihsel vasıf taşırlar. Mustafa Kemâl, İsmet Paşa, Ahmet Ağaoğlu, Fethi Bey gibi. Kimileri de yazarın yarattığı tiplerdir. Kişiler ro- mancının kandilerine yüklediği görevi -kimi zaman öne çıkıp rol oy- nayarak, kimi zaman da perde gerisine çekilerek- yerine getirirler. Eyleme katılarak, kökü geçmişin derinliklerine inen sorunları uzun tartışmalarla açıklayarak Kemal Tahir'in düşüncelerini aktarırlar, onun tarihsel yorumunu doğrularlar. Romanın kişileri ye çökmüş im- paratorluğun toplumsal statülerinin kendilerine vaktiyle sağlamış olduğu maddî-manevî değerler ya da yeni yönetim kadrosuyla kurduk-

ları yakın ilişkiler sayesinde yaşamlarını sürdürebilirler. Kâmil Bey, Ramiz Hoca, Dr. Hayrullah Bey, Avukat Celâdet Bey gibi.

Dili olanca zenginliği ve akıcılığıyla kullanan yazar, özellikle Çorum ağzını vermede başarılıdır. Romanda, saray şoförü Çorum'lu Dadal Efendi'nin esprili bir üslûp ve doğru bir mantıkla irdelediği olaylar halk anlatımını en canlı biçimde aktaran özgün bir karakter taşır.

Kurguları yönünden büyük benzerlik gösteren Devlet Ana ile Yol Ayrımı Batı'daki anlamıyla bireyin değil, toplumun romanıdır. Doğu'daki insanın dramıyla Batı'daki bireyin dramını farklı bulan Kemal Tahir, Selim İleri'yle yaptığı bir söyleşide bu farkı toplum yapılarının değişik olmasına bağlar.

- "Yol Ayrımı" nda bireyin bireysel dramına rastlamıyoruz. Şimdi açıklayacaksınız sanırım.

- Bizim romanımızda insan dramı Batı'ya göre çok boyutludur. Daha çok zengindir. Drama düşmüş roman kişisini ele alıfta insanlığı bir insan boyu değil, toplumuyla ölçerek, oranlayarak zenginleştirmek zorundadır romancı. (Çünkü roman kişisinde esas olan, korkağın cesur gibi davranması, cesur görünenin korkuya düşmesi; namuslu bilinenin çalması, namussuz sayılanın namuslu davranması halleridir. Bu halleri hazırlayan koşullar düşünülmedikçe içinde yaşadığımız topluma hesap veremeyiz). Toplumuyla oranlayarak dedim; çünkü bizde romancı ya da drama düşmüş insanın yakın çevresi, takılmış roman kişisini, zaman zaman, dönem dönem takıldığı çizgiden kurtarırlar. (Gazeteci Murat'ın Şükran Hanım'a dediklerini bu açıdan düşünmeli) Bu da bir insana davranış, direniş, kurtuluşa yol arayış açılarından çeşitli zenginlikler getirir. Ayrıca toplumsal yaşayışımızdaki cevherleri romana kazandırır.

- Burada şunu sormak isterim: Roman kişisini ele alıfta da Batı örneklerinden ayrılmış olma meselesi. Kişileriniz belirgin sonlara erişmiyorlar. En sona. "Esir Şehir" dizisinin ilk iki kitabı, klasik roman kurgusu içinde Kâmil Bey'in romanları. Yani Batı romanındaki andırır biçimde ele almışsınız bireyi. "Yol Ayrımı"nda düğümlenmiş toplum var oysa. Kâmil Bey'in çevresinde toplum kalabalığı görmüyoruz; tersine toplum ortasında silik bir Kâmil Bey kar-

şımıza çıkıyor. Okur, romandaki insan kalabalığının sonlarına nasıl bilecek? Oradaki insanlar ve belki de çocukları bugün nerede, ne yapıyorlar?

- Romanda roman kişisi, romancı tarafından öylesine gerçekçi kanunlar içinde anlatılmalıdır ki, sözgelimi bir romanda bekâr ölmüş bir kahramanın eğer evlenip de torunu olsaydı, bu torunun kendisinden hangi nitelikleri taşıyabileceğini dikkatli okuyucular sezebilmelidir. Bu tarihsel, ekonomik, sosyal koşulları derinlemesine ve genişlemesine incelenmiş Batı toplumları için elbette daha kolaydır. Bizim gibi tarihine, ekonomisindeki özel koşullarına ve sosyal hayatına pek az eğilinmiş, hatta tersine, gerçekleri altüst edilmiş, gözden saklanmak istenmiş toplumlarda bu iş de romancıya düşmektedir. Dolayısıyla roman tekniğimiz, daha uzun süre, Batı ölçülerine aykırı düşüyor görünen ayrıntılar üzerine mutlaka basmak zorundadır. Bu da romancıyı, istesin istemesin, kimi ikinci sıra kişilerin sonraki yaşayışlarına eğilmesini gerektirecektir. "Yol Ayrımı" bu gereksinmenin bir ifadesidir." ¹²⁸

Konusunu Kurtuluş Savaşı'nın gerilim dolu yıllarından alan YORGUN SAVAŞÇI ise, yazarın Esir Şehir dizisinden sonra ulusal direnişi işleyen üçüncü romanıdır. I. Dünya Savaşı sonunda, ateş ve ihanet dolu cephelerden yorgun ve yenilgi yüküyle mütareke İstanbul'una dönen ittihatçı subayların sürekli kovuşturuldukları, bir köşeye sıkıştırılmak istendiği bunalımlı aylardan sonra Anadolu'ya geçip Kurtuluş Savaşı'na katılmalarını ele alır.

Tema Açısından: Tarihsel bir döneme damgalarını vuran, kavrayamadıkları Osmanlının yıkılış gerçeğiyle kendileri de yıkılarak düş kırıklığına uğrayan ittihatçı subaylar, esir kent İstanbul'un karanlığında tutunacak dal ararlar. Karşılarına Anadolu umut dolu, geniş bir aydınlık olarak çıkar. Yıllarsüren savaşlarda pişen ve sürekli yenilen yorgun bir ordunun kılıç artığı olan bu ruh bezgini subaylar, tüm çaresizliklerine rağmen kendilerinden beklenen sorumluluklarla yeniden davranıp kalkarlar, eski dinamik güçlerini bulurlar. İttihatçı okulundan tam bir ihtilâl ülküsüyle yetişen ve çeşitli cephelerde döğüşen, Kanal Savaşı'nın gözüpek kahramanı Yüzbaşı Cemil'in savaş yorgunu ve yılgınyken kişisel zevk ve isteklerinden hiç düşünmeden

128 Kemal Tahir'le Konuşma, Yeni Dergi, Haziran 1973, s: 105.

sıyrılıp Anadolu'yu kurtarma eylemine katılması gibi. Artık ittihatçıların yerini Mustafa Kemâl'in çevresinde kümelenen ve giderek genişleyen Kuva-yı Milliye'ciler almıştır.

Anadolu Kurtuluş Savaşı'nı, gerçekte ölümle içiçe yaşayan, çelebi gönüllü, yorgunluk nedir bilmeyen, zaferi kazanana değin direnen ülkücü subay kuşağı yapar. Asker kaçaklarını ve Kuva-yı Milliye düşmanlarını asan Yarbay Kasap Osman, eşkiya tarafından şehit edilen Yarbay Mahmut Bey, kan ve gözyaşı dolu cephelelerden sonra Batı Anadolu'da halkı ulusal direnişe örgütlemeye çalışan Yüzbaşı Cemil ile Yüzbaşı Selâhattin, Harbiye'yi bitirir bitirmez kızgın ateşin ortasına atılan Teğmen Faruk, Teğmen Şevki gibi. Adları bile bilinmeyen ve kazandıkları zaferin şanından yararlanma tenezzülünde bulunmayan bu destansı kahramanların, yurtsever halkla en amansız koşullarda birleşerek ortak amaca doğru hızla yöneldikleri anlatılıyor. Yüzbaşı Cemil ile emireri Çankırı'lı Kör Şaban halk-aydın ikilisini en sağlam ve tutarlı biçimde sergileyen güzel bir örnektir. Fakat yazar burada, Kuva-yı Milliye'nin bir "halk hareketi" olmadığı, Osmanlı İmparatorluğu'nu kesin biçimde tasfiye eden ve Anadolu'nun ortasına kadar gelen batılı saldırgan güçlere karşı kurulan bir kadro olduğu görüşündedir. Ona göre, "Kuva-yı Milliye çok yönlü, ama tek hedefli bir kadro hareketidir." Gerekçesini şöyle açıklıyor:

"Gerek Osmanlı tarihi içinde, gerek Cumhuriyet tarihi içinde "Halk hareketi" diyebileceğimiz bir sosyal patlamaya rastlamıyoruz. Bütün hareketler, kadrolar tarafından yapılmıştır. Hep bildiğimiz şeyler oldukları için üzerlerinde ayrı ayrı durmuyorum. Kadrolar, bazen doğruya çatmışlar, bazen yanlışla düşmüşler. Doğruya çattıkları zaman da ulusça ziyan etmişiz. İşte Jontürk hareketinin getirdiği İttihat ve Terakki Cemiyeti kadrosu, bütün vatanseverliğine, bütün idealist girişimlerine rağmen, koca bir imparatorluğu elden çıkar-mamıza sebep olmuş, işte bir Mustafa Kemâl ve arkadaşlarının oluşturduğu kadro, yeni bir devlet kurmuş! Bu iki kadroyu da kuranlar -az farkla- hemen hemen aynı insanlar. Birinde devleti elden çıkarıyorlar, birinde yeni bir devlet kuruyorlar.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde kurulan bütün kadroların hemen hepsi Saray'a karşı bir azınlığın örgütlenmesi olduğu halde, Ku-

va-yı Milliye kadrosu, daha ilk baştan Saray'a karşı olmadığını açıkça söylemiş, tersine Saray'ı kurtarmak görevini üstlenmesinden başka, dış düşmana karşı olduğunu -yine açıkça- belirtmiş antiemperyalist bir kadrodur. Bu antiemperyalist yapısını hazırlayan, elbette rezil Mondros Mütarekesi koşullarıdır. Bu mütareke, Osmanlı İmparatorluğu'nu kesin biçimde tasfiye edip Türk'lere Anadolu'nun ortasında boğulmuş birkaç vilâyet bırakınca, o güne kadar içte, Saray'a karşı batıcılık, özgürlük, meşrutiyetçilik üstünde oynayan kadrolar, içerde bu istediklerini verebilecek bir Saray kalmayınca, emperyalist güçlere karşı bir kadro oluştu.

Mustafa Kemâl Paşa'nın da içinde bulunduğu bu kadronun ileri gelenlerine bakıldığı zaman, görüyoruz ki, Birinci Dünya Savaşı'nda yenilip İmparatorluğun yok olmasında rol oynamış İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri ve ilerigelenleriyle İttihatçılığa koşulmuş ve ordusuz kalmış subaylar, Ermeni göçünün yaygın olduğu illerin ilerigelenleri, idealist aydınlar, öğretmenler ve her çağda maceraya koşan birtakım başıbozuklar. Bu takım için hedef, bağımsız bir devlet haline gelmek, yahut yenisini kurmaktır. İttihatçı olup da takıma katılanlar, bir zarar şansında kaybettikleri devleti yeniden kurabilirlerse, vicdan azabından kurtulacaklar, ordusuz, görevsiz, işsiz kalmış subaylar, varlıklarının hikmeti vücuduna erişecekler, sanatlarını icra edebilecekleri bir ordu ile ülkeyi düşmandan kurtaracaklardır...

İttihat Terakki'nin yönettiği Ermeni göçü, Orta ve Doğu Anadolu'da yeni bir ortam oluşturmuştu. Ermenilerin boşalttıkları bu işyerlerini ve toprakları o bölgede oturan Kürtler, Lâzlar, Çerkesler, Gürcüler bölüşmüşlerdi. Sovyet Rusya kurulmuş ve bir Ermenistan meydana çıkmıştı, küçümsenmeyecek güçte orduları vardı ve Türkiye üzerine yürümeye hazırlanıyordu. Bu insanlar da Kuva-yı Milliye'nin efektif gücü arasındadır.

Buna, idealist aydınlarımızı, yiğit öğretmenlerimizi, namuslu bürokrasi takımını eklemek gerekir. Böylece, Kuva-yı Milliye çok yönlü ama tek hedefli bir kadro hareketidir. Hedef, emperyalizmin haysiyetsiz saldırısını durdurmak, güçlü ve bağımsız bir devlete kavuşmaktır." 129

Tarihsel Tezler: Kemal Tahir, Kuva-yı Milliye'yi "halk hareketi" gibi gösterenlerin yanılığa düştüklerini belirterek iddiasını şöyle kanıtlama yoluna gidiyor:

"Bazıları Kuva-yı Milliye'yi bir halk hareketi gibi görmek ve göstermek isterler. Bütün Doğu'da ve Türk milletinin tarihinde tek bir halk hareketi yoktur ki, Kuva-yı Milliye halk hareketi olsun! Kuva-yı Milliye halk hareketi olsaydı, İstiklâl Mahkemeleri'nin kurulmasına ne gerek vardı? Hele kurulduktan sonra, savaşta ölenlerden çok daha fazla insanı ipe çekmesinin bir anlamı olabilir mi? Kuva-yı Milliye bir halk hareketi olsaydı, orduya silâhsız katılan askerden fazla silâhıyla ordudan kaçan asker görülmez, tersine kırık dökük silâh ve oraklarla safları dolduran gönüllü taburları kurulurdu. Kuva-yı Milliye bir halk hareketi olsaydı, Sakarya Savaşı, bir subay savaşı olmazdı. Kuva-yı Milliye bir halk hareketi olsaydı, Mustafa Kemâl Paşa, Büyük Millet Meclisinin karşısına dikilip "Savaşı kazanabilmeğim için, Büyük Millet Meclisi olarak mevcut gücünüzü belli bir süre için bana devretmeniz gerektir, başka türlü sorumluluk kabul edemem" demezdi." 129

Mustafa Kemâl'in Yeri: Romanda, Anadolu Kurtuluş Savaşı'nı başlatan 1919'ların Mustafa Kemâl'inin yeri de saptanmıştır. İstanbul'un kenar semt ve mahallelerinde görülen ufak çaptaki örgütlenme ve direnme hareketlerinin, savunma derneklerinin Anadolu'ya kaydırılmasına çabalayan ittihatçıların başkomutanlığa Mustafa Kemâl'i değil de, Enver Paşa'yı getirme tasarılarıyla başlayan Mustafa Kemâl-Enver Paşa çekişmesi, Mustafa Kemâl'in orduyu siyasete sokmama kararıyla alevlenir. Bunda yurt dışına kaçan ve oradan ülkenin kaderini ellerinde tutmaya çalışan ittihatçı şeflerinin yaptıkları olumsuz propagandaların da büyük etkisi vardır. Yazar, tarihsel kesit olarak Kurtuluş Savaşı'na hazırlık dönemin işlediği romanında Mustafa Kemâl'e, Milli Mücadele'nin kalbi, karar merkezi olan Ankara'yla bütünleşinceye kadar etkin yer vermemiştir. O zamana kadar Mustafa Kemâl çeşitli toplumsal katmanlarda, Filistin'de Alman imparatoru Vilhelm'e kafa tutan yaman bir komutan, daha sonra padişahın ortalığı yatıştırmak, iç vuruşmaları önlemek amacıyla Anadolu'ya gönderdiği bir ordu müfettişi sıfatıyla tanınır. Romanın ana kahramanı Yüzbaşı Cemil'le bağlantısı ise ona, "I. Dünya Savaşı yenilgisine rağmen, ölüme değin çabalayaca-

ğız" fikrini aşılmasıyla başlar. Olayların gelişimi boyunca Mustafa Kemâl'in Ankara'dan gönderdiği emir ve karar iletişimiyle sürer. Böylece, kimi çevrelerce iddia edilen "Kurtuluş Savaşı'nın Mustafa Kemâl'siz başladığı" tezi kendiliğinden çürümüş olur.

Romanda ittihatçılar tarafından ortaya atılan bir başka görüş de Mustafa Kemâl'in Anadolu'ya geçişinin bir İngiliz oyunu olduğuna ilişkindir. Tezin doğruluk derecesini tarih otoritelerine bırakarak ittihatçı subaylara merak unsuru olan değişik bir konuya geçelim. O da Mustafa Kemâl'in İzmir'in işgâl edildiği günün ertesinde, İzmir'e değil de Samsun'a gidiş nedeni üzerinde toplanır. Oysa, ordusu olmayan, halkını örgütleyip ulusal direnişe geçiremeyen bir komutanın İzmir'de hiç bir şey yapamayacağı gerçeğini, ancak Batı Anadolu'da uğradıkları ağır yenilgiyle anlarlar. Bu acı deneyimden sonra "..... gerçek komutanlar durumun özelliğine göre burada yıldırım olup yakmaktansa, ordan gürlemenin daha etkili olduğunu bilirler" diyebilecek kerteye gelirler. (s: 217)

Bir yanda düşmanın İzmir'den içerlere doğru hızla ilerleyişi, bir yanda halkın ürkekliği ve yılgınlığı, bir yanda sorunun başıbozuk çetelerce ve dağınık yerel örgütlerce çözülemeyeceği su yüzüne çıkınca bir "baş"ın çevresinde toplanma zorunluluğuyla Ankara Hükümeti'ne bağlanılır. Daha ilk adımda Mustafa Kemâl, tüm varlığıyla Millî Mücadele'deki ağırlığını duyurur. Padişahın taktığı nişanları, rütbeleri bir çırpıda sıyırıp atan, kongreler düzenleyen, Ankara'da tek başına Temsil Heyeti gibi çalışan Mustafa Kemâl, Kurtuluş Savaşı'nın zafer kazandıran tek başkomutandır. Kemal Tahir, iddiaların tersine, çıkarıldığı bu sonuçla Kurtuluş Savaşı'nın Mustafa Kemâl'in önderliğinde yapıldığını vurguluyor.

Kemal Tahir'in Yorgun Savaşçı'da savunmaya ve tarihsel temellere dayandırmaya çalıştığı ekonomi-politik tezlerin başında, Osmanlı toplumunun feodal yapıya sahip bir devlet olmadığı konusu gelir. Her şeyden önce, Anadolu toprağının coğrafî yapısı ve iklim koşullarının -üretim ilişkileri yönünden- Batı'daki gibi özel mülkiyetin yerleşip gelişmesine, zenginliklerin sayılı ellerde birikmesine olanak tanımadığı, bu yüzden Osmanlı toplumunda Batı'lı anlamda feodalitenin bulunmadığı düşüncesidir. Hiç bir feodal de kurak ya da sık sık su taşkınına uğrayan toprağında serflerini doyurup kendini kalkındıra-

çak tarımı kişisel gücüyle sürdüremez, ekonomik büyümeyi sağlayamaz. Bu nedenle toprak, devletin mülkiyetindedir. Devletin tarihsel süreç içindeki etkin işlevini belirleyen yazar, "Batı'da devletin olmadığı zamanlar toplumlar varolduğu halde Doğu'da devletsiz toplum görülmemiştir" düşüncesindedir. Batı'da sınıf esasına dayanan devlet, sırasında bir sınıfın öteki sınıfı ezmek için kullandığı araç haline geldiği halde, Doğu'da devlet ana ödevi ile toplumu ihya edicidir. Her şey ondan beklendiği için toplumun var olma ya da yok olma koşuludur. Başka ülkelerde, devletin yokluğu uzun süre hissedilmediği halde Türk toplumunun asla devletsiz yapamayacağını belirten yazar, bu konuda şöyle diyor: "Türkler, yazılı tarih içinde hiç devletsiz kalmamıştır; bu, çok önemli bir şey. Elbette bir ya da birkaç sebebi var. Sebeplerin ilki, Türklerin devleti korumak için yapmayacak hiçbir şeyleri yoktur. Devletten ve onurlarından kesinlikle vazgeçmezler. Onurundan vazgeçen, zaten devletten vazgeçmiş sayılır." ¹³⁰

Kemal Tahir, devletin halka karşı olan görev ve sorumluluklarını yerine getirebilmesi için sırasında "despot" olma zorunluluğunu da duyurur. Devlet, kendisinden bekleneni yaptığı sürece, halk onun despotluğuna katlanır. Ama devlet, halkını yedirip giydirmekte, iç karışıklıklara, dış tehlikelere karşı korumada görevini yapamaz hale gelirse boyun eğmez. Nitekim, Osmanlı Devleti de güçten düşüp halkın beklentilerini yerine getiremeyince sorumluluğu üzerinden atarak Batı'da olduğu gibi, güçlü tabakanın omuzuna yüklemek istemiştir. Ancak Doğu'lu zengin ile Batı'nın burjuvası başka başkadır. "Bizim zenginin devletin emrinde olduğu için hiç bir zaman burjuvalaşamadığı" görüşünde olan yazar, bunu, burjuvayı hazırlayan koşulların Doğu ve Batı toplumlarında gösterdiği farklılığa bağlıyor:

"Gerçek bir "kölelik" döneminden, "feodalite"den geçmedikçe, ne burjuva sınıfını kurmak olasıdır, ne işçi sınıfını kurmak! Çünkü burjuva, "zengin" demek değildir. Burjuva, "üretim" çılgınlığına kapılmış, üretmek-satmak, üretmek-satmak için, ahlâk, namus, din, aile, millet, insanlık gibi sosyal varlıkların topunu birden gözden çıkarmış bir rezillik toplamıdır. Bunu yetiştirmek kolay değil! Yetiştirilemez ki! Onu şartlar hazırlar. O şartların dışında hiçbir yerde, insandan sabun yapan canavar yetiştirilemez! Eğer burjuva zaten böyle

bir canvar olmamış olsaydı, Marx, emekçi çoğunluğunu, bu üretim çılığını azınlığın elinden kurtarmak için "sınıf olarak" burjuva sınıfıyla kafa kafaya gelmek zorunludur" diye fetva verir miydi? Doğu'daki zenginle ekonominin namusunda anlaşmak olasıdır, ama Batı'daki burjuva ile namusta anlaşmanın -bugüne kadar- yolu bulunamamıştır." ¹³¹

Roman Açısından: Klasik romanın ölçü ve kurallarına göre yazılan Yorgun Savaşçı, Türk ulusunun tutsaklığına boyun eğmeyen Kuva-yı Milliye'nin en bunalımlı günlerinde Yüzbaşı Cemil'in dramını işler. Makedonya dağlarında özgürlük yolunda vuruşmayla başlayan dram, İmparatorluğu kurtarma uğruna barut ve kan dolu cephelerde yoğunlaşarak Anadolu Kurtuluş Savaşı'nda Meclis'in kurulup çalışmasıyla sonuçlanacaktır. Kemal Tahir, romanının kurgusu hakkında aşağıdaki açıklamayı yapıyor:

"Yorgun Savaşçı'ya, Kuva-yı Milliye'nin çekirdek günlerini konu olarak alıyoruz. Bekir Sami'nin Batı Anadolu'yu örgütlemek ve direnme kurmak için yaptığı girişimler, Bursa'ya çekiliş, Ankara hükümetinin olaylara el koyması. Romana mihver olarak bir Cehennem Yüzbaşı koymak istiyorum. Aslında bu Cehennem Yüzbaşı, Kanal hareketinde gerçekten vuruşmuş, yaman bir asker. Romanın dramdaki adamı bu olacak.

Cehennem Yüzbaşı aslında ordusuz kalmış dövüşken askerin dramını sergileyecek. Politikaya karışmadığı, devletin yüksek çıkarları için dövüştüğü, her türlü yokluğa, yoksuzluğa dayanarak canını hiçe saydığı halde, bir yerde devleti ve ülkeyi yitirmiş olmanın büyük şaşkınlığını yaşayarak! Buna, küçük ve orta rütbeli subayın görev tutkusu da diyebilirsin.

Savaşçı devlet çıkarır, halk yapar, ama sorumlusu subaydır. Bu çetrefil durum, subayın dramını kurar. Elinde bir ordu varsa, has subay için bir sakınca yoktur. Devletini ölünceye kadar korur. Ama devleti yıkılmış, ordusu dağılmış, halkı savaş yılgınlığına düşmüşse, işte burda zordur subayın işi. Cehennem Yüzbaşı bu zorlukların içinde debelenecek ve savaş yılgınlığının kara bulutlarını dağıtmaya çalışacak. Roman, Ankara'da Meclis kurulup hükümet çalışmaya başlayınca

¹³¹ Kemal Tahir'in Söyleşileri, Milliyet Gazetesi, 9.7.1980.

sona erecek. Çünkü dram burada sona eriyor. Bundan gerisi bildiğin savaştır." 132

Kahramanlarının çoğunu ittihatçı subayların oluşturduğu roman, sonuna değin tek bir ana dava -ulusal direniş- çizgisinde gelişmekle birlikte, Yüzbaşı Selâhattin'in sıtma krizi, teyze Neriman'la çalyaka evlenen Yüzbaşı Cemil'in mutlu yuva ve çocuk özlemi, Teğmen Faruk'un Boğaz'da balık yeme arzusu, ağalığı elden giden başıbozuk çetenin reisi Halit Paşa, savaşlar yüzünden ailesi dağılan ve acıları kanık-sayan nefer Kör Şaban'ın dramları da ciddi olaylar arasına, esas ko-nuyla bağlantıyı koparmayacak biçimde serpiştirilmiş, romanı çeşni-leştirerek tekdüzelikten kurtarmıştır ancak, toprağını savunma bi-lincinden yoksun olduğundan yakınılan halkın eylemi yoktur. Çevresiy-le iletişim kuracak, etki-tepki yaratacak hiç bir davranışını göre-miyoruz. En can alıcı davada bile en ufak bir kımltı göstermeyen, tepkide bulunmayan belli belirsiz bir yığın olarak verilmiştir. Yüz-yıllardır yalnızlığa ve ürkeklığe alışmış halkın harekete geçiril-mesi Kuva-yı Milliye'ciler için oldukça zordur. Eylem yapan halk ola-rak yalnız Yüzbaşı Cemil'in emireri Çankırı'lı Kör Şaban'ı görüyo-ruz. Üreten, devlete vergisini zamanında ve muntazam ödeyen, kendini bildiğinden beri cephelerin ateşinde yanan, karında donan, gene de yakınmayı aklının ucuna bile getirmeyecek kadar soylu Anadolu aske-ridir. İsteddiğini değil, hep kendisinden istenileni yapar. Döğüşür ama ne için, kimin adına döğüşüğünü bilmez, Kuva-yı Milliye'nin ne anlama geldiğini bile çıkaramaz. Yaşar ama kimin hesabına, hangi amaç uğruna yaşaması gerektiğini bilmez. Düşünme yeteneği yoktur. Sadece yazgısına boyun eğer. Yüzyılların verdiği kör karanlık içinde yaşa-yan Kör Şaban, yönetici aydın-ihmal edilmiş halk çelişkisinin en çar-pıcı örneğidir.

Edebiyatımızın tahkiye ustalarından olan Kemal Tahir'in her satırının hesabını ve her sözcüğün hakkını vermek için kılı kırk ya-rarcasına yaptığı tarihsel araştırmalardan, belge ve kaynaklardan süzülen zengin kültür anlayışını yansıtan Yorgun Savaşçı güçlü anla-tımla en yüksek noktaya ulaşır. Soluk soluğa akıcılıkta okunan olgun ve çekici anlatımı okuyucuyu büyük bir merakla sonuna değin peşinden sürükler. Yalnız kimi yerde uzayıp giden sohbetler, geçmişle ilgili

anılar, savaş tasvirleri, uzun tiratlar romanın kusuru olarak söyleneirse de bu genel başarıyı gölgelemez. Eserin bir başka güzelliği de Türkçeyi altmış yıl öncesi tarihsel gerçeği bozmadan o döneme en arı, en doğal biçimiyle uyarlayarak kullanmasıdır. Ayrıca, Orta Anadolu ağzını vermede erişilmez bir ün yapan yazar, bunun en unutulmaz ve tadına doyum olmaz örneklerini Çankırı'lı Kör Şaban'ın konuşmasından sergiler.

Kanımca, eserin yenilik taşıyan en önemli yönü, Kurtuluş Savaşı yıllarını o zamana değin tarihsel romantizm ve coşkuyla işleyen bir dizi romana karşın, pek bilinmeyen ittihatçı subay kesiminin ülkücü direnişlerini roman kurgusu içinde objektif yaklaşımla sunmasıdır.

Atatürk'e İzmir'de düzenlenen suikast girişimini (1926) konu edinen KURT KANUNU, Cumhuriyet döneminde kısıtılmak istenen eski ittihatçı yöneticilerin dramlarını, yeni rejimle yaptıkları hesaplaşmayı işler. Döneminin gerektirdiği ulusal inanç ve duygusal yoğunluktan kurtulamayan, nesnel yaklaşım ve ölçütlerle incelenmediği için kimi kez eksik ve yanıltıcı yorum ve yargılara yol açan yakın tarihimizin siyasî olaylarını -her yönü yeterince bilinmeyen Atatürk ve Milli Müvadele ile inkılâpları- yeniden irdeleyerek aydınlatma görevini üstlenen Kemal Tahir, kalıplaşmış, Cumhuriyet ideolojisinde âdeta tabu haline gelmiş kimi yargıları sarsarak yeni değer yargılarını kazandırmayı hedef alır. Artık tarihin gerisine düşmüş olan ittihatçı kesimine yaslanan yazarın İttihatçı-Halkçı çelişkisi ekseninde yürüttüğü ve yer yer bir polis serüveni coşkusunda geliştirdiği olaylarda, Suikast girişimine adı karıştırıldığı için izi sürülen ünlü ittihatçı şefi Kara Kemâl Bey'in kovalanışı, Batılılaşma ya da Kemalizm adına yapılan inkılâpların geniş eleştirisi yer alır.

Tarihsel Tez ve Yorumlar: Kara Kemâl Bey'in kaçak yaşamını bir polis romanı kurgusunda işleyen Kemal Tahir, Kurt Kanunu'nda ittihatçıların iktidarları süresince izledikleri hatalı politikalara da dokunur. Bunların başında, İttihat Terakki'nin on yıllık yönetimi sırasında, imparatorluğu üç kez savaşa sokarak kıt'a büyüklüğünde toprak parçalarının elimizden çıkmasına neden oluşları gelir. Özellikle, tüm milletin kaderine hükmeden I. Dünya Savaşı'na girme kararı vererek sonucu, Anadolu Kurtuluş Savaşı'na dayanan ağır bir yenilgiye uğramamızı yazar, Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamen yıkılması

açısından bağışlanmaz bir suç olarak yorumlar. Abdülhamit II'nin savaş dışı kalma ısrarlarına aldırmayarak onu alaşağı etmeleri, yıllarca cephelerde binlerce şehit bırakan güçsüz Osmanlı ordusunu bu kez de kanlı dünya boğuşmasına sokarak imparatorluğu tümüyle batırmaları ittihatçıları ergeç İstiklâl Mahkemelerinde yargılanmaya götürecekti görüşündedir. Sonucu, daha uygun bir deyimle, suçun cezasını, sözcülüğünü yaptırdığı romanın ana kahramanı Kara Kemâl Bey'e şöyle söyler: "Bu koca İmparatorluk bizim elimizde ölmüştü. Suç ne kadar büyükse, çekilecek cezanın da o kadar büyük olması gerekir. Biz dünyanın en ağır suçunu biraz tartaklanmayla savuşturulur, sandık. Bu anda, yüzüme vuran darağacı gölgesi, suikast suçlusu olduğumdan değildir... Büyük suçun gölgesidir bu... Tarihin örneğini yazmadığı kurtlar boğuşmasına girip yenik düştük. Kurtlukta düşeni yemek kândur." (s:319)

Yazar, imparatorluğun çöküşünün bir başka nedenini de Batılaşma dramına bağlıyor. Rumeli İttihat Terakki'sinin kuruluşuyla (1906) dış güçler iyiden iyiye su yüzüne çıkmıştır. Batılaşmacı sıfatıyla tarih sahnesine çıkan bu grup, ancak hürriyetin ilânıyla vatani kurtarabileceklerine inanarak büyük bir yanılğı içine düşmüşlerdir. Kemal Tahir, bu konuda Naci Çelik'le yaptığı söyleşide şunları söylüyor: "Rumeli İttihatçıları da kendilerini, Batılaşmacı oldukları için, kesinlikle ilerici saymışlar, hürriyet isteyerek iktidarı alırlarsa bu ilerencilik nitelikleriyle (vasıflarıyla) vatani kolayca kurtaracakları aldanmasına kapılmışlardır. Burada önümüze çıkan manzara günümüze kadar sürüp gelen "istim arkadan gelsin" düşüncesizliğidir. Bu düşüncesizlik, Cumhuriyet'ten sonra da "Biz bütün izimlerin dışındayız" formülüyle üstünde hiç durulmadan sürdürülmektedir. (Buradaki İZM Batı'nın herhangi bir izmini kalıp halinde almak teklifi değil, insanlık tarihinin ve kendi tarihimizin geliştirdiği kurtarıcı metod ve dünya görüşlerinden yeni bir milli terkibe gitmenin reddedilmesidir)... Bunun daha kabacası, açık seçik kurtarıcı fikir olmadıkça kurtarıcı hareket de olmaz demektir. İnsanoglunun içine düşeceği en korkunç en hazine dram, kurtarıcı fikri olmadığı halde kurtarıcılık rolüne çıkmasıdır." ¹³³

¹³³ Naci Çelik, Kara Kemal Bey ve Kemal Tahir'le Bir Konuşma, Yeni Dergi, Ocak 1970, s: 64.

İmparatorluğun hızla uçuruma yuvarlandığı bir çıkmazda iktidarda olan İttihat Terakki'nin ekonomik politikası, İaşe Nazırlığı yapan Kara Kemâl Bey tarafından bizzat yerilir. İstanbul halkının açlık, aynı zamanda namus ve ahlâk sorumluluğunu da yüklenen Kara Kemâl Bey, Kantariye, Milli Mensucat şirketlerinin kurucusu, esnaf derneklerinin örgütleyicisidir. Nazırlığı döneminde pek çok niteliksiz ve açığöz kabadayıları mülti-milyoner olacak kadar zengin eder. Hristiyan azınlıkların iş alanlarını yeni zengin ettiklerine kaydırarak onlara hatırı sayılır yetki ve ayrıcalıklar tanır. Amaç, millî zengin, başka bir ifadeyle "millî kapitalist" yetiştirmektir. Savaş yoksuluyken belli bir azınlığın yağmacılık-vurgunculuk kertesinde sivrilterek Cumhuriyet dönemi zengin kesimin çekirdeğini atan Kara Kemâl Bey, halk tabakasıyla aralarında giderek açılan çelişkinin bilincine varmakta gecikmez. İktidarı ele geçirmeleri halinde güdecekleri politika değişikliğinin esaslarını şöyle saptar: "Köklü reformlarla halka gitmek. Yeni idareci kadroyu halka dayamak. Bunu göze alamazsan -nitekim 1908'de biz göze alamamıştık- o zaman eskisiyle işleri yürütmeye çabalamak. Eski ile işi idareye kalkınca da her türlü haksızlığı, kanunsuzluğu, hırsızlığı hoşgörü ile uygulamaya girişiyorsun ucundan ucundan..." (s: 140)

İttihat Terakki'nin programına aldığı halde uygulamada başarısız olduğu bir başka husus da, dış güçlerin etkisini önleyememeleri, daha doğrusu önleme yolunda ciddi bir mücadele vermeyişleridir. Sözgelisi, kapitülâsyonları kaldırma uğraşlarına rağmen, olumlu bir sonuç alamamışlardır. Esasen, son 150-200 yıldır devlet yönetiminde fiili görev yapan, hatta iktidar değişimlerinde, toplumda kimi zaman görülen ayaklanma ve iç huzursuzluklarda dış politikayı yönlendirme gibi karışık ve çalkantılı işlerde yabancı güçlerin açık etkisi olduğu tartışmasız kabul edilir. Nitekim, yerli şirketler ve kooperatifler kurarak millî zengin yetiştiren ve bu yolla dış güçlerin etkisini azaltma politikası güden İttihat Terakki'ye rağmen, Kara Kemâl Bey, "yabancıların yerli iktisat kurumları kurdurtmadığından" yakınır. Yazar, burada, Yusuf Akçura'nın Tanzimat adlı yapıtından aktardığı üzere, bizde ekonomik sömürünün Tanzimat döneminde, Batılılaşma adı altında ülkeye girip yerleştiği sonucuna varır.

İttihatçılardan sonra, Atatürk döneminin özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarının geniş ve kimi kez de haksız eleştirisini yapan

Kemal Tahir, yergiye, romanda "BÜYÜK İNKILÂPLAR" dediği devrimlerle başlar. Batı'dan alınan yasa ve değerlerin kendi yapımıza uygunluğu düşünülmeden olduğu gibi benimsetilmesine karşı çıkar. Örneğin, Ceza, İcra ve İflas yasaları gibi. Reformları yerleştirip kökleştirmede hükümetin uyguladığı terör ve kıyımı, Yol Ayrımı'nda olduğu gibi Kurt Kanunu'nda da yineler. Ancak, teokratik ve yarı-feodal bir yapıdan lâik ve ulusal egemenlik düzenine geçişin bunu zorunlu kıldığını gözardı etmemek gerekir. Mustafa Kemâl'in tüm çaba ve uğraşlarına karşın, inkılâpların halkçı bir yörüngeye oturtulamamasını, olanaklar varken ülkenin toplumsal gelişmeye daha açık tutulamamasını dış güçlere bağlayan yazara destek vermekle beraber, bunu, Atatürk döneminde sonra devleti yöneten iktidarların uyguladığı iç politikalara da bağlamak sanırım yanlış olmaz.

Yazar, inkılâplardan sonra göçmen değişimi konusunda-Türklerle yer değiştiren Rumların bıraktıkları gayr-ı menkullerin iktidar koda-manlarınca bölüşüldüğüne ilişkin yolsuzluk iddiaları ile savaş yıllarında halktan makbuz karşılığı mal olarak toplanan ve zaferden sonra parayla ödenme koşulu getirilen olağanüstü vergilerin kimi politikacılarca paylaştırıldığına ilişkin haberlerde, hükümetin tutumunu eleştiride haklı bile olsa bunlar CHP yönetiminin tümüyle karalanması için yeterli kanıtlar değildir. Ayrıca, Atatürk döneminde yolsuzluk ve ihmâl suçlarına adı karışan en üst düzeydeki yetkililerin görevde tutulmadığı herkesçe bilinen bir gerçektir.

Ekonomik Tez: Kemal Tahir, Atatürk yönetiminde saptanan ekonomik politikaya da pek sıcak bakmaz. Özellikle ülke kalkınması için yabancı sermayeyi zorunlu gören anlayışı benimsemez. Ulu önderin, "Memleketi kalkındırmak için milletin ilmi fenni yetmez, yabancı sermayeye, uzmanlara muhtacız" sözüne takılır. Oysa, Atatürk, yabancı sermayeden, "Devletin istiklâli, milletin egemenliği ve bütün hayati esbab ve kaabiliyeti korunmak şartıyla, yalnız korunmak şartıyla değil, o şartları güçlendirmek, kökleştirmek maksadıyla" yararlanmayı düşünmüştür. Bunu düşünürken de tek amacı savaştan periperişan çıkmış yoksul ülkeyi kalkındırabilmek ve hedef gösterdiği "muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkarabilmek" tir. Yoksa ömrü boyunca her türlü bağımsızlık için savaşmış, hele ekonomik zaferi, askerî zaferden daha üstün tut-

muş olan, ülkenin gerçek kurtuluşunu ekonomik zaferde gören büyük kurtarıcının yabancı sermayeye kapıkulluğu etmeyeceği apaçaktır.

Kemal Tahir, 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde Halkçıların liberal sistemden yana karar almalarını da eleştirir. Halkçıların da, vaktiyle İttihat Terakki'nin uyguladığı, "milli zengin yetiştirme" politikasını yeğleyerek, "halka gitmeme" eğilimlerini ekonomik terör olarak niteler. Ve, Atatürk'ün belirlediği üzere yabancı sermayenin devlet yatırımlarında -fabrikalar, sınai kuruluşları, şirketler, demiryolları, vb.- kullanılmasından çok, yerli ortaklarla hiç yoktan vurgun vuran milyonerler türeterek halkın ezilmesine yol açtığı konusuna dikkatlerimizi çeker, Yazarın günümüz ekonomik çıkmazına da ışık tutan gözlemlerini Naci Çelik'le yaptığı söyleşiden öğreniyoruz:

"Daha 1922-23'de İzmir İktisat Kongresi'nde varılan kararlarla 1930 Serbest Fırka denemesi Halkçıların ekonomik görüşlerini meydana koyar. Sorunuzdaki fikirler bu görüşe uygundur. Ne çare ki milyonerlerimiz kendi sermayeleriyle tren yolları, fabrikalar kuracaklarına, iktidardaki kişilerle ortaklıklar kurarak hazineyi tırtaklamayı tercih etmişlerdir. Bu da bir kısım Halkçıları bir yandan devrimi ve devrimcileri kişisel çıkarlarına gütmek suçlamasından kurtarmak, bir yandan da milyonerlerimizin yapmaya yanaşmadıkları işi devlete yaptırmak zorunda bıraktı. Ne var ki, bu devletçilikte gene aynı grupların baskısıyla orta halli ve fakir halk yararına çalışılacağına, daha sorumsuz ve tehlikesiz bir ortamda gene bu aracı ve ortak milyonerlerin çıkarına çalışıldı. Bu gerçek çok partili döneme girildikten sonra, devlet işletmelerini kişilere mal etmek fikriyle iktidara gelenlerin iktidarı yitirenlerden daha yaman devletçi kesilmeleriyle büsbütün meydana çıktı. Yabancı sermayenin ekonomik sömürüsü memleketimiz için hiçbir zaman ekonomik alanda büyük tehlike olmamıştır. Bu sermaye Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde burjuva kapitalist karakterden çok, tefeci karakter göstermiş, daha fazla iç ve dış politikamızda etki aracı olarak kullanılmıştır. Gerçeklere böyle baktığımızda biz kendi yanlışlarımızı düzeltirsek, aynı zamanda dış güçleri de sözü edilemeyecek kadar etkisiz kılarız." ¹³⁴

¹³⁴ Naci Çelik, Kara Kemâl Bey ve Kemal Tahir'le Bir Konuşma, Yeni Dergi, Ocak 1970, s: 64.

Soruna bu açıdan baktığımızda Kemal Tahir'i haklı bulmakla birlikte, ülkede -kapitalist eğilimler demek bile zor- giderek genişleyen ve tefeci karakter gösteren varlıklı zümreden Atatürk'ü değil de, ondan sonraki dönemlerde özellikle çok partili düzene geçişte iktidarların izledikleri ekonomi politikalarını, devlete ait işletme ve kurumları özel kişi ve kurumlara devretme, tekelleştirme zihniyetini güden politikacıları sorumlu tutmak gerekir. Türkiye'nin ekonomik sorunlarını yalnız batının gizli ve açık sömürüsüne değil, tarihsel süreç içinde giderek şişkinleşen özel sermayenin anlaşılmasız biçimde gelişmesine bağlamak mümkündür.

Kurt Kanunu'nda işlenen, günümüzde hâlâ tartışma konusu olan kimi tarihsel tezler hakkında kesin yargıya varmak ise oldukça zordur. Sözgelisi, "Osmanlılığın dış borçlarına boyun eğilirken bütün iyi yönlerinin reddedilmesinde yabancı parmağının olduğu", "Halifeliğin kaldırılması işinin görünürde, bizden çok müslüman sömürgeleleri olan büyük devletlerin işine geldiği", "Mustafa Kemâl'i Anadolu'ya İngilizlerin gönderttiği", "Abdülhamit II'nin İngiliz yanlısı olduğu için Alman dostu İttihatçılar tarafından alaşağı edildiği", "31 Mart olayının Ulu Hakan'ı devirmek için başvurulmuş bir İttihatçı numarası olduğu, isyan eden taburlardaki subayların hep ittihatçı oluşunun bunu kanıtladığı" gibi. Yıllardan beri yanlış belletildiği veya çarpıtılarak öğretildiği iddiasıyla çekişme konusu haline getirilen kimi tarihsel ve toplumsal gerçeklerin aydınlanmasında elbette son söz ilgili bilim otoritelerinin olacaktır.

Roman Açısından: İzmir'de Atatürk'e karşı girişilen suikast ekseninde CHP dönminin ekonomi-politik eleştirisini konu edinen Kurt Kanunu, klasik roman tekniğine göre yazılmış olduğu halde bitişi itibariyle klasik roman kuralına uymaz. Olay, suikaste adı karıştırılan romanın ana kahramanı Kara Kemâl ile ittihatçı fedaisi Abdülkerim'in kaçıp kovalanmasıyla başladığı halde, "İnsanlık Sorunu" adını taşıyan sonuç bölümü Emin Bey'in ölüm-kalım savaşı veren arkadaşlarının yaşamındaki sorumluluk suçluluğunun bilinciyle biter. Yazar, alabildiğince kalabalık olan roman kişileriyle kendi düşünce ve görüşlerini iletme yöntemini bu romanında da kullanmış, sözcülük görevini yüklediği Kara Kemâl Bey'e kaçış ve kovalanış gibi en bunalmış anlarda bile, başta suikastçılık olmak üzere İttihatçılığın ve

Cumhuriyet yönetiminin sosyo-ekonomik eleştirisini yaptırmış, onu bir roman kişisi olarak, kişiliğini aşacak boyutta yüklediği ağır görevlerle âdeta idealize etmiştir. Kara Kemâl Bey'i kişisel düşünce yapısıyla öylesine özdeşleştirmiştir ki onu uzun tiratlarından, diyaloglarından ayırdığımızda ortada Kara Kemâl adlı bir karakter bulmak zorlaşır. Siyasal yaşamı ağır sorumluluklarla dopdolu olan Küçük Efendi'den sadece İttihat Terakki'nin ünlü İaşe Nazırı diye söz etmiş, karakter derinliğini işlemediği gibi, onun bir yerde mizac sessizliğini bir yerde de bıktırıcı konuşmalarını verecek çelişkiye düşmüştür. Ayrıca, Kara Kemâl Bey hakkında doyurucu biyografik bilgi vermemiş, onun tarihsel konumdaki yerini -ne I. Dünya Savaşı'ndaki etkinliğini, ne Malta sürgünlüğünü, ne Karakol Cemiyeti kuruculuğunu, ne Cumhuriyet sonrası liderliğini- yeterince açıklamamıştır. Haklarında idam cezası verilen ve Kara Kemâl kadar tanınmış İttihat Terakki'nin öteki üyelerinin karakter özellikleri de ayrıntılı işlenmemiştir. Hepsi, yazarın duygu ve düşüncelerine tercüman olan, yeri geldikçe rollerini oynayan, yapay bir kişiliktir.

Serüven romanı kurgusunda geliştirilen olaylarda anlatım, kimi yerde gereğinden çok, açıklayıcı uzun konuşmalarla doludur. Söz-gelişi coşku ve gerilim yüklü olaylarda Kara Kemâl'in sayfalarca konuşdurulması romanın akışını birden bire kesmektedir. Romanın öteki kovalanan ve aşırı kadın düşkünlüğünde tanıtılan kişisi 'Abdülkerim' in hayat kadını Naciye ile yaptığı iç gıcıklayıcı cinsel konuşmalar, saklandığı Paşa çiftliğinde kömüryakıcı Temel'in eşi Hayriye ile karşılaşması, ödülü kazanmak için kaçakları kovalayan toptancı Şaban'la diyalogu, Cellât Ali'nin çingene ağzı taklidi romanın ayrı tonda, durgun giden havasını canlandıran, renklendiren bölümleridir. Emin Bey'in serüveni ise soluk soluğa okunan başarılı bir bitişdir. Eski İttihatçının dramını tatlı bir sohbet havasında vermesi, yazarın romanlarında sık sık başvurduğu bir yöntemdir.

Anlatımı genellikle deyaloglar tarzında, akıcı ve düzenli olan Kurt Kanunu'nun dili, günlük konuşma diline dayanır. Sözcüklerin, yazılış kurallarına göre değil de söyleyiş biçimlerine göre kullanıldığı romanda, anlatım ya da diyaloglarda dilbilgisi kurallarına aykırı gelen kimi sözcük ve cümleler de göze çarpar. Örneğin, Yedirir miyim ben beni-Beni beni toplayıp yumuldum ya/Kalibının adamı değil mi sa-

kın-Sakin büsbütün uykuda mı avlanacaktık/Yalan mı söyledi bize demek/
Bir diyeceği kalmayın için/Hani birkezden başka olmazlanıyordu/İnebol-
lu olmakla adam adamlıktan çıkmalı değil/Yalan ki dipten doruğa-Vah ki
yazık! Yazık ki ne kadar-Nedir ki suçun vurdular bileziği/Siz benim
neme lâzım? Peki neden razılanmadın?/Sözü yoksa da sınaması varmıştır-
Çünkü güç yetiremez olmuşdursun çoktan/Bu kez tetiklemişim/Yalan çıkar-
sam/Gitmemiş olmaz. Ayrıca, yazarın aşağı yukarı her romanında kullandığı
olgörüp/dönelemek/yoksama/harpadak gibi sözcükleri ekleyebiliriz.

Kemal Tahir hakkında özellikle Devlet Ana'nın yayımlanmasından sonra (1968) yazım dünyamızda ve basında eleştirici hatta yerici pek çok yazı çıkmıştır. Yazıların özellikle ülkenin önemli açmazlarına -geri kalmışlık, batılılaşma, vb.- çözüm aramak üzere yazarın, tarihi bir anahtar yaparak ele aldığı bir dizi toplumsal-siyasal içerikli eserden sonra çıkması ilginçtir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu ve Anadolu insan kaynağı, Kurtuluş Savaşı yılları, Cumhuriyet dönemi- nin ekonomi-politik eleştirisini işlediği Devlet Ana, Yorgun Savaşçı, Kurt Kanunu, Yol Ayrımı, Kemal Tahir'in "Atatürk düşmanı" olarak yargılanmasına yol açar. Bu konuda polemige girmeden önce, yazarın Selim İleri'yle yaptığı söyleşide suçlamalara ilişkin yanıtlarını kendisinden dinleyelim:

"-..... Bu saldırıların "Devlet Ana"dan, o romandan sonra başlaması üzerinde de dikkatle dürmek gerekir. Ben, "Devlet Ana"da, herhangi bir topluma onur verecek bir tarihsel başlangıcımız olduğunu ve buna lâyük insan birikimine sahip olduğumuzu belirlemek istedim. Anadolu insanının taşıdığı potansiyele duyduğum sonsuz saygıyı dile getirmeye çalıştım. Karşımıza çıkanlar sanırım, bunu kabul etmeyenlerdir. Bunlar, cevheri özel yöntemlerle çürütülmek istenen bir toplumda, elli yıllık tarihte varolunur, yaşanabilir sananlardır.

- Gene "Devlet Ana" dan sonra eski eserlerinize dönüp bakıldı. Yeniden irdelendi eski eserleriniz. Atatürk düşmanı diyorlar size. Sözelimi Yorgun Savaşçı'nın Atatürk'e karşı bir roman olduğunu sık sık tekrarlıyorlar. "Kurt Kanunu" sonra "Yol Ayrımı"...

- "Yorgun Savaşçı", 1919'ları anlatır. 1919'larda dünyada Atatürk diye bir kişi yaşamıyordu ki, o kitapta ona karşı olunabil- sin. Aslında ben ne Mustafa Kemâl'e, ne de Atatürk'e karşıyım. Atatürk de, Mustafa Kemâl de bizim toplumumuzda bazı işler yapmış birer

asker paşasıdır. Biz Gana'lı kabile toplumu değiliz. Tarihimizde de, bugünkü hayatımızda da çok çok paşa vardır. Bu nedenle herhangi bir paşaya ya da paşalar grubuna karşı olmak zorunluğunu şimdiye kadar hiç duymadım. Şimdiden sonra duyacağımı da sanmıyorum.

Benim karşı olduğum, karşı çıktığım birtakım insanların ne olduğunu bilmedikleri halde, "Kemalizm" dedikleri şeydir. İşin daha da şaşılacak yönü, bu "Kemalizm" sözünü en sık kullananların, bir düşünce sistemi olarak ortaya atanların dünyadaki bütün "izmlere" karşı olduklarını aralıksız tekrarlamalarıdır.

- Terimlerde bir anlaşmazlık doğuyor galiba. Siz kişilere değil, bir anlayışa katılmıyorsunuz.

- Bence bir topluma yapılacak en büyük kötülük, o toplumun kişileri ve zümreleri arasında anlaşmayı imkânsız kılmaktır. Bu da ancak bir yolla oluyor: O yol, hepimizin kelimelere, sözcüklere keyfimizin istediği ya da çıkarlarımızın, kişisel ve hesapçı çıkarlarımızın emrettiği, bağlılıklarımızın buyurduğu anlamlar vermeye yeltenmektir." ¹³⁵

Kemal Tahir'in ölümünden sonra yayımlanan HÜR ŞEHRİN İNSANLARI, yazarın 1949'da Çorum Cezaevi'nde tamamladığı, otobiyografik özelliği ağır basan bir eserdir. Konu edindiği tarihsel ve politik tezler ile kişiler, kapsadığı dönem itibarıyla Yol Ayrımı ve Kurt Kanunu romanlarında da işlendiğinden sözü edilen tezler üzerinde ayrıca durmak gerekmemiştir. -CHP'nin ekonomik politikasını eleştiri, reformist niteliğini yitirdiği görüşü, yıldırıcı ve haksız bir yönetimi yeğlemesi, Serbest Parti'nin kuruluş nedenleri, Mustafa Kemal'in komutan ve devlet adamı kişiliği, Anadolu Kurtuluş Savaşı'ndaki yeri, ekonomide liberal sistemden yana oluş nedenleri, Halk Partisi-Serbest Parti çekişmesi, vb.- Bunun yanı sıra, temaların incelenişinde üzerinde ayrıntılı biçimde durulduğu üzere, zaferden sonraki İstanbul'un canlı ve hareketli yaşamından bir kesit ele alınmaktadır. Toplumun ezeli derdi olan dinsel sömürü, mütareke yılları ve savaşların yarattığı ahlâk bozukluğu, evsahibi-kiracı ilişkileri, her biri bir semt hükümdarlığı yapan külhanbeylerin yaşantıları okuyucuyu okurken düşündüren ve kimi-leri acil çözüm bekleyen sorunlardır.

¹³⁵ Selim İleri, Kemal Tahir'le Konuşma, Yeni Dergi, Haziran 1973, s: 105

Yazarın, 1946'da gene Çorum Cezaevi'ndeyken kaleme aldığı ve ailesinin oluşumunu konu edindiği BİR MÜLKİYET KALESİ de ölümden sonra yayımlanır. Tarihin en karmaşık geçitinde belirginleşen ailenin serüvenini ve Kemal Tahir'in yetişmesini hazırlayan koşullar dönemin sosyo-politik çalkantılarıyla birlikte verilir. Abdülhamit II yönetimi ve jontürkler, Meşrutiyet yılları ve hürriyetin ilânı, İttihat Terakki bozgunları -Balkan yenilgisi, I. Dünya Savaşı'na girme, Turancılık ideolojisi, iktidar sürme başarısızlıkları, ekonomik çıkmazları, tarihsel yanlışları, vb.- Anadolu Kurtuluş Savaşı Dönemi (Milli güçler-Yüksek tabaka çelişkisi), Kuva-yı Milliye ile eşkiya-çete çatışması, Kuva-yı Milliye batılı saldırıgan çarpışması, Paşaların mevki çekişmeleri, zaferin belli zümrelere yarayacağı kaygısı, vb-Bolşevizm ve Mustafa Suphi olayı, Ankara Hükümeti dönemi (Yeni Meclisin açılışı, saltanat ve hilâfetin kaldırılışı) gibi. Yukarıda anılan ve yakın tarihimize yön veren önemli olaylar daha önce, Esir Şehrin İnsanları, Yorgun Savaşçı romanlarında da incelendiğinden burada yinelenmesi gerekli görülmemiştir. Savaşların ülke çapında yol açtığı genel ahlâk bunalımı, aile yıkımları, yüzyıllarca yozlaştırılan dinimizi, özündeki esaslara kavuşturma mecburiyeti, romanda tarihsel tezlerin yanında vurgulanan toplumsal olgulardır.

B İ T İ R İ R K E N

Toplumumuzun az rastlanır düşünce adamı ve aydın tiplerinden olan Kemal Tahir'in Türk düşünce hayatına getirdiği en önemli yenilik, doğu-batı ilişkisini yeniden değerlendirmesidir. Bu ilişkinin bize hayranlık, özentî ve taklit kertesinde yansıyan, bizi öz benliğimize ve değerlerimize yabancılaştıran yüzeysellik ve biçimsellik yönüne değinerek, batılılaşma olgusunun yeni baştan ve köklerine inerek inceleme girişimlerinde bulunmasıdır. Sorun, yazarın yalnız dünya görüşü ve felsefesinin eksenî haline gelmekle kalmamış, aynı zamanda romancı kişiliğinin, sanatının hatta gündelik yaşayışının temelini oluşturmuştur. Tarihe ve toplumsal olaylara öteki romancılarımızda pek görülmeyen bir tarzda bir tarihçi, bir sosyolog, bir düşünür gözüyle eğilen Kemal Tahir, ülke gerçeklerinin ve Anadolu insan tipinin köklerinin nerede olduğunu bulma amacıyla geniş tarihsel, sosyolojik, felsefî araştırmalara girmiştir. İlkokul kitaplarından başlayarak doğruluğu ve geçerliliği önceden kabul edilmiş, tekrarlı tekrarlı ezberlenmiş, dört dörtlük bir tarih şeması halinde sunulmuş, düşünce ve edebiyat dünyamızı saran belletilmiş yerleşik bilgi ve yaldızlı görünüşlerin dışına ve karşısına çıkmış, onların yaldızını kazıyıp âdeta "tabu" ya da "mitos" haline getirilen gerçeklerin üzerine gitmiş, onların aldatıcılığı ve yanlışlığını ortaya çıkarmıştır. Tanzimat'la başlayıp Cumhuriyet döneminde de süren kavram kargaşalarından ileri-geri, eski-yeni tartışmasına alışlagelmişin dışında çok yönlü bakmış, Cumhuriyet ideolojisinin tavır ve tercihleri altında yatan somut çıkar çekişmelerini sergilemiş, eski-yeni hesaplaşmasında yeninin eksikliğini, yanlışını, tutarsızlığını ve çelişkilerini göstermiştir. İnsanların yüzyıllar boyu boşu boşuna, gözlerini kapatıp yaşamlarının imkânsızlığına değinerek "batılılaşma" adı altında kültür sömürgeciliğinin kurnaz ve hain tuzaklarına düşmeme konusunda uyarılarda bulunmuştur.

Kişisel hayranlık ve özlemle andığı, çökmesinden büyük üzüntü duyduğu altı yüz yıllık Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılış nedenleri,

İttihat Terakki'nin imparatorluğu dört cephede kurtarma amacıyla savaştığı halde parçalanma nedeni olduğu, bunu da Sultan Hâmit'in direnişine rağmen, devleti, I. Dünya Savaşı'na zorla sürükleyerek yaptığı, Tanzimat'la başlayan Batılılaşma serüveninin geleneksel Osmanlı toplumunda ve kurumlarında yarattığı değer çatışmaları, Kurtuluş Savaşı'nın öncesi ve sonrası, Cumhuriyet döneminin "mutlu azınlık" kesimi, devrimlerin amaçları ve yerleşmesinde bürokrasinin tutumu ve işlevi gibi Türk ulusunun, Osmanlının çekirdeğinden başlayıp günümüze ulaşan tarihsel ve toplumsal oluşumunun yorumunu yapmıştır.

Araştırmaları sonunda, yapımızın batıya benzemez evrim modeli geliştirdiğini, feodal-talan sisteminin bizde hiç yaşamadığını savunmuş, batıdaki serflik düzenini bize benzeten ya da bizde bu düzenden kalıntılar arayan kimi aydın ve düşünürlerden ayrılarak toplumumuzun özgün geçmişini karakteristik özellikleriyle belirlemeye koyulmuştur. Köksüz, bize uymayan, batıdan aktarma taklit ya da tercih, her türlü varsayım ve fantezinin karşısında duran Kemal Tahir, batıcı aşî ve yapay alıntıları Türkiye'nin özgün ve değişik yapısından kaynaklanan gerçekler açısından onaylamamıştır.

Hiç kuşkusuz, yazarın araştırma yöntemi ve olaylara bakış tarzında, kurduğu neden-sonuç ilişkilerinde, vardığı yargılarında aşırılığa gittiği, yanılmalara düştüğü olmuştur. Bu da araştırdığı, silkip sarstığı, ilginç yorumlar getirdiği konuların geniş, derin, tartışma ve eleştiriye çok elverişli olmasından kaynaklanır. "Kurtuluş Savaşı sonunda altı yüz yıllık Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasını, Lozan'da bir boyun eğmeyle reddedişimiz", "Mustafa Kemâl'in Samsun'a İngilizlerin direktifiyle çıktığı", "Mustafa Kemâl'in ekonomi politikasını eleştiri", "Osmanlı İmparatorluğu'nun Abdülhamit II'nin tüm çabalarına karşın, İttihat Terakki tarafından parçalandığı", "Halifeliğin İngilizlerin zorlamasıyla panislâmizmi yıkmak amacıyla kaldırıldığı", "Asya Tipi Üretim Tarzının Osmanlı toplumunda uygulandığı görüşünden yola çıkarak Osmanlı'nın homojen bir toplum olduğu yargısı", "Osmanlılığın, Osmanlı devlet düzeniyle toplum yapısının, Osmanlıya özgü kurum ve değerlerinin, "kerim devlet" anlayışının yüceltilmesi", "Türkiye çelişkilerini salt, geçmişe dayanan değerler anahtarıyla çözmeyi yeterli bulması", "İçine düştüğümüz her çıkmazın sorumlusu 'batı'ymış gibi davranması, batılılaşmaya, bize tarihimizi inkâra zorladığı, bir daha

ona hiç dönme gereği duymayacağımıza bize inandırdığı için tepki göstermesi", Kemal Tahir'in oldukça cüretkâr ve sağlamlığı kuşku veren görüşleridir.

Romancılığına gelince, romanı belirli tarihsel dönemleri irdelemek için değil, toplumumuzun batı tarafından içine düşürüldüğü çukurdan -geri kalmışlık, batının üstünlüğü karşısında aşağılık duygusuna kapılma, kendi tarihimize ve kültürel değerlerimize yabancılaşma, tüm ıslah ve iyileşme çabalarını batılı formül ve reçetelere bağlayarak kendimize olan güvenimizi yitirme- kurtulmak için bir araç sayar. Tarihi de geçmişten günümüze varmada ve yarına ulaşmada en sağlam ve köklü, en doğru ve güvenilir belge olarak kullanır. Ülkeyi kurtuluşa götürecek yolları, kökenindeki düzeni tanıyarak bulmaya çalışır. Köy ya da kent soylu romanlarını kaleme almadaki amacı budur. Buna göre, Kemal Tahir'i değerlendirirken düşünce tarzı ile romancılığını birbirinden ayırmamız olası değildir. Romanlarında çağlar öncesine gidip araştırma yapmasının bir nedeni de uzun toplumsal evrimde Türk tipini ve Türk insanını bulup çıkarmaya çalışmasıdır. Böylece yazar, gelişmiş batı toplumları karşısında, romanı öz gerçeklerimizle yoğurup yeniden "Türk romanını" yaratma çabasındadır. Bu amacına dayanarak romanı, "...çok derinlere giden, bilim, felsefe ve tekniğe dayalı, dünyadaki bütün meseleleri içine alabilen çok geniş bir edebiyat türü" olarak tanımlar. Ayrıca, edebiyatçı, bir başka deyişle, romancı için, "bilimsel olarak tespit edilmiş bir konu, bir buluş, tek başına bir edebiyat eserine temel olamaz. Edebiyatçı, bilimin vardığı yerden sonrasını zorlamak zorundadır" keyfiyetini getirip romancıya hayli ağır görevler yüklemiştir.

Gelişme döneminin sancılılarıyla kıvranan bir ülkede yazara düşen görev ve sorumluluğun bilincinde olan Kemal Tahir'in romanlarında, ilk anda okuyucuyu "hesaplaşmaya" çağıran "çatışmalı bir öz" göze çarpar. Konu ettiği zaman dilimi, olayın geçtiği yer, kişiler, kişilerin dönemin incelenen kesitinden günümüze varan toplumsal ve ekonomik koşulları belirlenir, ardından bu koşulları hazırlayan, sürdüren, kendi çıkarına uyduran düzen tanıtılır, yeni bir toplumsal yapıya yönelen açılımların belirtileri hissettirilir. Düğümü, düğümün atılış nedenlerini, romanın düşünsel ağırlığını sağlayan 'tez' oluşturur. Yazarın kuvvetli sezgi ve geniş kültürüyle mayaladığı, kılı kırk yaran

titizliği, külyutmaz, kuşkucu-irdeleyici yöntemiyle ilmek ilmek doku- duğu romanlarının sağlam fikir yapısı vardır. Kurguda raslantıya, mekanik, yerleşmiş unsurlara yer verilmez. Yazar işini bilgiyle, bilinçle, romancı ustalılığıyla yapar. Kullandığı yöntem, "yalın ger- çekçilik"tir. O da batılı romancılardan en çok beğendiği ve bir de- ğer olarak benimseyip etkisinde kaldığı Zola naturalizmine yakındır. Amansız hesaplaşmayla bitirdiği romanları, bu anlamda, tarih ve po- litik yelpaze içinde ileri sürülen veriyle "tezli roman" karakterini taşır.

Romanlarını genellikle, karşılıklı konuşmayla başlatır. Yazar bu girişle, okuyucuyu romanın "çatışmalı öz"üne hazırlar. Bilgi veri- ci-açıklayıcı girişler, meraklandırıcı düğüm noktaları, didaktik ni- telikteki ayrıntılar, batılı roman tekniğini birden değiştiren sonuç- lar, Kemal Tahir romanını belirleyen ana çizgilerdir. Romanlarında, klasik roman tekniğine uygun sonuç da yoktur. Kişinin dramı, sonlara doğru birden hızlı, toplayıcı, özet bir anlatımla biter. Ama toplu- munki sürer. Bu nedenle, Kemal Tahir'in romanları, okuyucuda hep bitmemiş, arkası gelecekmış gibi bir izlenim uyandırır.

Olayı işlerken ayrıntıya başvurur. Ayrıntı tarih kitabı, an- siklopedi ve makalelerden kolay elde edilebilecek bilgilere dayanmaz. Ayrıntıyı kimi yerde ana olayla ustaca bağlayarak eritmiş, kimi yerde de aynı başarıyı gösteremediğinden ayrıntının yama gibi durmasını en- gelleyememiştir. Bu, biraz da işlediği olayın niteliğine ve rengine göre değişkenlik gösterse gerektir. Kemal Tahir, romanı ayrıntılı yaz- mayı, büyük ve gerçek romanın kuralı sayar. Dünya romancılığında Zo- la'ya ve Tolstoy'a ayrı yer vermesinin nedeni, onların ayrıntılara 'ana olay' kadar önem vermeleri ve kurgu içinde zekice eritebilme ye- teneklerinden ötürüdür. Olayın akışını kimi kez karakterlerin başın- dan geçen sayfalar süren anılar, kimi kez de bir gazete röportajını andıran soru-yanıt bölümleri keser.

Kemal Tahir'in insana bakışı da ilginçtir. Köy ya da kent soy- lu romanlarında ele aldığı toplumun insanlarına tarihsel gelişim sü- recinde inceleyip özelliklerini meydana koyma, günümüzün ve geleceği- mizin zorluklarına çare aramada "sağlam ve güvenilir dayanak" bulma amacıyla eğilir. İnsan tipimizi saptamada roman dışı incelemeler ya- pılması gerektiğini, bu işlem yapılmadan roman yazılamayacağını ilk vurgulayanlardandır.

İnsana yaklaşımı çok yönlü ve objektiftir. Onu bulunduğu toplumda, tüm olumluluk ve olumsuzluklarıyla genel akış içinde bir bütünsellik açısından değerlendirir. Özellikle, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışından ötürü suçladığı Osmanlı aydını ve eski ittihatçı subayların dramlarını verirken gerçekçi ve nesnel davranır. Yazarın deyimiyle, bu "bahtsız kuşak", Kemal Tahir'in tarihsel konulu romanlarının idealist, insancıl duygularla hareket eden, değişmez tipleridir. Onların psikolojik hallerini -yorgunluklarını, suçluluk ve utanç duygularını- güçlü romancı üslûbuyla tahlil etmiştir.

Tipler ve karakterlerden söz etmek istersek, romanlarında klasik romana özgü insan bolluğu vardır. Kalabalık kadroda kişiler, yazarın yüklediği tezi savunarak, karşı tezi çürüterek üzerlerine düşen görevleri yaparlar. Sonra yeniden hayatın bilinmezliklerine dönerler.

Tiplerin kişiliklerini çizen, onların gerçekte yaşamayan, keskin ve itici tip olarak yargılanmalarına neden olan unsur, yazarın Türk toplumuna ve tarihine bakış açısının doğal bir sonucudur. Kimi kez bilimin sınırlarını aşan, bilimin akılcılığını zorlayan abartma ve yanılgıların ürünüdür. Böyle olunca, karakterler, daha çok tarihsel konulu roman dizisinde, yazarın düşüncesini ya da romanındaki "düşünsel öz"ü olumlu ya da olumsuzluklarıyla savunan, açıklayan, kimi kez sayfalarca tarih dersi veren, kimi kez de uzun monologlarla savaş anılarını anlatarak kanıtlamaya çalışan "sözcü" kişilerdir. Romana tez egemen olduğundan olaylar, insanların dramları ya da karakterler pek önem taşımaz. Tarihsel konulu romanlarında Dr. Münir, Şair Ertuğrul Şevket, Gazeteci Murat, -kimi kez de kendisi- yazarın sözcülüğünü yapan, düşüncelerini aktaran yorumculardır.

Yazarı, öteki romancıların kişilerinden ayıran, "Kemal Tahir insanı" dedirten başlıca özellik ise, onların önce kendi kendileriyle hesaplaşan, sonra da takıldıkları dramdan kurtulamayıp "kısıtlanmış insan" olmalarıdır. Kişiler yaşadıkları çevrede giderek daralan bir çember içinde ne yapacaklarını bilemez, bocalarlar. Sonunda çıkar yol bulamadıklarından kendilerini toplumdan soyutlayarak, toplum dışı eylemlere başvurmak zorunda hissederler.

Romanlarında her tabaka ve düzeyden insan, yazarın, kendisine roman dili olarak seçtiği, bölge dili olmaktan çıkarıp roman üslûbu-

na başarıyla uyguladığı Orta Anadolu Türkçesi'yle konuşur. Halkın zengin kültür mirası olan, yazarın da özel beğenisini kazanan Çorum-Çankırı yöresi, sanki tüm Anadolu demek olup âdeta Anadolu insanının kullandığı diyalektiğe kaynaklık eder. Renkli, akıcı, canlı halk diyaloglarını yakalayan yazar, bunları usta tahkiyeciliğiyle birleştirmesini bilmiştir. Ancak, daha çok köye yönelik romanlarında ya da tarihsel konulu romanların köyle ilgili epizotlarında kullanılan ve başarı sağlayan bu dil ve anlatım özgünlüğünün, tarihsel dizide de aynı derecede uygun düşüp başarılı olduğunu söylemek zordur. Birbirlerinden hayli uzak kültür düzeyi ve çevrelerine mensup olanları bile, "Höst; yanıldı ki ne kadar; suçlu mu demek sakın; heyvah ki yandık; sen sana gel" gibi tek ve alışıl gelmiş vokabüllerle konuşurması yazarı, haklı olarak eleştirilerle karşı karşıya getirmiştir.

Roman ve hikâyelerinde zengin ve güçlü anlatımı sağlayan bir başka unsur, Dede Korkut, Evliya Çelebi, Mercimek Ahmed'in nesir üslûbundan yararlanması ile halkın deyiş, tekerleme ve meddah geleneğini denemesidir. Kitabî anlatımı bir iki romanının dışında pek kullanmamıştır.

Dilbilgisi kurallarını da bu özgün üslûp denemesi uğruna feda ettiğini söyleyebiliriz.

Çok yönlü ve özgün kişiliğe sahip olan Kemal Tahir tartışmaya, eleştiriye, dahası tek yanlı karalamaya yatkın konuları işlemiş, kimi kez aşırı abartma ve yergilerle yanılgılara düşmüştür. Ama özel yaşamında bile, vazgeçilmez unsur saydığı "yalın gerçekçilik" ona göre her kapıyı açan, her sorunu çözen sihirli bir anahtar değildir. Zira, "gerçek, kendisini zor teslim eder, çünkü canlıdır, değişkendir. Canlı ve değişken olduğu için de bir kere teslim alınınca, sürgit elimizde kalmaz. Bu sebeple gerçekte girişilecek savaşın sonu yoktur. Bu savaşın zaferi ancak sürekliliğindedir." Tüm yanılgı ve ilginç yorumlarına rağmen, değişik bilim dallarında yeniden araştırılıp incelenmesi gereken dallı budaklı sorunlar getirmesi, tartışmaya açık alanlar yaratması önem taşımaktadır. Onunla kendi deyimiyle ortaokulda öğretilen kalıp bilgilerle, dar ve tek yanlı polemiklerle değil de Türkiye gerçeklerine yaslanan diyalektik yöntem ve bilimsellikte hesaplaşmak gerekir ki Kemal Tahir'in Türk düşünce hayatına getirdiği en önemli yenilik budur.

Uzak geçmişimize ve yakın tarihimize yeniden eğilme gereksinimi ve çabası, gelişme ve değişme sürecindeki toplumumuzun sancılarının zorunluluğundan doğmuştur. Ama yazarın bu alana yönelip tartışma ortamı hazırlayacak sorunları belirlemesi ve tartışmaya açık olması onun büyük değer oluşunun kanıtlanmaya yeterlidir.

BAŞVURU KAYNAKLARI

A. Yazarın Yapıtları:

- Devlet Ana, 6. Bs, Bilgi Yay, İst. 1978
 Esir Şehrin İnsanları, 2. Bs, Sander Yay, İst. 1969
 Esir Şehrin Mahpusu, 3. Bs, Sander Yay, İst. 1978
 Yorgun Savaşçı, 6. Bs. Bilgi Yay. 1976
 Kurt Kanunu, 1. Bs, Bilgi Yay, İst. 1969
 Yol Ayrımı, 1. Sander Yay, İst. 1977
 Hür Şehrin İnsanları, 1. Bs, Bilgi Yay, İst. 1976
 Bir Mülkiyet Kalesi, 1. Bs, Bilgi Yay, İst. 1977

B. Çalışmamda Yararlandığım Eserler:

I. Kaynak Kitaplar ve İncelemeler

- Akdağ, Prof. Mustafa, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi,
 c: I-II, Cem Yayınevi, İst. 1977
- Akçura, Prof. Yusuf, Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Devri
 (XVIII ve XIX Asırlarda) Maarif Matbaası, İst. 1940,
 T.T.K. Yayınları, VIII, Seri, No: 1
- Alangu, Tahir, Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman 1940/1950
 c: III, İstanbul Mat. İst. 1965
- Avcıoğlu, Doğan, Türkiye'nin Düzeni-Dün-Bugün-Yarın- c: I-II,
 Tekin Yay, İst. 1979
- Barkan, Prof. Ömer Lütfi, Osmanlı İmparatorluğu Kuruluş Devirleri
 Toprak Meseleleri, Türk Hukuk ve İktisat Mec. c: II. 1939
- Barkan, Prof. Ömer Lütfi, Malikane, Divanî Sistemi, Türk Hukuk ve
 İktisat Tarihi Mec. c: II, 1939
- Barkan, Prof. Ömer Lütfi, Timar Maddesi, İslâm Ansiklopedisi
- Barkan, Prof. Ömer Lütfi, Türkiye'de "Servaj var mı idi?",
 Belleten, 1956, No. 78
- Baydar, Mustafa, Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar, Ahmet Halit Yaşaroğlu
 Kitapevi, İst. 1960
- Berkes, Prof. Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Doğu-Batı Yay,
 İst. 1978

- Berkes, Prof. Niyazi, Türk İktisat Tarihi, c: I, Gerçek Yay, İst. 1969
- Bozdağ, İsmet, Kemal Tahir'in Söyleşileri, Milliyet Gazetesi Tefrikası, 8.6.1980-10.7.1980
- Çelik, Naci, Romanda Hesaplaşma Defter 1, Bilgi Basımevi, Ankara, 1971
- Divitçioğlu, Prof. Sencer, Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Yay, İst. 1967
- Dosdoğru, Hulûsi, Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir, Tel Yay; 26, İstanbul, 1974
- Garaudy, Roger, İslâm ve Sosyalizm, Yön Yay, İstanbul, 1968
- İpekçi, İsmail Cem, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, 7. Baskı, Cem Yay, İst. 1979
- Karal, Prof. Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, c: VI-VII-VIII, T.T.K, Ankara, 1954
- Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a Mektuplar, Sander Yay, Türk Yazarları Dizisi: 11, İst. 1979
- Kongar, Doç. Dr. Emre, Türkiye'nin Toplumsal Yapısı-İmparatorluktan Günümüze- 3. Baskı, Bilgi Yay, İstanbul, 1979
- Köprülü, Ord. Prof. Fuat, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, Başnur Mat. Ank. 1972
- Kuran, Prof. Ahmet Bedevî, İnkılâp Tarihimiz ve Jon Türkler, İst. 1945
- Kutlu, Şemsettin, Başlangıçtan Günümüze Kadar Türk Romanları, Türkiye Yayınevi, İst. 1970
- Mutluay, Rauf, 50 Yılın Türk Edebiyatı, Türkiye İş Bankası, Kültür Yay: 126, 3. Baskı, İst. 1976
- Naci, Fethi, 10 Türk Romanı, İstanbul, 1971
- Necatigil, Behçet, Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü, Varlık Yay, İstanbul, 1971
- Önertoy, Olcay, Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü, T.İ.B. Yay, Ankara, 1984.

- Seyda, Mehmet, Türk Romanı, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1969
- Timur, Taner, Osmanlı Toplumsal Düzeni-Kuruluş ve Yükseliş Döneminde-Turhan Kitapevi, Ankara, 1979
- Tökin, İsmail Hüsrev, Türkiye'de Köy İktisadiyatı, İstanbul, 1934
- Tükel, Turhan, Beş Romancı Tartışıyor (Fakir Baykurt-Kemal Tahir-Mahmut Makal-Orhan Kemal-Talip Apaydın), Düşün Yayınevi, İst. 1960
- Türk Romanında Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı, Türk Dili Dergisi, Ankara, 1976, s: 298
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, c: III, Kısım: II, T.T.K. Ankara, 1954
- Yakar, Aytekin, Türk Romanında Milli Mücadele, Ankara Üniversitesi, D.T.C.F. Yayınları No: 227, Ankara, 1973
- Yavuz, Hilmi, Roman Kavramı ve Türk Romanı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1977
- Yücel, Yaşar, Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyon, T.T.K. Belleten, s: 152
- II. Gazete-Dergi ve İncelemeler**
- Ağaoğlu, Ahmet, Serbest Parti Hatıraları, 2. Baskı, İstanbul, 1969
- Ağaoğlu, Tektaş, Kemal Tahir ve Roman, Kitaplar Arasında Dergisi, Mayıs 1973, s: 2
- Akbal, Oktay, Bir Romanı Okurken, Varlık, 1 Mart 1968, s: 713
- Akbal, Oktay, Günlerde, Varlık, 1 Mayıs 1968, s: 717
- Akbal, Oktay, Günlerde, Devlet Ana-için, Asilyazıcı Olmak ya da Olmamak, Varlık, 1 Ağustos 1968, s: 723
- Akbal, Oktay, Edebiyat Adına, Varlık, 1 Ekim 1968, s: 727
- Aktunç, Hulki, Yüzbaşı Selâhattin'in Anıları, Türkiye Defteri Aralık 1973, s: 2
- Aktunç, Hulki, Hikâyeden Romana Gerçekçiliğin Evrimi, (1937-1941), Türkiye Defteri, Nisan 1974, s: 6
- Aktunç, Hulki-Taylan Altuğ ve Naci Çelik, "Çukurdaki Roman-Miras", Türkiye Defteri, Şubat 1974

- Aktunç, Hulki, Samim Kocagöz'le Konuşma:
"Üç Kemaller", Türkiye Defteri, Ocak 1974
- Alangu, Tahir, Devlet Ana, May Dergisi, Aralık 1967, s: 3
- Alangu, Tahir, Büyük Romancı Kemal Tahir, Yeni Ortam, 24.4.1973
- Alangu, Tahir, Varlık Yıllığı, 1966
- Alangu, Tahir, Varlık Yıllığı, 1968
- Altuğ, Taylan, Kemal Tahir'in Biliş Sentezi, Türkiye Defteri,
Mayıs 1975, s: 19
- Ardıç, Engin, "Kemal Tahircilik mi", Yeni Ortam, 4 Şubat 1974
- Ardıç, Engin, Büyük Bir Yazarı Yitirdik, Yeni Ortam, 3.5.1973
- Arısoy, Sunullah, Kemal Tahir'le Röportaj, Varlık
1 Eylül 1967, s: 701
- Arısoy, Sunullah, Kemal Tahir'in Romancılığı, Barış, 24.4.1973
- Arpad, Ahmed, Eğilimler, Akımlar, Yeditepe, Eylül 1963, s: 89
- Arpad, Ahmet, Kemal Tahir'le Bir Konuşma, Yeditepe,
16-31 Ocak 1963, s: 97
- Bağdatlı, Selâhattin, Batılaşma Düşüncesine Başlangıç Taslağı,
Türkiye Defteri, Nisan 1975, s: 18
- Barlas, Mehmet, Kemal Tahir'in Dünyası, Cumhuriyet, 22.4.1973
- Başcıoğlu, Ali, Zavallı Romancılar, Yeditepe Dergisi, 15 Ocak 1958
- Belge, Murat, Devlet Ana, Yeni Dergi, Mart 1968, s: 42
- Bezirci, Asım, Kesekağıdı Bile Olamayanlar, Yeni A. Dergisi, Mayıs 1973
- Binyazar, Adnan, Sanatçılarla Konuşmalar: Ceyhun Atuf Kansu,
Varlık Der, Ocak 1970, s: 748
- Bozdağ, İsmet, Kemal Tahir'in "Devlet Ana"sı ve Günümüzün Sorunları,
Dost Dergisi, XX/37-38, Kasım-Aralık 1967
- Can, Ayhan, Türkçenin ve Romanın Büyük Ustası, Yeditepe,
Mart 1970, s: 167
- Ceyhun, Demirtaş, Kâmil Bey'in Serüveni, Yeditepe,
1/15 Haziran 1958, s: 156/157
- Ceyhun, Demirtaş, Orhan Kemal'i Anarken, Yeni Ufuklar,
Haziran 1974, c: 22, s: 249

- Coşkun, Sakıp, Edebiyatımızda Küçük Burjuva Eğilimleri,
Yarına Doğru, Aralık 1973, s: 2
- Çağlar, Behçet Kemal, Türk Destanından Türk Masalından Çağdaş Romana,
Türk Dili, Nisan 1968, s: 199
- Çavdar, Tevfik, Yorgun Savaşçı, Papirüs, Ağustos 1968, s: 26
- Çelik, Naci, Dışardan Bakmak ve Yanılgılar Hakkında Hesap Defteri,
Mayıs 1975, s: 19
- Çelik, Naci, Yorgun Savaşçıdaki Mustafa Kemâl, Papirüs, Mart 1969, s: 33
- Çelik, Naci, Fahir Önger'le Kurt Kanunu Üzerinde Konuşma,
Yeni Dergi, Nisan 1970, s: 67
- Çelik, Naci, Kocagöz'ü Tanır mısınız, Türkiye Defteri,
Aralık 1973, s: 2
- Çelik, Naci, Kemal Tahir ve Teori, Türkiye Defteri, Ocak 1974, s: 3
- Çelik, Naci, Kemal Dahir İnsanları, Yeni Edebiyat Dergisi
Ocak 1970, s: 3
- Çelik, Naci, Kara Kemâl Bey ve Kemal Tahir'le Bir Konuşma,
Yeni Dergi, Ocak 1970, s: 64
- Çelik, Naci, Kemal Tahir İnsanları, Meşrutiyet Aldatmacası, Yeni
Edebiyat, Şubat 1970, c: I, s: 4
- Çelik, Naci, Romanlar ve Tepkiler, Türkiye Defteri, Nisan 1974, s: 6
- Çelik, Naci, Kemal Tahir, Türkiye Defteri, Nisan 1975, s: 18
- Çelik, Naci, Kemal Tahir ve Tarih Notları Hakkında, Türkiye Defteri,
Nisan 1975, s: 18
- Çelik, Naci, Batılaşma ve Aydınlarımız, Türkiye Defteri, Mart 1974, s:5
- Çolakoğlu, Ahmet Rüştü, Yorgun Savaşçı ve Kemal Tahir Gerçeği,
Milliyet Sanat, 10 Eylül 1979, s: 334
- Dinamo, Hasan İzzettin, Köyden İndim Şehire, Yeni Ortam, 20.11.1973
- Doğan, Mehmet, Yeni Yayınları Okurken: Bir Mülkiyet Kalesi,
Milliyet Sanat, 12 Aralık 1977, s: 255
- Doğan, Mehmet, 5. Ölüm Yıldönümünde Kemal Tahir, Milliyet Sanat,
24 Nisan 1978, s: 274
- Doğan, Mehmet, Kurtuluş Savaşı Kuşağı, Milliyet Sanat,
1 Mayıs-8 Mayıs 1974, s: 274-275

- Doğan, Mehmet, Romansız ve Roman Üstüne, Milliyet Sanat, 22 Mayıs 1978, s: 278
- Doğan, Mehmet, 1977 Roman Sorunları, Milliyet Sanat, 26 Aralık 1977, s: 257
- Doğan, Mehmet, Üç Yeni Kitap, Yeni Dergi, Ekim 1970, s: 73
- Dursun, Tarık, Karalamaca: Küçük Hikâyenin Başına Gelenler, Dost, Mayıs 1958, c: 2, s: 8
- Dursun, Tarık, Kurt Kanunu, Milliyet, 14.10.1969
- Edgü, Ferit, Devlet Ana'nın Özü, Biçimi I, Yeni Ufuklar, Mayıs 1968, c: 17, s: 192
- Edgü, Ferit, Devlet Ana'nın Özü, Biçimi II, Yeni Ufuklar, Temmuz 1968, c: 17, s: 194
- Ercan, İsmet, Gerçek Türk Romanının Doğması Konusunda, Yücel, Ağustos 1956, c: 10, s: 163
- Erduran, Refik, Kemal Tahir'in Karanlığı, Mencek Sütunu, Güneş, 24.4.1983
- Ertop, Konur, Cumhuriyet Çağında Türk Romanı, Türk Dili Roman Özel Sayısı: 1
- Ertop, Konur, Günümüz Türk Romanı, Milliyet Sanat, 8 Temmuz 1977, s: 239
- Ertop, Konur, Türk Edebiyatında Gerçekçilik, Milliyet Sanat, 13 Mart 1978, s: 268
- Ertop, Konur, Türk Romanının 50 Yılı, Türk Dili ve Yazını Özel Sayısı, Kasım 1973, s: 266
- Gevgilili, Ali "Türk Romanı ve Toplum Gerçekleri", Milliyet, 28.11.1971
- Gevgilili, Ali, Kemal Tahir'in Ölümü Nedeniyle, Milliyet, 1.5.1973
- Gevgilili, Ali, Toplum Savaşçısı Kemal Tahir, Milliyet, 25.4.1973
- Göksu, Hasan, Dergilerle Gelen: İlk Türk Romanıymış, Varlık Der, 15 Temmuz 1968, s: 722
- Göksu, Hasan, Dergileri Okurken Değil, Varlık, 15 Nisan 1968, s: 716
- Günyol, Vedat, Değirmeler III: Ağacını Silkmek, Yeni Ufuklar, Şubat 1970, s: 213

- Hilâv, Selâhattin, Kemal Tahir'in Felsefî Düşüncesi ve Devlet Ana, Türkiye Defteri, Mayıs 1974, s: 7
- Hilâv, Selâhattin, Kemal Tahir ve Tarihi Kavramak, Türkiye Defteri, Temmuz 1974, s: 9
- İleri, Selim, Göze Çarpan, Yeni Edebiyat, Nisan 1970, s: 6
- İleri, Selim, Gönül Hakkın Evidir, Yeni Ufuklar, Haziran 1973, c: 21, s: 237
- İleri, Selim, Devlet Ana'dan Yol Ayrımı'na, Yeni Dergi, Kasım 1971, s: 86
- İleri, Selim, Edebiyatımızda Varlıklı Zümreler-II. Abdülhamitten Sonra Yeni Bir Zümrenin Kök Salıışı, Yeni Dergi Ekim 1974, s:121
- İleri, Selim, Pastırma Yazı Dolayısıyla, Yeni Edebiyat, Nisan 1971, c:II, s: 6
- İleri, Selim, Romanda Yaklaşım Sorunları, Milliyet Sanat, 17 Ekim 1977, s: 247
- İleri, Selim, Zorunlu Bir Açıklama, Yeni Dergi, Mart 1974, s: 114
- İleri, Selim, Kemal Tahir'e Girerken, Yeni Edebiyat, Ocak 1971, c: II, s: 3
- İleri, Selim, Kemal Tahir'le Konuşma, Yeni Dergi, Haziran 1973, s: 105
- İpekçi, İsmail Cem, Yorulmayan Savaşçı, Milliyet, 24.4.1973
- Kadınlar Koğuşu, Türk Dili, Ocak 1975, s: 280
- Kemal Tahir, Turgut Uyar'ın Kitabı Dolayısıyla Tarih ve Şiirimiz, Yeni Edebiyat, Mayıs 1970, s: 7
- Kemal Tahir, Sanatçı, Sanat ve Politika, Yeni Edebiyat, Şubat 1970, s: 4
- Kemal Tahir, Roman Üstüne Notlar, Yeni Ufuklar, Şubat-Mart 1961, c: 9, s: 105-106
- Kemal Tahir, Gerçek ve Roman Gerçeği, Yeni Edebiyat, Kasım 1969, c: 1, s: 1
- Kemal Tahir'le Anket, Yeditepe, 16-31 Mayıs 1960, s: 25

- Kemal Tahir, Meseleler, Türkiye Defteri, Nisan 1975, s: 18
- Kemal Tahir, Söylenmemiş Bir Söylev, Papirüs,
Ağustos 1969, s: 38
- Kemal Tahir İçin Neler Dediler, Yeditepe, Haziran 1973, s: 203
- Kemal Tahir, Kitaplar Üzerine, Yeni Edebiyat, Kasım 1969
- Kemal Tahir, Osmanlı Toplum Yapısı Üzerine,
Kitaplar Arasında Dergisi, s: 1
- Kemal Tahir, 31 Mart Üzerine, Kalem, 1960
- Kemaller Karşı Karşıya, ABC Hafta Sonu Gazetesi,
3-4/10-11 Aralık 1966, s: 10-11
- Kemal Tahir, Milliyet Sanat, 24.11.1972, s: 8
- Kemal Tahir, Milliyet Sanat, 27.4.1973, s: 30
- Kemali, Raşit, Orhan Kemal'den Kemal Tahir'e Mektup,
Türkiye Defteri, Ağustos 1974, s: 10
- Kocagöz, Samim, Bugünden Büne Doğru, Yeni Ufuklar, Mayıs 1974,
c: 21, s: 248
- Körükçü, Muhtar, Devlet Ana, Varlık, 15 Ocak 1968, s: 710
- Körükçü, Muhtar, Biraz da Roman Yazalım, Varlık
1 Eylül 1955, s: 422
- Mehmet Fırat, Değınmeler, Yeni Dergi, Haziran 1973, s: 105
- Mehmet Fırat-Fethi Naci, Değınmeler, Yeni Ufuklar, Nisan 1960, s: 2
- Menemencioğlu, Muazzez, Semiha Demir'le Röportaj, Milliyet Sanat,
4.5.1973, s: 31
- Menemencioğlu, Nermin, Fili Yoklamak, Dost, Kasım 1960, c: 8, s: 38
- Mutluay, Rauf, "Devlet Ana" Olayı, Yeni Ufuklar, Nisan 1968
c: 16, s: 191
- Mutluay, Rauf, Yol Ayrımı, Türk Dili, Şubat 1974, s: 269
- Mutluay, Rauf, Yorgun Savaşçı, Yön, 25 Haziran 1965, s: 117
- Mutluay, Rauf, Kurt Kanunu, Yeni Ufuklar, Eylül 1969,
c: 18, s: 208
- Mutluay, Rauf, Çağdaş Türk Edebiyatı, (1908-1972), s: 395

- Mutluay, Rauf, Bir Romandan Kalanlar, Cumhuriyet, 26.4.1973
- Naci, Fethi, Kişisiz Romancılar, Dost, Aralık 1958, c: 3, s: 15
- Naci, Fethi, 1958'in Romanları, Dost, Ocak 1959, c: 3, s: 16
- Naci, Fethi, Köy Romanları, Dost, Ekim 1959, c: 5, s: 25
- Naci, Fethi, 1959'da Romancılığımız, Dost, Ocak 1960, c: 6, s: 28
- Naci, Fethi, Roman Üzerine Konuşurken, Dost, Ağustos 1959, c: 4, s: 23
- Naci, Fethi, Kemal Tahir İnsanı, Yeni Ufuklar, Nisan 1960, c: 1, s: 2
- Naci, Fethi, Kemal Tahir'in Evinde, Dost, Mart 1960, c: 6, s: 30
- Naci, Fethi, Kemal Tahir'le Röportaj, Pazar Postası, 31 Ağustos 1958
- Naci, Fethi, Aydınlarımızın Haline Doğru, Pazar Postası,
31 Mayıs 1959
- Naci, Fethi, Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme, Milliyet Sanat,
25 Mart 1977, s: 224
- Naci, Fethi, Yaşadığını Yazmak, Romanda Ayrıntı ve Değişen Türkiye,
Milliyet Sanat, 31 Ekim 1977, s: 249
- Naci, Fethi, Roman Sorunları-Toplum Sorunları, Milliyet Sanat,
30 Eylül 1977, s: 245
- Naci, Fethi, "Serbest Fırka" Karşısında İki Romancı: Kemal Tahir ve
Tarık Buğra, Gösteri, Nisan 1982, s: 17
- Nadi, Yunus, Kurt Kanunu Üzerine, Cumhuriyet, 21.10.1969
- Namusçular, Türk Dili, Ocak 1975, s: 280
- Nayır, Yaşar Nabi, Türk Romanı Üstüne Aykırı Düşünceler,
Varlık, Ocak 1972, s: 772
- Nesimi, Abidin, Kemal Tahir ve Sanat Çevresi, Vatan Gazetesi
Tefrikanası, 27 Aralık 1977-2 Ocak 1978
- Nesin, Aziz, Fırtına Dindi, Milliyet Sanat, 27 Nisan 1973
- Oktay, Ahmet, Cumhuriyet Dönemi Üzerine Bir Deneme, Yeni Dergi,
Mart 1971, s: 78
- Oktay, Aziz, Bay Fehmi Çok'un Olağanüstü Serüvenleri,
Yeni A Dergisi, Ocak 1974

- Onaran, Mustafa Şerif, Kurtuluş Savaşı'na Nasıl Bakmalı,
Türk Dili, Kasım 1976, s: 302
- Oral, Zeynep, Kemal Tahir'le Röportaj, Milliyet Sanat,
24.11.1972, s: 8
- Oral, Zeynep, Yorgun Savaşçı, Milliyet Sanat, 31.10.1977, s: 249
- Önger, Fahir, Kurt Kanunu, Türk Dili, Kasım 1969, s: 218
- Önger, Fahir, Kemal Tahir'in Sav Görünümlü Safsataları Üzerine
Notlar, Türk Dili, Şubat 1970, s: 221
- Özdemir, Emin, Osmanlılık Özlemi, Varlık, Ağustos, 1970, s: 755
- Özdemir, Emin, Dergiler Arasında, Varlık, Ekim 1970, s: 757
- Özdemir, Emin, Kemal Tahir'den Kalan, Varlık, Haziran 1973, s: 789
- Özdemir, Emin, Romanımızda İnsan Ögesi, 1973 Sinan Yıllığı
- Özerdim, Sami, Yine Kurtuluş Savaşı ve Devrim, Varlık,
1 Ekim 1965, s: 655
- Özerdim, Sami, Yorgun Savaşçı ve Başkaları, Türk Dili,
Ekim 1965, s: 169
- Özerdim, Sami, Antoloji, Varlık, Eylül 1970, s: 756
- Özkırımlı, Atilla, Esir Şehrin İnsanları, Papirüs, Mayıs 1969, s: 35
- Pulur, Hasan, "Yorgun Savaşçılar ve de Doğrular,
Hürriyet, 9 Ağustos 1979
- Rahmet Yolları Kesti, Türk Dili, Mart 1970, c: 21, s: 222
- Refiğ, Halit, Kemal Tahir Üzerine Konuşma, Türkiye Defteri,
Mayıs 1974, s: 7
- Sayılgan, Aclan, "Devlet Ana" Romanı Üzerine, Mesuliyet,
15 Mart 1969, s: 3
- Selçuk, İlhan, Yorgun Savaşçı ve TV, Cumhuriyet, 3.8.1979
- Selçuk, İlhan, TV'de Kemal Tahir, Cumhuriyet, 24.4.1983
- Seyda, Mehmet, Kemal Tahir, Yeditepe, Haziran 1973, s: 203
- Seyda, Mehmet, Romancı Günlüğü, Varlık, Temmuz 1973, s: 790
- Soysal, İlhami, Türk Romanında Bir Akım, Dost, Nisan 1969, c: 22, s:54
- Spies, Otto, Bugünkü Türk Edebiyatı, Yeni Ufuklar, Şubat-Mart 1961,
c: 9, s: 105-106

- Süreyya, Cemal, Devlet Ana, Papirüs, Kasım 1968, s: 29
- Şen, Muhsin, Devlet Ana'da Temalar, Yeni Ortam, 4.7.1973
- Şengil, Salim, "Türk Romancısı Kemal Tahir ve Eserleri" konulu so-
ruşturma karşılıkları, Dost, Ocak-Ağustos 1968, XX/39-47
- Taner, Haldun, Kemal Tahir'in Ölümü Dolayısıyla, Milliyet, 27.4.1973
- Taner, Haldun, Kemal Tahir'in I. Ölüm Yıldönümü Nedeniyle,
Milliyet Sanat, 26.4.1974, s: 77
- Tanıl, Ergun, Kâmil Bey'in Haline Doğru, Yeni Ufuklar,
Ocak 1958, c: 6, s: 68
- Tanju, Sadun, Anı, İnceleme, Araştırma, Semiha'ye Mektuplar,
Hürriyet, 12.6.1988-21.6.1988
- Toprak, Ömer Faruk, Kemal Tahir'i Anlamak, Yeni Ufuklar,
Haziran 1973, c: 21, s: 237
- Toprak, Ömer Faruk, Kemal Tahir'in En Güzel Romanı,
Yeditepe, Haziran 1973, s: 203
- Toprak, Ömer Faruk, Halkımız ve Romanlarımız, Yeditepe,
Eylül 1970, s: 173
- Tunaya, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasi Partiler, İstanbul, 1952
- Tuncay, Mete, Kemal Tahir'in Yeni-Eski Romanı, Bir Mülkiyet Kalesi,
Milliyet Sanat, 12 Aralık 1977, s: 255
- Tükel, Selma, Belgesel Roman, Akşam, 9.3.1971
- Tükel Turhan, Kemal Tahir'le Röportaj, Milliyet Sanat,
24 Haziran 1977, s: 237
- Türkiye Defteri, Kemal Tahir Özel Sayısı, Nisan 1974, s: 6
- Uturgauri Svetlana, Sovyet Türkologlarının Türk Edebiyatı İncelemeleri:
Kemal Tahir'in 'Devlet Ana' Romanı, Cem Yay, İst.1980, s:164-178
- Uyguncu, Muzaffer, Kemal Tahir'in Yanında Olmak, Türk Dili,
Ekim 1971, c: 25, s: 241
- Yağmur, Selim, Kemal Tahir İçin, Hareket Dergisi, Haziran 1973
- Yaşar, İzzet, Yol Ayrımı, Yeni Dergi, Eylül 1971, s: 84
- Yavuz, Hilmi, Bir Roman Kuramcısı Olarak Kemal Tahir,
Politika, 30.4.1976
- Yetkin, Çetin, Kemal Tahir'le Sol Bölünmeler Üzerine Konuşma,
Türkiye Defteri, Aralık 1973
- Yücel, Tahsin, Devlet Ana Nasıl Okunur, Varlık, Şubat 1970, s: 749
- Yücel, Tahsin, Akıntıya Kürek, Varlık, Mayıs 1970, s: 752
- Yücel, Tahsin, Atatürk'ü Küçültmenin Yolları, Varlık
Kasım 1969, s: 746
- Yücel, Tahsin, Roman ve Bilim, Varlık, Temmuz 1976, s: 826.